

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

8

ROMAN
ÖYKÜ
DİZİSİ

erol toy ● yitik ülkü III

EROL

TOY

YİTİK
ÜLKÜ *III*

EROL TOY YİTİK ÜLKÜ-III

Dizgi-Baskı:
Yenigün Haber Ajansı
Basın Ve Yayıncılık A.Ş.
Yayımlayan:
Çağ Pazarlama A.Ş.
Yerebatan Cad. Salkımsöğüt Sok. No:9/B
Cağaloğlu-İstanbul
Tel:514 01 96

EROL TOY

YİTİK ÜLKÜ

ÜÇÜNCÜ CİLT

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BİR

Günün yüzü soldu.
Sıcakın benzi sarardı.
Koşup seyirtten azaldı.
Kalem'in işleri yoruldu.
Mahmur öğle, uğurlandı.
Akşamın gölgesi göründü.
Her oda, sessizliğe büründü.
Birden sessizliğin sesi, şavkıdı.
Bütün Daireyi, oda oda dolandı.
İlkin, Ayasofya müezzinleri şakıdı.
Çağrı selâtin kubbelerde yankılandı.
Sultanahmet *kırrası* telâşlanmışlardı.
Nur-u Osmaniye gecikmeden yanıtladı.
Çarpışan salâtlar, sarmaşıp sarnıca vurdu.
Kaynaştı, çaynaştı, her biri diğerine dolaştı.
Ve un ufak olarak, Gülhane yeline sepelendi.
Her zerre, önce ulu çınarların uçlarına değdi.
İnce ince üğünerek, sedir çamlarına dokundu.
Tatlı tatlı gerindi, top top akasyalara yaslandı.
Dalga dalga yayıldı, bodur meşelerle eğlendi.
Paklandı... Arındı... Duruldu, daha zenginleşti.

Süzüle süzüle Bab-ı âli ikindisinin üstüne döküldü.
Arı kovanınıninkine benzeyen uğultu birden kesildi.
Kalem ivecenliği, iş tezcanlılığıyla harman eylendi.
Müsvetteler toplandı. Temizler rıhlanıp mühürlendi.
Mümeyyiz Agâh Efendi, usullacık Refik'e sokuldu;
- Gecikilmesinde bir sakınca var mı?
- Haber ulaştırabilirse, yok efendim!..
- Lütfen, haber ulaştırabilir misiniz!..
Yele kapılmışça yerinden koptu.
Kasırğa gibi, kapıdan savruldu.
Agâh, neye uğradığını şaşırды.
Bir süre öylece bakakaldı.
Sonra şaşkınlığını attı.
“Ateş aldı mubarek!
Kuş oldu uçu birden.
Nedir, ne değildir sormadı.
Sormanın gereğini bile duymadı.
Taktı kanatlarını ve aniden fırladı.
Lafımın gerisi ağzıma tıklıp kaldı yahu!..
İnsan mı, yıldırım mı, fırtına mı anlayamadım.
Dikkat ve çalışkanlığından öte, neyi anlayabildim ki!..”
Düşüncesiyle başını sallaya sallaya, yine minderine döndü.
Kalemin acemileri, halifelerinin işaretini bekliyorlardı.
Refik, hızla sedir, kürsü ve rahleler arasından kaydı.
İvecenlikle bekleyen, Ali Galip'in önüne dikildi.
- Bizimkilere gecikeceğimi bildirmen zor mu?
- Yo!.. Tersine pek kolay!.. Yeter ki emret!..
- Rica ederim. Aniden, bir iş çıktı galiba!..
- Olur a! Bakarsın pek de güzel bir iştir!..
- Umarım, umuğundur! Ya tersiyse?
- Eh, ava giden avlanmış, çok mu?
- Avlanan sen olmadıktan sonra!
- E, o da uslu çocukların keyfi.

- Aynı zamanda hakkıdır da.
- Teşekkürler Refik ağabey.
- Rica ederim. Değer mi?
- Madem karşıdan bakmakta.
- Scyrin de keyfi vardır canım!..
- Vardır kimbilir? Elbette yaşayan!..
- Hay sen sağolasın emi, Ali Galip can!..
- Allah, cümlemize gani gani ihsan cylesin!..
- Dostun duası da, bedduası da geçermiş derler.
- Öyleyse, gerçekten yaşadın Refik Efendi ağabey.
- Desene, sayende yeri göğü inletecek güce kavuşacağız.
- Onu bilmem ama, gayri yüzünden kan damlarsa duamdan.
- Tamam! Anlaştık! İyisi senden, kötüsü çağırılanın boynuna.
- Ha şöyle yahu! Hizaya gel bakalım. De hele, nerde kalmıştık?
- Buldun ya çaylağı, zevklen bakalım efendi birader! Nasılsa

her gecenin, mutlaka bir gündüzü vardır. Ve karanlığın hesabı, aydınlıkta sorulur. Gün döner, harman döner... Bakarsın bir gün de sıra bize düşer.

- Efendi biraderin, hesaplı ademdır ahretlik! Böyle av kokusu almış zağar telâşında kalemi birbirine katmaz. İşini önden ayarlar!..

- Fikri önden bozuksa, elbet buyurduğunu işler! Ya sonradan ayartılıyorsa, namerde muhtaç olmaktan gayrı, n'işler?

- Pes!.. Şamarı hakettik bir güzel! Kişi, haddin bilmek gerek. Avrupayla aşığa sıvandıkta, koskoca Devlet-i âliye ütölmüş! Yoksul Ali Galip kim olmakta ki, Avrupalıyla lâf ebeliğine kalkışmakta?

- Zahmete katlanacaksın yani?

- Elbette!.. Emrinizden şaşmak olası mı? Hiç kaygılanmayınız. Konağa varır varmaz, bizim fellahı sizinkine salarım! O fırsattan istifade hasret giderir. Amcabey oğlunun durumundan anında haberlenir. Bir de bakarsın, bu bile gereksiz! Kapıdan girer girmez, fellahları selâmlığın ağzında Serasker taklidinde basmışsın. Efendileri toplaşıp, Farmason kumpasına çaynaşmışlar... Bunlar da, nöbete girmişlerdir. O zaman ağzımı açmaya gerek yok. Kalıbımı basarım ki,

sen, amcabeyden önce varırsın. Baktım hiç biri uygun düşmedi, Fındıklı'dan, Beşiktaş ne kadar yer? Bir koşuda varır... Merak buyurmalılarını... Azbiraz geç de olsa, oğullarının sağ esen geleceğini iletiveririm. Yeter ki, şu haberin gizemine ulaşmak için, ucunu görelim!

- Ucu görünse, elçi mi aranır?

- Anlaşıldı!.. Ser çıkacak, sır çıkmayacak!.. Zaten bu işler hep böyle başlar. Fakat bizde yutacak kursak olmalı. Yoksa, demeye elin mahkum. Çözül bakalım hele! Şu gecikmenin nedeni, aşk mı meşk mi?

- Keşke!.. İkisi de makbulüm.

- İyi de, yine de, bir seçimi vardır değil mi, insanoğlunun. Kimi aşk sarhoşudur. Mecnun olur çöl çöl gezer. Kimi meşkten baş alıp da aşka vakit ayıramaz. Ağabeyimiz olacaksın, bunca zamandır meylin ne yana çözedim.

- Geldik geleli, ne gördük ki, seçmeye davranalım?

- Hevesli olduğunu hiç göstermedin ki!.. Seni çözmeye münecim gerek. Sorsak yanıtı yıldıznameden gelir. Ağzını açsan, anlamaklığa akıl gerekir!.. Kişinin içinden geçeni bir Allah bilir!.. Biz garipçe bir kuluz. Falcılık neyimize? Azıcık çıtlatır insan. Baktı, karşısındaki andavallı tınmıyor. Tutar sarsar biraz. İpucu verir. Lafı döndürür dolaştırır, bir çözüme ulaştırır. Azbiraz anlasak. Bir habbecik bilsek kor muyduk? Bir sabah çökerdik amcabeyin eteğine. Derdik ki, kahvede şenlik var. Yalnız gitsek, Paşa baba kaş yıkar!.. Elle gitsek ağabeyimize güvensizlik kokar!.. Yüksek izinlerinle hayat okuluna deneyimli bir rehber dileriz, der çıkardık. Bir nice kem küm etse de, yeğen cırıkinlığına sineye çeker.. Onaylamasa bile, olurlardı. Elde izin olduktan sonra ne gam! Akşam seni tuttuğumuz gibi atardık Aksaray'a... Adam avutmada, Kel İpek'in üstüne yoktur. Kibele tapınağında başrahibe mubarek. Orda mertebesi tamam olanda, İstanbul karabasanını dağıtmaya gönderilmiş bir misyoner, sanki yosma!.. Seni kaptığı gibi bir eller küllerdi ki, Paris'i Londra'yı anında unutasın. Yazık! Biz akıl edemedik, sen oralı olmadın!..

- Ademin civanı karta, kocamış sübyana düşermiş. Bizden acizini bulamadın mı? Bu senin Kel İpek'in, şu bizimkilerin Kel İpek'i

ise, elbet hünerbazlıkta *âsâr-ı âtika*'yı aşacak. Haspam, belki Kibele'nin bile aklını çelip oynasa alıştırırların piri sayılsa yeridir yahu!

- Amaç hovardayı hoşnut etmekse, yaş ucuzlaması ne olmakta?

- Öğrenme heveslisiysen, pek değerlidir de, soyup meydana salıyor isen pehlivanlığına kuşku düşürür.

- Her bir şeyin, bir ağız tadı vardır değil mi? Elbette sunmasını biliyorsan. Şimdi sana, kadavrayla güreş tut, diyen mi oldu?

- Öyle ya, ne Kaf Dağı'nda köle tükenir! Ne Akdeniz'de tutsak.

- Hele bir de, bunların her birini incitmeden naz, soğutmadan edâ, darıltmadan işve, kaçırmadan cilvenin ustası eylemişsen!.. Derdi ummanı tutuyor olsa, adam yer mi, yanında mı yatar şaşırıp kalır.

- Sen var, ağız sulandırmaya dilediğince meddahlık eyle! Hani bizde o talih? Gökten bardaktan boşanırca sefa yağsa, bizim başımıza, taş olur cefa düşer, Ali Galip Efendi birader!..

- Hayda!.. Bu da nesi? Yoksa, dün bir bugün iki, bir kusur işledin de, mümeyyiz efendiler, ceza mı verdiler?

- Bak bu akla daha yatkın. Fakat yazık ki, yanıtı bizde değil!..

- Hayırdır inşaallah!.. Nedenmiş?

- Acemi kusuru bilse, işler miymiş?

- Oho!.. Ortalık, bile bile işleyen kaynıyor.

- Olabilir, fakat, öylesi ustalık, bizde ne gezer?

- Bakıyorum, kendini pek hafife almaktasın.

- Ağır olsak ne? Mollalığa icazet gerek!..

- Hey gidi koca *Şadi-i Şirazi* hey!.. Kaldır başını türbenden de, şu günümüze bir bak ! *Balıklar*, once öğüdüne karşın bugün de, *derya içre, deryayı bilmemektedirler!*.. Gördün mü başımıza gelenleri? Biz ki, Avrupa görmüşü, tanrıyı görmüşle bir tutarak kendimize örnek ediniriz. Adem, mollalığına icazet verecek softa aramakta. Sen bu kafayla bize ne demeye getirmektesin, Refik efendi birader? *Her ne arar isen, kendinde ara* mı? Hiç olur mu yahu!.. Siz ki, bizim hem en kostak düşümüz, hem en umutlu yorumumuzsunuz!.. Siz bari aklınıza sahip olun azbiraz. Adam *chanson* söyleye söyleye gittiği yerden, ilâhi okuya okuya döner mi?

- Neylersin ahretlik!.. Şu, devr-i Husrev'de çağdaşlık, Müslüman mahallesinde salyangoz satmak, diye yorumlanmakta. Sen de kalkmış, deveye canbazlık öneriyorsun. Fukara, o ince ipten, öyle bir düşer ki!..

- Desene iş fena!..

- Öyle görünüyor!..

- Kalmanı buyuran kim?

- Mümeyyiz Agâh Efendi!..

- Öyleyse iyi yerdesin ağabey!..

- Sana göre mi iyi, bana göre mi iyi?

- İyinin sana bana göresi mi, olurmuş?

- Cemil ağabeyinin yalancısıyım, olurmuş.

- Şimdi bu *efkârın* arasında ağabeyimin işi ne?

- Şu!.. Hep, bizim biraderin ölçüsü terstir, der de!..

- Ademin kendi tersini başkasına sıvamadığı ne belli?

- Değil!.. Fakat, sen henüz kardeşimsin, o ise eski dostum.

- Öyle ya, bunlar cin tayfası. Ayet varken tefsirci itibar eyler mi?

- *Müfessir müşilini* ustaca yutturabilmekteyse neden olmasın?

- Tamam tamam, pes!.. *Mat olacağı* baştan belliyken, bizcileyin çaylakların sizcileyin ustalarla çene yarıştırması haddine mi düşmüş? İşte böyle teslim bayrağını çekiyor. Usta cahilliğimizi bağışlayacak. Biz ise, Yozgat çapanıyla seyrangâha çıkıldığını, amcabeye iletacağız!..

- Sağol aslan kardeşim. Fakat, seyrangâh olduğu ne belli?

- Kişi en iyi kendinden bilir!.. Denenmişin üstüne bilim var mı?

- Desene gelirken içine düştüğüm kaygıların tamamı yersizmiş?

- İşinden ötürü evet... Düşünden ötürüyse, Allah sabırlar vere!..

- Desene öylesinde de, böylesinde de halimiz harap!..

- Eee!.. *Kastambolulunun zağarı* Çapanoğlu!.. Gayrı, bütün il-gaz'ları tepip de, yine taban eti yenmesin mümkün mü? Şimdiye kaç kişi yamaklık etti o izciye. Demek şimdi sıra sende!..

- Sınamış konuştuğuna göre, hazır ol Refik, her bir şeye!..

- İstersen olma. Bir kez koyun olmuş, sürüye sayılmışsın.

- Öyle ya, madem emir kuluyuz, boynumuz kıldan ince.
- Baltaya karşı herkesinki ince de, sapına dayanan olabilir.
- Sağol!.. İçimi çok ferahlattın.

- Daha bizde ne hünerler var. Hele amcabey, n'ışlemekte diye bir soruvesin... Ona öyle bir hafızlık kıtını atarım ki, *icazetini* hazır bekletir.

- Allah Allah! Biz oğlana Fındıklı-Beşiktaş güzergâhı veriyoruz. O bize Kastamonu'dan lâf taşıyor. Şimdi Yeşilırmak'tan suvarmanın sırası mı Ali Galip Efendi? Altıtarafı bir haber uçuracaksın!

- Biz de uçurulacak haberi söylüyoruz ya zaten!..

- İyi aferin!.. Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğin, sözü boşa gitmesin! Tam böyle aktar ki, Rezzakzade konağı yerinden oynasın.

- E, artık haber mi aparmakta, hüküm mü taşımakta tatar bilir.

- İlk peder duyarsa, sorun yok!.. Fakat, fellâh fellâha ulandı da, işe çerkesler-de bulaştı mı, sonrası dört kol çengi. Gayri kapıda Beşir lalaya mı tutuluruz. Haremde Mihrimâh kadın efendiye mi belirsiz?

- Oh ne güzel! Mihrimah yengemi kandırmak zor mu? Oğlu kaç yıldır burnunda tütmüş kadının. Olgörüp boynunu büküverdi mi, içi gider. Aman Allahım! Bir de aklımızdaki yufka yüreciğine düştü mü? Gayri asıl, işte o zaman deyme keyfine. Konakta bir nice kafkas pilici var ise, tek tek sıraya kor, allar pullar da kendi elceği-ziyle gerdeğe salar ki! Evlâtçığı, telli gözlerinin önünde murat alıp murat vere!..

- Hemen ardından da burnuna halkayı taktığı gibi, imamın önüne diker. Kaynanalar karşısında nasıl göbek atıldığını öğretir, he mi?

- El insaf ! Hem iyilik edilecek, hem de hiç bedel ödetilmeyecek. Nerdeymiş o yoğurdun bolluğu?

- Unuttuğun başka şey yoksa, adamı bekletmeyeyim!..

- Olmaz olur mu? Şetaret kalfa!.. Mihrimah yengem herşeyden vazgeçip onu başına dikse, yeter!..

- Aman Allahım!.. Beterin beterini anımsatman şart mıydı?

- Biz, üstümüze düşeni yapalım da!..

- Gerisini başına gelen çkecek öyle ya!..

- Öyle!.. Kötüye şimdiden hazırlansan iyi olur.

- İki arada bir derede kalan neleyebilir? - Der demez, geldiği

hızla döndü. Yitirdiği zamanı kazanma ıvecenliğiyle odasına girdi.

Agâh Efendi, minderine bağdaş kurmuş onu bekliyordu.

Kalem, o gidip dönünceye oğul vermiş kovana dönmüştü.

Doğru yanına yöneldi;

- Ali Galip'i yakaladım. Sağolsun, ricamı kırmadı. Emrinizdeyim!

- Öyleyse gidelim, - diye doğruldu Agâh. - Tophane'ye uğrar mıyız, diye soracaktım. Fırlayıp çıkınca, fırsat olmadı.

- Nereye emrederseniz!..

- Sağolun!.. Güveninizi boşa çıkarmamaya çalışırım. Tanımanı-
zı çok istediğim dostlarım var. Umanım, aynı görüşü paylaşırsınız.

- Hıç kuşku yok efendim!..

Odadan ardarda çıktılar.

Geçitte nöbetçiden başka canlı yoktu.

Hemen sağa yönelen Refik'in kolundan tuttu.

Aynı anda, dimdik sola dönerek, ana geçide girdiler.

Nöbetçi, bezgin ve aldırışsız gözlerle adımlarını süzdü.

Bakışlarını yavaş yavaş paçalarından, yüzlerine kaldırdı.

Gözleri yüzlerine değdiği an, ikircimli ve kararsız durakladı.

Uzun uzun süzdü!.. Anımsamak isterce koyu koyu düşündü.

Sonunda önemli birilerine benzetmiş olmalı ki, kaskatı kesildi.

Topuklarını hızla birbirine çarparak, put gibi esas duruşa geçti.

Alışkın bir ilgisizlikle askerin yüzüne baka baka yürüdüler.

Benzettiklerinin birine rastlamadan, ağır ağır, ilerlediler.

Bitimsiz Divan-ı Humayun koridorunu, kazasız aştılar.

Sedaret merdivenlerinden inip arka kapıya ulaştılar.

Başçavuş, ağır demir kapıyı kapatmak üzereydi.

Eşiği atladıkları an, kapı gıcırdayarak kapandı.

Yengiye paylaşan çocuk gözleri kucaklaştı.

Muzipliğin izdüşümü yandı yandı söndü.

Suçortaklığı şhvetinde, tir tir titrediler.

Soluk soluğa, coşkusunu paylaştılar.

Başarıyı keyifle içlerine sindirdiler.
Nöbetçileri pek kolay atlatmışlardı.
Güle güle, yokuştan inmeye başladılar.
Odun Pazarı'nın sessizliğini çabuk geçtiler.
Aşirefendi asnafı son müşterileri bekliyordu.
Oradan, Irgat Pazarı yoksulluğuna yöneldiler.
Babîâli Caddesinde, kimsecikler gezinmiyordu.
Sultanhamamla Sirkeci, ikinci yalnızlığındaydı.
Suriçi, akşamın derin hüznüne, hazırlanıyordu.
Çarşıyla Turhan Sultan türbesini hızla aştılar.
Yenicaminin geçidinde, denizle buluştular.
Rıhtım, tam anlamıyla meşhere dönmüştü.
Tekli çift, saçaklı köşklü yalı kayıkları.
Her boy ve çeşitten yolcu sandalları.
Kıyayı baştan başa kaplamışlardı.
Atlas yorgan özeniyle dalgalı.
İpek çarşaf gibi kıpır kıpır.
Çengi göbeğinden oynak.
Ve bir cariyeden çekici.
Çağrılıyor gibiydiler.
Birkaç adım attılar.
Bir an soluklandılar.
Sağa sola bakındılar.
Gözleri rıhtımla doldu.
Kaynaşma içlerini ısıttı.
İvecen ivecen yürüdüler.
Agâh, Refik'in önündeydi.
Arananı daha çabuk buldu.
Kolundan tutarak, çektiirdi.
Kol kola, iskeleye yöneldiler.
Sandala ilk önce Agâh atladı.
Hamlacı, ilkin gözucuyla baktı.
Refik atlarken, oralı bile olmadı.

Kürekleri iskarmozlarından almış.
Oturağın üstüne bağdaş kurmuştu.
Kunt kollarını gövdesine kenetlemiş.
Bir sabır taşı kadar suskun ve kaygısız.
Sandalının lebâleb dolmasını bekliyordu.
Oysa, onların beklemeye hiç niyetleri yoktu.
Bir an önce karşıya geçmeleri çok iyi olacaktı.
Aksilik bu ya!.. Kıyıda tek yolcu görünmüyordu.
Sonunda Agâh'ın umudu da, sabrı gibi tükeniverdi.
Buyurgan bakışlarını, sandalcının aldırışsızlığına sapladı.
Adam bunu bekliyor olmalı. Bağdaşı gevşedi, kolları çözüldü.
Göz açıp kapayacak sürede, kürekleri iskarmozlara yerleştirdi.
Hemen ardından, oturağında kaykılarak avuçlarını tükürükledi.
Ve bir koca; - Ya Allah!.. Bismillâh!.. - Çekti.
Kürekleri bütün gücüyle kavradığı besbelliydi.
Gövdesi yay gibi gerildiği an sandal da kaykıldı.
Önce baştan kıça, sonra iskele-sancak, yalpaladı.
Ve o an, yayından fırlayan bir ok gibi suda kaydı.
Sarsıntı geçer geçmez, biri başa, biri kıça yerleştiler.
Sandalcının başı üstünden, birbirleriyle gülümseştiler.
Kayık hemen burnunu dikip Galata rıhtımına yönelmişti.
Ardına göz attığı an; - Tophane'ye, - dedi Agâh ivecenlikle.
Kayıkçı, yine hiç istifini bozmadı. Sade usullacık başını salladı.
Ne yüzünde bir kıl oynadı.. Ne sandalın başını düzeltti.. Ve ne
de zerre kadar kürekleri gevşetti. Tersine var gücüyle yüklendikçe
yüklendi. Meğer adamcağız hem deneyimli, hem de işinin ehliymiş.
Birdenbire Haliç akıntısının, ünlü çalkantısına düştüler.
Mor, yeşil, sarı köpükler küpeşteyi yalamaya durdu.
Sandal dibinden yumruklanmışçasına savruldu.
Çalkalandı, çalkalandı, kaskatı bir yere vurdu.
Ve bir an, hiç devinisiz olduğu yerde durdu.
O anda da midesinin bulandığını sezdi.
Bedeninin her yerinden, ter şorladı.

Gözleri karardı... Başı döndü.
Kendi kendinden utandı.
Bu ilk deniz tutmasıydı.
Şaşkın şaşkın bakındı.
Katı katı yutkundu.
Derin derin soludu.
Yine de kendini tuttu.
Zorlanınca, başı hafifledi.
Midesi kendiliğinden düzeldi.
Baştan ayağa kendini yokladı.
Sezdirmeden atlatınca rahatladı.
Gözucuyla hamlacıyı, Agâh'ı süzdü.
Durumun ayırında olmadıkları belliydi.
Başını dikti. Eski güveniyle çevresine baktı.
Hayrâtiye Köprüsü, geldi geldi, gözüne girdi.
Unkapanı, Azapkapı arasına sereserpe uzanmıştı.
Yolcusuz kervansız duruyor, çektikleriyle alay ediyordu.
“Hey gidi Hünkâr Mahmud-u sâni Han!..” Diye düşündü.
“Madem Haliç’e köprü kurmayı muradettin. İşçi kulların kadar, bizi de düşüneydin ya!.. Köprüyü onların burnu dibine oturtacağına, şuracığa dikiversen olmaz mıydı? İşçiler has kul da, memurlar övey mi? Hepsi bir arada, buradan oraya, oradan buraya gider gelir... Her adımda yedi ceddine dua ederlerdi. Tersane işçisi, köprüyü neylesin? Otursun sabah akşam sandalına, bir güzel çalkalansın da deryayı öğrensin bir iyice. Denizin bin türlü halini bilen, binbir türlü önlem alır. Sen onun ayağını sudan kesende, herşeyi güllük gülistan görür de ceremesini bize çektirir. Şimdi olduğu gibi. Üstelik o yine bildiğinden şaşmamakta. Kurduğun köprüyü, Haliç’e kement cylemiş seyrine bakıyor. Üstünde mumla adam arasan bulmazsın. Oysa burda bizim içimiz dışımıza çıkınakta. N’olurdu, şu mubareği azbi-raz daha kalabalığa yakın oturtuverseydin? Bab-ı âli’ye işi olan... Sultanhamamında alış-verişe çıkan... Kapalıçarşı’da çeyiz düzen. Mercan’da kap-kacak seçen... Irgat pazarında iş tutan... Bir nice ku-

lun var ise, sabahdan akşama geçtikçe dua eylerdi. Elbette tersane leventlerin de yararlanırdı bir güzelce. Yürüyene, Karaköy'le, Azapkapısı'nın arası ne kadarcık? Buradan geçti, Perşembepazarı'nı aştı mı tam zamanında işinin başında. Ayağı aşınacak değil? Tam tersine, gözü açılır... Gönlü ferahlar. Oysa şu, Kaptan-ı Derya Fevzi Ahmet Paşa'nın ettiği, tam Deli Dumrul aleti. Tersane Ağası, keser tutsun da, kendine yontmasın yazılı mı? Ne mümkün? Çingene elbette sakızını burnuna yapıştırarak. Elinde Padişah fermanı varken, işe yararı kim düşünür? İş kendine yarar kılmak varken, ele peşkeş çekmenin anlamı olur mu? Aferin Paşa efendiye!.. Cibaliliyle Kasımpaşalıyı gönendirmiş, bu yakayı yağandırmış bir güzelce. Sen, kendi derdine yan!.. Bütün bunları geldiğin gün görüp düşünmüşken, üç adım atmaya üşenir misin? İşte böyle binersin Çorumlunun kayığına! Azbiraz yalpalayınca için dışına çıkar da, dert dökecek derya aramaya durursun. İşte derya, işte hal ve vaziyet!.. Dök bakalım dökebiliyorsan. Kim dedi sana hürp diye boş kayığa tüne diye? Balmumu mühürlü davetiye mi çıkardılar? Yoo!.. Hem hamama gideceğine bohçalık edersin. Hem de tutar pişmanlık gösterirsin. Neymiş efendim! Hava billur gibiymiş! Deniz çarşafı andırıyormuş. Yolunuz Tophane'ye uzuyormuş. Aceleniz varmış... Ağâh Efendi, ondan önce atlamışmış. Ve bunca yaş yaşamış, bunca kayık safası sürmüşmüş de, bir kez olsun deniz tutmamışmış. Koskoca Barbaros Hayrettin Paşa gibi bir deniz kurdu, bir deryalar kaptanı bile, *denize hükmedilmez*, buyurmuşken, sen neyine güvenmekteisin? Yıldıznamesiz müneccimliğine mi? İcazetsiz tabipliğine mi? Ocaksız üfürükçülüğüne mi? Sadi-i Şirazi'nin, *denizden yarar umuyorsan, kıyısında dolan* uyarısını ne kolay unuttun? Şimdi çek bakalım başına geleni. Küffarın sakın ırmaklarında, sandal sefası sürmek.. Taş ve demir köprüler üstünde sevda sofrası kurmak hüner mi? Çapraz akıntılara ninni söyleyebilesin ki, Hayrâtiye Köprüsü'ne ağız çalabilesin. Hor göreni, hor görmesinler ne mümkün? Şu başına gelen, az bile!.. Yat kalk da, Allahına şükret. Tam sınırda tutunmanı sağladı. Bu ceviz kabuğu biraz daha çalkalamalıydı ki! İç dışına çıkmak neymiş göreydin.

Dillere destan olurdun da, maniler düzüdü dinim hakkıyçün. Koca İstanbul, senin tıkanası midenc dönerdi. Açılırdı şom ağızlar. Bilenirdi kopası diller. Söylerdi de söylerdi gayri. Mirim, acaba kulağınza geldi mi? Komşu hu! Duydun mu? Hani şu, Refik Efendi, var ya!.. Abdürrezzak Bahir Efendi'nin biricik oğlu!.. Hani canım, yıllardır Evropalarda okuduğu söylenen!.. Geçen akşam, karşıdan karşıya geçerken, Haliç'te, bindiği sandalın içine etmiş!.. E, Haliç'te yolculuk, Evropa salonlarında fink atmaya benzemez ki!.. Akıntısı var... Çalkantısı var. Lodosu, poyrazı eksik değil. Dalgası, girdabı da cabası. Ummanda kalyonlar gezdirmiş bir nice levent Boğaz'da şallak mallak kıyıya vurur. Çocukcağız, Kızılırmak'ta ayak yumaktan ürken Çorum uşağının, Asitane'de kaptan-ı derya kesildiğini ne bilirsin? Usta kaptan sanarak binmiştir kayığına. Bu hamlacı takımı, kem keldir, hem de fodul. Bir de yolcunun da kör yanına getirdi mi, büsbütün kostaklanır!.. Kendini deryada balık saymasıyla, sandalını dalganın gözüne sürmesi bir olur!.. Gayri deymeyin keyfine!.. Köçeklere özenir de, çalkalandıkça, çalkalanır rezil!.. Biz bunca bilip durmaktayken, kaç kez oyuna gelmedik mi? Oğlan henüz acemi. Başına gelecekten habersiz, boş bulunmuştur!.. Deniz bu!.. Şaka kaldırır mı? Adamı alır da yere çalır!.. Öyle ya, ne zamandır Evropalarda!.. Bakalım sandal binip derya geçti mi? Boğaz'ın cilvesine, hamlacının hamlesine alışırken biz tutulup kalıyoruz. Düz ova da kırtan neyler? Oralarda hiç su yok ki!.. Sandal mandal da hak getire... Suyu bardakta, gemiyi resimde göre göre, öyle durgun sanmıştır!.. Hele bir de tünediği sandal hantalsa!.. Yayığa düşmüş kurbağaya dönmüştür fukara! Yoksa, Allahı var!.. Çok iyi çocuktur!.. Züppelik aklının ucundan bile geçmez!.. Şimdiye bir turfalığını ne gören, ne duyan oldu!.. Haklısın, ahretlik!.. Şimdiye olmamıştı!.. Ne var ki, Evropalardan döneli daha dün bir, bugün iki... Böyle başladıysa, yakındır, kokusu çıkar. Kimbilir daha nelerini duyup göreceğiz? Demezler mi? Demezlerse, çiğ süt emmiş ademoğlu, değildirler. Böyle bir sakız benim ağzıma düşmeliydi ki!.. Hem çıtlata çıtlata çiğnerdim, hem top edip alını kabağıma yapıştırırdım ki, herkes

göre!.. Bakalım bu fırsat, bir daha ele gelir mi? Fukara Ali Galip, bizi göğe çıkarıp da, bir türlü yere koyamamaktasın. Gel de şu halimizi gör!.. Herkesten önce suratımıza gülmez misin? Kalemın ayran budalaları önünde, Avrupa'da bulunmuş, okullarında okumuşluğumuzdan pay çıkarmak kolay. Tıpkı salonlarda buraların gizemine kapılanlara bizim yaptığımız gibi. Zaten, iş öğünmeye kaldı mı, hepimizin maşallahı var!.. Lâf dengine düşmesin. Mangalda kül bırakmayız!.. Davul iyi gerilmişse, tokmağı ninem de çalar. Nasılsa elde, koz bol!.. Dağda gemi yürüten Fatih Mehmet Han ile Boğaz'ı havadan aşan Hezarfen Ahmet Çelebi bizde... Her türlü habis uru deşip alan İbn-i Sina'yla, safra kesesine sonda salan Geyvan Çelebi bizden. Henüz küffarın düşü bile bunlardan uzak. Hey yavrum hey! Şişinmeye geldi mi, mirasyediliğimiz dillere destan. Kimse bizimle aşık atamamakta Allahıma bin şükür!.. İş oraya vardı mı, *şeksiz şüphesiz*, Osmanlılar!.. O dâhilerin torunlarıyız ya!.. Avanak Avrupalı, gözlerini faltaş gibi açıp da, deme yahu!.. Vay canına, diye şallak mallak kalacağına; Tamam, anladık!.. Doğrusu ataların pek bir hünerliymiş, aferin!.. Dece, hani seninki, diye soruverse!.. Ateşi kösmüş lengerhane kazanı gibi donup kalacağımız açık. Ondan ötesi tufan. Gayrı gözlerini kaçıra kaçıra, yoksunluğuna gerekçe ara. Bakalım tutturabilir misin? Hezarfen Çelebi, kanatlanıp uçtuğunda İstanbul, bir alkışa durmuş göklere ağdırmış. Bir secdeye varmış dehşete garkolarak. Bu yüzden olmalı. Sultan Murat Hân-ı râbi, ilkin altına belemiş çelebiyi. Alkışa mı kandı, bilime saygısından mıydı belirsiz. Ama hemen ardından Cezair'e sürgün cyleyivermiş. Yobazların, yüce Tanrı'ya şirk koşulduğu vaveylâsıyla ayaklandığı kesin, diye mi kıvırtmaya başlarsın... Fatih Sultan Mehmet Han, dağdan kızaklar üstünde gemi kaydırmaktan usanmış... Haliç'e fiçılar üstüne kurduğu tombaz köprüyü beğenmemiş. Daha güzel ve sağlamını kurmak için Leonardo da Vinci ile Michel Angelo'yu çağırılmış, diye mi kıvırtırsın. Yoksa, bizde hüner olsa, burda işimiz ne? Diye mi kestirir atarsın, senin havana, onların suyuna bağlı. İladi, Hezarfen bir hünerbaz Ahi! Akli nerdeyse, beccerisi orda. Üstelik, bin yıllardır ol-

maz bilineni mümkün kılmış bir dâhi. Bir nice ceza görsen, başarmasının ölçülmez mutluluğuna ermiş olmalı. Keşke, Fatih Sultan Mehmet Han'ın kuşca ömrü vefa etseydi de, isteğini gerçekleştirseydi. Ne yararlı bir iş olurdu? İstanbul'la, Beyoğlu'nun iki yakası, daha o dönemde bir araya gelirdi de, insancıklar, üç beş adımlık yer için ceviz kabuklarında sallanmaktan kurtulurdu. Her zaman denizci taslaklarıyla, caka heveslileri olacaktır. Varsın onlar yine kurulsun çiftte kayıklarına. Afyon tutkunu gibi, deniz bağımlıları vardır. Ko, bînsin Çorumlunun kayığına... Hem çalkalana çalkalana içi dışına çıksın... Hem de üste akça saysın. Fakat, atlar, arabalar, develer ve denizle arası olmayanlara gün doğardı. Küffar, koca *Seine*'le yayvan *Thames*'i dar, geniş demeden neden köprülerle donatmış? Gelip geçenin parmağı ağzında kalsın diye mi? Ne münasebet efendim!.. Daha çok yükü, daha kısa zamanda, daha ucuza taşıyabilmek için. Boşuna mı, yol, kalkınmanın anasıdır, buyrulmuş? Ulaşılmazla bilinmeze, kim değer biçebilir? Biçilse, anlamı ne? Adamlar bunu tez öğrenmişler. Her bucaklarıyla her ürünlerini, erkenden erişilir kılmışlar. Gerçi pek bizim gibi dağları taşları yoksa da, ne inişten kaçmışlar, ne yokuştan ürkmüşler. Yeri gelmiş, dağ yarmışlar. Yeri gelmiş kanal açmışlar. Yolu yola, mutlaka bağlamışlar. Acze kakılıp kalmak insanlığa aykırı!.. Uygarlığın temeli, üretileni tüketene ulaştırmak. Yoksa, kendi gereksiniminden fazlasının hiç bir değeri yok. Bin yıllardır, tıkr tıkr yürüyüp giden düzeni, uygarlık, gelişme, sanayi, kalkınma gibi düşlerle allak bullak etmek anlamsız. Fakat İstanbul, halâ dünyanın merkezi. Yükleyen ve boşaltan gemiler, Haliç kıyılarını bir yandan boğazın derinliklerine... Öte yandan Marmara'nın sirinliklerine kadar görünmez kılmakta. Yol olmazsa, ticaret olmaz!.. Henry'nin kasılması karşısında Maxime'in kösülmesi doğruymuş. İngilizler yol ve köprü işinde Fransızlardan baskın. Hele *Thames*'in demir köprülerini gördükten... Demiryolu üstünde gidip gelen trenlerine bindikten sonra gel de Henry'ye hak verme. Biz bunlarda ne kadar geriyiz yarabbi! Onca akıllı adam, bunca gecikmeyi nasıl içine sindirebildi? Uygarlığa aykırı olan, insanlığa sığar mı? Avrupa

gözlerinin önünde üstüste buluşlarla çalkalanırken, bunlar görmeme-
ye ant mı içtiler? Yönetici hiç böylesine aymaz olabilir mi? Mutlaka
onların da bir gerekçesi vardır, canım!..” Derken hafifçe kıpırdandı.

Sandal, yalpalamak için, yeni bir bahane bulmuştu.

Bir an dikkat kesildi. İçini dışını bir iyice gözden geçirdi.

Yutkuna yutkuna yalpaya alışmıştı. Aldırışsız dönüp baktı.

Akıntının en çarpıntılı bölümünü geride bırakmak üzereydiler.

Bakışları ansızdan sur üstünden aşınca, deniz tutmasını unuttu.

İstanbul, devasa bir tablonun tüm görkemini yüreğine işliyordu.

Güz akşamı, karanlığın atlas perdesini yavaş yavaş indiriyordu.

Üsküdar’da yangın var! Bütün pencerelerden alevler fışkırıyor!

Güneş, yeni dövülmüş dev bir bakır siniye dönüşmüştü.

Cihangir sırtlarında bulut zincirlerine vurulmuştu.

Mızrak mızrak Marmara’nın, geniş bağrına dalıyor...

Mavi, derin ve serin gövdesini ısıtırlara boğuyordu.

Suyun tutuşan rengi, şaşkın bakan gözlerini kamaştırdı.

Derinlerden fışkıran altın pınarlar, gitti gitti surlara çarptı.

Ve burçlardan İstanbul’un üstüne, firuze şelâleler döküldü.

Derin ve uzun bir soluk aldı. Gözlerini sımsıkı yumdu.

İçine yansıyan resmin lâbirentinde kendinden geçti.

Doyumsuzluğu soluya soluya, benliğinden koptu.

Bozulması olası bir büyüün, tutsağı olmuştu.

Yüreği, tanımsız coşkularla dopdolu atıyor...

“Ne kadar eşsiz... Nasıl görkemli Tanrım!

İnsan, ne bakmaya, ne tutmaya kıyıyor.”

Diye düşünmekten, kendisini alamıyordu.

İçten içe ürperdiğini, neden sonra ayırabildi.

Sanki bir el, yüreğine yansıyanı burkuvermişti.

Önce bilinçaltında beliren, sorunun yeline kapıldı.

Ve kendi sorusuna, kendince yanıt aramaya başladı.

“Her halde o da, bu güzelliği bozma korkusu olmalı.”

Sandal, çalkalana çalkalana, Haliç akıntısıyla kucaklaştı.

Geriye doğru kaykılırken, gözü yakamozlanan suya daldı.

Gün ışığı, her rengin her tonunu, endam aynasına çevirmiş.
Güzelliğine hayran bir dilberin, kaygısızlığıyla oynayıyordu.
Balık sürüleri, tutku zincirlerinde, saydam izine üşüşmüşlerdi.
Akıntıyı çeke çeke, Kâğıthane girişine kadar, sürüklüyorlardı.
Deniz, son parıltıları koynuna almış, karanlığa meydan okuyor.
Günle gecenin savaşından şorlayan kan, gökyüzüne saçılmış.
Yamaçlar karardıkça, Haliç, meneviş meneviş, gülümsemekte.
Su, yaşamın kaynağı. Aldığını geri vermekte ne kadar cömert!
Günün son ışıklarını iştahla emip havai fişeklere döndürerek
yine gökyüzüne püskürtüyordu. Birden o doyumsuz surnamenin
şenliğine kapıldı. “Olabilir,” diye yansıladı kendini. “Osmanlı ağzı-
nın tadını bildiği kadar, gönül muradını almayı da bilir. O güzelliğin
içinde meşke dalmışken, küffar geçip gitmiş. Madem Osmanlı’yız
ve her öğüncün varisi olarak kasılıyoruz. Ağzımızın tadını bileceğiz.
Ve n’işleyeceksek bu güzelliğe zarar vermeden işleyeceğiz!.. Ancak
o zaman, deryalar, denizler aşmanın tadına varılabilir. Yoksa, bunca
görgünün, bunca bilgi ve özenmenin ne anlamı kalır?

Madem ki biz de artık onlarla hemayanız, eksikimiz ne?

Belki biraz heves, fakat asıl ve mutlaka *azm-ü karar*.

Öyle ise o, bizde fazlasıyla mevcut, hamdolsun!

İşe başlamaya yetiyorsa, hemencecik başlarız.

Galiba asıl zor olan da o. İlk kapıyı açabilmek.

Avrupalı usta, gökten zembille inmedi ya!

Bunca işin gerisini, nasıl getirmiş?

Bilgi, deney, birikim ve hesapla.

Bizim noksanımız bu olsun!..

Bakınız güzele çevremize...

Onlar n’işlediyse, biz de işleriz.

Ötesine başlanmış teslim eyleriz.

Böylece gözümüzde aklanırız ya!..”

Kendi düşünden, kendi içi kamaşmıştı.

Gözlerini yüreğinden, zorlukla kopardı.

Belleğine saplayarak, köprüyc, yer aradı.

Ona kalırsa kıyının her noktası, elverişliydi.

Aklı, çoktan temelini atmış, iskeletini çatmıştı.

“Başımıza, Sermimamara-ı has Sinan kesildin.

Düşü, hayra yormak o kadar kolay mı sanırsın?

Yorumunu yüce Efendimize yaptırmadan geçersiz.”

Düşüncesiyle, kendini umutsuzluk zindanında buldu.

“Kurulması gereken ilk köprü, bu. Öyle coşmalı, öyle inanmalı

ve heveslenmeli ki Osmanlı, baştan ayağa istek kesilip tepeden tırnağa bu, *eski köye yeni adetin* yelinc kapılmalı. Ancak o zaman, yekinir yerinden. Ve akıncı ruhunu ancak o zaman yeni dünyaların fet-hine koşturur!.. Yoksa böyle gelenin, böyle gitmemesi için parmağı-nı bile kıpırdatmaz. Sen de, böyle *kendin çalar, kendin oynarsın*, yüreciğinde. Çünkü ağzını açar açmaz, yenilikle değişikliği, *Müslü-man mahallesinde satılan salyangoz sayan* dünya kadar yobaz çıkar karşına. *Alır ele, girer yola!*.. Köprünü bacaklarından tuttuğu gibi başına çalar ki, felağın şaşs. Hani haksız da değildir!.. Her değişim ve yenilik, ister istemez eskiden bir şeyler alıp götürecektir... Durağan-dan yararlananların dümenini bozacaktır. Çıkarını yitiren, seyreyler-se, ölümüne hükmeyle! Köprü deniz tutanla, kıyıda gemiye atla-yamayana kolaylık. Ne var ki, belki zarar gören, daha da çok ola-cak!.. Ekmek teknesini iskeleye yanaştırmış bunca kayıkçı. sandal-cı... Dubacı babacı... Hamlacı ve hammal var. Ona bağlı bir nice de-mirci kömürcü, hızarıcı tahtacı, yekeci kürekçi, urgancı semerci, es-nafi doyar. Köprü, bunların her birinin ayağına taş bağlar da, Akıntı-burnu'ndan, suya salıverir. Ademoğlu, bir kez ekmeğini tehlikede görmesin!.. Alimallah canavar kesilir. Ve can telâşında bir nice pısı-rık ve yılgın ise, ekmek kaygısında bir onca atak ve acımasızdır. Sen sen ol Refik Efendi birader!.. Patrona ve Kabakçı ayaklanmalarını hiç aklından çıkarma. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa gibi bir yüce veziri, Arnavut tellâğın aç ağzına atan da... Selim Hân-ı Sâlis gibi Halife-i ruy-u zemini, Kastamonulu bahçıvan yamağının çarığına düşüren de, işte o, çıkarına dokunmaya kalktığın esnaftır. Bu yüzden bir yenilik yumurtlamadan önce iyi düşün. Bunca serüvenin amacı

doğru.. Getirdiği götürdüğünden artık mı? Madem, *kendi kendine gelin güvey olmakta!..* Kastamonulu tellâk atalarının, Arnavut Patrona Halil'i öne katıp yıktığını yapmaya... Kastamonulu yamak dedelerinin, Kastamonulu Kabakçı Mustafa'yı serdar edinip bozduğunu, düzmeye, sıvanmaktasın. Hesabını iyi yap. Ödevini tam bitir. Çünkü girdiğin can pazarıdır. Ve can pazarından kârlı çıkmanın yolu tektir. Fırsatı ele geçiren, babasına acımayacak!.. Bir an duygularına kapıldı da, aklın gereğini savsadı mı, *yandı gülüm keten helva!..* Karşısındakine bir şey dayatacağına, kendisi yere çalınıverir. Öyleyse kural kesin, Rezzakzadem!.. Boyundan büyük işe kalkıştın da, değişim yeli estirmeye soyundun mu, hiç gözünü kırpmadan köhne surların tamamını, *taş üstünde taş, gövde üstünde baş kalmayana*, yıkacaksın. Ve hiç unutmayacaksın ki, esnafın ekmeği, köylünün malıyla oynayacağına, canıyla oynayacaksın!.. Yoksa, sen destur demeden, onlar selâvatı getirip aklından geçirdiğini, başına çalmakla yetinmez!.. Kuşca canını kuzgunlara leş eyler ki, nişanını anan bile tanıyamıya!.. Anlayacağın, tilkiden kurnaz, sırtlardan beter olmaya koşulusun. Çünkü, ananın en akıllı oğlu, sen değilsin? Şu, aklından geçirdiğini, kim bilir kimler, kaç yol düşündü de vazgeçmek zorunda kaldı. Yine de gereklidir, ben vazgeçmem diyorsan, önce olmazsa olmaz, kıl. Sonra kötüsüne hazır ol!.. Ve öyle yerinde, öyle zamanında kondur ki, cümle alemin feryad-u figanı üstünden sallana sallana gelip geçsin.”

Kendini yatıştırmanın akılla çevreye baktı.

Ve o an, hamlacının günahını aldığını anladı.

O alıp alıp vermekteyken, Galata'ya varmışlardı.

Akıntıyı atlayan sandal, kıyı kıyı Boğaz'a yöneldi.

İsrafil, kıyamet Sur'unu, liman üzre üflemiş olmalıydı.

Rıhtımın ana baba gününü, mahşerle karşılaştırsa yeri.

At araba, insan hayvan, gemi kervan birbirine karışmış.

Hangi yük kimin sırtında... Hangi feryat kimin, belirsiz.

Sağa sola koşan, birbirine çarpan, söğüp sayan dolu.

El kol işaretiyle anlaşmaya uğraşansa sayıya gelmez.

Denk çuval, harar balya, sandık sepet, yığma paket.
Taka çektiri, oturak firkate, kırlangıç perkende...
Kadırga karaka, kalyon baştarda, göke barça...
Mavna şat, yelkenli, kürekli buharlı gemiler.
Yan yana, aradarda, rıhtıma yanaşmışlar...
Kimi, çok yükle çok uzaklardan gelmiş...
Kiminin yolu yakın, yükü hafif olmalı.
Yükleme boşaltma derdinde hepsi.
Hepsinin işi başından aşkın, belli.
Herkesin acelesi olduğu, kesin.
Akşam uğrun uğrun inmekte.
Denizin geceleri tekinsizdir.
Gün batmadan, iş bitmeli.
Yarım kalan, dona kalır.
Erken kalkan, tez yol alır.
O, kıyamete dalıp gitmişti.
Agâh'ın yönü Sirkeci'yeydi.
Kıyı, birden bire hareketlendi.
Boş tekneler, bir anda doluverdi.
Aynı anda her biri bağından boşandılar.
İlk hamlenin ilk hızında, aynı yöne koştular.
Akıntıya çarpar çarpmaz, dağıldılar, ayrıştılar.
Yarışmanın coşkusuyla, birbiri peşine düştüler.
Agâh dengeyi yitirmeden, usullacık doğruldu.
Bir kedi çevikliğiyle, Refik'in yanına yerleşti;
- Artık biraz geciksek de, içim rahat, - dedi kısık sesle. - Efendi
Hazretlerine, mahcup olmayacağız. Kethüdalar görmeden sıvışma-
mız iyi oldu. Biz Haliç'i geçtik. Millet rıhtımdan yeni yeni kopuyor.
İlkin düşüncesinin suçu üstüne yakalanmışçasına irkildi.
Sonra, başını çevirip, geriye, karşı kıyıya baktı.
Bahçekapısı, bir anda Galata'ya özenmişti.
Hemen, Agâh'ın çocuk kıvancına katıldı.
- Ustayı uyan hüner kazanmasın mümkün mü?

- Sağolasın!.. Kişi yoldaşından azarmış. Ortağın kafa dengi değilse, kaçamağa kalkışmak yanlış. Oyun iyi gidende aferin, al sana alkış. Fakat, Allah koruya! İhtiyarlardan birine yakalandın mı, işin biter. Okka altına gidersin. Dost bilip bağrına bastığın o'ssaat ibişe döner. Başlar kaşı gözü oynamaya. O, gammazlar... Bu, tependen tırnağına süze süze azarlar!.. Gayrı ettiğin işe mi, ürküttüğün kurbağaya mı yanacağını, bilemeden şallak mallak kalakalırsın!..

- Zahmete girmeseydiniz. Babama, haber vermek yetmiştir.

- Sakın bu alışkanlığınızı yitirmeyin. Kötüye kullanmayacağınız inancı çok önemli. Ne var ki, İstanbul dedi-kodu kumkumasıdır.

- Aslını ararsanız, her yer öyle.

- Yapmayınız!.. Dedi-kodu bol vakit ister. Tıpkı bizim gibi, etmek elden, su gölden yaşamaya alışmış tembellere özgü bir meslektir. Avrupalı uygarlığı önüne katmış koşturmakta. Durmadan yeni yeni şeyler icadedip gece gündüz demeksizin çalışan insan, yiyip içme, yatıp uyuma fırsatı bulamaz. Dedikoduyu nerde, nasıl yapacak?

- Yapacak olan yer ve zaman mı arar? Buyurduklarınızın hepsi, atelye ve fabrikalarda geçerli. Allahları var! Oralarda da gerçekten uyku durak yok. Fakat bir de, salonlar... Opera ve tiyatrolar... Bankalar... Borsalar... Meclisler... Kulüpler var. Sabahtan akşama hiç ara vermeden dolup dolup boşalıyorlar. Acaba neden dersiniz?

Agâh, şaşırıp kalmıştı.

Kulaklarına inanamıyordu.

Söyledikleri doğru olabilir mi?

Yüreği bir türlü onaylamıyordu.

O'nun Avrupası böyle olamazdı ki!..

Şimdi bambaşka bir durumla karşılaşmıştı.

Durumu içine nasıl sığdıracağını bilemiyordu.

Şaşkınlığın aldanmaz kuşkusuyla, Refik'i süzdü.

Hiç abartmadığı her halinden o kadar belliydi ki;

- Doğrusu çok şaşırdım. - Demekten kendini alamadı. - İnsanlığa yepyeni gelişmeler kazandıran bir uygarlık, en ilkel mesleği sürdürmeyc zaman ayırsın! Olur şey değil!.. Davulun sesi uzaktan hoş

geliyormuş. Bizim bildiğimiz Avrupa'yla sizin gördüğünüz bambaşka, desenize.

- Belki, davulu yakından dinlemek denilmesi daha doğru.

- Görenle, düşleyenin farkı da denilebilir. Eksiğin tamamlanması da. Fakat düşlerim allak bullak oldu. Şu ana kadar benim Avrupam tek yüzlüydü. Haldır haldır kitaplar yayınlanan... Güldür güldür gazeteler basılan.. Salonlarında şiirler okunup kültür ve sanat tartışmaları yapılan.. Toplumun bütün sorunlarını inceleyen ve tartışan kulüplerinde, bunları çözmek amacıyla partiler kurulan... Devrim kararları verilen, özgürlük, çeşitlik, kardeşlik diyarı Avrupa! Bu kadar kısa zamanda, bu kadar büyük bir değişikliğe uğrayabilir mi?

- O dönemi tarihe geçirmekte ivcenliklerini görseydiniz.

- Ne kadar acı! Bizim için ne büyük yanılgı. Oysa biz davetlerde, birbirini yeni tanıyanların bile kaynaşverdiğini sanıyorduk. Opera ve Tiyatro'yu sanatın yüce tapınakları, diye öğrendik. Bankalarda paradan başka şeye yüz verilmemesi gerekir. Borsa, aksu-ata-dan gözünü ayırırsa, zarara uğrar. Meclis, zaman zaman kralın bile yazgısını belirleyen kutsal bir yer diye duymuştuk. Kulüplerdeyse, devrim hazırlığından başka şeye yer olacağını ilk senden işitiyorum.

- Haklısınız!.. Biz de, kulaktan dolma öyle sanıyorduk. Belki, eskiden, öyle olduğundan. Fakat şimdilerde, kulüplerin tek işlevi dedi-kodu desem yalan olmaz. Elbette, soylular kulübündeki dedi-kodularla, tüccar kulüplerindeki biraz değişik. Konular ve tutumlar bakımından. Ne var ki, dedi-kodu, dedi-kodudur, diyorsanız, hepsi aynı.

- Zavallı Reşat Bey, kimbilir bunları duyunca ne hale gelecek?

Hiç bilmediği bir adla karşılaşmak Refik'i duraklattı.

Bir an, belleğinin derinlerinde bir kimlik aradı.

Bulamayınca, Agâh'a doğru eğilerek sordu;

- Reşat Bey?!

- Şu anlı şanlı, Tophane danışmanı *albay Richard Chateauneuf*!

Artık ya dedesinin âhı tuttu. Ya bizden pek hoşnut kaldı... Ya yaşlılığında, onulmaz bir derde düştü... Ya da doyduğu yere, doğduğu yerden daha fazla bağlandı. Nedenini ne biz sorduk, ne o söyledi. Bir

gün apansız, *ihitida eyledi!*.. O gün bu gündür, Reşat Bey!.. Üstelik, Selim Han-ı Sâlis'in Galip Dede'nin dizine yatarak ney üflediğini öğrenir öğrenmez, Galata Mevlevihanesine derviş yazılınca bizlere gün doğdu. Neylesin fukara!.. Ahmet Eflâki gibi oturup da, Mevlâna'yı anlatacak hali yok ya!.. Fransızcamızı yeterli saydığı andan beri, gençliğinin o bir daha ele geçmez fırsatını anlata anlata bitiremiyor. Gönlümüzdeki Avrupa resmini çizen o. Devrim günlerini. Serçe kadar ödlele insan sürülerinin, yırtıcı kaplanlara dönüşmesini öyle bir anlatışı var ki, etkisinde kalmamak mümkün değil. Bir sabah başını diken köylü çocuğunun *İmparatorla* birlikte fethetme çıkışı, kimin gözünü kamaştırmaz? Devrim ne biçim bir şey kuzum! Bir kez üniformasını giyen, sanki tarihin hükmünü de omuzluyor. Göz açıp kapayana bütün bir dünyayı karman çorman etmek insana nasıl bir güç veriyor? Nasıl bir onur bağışlıyor ki, her olumluyu başkalarına peşkeş çekerken, her olumsuzun sorumluluğunu üstlenebilsin. Her konuşmada hayretim biraz daha artıyordu. Tanıklığınız merakımı büsbütün kamçılardı. Umarım uzun uzun tartışma fırsatı doğar. Dilerim biz o anın tanıkları oluruz. İçimden bir ses, biri önünü, diğeri sonunu yaşamış iki tanığın bize çok şey öğreteceğini söylüyor.

Albay deyince, çocuk beyninin hücrelerinde bir resim belirdi.

Bütün çabalarına karşın, resmi Şinasi'yle yanyana getiremedi;

- Şinasi'yle ilgisi ne?

- Çok! Koruyucusu, öğretmeni, hatta daha da öte, dostu desem!

- Hayret! Bıraktığımızda Şinasi, minnacıktı. Çiğninde cüz kesesi, *mahalle mektebine* yeni başlamıştı. Ne çabuk büyüüp, Devrim artığı subay eskileriyle dost oldu? Yoksa az serpilince topçuluğa mı özendi?

- Yok canım!.. Topçu kışlası yerine, Tophane kalemine girenin hevesinden n'ola? Hevesi, sizin bizim gibi. Yalnız siz, Avrupa'da o kadar uzun kaldınız ki, aradan geçen zaman içinde, bebelere büyüdü... Çocuklar kaleme devam eder oldu. Efendi hazretlerinin insanlığına, kötülük engel değilken uzaklık nedir? Her dem gözü üstümüzde, eli sırtımızda mubareğin. Şehit topçu yetimini Fethi Paşa'nın

himmetine sunuvermiş. Bir gün baktık, Tophane Kalemine seyirtmekte. Gidiş o gidiş. Nefise teyze öyle memnun ki, hangimizi görse, ceddimize dua yağıdırıyor. Reşat Bey’le tanışıklıkları ordan. Adam kâfırken sade top dökmekteydi. Müslüman olunca gayrete geldi. Mühendislikten artan bir nice zamanı var ise, Tophane Kalemnin *müptedilerine* adadı. İsteyene fransızca öğretiyor... Dileyene *hendese ve riyaziye*... Heveslisini bulursa tarih dersi bile vermekte. Zekâsı mı? Yeteneği mi? Şehit topçu yetimliği mi, kestirmek güç. Şinasi’yle pek çabuk kaynaştılar.

- Bir bilge desenize!..

- Evet galiba, tam hakkını verdiniz. Gerçek bir bilge. En güzel yanı nedir bilir misiniz? Sorduğunuz bir sorunun yanıtından emin değilse hiç yüksünmez. Bilmiyorum, der!.. İzin vererseniz, önce kendim öğreneyim. Sonra birlikte araştırırız. İnsan şaşıp kalıyor. Kaç kez başıma geldi. Yine de her böyle deyişinde irkiliyorum. Bizim turfalara fena alışmışız. Daha sen sormadan, sapla samanı karıştırmanın ustaları ya! Bunun düşünce namusu, hep tuhafımıza gidiyor.

- Oysa, *bilmemek değil, öğrenmemek ayıp*, bizim atasözümüz.

- Her halde atalarımız, herşeyi bilenlere rastlamamışlar. Yoksa, sözü tersine çevirirlerdi. *Öğrenmemek değil, bilmemek ayıp!*.. Tam bizimkilere uygun bir kaftan olurdu.

- Rastladıkları herşeyi bilen büyük bilgiler olamaz mı?

- Söz o çağdan kalmaysa, neden olmasın? Pekalâ az bilen, utanıp sormaktan çekinmesin diye söylemiş olabilirler. Oysa bizim akıldaneler, *okumadan âlim, yazmadan kâtip*. Hem de anadan doğma!.. Öğrenecek neleri kalmış şu dâr-ı dünyada? Galiba bizim ata mirası, küffara uymuş. Onları kalkındıran fikir namusu, bizi batıran da *hezeyan!*.. Aynı atalar ne güzel buyurmuşlar; *Kör bıçak ele, hünersiz dile yavuz!*..

Liman kargaşasını aştılar. Galata yaygarası hafifledi. Akşam güneşi Ceneviz hanlarının mermer suratlarıyla, cam gözlerinde oynadı. Sandal Marmara akıntısına yerleşince hamlacı rahatlamıştı.

Küpeşteyle cilveleşen yakamozların ezgisi şıpır şıpır kulakları-

na aktı. Hızları kendiliğinden arttı. Cihangir konaklarının *cihannü-mâları* havai fişekler gibi ardardına püskürüyordu.

Salıpazarı'nın durgunluğunu geçtiler. Uzansalar Fındıklı yeşilini okşayacaklardı. Sahilhanelerle konaklar arasından yamaçlara ağan, elma, armut, ayva, fındık, kestane, ıhlamur, çam ve arguvanların serinliği denize vuruyordu. Akıntının türküsü, yelin bestesine karışıyor, doğanın müziği tepelerinden aşağı dökülüyordu.

Burnu döner dönmez, Tophane koyunun dinginliği yaklaştı.

Kayıkcı usta bir yarımçemberle akıntıdan sarsıntısız kurtuldu.

Sandal kendiliğinden çok hafifledi. Suda yağ gibi kaydı.

Usulcacık yanaştı: Ve okşarca kıyıya bordaladı.

Agâh, avucunda hazır tuttuğu akçeyi, uzattı.

Sandaleci, dualarla kaparken, kıyıya atladılar.

Şinasi sabırsızlıkla onları bekliyordu.

İçtenlikle, hemen ellerine sarıldı;

- Hoş geldiniz!..

Vay canına!..

Olur şey değil!..

Biz ne umuyorduk!..

Şurada bulduğumuz ne?

Elim ayağım boşanıverdi.

Şallak mallak donup kalmışım.

Bunca hüneri nasıl beceriyorlar?

Bu heriflerin işine akıl sır ermiyor ki!..

- Canım Paşa oğlumuz, nerde kaldınız?

Soluğunda, buram buram hasret tütüyordu.

Bu içtenlik karşısında Paşa bile sarsılmış olmalı.

Sedaret divanının tavanı başıma yıkılsa çok mu?

Doğrusu, biz böyle bir karşılamayı beklemiyorduk.

Koca Paşa, bütün hazırlıklarımızı bir fiske de yıkıverdi.

Allah'tan karşısındaki Reşit Paşa da, tez elden toparlandı.

Eğer tek başıma olsa idim, çoktan sakalı eline verivermişim.

Oysa, o, bir şey olmamışcasına dimdik, sözün gerisini bekledi.

- Gözlerimiz yollarda kaldı umduğumuzdan çok bekllettiniz.

Özenme kıskanma mı, azar mı, hayıflanma mı, belli olmuyor!

İhtiyar köşek duygularını, pörsük teninde gizlemenin ustası.

Suratını kaplayan ak sakal her işaretime kalın bir perde çekiyor.

Yağı tükenmiş kandil gözlerden, bir şey sezmek mümkün değil.
Derinlerinde Şeytan'ın şavkıdığını görmeye, dikkat siliyor.
Lâkin, o loşlukta, o dikkati göstermeye, kimde mecal olabilir?
İster istemez, bütün gayretimizle dinlemeye koşulmaktayız.
Bundan olmalı, Reşit Paşa'nın ağzından, tek lâf çıkmıyor.
Amma, her bir yanının kulak kesildiğine yemin ederim.
Kör talih!.. Tam da, Reşit Paşa'nın arkasındayım.

Oysa şu an, suratını görmeye neler vermezdim.

Herşeyi tam anlamıyla kavrayan.. Her işi yerinde ve zamanında
yapan üstadın, çehresini seyretmek kim bilir ne keyifli olurdu?

Koca Husrev Paşa canbazının yüreğini, aklının hassas kantarı-
na oturtmuş, avkmakta olduğundan hiç kuşum yok.

Gözlerine bir an bakabilsem!.. O köhne zindanda bize yarar ve-
ya zararlı neler bulduğunu azbiraz kestirirdim. Heyhat! Bulundu-
ğum yerden sadece ihtiyarın hareketlerini izlemek zorundayım.

Tam karşımda olmasına... Bütün dikkatimle bakmama rağmen,
gözlerini tam seçemiyorum. Kurnaz tilki, kendini olduğundan kud-
retli göstermenin yolunu bulmuş.

Arkasına gelen pencerelerin hepsi kapalı.

Sanki yüreğinin karanlığına gömülmüş.

Bizse, *tasvirimiz* ışıldağa tutulmuş gibi, onun büsbütün büyü-
yen gölgesiyle karagöz oynamaya mecburuz.

Gel de bütün divanı dolduran heyulâ karşısında aczini bulma!

Reşit Paşa da oyunu anlamış olmalı ki, sonunu bekliyor.

Anlaşılan, ihtiyarın bizi dinleyecek sabr-u takatı da kalmamış.

Cümlesini tamamlar tamamlamaz, derin bir soluk aldı.

Besbelli ki, bizim bu saygılı sükutumuz, pek işine geldi.

Sol elini göğsüne bastı. Sağıyla sakalını sıgazlaya sıgazlaya;

- Padişah-ı nevcâha kulluk ve bağlılığınızı sunmakta geciktiniz.

İlk işin biât olması hem gelenek, hem gerectir. Her hizmet ondan
sonra gelir. İlk bize uğramanızdan iftihar eyledik. Ancak hemen
ve derhal Mâbecyn-i Humayun'a varılıp ilk hizmet sunulmadıkça ne
işlense boş!..

Paşa, pundunu bulmuşken, uzatır mı?

Daha lâfını tüketir tüketmez;

- Emredersiniz, - demesiyle gerilemesi bir oldu.

Huyunu bilip de, çevik davranmasam çarpışacaktık.

Koca Vezir, etekleyip geri geri çıkmamıza komadı. Elini uzattı.

İster istemez, ikimiz de eğilip saygıyla öpmek zorunda kaldık.

Doğrulmamıza kalmadan, yanibaşından bir kâğıt çekti.

Dikilip devinecek kadar kısa sürede, bir tezkire yazıverdi.

Rıhlaya üfleye kuruttu. Altını mumladıktan sonra mühürledi.

Ellerinin titremesine aldırmadan, üfürükçü muskası gibi dürdü.

Titiz ve ivecen kalın hâki bir zarfın içine dikkatle yerleştirdi.

Zarfın kapağını mumlayıp dikkatle Mühr-ü Hümayun'u bastı.

Göz çukurlarında, ince bir parıltının raksıyla Paşa'ya uzatırken;

- Huzur-u Humayun'a girer girmez, şu arizamı da derhal şev-

ketlü efendimize takdim kılınız, - diye buyurdu.

Paşa, tezkireyi huşuyla aldı.

İlk ziyaretimiz hitama ermişti.

Arka arkaya gerilemeye başladık.

Birkaç adım atınca ışığın dışına düştüm.

Belli etmeden, etrafımı kolaçana koyuldum.

Koca divanda, bizden gayrı kimse yok gibiydi.

Tüm cesaretimi toplayarak, başımı usulca kaldırdım.

Görüş mesafem eskisine göre epeyce genişleyivermişti.

Merakım, bütün terbiye ve hizmet kurallarının üstüne çıktı.

Gözlerim yerden koptuğu an, Husrev Paşa'nın büyüğü bozuldu.

Divan'da ahı gitmiş vahi kalmış, köhne bir fâni oturmaktaydı.

O an, devlet-i âlinin kadersizliği, yüreğimi sızım sızım sızlattı.

Yazık, bu durumda hiç birimizin elinden bir şey gelmiyordu.

Kapıdan çıkarken garip garip birbirimize bakmakla yetindik.

Dakika kaybetmeden, biat merasimini tamam cylemeliydik.

Sedarette daha fazla oyalanmanın hiç mi hiç âlemi yoktu.

Hemen, doğruca Mabeyn-i Humayun'un yolunu tuttuk.

Bâb-ı âliden çıkmakla, bâb-ı humâyuna girmemiz bir oldu.

Besbelli, haberimiz bizden önce crışmış... Bekleniyormuşuz.

Eşiği aşar aşmaz, Mabeyin Müşiri Rıza Paşa'yla çarpışayazdık.

Selâmlaşmaya bile fırsat vermeden, koşaradım önümüze düştü.

Doğrusu böylesi şereflendirileceğimizi hiç ummuyordum.

O yüzden, Rıza Paşa'nın ardına düşüp tıpış tıpış gittiğimi, tam yüce Efendimizin mukaddes katlarına girmek üzereyken farkettim. Saygıda kusur eylemenin derin dehşetiyle donup kalmışım. Rıza Paşa, Reşit Paşa'yı içeri aldıktan sonra, girmem için halâ kapıyı açık tutmasa, utancımdan oracıkta düşer bayılırdım. Oysa, koskoca adam orda öyle dikilmiş beni bekliyordu.

Duraksasam, emre itaatsizlik olurdu!..

Mecburen derâkap Reşit Paşa'yı izledim.

Eşikten geçerken gördüğüm, göğsümü kabarttı.

Yüce Efendimiz, iyice serpilmiş... Gelişmiş... Büyümüşlerdi.

Lâkin, biraz daha olgunlaşma dışında, hiç değişmemişler.

Duruşları.. Bakışları.. Mubarek çehrelerinin içler açan güleçliği, çocukluklarındaki hallerinin tıpkısı.

Haddimi bilmesem, saçlarını okşayıvereceğim.

Sanki aradan bunca zaman ve hadise geçmemiş.

Sanki her şey, o güzelim çocukluk günlerinin aynı!..

Bir an Reşit Paşa tarafından istenip diyar-ı küfre gitmeden önceki gençlik heveslerimin içine dalıverdim.

Şehzadeliklerinin o serâzât coşkunluğuna sunma şerefine erdiğim tarih derslerini anlamaya çalışırlarken de böyleydiler.

Güneşleri kıskandıran gözleri kocaman kocaman açılır... Hayret ve merak içinde, sade sunulan ders konusunu değil, bütün gizli kapaklı sır ve manaları çözme şevkiyle tutuşurlardı.

Çocukluklarından beri, öğrenme oburluklarına şaşmışımdır.

Şimdi yine tüm haşmetine rağmen aynı halde görünce, irkildim.

Başımı kaldırıp yüzlerine bakmamaya, kendimi çok zorladım.

Geçirdiğim buhranı halimden anladıklarından hiç kuşku yok.

Allahtan Rıza Paşa, bizi kapıdan aşırır aşırmaz kaybolmuştu.

Yoksa devletlilerin tamamına rezil-i rüsvay olup çıkacaktık.

Paşa önümsıra hafif ve küçük adımlarla seyrüüp diz çoktu
Ben de, hemen arkasında, aynıyle onu izlemekteydım
Kulluğumuzu sunmanın kuralı kaç yüzyıldır belliydi.
Herkesin uyduğunu, biz bozacak değiliz herhalde.
İki yüzyıldır yapıları değiştirmenin âlemi ne?
Eloğlu, kaç yüzyıldır kendini tekrarlayıp durmakta.
Gelenek ve görenek denilen alışkanlık başka nasıl oluşur?
Üçer yol öptüğümüz eteğini başımıza götürüp biâtı tamamladık.
El pençe divan durarak doğrulur doğrulmaz Paşa, mühürlü zarfı
pek zarif bir saygıyla hâk-i pâyilerine sundu.

Yüce efendimiz, mubarek elleriyle alıp açtılar.
Biz öyle diz çökmüş vaziyette dikilmekteydik.
Güneşleri kıskandıran nurlu gözlerini, yıldırımlardan daha bü-
yük bir hızla tezkirenin üstünde gezdirmeye giriştiler.
Cür'etimi bağışlayacaklarına güvenip o anı fırsat bilerek, has-
retle süzmekten kendimi alamadım.

Tezkireyi pek hızlı, lâkin dikkatli okuyorlardı.
İvcecnliklerini bildiğimden, doğrusu tuhafıma gitti.
Ne var ki, bu halleri de, şehzadeliklerindeki kadar gerçektir.
Gerçi şimdi, mubarek yüzlerine Padişâhlık rikâbı nakşedilmiş.
Sanki bütün duygularını kudret peçesinin ardına gizlemişlerdi.
Lâkin, geçmişten haberli dikkat, aradaki farkı, yine farkedirdi.
Heyecanım, o dikkati bırakmamış ki, hiç bişey ayıramadım.
Ayva tüyleriyle yeni yeni sararan güleç yüzlerinde bir tek kıl
bile oynamadan, tezkireyi hatmettiklerine imân eyledim.

Hiç önemli değilmişçesine, yanlarındaki rahlenin üzerine bırak-
tıktan sonra, içimizi sam yelleri gibi ısıtan yumuşak bir sesle;

- Anlatacaklarınız uzun olmalı, oturunuz, - diye buyurdular.

Birbirimize bakma gereği duymaksızın sallandık kaldık.

Bir nevcivan da olsa, Padişah katında lök gibi oturmaya, ne aile
ne de devlet terbiyemiz elverirdi.

Ne var ki, aynı terbiye efendilerimizin mubarek ağızlarından çı-
kan buyruğu can pahasına da olsa yerine getirmeyi vazife kılmakta!..

Tam manasıyla, iki arada bir derede kalıverdik.

O tereddüt içinde, elden gelene sarılmaktan başka çare mi var?

Bir diz çöker, bir oturur gibi yaparak, hacıyatmazlara döndük.

Bir zaman öyle sallandıktan sonra, bir karar bulduk.

Öylece dizüstü dikilip emirlerine âmâde olduk.

Gençliklerinden umulmaz anlayışla, durumumuzu hoşgördüler.

Hiç zaman yitirmeden bizi rahatlatmanın yolunu buldular;

- Cennetmekân pederimizin sizden istediği tam neydi?

Paşa'nın sırtında ince bir seyrime ayırdım.

Merakım, ürküme katışarak harmanlanıverdi.

Karşılaştığımız bu ağır imtihanın sebebi neydi?

Aferin mi alacak, beceriksiz mi sayılacaktık, belirsiz.

O hükmü elbette, bizzat yüce Efendimiz vereceklerdi.

Lâkin, her şeyin yer ve zamanının olması gerekmez miydi?

Tam biat esnasında uçveren bu hesaplama da neyin nesiydi?

Paşa dahi, içinden irkildiğine göre, alışılmamışa koşuluyorduk.

Kör tek göz arıyor Allah ikisini birden bağışlıyor, denmez mi?

Reşit Paşa, hep böyle açmazların vazgeçilmez âdemi olmuştur.

En zorlu imtihanları, hep o'nun sayesinde aşıp gelmedik mi?

Allah'ın izniyle, Efendimizin katında da makbul oluruz.

Hem de, en küçük tereddüde mahal bırakmadan.

Nitekim, cevap açık, seçik ve pek yalın oldu;

- Yapamadığımızı alarak Devletinizi hızla güçlendirmek. O

vakte kadar, hudut tecavüzlerini defedebilmek maksadıyla, büyük devletlerin ağızlarına büyük lokma tıkmak.

Yüce Efendimizin de bunu bekledikleri hemen ortaya çıktı.

İkinci soruları yüreğime serin sular serpmekte gecikmedi;

- Son dediğiniz gerçekleşti sanırsız!..

- Cennetmekân efendimizin engin öngörü ve yüce iradeleriyle

imzalanan ticaret anlaşması hudutlarımızın sükunetini sağladı efendimiz.

Üçüncüsü ise, tahminimi iyice pekiştirdi;

- Peki, devleti nasıl güçlendireceğiz?

Gayrı bundan ötesinde, yumağın ucu Paşa'nın clindeydi.

Ve herkes bilir ki, işin özünü bulup çıkarmada pek mahirdir,

- Devletin gücü, askerde şekillenir Efendimiz! Savaşma kudret ve yeteneği yüksek orduları olan bir devletin önünde durmak mümkün değil. Bir yol fette kıyam eylemeye! Çok kısa bir zamanda, ülkeler açıp kıt'alara yayılması hem tarihin, hem de günümüzün hükümüyle sabit! Cennetmekân atalarınız zamanında Devlet-i âliyeniz öyle idi. Günümüzde düvel-i muazzama diye özendiğimiz diyâr-ı küfr, böyle!.. Ancak bildiğiniz üzere, atalarınız zamanında savaş, doğrudan insan akıl, hüner ve kudretine dayanır idi. Zamanımızda bu malzeme tamamen değişti. Köroğlu'nun, *tüfenk icad oldu, mertlik bozuldu*, sözü hakikat!.. İnsan, ne kadar yetkin ve kudretli olur ise olsun, ateşli silâhların karşısında aciz kalıyor. Takdir buyurursunuz ki, uzun zamandır savaşların kaderini, donanım sağlıyor. İnsan akıl, hüner ve cesaretinin üstünlüğü şartlar eşitse yine geçerli. Ne var ki, kendinden pek uzaktaki düşmanı, daha seri olarak vurabilen yenemese de, yenilmiyor. Bu yüzden, her üstünlük gibi savaş donanımı da çok pahalı. Güçlü bir ordu kurabilmeye hazineler yetmiyor. Herşey bir yana, bu yeni, pahalı ve ileri teknik, sadece kendisine uygun eğitilmiş insanların, elinde işe yarıyor. Kudretli ordu için, iyi komutan... Yetkin *cebeci* şart!.. Bu da topyekun kalkınmayı mecbur kılıyor.

Hristo kâfiri, burada bulunma şerefine erip de, şu sözleri kendi kulaklarıyla duymalıydı. Onca yıldır anlata anlata bitiremediklerinin üç satırda özetleniverdiğini görmek, onu nasıl şaşırtırdı kimbilir?

İnsan anlatılanı sade dinlemekle yetinmeyip üzerinde düşünür.. Ve bilgisine katmayı bilirse, hem kendi zenginleşir, hem o fikri geliştirir.

İlkin yüce Efendimiz Mahmut Hân-ı sâni... Sonra hemen herkesin Paşa'da bulduğu da bu değil mi?

Adem, kerameti kendinden menkul şeyh misali, deha olabilir mi?

Duyduğu, gördüğü yahut da okuduğu bir fikri, en kısa zamanda, hem anlaşılır, hem uygulanır hale getirimedikçe çekiver kuyruğunu!

Bir nice kasılıp şişinse, boş davul kasnağı gibi tıngırdamaktan öte gidemez. Dilerse, anasından sırtı mühürlü evliya doğsun!..

Lâkin bir de, Allah'ın verdiği akıllı bunun gibi işletirse!..

O zaman da, yaşadığı çağa erişmek bile nurlanmaya yeter!..

O yüzden olsa gerek, Allah, böylesi kullarını nadiren yaratıyor.

Ne mutlu bizlere! Onun zamanında yaşamakla kalmıyor emrinde çalışmak gibi bir şerefe de nail oluyoruz.

Şu pek kısa konuşmanın bile, Cihan Pâdişâhını çok etkilediği, her hallerinden belli oluyor.

Bir nice nevcivan olsalar da, hâkimiyet Allahın lutfu!.. Yüce Efendimizin Cennetmekân pederlerinden zerre kadar farkları yok. Onca dikkatime rağmen, Cennet bahçelerini andıran mubarek yüzlerinde küçük bir imâyâya tesadüf eylemek mümkün olmuyor!..

Lâkin sezmesini bilene, çifte nuruyla gönüller fetheden aydınlık gözleri, ıslıl ıslıl balkıyordu.

O halleri, yüreğimdeki bütün umutları kanatlandırdı.

Nitckim Paşa, soluklanmak için duraklar duraklamaz;

- Nasıl? - Diye sormaktan kendilerini alamadılar.

- Hem çok kolay, Zât-ı Şâhânenizin kesin kararlarına bağlı.

Hem çok zor yüce Efendimiz!.. İnancılı, bilgili, becerikli ve sadık pek çok kulu gerektiriyor. Örneğimiz ortada. Cennetmekân pederinizin amcaları, Selim Hân-ı sâlis hazretleri ile Sadriâzam İbrahim Paşa başarabilseler ne iyiydi! Sorunuzun bütün cevapları çoktan bulunmuş idi!.. Avrupa ile aynı anda, aynı şeyleri yapmaya davranmışlardı. Bir yandan Sened-i İttifak'ı kabul buyurarak, arazide özel mülkiyete geçmişler... Bir yandan fabrikalar kurarak, elde edilecek ürünleri işleme çabasına girişmişler... Öte yandan da, hiç vakit geçirmeden Ordu-yu-Humayunu zamanın gereklerine uydurmaya başlamışlardı. Baldırıçıplakların kıyımı, öyle bir kargaşa meydana getirdi ki, ekilen fidanların tamamı kurudu. Yazık ki, zorbalığı yer ile yeksân eylemek Cennetmekân pederinizi çok uğraştırdı. Ve o günden bugüne geçen zaman, bizim zararımıza, Cehennemlik küffarın yararına yürüdü. Bu üç işe o zaman başlayabilenler, şimdi her eksiği tamamlamanın sâfâsını sürüyor... Bizcileyin fırsatı kaçıranlar ise, arkaları sıra sürüklenmekle kalıyor... Acz içinde muhtac-ı himmet,

duruma düşmüş bulunuyorlar. Kulları ve dünkü uşakları karşısında küçük düşmüş bir cihan pâdişahının elemi tasavvur eylemek, had-dimiz değil! Lâkin eski minvâl üzre geçen her anın, daha beterine razı olma zilletini hazırlaması kaçınılmaz. Buna katlanılmayacağı şüphe götürmez Efendimiz!.. Biz çaresizliğin hüznü ve tereddütü içinde bocaladıkça, kahrolası düşman ilerliyor. Ve onların yükselen kudreti, zâfiyetimizi büsbütün artırıyor. Bu yüzden, kısa zamanda, her eksiğin tamamlanması ve kaçan bütün fırsatların yakalaması zarureti vardır.

- Yakalanabilir mi?

- Cennetmekân pederiniz kesin kararlıydılar. Tek tek bütün direniş noktalarını kahreylediler. Zamanı kendi iradeleri doğrultusunda kullanma maksadıyla, Mülk-ü Şâhaneye göz dikebilecek olanların midelerini iyice doldurdular. Kaptıklarını hazmedip yekinmelerine koz vermemek için, her yerde ticaret yapabilmelerini sağladılar. Böylelikle, bir yandan olmayanı edindiler. Bir yandan rekabeti kızıştırmayı bildiler. Elbette ilk zamanlar, meydan bizim, pehlivan elin olacak... Kâfir rekabetini kendi arasında yürütecektir. Pazarı destursuz açmanın bedeli vardır. Lâkin, tez davranılır ise kârı da saymakla tükenmez. En iyi öğretmen, hayatın kendisidir yüce Efendimiz! İşbirlik âdemin görmesiyle yapmaya heveslenmesi bir olur. Bu sanayi dedikleri musibet, makineye dayanmakta. Ne var ki, bütün o makinele-ri yapan da, işleten de insanoğlu. Yere batası kâfirin aklı icada yatı-yorsa, Mahammed ümmeti ötesine bile geçer! Aksini düşünmek, insanımıza iftira olur. Buna ne zâtı devletleri izin verirler, ne kullarını-zın insafı elverir. Meselenin püf noktası şartlarda düğümleniyor. İnsan, her yerde insan ise, eşit durumlarda benzer sonuçlara yönelir. Eğer bizde de, arazi mülkiyeti yaygınlaştırılıp pekiştirilir... Ulaşım ve değişim hızla geliştirilir... Rcaya ve berayanın serbest çalışması mümkün kılınırsa, çok geçmeden küffarla rekabete girmesi hiç de hayal sayılmamalıdır. Çünkü bu sanayi diye, yere göğe koyamadığımız dev, tıpkı sanat gibi marifete dayanan bir meslek. İltifatını buldu mu, gelişmesini durdurmak elde değil. Geliştikçe iştahı kabarıyor.

Oburluğuna iltifat edecek pazar arıyor. Güzellikle giremediği yere zorla giriyor. Ve üstüste harikalar meydana getiriyor. Avrupa'da mülkiyet kâl-u belâdan beri var olduğundan, ilerleme insana dayanmış. Bizde mülkiyet önce Allah'ın, sonra kamu adına Devlet-i âliyenin olduğundan, dünc kadar özeli hiç yoktu. Hatta şimdi de yok sayılır. Sened-i İttifak ile birkaç voyvoda ve mütesellime tanınmış miras hakkını, olsa olsa mülkiyete esas alabiliriz. Tıpkı Budin Kanunnamesinde tanınan geleneksel miras veya atalarınızın *temlik* buyrukları gibi... Bu yüzden ya her bir şeyi devlet eliyle yapacağız... Ya reaya ve berayayı kefareyle rekabete sokabilmek için, işe özel mülkiyetten başlayacağız. Bu dahi, ilk girişimin mutlaka, Devlet-i âliyeniden gelmesini gerektiriyor. İrade buyrulursa, Mülk-ü Şâhânenin dört bir yanında çark dönmeye başlar. Gayrı sonrası yine insana bağlı. Tez kapıp çok çabuk mu uygular? Geç öğrenip ağırdan mı alır, bütünüyle kendisine kalmış. Mesela, ilk hızı yerinde, zamanında ve dozunda verebilmekte. Bunun için de, en ince ayrıntıların bile önceden bir plan ve programa bağlanması kaçınılmaz. Çünkü sanayi denilen yenilik, kollektif bir meslek. Başboşluğu hiç mi hiç kaldırmıyor. Hammaddenin temininden, makine bakımına... İmalâtın sürekliliğinden mamulün satışına kadar tıkr tıkr işleyen bir mekanizma kurulmadıkça, verimli olmuyor. Hatta daha da kötüsü, umulan faydanın kat be kat fazlası zarar olup dağ gibi devletin üstüne yığılıyor.

Yüce Efendimiz, mubarek gözlerinin dışında da, fıkır fıkır bir can bulunduğunu ilk defa ele verdiler. Paşa sözlerini bitirmeden, zarif, narin ve haşmetli endamlarının taşmaya hazır bir sel misali tit-reştiğini gördüm.

Bu acizin gördüğünü, Paşa bilmesin yazılı mı?

Efendimize, helecanlarını bastırma zaman ve fırsatı sağlamak için olsa gerek, birden susuverdi.

Mabcyn-i Humayun'u derin bir sessizlik kapladı.

Nefesimi tutğum an, Efendimizin soluğu yüreğimde yansıdı.

Böyle ne kadar zaman geçtiğini tahmin dahi etmem imkânsız.

Duyduklarının Abdülmecit Han'ı pek coşturduğu apaçıktı.

Nitekim kendileri de, kısa bir zamanda yatışmayacaklarına kail oldular ki, daha fazla uzatmayı gereksiz buldular.

Görkemli başlarını hafifçe kaldırarak;

- Sözleriniz Cennetmekân pederimizden duyduklarımızla, Kâni Bey'den işittiklerimize tıpa tıp uyuyor. Bizim de şu dâr-ı dünyadaki tek azm-u kararımız, onların başlattığı her işi tamam eylemekten ibarettir. Cûlus cylediğimiz günden beri fikrimiz de zikrimiz de, Cennetmekân atalarımıza yarasır bir padişah olmak üzerinedir. Onların düşleri dahi bize iman olmuştur. Geçen her dakikanın küffarla aramızda biraz daha mesafe kattığına biz de inanmaktayız. Çok iyi düşünülüp çok acele edilmesi görüşüne katılmamak mümkün değil!.. Şimdiye çoktan bu işlere girişebilirdik. Ne var ki, Cennetmekân pederimizin bozgunla örtüşen ani ölümü, bazılarına kargaşa çıkarma fırsatı verdi. Yozlaşmayı kestirmeden önlemek, herşeyin üstüne çıktı. Her bir davranışın sevâbı da, günâhı da elbette tutulur. Ve Allah-u teâlânın himmet ve gayretiyle, kısa zamanda gereği yapılır. Siz şimdilik biraz dinlenin. Yol yorgunusunuz. Atamızın buyruğu çerçevesinde hazır olduğuna inandığımız ayrıntıları yeniden gözden geçirin. Uygulanabilir hale getirilmesi kaybedilen zamanı kazandırır. Buyrultumuz crıştığında hiç kimse hiç bir şekilde hiç bir eksiğin lafını edemeye ki, gönlümüz hoşnut ola!.. - Buyrultularıyla izin bağışladılar.

Eteklerini öperek çıkmaktan başka vazifemiz kalmıyordu.

Yerimizden yarı doğrularak, geri geri gidiyorduk ki;

- Ha!.. - Buyudular birdenbire hatırlamışlarcasına. Yerimizde çakılıp kalır kalmaz; - Bakın Koca Vezir, hakkınızda ne buyurmakta! - Sözleriyle getirdiğimiz tezkireyi, Paşa'nın burnuna dayayıverdiler.

Omuzunun üstünden gözüme çarpanlar, tüylerimi ürpertti.

Az daha hafakanlar basıp hücceten mevt ola yazdım.

Böyle bir iş, ne görünüştü şimdiye, ne de işitilmişti.

Koca Reşit Paşa dahi içten içe ürkerek, titremişti.

Tezkirede yazılanlar, akla uyar şeyler değildi.

Adem apaçık, *"İşbu arizamı efendimize sunacak olan Reşit Paşa, Cennetmekân pederinizin i'dam için ferman buyurduğu zattır. Ve*

*yine devlete son derece zararlı olduğundan, babanızın hükmünü he-
men uygulamanız pek uygun olacaktır.”* Diyordu!..

Kallesliğin böylesine ancak bu tür köşeklerde rastlanır.

Alçak, azbiraz daha tırmansa Rum valilerini kışkandıracak.

O imânsızlar, mazlum mahkumlara çarmihını yükler imişler!

Bu Müslüman masum bir nazıra, idam fermanını taşıttırıyor!..

Haydi, onların sapkınlık eylerken sakınacak şeyleri yok idi!..

Ya, yarlısı alnı seccadeden kalkmaz, ham sofuya ne olmakta?

Kuldan utanıp sıkılmadığı kesin!.. Allah’tan da mı, korkmuyor?

Boyun devrile de, ardından ağlayan bulunmaya akılsız köle!

Koca âdem, ihtiras Şeytan’ına bunca tutsak olur mu be yahu?

Haydi!.. Hazreti Peygamber, Cennetmekân demen, anlaşılır.

Nasılsa bu dünyada, yüce Allah’ın kızılılık sopası da yok!..

Yaşarken, Münkir’le Nekir hesabına da, çok var, diyelim.

Peki, Efendin Pâdişâhın kudretini, nerene sokacaksın?

Hamd-ü senâlar olsun ki, Al-ı Osman, dimdik ayakta.

Üstüne üstlük ne Rum valileri gibi dinsiz imansız!

Ne, akıllı fikri zulmeylemeye fesat kaynatmakta.

Cahil köle, efendiliğin gizini nerden bilsin?

Ona göre, bir kendi var nizâm-ı âlem içre.

Bir de şerrinden yılmış bir sürü ödle.

Mülkün sahibinin adı mı okunur?

Evlâd-ı hanedan olsa, ne yazar?

Tabanı, 17’sinde ham bir civan.

Parmağına taktın mı, tamam!

Fır fır dönen, bir oyuncak.

Ol, buyurdu mu olacak.

Öl, diyende eyvallah!

Ya, olmazlanıverirse?

Hafazanallah!..

Mümkün mi?

Hünkâr, olsa ne?

Yaramaz, haddini aşar.

Vezirin, yasağından taşar.
Hanedanın son helvası pişer.
Haksızla yolsuza, çok pay düşer.
Kapan kaçır, tadan azar. yiyeş pişer.
Eşraf, esnaf, suhte, saf-u-saf selâm durur.
Ocak söner. Kazan kalkar. Ayak divanı kurulur.
Sancak-ı şerif dikilir, mehter cûlus növbeti vurur.
Osmanoğlu gider, Husrev Paşa gelir, tahta oturur.
Aykırının âlâsı, merdiveni dayar da göğe tırmanır.
Nasılsa, Etrâk-ı bi idrâkin eli armut devşirmektedir.
Ayran budalası benzeri, ağzını açar da, bakakalır!
Breh breh breh!.. Bu bir nice, turfa iştir, crenler?
Kaf Dağı'nın çapar kölesi başımıza hakan dikilir!
Ve onca türkmen kocası, biâtine seğırtir he mi?
Yazıklar olsun tamamının da ebâyı ervahına!
Vay koca köşek!.. Vezir-i âzâmlığı unutmuş!
Kendini, eski Mısır'ın büyücüsü sanıyor.
Ve fentbazlığına öyle güveniyor ki!..
Bir Musa çıkabileceğinden, habersiz.
Firavun sofrasında hünerbazlık ediyor.
Ne var ki, acemi canbazlığı apaçık ortada.
Akılsız başını, aç aslanın ağzına sokuvermiş.
Atalarımız, kendi düşen ağlamaz, buyurmuştur.
Madem ki, hamama girdi. Bir güzelce terleyecek.
Gayrı keyif, ağzı açık bekleyen genç aslanındır!..
Hemen mi koparır alır, kurnaz tilkinin kof kellesini!
Avka avka, uluk ayvaya mı dönderir, kendisi bilir?
Husrev Paşa echelinin tüm hüneri desiseye dayanır.
Kişizade, belleyip öğrendiğinden öte, neyleyebilir?
Üstelik, son gürlüğünde ettiği yanına kâr kalmışsa!..
Edemediğinden pişmanlık duyması, yadırganır mı?
Ne münasebet efendim!.. Neden yadırgansın ki!
Şimdiye kadar tezgâhı, hep istediği bezi dokuduyorsa...

Bir hamle eylemiştir, Seraskerliği kendine az bularaktan.
Mahmut Hân-ı sâninin cenazesini ortalık yerde korcasına!
Rauf Paşa ödleği mühr-ü humayunu attığı gibi savuşmuştur.
Bir hamle daha, Pertev Paşamız, ulu bir çınar benzeri devrilmiş.
Bir de dönüp bakmış ki, herkes boynunu büküp eteğine eğilmiş.
İnsâfla düşünülürse, kabahatın tamamı ondadır, denilebilir mi?
Denirse, teslim olanla, işbirliği edenlerin günâhı neylenecek?
Haksıza dirençsiz teslimiyet, insanlığa da, kulluğa da aykırı!
Kişi kendi vicdanıyla, Rabbin divanında, özünü aklayabilir mi?
Yılgınlık, düşkünlük ve teslimiyet, devlet adamlarından ıraktır!
Yoksa, hem Allah'ın emrine uyup hem kul hakkını nasıl korur?
Yerinde şchinşâha isyan sevap, Husrev Paşa da kim olmakta?
Kudretli, devletli, heybetli, şeref ve itibarlı falan da denemez.
İşini beceremeyenin, gücü mü olurmuş ki, değer vehmedile?
Terslik ondan değil, ona direnmeyenlerden kaynaklanıyor.
Adem, ordusu bozulmuş sefil Serasker! Sadrazam oluyor.
Biri çıkıp höst demezse, Saltanata heveslenmiş çok mu?
Bunca crazili bulmuşken, ben, daha da öteye giderdim.
Devlet adamı geçinenlere, pek yaman bir ders olurdu.
Sıfatını yitirip güllabiciye dönmek neymiş görürlerdi.
Yazık, ne o, farkında bunun! Ne, ötekiler haberdar.
İrtikâbından belli, ricâl içinde tek rakibi, Reşit Paşa.
Hevesine onu engel saydığı telâşından anlaşılıyor.
Doğrusu, tedbirinde haksız saymak, mümkün değil.
Edeceği neyse, şu arada elleyip küllemeye koşulu.
Pertev Paşa'nın ardından, onu da bir becermeli ki!
Bir daha, bir başkası, direnmeye heves bile etmesin.
Umudun elini kolunu, başka türlü nasıl bağlayabilir?
Ve başka türlü nasıl âl-i-kıran, başkesen olup çıkabilir!
Fişsizlikle ortaksızlık sadece ve sadece, Tanrıya mahsus.
Rakipsizlik, Al-i Osman'a, Fatih kanunnamesinden miras!
Geriye, kala kala bir tek, hasımsızlık kalmakta ise neylesin?
Oynamaya kalkanda yeri daralmakta, meydanlar açılrsa yeni.

O da ister istemez pundunu bulmuşken, kaddini büküverecek.
Sakın bütün olanlar, kul köle takımının ne haddine dememeli.
Husrev zalimi, çıkıp kerevctc oturabilse, kim in aşağı diyebilir?
Üstünde durmaktayken alta inmeyi sindiren eski Sadrazam mı?
Pertev Paşa 'nın düşüşünde yordakçıbaşılık eden Akif Paşa mı?
Geç efendi geç! Mühr-ü Humayun sahibine uymak, vazifedir.
Zulmüne Hünkârın bile, gem vuramadığı bilinmekteyken!..
Ricâl-i devlette, bir Pertev Paşa Efendimizden çekiniyorlardı.
Onun defterini dürmüşken, gayrıya cürmü hesaba mı sığar hiç?
Aklınca, kendi hükm-ü âczini, Al-i Osman'dan fazla yürütecek.
Akıl alır şey mi bu? Osmanoglu anasından Pâdişâh doğuyor.
Yeri. zamanı geldi mi, mirasının gereğini, bihakkın görüverir.
Galiba en sonunda bardağı taşıyıp o vakit ve saati getirdiler.
Elbet, yoz yozunu kismaktaysa, soy da soyunu gösterecektir.
Efendimiz mubarek cedlerine yaraşırılıklarını isbatlayıverdiler.
Gayrı biz kullar elinden gelir hiç bir şey kalmadı desem yeridir!
Madem şu yeryüzünde, gücü gücü yetenc, hükmeylemektedir.
Her zaman ve her yerde deveden büyük bir fil daima olacaktır.
Her eden de bir gün mutlaka, ettiklerinin cezasını bulacaktır.
Osmanlı'da yasadır ki, başa, daima hiç tahmin edilmeyen gelir.
İşin bu ince tarafı ilimdir, cühelanın zorbası, nereden bilir?
O yoksulun Sait Efendi gulamlığında öğreneceği besbelli.
Usta kucağında kendiliğinden bellenen, dübür fennidir!
Tadını almaya gör. senden fazla mahbubperestin yandı.
Ya onca zaman, dirsek çürüttüğün, Enderun şakirdliği?
Öğünme kaynağı, Asakir-i Mansure-i Muhammediye?
Hiç birinden, hiç bir ders alınmamış olsun akla sığar mı?
Ademin ömrü hep Şeytan'a çıraklıkla geçmedi ya yahu?
Meleklerle benzer bilgilerle de, epeyce bir arada bulundu.
Fırsat hazır ele gelmiş. Biraz ahlâk ile tarih öğrenseydin ya!
Devlet başına konanda, işine yarardı da, hududunu bilirdin.
Osmanoglu'nun, hakkını gasbedene neylediğini, yaşayıp gör-
mekteyken öğrenemeyene, uyarı abesle iştigal. Anlayana sivrisineği
saz eyleyen ulu mevlâm, anlamayana davul zurnayı niye az bulsun?

Her halde öylesinin, her musibeti yaşamasını yeğlediğinden.

Elinde sopa yok amma, zalimi dehşete salacak kuldan yana pek zengin. Bir ikisini saldı mı üstüne, uhrevi cezayla, dünyevî belâyı ademin burnuna dayayıverir ki, yandım Allah demeye fırsat bulamaz.

Gerçi tarih-i Osmani, baştan sona ibret levhalarıyla doludur.

Lâkin onu baştan sona hatmetmeye, sabır kadar da zekâ ister.

Husrev Paşa gibilerde onların kırıntısını ummak tavuk kümesinde darı aramakla birdir. Bu yüzden, mümkün olduğunca kestirmeden gidiyorum ki, yılgınlığa kapıldım... Dert yanıyorum sanılmaya!..

Keşke sadece ve sadece altı yaşında culus cyleyen Mehmet Hân-ı râbinin hayatını öğrenmiş olaydı!..

Orada bir iyice görürdü ki, bir nice Şeytan çarpan cin vardır. Ve her birinin encamı bir nice gözler önüne serilmiştir? Belki, o zaman, akli clvermese dahi, yüreği titrerdi de azbiraz ağırdan alırdı.

Devlette en küçük sapmanın, kimleri, nereclere sürüklediği o kadar açık ve seçik ki!.. Uzun uzun anlatmak gereksiz.

Ihtiras, haset, hıyanet, hile ve desiseyle varılan nokta apaçık... Haksızlık, yolsuzluk ve sapkınlığın sonu belli.

Bunu önceden gören biri, yine de kendi kuyusunu kazabilir mi?

Nice fentbaz olsa, murislerinden beterini icada, cchaleti engel bulunduğundan, ister istemez mel'anetten vazgeçer. Çünkü, her kıyııcı ödlck gibi o zamankilerin yaptığıнын aynını tekrar ederse, aynıyla karşılaşacağını anında anlayacak kadar da kurnazdır.

Bütün bunları, daha miniminnacık bir sâbi subyan iken yüce Efendimize belletmem ne iyi olmuş!..

Cühlâ elindeki post, sancak, tuğ ve davulun, tarihi tekerrürden gayrı hiç bir işe yaramayacağını kaç defa söyledim hâtırlamıyorum. Lâkin, zât-ı devletleri, hiç unutmadıklarını, öyle bir zekâ haşmeti ve kendilerine yaraşır incelikle ortaya koydular ki!..

Göğsüm mehter kösüyle yarıştı... Gözlerim şadırvana dönüştü!

Akıl yoksulu, fikirden yoksun, görgüden binasip izansız köle!

Besbelli, tırmalaya tırmalaya, yüce Efendimizin sabrını taşırdı.

Osmanoğlunun çobanlığı tevarüs ettiğini, o da öğrenecek?

Şimdiye kadar, sahibinin tasmaşında havladığını unutmuş.
Besbelli, kerametini, kendinden menkul saymakta, derviş.
Hal böyle oldu mu, kişi billur aynaya baka baka yalanır.
Nedim'in kavli üzre, kendi hüsnüne aşık olmuştur kâfir.
O cinnetten, Allah cümlemizi korusun, hata yakındır.
Nice sabırlı olsa, kendi ayağıyla tuzağa düşecektir.
Eninde sonunda, kaş yapmaya kalkar, göz çıkarır.
Birden bütün tüylerim diken oldu tenime battı.
Yüce Efendimiz, kararlarını çoktan, vermişler.
İşin cellat seçimine kaldığı öylesine açık ki!
Vazife düşerse, kaçınmak mümkün değil.
Hatta ima yoluyla davet geldi sayılır.
Dinlenilirken vakit saat sayılacak.
Eti çöpünden tek tek ayrılacak.
Ve rüzgâra hazır durulacak.
Biraz sabır, biraz gayret.
Gayrısı, pek zor değil.
Bâd-ı sâbâ esecek!..
Gazeller düşecek.
Belki tek tek!..
Belki topluca!..
Ama, mutlaka!..
O anlar gelecek!
Ve bir de geldi mi?
Durmak ne mümkün!..
Ak taş çatar, kara taş.
Kılıç değer, kuru, yaşa.
Yazılan, gelecektir başa.
Kim ağlaya, kimler coşa?
Bir yol kopmaya kıyamet.
Şu, âsude bahar ülkesinde.
Kiminin nasibine bâd-i âfet.
Kimininkine, zevk-u sefâhat.

Ve kimine de, seyr-ü selâmet!
Mcğer ki, can telâşına düşüle!
An ömre sığmaz da, ömür ana sığar.
Hem de, bir nice boşluk bırakaraktan.
Tıpkı, Paşa'yla, gözgöze geldiğimiz gibi.
Besbelli aynı anda, aynı şeyi düşünmüşüz.
Gözüm yüreğine değdiği an, kendimi topladım.
Ürkmesi gereken biz değildik ki! Kaygılananalım!
Yel, çok başka yerde, bambaşka kavaklarda esiyordu.
Serhoşun katında ayıklığın hiç bir değeri bulunmaz imiş.
Ayığın yanında, kör kütük serhoşun esamisi mi okunur ki!
O an, bütün hislerim ayaklandı, bütün sinirlerim yaya döndü.
Gözlerinde balkıyıp duranı, neden ben kendim düşünemedim?
Hiç bir zaman, Reşit Paşa'nın dehasına ulaşamayacağım açık.
Öyle ya, yüce Efendimiz; gizli tezkireyi bize niye gösterebilir?
Elbette, istenileni uygulayacağını bildirmek amacıyla olmazdı.
Gerçi, öyle istediklerinde, kimsenin elinden bir şey gelmezdi.
Lâkin, bu sefer hizmete koşacağını bulmanın şevkindeydi.
Nitekim bakışma bitmeden muberek sesleri çınlayıverdi;
- Dinlenin ve sağlığınıza dua edin!.. Pek kısa bir zaman sonra,
çok iş göreceksiniz. Kâni Bey'in kulağı daima sizde olacak. İrade-
miz, sağlık ve esenliğinizin sağlanması üzredir. Emin olarsınız!..
Minnet, şükran ve bağlılıktan öte ne sunulabilir?
Göz açıp kapayana selâmlık kapısına eriştik.
Velinimetimiz besbelli nisbet düşünmüşler.
İnanılması imkânsız buyurdıkları açık.
Kapıda hünkâr arabası bekliyordu.
Bizi beklediği o kadar kesindi ki!..
Kurulmaktan başka çare yoktu.
Nisbetin daha şahanesi olmaz.
Hünkâr inceliğine kim erişmiş?
Hüsrev Paşa, anlayabildi m'ola?
Ferseti kendine yarar. eğer anlarsa.

Anlamazsa, encamını Rabbim koruya!

O tezkireye göre, cesetlerimizi bekliyordu.

Saltanatımızla irkilmediyse kendi ahmaklığıdır!..

Paşa, çevrenin telâşına hiç önem vermeden yürüdü.

Ben de aynı minval üzre, tin tin ardınca seyirttim elbet.

Bütün kıskanç gözleri çatлата çatлата arabaya biner binmez;

- Tez toplanalım, - buyurdular. - Hemen bu akşam, bizde!..

Hep tezcanlıdır. Hep kararı vermesiyle uygulaması bir olur. Ve ben her seferinde bu huyuna takılırım. Lâkin bu defa yerden göğc hak verdim. Hadiselerin seyri gösterdi ki, vakterişip iş başa düştü-ğünde, eksik tamamlamaya zaman bulamayacağız.

Bir ara kaygılandığını sanmakla yanılmışım.

Meğer o benim kendi ürkümü yayma telâşımış.

Tezkire'yi eline alır almaz Efendimizin kararını sezmişler.

Ve bir an önce bütün hazırlığı eksiksiz kılmaya andiçmişler.

Haklı!.. Eğer onlarla peşrev atılacaksa, düşündükleri doğru.

En ufak eksiğı öyle büyütürler ki, minarede ezan diye okunur.

Gel de, kul kusursuz olmaz diyenin rahatlığına gıpta etme.

Neylersin, bizim ne hataya, ne gıptaya hakkımız yok ki!..

Sırtlanmışız bir ağır yükü, kırıp dökmeden taşıyacağız.

Çığır açmak kolay olsa, Husrev Paşa durur muydu?

Onlar her zaman dört ayak üstüne düşmüşler.

Hem hazineleri dolu, hem arkaları güçlü.

Bir de akılları criverseydi dünyaya.

İş bizim başımıza kalır mıydı?

O tür zevkler bizden ırak.

Kısmetimiz bu kadar.

Tadamayacağız.

Tatsak n'ola?

Değişir miyiz?

Allah muhafaza!..

Rabbime bin şükür!..

Aklı başında insanlarız.

Kendimizi uyarmayı biliriz.

Hangi nimet dostluğa yeğlenir?

Hevesi olan, varsın posta kurulsun.

Üstüne mi çıkar, altında mı kalır görürüz.

Kabiliyeti ihtirasına denk düşerse, ne güzel.

Alkışın en âlası, anasının ak sütü gibi helâl olsun.

Düşmedi mi, elimizden gelen ucundan tutuvermektir.

Hiç kimseyle, hiç bir tepişmemiz, söz konusu olmayacaktır.

Biz, hırs Şeytan'ını, andığımız an Cehennem'e yollamış idik.

Ondan öte ne aramıza girer, ne ayağımıza dolanabilir, diyorduk.

Yanıldığımız, Asitane'ye gelir gelmez ortaya çıkıvermez mi?

Herşey Paşa'nın inceliğinden doğdu desem, yanlış olmazdı.

Daha Der-i Saadete ayak basar basmaz "yarın ilk olarak, Koca Paşa'ya varalım," diye kestirip atmasa biraz ortalığı dinler tedbir alırdık.

Deyince, emrine boyun bükmekten öte neyleyebilirdim?

Anlaşılan, Husrev'i *alicengiz* kapanına kıstırmanın başka yolunu göremedi. Varıp kucağına oturdu ki, kündeden tam atabilsin.

Böylelikle, Hristo ve Agop kâfirleriyle buluşmadan, ilk hamle-yi yapmış... Karşı tarafın bütün oyununu bozmuştu. Ne iyi etmiş!.. Bir araya gelip onların duyup işittiklerini bizimkilere katsaydık, ola ki, doğru Hünkâra çıkar... Hizmette saygısızlık çukuruna düşerdik.

Zaten ben bu Reşit Paşa'yı hiç bir zaman anlayamayacağım.

Pek çok zaman, pek çok şeyi söylemeden kavrayabiliyorum.

Lâkin bazen öyle bir iş ediyor ki, ben dahi gerekçesini neden sonra çıkarıyorum. Zekâmın pek işlek olmadığıнын farkındayım. Haydi Agop'la Ruhiddin'i de safıma alayım. Biz sıradan insanlarız. Bir dahinin işine akıl erdirmemiz pek kolay değil. Bir şeyin aklımızda yer edip gönlümüze yerleşmesi için, apaçık ortada olması gerekir.

Hiç itiraz etmem. Hem kabulüm, hem makbulüm.

Lâkin, Delphi kâhinleriyle, Oğuz Kam'larına taş çıkartan Hristo kâfiri ile Âli Efendi'ye ne buyrulur!..

Yedi kat bulutun ardındaki yıldızdan fal baktıkları halde, bazen, onlar bile şallak mallak kalakalıyorlar ya!..

Trenden indi.
Çevreye bakındı.
İstasyon tenhaydı.
Akşam yaklaşıyordu.
Bagaj vagonuna koştu.
Sandığını, valizini indirdi.
Gün, Pelister'i mora boğdu.
Tepelerin hörgüçleri karardı.
İstasyonun benzi iyice sarardı.
Gölgeleri Drava'yla horona daldı.
Lokomotif, derin derin soluklandı.
Kampana yolcuları son kez uyardı.
Hareket memuru, fenerini kucakladı.
Yeşil yüzünü sallaya sallaya uğurladı.
Makinist düdüğünü öttürerek yanıtladı.
Ve tren, peronu tütsüleyerek hareket etti.
Karşıcılar gitmişlerdi, uğurlayanlar da yitti.
İstasyonda yapayalnız, tek başına kalakaldı.
Pelister Dağı kabardı kabardı, üstüne kapandı.
Drava çayı coştı taşı, sel oldu dağı önüne kattı.
Silkelenip direnmese, hüngür hüngür ağlayacaktı.

Valizini kucakladı, sandığını sürüye sürüye yürüdü.

Son payton, yenilmez bir inatla sanki onu bekliyordu.

Birden gözlerine inanamadı. Sanki dünyalar onun oldu.

Çıkışta Süleyman Askeri'yle burun buruna gelivermişti.

Gün karabasani sevinç dalgasıyla bir anda sildi süpürdü.

Bir süre ağızları açık, durağan, birbirlerine bakakaldılar.

Ve, aynı anda devinip aynı coşkuya özlemle sarıldılar.

- İnsan haber vermez mi? - Dedi hemen Süleyman.

- Sizi Selânik'te sanıyordum. Burda olduğunuzu bilseydim!..

Dört el, ikisinden daha kolaylıkla yükledi sandıkla valizini.

Paytoncu, düşmelerini önlemek amacıyla dingile kelepçeledi.

Yolcuları iki yandan atlayıp yerleşirken, sürücü yerine tırmandı.

Kamçısını kaldırdı, dizginleri gerdi. Yan gözle emir bekledi.

- Askeri İdadiye, - dedi ıvecenlikle Süleyman. Adam anında ha-

fifçe kamburlaştı. Dizginleri boşaltıp kamçısını şaklattı. Atlar kamçı

şakırtısıyla irkilip yürüyüverdiler. Araba sarsıla sarsıla ilerlerken ha-

fifçe Vefik'e gülümseyerek; - Sanırım dosdoğru oraya gidecektiniz.

Payton daha, İdadi der demez, yamaçlara doğru yürümüşü.

Can sıkıntısı çokan çekip gitmiş, yürekleri sevice dolmuştu.

Drava utançla büzüldü. Birden bire kendi yatağına çekildi.

Pelister koyu kara gölgesini çözdü, Alplere doğru ağıdı.

Ve akşam güneşi, ağır ağır karlı doruklarda morardı.

- Teşekkür ederim!.. Size rastlamam öyle iyi oldu ki!..

- Kalp kalbe karşıdır, sözü ne kadar doğru. Demek bazen sezgi-

ler, umulmadık raslantılar sağlıyor. Ben de, Manastır'a yeni geldim.

Ev tutup yerleşmeye henüz fırsat bulamadım. İdadi'de kalıyorum.

Tâbiye derslerini bana yüklediler. Akşam üzeri okuma saati. Öğren-

ciler ödeve kapandılar. Yalnızlık zor. Birden içim sıkıldı. Biraz yü-

rürsem, açılıрын diye düşündüm. Yokuş aşağı insan farketmiyor. Eğ-

ri değirmeni geçtiğimi, Karaköprü'ye girince ayırdım. Tam bu sıra-

da, uzaktan tren görüldü. Oraya gelmişken, istasyona kadar uzana-

arak inip binene bakmamak olmazdı. Avrupa'dan Asya'ya yolculuk,

halâ büyük serüven. Ve insanoğlu, zoru aşana her zaman özenmekte.

Katılamasa bile, yaparı seyreylemek hoş. Sanki, yer değıştirenle özdeşleşiyor. Herhal, o anki sıkıntısını katlanabilir kılıyor. Ve sezgi bazen işe yarıyor. Baksanıza, kısımette, sizi karşılamak varmış.

Süleyman Askeri, kulaklarında çınlayan nal sesleriyle irkildi.

Çevresine baktı. Yanlarında akıp giden akasyalara gülümsedi.

Paytoncu, karanlığa kalmamak için, eski yola sapmıştı.

- Vay kurnaz!.. Sorma gereği bile duymadan, *Via egnatia*'ya sapıverdi yahu, - diye, gülerek Vefik'e döndü. - Biliyor musunuz? Şu an, Roma lejyonlarının, tarihsel yolunda yürüyoruz. Kimbilir kaç bin yıl, tüm Makedonya, Adriya Denizine buradan ulaşmış. Neden-se her geçişimde, içim ürperir. Kendimi ya Asya'yı fethet giden Romalı bir general!.. Ya da Kara Timurtaş'ın alp-erenlerinden biri sanarak Rumeline akına çıkarım. Ve bir anda, yalnızlığım, o eski seferlerin coşkısına kapılıp gider. Atımın üstünde yalın kılıç, ülkeler açar kaleler düşürürken, yüreğim kuş olur uçar. Ve birden gözlerimde konağın o gecesi canlanır. Osmanlı'nın yükselişini bir kez daha yaşarım. Hem de, Adriya'dan Asya'ya, Asya'dan Adriya'ya karşılaştırarak. Salt silâhla gidenle, aynı zamanda kalemle gitmeyi başarmanın ayırımını ölçe ölçe. Uygarlık, Köroğlu'nun mertliğini bozmadan önce savaş bile insancılmış. Tam anlamıyla, gerçek, sıcak ve yoğun insan ilişkileri. Doğrudan akıl, yürek ve bileğe dayanan çekişme, aynı zamanda bir güç dengesidir. Ve kimbilir ne güzeldir? Yenerken de, yenilirken de, hasmının soluğunu yüzünde duymak. Her an çarpışmadan vazgeçme hak ve seçimini elinde tutabilmek. Ve aman diyene, kesinlikle kılıç üşürmeyen, mertlik mi var şimdi? Kaç adım uzaktan, yüzünü hiç görmediğin, belki de bir daha görmeyeceğin insanı öldürmek bütün o eski değerleri yok etti. Yiğitliğin yerini teknik ve acımasızlık aldı. Kim ne derse desin, askerlik o zamanmış! Ok sadak, topuz mızrak, kılıç kalkan ve bir de zırhlı bile olsa çırılçıplak insan. Ne *muhalaga bir cenk* Allahım! Tertemiz, sapsade, dupduru bir çekişme. Herşey ortada, apaçık. Kalleşlik yok... Cinayet yasak... Saygısızlık suç... İncelik yasa. *Er meydanı*, başka nasıl dolar? Böyle yalın bir boğuşma insanı, düşmanına yakınlaştırmaz, hat-ta bütünleştirmez mi?

- Galiba tarihin içinde yürümek, iyi bir askeri ozanlaştırıyor?
- Her iyi asker, aynı zamanda ozandır. Gerçek romantik olmadan bunca hile, hurda, acı ve ölüme katlanılabilir mi?
- Tarihin üstüne yürüyen herkes böyle düşünüyorsa, ne iyi!
- Keşke, öyle olsaydı!.. O zaman herkes, ne yaptığını iyi bilirdi. Vefik Süleyman Askeri'ye sımsıcak baktı.
Sukuti ve Cevat'la konağa gelen insandı.
Tıpkı o andaki kadar sade, içten ve yalın.
Taze bir fidan körpeliğinde ince ve nazık.
Ve iki yanı da keskin, bir kılıç gibi, dimdik.
Hem de bilgisini, aldırıışsızlığına gizleyerek.
Tarihin gizini, insanın eline tutuşturuyor.
Üstelik hiç bir bedel ya da koşul önermeksizin.
Kendinde olanın tümünü, herkesle paylaşırcasına.
Ve kabul edilmesinden sonsuz bir mutluluk duyarak.
Borçlandırırken, borçlanmayı çok iyi bildiği apaçık ortada!..
Öyle yumuşak bir yaklaşımı var ki, hayran olmamak elde değil.
Onu bu haliyle gören, tüm Rumelini örgütlediğini düşünemez.
Birden içi ürperdi. Babasının yaptıklarını düşünebilir miydi?
Örgüt bilincini gençlik üstünlüğüne dönüştüren o değil mi?
Şimdi çırağı hünerine sahipleniyorsa, kalıtçı, ne isteyebilir?
Burnunun direği sızım sızım sızladı. Gözlerinde onmaz bir özlem yandı söndü. Sesinde sevecenliğin tonlarını titreştire titreştire;
- Bu raslantıyı akıl edenden Allah razı olsun, - dedi. - Münir Bey, ödümü koparmıştı. Tam hareket etmek üzereyken soluk soluğa yetişip de Kâmil Paşa Hazretlerinin emridir, diye Manastır yolunu gösteriverince, karabasanlara düşmemek ne mümkün. Manastır banna, Makedonya'da uzak bir köy. Belki askeri açıdan Üçüncü Ordunun merkezi... Coğrafya gereği Alplerden Makedonyaya inişin ilk, Makedonya'dan Alplere çıkışın son noktası... Tamam!.. Yine uzakta bir köy!.. Henüz asker ya da memur değilim ki, bir gün atanayım da, yaşamak zorunda bulunayım. Belki yaşamım boyu hiç gitmeyeceğim bir yer. Belki görev gereği uğrayıp geçeceğim bir istasyon. Bel-

ki de, haritada hep bir nokta kalacak. Bu yüzden ne yol bilirim, ne yordam. Hocalığın *H'sinden* anlasam da, kendim başvurmuş olsam, bir daha. Madem gönüllüsün, görevdir!.. Sülüsün nereye kesilmişse, hurcunu oraya taşıyacaksın. Seçme hakkını kendi dilekçen ve istencinle yitirmişsin. Belki, zaten sahip olunmayanı, bir de resmen yitirmek insanı rahatlatır da!.. Ne ki, hiç bilmediğin bir yerde, hiç denemediğin bir işi nasıl yaparsın? Koskoca askeri idâdide hocalık, Galatasarayı Sultanisinde *mümessilliğe* benzemez ki!.. Nerdeyse yaşı-tın ve daha önce deneyimli uzmandan ders almış subay adaylarına bilgiçlik taslayacaksın. Boş bulundun da dilin sürçüverdi mi, karşı-larında şallak mallak salınır kalırsın. Hadi senin rezilliğin sorun de-ğil diyelim. Aceminin eksikliğini tamamlamak kolay mı? Öyle bir yü-rek çarpıntısına tutuldum ki, Paris'ten buraya gözümü kırıpamadım. Hazır uyuyamıyorken Alpler'in gizemli görkemini doya doya seyredebilsem ya!.. Ne gezer!.. İnsan bir kez korkuya tutsak olmasın. Gözlerini yüreğinden alıp da, başka bir şeye bakamıyor ki!.. Sanki bir an ilgisini azaltsa, kuş olup uçacak mubarek!.. Oysa size rastla-yacakmışım. Ne mutluluk!.. Bütün dehşetim bir anda kayboldu.

- Teşekkür ederim. Güvenilmek, hoş bir duygu. Ama kaygınız boş. Üstesinden geleceğinize kesin olarak inanmasalar, yer yarıl-sa sizi buraya göndermezlerdi. Ordu, halâ zalimin de mazlumun da tek dayanağı olduğu için, herkesin gözbebeği. Güç dengelerinin en etki-nini kim yozlaştırmak ister? Elbette herkes üzerine titreyecek. Siz bile, erişkinliğinizden güvenli iken, eksiklikten ürküyorsunuz. Keşke gerekse de, yardım edebilsem.

- Gerekmez olur mu? Sizi görmek bile umutlanımama yetti.

- Bakın bu iyiye işaret. Bir tanıdık yüz umut verebiliyorsa, za-man çok şeye alıştırarak demektir. Hele dostlar pazarına bir dalın.

- Yoksa başkaları da mı var?

- Burası koskoca Üçüncü Ordu'nun merkezi Vefik beyefendi!..

Kimbilir, yerleşip çevrenize bakınca, ne çok tanıdık çıkar.

- Desenize herkes karşısında utançlı düşeceğim!..

- Telâşlanmayın canım!.. Nasılsa, öğrencileriniz sizden az bili-

yor. Daha *ehven* birini, daha kısa zamanda bulsalar, sizi oralardan buralara koştururlar mıydı? Selânik fransızca öğreten Yahudi, Manastır Avusturya kaçkını Macar, Polonez ve İtalyan kaynıyor. İstanbul descn Paris'ten, çok daha yakın. Mösyö Gurion'un hastalığı geçici olmasa, hemen tutar birini, dikiverirlerdi. Telgrafı bulan nur içinde yatsın. Münir Bey, dönüşünüzü tam zamanında bildirmiş olmalı. Besbelli Kâmil Paşa'nın cimriliği tutmuş. Buralardan bir hoca tutsa ücret, çevre ya da Asitane'den gönderse, üstelik yolluk ödeyecekti. Birkaç ay için onca masraf cdeceğine elinin altındakini tren-den indirivermiş. Ömrüne bereket. Biz de bu fırsatı iyi değerlendirip Allah'ın izniyle o'nu utançlı bırakmayız.

- İyi de, yetenekle yeterlik ne oluyor?

- Hiç bir şey olduğu yok.

- Her fransızca bilen, öğretebilir mi bakalım?

- Öğretemesc de, yanlışları engeller ya!.. Derslerin boş geçmesi daha mı iyi? Baktınız hocalık yürümüyor, bevvaplığa soyunursunuz. O ara Mösyö Gurion kuyruğunu doğrulttu ne iyi. Olmazsa, devlet-i âliye yeni bir hoca bulmaktan aciz değil. Verir birinin eline pusulayı. Gelir kurulur kürsüsüne... Siz de gider kavuşursunuz sılanıza.

- Öyle ya! Beceremezsem kolay. Ya bir de, üstesinden gelirsem?

- Eh, bu da olasılık. Hemen birkaç kademe yükseltip atamanızı yapıverirler. Ne güzel olur. Hepimiz Üçüncü Ordu'da buluşuruz.

- Her halde sizi de, bunun için buraya gönderdiler.

Süleyman ilkin büyük bir şaşkınlıkla irkildi.

Kervan olup aydınlığa ulanan dağlara baktı.

Kıvrım kıvrım karanlığa batan dereye göz attı.

İlk kez görüyormuşcasına ince ince Vefik'i süzdü.

Koyu koyu, derin derin, enine boyuna, düşündü.

Ve, tüm varsayımları incelemiş bir kurmay edasıyla;

- Vay Canına, - dedi coşkuyla. - Bu ne mantık? Daha ipin ucunu bulmadan, bütün yumağı çözüvermekte. Doğrusu pes!..

- Demek karargâha sokulacak kadar güven uyandırdık.

- Başka türlü mü mümkün olabilir mi? Hay Allah yahu!.. Birden

kendimi aptal gibi hissettim. Bir de *erkân-ı-harp* olacağım!.. Binbir olumsuzluğa, binbir gerekçe bulmakta üstüme yok. Ama, böyle bir varsayımı hiç düşünmedim.

- Anlaşılan Kuledibi, askerden halâ sakınıyor.

- Delirdi mi bunlar? Öç aracıyla, sığınak dışlanır mı? Kahramanlık türküsü söylemeye niyetim yok. Ancak, askersiz kalkışan, bozgunla tanışır. Asker yenilmez mi? Tarih tanıktır, hem de yengi sayısı kadar!.. Ne var ki, başıbozuğun yengisi de, yenilgisi de, kıyıma gider. Askerinki tutsaklıkla biter. Çünkü taraflar eğitilidir. Biri, başındaki düşer düşmez, çözülür. Diğeri, saflarını büsbütün sıklaştırır. Ali Suavi bunu bilseydi, başımızın tacı idi. Murat'ı Yıldız'a neden taşıyamadı? Delinin zoru yüzünden mi? Ne münasibet!.. Tam tersine, o zoru bile ince ince hesaplanmıştı da, hesabının içine askeri katmamıştı. Ne yazık!.. Başlangıçta herşey ondan yanaydı. Rumeli göçmenleri gün bugündür diye Ortaköy'de, Mecidiye'nin çevresinde toplanmışlardı. Elebaşları Filibeli Ahmet, işaret bekliyordu. Ali Suavi Efendi, Barbaros Hayrettin Paşa'ya taş çıkartacak bir *tâbiye düşünmüş* ve uygulamıştı. Sen tut, Kuzguncuk'tan topladığın lazlarla bir mavnaya kurul. Kaptan-ı Derya misali Boğaz'ı çalakürek geç. Çırağan'ı korsan biçemiyle denizden bas... Dircnen neferi telef cyleyerek, haremağalarını dehşete sal. Ve koca sarayı, bir çırpıda teslim al. Bir *cerbezeli* aydının, bunca işe kalkışacağı kimin aklına gelir? Saray denilen bu berhanelerin, kapısı bir kez açılmaya görsün. Yozuğunu devşirmeye bir sakallı molların dahi yettiğini bu olay kanıtlasa yeğdir. Büyü bir kez bozulmaya. Bütün küçük dağları yaratan cefendilerin kanının da, bizimki gibi kızıl olduğu hemen ortaya çıkar. Çıkmıştır. Saray tüm görkemiyle avucunun içindedir. Gayrı geriye ne kalmakta? Haremci dalıp Hünkâr eskisini, kaptığın gibi Yıldız'daki Osmanlı tahtına oturtmak mı? Eh, Allah'ı var, Suavi Efendi, bu işte de nerdeyse yolu yarılamış... Yaka paça, Çırağan'dan kaptığını, Yıldız'a kondurmaya mek parmak ya kalmış, ya kalmamıştır. Ama, hiç hesaba koymadığı, aniden önüne çıkıverince de, şallak mallak ortalıkta kalmıştır. Harem basmaya eşkiya yeter de, iş tahta kurul-

maya geldi mi, asker zorunlu. Çünkü, ister istemez askerle karşılaşacaksın. Ve asker, başından buyruğu aldıysa, karşısına çıkkanı czip geçmeye koşulu. Düşünebiliyor musunuz? Ali Suavi Efendi onca başıbozuğu toplayacağına, bir bölük asker yürütebilseydi, tek başına zaptiyeliğe kalkışan Yedi-Sekiz Hasan Paşanın hali nice olurdu? Ben söyliyeyim, sopasını kaldırıp indinceye yüz kez vurulur... Leşi Boğaz balıklarına yem edilirdi. Oysa başıbozuk, annacında Paşayı gördüğü an çözülüyor. Bilmem selâm duranı var mı? Elinin ayağına çaynaştığı kesin. Yoksa bir adam, bir tek sopayla, onca sergerdenin içinde, Ali Suavi gibi bir yiğidin başını ezer de beynini ortalığa saçabilir mi? Kuledibi, Ali Suavi'ye özenmiyorsa, aklını başına devşirmeli. Ve öyle bir iş etmeli ki, asker yanında olmasa da, karşısına geçmemeli. Çünkü, askere güvensizlik, kendine güvensizliktir.

- Öyle!.. Ama, sütten ağzı yananın, yoğurdu üfleyerek yemesi de doğal karşılanmalı. Az mı kurban verildi?

- İyi de, kurbanların çoğu asker değil mi?

- Belki bu yüzden sakınıyordur. Asker, eylemde gerekli. Daha işin başında, işin içine sokarak, çatışmasını istemiyor olamaz mı?

- Olabilir!.. Bunu da açık açık belirtir. Korku niye?

- Çifte *hiatın*, çifte antla çelişmesinden, denilemez mi?

- Öyle bile alsa, bilinmeli!.. Bilinen, hoşgörülebilir. Gizemse, düş kırıklığı yaratmasa da, alınganlık üretebilir. Allah korusun!.. Bir kez küskünlük ve çekişme doğarsa, bunca emek boşa gider.

- Doğru söylüyorsunuz. Bir kez ayrılık baş gösterirse, yarış başlar. Ama, iyiye mi, kötüye mi orası belirsizdir. Ne var ki, iyisi de, kötüsü de birbirinden beter olur. Önmaya sıvanan, er kalkmaya koşulu. Olmadı, çelme takar. Elemeye kalkışan açığa çıkarmaya davranır. Zorlayınca ip bir yerden kopar. Ve her ikisinden de, zorba yararlanır. Bütün tilkileri tek tek kapana sokar. Tamam!.. Allah'tan, herkes yeminli. Belki de bu yüzden, daha açık davranmıyordur Kuledibi. Yeni yeminin, eskisini gevşetmesinden çekinmiş olmalı. Yoksa, dolaylı yoldan anlatmaya, elde, dilde, bellekte şifre yok değil.

- Yine de uyarılmalıdır, derim. Çok tehlikeli bir hata sözkonu-

su. Bunu bizden başkası ayıramadan, düzeltilmeli. Harbiye falan o ölçüde önemli değil. Yukarıdakiler sezer de, kaygıya kapılırlarsa, çeneleri düşüverir. Çünkü, asker gerçekten de saftır. Bu yüzden firdöndülüğü hiç bir zaman, hiç bir yerde beceremez. Becereni de, savaşta işe yaramaz. Ölümle dirimin arasında, firdöndünün yeri mi olur? Ya korkundan ödün patlar. Tabanları yağlarsın. Ya dalından koparılmış bir tomurcuk gibi yere düşersin. Ya da canını dişine takar, hasmını künden atarsın. Bu ödevin adamı, ikiyüzlülüğü becerebilir mi?

İki yanlarında Çin Seddi oluşturmuş akasyalara baktı Vefik. Arabacı, başını omuzlarının arasına sıkıştırarak yola dalmıştı. Patika kıvrıla kıvrıla Prespa Geçidine doğru uzanıp gidiyordu. Güneş, kızıl bir çembere dönmüş, dağdan yuvarlanmaya hazır. Dağın gölgesi, ağır ağır akasyaların tepesine doğru yürümekte. Vefik usullacık arabacının kulağına eğildi. Ve birden türkçe; - Daha çok yolumuz var mı? - Diye soruverdi.

Adam ağır ağır başını çevirdi. Anlamsız anlamsız bakarak;

- Buyur Efendi, - derken saf saf gülümsedi.

Süleyman adamın sözü biter bitmez;

- Tane tane ve ağır ağır söylerseniz, anlar sanırım.

Vefik, dersini iyi almış öğrenci rahatlığıyla, yineledi sorusunu.

- Vardır more efendi, daha epey yolumuz!..

- İyi, sağol, - dedi yine tane tane... Sonra Süleyman'a dönerek;

- Bu sorunu çözmek bize düşüyor. Eğer düşündüğümüz gibiyse, hatanın en kısa zamanda düzeltilmesini sağlamalıyız. - Dedi hızlı hızlı.

- Hiç birimizin arasında, ötekenden sakınılacak giz olamaz.

- Yine de iyice bir düşünmekte yarar var, - dedi Süleyman. - Gerçi her hücre, her yeniye uzun uzun ölçüp biçiyor. Ne var ki, onca önlemi aldatan çıkmasa bile, aldanmış olan bulunabilir. Duygularına yenilen, salt hava basmak amacıyla uygun görünenler vardır. *Cemiyeti* hiç bir biçimde tehlikeye atamayız. Şimdilik pek kalabalık sayılmayız. Dilerseniz, tam anlamıyla açılmaya herkesi, herşeyi yeniden gözden geçirdikten sonra karar verelim.

- Şimdi de siz kaygılanıyorsunuz?

- Sorumluluk pek zor bir sanat. Üstlenince, kaygılanmamak elde değil. Derse girdiğinizde görmescniz de duyacaksınız. *Fizik formülleri* arasına bile, Padişah'a bağlılık yemini sokuşturan pek çok hoca var. Ömrü *hiatla* geçmiş bir asker, bir de, Hünkâr katında apolet takıp açık yemine çöktü mü açar ağzını yumar gözünü. Aklınca tâbiye kurmaktadır. İçinde ne varsa dışına kusuverir. Hiram gizinin kutsal ve ölümcül bekâreti, anında ayağa düşer. Hamd-ü senalar olsun, Şeytan'a külâh giydirmekte, Hamit Hân-ı Sâni, Vefik Beyden geri kalmamaktadır. İpin ucu bir kez eline geçmesin. Gayrı yumağı çöze çöze, kırkıldığı koyunun boynuzuna varamazsa, boynunu burmada duraksamaz. Galiba bu kez kendinden artığına çattı!.. Burda, buluttan nem kapıp Arnavut'tan türkçe *sual eyleyen* Paşazademiz!.. Orda, pek çok ağır deneyi, yüksek bedellerle aşmış Kulledibi!.. Ve emirlerinde bizim gibi kurbanlığa teşne gariban takımı... Kızıl Sultan bundan ötc, alıcı bir şahin olsa, gökler hakimi kartalla boğuşmaya koşulu.

- Ec!.. Dünya öç üstüne kuruluysa, eden bulmasın, yazılı mı?

- Hani bu zalim, her kıpırtıyı bastırmış... Her tekke ve zaviyeyi kapatmış... Her mumu eritmiş... *Nur-u Ziya*'yı bile söndürmüştü?

- O mu yaktı ki, püf deyince sönüversin? *Nur-u Ziya*'nın kandi- li kaç bin yıllık, Süleyman Askeri Bey!.. Böyle nice hanlar, hakanlar görüp geçirmiş. Kaç bin zorbanın, zincirini kendi boynuna dolamış. Bakmayın siz, birkaç *obedyasını* zalim pususuna kaptırmasına. O körün fil tarifidir. Kulledibi'nde locadan bol ne var? Biri dağılır, onu kurulur. Taif'le Magosa dehşetinden bir zaman uykuya yatması, düş görmesine engel mi? Pekalâ sağlık işareti de olabilir. Zaten işte yavaş yavaş, uyanmakta. Ve ağır ağır ağını örmekte, bir güzel.

- Hesap buysa, o ağın örümceği de biz mi oluyoruz?

- Ne olduğumuzun ne önemi var? Aslolan zorbanın gözündeki yerimiz. Hiç düşündünüz mü bilmem? Ben düşünmeden duramıyorum. Nedir onun katındaki yerimiz? Yaşamına hükmedebildiği her hangibir yaratık. Balık... Kuş.. Böcek... Kedi... Köpek... Ya da kul...

Hepsi aynı değil mi? Diler yaşatır, ister ayağının altına alıp eziverir. Hele biz bir kez, karanlığı aydınlığa, tutsaklığı özgürlüğe çevirelim. Yaşama istencini kendi elimize alıp kendi göz ve gönlümüzde gerçek insana ulaşalım. O zaman, dileyen örümceğe benzetsin, dileyen kelebeğe... Ben gözümde insansam, o bilincinde insansa, ne anlam ve değeri olur ki!..

- Demek ağ tamamlanmak üzere. Paris'in yanıtı olumlu mu?

- Olumsuz değil. Yine de Meşveret'in ilk sayısını beklemeliyiz.

- Yaşayın yahu!.. El atınca kotaracağınızdan güvenliydik. Bizi

hiç bir zaman yanıltmadınız. Bekleyen derviş, muradına erecek desinize. Bir yol, zorbanın pusulasını şaşırttık, dikkatini dışarıya yoğunlaştırdık mı, biz burda daha neler neler yaparız. Zaten, Harbiye çoktan özgürlük havarisi. Tıpkı Tıbbiye, Mülkiye ve Sultani gibi... Bu üçü sancak açtı mı, Medrese mollaları salâvat getirmesin olası.

- Yine de, çok dikkatli, çok önlemleri ve sessiz olmalıyız. Bir nice güçlü, yaygın ve yeterli sayarsak sayalım kendimizi, hepi topu bir avuç okumuşuz. Yarın öbür gün, diplomayı alıp sırmayı takan ya ekmek derdine düşecek, ya can telâşına!.. Hele bir de, hiç bilmediği bir yerde, hiç tanımadığı insanların arasında tek başına kaldı mı? İmamesi kopmuş tesbih gibi saçılır gideriz.

- Belki ilk zamanlar için bu dediğiniz doğru. Ama, şimdi kaygıya yer yok. Zorbalık insana baş eğdiriyor da, onur ve umudunu çalamıyor. İlk günler ben de sizin gibi düşünüyordum. Talât Efendiye yanaşırken elimde selâmınızdan gayrı, hiç bir güvence yoktu. Ödüm patlıyordu. Terslemekle yetinse öpüp başıma koyacağım. Ya bir de ihbar ederse. Meğer toplum, için için kaynamaktaymış. Biz, o gece sizde, birkaç adam bulup Rumeli'nin örgüte ısınmasını sağlayalım, diye düşünmüştük. Fırsat olursa, ilk ocağı yakacak, ilk dumanı salacaktık. Bu sizin Talât ağabeyinizin maşaallahı var!.. Tam anlamıyla barut fıçısıymış mubarek. Kıvılcımı çakar çakmaz koca Selânik'in altından girdi, üstünden çıktı. Biraz durur, soluklanır diyordum. Ne geçer!.. Size bir şey söyleyeyim mi? Bu postacılar çok yaman adamlar, azizim. İnsanları yalnız, ad, adres tanımakla yetinmiyorlar. Eli-

nin erebileceği işten, aklının yetebileceği düşe kadar biliyorlar. Biline de, hiç *lâmu cimi* yok. Şıp diye koluna giriveriyorlar. Ademler için, uzakta olmanın da hiç bir anlamı yok. Oturdular mı makinanın başına, tıkr da tıkr, sabahtan akşama, akşamdan sabaha kendilerinden başkasının anlamadığı bir dille, bir *halvet* oluyorlar! Deyme keyfine!.. Hiç kuşku duymadan güvence verebilirim ki, şu an, telgrafın ulaştığı her yerde, hem gözümüz kulağımız var. Hem elimiz ayağımız. Allahın izniyle siz de ondan aşağı kalmamaktasınız. Hele Paris, ilk muştuyu verdi mi, işler iyice kızışır. Biz burda boş duracak değiliz. En azından, şu sizin sözünü ettiğiniz tesbih tanelerini çoğalttık mı, herşey bir işarete bakar, - der demez yutkundu. Vefik'i yeniden süzerek; - Kuzum siz, hep yerinde ve zamanında bulunmak için büyü mü yapıyorsunuz?

- Binbaşı Süleyman Askeri'ye büyü sökerdi de!..

- Süleyman Askeri, insan değil mi?

- Oğula, babasının tüm onurunu bağışlayacak kadar hem de!..

- Öyleyse, onun büyülenmesi de kaçınılmaz. Hele büyücülüğü-

ne iman edilmiş birinin varisiyle aşık atılıyorsa. Sizi uzaktan gördüğüm an, bunca raslantıyı neye yoracağımı şaşırdım. Doluya koyarım almaz. Boşa koyarım dolmaz. Çünkü, hiç biri yeterli gerekçeye sahip değil. Aklıma ilk geleni söylesem gülersiniz. Serasker Mehmet Rıza ile Serhafiye Fehim Paşa efendilerimiz alicengiz oyununa kalkıştılar dedim. Siz, merhum Paşa'nın olağanüstü zekâsının... Bendeniz de azbuçuk, akıl sır ermez uygulamasının varisi biliniyoruz ya!.. Hemen mahyayı kurdular. Şu iki taze yumurtayı birbirine çakalım diye düşündüler, deyip çıktım. Cılkı mı çıkacak, omlet mi olacak seyrine bakacaklardı. Öyle ya, sizdeki akılla, bendeki bilek birleşince, peşrev atılmasın, olasız. Ademlerin derdi şenlik. Ateşle barutu özellikle yan yana getirip fitili tutuşturdular mı, tamam!.. Diler kurusıkı gümbürde. Dilersen havai fişek şöleni düzenle... Kör yanımla... Bir de, İdâdili'nin üstüne hörleyiverirsek, gümbürtünün sağır sultanı yatağından fırlatması işten değil. Ama, bunun için sizi ökse-ye bastırarak akıl... Beni künededen atacak bilek gerekli. Hani bizim-

kilerde bunun binde biri? Yok! Biri Moltke Paşa'dan devreden disip-
linden öteye akıl yoramaz. Diğer kaba kuvvetin dışında bir şey
eremcz. Hele bu helvayı Şemsi Paşamızla karmaya kalktıklarına gö-
re, bizim ya kör ya sersem olmamız gerek. İyi de bir nice uğraşır-
sain uğraşayım, mozayiğin parçalarını bir türlü yerine oturtamıyo-
rum. Hadi siz bildiksiniz. Beni sürgün eyleyen onlar. Nerden nereye
helva karacaklar? Ben bile demini tutturamamaktayken. Oysa, bir
gün, bizim Talât Efendi, bu Mösyö Gurion'un *üstadlardan* olduğunu
çıtlatmıştı. Gereksinim olur, işim düşer diye!.. Nah kafa!.. Anlayı-
verseydim ya!.. Hastalık, *dul kadının lohusalığıymış* meğcr! Hay Al-
lah!.. Adamın gözünün açılması için, cine çarpılmak koşul desenize.
Kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi. Meğcr ne kadar basitmiş!..

- Besbelli Nur-u Ziyayı küçümsemişsiniz.

- Mümkün mü? İnsan kendini küçümser yahu!..

- Eh, bazen o bile kendi değerini ölçmek için gereklidir.

- Evet!.. İyi saatte olsunlara başka türlü karışılabilir mi?

- Sağolun, haketmediğim ölçüde ödüllendiriyorsunuz. Ama, sizin
saflığınızdaki ustalığa erişmek için Şeytan'ı çarpmak gerekmez mi?

- Rahmetliyle çalışmamış olsam, alkışınıza hemen kanardım.
Ama hizmetinde bulunmakla özgünenlerdenim. Bizim gibilere de, bir
kez çarpılmak yeterli sanırım. Safsak, saflığın da bir sınırı olmalı.

- Sahi!.. Nedir bu saflık?

- Askeriz ya!.. Ordan oraya kaydırılmak çok doğal göründü.
Kendi kendime, Üçüncü Ordu, gözden ırak olanın gönülden de ıra-
yacağını bilir. Yoksulun sakızı burnunun üstünde olmalı diyerek bizi
Selânîk'ten çekip aldı, diyordum. Nasılsa Selânîk, Talât Efendi'nin
güvenilir ellerinde. Ben de, Manastır İdâdisini donatırım bir güzel.
Meğcr, iş sandığımdan da hızlı yürüyecekmiş. Artık burdasınız.
Sonrasını nasılsa elbirliğiyle götürürüz.

Gün, Pelister'in ardına devrildi. Geceye karıştı.

Manastır karanlığa büründü. Bitola'ya dönüştü.

Araba, idâdinin *nizamiyesinde*, zıncı diye durdu.

Nöbetçi, Süleyman'ı görür görmez, çakı gibi dikildi.

Paytondan indikleri an, hemen yanlarında biri belirdi.
Süleyman göz ucuyla bakar bakmaz, koşuşturanı tanıdı;
- Nöbetçi Çavuş siz misiniz bugün, Mustafa Kemal Efendi?
Subay adayı, mavi mavi bakarak, ipince, kaskatı mızraklaştı;
- Benim komutanım!.. - Dcr demez bakışlarını Vcfık'c çevirdi.
Nizamiye'den girmek için kimlik bildirme zorunluluğu vardı;
- Beycfendi, yeni fransızca öğretmenimiz, - dedi Süleyman.
- Hoşgeldiniz Hocam! - Diye atıldı hemen Mustafa Kemal.
Süleyman, Çavuşun koşunmasına bırakmadan yürürken;
- Koğuşa ben götürürüm. Eşyaları gönderebilir misiniz?
Dedikten sonra, arabacıya bir gümüş mecdiye attı;
- Karanlık iyice bastırmadan kente insan iyi olur.
Adam parayı kaptı. Evirdi çevirdi. Yoklanırken;
- Çok morc, - diye üstünü aranmaya durdu.
- Değil, - dedi Süleyman. - Yol uzundu.
- Olmaz more kumandan. HaK değil.
- Tamamdır, dedim, helâl olsun.
- Olsun morc kumandan!..

DÖRT

Kuşku!..
Dehşet!..
Hıyanet!..
Bazen biri.
Bazen tümü.
İşte hal böyle.
Durumlar kötü.
Gerisi *lâf-ı güzâf*.
Devleti bitirmişler.
Halâ çekişmekteler.
Ne ayıp bilen kalmış.
Ne utanç duyuyorlar.
Sorumsuzluk diz boyu.
Ciddiyet *huruceylemiş*.
Cehl mahyasını kurmuş.
Mülk-ü şâhâne üstüne.
Kapkaranlık, kopkoyu.
Riya çıkmış *arş-ı âlâya*.
Başımıza tâcolmuş çıkar.
Yüreklere *kasvet* dolmuş.
Ak sakallı, koca bebekler!..

Bir ayağı çukurda köşekler!..

Sahteci, hilekâr, *nâbekârlar!*..

Hünerbâz kesilip de doluşmuşlar.

Devlet-i âliyenin, er meydanına.

Kimi mühür-ü hümayunu, kapmış.

Ahır ömrünün kem talihini zorlar.

Çorap örür, safra atar, fâllara bakar.

Kimi, *donanma-yı humâyuna* atlar.

Sancak çeker, yelken açar, kürek basar.

Varır düşman limanına sığınmaya kalkar.

Gâsıbı da, kaçığı da aynı ipte iki canbaz.

Atasözlerimiz ne kadar doğru, ulu Allahım!..

Bilmeyene yazık, *bir ipte iki canbaz oynamaz.*

Hele bir de canbazın en ustası pusuda bekliyorsa.

İkisi birden düşer ki, ne başta baş, ne gözde göz kala.

Ordaki, orda tutsak, burdaki burda ettiğinden utanmaz.

Öyle mübalaga bir kargaşa ki, kimsenin yanına kâr kalmaz.

Geldiğimizden beri, işin içinden çıkmaya bir yol aramaktayız.

Doluya koyar bir türlü almaz... Boşa koymaya kalksak dolmaz.

Herşeyi unuttuk. Herşeyden vazgeçtik. Herkes mucize peşinde!

Devlet-i âliyenin başına öyle belâlar sarıldı ki! Tırnak kadar onuru olan her kul, kara yaslara büründü!.. Bunun yanında, aklı, fikri ve yeteneği bulunanın, kötüsüne engel düşünmemesi, mümkün değil.

Olanları yarım yamalak bile hatırlasa, insanın aklı duruyor.

Kaptan-ı Deryâ, Ahmet Fevzi Paşa haini, kuşca yüreğini okkaya vurmadan, naralanıp er meydanına yürümüştü. Besbelli, kendini bu rezile, rakip görmüş. Anlaşılan o ki, beklentisi boyundan çok büyükmüş.

Dâr-ı devlette bir kez fitne uç vermeye görsün.

Nice Düzenbazla yeteneksiz muhteris var ise ortalığa dökülür.

Hele hava da bulanıksa! Uğursuzların tamamına gün doğar.

Koskoca savaş, seraskerin ihtiras ve hamakati yüzünden yitirilir... Sultan Mahmut Hân-ı sâni gibi bir büyük hükümdar, utancını

gömmek arzusuyla olsa gerek fücetden ölür... Devlet-i âliye tahtına onaltı yaşında, tüyü bitmedik bir civan *cülus eylerse!* Ortalık toz du-man olmaklığa daha neyi bekler ki?

Kıyametin büyüğü kopmuş... İsrail sur'u'nu çoktan üflemiştir. Böyle durumlarda Pertev Paşa gibi bir *tuğsuz padişah* gerektir.

Çünkü, kargaşada ancak gerçek devlet adamının, gözü gerçeği görür... Akli önlemi alır... Kudreti uygulamanın üstesinden gelebilir.

Akif Paşa'nın fitnesine dört kol çengi katılarak, o büyük vezirin hakkından gelinince, meydan ister istemez ite köpeğe kalmış. Husrev çakalı, *cür'etle* mühür-ü humayunu *gasbedende*, tamamının ödü patlamış.

Galiba en ödleleri de bu *liyakatsiz* Kaptan-ı Derya imiş.

Der-i Saadete gelip görünme, cesaretini bile gösterememiş.

Gelibolu'da yatan donanmayı kaptığı gibi ver elini Akdeniz!..

Eh, Kaptan-ı Derya, çingene düğününde göbek atacak değil!..

Elbette, *derya üzre cevelanedip*, mülk-i şâhane'yi kollayacaktır.

Bu soysuz ise, koca donanmayı, *âlâ-yı vâlâ* ile İskenderiye'ye götürür. Utanıp sıkılmadan, Mehmet Ali eelâlisine teslim eyler!..

Aklım fikrim sana emanet ya Rabbülâlemin!..

Rakibinden, düşmana sığınma göreneğini bunlar icadylediler!

Ali-yi Murtaza'nın buyurdukları üzre dostuna.. Dostunun dostuna ve düşmanının düşmanına güvenmek akıl ve mantığın gereği!..

Büzükdâş yılığısından, çarpıştığına sığınanı ilk kez gördük.

Post kavgası, bir nice yozmuş ki, namertliğin *tenezzül* etmeyeceği bayağılıklara, tuğlu vezirler sahip çıkmayı hüner saymaktadırlar.

Hay seni doğuran anaya lânet olsun Girit forsası.

Tarihe, akıl almaz bir hıyanet örneği geçirmeyi başardın.

Can telâşında, ne halt ettiğini bilmeyen çok devletli vardır.

Rüşvet alan, peşkeş çeken, yolsuzluğa bulanana da pek çoktur.

Ve lâkin, iffetine teslim edilmiş devlet malını, can bedeli de değil iktidar hırsına rüşvet olarak gayriya sunanı hiç yok idi!..

Sayelerinde, tarihin hıyanet sayfaları, biraz daha zenginleşti!..

Her halde, Çengelköyü'ndeki sefil kayıkçıya, koskoca Devlet-i âli Kaptan-ı Deryalığını bağışlayan, şimdi kabrinde dört dönüyordur.

Gönül diyor ki, topla çevrene akli erenleri, ilkin yeri Cehennem olası Bostancıbaşı Osman Paşa'nın türbesini yerle bir et!.. Ardından her kim ki bunlara destek oldu, kabrini deşip çürümüş kemiklerini itlere at... Ki, bundan öte, devlet-i âliye adam seçenlere ibret olsun!..

Bıçkıdan hizmet uman, eksiğini Husrev kötüsüne tamamlatmaya kalkar ise, her bedduaya katlanmak zorundadır.

Ustası Hıdır olanın elinden gelen budur!..

Hayrettin benzeri, Akdeniz'i fethedilecek değil a!..

Merde, mert gerek. Hain, hıyanetinde elbet namerde sığınacak.

Husrev hilcârının, özene bezene yetiştirdiği, ademden, n'ola!..

Cibilliyeti cibilliyetsizliğine denk gelmese, selâm mı verir?

İlk görüşte, kanının bozukluğunu anlamış olmalı ki, kısa zamanda *mahey'n müşirliğine* yükselmesini sağlamış.

Ne oldum delisine dönmüş olmalı ipsiz!..

Kayıkçı kâhyası olmadan Amiral olanda, sancak onuru neyler?

Bir zamanlar onu Barbaroslar... Turgutçeler... Uluç Aliler... Piri Reisler serene çekmiş, umurunda mı?

Donanma, gemiye binince deniz tutan az mı kaptan gördü?

Tevarih-i Al-i Osman karıştırılsa, daha nice uygunsuz hikâyeye rastlamak hiç de zor değil!.. Lâkin, böylesi herhalde bulunamaz.

Akılca, Husrev sapkının başına, Mehmet Ali Celâlisini saracak.

Rakibini iktidardan düşürme karşılığında, donanma-yı humayunu peşkeş çekiyor uğursuz.

Kimin malını kime sunmaktasın, a zibidi?

Aferin Arnavut sergerdesine!..

İsyana bile bunların hepsinden yakışır olduğunu kanıtlamış!..

Hem donanmanın üstüne konmuş bir güzel... Hem de, firari hâlini tuttuğu gibi zindana tıkarak pazarlığa öyle oturmuş.

Böylelerinin korktuğu neyse, mutlaka başına gelir.

Post derdinde koçaklanıyorsa, eninde sonunda yitirir.

Can telâşında köçekleniyorsa, kendi işini kendi eliyle bitirir.

Cenâbı mevlâm, tez zamanda, mühr-ü humayun *gastabının* da, donanma-yı humayun *peşkeşçisinin* de, *ameli manda gibi*, bunları hiç bir şey olmamışcasına seyrederlerin de, cezasını verir inşaallah!..

Dilerim, alnımızda bu kara lekayle yaşamaktan kurtuluruz!..

Ne var ki bu olay Husrev ahmağına, mühr-ü humayunu kapmakla soysuzluktan kurtulunmayacağını, pek çabuk gösterdi.

İşler öyle karıştı... İlişkiler öyle çaynaştı ki, Koca Paşa'nın her türlü fitneye perende atmayı öğreten aklı, karnaştı.

Umur görmüşlüğümüzle övünen biz dahi apışıp kaldık.

Olup bitenlerin ayrıntısına indikçe, hayretlere gark olduk.

Şeytan'a pabucunu ters giydiren Hristo kâfiri bile şaşaladı.

Bir yol, bir çare arama derdinde, gecemiz gündüzümüze karıştı.

Fındıklı'da Paşa'nın sahilhanesinde... Beşiktaş'taki bizim konakta. Ruhiddin Efendi'nin Kurbağalıderc'deki köşkünde... Ya da, Beyoğlu'nda Hristo, Kumkapı'da Agop kâfirinin evlerinde toplantı üstüne toplantı yaparak, görüşüyor, tartışıyor, çıkış kapısı arıyoruz.

Ne fayda!.. Kelin merhemi olsa, ilkin başına sürer.

Bu aykırı uygulamayı, akılla mantıkla bağdaştırmak zor.

Zora şerbetliyiz!.. Ancak mantıksızlığa yatkınlığımız yok.

Yine de, asıl işimizi düşünmeye hiç fırsat kalmadı, descm doğru.

Dıştan bakılırsa, onların topluca perişan olması, işimize yarar.

Lâkin bir de, ilmeğin boynumuza dolanması, sakıncası var.

Çünkü ettikleri, doğrudan doğruya Devlet-i âliye zarar.

Öyle olunca da, kabak mutlaka bizim başımızda patlar.

Olanları, sadece vicdanıma saklamakla yetinemem.

Apaçık ortaya koymalıyım ki, herkesçe iyi biline.

Dersin doğru çalışılması, kulaklara küpe olmalı.

Olmalı ki, yarın aynı hata bir daha işlenmeye.

Paşa neden, *hataya hakkımız yok*, diyor?

Mümkünse, yanlışı imkânsız kılalım diye.

Durum öyle *vahim ki*, ders almayan kör.

Şimdiye, kimbilir kimler, neler yapmıştır?

Kul kusursuz olur mu? Devlet hayatı bu!..

Yüce efendiler bile, seçimlerinde yanılıyorlar.

Ne var ki, *o zırvaların hepsi de tevil götürürmüş*.

Ve anlaşılan, hiç biri, bu kadar ibret verici değil imiş.

Belki bu kadar körkör gözüm parmağına olmadığından.
Ordularımız, Nizip'te tam anlamıyla bozguna uğramış.
Donanma, kendi komutanını böyle teslim edilmiş.
Koca köşek, halâ her sağgörüğe topuk diremekte.
Devlet dâra düşende, kul bunalmasın yazılı mı?
Nerden alıp nereye koyacağımızı bilemiyoruz.
Aklımız fikrimiz, donanmayı geri almak üzre.
Yeyip içme bir yana, kendimizi unutmuşuz.
Refik'i yedeğimize takmakla ne iyi etmişiz.
Gençlik bambaşka bir, kuvvet ve kudret.
Bizim unuttuklarımızı, o bulup çıkarıyor.
Bakmış ki, biz bazı şeyleri şavsıyoruz.
Harekete geçmekte duraksamamış.
Hep yaptığı gibi, varmış dizi dibine.
Hristo kâfirinin aklını, fikrine yatırmış.
İkisi bir olunca, Agop'u da inandırmışlar.
Ruhiddin'in katılması, herhalde zor olmamış.
Bize de, şıkırdım havasında el çırpma kalmış.
Ardına taktıklarını sürüyüp getirmeye başlamış.
Doğrusu bir yandan göğsüm katmer oldu kabardı.
Böyle bir oğula sahip bulunan, daha ne isteyebilir?
Lâkin beri yandan da, kaygıdan her yanım sancılandı.
İktidar tutkunu, sivri sineğe saz çaldırmak, zorundadır.
Her yerde gözü, kulağı yok ise, postu pek çabuk yitirir.
Buysa başımızdakilerin, en iyi bilip uyguladıkları tek iştir.
Oğlanın becerisi tez anlaşılırsa, başına epey çorap örülür.
Hüsrev sergerdesinin gücü, bizi içten vurmaya yetemez.
Lâkin yeteneğini gösterse, alır oğlanı, karşımıza dikiverir.
Kulun devlete yükümü, her bir yemininden önde gelir.
Ne edeceğimizi bilen biriyle, başetmek hiç kolay değil.
Engelini aşsan da, mutlaka, denetimine takılır kalırsın.
Babaların, oğullarıyla savaşması, doğru olabilir mi?
Yense bir türlü utanırsa, yenilende bin türlü üzülr.

Rabbim bizi böyle belâlardan muhafaza buyursun!
Düşünmek bile, tüylerimi diken diken ediveriyor.
Ancak karşımızda, kündeneden atma ustaları var.
Bir an önce buyrultu çıksa da, işe koyulsak.
Bizim üstemizden, gelse gelse, yine iş gelir.
Yoksa, ya oğul elinde oyuncak olacağız.
Ya kurtlar, lokma lokma yem eyleyecek.
Ve elbette, biz de boş durmayacağız.
Herkes kalkışınca olacak olan belli.
Önlenemez kaçınılamaz, kargaşa.
Devlet için, derdin en büyüğü.
Yıkımın koşumlanmış kardeşi.
Ya da yokoluşun gerçek eşi.
Sanki şimdi dertsizmiş gibi.
Lâkin gerçek meydanda!
İçimiz karman çorman.
Dışımız allak bullak.
Halimiz perperişan.
Devlet elden gitmede.
Kuzgunlar leşe konmuş.
Dönüp de bakan bile yok.
Yaşamasaydım, bilemezdim.
Kahrolasılar, bir bir yaşattılar.
Herşeyi başından sonuna kadar.
Biz, ne saf kullar imişiz, Allahım?
Herşeyin iyisine nasıl da inanmışız.
Devlet-i âliye bıraktığımız gibi mi ki!
Uyrukları uygun ve durgun olabilsin.
Gurbet, bizi ne hallere sokmuş, bilisiziz.
Meğer kendimizi *akval* ile avuturmuşuz?
Olanları, basit bir çekişme sanmak ne hata!
Akılsızlık, posta kök salmaya görsün bir yol.
Cinnete tedbir bulunsa, tımarhane gereksizdir.

Suyu tutar da, ta başından, kestin mi olur biter!
Lâkin, subaşlarını tutanlar, toptan çıldırmışlarsa?
Akıllı şallak mallak salınmaktan ötc, ne yapabilir?
Karşı durursa, ölüm hazır... Uymak isterse zulüm.
Hiç bulaşmasın, demek herkese kolay gelmekte.
Ne var ki sakınmak, yazgıya siper olamamakta.
Deliye, sapkına ve mürtede güven olur mu?
İsbatı sereserpe, hepimizin gözleri önünde.
Günlerdir ellerim ayaklarım, tır tır titriyor.
Şu yazdıklarım okunaksızsa o yüzden.
Fikrimi, divitime sığdıramamaktayım.
Bir an önce, bir şeyler yapmalıyız.
Bu kargaşa, büyümeden bitmeli.
Yoksa o koca fırsatı ele getire!
Getirdi mi de, felek ona güler.
Ve allem eder, kallem eder.
Bozar, yozdurur, çürütür.
Herşeyi çirkefe bulayıverir.
Çünkü cibilliyeti ordan gelir.
Ve kim nice uğraşırsa uğraşsın.
Eşyanın doğası böyle gerektirir.
Herşey sonunda aslına dönecektir.
Örnek arayan duyduklarımızı işitsin.
Kulaklarına inanabilmekte mi, görür.
Koca koca âdemler, delirmiş olmalılar.
Yoksa şu anlatılanları, yapabilirler mi?
Ne, akla sığdırmak mümkün, olup biteni.
Ne havsalaya aldırabilmenin imkânı var.
Dilerim, çirkeflerinde, kendileri boğulur.
Elbirliğiyle, nizam-ı âlemi altüst etmişler.
Ne gelenek bırakmışlar, ne de görenek.
Onca akıllı koca, hayvanlara özenmiş.
İtişip kakışmayı, hüner addeylemişler.

Devlet-i âliye zarargirlik yarşındalar.

Biz bunların içinde, neyleyebiliriz'?

Eninde sonunda aykırıya uyarız.

En iyisi bir şeye karışmamak.

Ne halleri varsa görsünler.

Biz bize sahip değiliz ki!..

Kulun boynu, kıldan ince.

Buyrultu geldi mi, uyacaktır.

Kulluğa andıçtıyse, bu böyle!..

Yoksa, kendi ândından cayacaktır.

Kocalar caydı da ne oldu, dememeli.

Olanlardan ziyâdesi olabilir miydi ki?

İnsanın hırsı kabarıp gözü kararmasın.

Gayrı haddini aşıp, testiye mutlaka taşırır.

İşte bu bizimkilerin de encamı böyle olmuş.

Yüce Allahım, tamamının defterini tez dürsün.

Düşünmedikleri, başlarına gelmeye başlamış bile.

Makam sevdasıyla, can telâşı arasına sıkışıp kalmışlar.

Gel de, daha beter olsun!.. Oh!.. Canıma değsin, deme!

Bunca herzeyi yiyen, elbette betterin betterine musthaktır.

Sen hiç duraksamadan yolsuzluk edeceksin. Kimi şerrinden ür-

küp razı!.. Kimi zulmünden yılıp destek olacak. Kimi haksızlıktan

sakınarak çekimser kalacak. Kimi yolsuzluktan pay umarak kışkırtı-

cak. Kimi de kendine zarar saymayıp göz yumacak ki, elin harama,

belin mahreme, dilin yalana uzanabilsin.

Azgın pazarda köçekliğe soyunan, kızgın saçta göbek çalkalar.

Neylesin? Onca ortağa suspayı dağıtmaya kalksa, hazine yet-

mez... Bunca yutağın haktan ordular gelemez!..

Yani neresinden baksan, ettiğın yolsuzluk yanına kâr değil!..

Senden öğrenenin daha usta çıkması, boynuzun kulağı geçme-

sinden belli. Düştün mü kendi ayacığınla kendi kazdığın kuyuyu?

Şu Rabbimin, her bir işi ne güzeldir!..

Eninde sonunda zalim de zulme uğramakta.

Demek ki, haksızlığın süregitmesi yazılı değil!..
Öyleyse, insanoğlu neden yine de sapkınlık eder?
Yalnız ve yalnız, cehaletten... Hamakatten... Dalâletten!..
Cahil, dünden nice habersizse, yarından bir onca umarsızdır.
Balıklar misali, derya içredir, lâkin deryadan habersizdir.
Haksız ve yolsuz takımının en az tehlikelisi budur.
Bilgisizliği tedbir görmesine engel olduğundan, hem tez ele gelir... Hem merd-i kıpti misali sirkatiyle öğünür.
Olasıdır ki böylesi suçunu iyice öğrenip anladığında vazgelir!
Ahmağın, beyni vardır da, olanı çalıştırma alışkanlığı yoktur.
İyi, doğru ve güzeli, ne öğrenebilir... Ne de kavrayabilir.
Ömür boyu yaşamaya mecbur bir kürek mahkumudur.
Yanmadan ateşi, sunmadan beleş ayırmaktan aciz.
Lâkin, bir de yandı, sundu mu, deyme keyfine!..
Gayrı buza kesse, ateşten uzak durur.
Tuza batsa beleş avuç uzatmaz.
Böylesi de zararlıdır.
Önlenmesi zorunludur.
Çünkü ziyanına akli ermez.
Yine de, pek çabuk ele gelir.
Dalâlla mürtedse pek tehlikelidir.
Bile isteye, doğru yoldan çıkmıştır.
Avcıdır, düşünce tasarlaya tuzak kurar.
Her kurbanıyla, iştahı biraz daha kabırır.
Açgözü doyumsuz, yürek katılığı sınırsızdır.
Bu yüzden sapıklığıyla, zulmünün sonu yoktur.
Yakalanmamanın bin yolu varsa, binini de uygular.
Ve düşünmez ki, her zaman deveden büyük fil vardır.
Gün gelir, vade yeter, tuzaklarının tümü tek tek bozulur.
Ol demde, alıcı kuş olup uça ne? Suçüstü yakalanmıştır.
Avcılar şâhının postuna kurulmaktayken, kendisi avlanmıştır.
Öyle kurnaz, öyle canbaz ve hünerbazdır ki, âdinin bayağısı!
Minareden çirkef kuyusuna düşse, bulandığı cifeye aldırılmaz.

Nasılsa, *zemzem* ibriği yanında, tezden kirini paklayıverecektir.
Fırlar çıkar pislikten. Abdest tazeleyip nafile namazına durur.
Gayri sen, Ali-yi Murtaza misali, sopa elinde usulü kollayadur.
O çoktan ibadeti töperlemiş, tesbih duasına oturmuştur.
Sakın, anhasını, minhasını soruşturmaya kalkışmayasın.
Eksikle, aksağı hiç bir zaman, hiç bir biçimde üstlenmez.
Oncağızım, süttten çıkmış kaşıktan daha da temizdir.
Suç hep başkalarında, suçlu hep başkalarıdır.
Ne yazık!.. O'nu da, kötüye kullanmışlardır.
Tutunduğu bütün dallar tek tek kırılmıştır.
Ağacın tepesinde vurulmuş, dibine yığılmıştır.
Dâra düşüp çaresiz kalanda, yapayalnız kalmıştır.
İşte bir güzel abdestini almış, son namazını da kılmıştır.
Allahtan gayri sığınağı... Hünkârdan başka korunağı yoktur.
Vurup kırar, çalıp çırparken küçük dağları yaratan o değildir.
Sıçan deliğini açık artırmaya çıkarsan, derhal bin akça verir.
Açık ki, böylesinin hakkından ya hüdâ ya da hünkâr gelir.
Biri vadesini yctirir, kaddini бүker.
Öteki, tuttuğunleyin paramparça eder.
Ve lâkin, hüdânın da, hünkârın da işi çoktur.
Böylesinc göz değdirene, epeyce zaman geçer.
Uğursuz, o zamanı bile, mutlaka kötülüğüne âlet eyler.
Kamunun gözünde, ettiği kötülük yanına kâr kalmış görünür.
Sapkınlığının yol ve yordamını, hile ve desise üzre kurmuştur. O
yüzden, yumağın ucu geç çözülür. Pisliğe bulaşmaktan sakınılınca,
kepazelik örtbas edilmese bile, zor sezilir. Çünkü, Hüdâ da hünkâr da
onu, hizmete yarar kul bildiklerinden başına buyruk eylemişlerdir.
Oysa o herif-i nâşerif, vicdanına kasdeyler.
Tutar, namusuna emânet edilen kasayı soyar!..
Geri alıp da, içindekini saymadan eksiki bilemezsin.
Kervanı soyduktan öte, bilgisine teslim kılınan yolu bozar.
Hesap soracağa gerekip de, yürüyemeyinceye nasıl sezsin?
Bir de, bilisine güvenilmiş kurallarla yasaları çiğnemiş isc'?

Hüküm kesen, başvurup da yüzgeri edinceye nereden anlasın?

Tarihin aynasına, bu gözle bakmadan verilen her hüküm, eksik ya da çarpıktır. Çoğun sapkınla masum da, hep aynı sanıya kapılır. Nasılsa yaptığı yapanın yanına kâr kalacaktır. Hayat kısa, ömür azdır. Ve yolunu şaşırın ırmak, akışını hızlandırdıkça hızlandırmıştır.

Nedense herkesin içine, atı alanın, üsküdarı geçmesi sinmiştir.

Oysa ama er, ama geç, herkes bir gün mutlaka hesap verecektir.

Hüdâdan ve hünkârdan gelen adalet, bazen gecikse n'ola?

Eninde sonunda, hak yerini bulmakta... Eden ettiğinden pişman olmakta ya!.. Daha kim, ne istemekte?

Bu dünyadan göçenin, ötekinden kaçtığı görülmüş mü?

Elbet gecikme yeni yeni haksızlıklara neden ve gerekçe olabilir.

Hatta ömrünün sabrını zorlayan... Aklın umudunu paralayan...

Yüreğin alazını karalayan zaman aşırımları bile görülebilir.

Bazen bu zulüm, Tanrı günahlarını bağışlayası Pascale'a, *geç gelen adalet adaletsizliktir*. dedirtecek kadar karamsarlık doğurabilir.

Lâkin, o bunları döktürdükten yüz yıl sonra, bir gelmiştir ki!

Aman Allahım!.. Hem de anadan doğma pir gelmiştir.

Boşuna mı, *dedem sirke içti, benim yüzüm ekşidi*, denir?

Elbette diyenin bildiği, umutsuzluğumuzdan ilerdedir.

Yoksa, âdem devranı hak üzre neden döndersin'?

Karamsarlık, hak ve hukuktan umudu kesebilir.

Zaman zaman, adalet duyguları bile zedelenir.

Ama, mutlak hesap gününü yok saymak!..

Hafazanallah!..

Bu, yaradani inkâr olur!..

Inkâr, varolanı yokeder mi?

Ne mümkün, benim efendim!..

Tam tersine, daha da güçlendirir.

Madem ki, bu iki kere iki, dört, böyledir.

Öyleyse, el elde baş başta kalanda hani insanlık?

Bir günün beyliği, Babilli kurbanlar için beylik sayılır.

Onca bin yıl sonra, tanrı kulunun kanması akla sığar mı?

Zaten insanı bunaltan gelip gelip böyle bir açmaza dayanmak. Allahtan kâfir Hristo gibi pirc, Refik benzeri dervişe sahibiz. Biri eksikimizi tamamlamak, diğeri artığımızı toplamakta eşsiz. Çünkü biz, bunca umur görmüş devlet adamının içine düştükleri dalâleti, aklımıza sığdıramamaktayız.

Her geçen gün duyduğumuz her yeni olay apaçık gösteriyor ki, bunlar dizgini kırmışlar. Cennetmekân Mahmut han-ı sâni efendimiz, şuncacık düzelme bekleselerdi, bunlardan boşuna umut keserler miydi?

Demek ki, bu *cühelâ taifesinin* fısat bulur bulmaz, sorumluluğun yerine desiseyi.. Hakka karşı kuvveti... Erdem göğüne çıkarı... Doğrunun tahtına cür'eti geçirivereceğini çok iyi bilmekteymiş.

Nice varsayımlarla, kendi kendimize kostaklandık Allahım!

Meğer, ödevimiz ne kadar basit... Nasıl da dehşet verici imiş!..

Yükün ağırlığını yüklemelerinin ürkünç gizini şimdi anlayabildim. Ne dar görüşlülük Tanrım, ne kadar ayıp!..

Dilerim, hüdâm da, cüdâm da beni bağışlarlar.

Onca zamandır aklımı kurcalayan bütün sorulara, ancak şimdi, doyurucu yanıtlar bulabilmekteyim. Ne kadar çok zaman yitirdim ya-rabbi!.. Kimbilir ne çok günaha girdim? Sığınsam, bağışlanır mıyım?

Değişim gibi muazzam bir olayın adı bile, bu köşekleri birbirine düşürmeye yetti. Nerde kaldı, üstesinden gelebilsinler. Demek ki, yüce Efendimiz bizi yollarken, asıl öğrenmemizi istediği buydu.

Eloğlu, devleti ne zaman dâra düşse, sımsıkı kenetleniyor.

Gerek açık, gerek gizli sırt sırta, zorun üstesinden geliyor.

Bizse daha ilk sendelemede, tesbih tanesi gibi dağılıyoruz. Her birimiz zaptiye çavuşbaşısı kesilip öküz altında buzağı anyoruz. Bir itenle çelme takan bulsak, suçu yükleyivereceğiz.

Elhamdülillâh, ortalık itemese de, çelme takanla kaynıyor.

Eh, herkesin eli armut topluyor değil al!.. Al sana, birbiriyle kanlı bıçaklı düşman bir kul sürüsü. Artık, destek umulanın köstek... Yardım beklenenin kostak olması kaçınılmaz.

Adem, can düşmanı zordaysa, el oğuşturmasın kabil midir?

Elbette vakit sayıp ümüğüne çökecek ki, künden den atsin.
Rabbim, aklımızla vicdanımızı muhafaza buyursun, amin!
Biz neler kurmaktaydık... Neyle uğraşmak zorundayız?
Dilerim Allaktan, encamımızı hayırlara garkeyler!..
Yoksa, elimizden kaza belâ çıkması kaçınılmaz.
Katına, can yakmadan varabilirsek ne mutlu.
Güvencemiz de üstadımızla, oğlumuz oldu.
Zaten Hristo kâfiri Hızır Aleyhisselâm idi.
Galiba oğlan da, Battal Gazi'ye özendi!
Birlikte kaleler açıp ülkeler fethetmekte.
Bize de, meth-ü senâları kalmakta, işte böyle.
Biz, Mısır'da kısıtlanan donanmaya yol arıyoruz.
Onlar, Der-i Saadet kazanında kepçelik eylemekte.
Girip çıkmadıkları yer kalmadı desem, yalan olmaz.
Kalemler... Medreseler... Cami, kilise ve havralar.
Tekke zaviye, çilehane ve manastır demiyorlar.
Nerde işe yarar bir adem var ise, buluyorlar.
İlkten ince elçiyip sık dokudukları besbelli.
Sonradan hepsinin kumaşı, has çıkıyor.
Bey, efendi, esnaf tacir, İslâm kâfir...
Bilge tilmiz ayırmadan, hadi yallah!
Seçtiklerini mahfile sokuveriyorlar.
İşimiz öyle kolaylaşmakta ki!..

Gece yarılamış.
Gökte yıldız yok.
Ay çoktan batmış.
Boğaz bir kara yılan.
Korularda korku yeli.
Sokakların canı yitmiş.
Ne bir kedi miyavlaması.
Ne köpekler havlamakta.
İnce bir hışırtı var sularda.
Dersaadet, derin uykularda.
Karanlık yorgan gibi sarıyor.
İnsanın düşüncelerini hatta!..
Yolu el yordamıyla buluyordu.
Artık son kandiller de sönmüştü.
Tekkeler bile karanlığa yenilmişler.
Cami, kilise ve havralar duasız kalmış.
Galiba Tanrı da İstanbul'u terkçylemiş.
Sessizliğin içinde, bir yüreğinin sesi var.
Bir de, potinlerinin taşlardaki yankılanışı.
Ayak alışkanlığı olmasa, konağı bulamazdı.
Beşiktaş bir kör kuyu gibi üstüne kapanmıştı.

Tam kapıyı açıp girmek üzereydi ki, durakladı.

Beşir lala, karanlıktan daha karanlık dikiliyordu.

- Efendimiz hazretleri sizi beklemekteler, efendim.

Başını kaldırıp da, konağa bakmak o zaman aklına geldi.

Babasının erkenden eve geldiği, konağın şavkından belliydi.

Ondan başka hiç kimse, Şetaret Kalfa'ya kandillerin tamamını yaktıramazdı. *"Yağlarım erimekte feem!.. Diye tuttururdu hemen. Günahlarıma girmekteyiz!.. İsrâflarım, hâşâ haramdır: Gündüzlerim çuvallarıma girmede ya!.. Okuyana gün ışığı yol gösterir.. Dokuyan gündüzün hayrını bilir. Yüce Allahım, gündüzü iş, geceyi uyku için yaratmamış mı? Her bir şeyler yerinde ve zamanında yapılmalıdır. Neden el emeki göz nuru denilmiştir? El alışkınsa işleyip göz âşınaysa ayırdığından. Hünersiz maya tuttursa, ekmekimi.. Beceriksiz aya tutunsa yemekimi pişiremez. Hiç boşuna üstelemeyiniz. Ben efendicikimin mesarîfine kıyamam feem!.."*

Sözleriyle, sanki Allaettin'in sihirli lambasını okşamıştır.

O ana değin ocağın başında tatlı tatlı uyuklamakta olan Beşir Lala, ocaktan atılmış uzun bir marsık gibi birden ortalık yere dikilir; *"İsabet buyurdunuz kalfa hatun!.. Kazanmayı bilmeyen miskin, israfta pek beceriklidir. Efendisinin bir nice zahmet ile temin eylediği varlığı koruyamayan kul, Cehennemliktir. Siz davranıp da muharek ağzınızla hâtırlatmasanız bendeleri kalkışacak idim. Ne doğru... Ne kadar güzel ve yerinde müdâhâle buyurdunuz!.."* Demesiyle, kollarını yeldegirmeni kanatları gibi açarak kandilleri tek tek üflemesi bir olurdu.

Bu ikisi, çok zaman haremde bile, yellerini estirmeyi başarırlar.

Çocuk belleğinde, annesinin o hep telâşlı ve tatlı sesi kaç kez çınlamakta kimbilir; *"Yine sokurdanmaya başladılar. Hadi, hemen bir iki kandil söndürün de, emektar öfkesi, bize sıçramasın."*

Hiç bir zaman, hiç bir biçimde sıçrayamayacaklarını herkes bilir... Fakat yine de, büyük bir telâşla kandillerin bazıları söndürülürdü.

Çocuk aklının bir türlü çözemediği bilmeceyi, birden biliverdi.

Hareme dış geçiren kâhya, halayıklarla uşakları neylemez ki?

Çözümlemesinin ipucunda, yönetmenin gizemini bulmuştu. Hemen madalyonun tersini andı. Keşfinin kesin kanıtıydı. Bahir efendi sokak kapısından adımını atmaya görsün. Dilerse, yaz ikindisinin ısıltısı ortalığı aydınlığa boğsun. Şetaret Kalfa, onca *cinaslı* lâfı o anda yalayıp yutuverir. Ocaktan çırayı tutuşturduğu gibi, hızla konağın içine dalar. Kıyıda köşede, kuytuda şerefede ne kadar kandil varsa yakar. Gerekçesinin temeli, söndürürken neyse, yakarken benzeridir.

“Kandillerim ısl ısl yandıkça, muhterem efendicikimin asil ve mubarek yüzlerine ayın öndördü gibi nurlarım inmekte. Ne saadet!.. Her birerimizin kuşca yüreklerimize haşyetlerim dolmakta feem!”

Oysa, herkes bilir ki, Bahir Efendi karanlığı hiç sevmez. Nerede, olursa olsun, ne yapar eder, mutlaka ışığa sokulur. Gündüz ise, mutlaka en aydınlık pencerenin önüne kurulur. Gece o yatıp uyurken bile, kandili, sabaha kadar yanar durur. Ve bu iki emektar, bütün davranışlarını o’nun isteğine uydurur. Hem de kendiliklerinden. İşarete yer ve zaman bırakmaksızın. Varlığı, konağın Ramazan mahyasına benzemesinden belli. İstanbul karanlığından, mahya ısıltısına yürümek ne hoş. Ay üstünde masal gezintisine çıkmış, çocuk güveniyle ilerledi. Selâmlığa girdiği an, önüne serilen görünüm karşısında irkildi. Babası çift kandillerin arasına oturup nargilesini kurdurmuştu. Kakması sedef, tuğrası sim işlemeli ceviz rahle önündeydi. Üstünden, Balzac’ın *Le Cure de Village*’ı, yarı açık bakıyordu. Yanına da, Comte’un *Le Catéchisme Positiviste*’i yerleşmişti. Birden, beklenmesinin nedenini çıkarmışcasına, rahatlayıverdi. Köy Papazı’yla, Pozitivizm İlmi-hali’nin, dördüncü cildi yeniydi. Cemil’le Ohannes Paris’e gideli, Maxime yükten kurtulmuştu. Yeni yayınları, artık onlar alıp ilk kuryeyle gönderiyorlardı. Anlaşılan babası, yeniden okuyacak zaman ve fırsatı bulmuştu. “Bunlar için, bir anı boş geçirmek, ölümle eş” diye düşündü. “Demek insan, neresini çalıştırırsa, orasına uymak zorunda. Bedenini kullanan, bir an boş duramaz. Anında hasta olur.

Uçkurunu çalıştıran, dişi peşinde koşturmaktan yorulur.
Kafasını çalıştıran ise, mutlaka okumaya zaman bulur.
Ve babasının yaptığı gibi, kitapların arasına kurulur.
Okur... Düşünür... Tartışır... Özümser ve fikir üretir.
Kendi yararlanamasa da, yararlanılacağını bilir.
Aklı, fikri, bilimle sanatı daha zenginleştirir.
Uygarlığın yolu, onların etkisiyle pekişir.
İşte, dünyayı yaşanır kılan da budur.
Tek örneği sadece babamlar değil.
Charles'la Vefik, daha da yakın.
Ellerinde hep bir kitap vardır.
Üstünlüklerinin nedeni bu elbet.
Kosta ne güzel betimlemişti bir gün.
Deli bu herifler yahu!.. Tozutmuşlar:
Yosma koynuna bile kitapla giriyorlar.
Ohannes'in telâşı görülecek şeydi o anda.
Sus, zo!.. Bir kulaklarına giderse, yandık.
Kosta nasıl keyiflenmişti onun kaygılarından.
Ah bir duymalılar ki!.. Diye ellerini oğuşturdu.
Cemil 'le aynı fırında yanmak neymiş, görürsün."
Birden yüreğinin bağı yandı. Burnunun direği sızladı.
Kitaplar, o'nu kaptıkları gibi, Paris'e götürüvermişlerdi.
Bir daha yaşanamayacak, mutluluk günlerine, hem de!
Louis le Grand Lisesi'nin geniş avlusu belleğinde tıttı.
Sınıflar, aşı boyalı duvarlar, nefli kapılarla, pencereler.
Sıralar, kara tahtalar, kürsüler ve bir de öğretmenleri.
Daha da önemlisi, etle tırnağa dönüşmüş dostluklar.
"Bağdaşıp kaynaşivermek ne kolaydı o yaşlarda?
Nasıl da içtendik!.. Ne çok benzer yanımda vardı.'
Her şeyimiz, her şeyiyle, hepimizle tam ortaktı?
Mal can, ilgi bilgi, coşku kıvanç, sevinç tasa.
Sevgi tutku, hüznün utku, sevdalarımız hatta.
Louis le Grande, sanki her lise gibi değildi.

Saint-Simon'un dūşündeki Avrupa Birliđi'ydi.
Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar, Almanlar ve Polonyalılar.
İngilizlerle biz de katılınca, dūnyanın yarını yansır gibiydi.
Kimimiz diplomat çocuğu... Kimimiz sürgün bir soylunun oğlu.
Kimi devrimin parlayan güneşı. Kimi tutuculuğuın sōnen ateşı.
Kimi bizim gibi, ne biri, ne öbürü.. İki cami arasında binamaz.
Bazen kefe ağdıran bir yük. Çoğuın da dengeleyen son canbaz.
Babalar, dostluklarla dūşmanlıkların, resmi temsilcileri olabilir.
Oğullar aynı okul, bir sınıfta, benzeş ödevle yükümlüydüler.
Ve benzer aykırılıklarda, eşdeğer cezalarla hükümlüydüler.
Çok zaman aynı yosmayla oynasıp aynı kıza aşık olan.
Aynı olaya hep birden gülen... Hep birlikte ağlayan.
Herşeyde imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitleydiler.
Eşit, özgür ve kardeş... Tek bağları sevgileriydi.
Hem, rakiptiler birbirleriyle, her türlü yarışta!..
Hem de, bir teklerinin sevincine canları feda!
Savaştan çok görkemli. Barıştan daha sade.
Kavgayla döğuşleri... Oyun ve küslükleri.
Yarının açmazına koşulmuşun kan birliği.
Yazgıları birbirine zincirlemekte öğrenim.
Prangaları ister istemez, biribirine bağlanır.
Aynı boyunduruktalarsa, aynı yöne varılır.
Ricardo'yla, *Jön İtalyan*.. Goltz'la *Jön Alman*..
Mişkin'le *Jön Rus*... Kendileriyle *Jön Türk* olurlar.
Fakat, aynı tezgâhta, aynı elden dokunmaktadırlar.
Öyle olunca renkleri, desenleri, enleri, boyları değişik.
Ne var ki, aynı clin, aynı tezgâhtan çıkardığı, kumaş aynı.
Ayrıntı olsa olsa, özü daha zenginleştirir. Yok edemez ki!..
Nitekim, Londra'dan Asitane'ye yolculuğuumuz, bunu kanıtladı.
Sanki hiç ayrılmamıştık birbirimizden. Ya da daha dün, okuldan eve
gitmiş... Sabah okulda buluşmuştuk. Aramıza, hiç bir zaman ve sınırı
giremeyeceği, o kadar açıklık kazandı ki, hepimiz şasıp kaldık.
Dört koca yıl, yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmemişti.

Ne var ki, her okul gibi, bizimki de sonunda bitmişti.
Neredeyse çoğumuz, ayrı ülkelerden, ayrı dinlerdendik.
Diplomayı eline alan, tıpış tıpış ülkesinin yolunu tutmuştu.
Hey gidi, ilk düş kırıklığı!.. O görkemli, birliğimiz çökmüştü.
Sonunda, evli evine, köylü köyüne varıp oturdu, diyorduk.
Ne kadar kolay sanıyormuşuz kendimizden kopmayı!..
Kervanını kimimiz Mağrıp'a, kimi de Maşırık'a sürdürdü ya!
Kendi kendimizi, imamesi kopmuş tesbih tanesi saymışız.
Dünyanın dört bir yanına sepelenmek de ne olmaktaymış?
İnsan nerde, nasıl olursa olsun, yine kendini taşıdıktan sonra.
Ne var ki, endişelenmekte de, kaygı duymakta da haklıydık.
Ailcelerimizden ayrıydık. Fakat birbirimizden ilk kopuşumuzdu.
O güne gelene, tatillerde bile, Paris'ten, pek azımız ayrılmıştı.
Okul açılır açılmaz döneceğini biliyor. Ayrılık çekmiyorduk.
İstediğimiz an malikânelerden birinde buluşmak, elimizdeydi.
Bir işaret, anı oğlu gibi, hepimizin bir yere toplanmasına yeter.
Oysa şimdi, işareti önleyen engellerle, burun buruna gelmiştik.
Dağlar denizler girmiş aramıza, ülkeler dizilip sınırlar çizilmişti.
Yine de pek çoğuna göre, iyi durumda olan, Parislilerle bizdik.
Soylu Parisliler, yerlerinde hemşehriliğin tadını çıkarıyorlardı.
Biz, Londra göbeğinde, beşi biryerdeliğimizi sürdürüyorduk.
Üstelik, Henry'yle Benjamin'i de kendi eksemimize eklemiştik.
Onların sayesinde, kısa sürede yedinin çok üstüne çıkmıştık.
Her geçen gün çemberimiz genişledi, çevremiz arttıkça arttı.
Henry Layard'la İngiliz soylularının malikânelerine daldık.
Benjamin D'Israeli'yle Yahudi, dönme sosyetesinde volta attık.
Siyaset göğünün toz bulutları üstünden yeryüzünü kucakladık.
Biz evlerine girip çıktık. Onlar sürekli Elçiliğe gelip gittiler.
Alışılmış Paris yaşamını, Londra'da da kurmakta gecikmedik.
Dost gölgesinde kısa sürede, soylu *Lady*'lerle, çapkın yosınala-
rı... Saygın *Gentleman*'lerle *ayak takımını*... Etkili odaklarla, yetkili
kişileri, daha uzaklardan, bir bakışta ayırmayı, öğrendik.

Ne var ki, Henry dışında hiç biriyle bir yıl geriye giden bir tek
anımız yok. Ortak bellek yoksa, dostluğun derin soluğu da olmuyor.

Kim ne derse desin. okul arkadaşlığı bambaşka.
Bazıları, savaş ve zından yoldaşlığını da eklemekte.
Sınamadım fakat, benzerliğinden hiç kuşku duymam.
Ortak belleği oluşturup zenginleştiren herşey doğrudur.
Tam yetişme sürecinin dört olağanüstü yılı ne demek?
Ömrümüzün bir çeyreğinden biraz daha az ya da fazla.
Ve Henry de içinde, Londra'dakilerin hiç biri ona ortak değil.
Galiba, dost çoğaldıkça, özlemin büsbütün artması bu yüzden.
İlk zaman dört gözle kurye beklemenizi başka nasıl açıklarım?
Zaman, mekân ve imkân, dostlukları engellemese de, aralıyor.
Özlemin dolu gözleriyle beklenen haber, zaman artıp mesafeler
uzadıkça, ister istemez seyrekleşmiş... Elçiliklerinden önce, bize uğra-
yan kuryeler, yüzümüze anlamsız anlamsız bakmaya... Kaygıyla örü-
lü dirençli sorularımızı omuz silkintiyile karşılamaya başlamışlardı.
Unutulmanın karanlık ürküsüne, önlem düşünüyordum ki, der-
dim katmerlendi. Alnımda, Vefik'le Kosta'yı Londra'da yeni, Ce-
mil'le Ohannes'i Paris'te eski çembere bırakıp gelmek yazıyormuş.
Kısmetim tek başıma yollara düşmekse elden ne gelir?
Paris'ten hüznü sarınarak yola düştüğümde, öksüz gibiydim.
Dokunmak gereksiz. Dışım göstermese de, içim kan ağlıyordu.
Ne kadar yanılmışım ulu Tanrım! Meğer bir şey değişmemiş!
Beni sınırda karşılamak için cezalandırılmayı göze alanlar vardı.
Gerekçe bulunmasına, ortak çaba harcadıklarınız cabası!..
Saint Louis'de yaptığımıza benziyor. Herşeyimizi paylaştık.
Geçen zamanları, bir bakışa sığdırıverme gücü ne büyükmüş.
Buluştuğumuz anda, okulda nasıl isek, yine ona dönüvermiştik.
Meğer dostluk eskimezmiş. Araya giren, yolla zaman utansın.
Bir kazanda, aynı kararda kaynayanın, başka tadı olmuyor.
Ortak belleğimiz ortak özelliğimizi, hemen belli ediveriyor.
Hay sen, dünya durdukça durasın, Louis le Grand!..
Boşuna öğrenci dilinde, *Saint Louis*. olmamışsın!..
Yıllar yılı, uğraşıp didinmen boşa gitmemiş!..
Sonunda hepimiz aynı hücrede, birlikte erbain çekmiş keşişlere

dönmüşüz. Düşünce kaynağımız eş... Cevher yatağımız benzeş.. Eri-
yik potamız bir.. Ve kanımız uyuşmakta

Belki ayrılmasak, hiç ayırımıyla olmayacaktık.

Aynı resimlerden hoşlanıyor.. Aynı şiirleri ezberliyor.. Aynı oyun-
ları izliyor... Aynı salonlarda buluşuyor. Aynı kitapları okuyorduk.

Birbirimizin simetrigi olmaya başka ne gerekir?

Sevgi akılla bağdaşıyorsa, yürek bilince dönüşür.

Aynı suya düşen, başka deryada kulaç atabilir mi?

Ayan beyan ortada ki, bizler, aynı çifte koşulmuşuz.

Pulluk ağır... Toprak katı... Yürekte hasret yaresi var.

Yine de, birbirimize mahkumuz. Ömrün sonuna kadar.”

Bahir Efendi, Refik'in kitapları görür görmez dalıp gitmesine
alınmadı. Az önce kendisi de, aynı hülyaya banıp çıkmamış mıydı?

“Marsilya'dan Paris'e giderken Limoge'dan geçmişlerdi.

O zamanlar hem limanlarda, hem Lyon'da karantina vardı.

Fransız gümrüğü, sınıra adım atan her yabancıyı karantinaya
alıyor. Nitelik ve niceliğine hiç bakmaksızın günlerce bekletiyordu.

Bu sıkıntıdan bağışık tutulabilmek, nerdeyse imkânsızdı.

Sadece büyük ve saygın devlet adamları, Kralın özel emriyle
karantinayı aşabilirdi. Ve bu imtiyazı elde eden yabancıların yolu
cpeyce uzardı. Çünkü, Montpellier, Millau, Aurillac, Tulle ve Limo-
ge'ü izleyen eski Roma yolundan Orleans'a ulaşmaları gerekirdi.

Oradan Versailles'a kavuşmak, pek pek üç konaklık şeydi.

Bu yolculuk Lyon, Clermont-Ferrand'dan daha zahmetliydi.

Lâkin, bazen ayları bulan karantina süreleri yanında, uzunluk
da zahmet de, büyük imtiyaz ve onur nedeni olarak algılanıyordu.

Daha sınırın başında, ötekilerden üstün sayılmayı kim istemez?

Hele onlar katında, kendi devletinin hak ve çıkarını koruyorsan.

Görev devletinin büyüklüğü olmasa da, çeşitliğini onaylatmak.

Toprağına ayak bastığında, kendiliğinden kabullenmesi az mı?

İnsan yol heyecanından, o zaman pek farkına varamıyor.

Lâkin, Paris'e varıp diğerlerinin gözlerindeki kıskançlığı gö-
rünce elde ettiğinin değerini anlamakta gecikmiyor. Çünkü, bu frenk

kâfirinin işine akıl sır ermiyor. Karantinayı bazen o kadar uzatıyor ki, kendini mi yabancılardan koruyor... Yabancıyı mı kendi murdarlığından, belirsiz.

Yere batasicalar, ikide bir salgından kınıyorlar.

Lâkin yine de, it eniği gibi, üredikçe ürüyorlar.

Kendileri gibi, tez çoğaldığından, gıdaları domuz.

Ne kendileri yıkıyor doğru dürüst, ne de yiyecekleri.

Cenabetler!.. Temizliğin imandan, geldiğini bilmemekteler.

Bilseler, eli suçlayacaklarına, kendilerine çeki düzen verirler.

Haşâ, o tarakta bezleri yok!.. Kendilerini neden zora soksunlar?

Onlar hem, her bir murdarı yiyip her bir haramı içeceklerdir.

Hem mahremi, nâmahremi cumhur cemaat yaşayacaklardır.

Hem de sağlıkla esenlik bulmazlarsa, suç yabancılardadır!

Bir kez sorumluluğu üstünden attın mı, gelsin karantina.

Kural budur ki, sınırına hâkim olan, hakkına sahip olur.

Eh, bu konuda, bu Frenk kâfirinin üstüne bulunmaz.

Hem meşrebi yasağa meyilli, hem sınırları korunaklı.

Düşüp düşüp kalkabildiğine göre, gücü de elverir.

Üstelik bu konuda, sabıkası saymakla tükenmez.

Vaktiyle yüzü yere gelmesi İngiliz'ce de böyle karantina uygulamış. Ve sınırından içeri, değil âdem, bir banamlık mal geçirtmemiş.

Kudurmuş kâfir, ürettiği malın altında boğula yazdı!.. Lâfi, işte o zamandan kalmadır. Eğer Frenk, azbiraz daha dayanabilseydi, kendi etini çiğnemekten, İngiliz aslanının bütün dişleri dökülecekti de, bir daha hiç yoksul kemiği, kemiremiyecekti.

Hani bunu kim yakıştırmışsa, doğrusu pek güzel denk getirmiş

O zaman Evropa, olduğu gibi Napolyon sergerdesinin elinde.

İngiliz, bize ulaşmak için bile o'nun karantinasından geçecek.

Bunun da yolu belli. Sınırı bir baştan ötekine çiğnemeli.

İşte at, işte pusat, denilmiş... Ve dahi hodri meydan!..

Hadi çemren yiğitim, elbette çemrenebiliyorsan!..

Derler ki, İngiliz'in Napolyon'a sönmeyen kını bu yüzdendir...

Hazır deryalar hakimliğini İспенç keferesinin elinden çekip al-

miş iken, can havliyle karaya vurup da, frengin gırtlığına sarılması, her ne kadar ar için görünse de, özünde kâr içindir.

Ve yaşayanlar tanıktır, aralarındaki mubalaga cengin bir yanı sözde kin ise, obir yanında sere serpe uzanmış yatan, *zer-ü simdir!*..

Yoksa, yıkılmış Avusturyalı, ezilmiş Prusyalı ve yanıp yakılmış Rusyalı'nun yakası, frenk pençesinde yırtılıp gitmese, yüce efendimizin eline gelirdi. Gelirdi de, biz de çıktığımız şu zahmetlerden kurtulurduk.

Yazık, akılsız frenk, karantinayı gözünü kırpmadan koymuştur.

İngiliz kâfiri de, gerekçe bulduğu an yekini canına okumuştur.

Oysa bu ikisinin ortaklığı akla da, kâra da daha yatkındır.

Çünkü ikisinin de yere batası düzeni, düzenbazlık üzere.

Ötekilerse, bunlara bakarak hem vahşi, hem de zorba.

Üstelik, kendi tahtlarını, kendileri korumaktan aciz!..

Kayzer Franz, kızı Marie-Louise'i sunup kurtulur.

Çar Aleksandr, ülkesinin yarısından yoksundur.

Prusyalı dibekte dağılmış keşkeğe dönmüştür.

Bu yüzden her bir şey iyice birbirine girmiştir.

Benzer olanın yakınlığından tabiisi olur mu?

Kurdun avı tutulmaktaysa neden olmasın?

İşin içinde rekabet varsa, karantina şarttır.

Malını satamazsa, İngilizin hali berbattır.

Neylesin, ambargoyu delmeye koşulu.

Trafalgar'da, pataklanmışsa n'ola?

Yenilen deve güreşe doymaz imiş.

İngiliz deveden aşağı kalacak değil?

Derleyip toparlar, bütün yenilmişleri.

Yapayalnız kalan frengi çeker kötüğü!..

Deve'nin kaderi hep yenilmek değildir a!..

Yenile yenile o da, elbet bir gün yenecektir.

Ve Trafalgar'da küsen talih Waterloo'da gülecektir.

Napolyon'un yediğı sopa, Evropa tarihini değiştirmiştir.

Karantina diye diye cenge girip, koskoca bir imparatorluk yitiren akılsız, sallamchüsselâm gelen konuğı, tutsak cylemiş çok mu?

Konuğun elinden ne gelir?

Sınırdan yana eldir, silâhtan yana dul.

Üstelik hem keldir, hem de fodul!..

Bir kez, buyrun şu taraftan, denilmişse topuk direyecek değil!..

Elbet karantinaya girecektir.

Ve doksandokuzluk tesbihiyle ya sabır, çeke çeke keferenin, yere batası gümrükçüsünün, eşref saatinin çalmasını bekleyecektir.

O yüzden gümrük memuru, Kaptan-ı Derya cakasına sahiptir.

Biri, onun üstüne çıkabiliyorsa, yaşadı. Kral'la eşit sayılır.

Çıktığımız zaman nasıl kıvanmış ve ne dualar etmiştik.

Allah, yüce efendimizin saltanatını daim eylesin!..

Sayelerinde, bu imtiyaza erişmek, nasiboldu.

Sevinç içinde, eski kervan yoluna saptık.

Romanda anlatılan kilise, yolun üstündeydi.

Oymalı kapısı koskoca bir meydana açılıyordu.

Tam ortasına yaşı silinmiş bir kadın çöreklenmişti.

Uzaktan, yığılıp kalmış, yoksul ölüsüne benziyordu.

Meğer oracıkta mum dökerek, *müminlere* satmaktaymış.

Aman Allah'im, bu sapkınların sofusu nasıl yobaz oluyor?

Kendini günahattan artacağına, kilisede mum yakıp arınıyor.

Ateş, Cehennem'in özü olmakla, yüce Allahın temizlik aleti.

Lâkin, günahkâr yakanda, günahından arıtır denilmez mi?

Keferc işin kolayını bulmuş. Pervasızca, her günahı işliyor.

İçini pişmanlık kaplayıp da, yüreği daralmaya başladı mı?

Hilenin kolayını bulmuş. Haydi yallah, dosdoğru kiliseye.

Ya içini dışına çıkarıp hücredeki papaza yükleyiveriyor.

Ya kendinin yerine, bir mum yakarak, pir-ü pâk oluyor.

İnsanoğlu günahattan sakınmalı. Olmadı, cezasına katlanmalı.

Bunca kolay kurtulana, günah sâki olup da, mey sunmaz mı?

Elbet bir muma pir-ü pâk olan, târ-ü taze yeniden işrete başlar.

Başlamakta da duraksamamakta, Cehennem ateşine yanasılar.

İlham içre yaşamının yolunu pek bir güzel bulmuş kahrolasılar!

Aralarına girdiğimize göre serbestlikten bize pay düşer m'ola?

Hikmetinden sual olmaz rabbimin, kismetse, neden olmasın?
Boyunca günâha batmış kâfir, bir tek mumla hac sevabında pir-ü
pâk olmaktaysa, tertemiz müselman, Cennetin İrem Bağlarına kurulur.
Agop kâfiri zaten o mezhepten. Önden seyirtmesi farzdır.
Biz üç müselman dahi, heveslenmesek, küffara ayıp olacak!..
Vardık kocakarnının annacına... Saydık mangırın pörsük avucuna.
Her birimiz birer mum kaptık.
Meryem Ana'nın ayağı dibinde yaktık.
Belki pek tuhaf!..
Lâkin yaptığımızdan hoşnut, içten içe rahatladık.
Paris'te olayı anlattığımızda gülmekten katıldı Hristo imansız.
Aya Mariya bâkiresi, bunca zebaniyi boşa mı dize getirmekte?
Nice pir-i fânî olsa, hâtunun kuşidesi, hovardayı mesteylemiş.
Rahiye Crepin, azmiyle papuççuların azizesi olmuştu. Desenize
hemşire Solaine de mumcuların pirliğine merdiven dayamakta.
Aferin!.. Dilerim, Rab-İsa muradına kavuştura!..
Bu olaydan sonra da, kavuşmazsa pek yazık olur.
Şimdiye bir türlü, Vatikan'ın kör gözüne girip de, azizeliği ko-
paramıyordu. Kaç Papa eskitti. Kaç yüz bin kişiyi günahından arıttı.
yine de, erişemediydi. Anlaşılan bu defa talihi döndü. Onca din ulu-
su şövalyenin tövbeye getiremediği Osmanlı kâfirine Aya Mari-
ya'nın önünde diz çöktürüp, mum diktirmiş ya!.. Gökteki Cennet
köşklerinin tamamını, anasının ak sütü gibi haketti. Tanığı da hazır.
Her ne kadar sapkın olsa da, dini bütün bir Hristiyan!.. Agop Efendi
ol görüp elini kutsal kitaba bastı mı, gelsin azizelik. Nasılsa, bu sap-
kınlarda, çarmıha gerilmek de, Mirâca kurulmak da pek bir kolay.
Papa bir gün tahtına oturup da, huruceyle dedi mi, tamam!..
Hemşire Solaine o an, Şaman kazı misali, yedi kat göğe açar.
Papa sapkınyla, Osmanlı kâfiri sayesinde bir azize kazanılır.
Zaten Hristiyan Cennetinde yer kalmadıysa, sizin yüzünüzden.
Kaç yüzyıldır, Etrak-i bi idrâke değenin, tapusu hazır bekliyor.
Hem de, sapkınlardan sapkını tarafından mühürlenmiş olarak.
Sanki Rab-İsa'dır zındık! Vekili asilin üstüne kim çıkarabilir?

*Sadece, Mahkeme-i Kübrâ'yı bu dünyada kurduğunu sananlar.
Oh ne güzel!.. Al sana ilâhi adalet. İyi de, katı ölüm olmasa!..
Olanda, hiç bir fânî, âhiret âkibetine bulaşmamalı değil mi?
Otur kendi eksik hesabına. Artığına her dinin eyvallahı var.
Ne ki, zorba Allahlık tasladı mı, kula düşen Şeytanlıktır.
Ve takdir buyrulurki, Şeytan, meleklerin en akıllısıdır.
Rah-İsa'ya istavroz çıkarır, yalvarmaklığa diz çöker.
Bâkirenin ırzına geçip, Aya Mariya'ya mum diker.
Günahlardan kaçınacağına, vicdanından kaçır.
Balık baştan kokmuşsa, şekli imân şartı sayar.
İnanmış yoksul, işin bu yanını nerden bilsin?
Her yanlışla, kendi imânını bir daha sınar.
İşte bu sınavdır ki, yapılanı kutsal kılar.
Bu bir alış-veriştir, alan razı satan razı.
Kârın büyüğü zorbanın, sana kalır pek azı.
Din midir bu, ticaret mi, siyaset mi bilinmez.
Bilinen, tarih yargısının açık, kesin hükmüdür.
Diyanet, ticaret ve siyaset birbirine bulaşmalı.
Çünkü bunların herbirisi, diğerlerinden farklıdır.
Din, seniâvidir.. Tanrının egemenliğini temsil eyler.
Ticaret yeryüzü egemenindir. Dini de, imanı da para.
Siyaset ise, Sırat Köprüsüdür. Tanrı'yla para arasında.
Kıldan ince, kılıçtan keskince, olmasının nedeni belli.
Bir uçtan ötekine gidip geleduran insana, geçit verir.
Ancak ayrık iseler, herbirine daima ihtiyaç vardır.
Birleşti, karıştı mı, her biri de, kendisini yitirir.
İşte zulmün anası!.. Söpmalar, veled-i zinası.
Pek zordur zulmü, insanoğluna yutturması.
Yalan üzre, Cennette kâşaneler kurulur.
Dolan içre, düşüncelere dizgin vurulur.
Yardakçısıyla hizmetçi de bulunursa!
Düğünü derneğinin davulları vurulur.
Gayri yelleri eser, destanları düzülür.*

*Dilden dile dolaşır: Kiri pası süzülür.
Zaten bu zenaat erbabı, azcık delidir.
Şirin'e ulaşma fikriyle işe başlasa bile.
Ferhat külüngüyle dağları delmektedir.
Aynı yolda, aynı yöne yürünüyorsa eğer.
Başka bir yere varılması, hiç kabil midir?
İşinde usta âdem, ister istemez nazara değer.
Meşk adına aşka gelir. Aşk uğruna derde girer.
Gün geçer, devran döner, ustam bir de bakar ki!..
Üretim denilen, o olağanüstü sonuca yaklaştırmakta.
Gayri ne aşk kalır yüreğinde, ne meşk aklının ucunda.
Akli fikri, iyidir... Düşü zikri, güzeldir... Varsa yoksa işidir.
Böyle olgun bir kişi, sade hayır ise işi, her mezhebin ermişidir.
Ve her ermiş gibi, biz cühelâ takımının yüreğini alır avucuna!..
Avka avka kahartır da, maya eyler kutsal ekmek hamuruna.
Gayrı, günahkârların hizmeti, hem çok kolay, hem basittir.
Ya keseye sarılıp sadakayla tamamlar, vicdan eksikliğini.
Ya da ozan kesilir... Destan eyler bütün mucizelerini.
İçli nurlanması kâfir oğlu, bir kez ağzını açmaya görsün.
Ademin içinde ne var ise önüne saçivermekte eşsiz.
Sanırım, et tırnak kaynaşmamız, işte tam da o andır.
Agop kâfiri dışında, hiç birimizi tanımadığı, her birimiz, rütbe
ve mâkamca o'nun üstünde olduğumuz halde... Ağzını açmasıyla,
aklımızı kapıldığı gibi mantığın mihenk taşına vurması bir olmuştu.
Paşa, nice bir cevher bulduğumuzu hepimizden önce kavradı.
Kaş çatıp sakal indireceğine, bilece gülmeye başlayıverdi.
Bana öyle gelir ki, Hristo kâfirinin yüreğini de o an ele geçirdi.
Ve o gün bugündür, dostlukları erişilmez mertebelere erdi.
Yoksa, anasının ağıtına aldırmaıyıp Paris dışına adım atmaıyan
âdem ejdarhası, zahmet olmazsa, der demez ardınca sürüklenir miydi?
Meğer Agop kâfirinin lâfları yüreğine sonradan işlemiş olsun.
Tövbe yarabbi!.. Şeytan'ı hangi cin, ne zaman çarpabilmiş ki?"
Geçmişçe öyle dalmıştı ki, tömbekinin ateşini ölçermeyi unuttu.*

Köy Papazı, rahlenin üstünde apaçık... Pozitivizmin İlmihali, dizi dibinde sereserpe, yüzüne bakıyorlardı.

Kitapları elçilik kuryesi, elden getirmişti.

Uğrayıncaya gecikmiş, Refik'i bulamamış olmalı.

Ayaklarına sağlık hiç yüksünmeden, evc taşımıştı.

İki kitap da matbaadan daha yeni çıkmış olmalıydı.

Paket açılınca, selâmlık mürekkep kokusuna bandı.

Özlem içgüdüleriyle, derin derin, uzun uzun kokladı.

Kapaklarını aralayarak, içlerine bakar bakmaz, irkildi.

Balzac'ın *le Cure de Village*'ı, Refik adına imzalanmıştı.

Lâkin, Comte'un *Le Cathétisme Positiviste*'i ona adanmış.

Gözlerinde ıslıl ıslıl bir öğünçle, teker teker sunuları da okudu.

Balzac *Refik*'e hasretle, dedikten sonra koca bir imza atmıştı.

Gerçek ustalar, bazen tek sözle, ne kadar çok şeyi anlatıyorlar.

Bir anda, dinlemeye doyamadığı, salon tartışmalarının içine dalıp çıktı. *Madame Recemier*'in salonundaydık... *Madame de Staël*'lerde iken, diye başlayan cıvıltıları kulaklarında çınladı. Birinin başladığını diğeri tamamlar, her kezinde onları da kapıp gittikleri yere götürürlerdi.

Auguste Comte ise, onu övgülere boğuyordu.

Doğu azinelerinden yararlanmamda reherim Bair Efendiye!

Frenkler, nedense "h"yi kullanamıyorlardı. Kendi dillerinde varsa görüyor, söyleyemiyorlardı. Meselâ, güzel güzcl *Hotel* yazıyor, lâkin *otel* okuyorlardı. Lâkin, özel isim bile olsa, yabancı sözlerdeki "h"yi ne görüyor, ne de duyuyorlardı.

Beşir Lala, mutfaktakilere kıran koyarak nargilesini hazırlıyordu.

Bağdaşını bozmadan uzandı. Divit takımı yanında apak scriilmiş fildişi açacağını aldı. *İlmihal*'in sayfalarını, formaların katlandığı yerden dikkatle kesmeye başladı. Birden, gözü; *Servet toplumsal bakımdan bir yetki nedeni sayıldığına göre; initikali de aynı kurallara uymak zorundadır*, cümlesine takıldı.

İçten bir dostla karşılaşmanın sıcaklığını duydu.

En ufak çağrışında, Fransa'ya kanatlanmasına şaştı.

Anlaşılan, ilk gözağrısı insanda çok derin iz bırakıyor. Belleğinin de, dilinin de ucuna hep önce Fransa geliyor. İkinci kitabın yayınlanışından hemen bir hafta sonrasıydı. Hepsi de, birbiriyle yarış halinde çabucak okuyup bitirmişlerdi. Konuyu tartışma fırsatı bulamadan, korktukları başla geldi. Hristo, Auguste Comte’u ardına takıp ortalarına atıvermişti.

“Ah, çocuklar burda olmalıydı,” diye hayıflandığını, şimdi bile anımsıyor. “Onlar, felsefeyi küffar gözüyle öğrendiler. Descartes’ın *metod* diye tutturup bunların sürdürdükleri şeyi iyi bilirler. Biz doğuluyuz. En sufimiz, Farabi’nin *İhsâ’ül-ulum*’undan beriye gelmez. Bu felsefe öyle bir meslek ki, yanlış yoldan gidip de, doğru sonuca ulaşmak için ya Sokrat ya Aristo olmak gerekir. Ne yüreği-miz dayanır... Ne aklımız yeter.

Aynı an, aynı şeyi düşünmüş olmalılar hiç biri ağzını açmıyor.

Agop kâfirinin, felsefeyle zaten alış-verişi olmadığından, köşesine sinip kalmış. Hristo imansızının gözlerinde yanıp sönen kıvılcımlardan, bizi sınava çekmeye andıçmış olduğu besbelli. Bunca erkân görmüş, kitap yalamış devletlu, elin pejmürdesi önünde *rezil-i rûsvay* mı olacak? Yetiş Ali-yi Murtaza!.. Yediler kırklar nerdesiniz? İkrarımızı verdiren Tahinci Hasan Baba!.. Tığ-ı bendimizi bağlayan Hallaç Ali Baba!.. Bize onca yıl, *Tasavvufu* boşuna mı bellettiniz?

İlk kitabı okurken, Hristo kâfirine ukalâlık taslamak hüner mi?

Aç eteğini, dök bakalım, Bektaşî tekkesinden derlediklerini.

Saç ortaya gül mü dermişsin o güzel bahçeden, taş mı görüle!

Paşa, kâfiroğlunun desiseni anladığından, sözü aktarıverdi.

İş, biyol başa düşmeye görsün. Adem, anında ejderha kesiliyor.

Yarım aklım baştan gidince, yüreğime deli cesareti dolmaz mı?

Bir iki yutkunduktan sonra; “Beşinci konuşmanın başlarında,”

diye söze başlamaktan başka çare bulamadıydım; “*Pozitivizm bu suretle islâmiyetin gerçek bütûn inanç sahiplerinin ortak temeli ile, bunların hiir bağılılıklarının dokunaklı dayanışmasını gösteren mutlu bir kurum çevresinde meydana getirdiği taslaktan yararlanmaktadır*, buyuruyorsunuz. Bununla her meslek ve mezhebi kucaklayan *Ahiliği mi?* Yoksa onu da içine alan *Bektaşiliği mi* kastediyorsunuz?”

Sorusunu yapıştırınca, kâfir sufisinin hali görülecek şeydi.

Gözlerini belerte belerte Hristo'ya bir bakışı vardı ki!..

Şaşkınlık mı desem, sevinç ya da beğeni mi, bilemem.

Anlaşılan, biz bu *Sırat Köprüsünü* geçecektik.

Öyle ya!.. Bu sofîa, Saint-Simon nam kâfir bilgesinin kâtibiydi.

Dersini iyibellemiş. Hiç bir zaman öğrenmedi. Lâkin tahminimiz, bizim Hristo da o günlerde, aynı şeyhin balta kesmez *müritlerinden* bulunduğu yolunda.... Sonra sonra öğrendiğimize göre, aralarında biraderlik de var. Bizce hiç bir sakıncası yok. Tam tersine, madem ki arıyoruz. Her çiçekten bal almak işimiz. Hristo kâfiri, bu huyumuzu bildiğinden, yüz bulur bulmaz, Comte'u ikide bir Elçiliğe çağırılmakta. Çok da iyi etmekte. Biz günlük olayların içinde bunalmaktayken, onun felsefe deryasında kulaç atması her ziyaretinde zihnimizin pasını silmekte. Arayı uzatırsa, bu kez de, çağırması için, Hristo imansızına biz ricacı oluyorduk.

Şimdi kendi yok, Allahı var!.. Hristo kâfiri kendisi için hiç bir zaman, hiç kimseden, hiç bir şey istemedi. Lâkin, her zaman yarar adem ya da işe arka çıkmakta Paşa'dan öndedir, desem yanılmam.

Bunca *girizgâhımın* nedeni o ki, bu adem, bir âlem.

Kendi *muhtac-ı himmet bir dede*. Lâkin, *gayrıya himmet* etmede. Yoksulluğuna bakmadan, yetenekli yoksul gençlere, parasız temel gökbilim dersi verir imiş. Bir ermişin sarındığı yükün ucundan tutmak, her dinde sevaptır. Bütün hayırları, ayyaş kâfire bırakacak değiliz a!.. Paşa'nın bir işaretiyle, bu sefer biz ondan evvel davranıp okulunu kayda geçiverdik.

Ödenek zarfını eline tutuşturduğum zaman, kâfir oğlunun yüzünde beliren sevinci ömrüm oldukça unutacağım. Kalbi nurlanması, bizi şallak mallak bıraktığı zamanlardaki keyfi bile ekşimtraktır. Oysa o gün, vermek sana yaraşır, dediğimde suratı üç aylık bebek yüzüne döndü. İlk defa gözlerinin akını gördüm, desem yalan olmaz.

Ellerime sarılıp da bir, "Bir türlü dilim varmıyordu. Çok gerekli bir zamanda, çok işe yarayacak," deyişi vardı. Zarfa koyduğum miktarı azımsadım desem yalan olmaz. Oysa o, dostuna yardım edebil-

mekten öyle büyük bir sevinç duymuştu ki, gören kendisi ödüllenişmiş sanırdı.

Bunca uzun ve yakın ilişkiden cılk yumurta doğacak değil. Elbette, insanoğluna pek faydalı bir takım fikirler çıkacaktır. Yahu biz, kendimizi bile küffar aynasında mı keşfedecektik? Başkalarına bakmaktan, gözümüz kendimize değmemiş.”

Beşir lala, dumanı tüte tüte nargilesini koşturmasa, iyice kapıp koyuvrecekti. Selâmlığın içini enfes bir tömbeki kokusu kaplayınca, derin derin soluklandı. Lala marpucu eline tutuşturduğu an Şeta-ret Kalfa, görücüye çıkmış kız çıtkırıldığımlığıyla kapıda belirdi. Genç bir kuğu gibi süzülerek okkalı kahvesini sundu.

Kirpiklerini kırpıncaya ikisi de kaybolmuştu.

Kahvesinden, kallavi bir yudum içti.

Nargilesinden, derin bir nefes çekti.

Fincanı tabağa, marpucu kucağına bıraktı.

Kitapla açacağı yeniden eline alarak, *İlmihali* sonuna kadar açtı. Onu dizinin dibine bırakıp eline, *Köy Papazı*’nı aldı. Başlamışken, onu da açıverse, oğluna kolaylık olur, hemen okumaya başladılar.

Kahvesini yudumlayıp nargilesini fokurdata fokurdata son katları da kestikten sonra, gözü duvardaki yüklüğe takıldı.

“Keşke ilkin kendimize bir çalışma odası yaptırsaydık. O zaman ister istemez bir kitaplığımız olurdu. Kitap göz önündeyse, okuma hevesi artar. Heves varsa eğer, fırsatı bulmak çok kolaylaşır.” Düşüncesiyle selâmlığı boydan boya gözden geçirdi.

Konak, İstanbul’un eski yapılarından biriydi.

Divanhanenin duvarında bir mushaflık vardı.

Fakat, onların kitapları koca bir kitaplığa sığardı.

Baktılar olmayacak... Baba oğul, bir çare aradılar.

Yüklüğe bakınca, aynı anda, aynı şeyi düşündüler.

Elbirliğiyle içini boşalttılar... Elbirliğiyle sandıkları açtılar.

Ve koklaya okşaya, kitaplarını geniş kaba raflara yerleştirdiler.

O gün ilk fırsatta bir çalışma odası yaptırma, kararı vermişlerdi.

Öyle şeylerle karşılaşmışlardı ki, halâ fırsat bulamamışlardı.

Nargilenin ateşi küllemişti. Ağzına yeterli duman gelmiyordu. Pirinç mahfazada uyuklayan küçük maşayı, kaptı. Korları tek tek tutup incitmekten korka korka silkeledi. Ateşi ölçerince, tömbeki yenden tüttü. Kehribar marpucunu dudaklarına götürdü. Billur gövde, buğulanıverdi. Ciğerlerine duman doldu. Alışkanlığına kavuşmanın şhvetiyle gevşedi.

Suçlu bir çocuk utancıyla ağır ağır başını kaldırdı.

Tam karşısında dikilip kalan oğluna baktı;

- Çalışma odasını halâ yaptıramadık.

- Fırsat olmadı ki!..

- Zorlamazsak, olmaz. Beşir lala, kapıda mı?

Refik, “Siz burdasınız. Nerde olabilir ki!” Düşüncesiyle döndü.

Eli kapıya değmeden açılınca, hemen yana çekildi.

Beşir Lala, Üstüne *çeşm-i hülbül* sürahi ve kristal bardak dizili gümüş tepsiyle kasıla kasıla içeri daldı. Baba oğul, lalanın sezgilerinden şaşkın bakışirlarken divanhanenin ortasına yürüdü.

Tepsiyi sedefli sehpanın üstüne özenle yerleştirdi.

Ve birden tahta gibi dikilip ellerini önünde kavuşturarak;

- Emrediniz efendimiz!.. - Deyiverdi.

Belki sadece, şerbet sunmak için izin istemişti.

Ne var ki, sözünün tam üstüne rastlayan devini ve sözleri, ikisinin de, lalanın büyücülüğüne inanmasına neden oldu.

Sanki, duvarların ötesinden, düşüncelerini okumuştı.

Her halde akıllarından geçeni de biliyor düşüncesi yandı söndü.

İhtiyar ikircimlerinden habersiz, nar şerbetini Lokman Hekim’in ölümsüzlük iksirini sunarca, bardaklara doldurmaya başladı.

Bahir Efendi ilkin, lalanın hizmetle ibadeti bileştirmesine daldı. Her devinisi ölçülü, her davranışı biçiliydi. Mubarek, sürahidenden bardağa şerbet dökmüyor... Sanki Zemzem Kuyusu’ndan su çekiyordu.

Bardağı tanı bir incelikle sunuluverince irkildi;

- Yarın bize bir kalfa bulunuz, - dedi. - Yan odaları birleştirerek, şöyle geniş ve ferah bir çalışma odası haline getirsin. İyi bir marangoza, eli yüzü düzgün bir kitaplık yaptırırsak, hem şu yüklükten kurtuluruz. Hem de, kitaplar gözümüzün önünde olur.

- Emredersiniz!.. Hemen yarın Garabet Efendiye gider, arzunuza uygun bir kalfa vazifelendirmelerini isterim. Yüksek hatırınızın yanına Agop Hoca Efendinin selâmlarını da eklediğimde, kendisi koşup gelir.

- O kadar zahmete girmesi gerekmez. İyi bir kalfa versin, yeter.

- Hay hay efendimiz! Telâşlendiklerinde arzederim.

- Oh yahu!.. Bu kadar kolay bir işi, kaç haftadır savsadık.

Lala, yılların deneyimiyle, buyruğun verildiğini hemen kavradı.

Göz açıp kapayıncaya kapıda kayboldu.

O çıkar çıkmaz başını salladı Babası;

- Hiç bir şeyi de unutmaz bu fellah!.. - Dedi. - Garabet Efendi, ilk kalfalığını burada sınamıştı. Nur içinde yatsınlar!.. Babam konağı, Krikor Efendiden başkasına emanet edemiyordu. Elinin boşalmasını aylarca bekledi. Tam, işi alacağı sırada, Aynalıkavak Kasrının fermanı çıkmaz mı? Çaresiz, onun *taslağını* oğlunun uygulamasına razı oldu. Dün Paşa'nın sahilhanesinde beraberdik. Agop Efendi, Garnier kâfiriyle birlikte o'nu da ardına takıp getirmişti. Selimiye'de yapılması gerekenleri konuştuk. Aklıma gelseydi de söyleseydim, bugün başlanmış olurdu.

- Lala nasılsa halleder efendim!..

- Üstlendi ya, olmuş say. Ne yapar eder, sonunu alır. Gördün mü, okumanın faydasını. Beklerken bir bakayım, demesem kimbilir daha ne kadar aklımıza iş yapmak gelmeyecekti. Zaten bu Balzac, hende hep tuhaf duygular uyandırmıştır. Mesnevi alışkanlığım mı? Evliya Çelebi tutkum mu? Binbir Gece Masallarına düşkünlüğüm-den mi? Don Kişot, Panurge, Robinson Crusoe'yi pek beğendiğim-den mi? Kestiremiyorum. Lâkin bunun yazdıklarından hep başka bir tat alıyorum.

- Haklısınız efendim!.. Balzac gerçekten başka. Buyurduğunuz kahramanlar, değişik ve üstün nitelikli insanlar. Belki öncü... Örnek... Bir bileşim... Fakat, neresinden bakarsanız bakınız, hepsi ya olağandışı, ya olağanüstü kişiler. Oysa, Balzac'ın kahramanları bildik. Hele Fransa'yı birazcık tanıyorsanız büsbütün yakın görünürler.

Çünkü her birine, her Paris sokağında, her an rastlayabilirsiniz. Alış-veriş ettiğimiz esnaf... El sıkıştığımız komşu... Bir salonda tartıştığınız ahabap... İşçi, köylü, hammal, kasap, tefeci, memur. Ama kanlı canlı, sıradan insanlar. Her an her yerde burun buruna geldiğimiz tanıdık yüzler. Olaylar da öyle. Pekalâ sokağımızda... Evimizde, aramızda geçebilir. Konular alabildiğine sade. Günlük yaşamın bütün ipuçları gözlerimizin önünde. O yüzden de, özdeşleşmesek bile, yabancılamadığımız şeyler.

- Tamam, fark işte bu!.. Olağanüstülükle sıradanlık. Ne kadar sade ve basit!.. Lâkin ne büyük bir fark. Bir türlü çözemediğim buymuş meğer. Daha ilk sayfada, ben nasıl oldu da, bunu farkedemedim, diye romanın içine girivermem bundanmış. Ordaydım, herkes tanıdık... Lâkin, Balzac, hiç birimizin göremediğini görmüş. İşaret eder etmez tanıyoruz. Ve ilk satırla birlikte kendi belleğimizin içinde gezmeye başlıyoruz. Hay Allah!.. Süreyya Efendi yeni dönmüş. Sağolsun, eve kadar getirdi. Bir kahveyi zor içirdim. Daha uğraması gereken pek çok yer varmış. O gider gitmez, en azından katlı sayfaları açarım, demiştim. Dalıp gitmişim. Hani haksız değilmişim. İthafına hem imrendim, hem kıskandım. *Hasretle!* Tek kelime! Ne çok manâ ! Eh, babadan oğula hayranlık sağlayabilen bir usta, lâfi oturtmayacak da, bizim gibi kâtip eskilerine mi iş düşecek?

- Sağolsunlar! Bendenizi her zaman onurlandırdılar. Gerçi bilgisi hepimizden fazla olduğundan Vefik'le araları çok daha iyidir. Sanırım o sayede biz de öğrenciliğiyle öğüncbiliyoruz.

- Bu büyük bağışa, mutlaka güzel bir karşılık vermeli.

- Cemil'le Ohannes ordalar efendim! Eminim, yapabileceğimden çok fazlasını, sanki ben ordaymışcasına, çoktan yapmışlardır.

- Ne güzel, birbirinize kendinizden fazla güveniyorsunuz.

- Öğretmenlerimizi mahcup etmemeye çalışıyoruz.

- Doğrusu, şikâyetimiz yok. Ben de bu yüzden, seninle konuşmak istedim. Şu günlerde, çok âni, ıvccen ve özel bir görev yüklenebilir. Bir engelin varsa, önceden bilmem iyi olur diye düşünmüştüm.

- Emrediniz!.. Hiç bir engelim yok efendim!..

Babası, umduğunu bulmanın coşkusıyla nargilesine sarıldı.
Rahlenin üzerinde açık duran Köy Papazı'nı sevgiyle uzattı.
- Teşekkür ederim, - dedi. - Ben de öyle düşünmüştüm.
Refik, uzatmanın gereksizliğini biliyordu.
Romanı büyük bir saygıyla kucakladı.
Hemen okumak için odasına çekildi.

Koğuşa daldı.
Derste terlemişti.
Kravatını gevşetti.
Ceketini çıkarıp astı.
Kol manşetlerini çözdü.
Aceleyle yenlerini sığadı.
İbrikle leğeni, önüne çekti.
Boynunu yakalıktan kurtardı.
Oğa oğa yüzünü ensesini yıkadı.
Havluyu bastıra bastıra kurulandı.
İki avucunu kolonyayla doldurdu.
Ensesine, boynuna, yüzüne sürdü.
Birden dincelip ferahladığını duydu.
Giyinirken ardında bir kıpırtı sezinledi.
Ağır ağır döndü. Yanılmadığı kesinleşti.
Aralık loşluğunu bir gölge doldurmuştu.
İlkin Süleyman sanısıyla girmesini bekledi.
Öyle dimdik duruyor... Hiç kıpırdamıyordu.
Kaygılandı. Kapı boşluğuna asılmıştı sanki.
Birden aklına gelenle, kaygısından utandı.
Öğrencilerden biri, bir şey istiyor besbelli.

Biraz eğildi. Dikkatle bakar bakmaz tanıdı.

Rahatlamıştı. Sesinde sevincini titreterek;

- Siz miydiniz Mustafa Kemal Efendi? - dedi.

- Evet! Rahatsız etmiyorsam, bir ricam olacaktı.

- Buyrunuz!.. Tam tersine, ilgi gösteriyorsunuz.

Kapı loşluğu, o an, sevinç dalgasına gömüldü.

Gözlerinin mavisinde, menevişler şimşeklendi.

Sarı saçları yellendi. Fesinin kalıbından taşı.

Adımını atar atmaz, penceşe ışığına düştü.

Nefti üniformasının içinde dimdik yanaştı.

Şehla gözleri bir çırpıda, tüm koğuşu taradı.

Başbaşa bulunduklarına güvenince rahatladı.

İyice sokuldu. Sesinin ergen çatlağına basa basa;

- Teşekkür ederim, hocam, - dedi. - Anlattıklarınız çok önem-

liydi. Çaynaşmış bir yumağın bütün ipuçları ortaya çıktı. Daha önce

hiç böyle etkilenmemiştim. Çok güzel konuşuyorsunuz. Örnekleri-

niz çok çarpıcı. Ayrıntılar, itildikleri kuytulardan tek tek ortaya çıkı-

yor. Her biri, sezginin gözleri önüne serilmekte. Tam anlayabilenler

için ibretle dolu olduğuna hiç kuşkim yok. Fakat bağışlayınız!..

Fransızcam çok yetersiz. Bu yüzden dersi belki anladım. Ama, tam

kavrayamadım. Acaba, engin hoşgörünüze sığınarak yardımızı rica

etsem, çok mu ileri gitmiş olurum?

Vefik, "*ne münasebet,*" demeye hazırlanırken birden kasıldı.

İçinin derinlerinde kuşkunun bütün zilleri çığlık çığlıgaydı.

Saf güveni göz açıp kapayacak kadar bir zamanda yuttu.

Bir çırpıda, karşısında dimdik duran öğrenciyi süzdü.

Mustafa Kemal, dün geldiklerinde nizamiyede idi.

O zaman da şimdiki kadar, ciddi görünmüştü.

Süleyman sınıf çavuşu olduğunu söylemişti.

Öğretmenlikte hiç bir deneyimi yoktu.

Raslantılar üstüste gelmese olmayacaktı da.

Monsieur Gurion ansızdan hastalanıvermişti.

O, tam o sırada Paris'ten İstanbul'a dönüyordu.

Öğretmenlik şimdiye, aklının ucundan geçmemiştir.

Paşa'nın buyruğu, Münir Bey'in ıvecenliğı olmasaydı.

Hiç bir zaman böyle bir işc kalkışmayacağını biliyordu.

Madem kabullendi, gerekeni yapmakta duraksayamazdı.

Yoksa, öğrencisi üzerinde uyandırdığı ilgi boşş giderdi.

Öğretmen olarak gerekeni bilmiyordu. Ama şu son yıl sayılmazsa, öğrenciliğın tüm evrelerini doyasıya yaşamıştı. Kendini yoklar yoklamaz, sahip olduğı birikimin zenginliğini kavradı.

Asker de olsa, okulun kendine özgü kuralları vardı.

Ve kuralların genelliğini düşündüğü an, Manastır'dan koptu.

Galatasaray Sultanisi'nin koridorlarında koşmaya başladı.

Birden kaygıyla durakladı. Kendini, boy aynasının içinde, öğrenciliğının yakışksız şakalarından biriyle burun buruna yakalamıştı.

Sultani kurulduğundan beri, temel bir yasa vardı.

Öğrenci ya da öğretmen, acemiliğın diyetini mutlaka öderdi.

Madem, boyundan büyük işe sarıldı. Yüksünmeden taşıyacaktı.

Az daha uzatırsa, oyuna katılma hakkını yitirmesi işten değil!

En iyisi, hiç bir şey anlamamışcasına dümdüz davranmaktır.

İçten içe yanılmayı dileyerek, kararını uyguladı;

- Tersine, duyduğunuz ilgiye borçlandım. Hay hay! Vaktiniz varsa, yeniden anlatmak benim için de iyi olur. Bellek tazelenir. Ders pekişir. Konu oturur. Ayrıntılar büsbütün belirginleşir.

- Sağolunuz hocam!.. Türkçe anlatmanız mümkün mü?

Mavi gözlerden fıskıran sevecen safiyet olmasa, buz kesecekti.

Ancak böyle bir güven, böylesine inançla tutkusunu gösterir.

Korkuyu gizleme yolu, her zaman bulunmuştur. O da bulmalı.

İçgüdüğü imdada yetişti. Çevresine bakınma gereğı duymadan;

- Aynı tadı vermez, - diye kestirip attı. - Aktardıklarımı fransızca öğrendim. O dildeki kitaplardan pekiştirdim. Korkarım, çeviri güçlüğü pek çok özelliğı örseler. Tam karşılıklarını bulamamak, o büyük olayın gizemini tüm görkemi... Trajedisini tam anlamıyla aktarmayı önler. O zaman da olağanüstü saydığımız pek çok şey, sıradan kalkışma öyküsüne döner. Gerçi, kalkışmanın en sıradanı bile

pek çok ders içerir. İnsanın ilkin kendi benliğini çatlatması... Sonra yerleşik tabuları kırması... Ve ardından, gücün acımasız baskısını aşması kolay mı? Her bir evre, bir ömrün tükenmesine neden olabilir. Bu yüzden, anlatılması yaşanması kadar güçtür. Hele bir de, söz, olağanüstüyü aktarmaktaysa, büsbütün güçleşir. İyisi mi, karşılık aramakla zaman yitirmeyelim. Ben, sizi etkileyen olayları, öğrendiğim gibi, yine fransızca anlatayım. Siz, not ediniz. Güçlük çekilen durumda yineler... Yorulduğumuz yerde dinlenir... Örtülü bulunan varsa açarız. Böylelikle, hem uzun ince bir yolu aşarız... Hem bir taşla, üç kuş birden vururuz. Dil zorlukları daha açık ortaya çıkar. Özetin ağırlığı çözülür. Anlatım eksikliği iyice belirir.

Mustafa'nın gözlerindeki menevişlerin kökleri ısıdı.

Mavi bakışları alazlandı... Yalımı çelik kıvılcımlar saçtı.

Ve hemen ardından da, anlayışın derin uysallığına döndü.

Maviliklerden kopan gülümseme, Vefik'in içini doldurdu.

Yüreğine yayılan güven, uğrun uğrun bedenine sıvandı.

Bir an bakışlarında her şeyi anlamanın o uzun, geniş zamanına sürüklendiler. Mustafa, pişmanlığa yer vermeyen bir gülüşle;

- Hay hay hocam!.. - Dedi hemen. - Benim için öylesi iyiye!..

- İkimiz için de, en doğrusu budur, - diye tamamladı Vefik. -

Siz, fransızcanızı ilerletirsiniz. Ben büyük sıkıntılardan kurtulurum.

- Sağolun!.. Göze aldığımdan sakınmakla kalmadınız. Daha

fazla rahatsız eylemekliği de bağışladınız. İzin verirsiniz hemen defterimi alıp geleyim efendim, - der demez, başı göğce erercesine dikildi. Topuklarını küt diye birbirine vurdu. Bir kılıç zerafetiyle, kendi kını çevresinde yüzseksen derece döndü. Bir göz kırpmında gölgeye karıştırdı.

"Boşuna sınıf çavuşu yapmıyorlar," diye düşündü.

Kavrayış yeteneği, kapsam gücüyle yarışıyordu.

"Mal meydanda. Seçkinlik salt bizim üstünlüğümüz değil. Ne kadar ilginç!.. Meğer biz, buzdağının görünen bölümüymüşüz. Dünyayı kendimizden ibaret saymak ne büyük yanlış!.. Bizi başkalarından yetkin gösteren olanaklarımız. Mirasımızın böylesine etkin oldu-

ğunu bilmezdim. Meğer, asıl temel alınması gereken oymuş. Galiba kuşkumu ürperten bu gerçek oldu. Birden kendimi tuzağa düşmüş saydım. Onca bilgili, görgülü, varlıklı bir paşazade, daha ilk dersinde öğrencisinin tufasına gelir mi? Ders Galatasarayı Sultanisinde olsa, hadi bir daha!.. Ordakilerin hepsi kendi gibi... Hatta *şehzadeleri* de sayarsa, kendinden üstün doğanlar. Oysa bu!.. Taşralı bir yoksul çocuğu. Belki yamasız giyebildiği ilk urba, üniforması. Ayakları kimbilir ne zamandır ilk kez, postallarla örtüldü. Her halde dadı lala sözeüklerini, masallarda duymuş... Bayram selâmlığına el öpmeye gittiği *eşraf konaklarında* görmüştür. Ama pek çok paşazadeyi ardından koşturduğu açık. Leb demeden leblebiyi anlamakta. Su derken pınara yanaşmış. Yine de, yetinmeyi suç sayıyor. Öğrenme tutku ve çabası ürkünç. Hiç bir czikliğe kapılmaksızın, başıma dikiliyor. Anlayamadım hocam, diyor. Fransızcam yetersiz!.. Ve hiç çekinmeden türkçe anlatır mısınız, diye sormaktan çekinmiyor. Kendinden ne kadar emin!.. Engel tanımamakta nasıl kararlı!.. Ve kendini kendi elleriyle yağurmakta nice dirençli. Birini tanımak bile, tüm olanaklarımızı ele veriveriyor. Hey gidi zadeğân hey!.. Boş kasnağı, kof değnekle ıngırdatmak ne hoşmuş!.. Biz ki, dünyaya gelmeyi bağış sayan... Herşeyi hazırken eksik arayanlarız. Bir nice turfa şeyh imiş ki, kerameti kendimizde bulurmuşuz!.. Çerkes dadı, zenci lala kucağına, el bebek gül bebek doğmak iş, İngiliz, Fransız, Alman *mürebbiyelerle* dil oğul bil oğul hüner mi? Onca emeğe, saksağan teslim cylesen, birine dönüp ingilizce, ötekine bakıp fransızca şakır yahu!.. Siz hiç, hocanın karşısına varıp bilgim yetersiz, tamamlar mısınız, diyebildiniz mi? Seçkin oğlu olmak yazgınız. Seçkin olabiliyor musunuz köşekler? O zaman adam sayın kendinizi. Yokla bakalım içini Vefik Efendi!.. Bu taşralının yarısı kadar cesaretin var mı? Zekâyla hüner tekeline sahiplik ne hoş... Seçkinliği kişiliğinin ayrılmaz parçası saymak ne güzeldi. Dünya fendinizin çiftliği.. Siz, gökten inmiş melek-kâhyalar. Ve bir de varlığına lütfen izin verdiğiniz diğerleri... Sürüleriniz olma onuruna ermiş zavallı insancıklar. Yokluk içinde, yoksunluğa tutuklu, yoksullar. Ne bilir, ne öğrenir. neyleyebilirler ki? Bir yanda onlar, öte yanda siz!.. Dünyanın ekse-

ni!.. Efendiler ve köleler... Ezenle ezilenler... Yönetme yüküm, görev ve sorumluluğuyla doğanlarla, yönetilmesi zorunlu *ziyankâr mahluklar*. Şimdi ne oldu? Belki dedenin dedesinde kalmış bir özgüvenin, ansızdan hisar burcu gibi önüne dikilivermesiyle neden bu kadar şaşırdın? Küre dağını yamaklığa aşan bir tutkunun, Galatasaray'ı Sultanisinden hocalığa zıplayan meyvesi pişti de ağzına mı düştü? Ne sandın Paşazadem!.. Kaç kuşağın, kaç eleğinden geçmiş mirasla öğrenmek kolay. Hele onu biriktir de, bir görelim!.. Hem de, doğmakla kazanılmış hak saymadan. Hiç bir hazır lokmaya konmadan... Kendi olanakların, istencin ve çabanla... Tıpkı şu, Mustafa Kemal Selânik gibi!.. Apışıp kalmaktasın he mi? Doğaldır! Çünkü, bu yeni kuşak, kendine bir yol buldu. Açılan salt Sultaniler değil. Bir nice okul, yoksulun ayağına gitmese de, yakınına vardı. Ve o, geleni utandırmadı. İki Yüzyıl önce yüzüne kapanan kapıların ardındaki ışığa çokaştı. Okudu, öğrendi, bilendi. Ağır ağır uykusundan uyanmaya durdu. Henüz mahmurluktan sıyrılmadılar. Ama, o uzun uykunun dinginliğinden olsa gerek kolay kapıyorlar. Galiba bu bizim son saltanat demlerimiz. Gün gelip de, kendileri kendilerine yetebildikleri an işimiz bitik. Baksana her biri, dedemin dedesinin serüvenini yaşamaya hazır. Gözü Alplerin hem üstünde hem ötesinde. Onca yükseğe çıkan, uçmasın, olası!.. Ama, Dedalos gibi *selâmete mi?* İkaros benzeri *kiyamete mi?* O belirsiz!.. Çünkü yükselme bilinci de, yaşam kavgasının aynı. Başarı, güç ve yetenek kadar, bilgi ve beceri istiyor. Kim kanadını mumundan tüğünce, kendi el, emek ve bilgisiyle yaparsa, zafer onun. Hazıra konmayı uman, tepetaklak gitmeye koşulu. Nedeni çok basit!.. Yapan, yaptığını bilir. Kanadı hangi rüzgâra verip hangi ısıya yükseleceğinden haberdardır. Tehlikenin üstünden aşar... Güvenliğin doruğuna konar. Bizeileyin, baba mirası kanat çırpansa, koyuver gitsin. Madem yüreğinde heves, kollarında güç vardır... Güneşi neden fethetmesin? Ne ilginç raslantı. Ne ür-künç çağrışım. Ne şaşırtıcı benzelik!.. Her insan tek tek, her kuşak toplu halde, mutlaka sınaya yanıla öğrenmeye neden koşulmakta? Akıl herkesin başında durmaktayken.

Babamlar sinadılar yanıldılar.

Biz sınamaya hazırlanmaktayız.

İstanbul zadcânın seçkin veletleri.

Ve taşranın yırtıcı yükselme heveslileri.

Devlet-i âli, her *kuşede* iyiyi bulmakta usta.

İyinin iyisi olamıyorsan, kazanmak yok bu yarışta.

Her biri canını dişine takmış, ölesiye seyirtmekte bilésin.

Altta kalanın mutlaka canı çıkacak. Yeter ki bir kez elensin.

Gördün mü başına geleni? Bir subay adayı nerelere sürükledi?

Yokla kendini iyice Vefik Efendi! Sen sana yetebilmekte misin?

Yoksa, tası tarağı toplayıp Asitâne yollarına düşmenin vaktidir.

İçinin derinlerinde kıpırdanan kuşkuyla irkildi. Yüreğinden

beynine tırmanmadan, yutkuna yutkuna belirdeği kaynağa geri gönderdi.

İkircimin boşuna, diye direndi. Paşazadecik Paşalara söker mi?

Ekmek elden su gölden. Her lokmanın hesabını neylemeli?

Onca belceş saymaktaysan olduğun yeri, bir dur da düşün. Sade-

ce şu, halayıkların, size yakışmazıyla, paşaların, bize yakışmazı, bile, insanı bezdirmez mi? Herşey hazırsa, hazırı konmak hak!.. Ne var ki, her hak gibi, yükümünü üstlenmek görev.. Ne ömrünü dinleyen var. Ne kabahatın bağışa uğrar. Kimbilir her biriniz kaç elekte elendi. Kaç kalburda belendi. Onca çeşitin çalkalandığı elekte tutunabilmek kolay mı? Üstte kalmak mümkün ve basit olsun.

Okulunu bir düşün. Sultani'ye girmek nice bir dert. Dışın düştü, yaşın yetti mi, terlemeye başlarsın. İlk sınavı babanın bir şeyi beğenmez tartışında verirsin. İnce ince ölçülür biçilirsin. Geçebilmişsen, beteri vardır. Bağışlamayı günahkârların dualarında unutmuş *frère*'lerin önüne dikilirsin. Her dem ımahmur gözler, süzüm süzüm seni süzmektedir. Arada patlayan *suret-i haktan* soruların tuzağına düştün mü, yanan babandır. Hemen yüzü yere gelir. Armudu dibine düşürememiştir. Bu yakışsız iş ömrünü utanca belemeye yeter. Olmuşsa, başarı o'nun. Yüzünde güller açarak elinden tutar. Maun kapıdan bir solukta girersiniz. Camlı kapının önünde zıncı diye durursunuz. Tokmağın üstüne usulca bir kaç kez vurursunuz. Ali Su-

avi'nin her zaman öfkeli, tez canlı ve bed sesi, camdan sel benzeri taşar, kulaklarında çan gibi zonklar; *Entrée!*.. Titreye titreye sürüklenirsin. İki ışıldak gözpınarlarından sızıp yüreğinin köküne saplanır. Baştan ayağa, saçtan tırnağa kevgire dönersin. Bastıra bastıra sorulani, ürpere ürpere yanıtlarsın. Tutturabildinse, ne mutlu. *Sırat*'ı aş-tın, daha o yaşta, Devlet-i âli defterine geçtin demektir. Artık türkün bellidir. *Uyusun da büyüsün ninni!.. Okusun da, Bâb-ı-âli kalemine yürüsün ninni!..*

Öyleyse, rüştiye ve idadiye girmeyi neden kolaya alıyorsun? Sen zadegânsın, Vefik Efendi!.. O bendegân oğlu bendegân. Tamam da, yanyana *kime biat etmekte*siniz, hiç düşündün mü? Efendiniz hazretleri ikiniz üstünde de, aynı çeşitlikte hüküm-rân! Nereden alırsan al, pazar aynı pazar, bezirgân aynı bezirgân. Bu bir sonsuz yarış. Hepiniz var hızıyla, hep koşmaya koşulu. Ödülü tek ve aynı kazananın. Yüce efendinin hoşnutluğu. İster *zadegândan* ol, istersen *bendegândan* farketmez. Çünkü, er başlayanın, sona kalmayacağı, belli değil. Devlet seçilmişten, seçtiğine geçeli, kaç yıl olmuş. Pençik oğlanları devletin tutsaklardan payıymış. Accmioğlanlar devşirilmiş, eğitilmiş, ayıklanmış. Enderun kılık değiştirerek Sultani'ye dayanmış. Ocaklı yok edilende, meydan okulluya kalmış. Böyle gelmiş dünya hali yine böyle gitmekte. Eşyanın doğası bu, efendinin de eli mahkum. Devleti yürütmeye, her daim kul gerekmekte. Sade vuruşmaya alp, cren, koca yetmektedir. Ama, duruşmayla görüşme bilgeyi gereksinir. İleni okuyup yazacak. İleni düşünüp sezecek. Şu, kul deyip geçtiğin, gökten indirilmiyor ki! El erdirebildiğin yerden, seçip de yetiştireceksin. Elene elene güç yetirdiği yerlere, yerleştireceksin. Yüce Tanrı göz vermiş efendilere, üstelik izân vermiş. Kötü seçerse kötüye katlanacak, iyi seçerse iyiye dâmiş.

Ne var ki, gün dönmüş... Harman dönmüş... Sap dönmüş.
Adayın niteliği değişmiş, yöntem nedense hiç değişmemiş.
Elek köhnemiş... Tane tükenmiş... Harman yanmış kül olmuş.
Kazan hep aynı olunca, kepçe de hep aynı aşı dalmaktaymış.
Hükümdâr, bir nice hasgörüyle sevaba sıvansa, neyleycibilir?
Elinde zulmetmeye, ahaliden gayrı, hiç bir nesne kalmamış ki!..
Eski kudreti, düşmanını *yerle yeksan etmeye*, yetmekte imiş.
Şimdiyse kolu kanadı kırılmış, *hâl-i pürmelâli* kendine sinmiş.
Yeniden dirilmek isteyen, çaresiz. Kepçeyi kazanına daldırarak.
İşin yasası bu!.. Ayıklanan, seçimin kuralına mutlaka uyacak.
Elenen belenecek. Eğitilen öğrenecek. Kendine karşı dikilecek.
Devşirme Yeniçeri olmuş. Küffar sayıp anasına kılıç üşürmüş.
Maraba Paşa çıkmış, devlete âsi diye, babasını Fizan'a sürmüş.
Bunca geniş alanda, onca suçu işlemeye zâdegân yeter mi?
Anlıyası minhası belli!.. Devlet kaç paşazade çıkarabilir ki?
Tut Sultani'yi... Düş şehzadeleri... Hepi topu, üçyüzelli kişi.
Oysa ordu bambaşka. Kollu kanatlı, kuyruklu kulaklı bir dev.
Artık, Dede Korkut'un Tepegöz'ü mü... Homeros'un Siklop'u
mu... Yoksa Alaettin'in, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, koca
Arap'ı gibi bir masal kahramanı mı düşlersin? Bir araya gelmiş, hep
birlikte yürüyen bin, onbin, yüzbinlerce insanı mı? Hepsi bir!.. Ne
edersen et, akla zor sığar büyüklükte kitle ve sayılar sözkonusudur.

Derneyip toparlaması bir iştir bunun.

Denkleştirerek üşürmesi bir başka olay.

Donatıp giydirmesi... Yedirip içirmesi var.

Sakınip kollama... Kondurup göçürmesi var.

Üstüne üstlük, eğitilip güdülecek onca insan.

Bunca güç işi, cinler periler görececek değil elbet!..

Yetişkin âdem ister... Hem de, binlerce, onbinlerce!..

İlani paşalarında onca döl, sultanlarında onca dölük?

Ne gezer efendi!.. Verimli insanlar, verimli günlerdeymiş.

Hepsi de tek tek, hayali cihan değen zamana çekip gitmiş.

Aramaktaysan, kendin bulup buluşturacaksın aslan oğlum!..

Geçmişle öğrenmek, gelecekte ürküye kapılmanın özüdür.
Bil ki, yaraşmanın yolu, öğrenmenin sınırından geçmekte.
Yürü yürüyebilmekteysen... Durma, şanlı tarih, üstüne.
Belki altta kalsan da, hoşgörüyü hak etmiş sayılırsın.
Elden geleni yaptı, geçmiş ağır bastı, dense yeter.
Tarih masal değil ne yazık!.. Gerçekten daha beter.
Hüküm kesip durması, akla ibret, fikre kudret içindir.
Lâf-ı güzâfla kabarmayı, yabanın hindileri de becerir.
Ne demekte geçmişin öğrencü, dinle de bir, duy bakalım.
Mehteran takımının pek bir ünlü, pek bir eski türküsüdür.
Hünkâr sancağını açar. Her yerde cengin davulları döğülür.
Ordu sefer cyleyende, dağlar yürür, taşlar yürür, yollar yürür.
Ecclin can telâş, küffarın kuşça yüreğine, uğrun uğrun üğünür.
İşte senin, eskimeyen masalın!.. Öğrencünün Kaf dağları.
Keloğlan'san, aş üstünden. Ferhat isen, del de, görclim.
Değilsen, dersini iyi belle! Dev bir nice deprenmekte?
Nice derneşip yürümekte yüzbinler, dört bucaktan?
Nasıl doyurmakta, o koca karnını, bir tek ocaktan?
Her yer kışla, herkes asker sayılmasa mümkün mü?
Anadolu'da bunca Ereğli, başka neden kurulsun?
Daha azında, yüzbinleri eğleyemiyorsun da ondan.
Sadece Anadolu'da yetmiş bin tımar yazılıymış deftere.
Onca tımarın tüm sipahisini, bir tek yerde nasıl toplarsın?
Ancak işte böyle. Her bölgede er eğleyecek yer göstererek.
Çünkü, salt askerin yığılması, sorunu çözmeye yeterli değil!..
Aşçı başçı, cebesi kebesi, abası çulhası, nalburu nalbantı gelir.
Binler, onbinler bir merkezde derneşip birikende, ordu denir.
Altın dahi, sık sık aktarılır. Orduyu kim aktarıp dönderecek?
Bacıbeyler... Alp-erenler... Gaziler ve dahi Sancakbeyleri.
Her biri, kaç savaşın sınavından geçmiş ulu komutanlar.
O dönemde, kaleler açıp ülkeler fethetmek ne kolaymış.
Her halde ordu düzmek de, cönkü vurmakla eşanlamlı.
Ve belki bu gerçek, günümüzde inanılmaz görünüyor!..

Ama bu asker, devletin gider nedeni değil, gelir kaynağı.
Çünkü, bütün giderleri, tımar sahipleriyle, Ahiler karşılıyor.
Geçti efendi, diyorsun şimdi!.. Ol da bir zaman imiş, öyle mi?
İşte Selânik Rüştıyesi, işte Manastır İdadisi. Aradaki fark ne?
Hemen Devlet-i âlî'nin kabağan maaş ve donanım gideri deme.
Dip bucak ararsan eğer, onca kusuru kadı kızında da bulursun.
Çünkü önünde ya da sonunda, her seçimin, bir bedeli vardır.
O asker seni seçerdi. Ağa, paşa, vezir... Bey, han, hakan!..
Ve bedelini öderdi. Hem de, tam beşte bir, her yağmadan.
Oysa devranı değiştiren sensin, askeri sen seçiyorsun.
Elbette, tıkr tıkr ödeyeceksin, her ne ise bedelini.
İşte senin gider diye tutturduğun, budur çelebi!..

Bedava sirke baldan tatlı. Her sancak kendi askerini devşirip
kendi davulunu döğdürdükten sonra, 'ninem de yetmişyedibin *meh-
tarana* kös vurdurur, marş söyler. Onca büyük yaygaraya küffarın
yüreğinde yağ kalması mümkün mü?

Oh ne âlâ saltanat!..

Bacılar beyler, kocalar ahiler, yayalar sipahiler, paşalar vezirler
derişip kurultay dernesin. Hanedana uygun oğul budur desin. Tutup
posta yerleştirsın. Her biri önünde diz kırıp el vererek postu üç kez
başlarının üstüne yüceltsin. Ve bir ağızdan haykırıp seni seçsinler!..

Gerisi kolayca kendiliğinden gelir!..

Vur cöngü, aç sancağı, göster hedefi!..

Ekmek elden, su gölden, asker milletten.

Var Avrupa ortasından, Asya uçlarına kadar!..

Ne devletten ücret... Ne kadıdan hüccet!.. *Al beratı eline!..*

Akın var küffar üzre!.. Vira yok!.. Yağma hak, çapul helâl!..

Beşte bir hazineye!.. Beşte biri dullara yetimlere... Ve kalan üçü
de, anasının ak sütü gibi, derneşip üşüşenin kadifeden kesesine.

Düzen böyle sağlamsa, devlete ne gam, ne keder değer!..

Giden şehit nasılsa, kalan gazi, gediğinde tımarında!..

Olmanın da, olmayanın da derdi kendi üstüne!..

Tevarih-i âli Osman'ın anlata anlata bitiremediği bu.

Kaç kere yüzbin kişilik orduyu yürüten devlet değil. Devleti, Asya bozkırından, Tuna bağlarına ileten ordu. Çiftçi, esnaf, halk daha doğrusu. Yeri geldiğinde külahlı!.. Gerektiğinde tepeden tırnağa silâhlı!.. Devlet onun. Hakanı divanı, *mehteri* sancağıyla en alttan en üste, kendi oyuyla seçtiklerinden oluşuyor. Yani devlet o!..

Koçi Bey, *eski düzene dönelim*, derken bunu mu söylemekte?

Bilmem kaç kere yüzbini, donatıp doyurmak mümkün mü?

Hangi devletin, hangi geliri buna can dayandırabilir?

Sadece başına dikeceklerin bile, hazineni yer bitirir.

Haydi hazinen dolu, devletin pek zengin diyelim.

Yüzbinleri yönetmeye, binlerce seçkin gerek!

Hani nerde, paşalarında ona yetecek oğul?

Hepi topu, bir avuç zadcgândan ibaret.

Dahası gerekliyse, neyleyebilirsin ki?

Ya yeniden Yeniçeriliği kuracaksın.

Ya gücün kaynağına gideceksin.

İşte bunlara... Ahaliye yani!..

Ve anlayışının karşısında.

Şallak mallak kalakalarak.

Düşüncelere dalacaksın.

Elinden gelen nedir?

Neler verebilirsin?

İşte at, işte meydan.

Ciritin cıdan da hazır.

Haydi, atlan pusatlan.

Ve çıkıver er meydanına.

Görelim bakalım hünerini!..

El mi yamanmış, bey mi yaman.”

Aynı ince gölge kapıdan süzüldü.

Nefes nefese yaklaşarak, dimdik durdu.

“İlginç birine benziyor,” diye düşündü.

“Vazgeçmeye hiç niyeti olmadığı besbelli.

Tuttuğunu koparmakta çok kararlı davranıyor.

Öğrenme tutkusu mu? Öncelik hırısı mı, çözemedim.

Böylesine hiç söz vermemeli insan. Mutlaka tutturuyor.

Ne kadar çabuk, kaptı geldi defterini. Sanki hazır bekliyordu.

Gayri kaçış yok Vefik Efendi birader. Hadi başla döktürmeye.

Daha fazla uzatma. Yoksa vazgeçti demez. Ürktüğünden kuşku duyar. Tüm değerini bir anda yitirirsin. Madem hay hayı bastın. Başına geleni çekeceksin. Tut ki, dost değil. Suçortağı kılmak, neden salt eşkiya yöntemi olsun? Eğer başka çaren yoksa, onu deneyeceksin. Hadi başla bakalım şakımaya!.. Allah kolaylık versin!..”

Yüzünde beliren gülümsemeyle, oturmasını işaret etti.

Mustafa Kemal, nazlanmadan ranzalardan birine çöreklenildi.

İvccen defterini açarak, kolay yazabileceği biçimde yerleştirdi.

Kopya kalemini diliyle hafifçe nemlendirerek, yüzüne baktı.

- *Ecrivez s'il vous plait!*.. - Diye ağır ağır söze başladı Vefik.

Mustafa Kemal defterine bir hazine haritası çizerce kapandı.

- *Sanırım ilkin kavramları yerine oturturtmalıyız. Bu yöntemle*

Devrimin hem kaynaklarına inebilir... Hem anlamını daha iyi kavrarız. Sloganlar her zaman hem kulağa hoş gelir. Hem kolay akılda kalır. Bundan olsa gerek, fikirler, çok uzun bir yolun sonunda süzüle süzüle sloganlaşır. Artık, herkes ağzını açtığında, onu yinelemektedir. Nedir Büyük Devrimin sloganları? Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik!.. Her ileri düşüncenin temeline bu kavramları yerleştiriyoruz. Ama, hiç bir zaman nedenleriyle koşulları üzerinde enine boyuna durmuyoruz. Oysa, bir devrimi bütün boyutlarıyla anlamak, sloganların simgelediği birikimi kavramakla mümkündür. Şu yeryüzünde masal ya da efsane pek çok!.. Devrim az!.. Neden? Çünkü masallarla efsanelerin oluşmasında kişiler yetiyorken, devrimi ancak ve ancak toplumlar yapabiliyor. Sadece bu fark bile nice dehşetli, görkemli ve zor bir iş olduğunu göstermeye yeter. Çünkü, herkesin birden kalkışması, tek tek her insanın direncini tüketmesi koşuluna bağlı. Ve koşullar, padişah kızına göz koyan keloğlanın deve meydan okumasıyla sade son bölümüyle ilgili. O da ancak tek tek tükenen direnç, tek tek çakan kıvılcımları bir yanardağa çevirdiyse... Yoksa,

kendi kendine söner gider. Ve belki çok sonraları bir keloğlan masasına döner. Oysa bütün bir toplumun dayanma gücü tükendi de, canını dişine takarak yekindi mi bir kez, sel olur taşar. Ve önünde hiç bir engel kâr etmez. Bu yüzden, kavramları oluşturan yapıyı anlamak için, öncelikle yöntemi belirlemek kaçınılmaz. Bunun için de, sloganların örtüsünü açmalıyız. Nedir eşitlik? Çırılçıplak doğarak, bir kefen beziyle giden insanın her alan ve hacimde yarışa denk başlaması, dediğimiz an, uygunsuzluklar sırtımıza başlar. Irk renk, soy sop, boy bos, cins cibilliyet, varlık yokluk ayırmadan her insanı ötekiyle denk saymanın bir bedeli vardır. Hiç abartmadan belirtmek gerekir ki, bu bazen çok ağır olabilir. Örneğin, önce insanın kendisinin ayırımlardan kurtulması gerekir. Belli bir duruma doğmuş insanın onu değiştirmeye kalkışması, kendini inkârla eşanlamlıdır. Gerçi Namık Kemal, Değişmez fen mi vardır müstakar eşya mı kalmıştır, / Delili sâbit olmuş binde bir dâva mı kalmıştır, der. Ama kaldığına, kastedilen kendi canı tanıktır. Özgürlük daha da zordur. Insanoğlu bin yıllardır, Tanrı ya da efendi önünde kul eşitliği, gibi bir alışkanlığa sahiptir. Elbette iyisi, kötüsü vardır. Elbette kullanabilenle, harcayanı bulunur. Yine de, kuramsal anlamda, denklige pek fazla karşı çıkılmaz. Oysa özgürlük, yaşamın bu somut dengesi yanında çok soyut kalır. Tanımı daha da karmaşıktır. Düzeyi kişinin birikimine göre değişir. Azıyla yetinenler bulunduğu gibi, çoğu azımsayanlar da çıkar. Bu haliyle, hem kazanılacak yeni bir durum. Hem her an korunması gereken bekârettir. Nedeni ister kişisel, ister toplumsal kaygı ya da çıkarlar olsun, bir küçük kabul, mutlaka bir bölümünü alır gider. O kadar ki, adaşınız bunu; Ne efsunkâr imişsin ah ey didâr-ı hürriyet, / Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten, dizesiyle pek güzel belirtmektedir. Yâni özgürlük, kendisi için bile ödünden sakınılması gereken bir değerdir. Eğer bir insan, bu koşullar içinde, kişi olarak kendine, varlık olarak topluma gerçek eşitlikle özgürlüğü sağlayabiliyorsa, kardeşliğe ulaşmış sayılır. Doğumdan veya dinden elde edilen kardeşlik değil. Doğrudan insan bilincinden kaynaklanan kardeşlikten söz ediyoruz. Beş parmağın, bir ele bağlı olarak

beşinin de bir olduğu anı, başka türlü anlatmak kolay değil. İlk ağızda eşyanın doğasına aykırı gibi görünüyor. Belki öyle olduğu için de, insanın tüylerini ürpertiyor. Ne var ki, insanoğlunun zaman zaman bunu hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde başardığı da oluyor. İşte, Fransız büyük devriminin insanlığa armağanı budur. Toplumun en alt kesimiyle en üst kesiminin eşitliğini çok açık biçimde kanıtlamıştır. Ancak, bunun koşulu çok ağırdır. Kişi ilkin kendini, sonra durumunu aşacak, tutumunu ancak ondan sonra değiştirecektir. Bu insanın birey olarak, toplumun kitle olarak hem hakkı, hem görevidir. - Bir an duraklayarak derin bir soluk aldı. Öğrencisi, düşü bozulmuşcasına sıçradı. Gözlerinde derin bir şaşkınlıkla Vefik'e baktı. Söylenenleri içmişti. Coşkunun yelinde esirmiş gibiydi. İçinde sürdürmek için dayanılmaz bir istek duydu. Kendini zorlaya zorlaya; - İsterseniz ilkin bu konuda bir uzlaşmaya varalım, - dedi. - Sanırım ondan sonra çok daha kolay anlayacağız.

Subay adayı, tek sözcük etmeden ayağa fırladı. İçtenliğini her devinisinin, her titreşiminde göstere göstere, defterini kalemini topladı. Gözlerinde beğenin şimşekleri çaka çaka Vefik'e bakarak;

- Başüstüne hocam, - diye kapıya yöneldi.

Kapı aydınlığının içinde bir an dondu.

Hazırola geçerek şık bir selâm çaktı.

Onun ışın boşluğu yitmek üzereyken, Süleyman'ın dal gövdesi belirdi. Dışarının aydınlığını omuzlarında taşıyarak bir an durdu. Gözleri koğuş loşluğuna alışır alışmaz yalnızlığını ayırınca gülümsedi;

- Oh ne alâ!.. - Diye ağır ağır yaklaştı. - Biz ilk dersin heyecanını paylaşalım diye, işimizi gücümüzü bırakıp koşmaktayız. Bunlar gizli gizli fısıldaşmaktalar. Descnize, tcnccrc yuvarlanmış, kapağını bulmuş bile!..

- İlk dersin heyecanından olmadığı nereden belli?

- Fısıldaşanlardan!.. İki seçim ustasını kafa kafaya kim görse, öküz altında buzağı aramalı. Yoksa küneden gider ki, gökte nice bir yıldız var, saymaktan anası ağlar. Bilmem anlatabildim mi?

- Öğretmenle öğrencisinin salt derse dayalı ilişkisini, gereğinden fazla abartmıyor musunuz?

- Dersi verenle alanı iyi tanıyorsanız, her abartmanın eksik kalacağını da, hiç abartmadan bileceksiniz.

- Allah Allah, sanki şurda oturup Fransız Devrimine çalışmamışız da, Devlet-i âliyeyi Osmani'yi ateşe vermişiz?

- Eh, şimdilik ateşe vermemişseniz de, demiri taşa çarptığınız belli. Geriye ne kalıyor? Kıvılcımın çakması... Kavın tutuşması ve birkaç uzun üfürük mü? Allahın izniyle, ikiniz bir araya geldinizse, Devlet-i âliyeyi Osmani'yi bilmem ama, Manastır Askeri idadisinin tutuşması yakındır.

- Yok canım, daha neler? Bir subay adayı, anlayamadığı bir şey sordu diye, hemen yangın mı çıkarmış?

- Subay adayı, Mustafa Kemal Selânik, anlayamadığını sorduğu, Refikpaşazade Vefik olursa, yangınla kalınsa iyidir. Yanardağ püskürür de herkes Pompeililer gibi kebab olur yahu!.. Siz ne diyorsunuz?

- Bakın bu açıdan yoklamak hiç aklıma gelmemişti. Neyse, ders nasılsa sürecektir. Madem ustamız bal verecek çiçeği göstermek-teler. İlk fırsatta içini dışını bir yoklayıp tartmaya çalışınız.

- Desenize yandı yetim Mustafam!.. Kendimizden bilmesek, apışıp kalırız. İnsanın içindeki cevheri çıkarıp avucuna tutuşturur-venle, kendi cevherini katıştırmakta eşsiz olan buluşmuşsa, işarete gerek yoktur. Biz bunca zamandır çengelimizi çekmiş, takacak uygun adam aramaktayız. Beyefendi ilk gününde, hasına toslamakta.

- Az önce bendeniz de aynı şeyleri düşünmekteydiniz!.. Biz şanslı doğanlardan mıyız? Şanssız yeryüzüne gelenlerden mi, ayıramıyorum. Sanki, çiçeğimizden bal damlamakta. Başına dert açmak-tan korkmadan, kendine iş arayan bir nice adam var ise, çevremiz-de... Tamamı da gelip gelip bize toslamakta. Vargit yoluna denilemi-yorsa, elden ne gelir?

- Buyurduğunuz gibi, siz şanslı doğanlar her zaman sütten çıkmış kaşıksınızdır. Zararı yok efendim, Allahın izniyle bir yol istenen sonucu alalım da, varsın suçun tamamı üstümüze olsun.

- Ya alınamazsa?

- O zamana da asker gerekmiyor mu? Siz masumsunuz ya!..

- Öyle elbette!.. Biz, bunca yüzyıldır aklı fikri emirlere uymakta olan cici paşa çocuklarıydık. Derdimiz günümüz, kalemde yükselmek... Yüce Efendimizin gözüne, sultanlardan birinin gönlüne girerek, dünyaya nizamı vermekti. Sonra ne olduysa oldu. Bir yel esti. Yenilik dendi... Yeniçeri Ocağı kalktı... Okullu asker sözü yayıldı, ortalığı köylüler bastı. Ve sırmalı apoletleri takan siz köylüler hem aklımızı başımızdan aldınız, hem kanımıza girdiniz. Sonra da karşımıza geçip alay ediyorsunuz. Ah yeri Cennet olası yüce Selim Hân-ı Sâlis!.. Nizam-ı Cedit'i kurup da, dağdan topladığın şu etrâk-i bi idrâki süslüplü subay etmenin anlamı neydi? Hazır Kabakçı Mustafa topunun püskülünü başına geçirmişken, bu kez de Asakir-i Mansure'yi kurmanın âlemi neydi hey Mahmut Hân-ı Sâni nur içinde yatası!.. İşte böyle, paşazadelerinin karşısına geçip, yüreksizlikleriyle dama oynarlar. Oysa bunlar olmasa, biz aramızda ne güzel geçinir giderdik. Üniformalarını giydiler. Apoletlerini taktılar. Ve hepsi birden tepemize üşüştiler. Köylüyü ilerletmek size mi düştü? Atalarınız oturdukları yerde oturturken haklıymış. Bunlara marş, yetiyor. Bir de, dur, komutu olduğundan haberleri bile yok!.. Alıp başlarını gitmekteler yahu!..

- Maşaallah beyimize!.. Avrupalarda neler neler öğrenmiş. Daha biz ağızımızı açıp hiç bir şey demeden, bunca söylev verilmekteyse, altında bir iş vardır. Mustafa Kemal efendi düşünsün diyeceğim, ama, düşünecek hali kalmışsa!.. Bizim başımızda gümülleyen kabak besbelli ona yönelmiş. Yahu biz köylüler, ne uslanmaz, ne budala insanlarız. Eziklik iliklerimizde işlemiş. Bir paşazade karşımıza dikilip de yüzümüze gülmeye görsün. Anında koyun olup sürüye sayılıyor. Gayri diler çoban olur güder. Diler sürübaşığa soyunup kanaraya sürer.

- Hani gören duyan köylüyü zavallı, paşazadeyi hain sanır. Paşaların kanaraya gittiği yerde köylünün işi ne diye düşünmez.

- Göz görüp kulak işitmekteyse, düşünmek neyin nesi? Herşey

apaçık ortada değil mi? Düşünmek o kadar kolay olsaydı, defter kalem elimizde paşazadelerin peşinden koşar mıydık?

- Burdan paşazadelere kolaymış gibi bir sonuç çıkmıyor mu? O zaman köylünün ardınca sürüklenen ayrıran budalalarını neleyeceğiz?

- Dedik ya, iyisini siz bilirsiniz. Atılacağını atın, satılacağını pazara sürün. Gerisini de bırakın ne hali varsa görsün.

- Aman Allahım, başım gözüm sana emanet!.. Bu köylü milleti tıpkı doğa gibi... Ve onun kadar acımasız. Bu yüzden başı yerde gerek. Bir yol başını dikti de, yola girdi mi, yandı kerimin arpa tarlası. Anında eşkiyaya kesip yağmaya oturmakta ki, Allah muhafaza!.. Ne gücüne güç yetirmek mümkün, ne iştahına kurban yetiştirmek. Bizim ne haddimize ki, ağız çalıp göz süzelim. Çekil bir köşeye, başını kurtar diyeceğim. Ama, ne fayda! Bir kez sakalı kaptırmışız. Ödlekliğimize verip de, kendi kendine gelin güvey olmaya kalkarsa, büsbütün fena!.. Adem ekmeğini toprağa yuğurtmaya almış. Hazır eşek bulmuşken, yük sarmaktan mı sakınacak!.. Hele bir de, düğün dernek kuracaksa, büsbütün nâra yandık der... Tutar da davulunu bize döğdürür alimallah!..

- Öyle ya, beylerimiz nasılsa kıçımıza nâşadını sürmüşler. Sen her yanına ip bağlasan durabilir misin? Hele bir de buyurdukları gibi gücün kuvvetin yerindeyse, Seyirt babam seyirt. Taşa gelir çarpar mısın? Başa gelir çarpılır mısın mevlân bilir.

- Ne farkeder ki, nasılsa hepsinin sonu ölüm.

- Ha bakın, ondan kurtulanı kimse görmedi.

- Öyleyse, kaçınmak abes!.. Ha bugün, ha yarın!..

- Olabilmekte madem, niye yarın olmasın?

- Emredersiniz!..

Çok şükür!
İçimiz rahat.
Alışmaktayız.
Kavuşmaktayız.
Şerbetleniyoruz.
Galiba macera bitti.
Hayretimiz sona erdi.
Yeniden yuvamızdayız.
Evi, ne tez sarıyor insanı.
Birkaç hafta, yetti de arttı.
Sıla uzakta büyümekteymiş.
Herşey burnumuzda tütüyor.
Herkes, düşlerimize giriyor idi.
Sonunda, hepsiyle haşır neşiriz.
Çoluk çocukla, sarmaşıp dolaştık.
Boğaziçi'yle, yeniden kucaklaştık.
Der-i Saadet'le ince ince koklaştık.
Eşimiz dostumuzla, bir bir topluştık.
Gidene, rahmet okuduk, bir ağızdan.
Kalanı birlikte araştırdık soruşturduk.
Allahıma şükürler olsun. Eksiğimiz az.

Noksanımız ürkütecek kadar sayılmaz.
Lâkin, yine de bizi şaşırtan bir şey var!
Bıraktığımız ne varsa, tamamen değişmiş.
Sanki, aradan altı yıl değil, bir asır geçmiş.
Kundaktakiler, çakşırı çekip sokağa kaçmış.
Beşiktekiler gül goncası misali sehere açmış.
Kucaktaki fidanlar boylanmış, çiçeğe kesmiş.
Kocalar kocamaya durmuş, yaşlılar bunamış.
Meğer insan, içindeyden farkedemiyormuş.
Lâkin, ayrılıp kavuşunca göze batıveriyor.
Ne tuhaf, şimdi Refik bile, o çocuk değil.
Sanki akşamdan sabaha büyüüyverdi.
Anasının ısrarı olmasa, göremezdim.
Herifin sakalı bıyığına karışmış yahu!
Ayrınverince, neyleyeceğimi şaşırdım.
Yıl denilen zaman dilimi, ne uzunmuş!
Günü gününe yaşayınca belli olmuyor.
Lâkin, karşılaştırdığın an, farkediyorsun.
Göçmen kuşlar gibi, gidip geldik diyordum.
Besbelli yabanda çok hasret çekmemektenmiş.
Dönüp de, aradaki farkı görür görmez dank etti.
Az daha kalsak, biz de yaban olup, çıkacakmışız.
Oysa, onca uzun zamanı, bir çabukta tüketmiştik.
Koca koca yıllar, göz açıp kapayana, geçmişlerdi.
Her halde, gurbetin tek iyi tarafı da, bu düşünce.
Orası başka bir dünya. Seninki aynıyla duruyor.
Döne dolana gelinende, bıraktığını bulacaksın.
Hem de, geçmiş zamanı dahi içine katmak üzre.
Giderken nasıl bıraktınsa aynıyla vâki bularak.
Heyhat!.. Ne boş bir, *hüsn-ü kuruntu* imiş!..
Meğer her bir şey, kendine göre değişirmiş.
Ve insan, yurdunda, gördüğüne şaşarmış.
Bir başka... Bir değişik... Bayağı yabancı.

Herşeyin başkalaşması, ne feci yarabbi!
Sokaklar, konaklar, hatta insanları bile.
Kişi, kendinden dahi kuşku duyuyor.
Kaç gündür aynalara bakamıyorum.
Ya ben kendim de, değiştiysem!..
Ya da, çok daha dehşet vericisi.
Köhnemiş, kocamışsam iyice.
Elden ayaktan düşmüşsem.
Dış görünüşte olsa dahi.
İyice köhnemişsem.
Hiç işe yaramam.
Dırdırdan gayrı.
Vırvırdan öte.
Olamaz mı?
Tövbe!..
Olası değil!..
Akla sığmaz!..
Mantığa uymaz!..
Yaşımız, başımız ne?
Daha işin başındayız.
Hatta başlamadık bile.
Başlamak ne haddimize!..
Hani elde fermanla, mühür?
Allahım muhafaza buyursun!..
Bizden, aykırı *sâdır* olabilemez.
Husrev köşeginin ettiği kendine.
Aynını beklemek de onun gibilere.
Sadık kul, hem *vakt-i zamanı* bekler.
Hem de, *eşref-i saati* bilir bir güzelle.
Bir kez de, vakittir hadi bakalım, denilmeye.
Alır ele işi, girer yola, öyle bir *azimet* eyler ki!..
Bakmalara *seza*... Görmelere *ceza*... Bilmelere *eza*!
Ne var ki, yüce Efendimiz henüz buyurmamaktalar.

Paşa ise günlerdir, sancılar içinde kıvranıp durmakta.
Ben, dolu dolu geçen günlerin düşlerine karmaktayım.
Keşke, bir an önce gelmek için, öyle acele etmeseydik.
Apaçık ki, yüce efendimizin, zamana ihtiyaçları varmış.
Biz, gecikse idik, her bir şeyi kendilerince ayarlarlardı.
Gelir gelmez de, yapılması gerekene, soyunuverirdik.
Ne yazık!.. Bizler, talihi yâver kullardan, değilmişiz.
Tek işimiz yollu yolunca, halli halince yürümüyor.
Bin emek verdiğimiz şeyden, bir nimet göremeyiz.
Şikâyetimiz külfetten değil, o nasılsa görevimiz.
Kısmetsizlikten yakınmaktayım, o da mı yasak!..
İnsan katarıp düzenlediğini uygulamak istiyor.
Lâkin, bu durum çerçevesinde, ne mümkün!..
İlkin Husrev Paşa'nın, süngüsü düşecek!..
Sonra yüce Efendimizin aklı yatacak!..
Ve ardından, buyrultuyu dayayacak.
Bütün bu bekleyişin nedeni olmalı.
Sabreylemeleri, en görkemli kanıtı.
Nedenini bir de biz öğrenebilsek.
Beklemenin sabır tesbihi olurdu.
Yine Allah Refik'ten razı olsun.
Tam zamanında, imdada erişti.
Biz öyle sallanıp durmaktaydık.
Gün doldurmanın yolunu o buldu.
Varmış önce Hristo kâfirini kandırmış.
Zaten bu ikisi bir araya gelmeye görsün.
Gayrı Cebrail'le, Azrail'i mi meydana salar...
Şeytan'la, cini mi birbirine çatarlar bilinemez.
Biri öncü, biri artçı kesilip, bir oyun eyerler ki!..
Çok zaman, haşâ, sümme haşâ, Allah'ı şaşkırtırlar.
Dönüş sırasında da, aynen böyle olmamış mıydı?
Biri göçü duyduğu an, önümüzden seyirtip gitti.
Öteki, molla kesildi, yanibaşımıza çörekleniverdi.

Nasıl bir rüzigâra kapıldığımızı, çok geç anladık.
Etrafımızı öyle bir çemberin kısılcına aldılar ki!
Paşa da içinde olarak, *girdâbına* kapılıverdik.
Her geçtiğimiz ülke, *merasime mecburdur!*..
Küffarın itibarı, bize değil, Devlet-i âliyye.
Sade bir *hoşamediyile*, yetinmesi *vazifesi*.
O kadarı her hudutta nasılsa yapılmakta.
Biz de resmen hoşnutluğa mahkumuz.
Yolculukta tatsızlık çıkaracak değiliz.
Lâkin, bu ikisi bir şeye el atmasın.
Bambaşka bir *mecraya* akıtırlar.
Yolculukta da, aynı şey oldu.
Resmiyet, dostlukla karıştı.
Hristo'nun *biraderleri!*..
Refik'in, okuldeşleri.
Ve resmi görevliler.
Birbirine çaynaştı.
El üstünde taşındık.
Tam şenlik, şölendi.
Dört kol çengi, *mirim!*
Kâfir oğlu nice becerikli.
Küffarı tezgâhta dokumuş.
Refik'in arkadaşı ne çokmuş.
Sanki bütün Avrupa karşıcımız.
Kontlar, lordlar, prensler ve krallar.
Hristo kâfirinin öz be öz *biraderleri*.
Oğulları, oğlanın okulundan diplomalı.
Eh, bizi de onlardan pek geri saymamalı.
Dost ya da rakip, onca çekişmişliğimiz var.
İnanılması zor. Sanki, her yerde evimizdeyiz.
Biraderlik bizler için, kardeşlikten daha ötede.
Şu okul arkadaşlığı da pek tuhaf bir şey canım.
Gençler birbirlerini gördükleri an, çocuklaşıyorlar.

Sanki, ayrılıklarda yitirdiklerini bir anda buluyorlar. Gençliğe uzak yakın mı var? İkisi bir araya gelmesin. Nasıl haberleşiyorlar? Birbiriyle nerde, buluşuyorlar? Ne akıl erer. Ne erdirecek kadar zaman bulmamız mümkün. Bildiğimiz bir gerçek var ki, her seferinde şaşırp kalıyoruz. Bir ülkenin sınırını geçip de, onlardan birine rastlamayalım. Göz açıp kapayıncaya, beşi altısı birden yöremize çokaşiyor. Bazılarını, biz bile, kendi oğlumuz kadar, yakından tanıyoruz. Elçiliğe gelip gideni... Arada bizimle oturup konuşanları vardı. Zaman denilen şey, ne de çabuk, akıp gidiyor, yüce Allahım!..

O küçücük oğlanlar nasıl koca çınarlara dönüyor? İnanmak kabîl değil. Daha dün cıvıl cıvıl okula giden... Birbirinden not alıp veren... Birlikte bir odaya kapanarak yarı ders, yarı eğlence... Biraz *sükunet*, biraz şamata okuyup giden çocuklar birden büyümüşler.

Çoğu ülkesine dönmüş... Her biri, bir baltaya sap olmuş.

Kimi ana-babasının malıyla mülkünün başına geçmiş. Dizginleri ele alarak, çekip çevirmekte. Kimi, devlet hizmetine girmiş. Öğretmen... Kâtip... Memur... Zabıta âmiri kesilmiş. Hatta asker olanlara rastlanıyor.

Bu yüzden, bizi karşılayan delikanlıların bir bölümü görevli. Lâkin her ülkede konuk etmek isteyenlerin çoğunluğu gönüllü ağırlamacı. Her biri, kendi evini açmakta. Kendi malikânesine buyur etmekte yarışıyor.

Eh, bizimkiler de onlardan aşağı kalır değil, Allaha şükür.

Henüz kimi öğretmen olmadı. Lâkin, hepsi elçiliklerde kâtip.

Şimdilik, bir Refik boşa. Avârelîğin rengârenk uçurtmalarını gök kubbeye salmakta *hür!*.. Elbette ardına takıp sürüklediğine göre, Paşa hemen iş sürmezse!.. Onda azbiraz kendini görmüş olmalı ki, oğlunu hiç gözünü kırpmadan Evropa'da bıraktı da, bunu birlikte getirdi.

Evlâdım diye, haksızlık etmeyeyim.

Yanımızda olmasından pek hoşnuduz.

Hristo, Agop kâfirini de ardına taktığı gibi, önden savuşup git-

tiğinden beri, oğlan elimiz ayağımız, gözümüz kulağımız. Her bir şeyi bizden önce duyup biliyor. Her gerekeni, daha ağzınızı açmadan yapıveriyor. Besbelli Paşa, Hristo'yu elinden kaçınca, Refik'i bundan ötürü ardına taktı.

Tövbeler olsun!..

Durup duruken yine haltettim.

Bağlılık duygum, kantarın topunu kaçınıyor.

Paşa'yı öveyim derken, bazılarının hakkını yiyorum.

Kim ne zaman, Hristo'yla Refik'ten birini ardına takabilmiş?

Paşa da içinde hepimiz, arkalarından sürüklenip durmaktayız.

Bilmem Refik bir gün, bu kâfir oğlunun hünerine crebilir mi?

Erişse cümle âlem, Şeytan'ın çekeceğini seyreleyecektir.

Çünkü, Allah şahit!.. Daha bıyığı terlemeden hem Paşa'yı, hem Hristo kâfirini kaç kez künededen attı. Görmelere sezâ! Her defasında da, benim yüreğim ağzıma geldi. Onlarsa hiç oralı değil. Öfkeleceklerine mal bulmuş mağribi benzeri ellerini oğuşturduklarına herkes tanık.

Kendi cinlerine uygun birini bulmaktan, ikisi de pek memnun.

Doğrusu onları, haksız bulmak kolay değil. Herif, boyuna bosuna bakmadan, hepimizi dolaba koyduğuna göre, değeri su götürmez.

Zaten Paşa'yla Hristo kâfiri, yeteneği üzerinde tam ve kesin bir inanca ulaşmasalardı, yedeğe alırlar mıydı?

İmkânı, mümkünü yok.

Hele biraz daha pişsin der çıkarlardı.

Kendi yavrularına nasıl deyiverdiler?

Bir yol da kestirip attılar mı, gayrı hayretmez.

Biz babaoğul gösüzler gibi yalvarıp yakarsak ne fayda.

Nuh dediklerinde, nebi dedirtmeye güç yetirilemez ki!..

Kimbilir çocuk, Der-i saadetin yüzünü bir daha ne zaman görür... Biz hatunun dırdırından ne vakit ve nasıl kurtulur idik?

Ötekileri, elçiliklerin *âsude baharında* günlerini gün eylemeyeceği salarak, bunu çekip getirdiklerine göre bir bildikleri vardır. Her halde, hile ve desise yuvası şu güzelim Asitane'de pişmesini yeğlediler.

Devlet adamı, gücü erişmiyende hile ve desiseye başvuracak.

Devlet çıkarını korumanın başka yolu henüz icadedilmedi.

Ya asker üşürür, işini bitirirsin. Ya hile ve desiseye sığınıp işinin bitirilmesini önlersin. İkisinin arasındaki bin türlü civelekliğin altını kazı, ya birinin içine düşeceksindir. Ya diğerine yanaştığın görülecek.

İsbatı kendi hayatımız kadar açık ve ortada.

Başka yol olsa altı yıldır yaptığımızı hangi kaba koyabilirdik?

Tam ve olgun yetişmesinin en iyi yolunu onlardan iyi bilecek değilim a!.. Biri âmirimiz, diğeri pirimiz. Ne ki işlerler, hayırdır!..

Nasılsa, devlet hizmetine koşulmayacak mı?

Her öğrendiği, mesleğinde yeni bir altın bileziktir.

Yeri geldi, gücü elverdiyse *kılıç hakkına* dayanır.

Söktüremiyorsa, hile ve desisenin hasını dayayıverir.

Ahi gülbanki, onca yüzyıl boşu boşuna mı çekilmiştir?

Her meslek, aşkını olmasa da, meşkini Ahilikten çalmıştır.

Devletlülük de bir meslek. Ötekilerden geri mi kalacakmış?

Vah ustayı aşamayan çırağa! Eyvah, daim önde kalan ustaya!

Onların başlattığını, nice has kul olur olsun, bizcileyin sıradan adamlar sürükleyip gidemez ki! Herkesin işi kendi çapıyla *mütenasibtir*.

Aklı akıllarına denk, fikri fikirlerine uygun olmalı. Yüreği da-ima yüreklerinde çarpmalı. Üstüne üstlük, kendileriyle aşık atabilecek nitelik ve yetenekleri bulunmalı ki, çıraklıklarına yaraşabilsin.

Allahıma bin şükür, aldığımız emri *hitemam* yerine getirmekte kimse önümüze geçemez. Ve lâkin, iş gelip de karar vermeye dayandı mı, apışır kalırsınız. Bu yüzden deriz ki, ardılı öncülüne uygun düşmeli.

Yoksa her iyi iş de, kötülük benzeri yapanın ömrüyle *kaimdir*.

Oysa herkes, eninde sonunda geçip gideceği bu *dâr-ı dünyada*, meşrebince, *hayr-ül-halef* bırakmaya hem mecburdur, hem hevesli.

Sana hamd-ü senâlar olsun yüce Tanrım!..

Bendende bu umudun uyanmasını sağladın!..

Takdir buyrulur ki, oğulun babayla öğünmek hakkıdır!..

Babaya oğluyla öğünmeyi ancak lutf-u keremin bağışlayabilir.

Eğer ömrünün bereketi de bağışına kavuşursa Rabbim! Devlet-i âliyemize hizmetinin bizden kat kat fazla olacağından kuşku yok!..

Haydi ben babasıyım!..

Devlet terbiyemizle bağlılığımız, hizmet sözkonusu olduğunda, eti tırmaktan ayırmakta duraksamaz. Lâkin, kendi ciğerpâresi hususunda, her babanın yanılma payı bulunabilir!..

Ancak öyle iki âdem ejderhasının hayranlığını kazanmıştır ki!..

Ölçüleri her zaman bizimkinden ırak, seninkilere yakın olmakta.

O bakımdan, göğsümü gere gere sana hamdeyleyebilmekteyim.

Çünkü, takdir buyurursun ki, akranına güven veren genç çoktur. Aynı zamanda büyüklerinde saygı uyandırabileni ise, hem pek nadir, hem de yeteneğini pek çok defa kanıtlamış olmaya mecburdur.

Bu yüzden Refik'i kendimden çok, onlara benzetirim.

Elbette hiç bir şeyiyle mirasını inkâr etmemekte yavrum!

Yüzüyle, bedeni ilkgençliğimin boy aynası sayılsa yeridir.

Ne var ki, bir küçük ipucundan bir koca *mesnevi* bulup çıkarma yeteneğini Allah benden esirgemiş!.. Bu üstünlük, *ömr-ü hayatımda* tanıdığım insanlar arasında, bir Paşa'da, bir de bizim oğlanda var.

Gerçi Hristo kâfiri, bu konuda da düzeyine erişilmez biridir.

Lâkin onun asıl üstünlüğü, bilginin kaynağına ulaşmasında.

Herifçioğlu yalnız *tarih-i atık*'in bütün filozoflarını afyon topağı misali, yutmakla yetinmemiş... Zamanımız bilgelerinin *akl-u hayalinde* de ne varsa çekip alarak, dağarcığına istiflemiş.

O yüzden her fırsatta, onun *kâhına* erişmesine duacıyım.

Ademin yeteneği bilgiyle buluştu mu, damla deryaya kavuşur.

Dilerse kürek çekip kıyıda dolanır, diler yelken açıp ufka ulaşır.

Akl-u vicdan sahibi bir ata, evlâdından daha öte ne umabilir?

Rabbim herkese, göğsünü kabartacak oğul ihsan eylesin.

Bunun nasıl bir ödül olduğunu, çocuğunun beccerisini görmüş biri olarak çok iyi bilmekte... O yüzden oğlumun pirlere katına erişmesi ve her babanın bizim öğüncümüze ulaşmasını dilemekteyim.

Hristo kâfiriyle, Paşa efendimizin kısa zaman içinde yaptıklarını yakından gördüm. Hepimize tükenmez örnek ve öğünç kaynağı olacağına benden sağlam tanık olamaz. Andolsun ki, fırsat ele gelende, yaptıkları yapacaklarının yanında hiç kalacaktır.

Ne yazık!.. Fırsat bir türlü ele gelmemekte.
Geleliden beri *avara kasnak* beklemedeyiz.
Gerçi, okur yazar ademin sıkılmaya vakti olmaz.
Boş kaldığı an, selâmlığının has köşesine kurulur.
Nargilesini doldurtur, rahlesinin başına çöreklenir.
Kitabını okur... *Hâtıratını* yazar... Geleceği tasarlar.
Lâkin, bu günlerde bir türlü buna da fırsat olmamakta.
Yerleşik evde onarıma kalkışmak ne zor işmiş Allahım!..
Ne gün güne benzemekte, ne gecenin tadı kalıyor.
Selâyla yatağımdan fırladım. Hatun sarsıntıma sıçradı.
Biz mahmur gözlerimizi oğuşturmaktaiken, kapı açıldı.
Şetaret Bacı, tepsiyi kapmış, süzüle süzüle hareme girdi.
Hiç uyumaz mı bu kadın? Kahveyi elleriyle yaptığı belli.
Odanın içini saran mis gibi kahve kokusu, ikimizi de ayılttı.
Karı-koca fincanlara uzanıyorduk ki, asıl koku meydana çıktı ;
- Hemen bu sabah şu *amele güruhuna*, bir çift emirlerimi veriniz! İki çift tenbihlerimi geçiniz, feem!.. Konakımızın altı üstüne gc!miştir. Pasaklılıklarından illallahlarımı çeke çeke, *arş-ı âlâya* değmiş olsa gerek. Horantalar onarmaklığa değil, yıkmaya *azm-ü karar eylemişler!*.. Sabahın *behrinden* akşamın *dehrine* çaputum climde izlerine basıyorum. Faidesiz!.. Her bir yerlerinden pislik akor feem!.. Günahlarıma girmekten korkmasam, *mahsustan* yapoorlar deyeceğim. Çünküm bendeniz ne zaman titizlenmelerini reca etsem, daha bir beter pisletoorlar. Her bireri birer adem ejderhası kâfirlerimin!.. Selâmlıkım dombay hergelesine döndü. Teskereleri mi yamuk, kendileri mi doğru tutmayı bilmez kestirememekteyim feem!.. Avluda kardıkları harçlarını, divarlarıma sıvayacaklarına, merdivanlara döküp saçmaktalar. Güzelim maun basamaklarım çırallık çamlarıma dönör. Halayıklarım tahta sürtmekten helâk olurlar. Onları sokakımdan bulmadık. Yazıklarımıdır!.. Hem de günahlarımdır demekteyim. Lâkin anlatamamaktayım! Dillerimi mi bilmemek-tler? *Suret-i mahsusada* mı, anlamamaktalar bir türlü kestirememekteyim. Fırıncı kürekinden büyük ayaklarıyla namaz kılmaya kı-

yamadığım cilâli parkelerimi hart hurt ezmekteler!.. Allahım Beşir Aka'dan razılarım olsun!.. Nalçalı potinlerini çıkartmadan, içeri adım attırtmamakta. Bir an olsun gözünü açmasa, *sallamehusselâm* her yerlerime dalacaklar. Kaçımı göçümü bilmediklerinden mi? Müselman evini pisletme hınzırlığından mı, çözmek kabil değil! Böyle gider ise namuslarımız *paymâl* olacak feem!.. Son günlerde, kimden yüzlerimi buldular bilememekteyim. Bir iyice azıttılar. Ne, bendenizi dinlemekteler, ne lalanın emirlerine uyuyorlar... Osep kâfirinden kaç kerelerim ricada bulundum. Bilmem hiç bir şey söylememekte, bilmem dinletememekte!.. Hiç tınmoorlar. Bir defa da sizden zılgıt yemezler ise, korkarım konakıma kurşunlarımı döktürüp, *gusûl ahdestleri* aldıracağız. Her bir yerimizde, kırılasi el ve ayaklarının izi var. Allahıma şükürlerim olsun. Tedbirli davranıp halıcıklarımı, çekirge sürüsü misali konakıma dalmadan önce toplamış, kilimciklerimi kaldırmış idim. Lâkin, divânımı kapılarımı nerelere sığdırmalı bilemem ki!.. Konakımı baştan sona yıkıp yeniden yapacakları söylen-se idi, tedbiri ona göre alınır idi. Fekat, bildirilmedi feem!.. Kullarınız, öyle bir buyrultunuzdan haberdar değililer iken, bu güruhun eşkıya misali her bir yerimizi bozup dağıtmasına göz yumulabilir mi? Hafakanlarım basmakta!.. Asaplarım bozulmakta!.. Kahırlarım ol-maktayım feem!..

Yudum aralarında, hatuna göz kırparak gülümsüyorum.

Lâkin bacı kalfanın dırdırından kurtulmak mümkün değil.

Kahve mi içtim, yoksa dayak mı yedim, farkına varmadım.

Telveyi çalkalaya çalkalaya nasıl yuttuğumu bilemiyorum.

Boş fincanı, zoraki bir tebessümle, geri verirken;

- Tasalanma bacı kalfa, - demiş bulundum. - Hemen bu sabah

tcmbihlerim. Lâkin sen de onarım bitenc fazla üstelemesen iyi olur.

Daha sabah sofraya yeni oturmuştum ki, Paşa'dan, haber geldi.

Pek ivecen bir durum olmasa, ulağı böyle erken göndermezdi.

Ağzımda lokmayı çiğneye çiğneye, ulağın ardına takılıverdim.

O telâş içinde, ne verdiğim söz aklıma geldi, ne ustayı gördüm.

İşçiler, gün doğduktan bir hayli sonra, çalışmaya başlıyorlar.

Yolda birine rastlasaydım, belki yine aklıma gelir, uyarırdım. Ne çare ki, konaktan çıkmamla, yalıya varmam bir olmuştu. Daha ben selâmlaşmaktayken, diğerleri de sükûn ettiler. Herkes çokaştığına göre, sabahın hayrına erilmiş olmalı. Selâmlığa geçip oturduğumuz an, kahvelerimiz yetiştı. Halayıklar, gözaçıp kapayana fincanları sunup gittiler. Hüseyin Ağa, yaşından umulmaz bir hızla fıskıyeyi açtı. Daha suyun sesi, kulaklarımıza erişmeden, kayıplara karıştı. İlk yudumu yutmadan Paşa'nın gözleri, gözlerimle bitişmişti. Yürecimin köküne ışıldak tutulmuş saydamlaştığını sandım. İçimin temizliği dışıma vurmuş ki, yavaş yavaş başını çevirdi. Hepimizi süzdükten sonra şaşırtıcı bir ağırlıkla söze girdi;

- Dün yatsıdan epey sonra, Kâni Bey uğradılar. Yüce Efendiminizin, Mısır kargaşasının, bir *zabt-u raptâ*, alınması... Donanmay-ı Humayun'un iadesine ilişkin *maslahatın*, en kısa zamanda, *hak-ı pâyilerine* sunulması emirlerini bildirdiler. Hay hay! Yarın, *selâmlık resminden* sonra sunarım, deyip çıktım. Sonra verdiğim sözden ürk-tüm. İş başa düşmeden, her taslak uygun görünüyormuş. Başa düşünce, şaşırıp kaldım. Doluya koyuyorum almıyor, boşa koyuyorum dolmuyor. Uykum kaçtı. Bir ara, sizi geceden toplayayım, hazırlığımızı bir daha gözden geçirelim, dedim. Hemen sonra, sabahın şerri, akşamın hayrından iyidir, dedim. Eksiği, dinlenmiş zihinlerle tamamlamak daha kolay olur. Yangına bu kadar çabuk koşturulacağımızı hiç birimiz düşünmedik. Demek ki, bunca açık delile rağmen, yürecimizin bir köşesinde, Koca Vezirin hünerine dair hep bir kuşku taşımışız. Lâkin, hüner ne olursa olsaun, zora hile dayanmamakta. Ve öyle görünmekte ki, Mehmet Ali Celâlisi, İhsrev zorbasını künden deden attı. Hem donanmay-ı humayunun üstüne oturup hem *hakimi-yetini* pekiştirince, Koca Vezir şallak mallak ortada kaldı. Her birini bir haksızlıkta kullana kullana, bütün maşalarını teker teker elden çıkaran Paşa, dehşete düşmüş olmalı. Baktı ki, perçendebazlığına bu kez kendisi kurban gidecek, bir taşla birkaç kuş birden vurmaya çabalamasın mümkün mi? Taşı hazır!.. Mehmet Ali haini bir yol devlet

sahibi oldu da, *düvel-i muazzama* ile kendi başına iş tuttu mu, yalnız Mısır değil, tüm Afrikiyye elden gider. Elbette, onun pek değer verdiği, kellesi de gider. Lâkin, zaten bir ayağı çukurda bir pir-i fâninin cesedi, onca eyaleti geri getirir mi? Nerde o yoğurdun bolluğu? İşte kurnazın taşı bu. Kuş da, yüce Efendimizle biziz, bu hesapça!.. Kendi nefesi tükendi ya!.. Aklı sıra soluğu yetenin sırtına tüneyecek. Bütün bu olanlar kimde hal kor, diye sormak kabil. Can telâşına düşen, o kadar ince cleyip sık dokuyabilir mi? Denize düşen yılanı sarılmaktaysa, Husrev Paşa da döne dolaşa bizim yola girmesin mümkün mi? Öyle görünür ki, çaresizliğe yenildi. Vê sonunda doğruyu buldu. Yine de, huylu huyundan geçsin, imkânsız. Adem gibi, gayrı biz bu işlere akıl erdirememekte, güç yetirememekteyiz, diye mühr-ü humâyunu sahibine teslim cleyeceğine, oyun kuruyor. Aklınca, kendinin boğulduğu bataklığı, hiç bir fâni aşamaz. Yiğit özentisi, çırpına çırpına batınca da, Koca Vezir'in her yaptığı yanına kâr kalır. Üstelik temize çıkmış postta, hükümranlığın gücü de, tadı da cabası. Hazır Efendimiz, gözü açılmadık sığircık yavrusu... Bizciler av görmedik acemi çaylağız ya, fırsat ele geldi, çamura sürmenin tam vakti, diye düşünmüş olmalı. Yükler sırtımıza taşıyamaz yükü. Çekilir kıyıcığın felâket deryasının. Seyrine keder gelecek değil. İşin içinden çıkabildik, ne güzel!.. Hemen sahiplenir. Çıkamadıksa, selâmet postu nasılsa elinin altında. Mısır elden gitmiş!.. Afrikiyye kapanın elinde kalmış, ne gam!.. O, *âhır ömrünün* saltanatında, *ferman ferma* ya!.. Gerisi vız gelir!.. Bir âdem bunca duyarsız... Bunca hıyarsız olabilir mi? Bir devlet, böylesi *muhterise* emanet edilir mi? Aklımı fikrimi sen koru Rabbim!.. Devlet-i âli hiç böyle bir ahmaklığa tutsak olmamış idi. Devlet elden gitmekte, o s'ur'una alay düzer. Bir de devletlü olacak. Bunca hizmeti bulunacak ha!.. Geç efendim!.. Köhne devletin, saltanatından n'ola? Al başında parala. Mevlâm, hıyanet erbabını aymazlıktan sürmeyi bize nasibceylediyse, ne mutlu. Hizmete başlarken, nimet ne umulur, ne sunulur. Tam tersine, hizmet, külfet demektir. Kul köle takımı, bunu bilemez ki!.. Onlar nimet tutsağıdır. Külfet, efendiye ait. Köleye efendi yok değil a!..

Al-i Osman olmazsa, al-i Yezdan olur. Yeter ki, efendi olsun. Oysa biz, öyle miyiz? Devlet, elden gidende, biz de bizden gideriz. O yüzden, kul köle taifesi varsın nimete üşüşsün. Biz, rcaya ve beraya evlâdı, ister istemez külfeti yükleneceğiz. Gayri mevlâm yardım cylesin.

Gözücüyla bakmak gereksiz!.. Hepimiz aynı ipin canbazıyız.

Havuzu çepeçevre saran divana, soluksuz serpelendik kaldık.

Düşünme bahanesiyle, fısıkiyenin ninni misali şıptırtısına daldık.

İş başa düşünce, eski günler ne tez geri geliyor, yüce Tanrım!

Herkes bir şey söylemek telâşıyla aklında lâf düzmekle meşgul.

Lâkin, dudak höpürtüsüyle su şırıltısından başka ses çıkmıyor.

Onca zamandır beklenen dem gelince şaşıp kalmamız ne tuhaf!

Hani biz iyisine de kötüsüne de hazırlıklıydık? Bu sessizlik ne?

Neden dut yemiş bülbüle döndük? Neden battık hüznü?

İşte at işte meydan denilmekte, karalar bağlamak yakışır mı?

Galiba sonunda iş başa düşecek? Biri ağzının bağına çözmeli.

Allah Âli Efendiden, bin kerre razı olsun! Hepimizden atakmış.

Biz galiba, Hristo kâfirinin afyonu patlasın diye bekliyorduk.

İzinden lâf sürmeye alışkındık. Susup kalınca dilimiz tutuldu.

Lâkin, Âli Efendi zekâ ve bilgisiyle, alışkanlığımızı değiştirdi;

- *Maslahat apaçık meydanda*, - diye atıldı, şaşkınlığımızın üstüne.

Ağzı açık ayran budalası gibi bakıp kalmamıza hiç aldırma-
dan, derleyip topladı aklındakini; - Anlaşma bir an önce yürürlüğe
girmeli. Küffar iti, dersini, *seksuncuların* hasından almıştır. Kemiği
dişlemeden, salya salar mı? Husrev Paşa, göstermekle aldatacağını
sandı. Eli hamur, karnı aç kaldı. Kurnazlık, ahmağı çökertmede ge-
çerli. Güçlüye gereken yine güçtür. Hele devletlerarası iş tutmaktay-
san ya kuvvete dayanacaksın ya kemiğin körpesini üstelik iliği, ya-
ğıyla sunacaksın!.. Köşeğin ettiğine bakın!.. Hem gürp diye der-
mansızlığını ele vermiş... Hem hürp diye, kurnazlığa yeltenmekte.
Olur mu? Madem Mehmet Ali'den köteği yedin, ceremen neyse çe-
kecek. Onurun elveriyorsa astına sürtüneceksin. Yüreğin kaldırmı-
yorsa üstüne peşkeş vereceksin. Bu bizimkinde ne onur ne yürek
var. Hem şallak mallak ortada gezer. Hem de her şeyden hile sezer.

İyi de, iş zora bindi mi, ya yardım, ya serden geçmek koşul. Sersem, ikisini de elde tutmaya yeminli. Hani pehlivanlığın? Yok!.. Eh, *caz-gırlık* da mı yasak? Baktı ki, Mehmet Ali her kezinde sırtını yere çalmakta. Er meydanına bizi sürüp parsa toplamaya kalkıyor? Besbelli, düşündüğü kurt kaparı. Yüce Efendimize, bir de bunu sınayalım, demiştir. Kölelerine de, tutarsa biz yapmış oluruz. Tutmazsa, Pertev Paşaluları yerle yeksan cyleriz. Akli sıra, ardımızdan itecek, önümüzden çecek. Hem de yapar mı yapar fendi elverirse. Kaç kez, kaç kişilere yaptı da, tutturdu. Pertev Paşa efendimize bile yutturduğu ağrıyı, bizden esirgeyecek değil. Bir yol gözünü hırs bürümesin ademin. Sakalını çiğnine verip düşünmeyi *zül* sayar. Usta pehlivan ya!.. Zaloğlu Rüstem, zalim!.. Alicengiz misali, oyun içinde oyun kuracak. Tutarsa, *temennahı* çakacak. Tutmazsa, söküp atacak. İyi de, bunca *tuvana* levendi, nasıl çıvgara alacak? Bilcek ister, güç ister, akıl ister!.. Vermeyende mâbut, neylesin Mahmut? İster istemez son barutunu da, baskın basanıdır fetvasına harcayacak. İş bir iyice çapraştırdıktan sonra, başamıza dolamakta. Biz boş bulunur, gerdek hevesine düşersek, kurdun kapanına kısıılırız. O başını taştan taş vurarak anladı ki, otu tutmadan katırı koşturmanın mümkün kalmamıştır. Aklinca bizi seyisliğe salar. Otu tutacağız. O hem cyre kurulacak. Hem sopayla dizgine sarılacak. Amına cin yahu!.. Sanki kendileri, *Şeytan-ı lâin*, biz anadan doğma *melâikeyiz*!.. Zorbanın akli merhem karsa, ilkin kendi merhametine sürer. Sopayla iş tutan, başında paralanan çomağını, kimin tekerine sokabilmiş? Ahı gitmiş, vahı kalmış ademin ziyanı kendine. Ol görüp hesaba katmak yanlış. Ve lâkin, yüce Efendimizin doğrudan doğruya aldığı karara, can baş üstüne katıldıysa, dikkat etmekli. Rakibi tezden yıkma hevesiyle kışkırtmış olabilir. Çıkmadık candan kim umut keser? Totalim öyle!.. Yine de, Allah razı olsun!.. Her hal-ü kârda koca vezirin işi bitik!.. Elbette biz, yüzümüze gözümüze bulaştırmazsak. Bence aceleye hiç gerek yok!.. Nasılsa, her başın varıp çarpacağı bir taş vardır. Husrev Paşa'mızinki de, Mehmet Ali sergerdesine vurdu. Hem de üstüste kaç kez!.. Yüce Mevlâm bir nice âdildir!.. Tencereyi yuvarla-

dı, kapağını buldurdı. Azbiraz sabır ve hünerle, ikisini aynı köze oturtmak kabil. Bunun da yolu belli. Eti itin, otu atın önüne koyacağız. Onlar iştahla tıkınıırken, biz deveyi hendekten aşırtacağız.

Mubarek, her benzetmesiyle, içimizde güller açtırdı.

Aklımızın taze goncelerinde, seher bülbülleri şakıttı.

O söyledikçe, içimizde olan ay ışığı gibi dışımıza vurdu.

Hay akıyla binler yaşasın, şu, Mehmet Emin Ali Efendi.

İşi öyle bir yerinden alıp öyle bir yere vurdu ki, Hristo kâfiri bile mahmur gözlerini fincan misali açarak bakakaldı. Şarap küpü gövdesini yarım softa esrikliğiyle salladığına... Lâf hokkası dudaklarını yaladığına bakılırsa, sonunda afyonu patladı. Yanılmamışım!..

- İyi de, deve aşırtacağın hendeğe bir köprü kurmak o kadar zor mu? - Diye soruverdi. Ağzımız açık, gözlerimiz ıslıl ıslıl yüzüne bakınca, gülümseyerek sürdürdü; - Paşa hazretleriyle, Âli Efendi'nin tahminleri doğru da, bu köşek gerçekten barutunu tükettiye, acelemiz ne? Yoksa, ardımızdan kovalayan mı var? Hemen soyunup, yükü neden tümüyle biz sarınacakmısınız? O ve benzerleriyse bütün fırsatlarını tüketmişler. Madem halâ kostaklanmakta, verelim devenin ipini eline!.. Ahır ömründe yarar bir iş görsün. O hendek başında debelenirken, biz köprümüzü sağlamca kuralım ki, kervanımız gönül huzuruyla geçsin.

İmansız kâfir, edeceğini etmiş, Paşa aradığını bulmuştu.

Ondan öteye, lâfı birimize bırakır mı? Hemen kestirip attı;

- Anladım, - dedi. - Pek bir güzel özetlediniz. İlk her türlü direnci kırmalıyız. Yüce Efendimizin karar ve tutumuna göre, özgeçiyic mi sığınırız, kurnazlığa mı yarın görürüz. Lâkin, hep akılda tutacağımız bir şey var. Antlaşmayı da Tanzimat'ı da, o'ndan geçirteceğiz. Sonra, fırsatın ele geldiğine inanarak direnmeye kalkıştığı anda da, *ahdine vefasızlığından* tutup hendeğe itivereceğiz.

İliklerime kadar ürperdim. Kendimi tutmasam, höykürecekdim.

Şu iktidar çekişmesi ne berbat iş. Ne kadar acımasız, Tanrım.

İnsanı, insanın kurdu kılıyor. Tuzağı aşırsa hırsla tutulacağı kesin.

İçim bulandı. Gözüm beneklendi. Paşa'nın yüzüne bakamadım.

Husrev Paşa'nın tez günde eceliyle ölmesini, içtenlikle diledim.
Ola ki, yüce mevlâm duyar da, bu acizin duasını kabul eyler.
O, Sadrazam olarak gömülür... Biz, murdara bulaşmayız.
Yoksa, Pertev Paşa'ya, ettiğinden beterine uğrayacak.
Oysa, tez günde, imdadına Azrail erişiverse, ne iyi.
Mirgun'daki sarayında, gulâmlarının kollarında.
İş-ü işret içre serhoş, zevk-u sefâsında birhoş.
Hiç bir sızıltıya, meydan vermeden namazı kılınır.
Kimi ağlar... Kimi yas tutar. Kimi de, hicve özenir.
Ne kendi etti rahat, ne âleme verdi huzur, diye başlar.
Geçti gitti dünyadan, dayansın ehl-i kubur, diye bitirir.
Hele bir de bu gidiş, düşünülenleri uyguladıktan sonraysa.
Andolsun ki, biz dahi minnet duyar, ardı sıra hayır dua ederiz.
Bir kez, yola düşende, önümüze ondan gayrı kim geçebilir?
Ustanın kırdığı testiyi, hangi akılsız çırak onarmak ister?
Dün ona teslim olanların tümü, anında bize biat eyler.
Yok, hükmünü biz kesmeye mecbur olursak, kötü.
Bu iktidar aşiftesinin yolu, nedense pek tuhaf.
Merete, kim nasıl gelmekteyse, öyle gidiyor.
O yüzden gönülle gelmenin çaresini bulmalı.
Zorla gelen, zorla gitmeye katlanmak zorunda.
Bunun önlemek için de, hile ve desiseye tutsak.
Gayrı ademin işi gücü, pusu kurmak, tuzak bozmak.
Oysa devlete hizmetle, Allah'a ibadet aynı şeydir.
Temiz vicdan, sadık yürek ve âdil akıl gerektirir.
Hile, *hunfa* ve desiseyse, zorbalığın fendidir.
Kötüyle başlarsak, kötülüğe tutsak oluruz.
Yazık ki, bir türlü iyiyle başlayamıyoruz.
Düşünsesi bile, beni fenalaştırmaya yetti.
Aynı anda, aynı şeyi düşünebilmemiz, ne iyi.
Susku dağında kendi sesimin yankısını yakaladım.
Herkesten daha büyük, bir şaşkınlık ve ürküyle irkildim;
- Allah beni, posta mahkum olmaktan korusun, - demişim. Yan-
kının yankısı, Hristo ve Agop kâfirlerinde büsbütün büyüdü;

- Beni de!..

- Beni de!..

Reşit Paşa ile Âli Efendinin ağız açmasına bırakmadım.

Bu deve güdülecekse, eninde sonunda biz güdecektik.

Hazır, fırının ağızına süreceğimiz belli olmuşken durulmaz.

Madem söze ilk ben başladım. Sürdürmek de bana düşerdi.

- Şu halde, - diye ağır ağır konuştum. - Ruhiddin Efendi ne ya-

na katılır bilemem. Bir araya geldiğimizde içini deşer, fikrini görü-

rüz. Şimdilik iş Paşa'yla Âli Efendi'ye yüklenmiş görünüyor. Bun-

dan öte, biz üçümüz emir eriyiz. Nerde, nasıl ve ne buyurlarsa,

öyle yaparız.

Âli Efendi, kızıp coştı mu, boyunu uzatmanın yolunu bulur.

Bir anda, divanın üstünde zıplayarak, hepimize tepeden baktı.

- Hepimiz Paşa Efendimizin hüküm ve kararına göre buyurdu-

nuz. Sizden eksikim ne ki, kendinizden ayrık tutarsınız?

- Fazlanızı öne sürmek istedim, - diye ağızını tıkadım. - Aramı-

za hiç bir çekişmenin gölgesi, hiç bir zaman girmemeli.

- Bu mümkün değil, - diye üstelcdi Âli Efendi. - Husrev Pa-

şa'nın çekişmediğiyle peşreve kalkmak, *akibetine* kumar oynamak-

tır. Aramıza böyle bir ahmaklığın sızmasına siz razı olsanız, ben ha-

karet sayarım.

Boş bulunduğumuzu geç anladık. Ne fayda!.. İş işten geçmişti.

Paşa âdemin boşluğunu bulur da haddini bildirmez olur mu;

- Madem öyle uygun görmektesiniz, - diye buyurdu. - Kabul!..

Biz buzdağının görünen yüzü oluruz. Görünmeyen asıl gücü de siz.

Böylesi çok daha iyi. Her türlü kaza ve belâyı savmak için cecremeyi

siz çekersiniz. Parsayı biz toplarız. Sağolun! Nasılsa, post tek değil!

Herkes yerini kendi seçti. Âli Efendi, görünen yüzde yardım eyler.

Hristo Efendi, hem ustamız, hem aklımız, hem fikrimiz. Yorgunu

dinlendirecek, nöbeti değiştirecek yerde olmalı. Şimdi nasılsa öyle

yani! Pirlik, üstâdlık postunda!.. Agop Efendi, hocalarımızın bile

hocası. Yetenekliyi tanımak ve yetiştirmekte üstüne yoktur. Bahir

Efendi, karmaşık ilişkileri düzene koymakta çsizdir. Aramızın bo-

zulmasını önler. Ruhiddin Efendi, ustamız burda işleri düzenleyip de dönünceye Evropa'daki gözümüz kulağımız olsa fena mı? Hay yaşayın emi!.. Tam bize yaraşır bir işbölümü oldu.

İnsan, bulunca bunuyor.

İlkin şaka yaptığını sandım.

Gülüyordum ki, donakaldım.

Paşa, gerçekten çok ciddiymi.

Asıl zorluğu çözdüğü belliydi.

Az daha çarpıntıdan ölecektim.

Hristo kâfiri benden daha beterti.

Beti benizi atmış, yüzü küle kesmişti.

Agop başına gelenden habersiz gibiydi.

Açık ağzıyla, gülen ayva, ağlayan nar misali.

Daha biz deprenip, çığırışmaya girişmeden sürdürmez mi;

- Evet pek iyi oldu!.. Refik ustamıza, Vefik Hocamıza, Ohan-

nes size, Kostaki'yle Cemil de Ruhiddin Efendi'ye yardım ederlerse, pişerler. Biz ilk hızda ya savururuz, ya sivruluruz. Ama, bizden geçip size, sizi aşır bize hiç kimse, zerre kadar zarar veremez.

Hepimiz yutkunup kalmıştık.

Sesimiz soluğumuz kesilmişti.

Her birimiz, yerimize gömüldük.

Sindiremeden, sofraya oturduk.

Karnımız doymadan, selâ verildi.

Abdest alanımız aldı, camiye daldı.

Namaz kılmayanımız, selâmlığa yetiştı.

Merasim bitti, Muayede Salonu boşaldı.

Yüce Hünkâr'ın emirleri, Paşalara buyruldu.

Saray-ı Humayun'da, başbaşa halvet oldular.

Biz yoksullar yalıda, kıvranıp dokuz doğurduk.

İkindi okundu, ses yok. Akşam oldu tıs çıkmıyor.

Yemek yendi... Yatsı tekmillendi, Paşa görünmedi.

Yarı gecede, Saray'da alakondüğünün, haberi geldi.

İlkin tarıfsız kaygılara düştük. Dehşetler içinde kaldık.

Sonra, korkularımızı hayra yorduk. Sevindik, fcahladık. Bir, yalıda kalalım dedik. Bir konakların, halini düşündük. Sonunda, ikircimi savdık. Sabah toplanmak üzere dağıldık. Gece yarısı konağa döndüğümde, neye uğradığımı şaşırdım. Beşir Ağa, kapıda bitkin bekliyor... Selâmlıkta ışıık yanıyordu. Divanhaneye çıkmaktayken, *selis* frenkçe sözlerle durakladım. Yaklaşınca, seçkin tartışmanın, büyüsunü bozmaktan sakındım. Hareme, yönelmişim ki, Beşir Ağa, sessizce selâmlığı gösterdi. Kapıdan girer girmez, onlar susuverdi, ben durup irkildim. Refik'in arkadaşlarını bilirim. İçerdeki, tanımadığım biriydi. Girer girmez ikisi de ayağa kalktılar. Refik, konuğunu tanıttı; - Doktor Keccizade Fuat Efendi... Sağolsun!.. Hızır gibi, yetişti. Yoksa, Şetaret Dadi'yla neylerdik, bilemiyorum.

Neye uğradığımı şaşırdım. Kalfa sabah giderken turp gibiydi. Doktor çağırarak önemde hastalığı olsa, mutlaka farkederdim. Gülmemeğe kendilerini zorladıkları, hallerinden anlaşılıyordu. Sonunda, ardardına patladılar. Hem güldüler, hem de anlattılar. Bacı kalfanın, öfkesiyle başımıza iş açacağını, nerden bilirdim? Meğer sabahleyin, ha hı, demekle, çok büyük hata işlemişim. Benden yüz buldu ya, kaçı göçü, bir anda unutmuş deli kan! Kalktığı gibi, şikâyetine kendi gücüyle son vermeye kalkışmış. Dikilmiş, merdivenin tepesine... Yapışmış, harç teskeresine. İşçiler boş mu bulundu? Vırvırından mı usandılar bilinmez. Her ne hal ise, lebalep dolu teskere ellerinden kayıvermiş. Bacı kalfa, harç topağıyla birlikte merdivenden teker meker. Sallana yuvarlana kayarak, Osep Usta'nın kolları arasına düşer. Allahtan Osep çevik. Taşlıgs düşmeden tutup kavrayıvermiş. Fukara Osep, kendince iyilik etmiş. Belaya sardığını ne bilsin? Canını kurtardı ya! Çırpına silkine dikilmiş giriş katı ortasına. Açmış bayramlık ağzı, yummuş seyranlıık gözü. Evlere şenlik. Kâfir her yanımı muncıklaya muncıklaya harcını sıvadı. Ne ırzım kaldı bunların yüzünden, ne namusum!.. Bir de, hiç utanıp sıkılmadan boynuma sarılıp tâcize yeltenmez mi? Diye bir hönkürmüş

ki, konak başına yığılmış. Olayın etkisiyle afalladığı besbelli. *Artık ben iflâhlarım olmam. Kâfir bulaşığı müselmanın tövbesi geçer-siz. Hepten murdar olansa, hacca gitse fuidesiz feem!..* Diye çırpın-dıkça, herkesin yüreği ağzına gelip gelip gitmekteymiş.

Onca halayık, onca altından kaçmış, başedememiş.

Hatun üstüne varmayı denemiş, söz dinletememiş.

Dedikleri an; - Bir bakayım, - diye hareme yöneldim.

Hatun kapının ağzında bekliyordu. Beni görür görmez;

- *Şu an uyumakta efendiciğim,* - diye önümü keserek yatak oda-mıza yöneldi. İster istemez izledim. Halayıkları beklemeden, kapı-nın önünde potinlerimi çıkardı. Fesimi kaptı, kavukluktaki kalıba yerleştirdi.. Latamı, aldı askıya astı... Minderi düzeltince bağdaş kurdum. Hemen karşıma otururur oturmaz, bir yandan mangalı deş-ti. Kahve selesinin iğne oyalı ibrişim örtüsünü açtı. Kavurgaçın içine bir tutam çekirdek kahve saçtı. Kavurur kavurmaz, pirinç el değir-menini kaptı. Odanın içi buram buram taze kahve koktu. Kavrulan taneleri değirmene döktü. Gözaçıp kapayana öğüttü. Ölçe ölçe, şe-keri kahveyi, suyu koydu. Cezveyi köze sürdü. Yıldızlı çin fincanla-rını tabaklara yerleştirdi. Bir yandan da, âdeta taklidederek anlatma-ya başladı; - *Sağolsun Doktor çok ilgilendi. Az önce yeniden sıçra-yınca ilâç içirdi. Yenice daldı. Geldiğinizi duyunca halayıkları başı-na bıraktım. Bir şey olursa, haber verecekler. İlem sanırım doktor da, burada. Ah, efendiciğim!.. Halini bir görecektiniz. Tam anlamı-yla çıldırmış gibiydi! Öyle çırpınıyor.. Öyle lâflar ediyor.. Kendini yerden yere atarak, öyle abuk sabuk şeyler yapıyordu ki, canına kıy-masından ürktük. Korku ne berbat şey!.. Kişi kör kuyusuna düşmeye görsün. Canı gözünde pul etmiyor. Hepimizi hayretler içinde bıraktı. Şuncacık kadında ne kuvvet varmış? Bir anda, konağın altını üstüne getirdi de, kadınlı erkekli bunca insan hakkından gelemedik. Al-lah'tan Refikciğim tam zamanında imdadımıza erişti. Nerden akıl et-tiyse, ilkin Keçecizade Fuat Efendi'ye koştu. Ne nazik bir insan, ne hâzık bir doktormuş. Gençliğinden unutulmaz bir dikkat ve ustalıkla, hiç bir şey sezdirmeden saçından tırnağına yokladı. Refikciğimle,*

frenkçe konuşması pek bir işe yaradı. Kalfa sözlerinin birini anlasa, büsbütün çığırından çıkar diye ödümüz patlıyordu. - Ciğerparem!.. Onca zaman sonra, erine hizmetin tadını çıkarmakta. Cezveyi közden küle, külden köze bir sürüşü var, insanın ağzı sulanıyor. Gözü cezvede, ağzı bende, öyle de güzel anlatıyor ki!.. - Hamd-ü senalar olsun!.. Kırık çıkığı yokmuş. Tüm ağıtı biraz ezik ve ulukla, epeyce korkudan kaynaklanıyormuş. Onları da su paklarmış. İyi de, deli sudan ürker. Hamama nasıl sokacağız? Çocuğum akıyla yaşasın. Hemen, Beşir lalayı Aziz Molla Hazretlerine koşturdu. Allah başımızdan eksik etmesin! Anında eriştirler. Hatunu görecektiniz. Efendi hazretleriyle burun buruna gelince, bütün cinleri melâike kesildi. Olduğu yere kösüldü kaldı. Uzun uzun okunup üflendi. Kendi ayağıyla tıptı tıptı hamama yöneldi. Ovuna keselene, yıkanıp paklandıktan sonra, bir de kırlandı. O an, size duyduğum minneti, anlattım. Analığının bütün görkem ve gururu kadar desem, kâfi gelirmi bilemem. Çocuğumun hiç bir telâşa meydan vermeden, her bir şeyi yerli yerince kotarmasın seyreylemek dünyalara bedel efendiciğim. - Kahve cezvenin içinde yüreğine döndü. Kaç kez kabardı, kaç kez kösüldü bilemem. Fincanlara devrildiğinde, sadc köpüktü. Daha ağzıma götürür götürmez, gençliğimin deli yeller gibi estiği günlere dönüverdim. Kalem akşamlarının sevdasına kavuştum. Bahçekapısı'ndan kayığa ilk binenlerdendim. Beşiktaş pazarından ellerim dolu, eve koşardım. Yemeği yer yemez, bakır mangalın yanına çöreklenirdik. Kendi eliyle kavurup çevirdiği kahveyi, karşılıklı içerken, günün özetini aktarırdık birbirimize. Ve sonra, Cennet bahçelerinde gezintiye çıkardık. Tıpkı şimdiki gibi. Hey gidi gençlik! Ben geçmişime yolculuk eylerken, o kahvesini yudumlamış sürdürüyordu; - Evlât ana gözünde hiç büyümüyormuş. Anlaşılan durumunu farket-tirmek için, bir konak halkıyla, bunca yılın ustasının hakkından gelemediği bir büyük derdi defetmesi gerekiyormuş. Birden ne kadar büyüdüğünü görüverdim. Hem tuvana bir yiğit olmuş. Hem neyi, nerde, ne zaman yapması gerektiğini pek bir güzel bellemiş. Size o an ne kadar dua ettim, bir bilseniz. Yavrum düşlediğimden iyi yetiş-

miş. Bağışlayınız efendiciğim! O ana kadar içimin bir yerinde ince bir küskünlük olduğunu hendeniz de farketmemiştim. Aklım, Evropa-da okumasından hoşnut... Gönlüm katı yalnızlığınızı kırmasından rahat... Yüreğim denetiminizde oimasından ferah iken bile, bilmediğim bir yerimde, hiç duymadığım teller sızlamaktaymış demek. Allah sizden razı olsun!.. En güç durumu, kendi ferasetiyle aşmasını sağlamışsınız. Ancak sizin yapabileceğiniz bir davranışla, kargaşayı tabii haline döndürüverdi. Sanki hiç bir şey olmamışcasına ameleleri yeniden işe sürdü. Ustanın, Efendi Hazretleri böyle bir vekile sahip oldukça sırtı yere gelmez, deyişi halâ kulaklarımda. Hele, meyli olmayanın feyli olmaz fetvasınca, Kalfa'nın bir daha selâmlığa geçmesini öyle bir ses tonuyla yasakladı ki, hendeniz bile iliklerime kadar titredim. Sanırım onarımın sonuna kadar ortalıkta dolaşmaması sağlandı. Yarın sabah siz de pekiştirirseniz, bir daha yüreğimizin ağzımıza gelmesi önlenir.

Bir ananın oğluyla öğrenmesi ne hoş!..

Üstelik o sadece ortalığı nasıl düzelttiğini gördü.

Ya bencileyin, bulandırıp durulttuğunu görseydi.

Parmağı ağzında, emzik bebelerine dönmesi kesindi.

Anlatmaya kalkışmanın hiç bir anlam ve değeri yoktu.

Fincandaki son yudumu, büyük bir iştahla başıma diktim.

Kaç yıldır, böyle bir kahveye hasrettim. Tadını bozar mıyım?

Gençliğini yakalama fırsatı ele gelmişken kaçırma, akla aykırı.

Kapıdan girdi.
 Kapatıp yaslandı.
 Kirpiklerini kırıştırdı.
 Bir an gözlerini yumdu.
 Göğsü soluğuyla kabardı.
 Taze boya, burnunda tüttü.
 Usullacık gözkapaklarını açtı.
 Duvarları, rafları, vitrinleri süzdü.
 Tahtanın sıcak çağrısına büründü.
 Masayı, koltukları, sehpaları selâmladı.
 Adım adım yaklaştı. Teker teker tokalaştı.
 Vernik kokusu genzinde, ciğerlerinde dolaştı.
 Koltuğa oturarak, eğile gerine rahatlığına baktı.
 Masanın oyma ve kabartmalarını tek tek yokladı.
 Çekmecelerin derinlik ve genişliğini ezberine aldı.
 Arkasına yaslanarak, tavandaki *mehtabı* kucakladı.
 Tam karşıda, gökyüzüyle bütünleşen Boğaz'a daldı.
 Üsküdar *guruhunun* görkeminde kendinden geçti.
 Düşlerinin kanatlarını takarak Paris salonlarına uçtu.
 Madame Récamier'le, Madame de Stael'le selâmlaştı.
 Barones Dudavent'in salonunda yaşadıklarına değdi.

Charles, Baranes'in George Sand olduğunu söylemişti. İnanırmak için, birlikte kendisine sormaları gerekmişti. Bilmeden okuduklarını öğrenince, nasıl içten sevinmişti. Hele *Mauprat*'ın özgün roman sanılması nasıl coşturmuştu. Sözleri, sanki şu an, burada söylenircesine kulaklarında çınladı. "Verdiğiniz cesarettten, sonra, pişman olmazsınız umarım." "Yazı zaten pişmanlığın belgesi değil midir?" Sorusu da!.. Alfred de Musset'le Chopin, yüzüne nasıl bakmışlardı. Paris salonlarında dostluk ne kadar kolay başlıyordu. Ve düşmanlığa, bir küçücük eleştiri nasıl da yetiyordu. Kültür ve sanat ortamının dayanılmaz çekiciliği bu olmalı. İnsan, dizginsiz sözün değerini, orada çok daha iyi anlıyordu. Ayvazovski'nin, *peyzaj* ustalığına şaşa şaşa düşlerinden koptu. "Keşke," diye düşündü. "Keşke bütün selâmlığı birleştirseydik. Akşam herkesi toplar, ilk salonu kurmanın onurunu taşırdık."

Kendi kendine güldüğünü ayırarak, ellerini ensesinde kenetledi. "O kadar kusur, bulunmasın mı canım?" Diye yanıtladı gülüşünü. "*Diyar-ı küfr-ü Frengistan'la Mülk-ü Şâne-i Osmani* bir mi, hey Refik Efendi? Oralarda, kaç-göç bilinmediğinden avretlerin salon sahibesi olması yadırganmıyor. İşin aslına bakarsan, İngilizler küllüplerine kadın sokmuyorlar. Prusyalılar, bizden erkek!.. Önünde bunca örnek var iken, müselman mahallesinde salyangoz dükkânı açmanın âlemi ne? Sen bir iş cyleyeceksen, elden geleni ardına komadan, kendi yağınla kavrulsana."

Kösülüvermişti. Başını ağır ağır resimlerden çevirdi.

Odanın havasına pek uyan ipek taban halısını gördü:

"Ne güzel seçmişler," düşüncesiyle renk uyumuna daldı.

"Minyatür bir Paris salonuna döndü burası. Herşey daha küçük boyutlarda. Fakat, orda ne varsa, burda da hemen hemen aynını bulmak mümkün. Duvarlardan birinc bir goblen assam. Kapını yanına koyacağım bir sehpa, fayans bir vazo veya mermer heykel yerleştirsem. Şuralara birer sehpa birkaç koltuk serpiştirsem onlardan hiç ayırımı kalmayacak."

Çalışma odasını akıl arşınıyla ölçerek, yeniden gözden geçirdi.

Göz kararıyla onikinci koltuğu sığdıracak yeri bulunca, “eh!” Diye ellerini oğuşturdu. “Şimdilik yeter de artar. Kaç haftadır kaç nezaret kalemi taradın. Bulabildiğin *münevver* düzineye ulaşmadı.”

Birden gözleri parlayarak parmaklarını şıklattı.

“Sanırım Devlet-i âli’nin çöküş nedeni bu,” diye sürdürdü düşüncesini. “Son yüzyılda şairi edibi, kadısı müftisi, mollası inüderri-si, kâtibi âlimi pek çok. Fakat, Nef’i’den bu yana, hiç *münevveri* yok.

Hiç bir şair ya da bilgesinin *siham-ı kazasına*, *nazire* inmedi.

İlalet Çelebi’den, Pertev Paşa’ya uzanan, azil, sürgün ve hatta pek katı *infazların* gerekçesi, utanç verici. Ya hıyanet ya rekabet.

Bir teki bile, hükümranlığa dokunacak fikre dayanmıyor.

Avrupa *münevveriyse* tam yüzyıldır durmadan fikir tartışıyor.

Böylelikle, durmadan düşüncesinin sınırlarını genişletiyor.

Son yüzyılın gizi de gizemi de bu diye özetlemek yanlış olmaz.

İnsan düşüncesi, her türlü baskıyı, kapısının dışında bırakan sığınaklar bulunca, kanatlanıyor.

Yalnız karşı savla çürütüleceğini bilerek, aklına geleni ifade etmek ne büyük mutluluk.

Saçmalama özgürlüğü az şey mi?

Saçmaladığını belirtmek de aynı özgürlükten yararlanıyorsa!..

Doğruluğuna inandığın fikri, ucuna kadar savunmak hakkın.

Elbette, karşı fikri savlayanlar da, aynı hakka sahip.

O zaman saçmadan bile doğruyu ayıklamak mümkün.

Taş yuvarlana yuvarlana köşelerini nasıl yitiriyorsa, saçma tartışıla tartışıla doğruya öyle ulanıyor. Ve bu alışkanlık, zihinleri açıyor. Yepyeni fikirlerin ortaya atılmasını kışkırtıyor.

Düşüncesinden korkmamak, daha çok düşünmeyi zorluyor.

Ve eski yenileniyor. Eksik tamamlanıyor. Sıradan mükemmele doğru gelişip güzelleşmeye yöneliyor.

Kâinatı Allah’ın yarattığı söylenir.

Fakat uygarlığı insanın yarattığı kesin.

İlk akıl vardı, derken, bilgiler ne kadar haklı! İşte kanıt ortada.

Ve akıl için yol bir. Düşüneceksin, üreteceksin, ifade edeceksin. Kabul eden, uyacak. Karşı çıkan yanlışını bulacak. Arası yok!.. Aklın, fikrin ve üretimin varsa eşitsin, özgürsün dahi haklısın.

O zaman, düşünce özgür. Fikir tam bağımsız. İfade serbest. Tıpkı, başkalarının gibi. Anında karşı çıkılabilen bir sav, suç olmaz, olamaz. Tersine, ya yanlış çürütme ya gerçeğe ulaşma fırsatı olarak değerlendirir. Bu teslimiyet kalesinin yıkılması. Dehşet çemberinin aşılmasıdır.

Ve bir kez insan onların dışına çıktı mı, Gerçekten insanlaşır. İnsanlaşmak ise, uygarlıktır. Uygarlık, hiç kuşkusuz, erdem. Erdemden, hangi kişi, toplum ya da devlet zarar görmüş? Görseydi, özlenen, özenilen ve istenen olabilir miydi?

Öyleyse, Eflâtun haklı. Devleti, filozoflar yönetmeli.

En iyi onlar tartışır. Erdeme en yakın olan onlardır.

Ve ancak onlar, hükmedeceklerine, hizmet ederler.

Hizmet, sunulanın akıl ve oyuna uyuyorsa geçerli.

Oysa, ilköğretmen sayılan Aristo, aksini savlamakta.

Ona göre, halk sürüdür. Başında bir çoban bulunmalı.

Ve her çoban gibi, sürüsünü ziyana sokmadan gütmeli.

Yâni, onun adına düşünüp yargılayarak hüküm vermeli.

Hüküm kesindir, tartışılmaz!.. Kabul edilir. Gereği yapılır.

İşte özendiğimiz Avrupa'nın durumu. Ve işte özenen, biz!..

Onlar durmadan tartışıyor. Salonlarda, kulüplerde, meclislerde.

Biz kesin hükümlere, tartışmasız uyuyor, gereğini yapıyoruz.

İnsanların tartıştığı toplum, gelişiyor, kalkınıyor, uygarlaşıyor.

Kullanın, her buyrulanı yaptığı devletlerse, kağılıyor, köhnüyor ve Allah muhafaza, ıkkelliğinin kurbanı olarak, sonunda yıkılıyor.

Aman Refik Efendi birader!.. Kendine gel!..

Sen işi, nerden alıp da, nerelere götürmektесin?

Koyunun, hürp diye insan olması o kadar kolay mı?

Önce ağzını ottan alıp, iki ayağının üstüne dikilecek!..

Sonra ağzını açabilmek için, derin geniş bilgiler edinecek.

Sindirecek... Yargılayacak... Üretecek ve üstüne ekleyecek.

Ondan sonra da, kıyasıya tartışmanın, doyumsuz tadına erecek.
Kesin doğrulara secde etmenin suyunu çıkarmak sana mı kaldı?
Mülk-ü Şâhânede aykırı düşünmek, sürüden ayrılmaktır. Sürü-
den ayrılanı ise, kurt kapar, bilmez misin?

Sen sen olasin, konağına allem kallem bir çalışma odası yaptır-
dın diye, başından büyük işlere kalkışmayasın.

Otur raprahat koltuğuna... Tutuştur kandillerin fitillerini... Aç ki-
tabını kocaman masanın üstüne.. Oku, özümse, eleştir, yargıla, üret.

Ve üstüne eklediğin ne varsa, at bilincinin kuyusuna.

Çerağ olup tutuşmak yarıyorsa, *senin bahtın gür olsun!..*

Gayrının başını, nâra yakmak ne haddin, ne de hakkın!..

Atalarımız, sakla samanı, gelir zamanı, derken neye dayanmış?

Sabreden dervişin, muradına ermesine elbette!.. Öyle değil mi?

Öyleyse, sayıyla kendine gel. Üstüne düşen neyse, yerine getir.

Kalemlerde dön... Camileri dolaş... Medreselerde gez... Tekke-
leri dolan... Dergâhlarda eğlen. Osmanlıda yarar kul tükenmiş de-
ğil!.. Zekisi akıllısı, yetenekli heveslisi, oturaklı gösterişlisi vardır.
Önce mimle, sonra sına... Seç ayıkla... Sun ustalarının beğenisine.
Ellesin küllesinler... Elesin belesinler... Eğitip yetiştirsinler de, kana-
ralarında kurban eylesinler. Onlar ersin muradına, sen çık kereveti-
ne. Gayrısı sana gerekmez. Gerekir dedin mi, ilkin seninkilerle bo-
ğuşman gerek. Sonra, onlara hükmedenle. Etin ne, budun ne ki, öyle
görkemli bir davaya baş komaya kalkmaktasın? Aklını peynir ek-
mekle yemedin ya!.. Daha ustaların bile elleri hamur karınları aç sı-
ralarını beklemekte. Sen vakittir diye hörlemeye kalkarsan, alazını
ilk onlar köstürmesin yazılı mı? Başta Mustafa Reşit Paşa olmak üz-
re babanı, amcalarını nerene sığdıracaksın? Gökyüzünde cevclan,
onca kolay olsaydı, İkaros ölüme çakılır mıydı?

Demek ki, her bir şeyin yolu yordamı... Biçemi yöntemi var.

Arı gibi, bin çiçekten bal devşirecek... Karınca misali kötüsüne
hazırlık görececek... Ve örümcek sabırlıyla ağını öreceksin.

Ondan öte ne sen ürk, ne dostun çekinsin.

Yaraşana bal, acıkana yal, azıtana ağ hazır.

Bir de, sıra sana geldi, iş başa düştü mü, dayan.

Örneğin önünde capcanlı, sapasağlam durmakta.
Hristo, Agop ve Ruhiddin efendileri saymasan bile.
Hakedeni önüne geçirmenin ustalarından biri, baban.
Rekabeti azaltarak kıskançlıkları gidermek, az bir iş mi?
Hepiniz adına, davranabilecek güçte birini bul yeter ki!
Bunun için, cırıkinleri devşirip belli bir yerde dememeli.
Yer de hazır!.. Ya burası, yahut *Şark-ı kebir Ohediyası*.
Bir kez gerçekleşirse bu, temizleniverir, herkesin kırı pası.
Burada, okuya öğren, tartışa uzlaşa yetişiriz.
Orada, ömür boyu sadakatin yolunu öğreniriz.
Kendi hakkını bilen, gayrıya haksız davranamaz.
Ve belki o zaman, salonlar açarız hemen her konakta.
Kulüpler kurulur, mezheblere meşreblere uygun olarak.
Kurallarına uyamayanları, kapılarından bile baktırmazlar.
Fikirler, karşı fikirlerle, güven içinde, serbestçe çarpışırlar.
Törpülenc uzlaşa, hem özlerine, hem de gerçeğe ulaşırlar.
Gerçeğe kavuşanların amacı, mutluga doğru yürümektir.
Herkes ona yürürse, mutluluk da bütün topluma gelir.
Ve bu da insanoğluna yaraşan gerçek egemenliktir.
Demek ki her egemenlik, mutlak erdeme dayanmalı.
Yoksa, niyeti pek has olsa da, zulümden öte gitmez.
Zulümle egemen olunur da, egemenlik zulümle gitmez.
Elbette her düzen, kendi varlığını koruyup kollayacaktır.
Yıkma, bölme, zedelemeye kalkışanları cezalandırması hak.
Başkaldırı, direniş ya da çatışma eylemdir, suç saymak kolay.
Fakat fikir çatışması, eylem kalıbına sığmaz ki!..
Fikir soyut bir silâhtır... Eylemse somut gerçek.
Soyutun çatışması, olsa olsa akıllara, akıl katar.
Her eylemin içindeyse, lâf yerine davranış yatar.
Yine de, zorbalığın gerekçesi hazır ve nöbettedir.
Düşünceler eylemin, asal ve iten gücü değil midir?
Uyuşukluk, aymazlık ve hıyanet sürüyorsa, elbette.
Düşünceyi kaldırabilmek, hiç bir iktidara nasibolmadı.
Zulüm, her bir yere girdi de, fikrin bahçesine giremedi.

Ve bir nice çit çekse, bahçe büyüdü, genişledi, yeşerdi.
Elbet korkmakta haklı, baskı. Düşünce engel tanımıyor.
Somut, soyuta karşı aciz. Önünde bir türlü duramıyor.
Ve büyüyor, büyüyor, mutlaka eyleme dönüşüyor.
Tam bir açmazdır bu. Tıpkı bir doğal afet gibi.
Öyle olmasaydı, uygarlık doğabilir miydi?
Ne mümkün!.. İşte kanıt; Hayvanlar alemi.
Oysa ilkel insanoğlu, nerden nerelere gelmiş?
Ve düşünceyi inanıp iman etmekle deşitiren nerde?
İşte, Devlet-i âliye-i Osmani de, bunun en gerçek kanıtı.
Erişilmez, tartışılmaz, dokunulmaz doğrularla, taş gibi donmuş.
Bir devlet bu duruma düşmüşse, düşünceyi Ferhat görecektir.
Ve sarsıp kıran, delip aşan yerine, uyup inanan, isteyecek.
Baş tacıdır okumuşlar. Donmuşun içinde uyuşmaktalarsa.
İnsan hemen kullaşır, teslim olmak, direnmekten kolaysa.
İyi de, içinde bulunduğı, gayrıya muhtaçlık neyin nesi?
Münevversiz Osmanlının çaresizliğı, başka nasıl anlatılır?
Eskiden, her cami, medrese, mescit ve tekke fikir alanı imiş.
Şimdi hem pek çoğaldılar... Hem de hepsi, sade zikir dergâhı.
Oysa türkçe dergâhla arapça cami, aynı. Dernek için!.. Toplantı
yeri yani. Oturup konuşulsun, görüşüp tartışılsın diye kurulmuş. Tek-
keyle medrese, ders görülen, eğitim ocağı. Yetkinleşme yeri. Tapı-
nak, mescit. Oysa şimdi öyle mi? Hepsinde ders de aynı, tapınma
da!.. Ve hepsi, işlevini yitirince, anlamını değıştirmiş. İnsanın geliş-
mesi için değıl artık. Tanrıyla kulunun arasına girenlerin yemliğı.
Adım başı, tekke ve zaviyeye... Her sokakta birkaç dergâha rastlamak
işten değıl. Fakat, yüz yıldır tek fikir çıkışına rastlamak olanaksız.
Okumuş Osmanlı şeyhler, tekke ve zaviyeler arasında pervane.
Husrev Paşalılar, efendileri gibi, baştan ayağı, Nakşibendi.
Pertev Paşalılar, babadan olma, anadan doğma, Bektaşî.
Rufailer, Nakşibendilere yakın. Mevleviler, Bektaşî'lerle!..
Hiç biri de, şeyhinin, dedesiyle babasının sözünden çıkmaz.
Ve dedesi babası, şeyhi hocası, hiç bir zaman gerçeğı tartışmaz.
Yol, yöntem için, kitaplar devirir. Zikirlerde kuşca canını verir.

Yol yordam, tavır erkân konusunda bilmediği hiç bir şey yoktur. Hem okur, hem de yazar. Üstelik ezberlemiş, hafızlığı da var. Medreseden camiye, tekkenen zaviyeye şeyhin izinde geçer. Ders alır, ders verir. Düşünmek günah. Aynı şeyi tekrar cyler. Bütün o öğretmenler. Müderrisler, babalar, dedeler ve şeyhler. Çok kerameti kendinden menkul, pir-i fâni yetiştirmişlerdir. Fakat yüz yıldan artık gerçek münevver çıkarmaktan acz içinde. Bir elifte doksandokuz anlam bulan softa deryada balık kadar. Tamamını insanda toplayıveren Yunus'tan yoksun kalmışlar! Şairi, hatibi, kadısı, ve hatta devletlüsü çoğaldıkça çoğalmış. Ve onlar arttıkça, ne kadar yazık!.. Münevveri tükenmiş. Uygarlık bir dönence galiba! Tıpkı güneşe benzemekte. Bir yerde gurub başlarken, diğerinde şafak söküyor. Osmanlı ağır ağır düşüncesini yitirmeye mahkum. Avrupa, münevveri bolluğundan yakınmakta. Biz birini mumla aramaktayız çağımızda. O sığdıracak salon ve kulüp bulamıyor. Dergi, gazete ve matbaa yetiştiremiyor. İlerlemesi bu yüzden. Bizim gerilememiz de!.. Öyleyse iş başa düşmekte Refik Efendi birader!.. Hindi benzeri düşünüp tavuk gibi öğünmek kolay. Bu kısır çemberi, bir yerinden kırabilmeye, var mısın? Haydi varsan, davran da öncülüğün hakkını ver bakalım. Çok iyi biliyorsun ki, tartışmalar o görkemli salonlara taşınmadan böyle yerlerde başlamış. Şu küçük çalışma odası, geleceğin kulüplerinin ilk örneği neden olmasın?"

Ellerini ensesinden kopardı. Yayıldığı koltuktan ok gibi fırladı.

Yüklükle sandıklardaki kitapları onarım öncesinde kaldırtmıştı. Sabah giderken, hepsini odaya taşımalarını buyurmuş... İleyccan içinde kalemden doğru konağa dönmüştü. Beşir Lala, ağızlarından çıkan yasa saymanın da saydırmanın da piri. Kapıdan girerken, işini tam yapmışların güveni içinde anahtarı uzatmış;

- Herşey buyurduğunuz gibi küçükbeyciğim, - demişti. - Hamd-ü senâlar olsun. Osep usta, mimarını da, bendenizi de mah-

cup etmediler. İşi vadesinden evvel teslim cyleme hünerini gösterdiler. Kitaplara verdiğiniz ehemmiyeti... Cahil gençlerin hoyratlığını çok iyi bildiğimden, taşırırken başlarında bulundum. Hiç birine, hiç bir halel gelmeksizin emrinize âmâde olmalarını temin eyledim sanırım. Çoğunun yazılarını sökemedim. Bu yüzden, eski sıralarını bulamadımsa afvınıza sığınırım.

- Siz başında bulundunuz ya, endişeye mahâl yoktur lala!..

- Yerleştirmekte faide olur ise, uşaklardan ikisini göndereyim?

- İstemez. Kitaplıklar uygunsa, zevkli bir uğraş olur.

- Tahmin ederim düşündüğünüze mutabık bulacaksınız. Efendimiz hazretlerinin emirleri icabı bir zaman sefaretlerle, ecnebi *oficiyal* konaklarına gitmekliğim sebebiyle bu tarz odaları görmüş buluyorum. Bendenize, onlardan hiç bir farkı yokmuş gibi geldi.

Daha fazla sabredememişti. Doğru merdivenlere sararak, selâmlığı aşmış. Anahtarı hızla çevirerek odaya dalmıştı.

Belki, Avrupadakilere göre biraz küçüktü.

Ama, düşlediğinden bile daha şirin ve sıcaktı.

Kapıya doğru gerilerek, kitaplarla rafları karşılaştırdı.

Masanın arkasındakine hangilerini.. İki yandakilere hangilerini yerleştireceğini düşündü. Fransızcayla ingilizceleri arkasına dizecekti. Türkçeleriye, konularına göre iki yanına.

“Kitapları okumaya açacaksam, gecikmeden ciltletmeliyim,” diye düşündü. “Bir kez elden ele dolaşmaya başlayınca yıpranırlar. Bir daha, aynı kitabı bulabilir miyim?”

Her birini okşaya okşaya raflara dizmeye başladı.

Her kitap avuçlarının içinde sımsıcak bir yürek gibiydi.

Okşar okşamaz canlanıyor, belleğinin kapılarını açıyordu.

Charles’la kafalarını tokuştururca ezberledikleri Hugo’lar...

Maxime’le tartışa tartışa bir hal oldukları, Musset’nin taşrası.

Ricardo’nun italyancasını geliştirmede kullandığı Manzoni’ler.

Kitapçı kitapçı dolaşarak topladığı Voltaire.. Diderot.. Montesquieu.. Rousseau.. Montaigne.. Kant.. Descartes ve la Bruyere’ler.

Dersleri eline alır almaz, Auguste Comte’un keskin yüzünde iki

ışıltağı andıran bakışlarıyla göz göze geldi. Onları, ellerinde çizile çizile okunmuş.. Aralarında kıyasıya tartışılmış, *Derslerin* son fasikülüyle görünce keli daha da kızarırdı. Onun *pozitivizmi*, devrimci Gioberti'den nedense daha sıcak geliyordu. Ricardo'nun, *Osmanlı mistisizmi* alayına, Ohannes'le Kostaki deli oluyorlardı. Vefik'in; *Katolik mistisizmi olacak değil a!..* Diye attığı kahkaha şimdi bile kulaklarında.

Açtığı sandıktan, önce *aklâm-ı sitte* Kur'anları çıkardı.

Babasının, kendi eliyle, *muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki ve rika* ' biçemleriyle tamamladığı *kufi* takımını has köşeye yerleştirdi. Altın bezekli deri ciltlerin sırtı, lambaların ışında sarı sarı gülümsemi. Hemen alt rafa, Evliya Çelebi Seyahatnamesini koyarken, Henry'yle Benjamin ve dokumacıları düşünmeden edemedi.

Düşlerinin hızına kapılmıştı. Her anıyla, bir başka dünyaya gidip gelmenin coşkusu dinmek bilmiyor. Sandık ve paketlerdeki tüm kitapları, kafasındaki düzene göre, raflara aktarmıştı. Derin bir soluk almasına kalmadı. Beşir Ağa girişin karanlığını, ardınca sürükleyerek içeri daldı;

- Küçükbeyciğim, - diye kollarını, değirmen dolabı gibi aç aç seyirtti. - Emretseydiniz, uşaklar uğraşsaydı. Kan ter içindesiniz. Hemen söyliyeyim de, bacı kalfa, sırtınıza bir havlu koştursunlar. Allah muhafaza, bu yorgunluğun üstüne bir de üsütürseniz, Efendimiz Hazretlerinin dehşetengiz suallerine cevap vermekten *hacil kalırım*. Lutfedip emir buyurun da, hemen tedbir alalım.

Fellahın, herşeyi önceden ayarladığını örtmek için dökmeyeceği dil yok. Ne var ki, daha sözünü bitiremeden foyası meydana çıktı.

Şetaret Kalfa, koltuğunun altında havlu tomarıyla yetişt;

- Amanın başıma gelenler!.. Konakımın içinde bunca uşakım ve de yamakım boş gezip, tıka basa doyunmakta. Küçükefendicikim, bir başına, ağır yüklerimi taşımaktalar. Büyük Allahım, Beşir Ağa efendimize birazcıkım daha akıllarım veriverseydi. Haytalardan birim ikimi salıverirdi de, küçükefendicikimi yormaz idi. Olanlarım olmuştur. Hemen sırtınızı biraz açınız efendicikim!.. İlk terinizi si-

leyim. Sonra da, şu havlumu, omzunuzdan aşağıya yerleştircyim ki, soğuklarımı almayasınız. Bu yeni âdet, daha kapımdan girerken bendenizi hastalarım etmiştir. Zat-ı devletlerini Allahların korusun.

Göz açıp kapayıncaya, gömleğini sığamıştı.

Çocukluğunun, azarlı niyazlı demlerini yakaladı.

Bahçeye çıkabildiği an, kendini kapıp koyuverirdi.

Ardına halayıkları takarak koşturmanın tadı başkaydı.

Onlar yalvarıp yakardıkça hızını daha bir artırır,... Yanakları al al, gövdesi ter içinde şetaret Kalfa'nın eline düşerdi. Kurtulabilirse, yaşadı. Teri soğumasın diye, saklambaçta ebeliğe bile razı olurdu.

- Küçükefendicikim nerelere kaybolor da bulunmoor, - diye bir aranışı vardı. Kendini tutamayarak kıkırdadığı an, sobelenirdi.

Hiç bir şey değişmemişti. Lafa tutulduğunu neden sonra anladı.

Diretmesine kalmadan, terini kurutup havluyu yerleştirmişti.

Gömleğin eteğini, pantolonuna yerleştirmesine izin vermedi.

Beşir lala, o'nu güvenli ellere teslim etmenin iç rahatlığıyla çoktan karanlığa karışmıştı. Dadı işini bitirir bitirmez, gözünü kapıya dikti. Sanki kendini sınıyordu. Başarmış olmalı. Halayık, kokusu kendinden önce sinen ıhlamur bardağıyla kuğu gibi salındı.

- Soğutmadan sun kızım!.. - Diye buyurdu, ağır ağır çıkarken. - Sıhhatlerim olsun!.. Afiyetlerim olsun!..

Kızın, bardağı tutuşturmasıyla kayıplara karışması bir oldu.

şaşkın şaşkın, dikildi. Herşey o kadar çabuk olup bitmişti ki!..

ıhlamurdan içtiği ilk yudumla, gevşeyiverdi. Ağır ağır koltuğa oturdu. Buğusunu koklayarak bardağı ağzına götürdü. Her yudumunun gırtladığından midesine sımsıcak akışını izledi. Son yudum, sanki midesinin bütün zillerini aynı anda çaldı. Boş bardağı sehpanın üstüne bırakmaya uzanırken, kız başında bitti. Eli havada kalmıştı.

Hızla doğruldu. Sırtındaki havluyu çıkarıp ceketini giydi.

Kapı kendiliğinden açılınca, olduğu yerde çakılıp kaldı.

Babasıyla Hristo, yapışık kardeşler gibi eşiğe durdular.

Odayı tabandan tavana gözden geçirdikten sonra girdiler. Kıtaları yerleşmiş bulmak, babasını pek sevindirmişti;

- Zahmet etmişsin, - derken sesinin bütün tınılarında hoşnutluğun çanları vuruyordu. - Tam düşündüğüm gibi olmuş. Eline sağlık.
- Pek beğendim, - diye atıldı Hristo. - Pek âsude, bir çalışma odası meydana gelmiş. Besbelli, Refik Efendi oğlumuzun ıvecenliği işe yaramış. Paşa, bizimkiler yapılcıya, toplantıları buraya alırsa şaşmam. Her halde katlanmak zorunda kaldığında hak verirsin.
- Odanın değeri böyle bir düzeye erişecekse, onur duyarım.
- Ben bunun diplomat olmasını önermiştim ya!.. - Diye alay etti Hristo; - Ne çare, Paşa'ya söz geçiremedim. Eli altında olmasını mı yeğledi, gözünün önünde bulunmasını mı, halâ çözebilmiş değilim.
- Babası, sevecenlikle oğlunu süzdükten sonra;
- Hangisi olursa, hepimizin makbulü değil mi?
- İtiraza kimde mecal kalmıştı ki!.. Herşey öylesine üstüste geldi. Öylesine sıkboğaz edildik ki, zaman zaman kaçtık mı, kovaladık mı diye kuşkulara kapıldığım oluyor.
- Eh, âdemin başına, pişmiş tavuğun başına gelmeyen gelirse, ha kaçmış, ha kovalamış ne farkeder ki?
- Bahir Efendi, içinden çıkılmaz hesapların sorumluluğundan alın akıyla kurtuldu ya!.. Gönlü rahat. Herşeyi bir görebilmekte.
- Neylersin kâfir oğlu. Biz yükü sırtımızdan attıksa, ustalarına attık. Bundan öte yine para işine sarın da, görelim.
- Peki sarndığının ne olduğunu sanmaktaydınız?
- Tövbe! İlişkilerin düzenlenmesi denirken!.. Öyle ya, Napolyon sergerdesi, *para... Para... Para*, diye boşuna mı paralanmış.
- Ha şunu bileydiniz!.. Yarından tezi yok, neyi nerden, nereye denk getireceğinizi ayarlamaya başlasanız iyi olur. Anlaşıyor ki, közden kestencileri biz toplayacağız. Hem de, pamuk ellerimizle!..
- Desenize elbirliğiyle boyunduruğa bizi koştular?
- Husrev Paşa eski oyununu kurmasın yazılı mı? Çamura saplanan tekeri yeniden biz döndereceğiz. O, çomak elinde bekleyecek.
- Öyle ya!.. İbn-i Sina bilgisi; *Bilinmeli ki sınanmış, her zaman sınanmamışa yeğdir*, derken yalnız koca Paşa'ya öğüt vermektedir. Bunca okumuş âdem, kaç kez düşülen tuzağa, bir dahi düşeceğiz he mi?
- Âdemin ustasının adı hıdırsa, elinden gelen budur. Rab İsa'ya çok şükür!.. Her defasında yeni bir oyun kuracak akli yok!..

- Azbiraz daha zaman kazansaydık, - diye hayıflandı babası. - Şu her biri altın değerindeki seçkin gençleri, gönlümüze göre bir iyice yetkinleştirebilseydik!.. Tabanımızı sağlam yere basar, hiç ardımıza bakma gereği duymazdık.

Refik, sözün dönc dolaşa üstlerine geleceğini anlıyordu.

Ansızdan çevriliverince; “Sınıyorlar,” diye düşündü. “Algılama yeteneğimi mi, kapsama gücümü mü bilemiyorum. Andavallı andavallı bakar kalırsam, besbelli bizden umudu kescekler. Tez davranırsam, pek hoşdut kalacaklar. Bütün takımı batırmak da, kurtarmak da bana bağlı.”

- Burayı bitmiş görünce, - diye söze başladı. - Keşke, Obediya’da da örnek bir eğitim salonu yaptırsaydık, diye düşündüm. Arkadaşların olgunlaşmasında çok yararlı olurdu.

- Olmaz, - dedi anında Hristo. - Obediya erdemin tapınağıdır. Irk, renk, dil, din, mezhep ve tarikatların üstüne çıkamadığı an, dar-madağın olur. Bu yüzden oradaki eğitim, insanların kimlik ve kişiliğini değiştirmek amacıyla değil, geliştirmek, yüceltmek ve zenginleştirmek için verilir. Çünkü, zaten orda ancak, erdemine tanık bulabilenlere yer var. Basamak içi ya da üstü eğitim yalnız ve yalnız buna dönüktür. Daha işin başında, biraderlik uyum, huzur ve bağlılığını kanıtlamamış olana bizim gönlümüz, obediyanın kapısı mühürlüdür. Bir defa için bile olsa, sinanmamışı içeri aldık mı, kapı ardına kadar açılır. *Mahfil*, Yeniçeri Ocağı’na döner. Kaç yüzyıldır, titizlikle korunmuş ne varsa, ortalığa saçılır. Devrim derslerini, ağzının suyu aka aka dinleyecek çömezler hevesinde olan, açar kendi salonunu... Mezhep ve meşrebine göre yetiştirir çırağını. Erdeme yetkin görünenin işini daha bir kolaylaştırmak görevimiz. Yongayı kendine yontanı dışlamak da hakkımız elbet. Siz ve biz ne güne durmaktayız. Ademi darda sinamadan, belâya merdiven dayarsak, kopardığımız gürültü, ürküttüğümüz kurbağaya değmez. Bu yüzden siz siz olun, görevi, yetkisi, varlığı ve gücü ne olursa olsun, hamervahı eğitmeden *mahfile* sakın ola, almayın. Bir nice işgörür devletlü olsa, içinde cevher bulamadığınızı hiç bir zaman öncermeyin. İnsanlar, ev, salon veya kulüplerinde çeşit çeşit fikri tartışır ya da tutabilir. Cami-

de Müslüman... Kilisede Hristiyan... Havrada Yahudi olabilir. Puta-
tapar, ateşetapar hatta tapısız olabilir. Ahi cönkü, Mevlâna özdeyişi,
Bektaşî vclâyetnamesi nasıl buyurur? Ne olursan ol, gel. Yeter ki,
yetkin ol!.. İşte, öbediyanın dini, fikri ve zikri. Biraderlik, bu ilkenin
saflığını koruyabildiği sürece, hepsinin üstünde, hepsiyle barışık ve
tamamını kapsayan bir nimettir. Biriyle halleşip, ötekilerle hırlaşırsa
üstünlüğünü yitirir. Bir din, mezhep ya da tarikat olmadığından, o
an işi biter. Böyle bir tehlike belirdi mi, o birader yahut tüm *mahfili*
uykuya yatırmak, ayakta tutmaktan yeğdir. Sizden ricam, gönlünüz
neyi çekerse çöksin, aklınızın daima ilkeyi hiç unutmamasıdır.

Babasının gözlerini aç aça bakmasına bırakmadı Refik;

- Anladım efendim, - dedi özgeçiyile; - Burada ilk dersimi al-
dım. Bir daha Pandora'nın Kutusu'nu açmam. En içtekindekinde ne
olduğunu kimse bilmezse, herkes umduğuna sahip olur.

- Evet!.. Doğru kavradın. Hiram'ın gizi budur.

Babası bunu bekliyormuşçasına;

- Usul usul sofraya otursak, - diye üsteledi. - Nerdeyse gelirler.

Birbirlerine yol vererek, yemek odasına yürüdüler.

Selâmlığa adımlarını atar atmaz durakladılar.

Beşir Ağa, Reşit Paşa'nın kâhyasıyla önlerine dikilmişti.

Hüseyin Ağa, her zamanki yayvan gülümsemesiyle;

- Paşa Hazretleri, yanlarında İngiliz *sefir-i kebiri Canning* oldu-
ğu halde, Saray-ı Humayun'dan, doğru Mirgun'a geçtiler. Toplantı-
nın, Koca Vezir'in sahilhanesinde devamı kararlaştırılmış. Nice er-
ken davranılır ise, onca zaman kazanılacağı buyrulduğundan Âli
Efendi'yle, Agop Hoca'yı size gelmekteelerken çevirdim. Kayıgı is-
kelede emirlerinize hazır tuttum.

Bir an, birbirlerine baktılar.

Söylenecek tek sözcük yoktu.

Duraksamadan kapıya yöneldiler.

Cuma tatiliydi.
Kışla boşalmıştı.
Okumaya dalmıştı.
Karnı acıkınca kalktı.
Doğru kapıya yöneldi.
Çarşıya inmezse aç kalırdı.
Tatil öğleleri yemek çıkmaz.
Hatta nizamiye nöbeti kalkar.
Okul, sessiz, suskun ve ıssızdır.
Ne öğretmen, ne öğrenci vardır.
Ne de, bir tek asker ve komutanı.
Herkes, bir yana dağılıp kaybolur.
Ortalık bomboştur, okul cinlere kalır.
Erlere öğrencilerin tümü, Müslüman.
Nizam-ı Ceditten beri komutanların da!
Sivil öğretmenler ise, Tanzimat mozayığı.
Her dinden, hocalığa en yeteneklisi burada.
Cuma, Müslüman bayramı. Abdest alan, camiye.
Cumartesi, Yahudi hocaları gelmez. Sinagogdadırlar.
Pazar Hristiyanlar için. Kiliseler ağzına kadar dolmakta.
Allahtan, dersler buna göre ayarlanır. Okul üç gün kapanmaz.

Tek cuma dışında. O gün herkese tatil. Bütün gün kimse olmaz. Nizamiye meydanını geçti. Yol yamacı, döne döne iniyordu. Kışla gölgesinden kurtulduğu an, günışığının içinde boğuldu. Kamaşan gözlerini, kırpıştırı kırpıştırı ilkin Manastı'ya baktı. Usta bir ressamın, sevgiyle çizdiği manzara resmi gibiydi. Dönüp Pelister'e baktığında, gözleri büsbütün kamaştı. Karlarda yansıyan gün ışığı, iğneli beşiğe dönmüştü. Uzun uzun dağa baktı. Alp kırı gözlerini kamaştırdı. Doya doya kente daldı. Yeşille maviye batıp çıktı. Çınar, ardıç kavak ve şimşirler heryeri kaplamıştı. Şıpka suyu Vardar'a kavuşmaya ıvecen olmalı. Kenti ortadan ikiye bölmüş de öyle akıyordu. Tahta ve kâgir köprüler, birer kolye gibiydi. "Sinan buralara da erişmiş," diye düşündü. "Kimbilir buralarda ne kadar köprü kurdu? Büyükköprü'nün onun olduğu uzaktan belli. Bir de gidip yakından görmeli." Diye yürüdü. Her dönemeçte, kavaklar biraz daha uzuyordu. Kubbelerle, damlar her adımda daha da yaklaşıyor. Uzansa, minarelerin âlemlerine değceceğini sanıyordu. Yol kısaldıkça, kent uzadı. Gide gide, ırnakla kucaklaştı. Bayırı aşar aşmaz, ilk evlerin ak badanalarıyla gülümseşti. El oyası humayin perdelere sarınmış pencerelere bakmadı. Karanfil saksılarıyla sokağı tütsüleyen balkonları görmedi. Köşkler, konaklar ve aşı boyalı şirin evlerle hiç ilgilenmedi. Başını sokağın arnavut kaldırımından kaldırmadan yürüdü. Çarşı meydanına geldiğini, içinde çınlayan türküden ayırdı. *"Manastır'ın, ortasında, var bir havuz... Canım havuz!.. Bu şehrin kazlarının, hepside yavuz. Ben çalar oynarım."* Kente girdiğinden beri, başını kaldırıp çevreye bakmamıştı. Arnavut besasının acımasızlığını, çok eskiden biliyordu. Bir kez, namus saydılar mı, onu ancak, kan temizliyordu. Neyi ne zaman namus saydıkları da belli olsa, gam değil. Kırk yıl! ses çıkarmadıklarına, bir anda düşman kesilirler.

Ardından ölüp öldürmedikçe, insandan sayılmazlarmış.
Süleyman Askeri gibi bir bıçkın bile dikkatini çekmişti.
Bize pisi pisine gitmek yaraşmaz Vefik Efendi birader.
Yaşadığımızın bir anlamı, ölmemizin bir bedeli olmalı.
Aman kendini sıkı tut! Biz gibilerce, aşk bile haramdır.
Sümsük bir arnavut kızı nârına, abayı yaktın mı, yazık!
Arkamızdan, ağıt yakanın bulunmamasını, geç bir kalem.
Üstüne üstlük, işimizi yarım bıraktık diye, beddua eylerler.
İyisi mi ko, Manastır güzellerini, kim istiyorsa, onun olsun.
Biz işimize bakalım. Akli erer, gücü yeter yiğitlerle uğraşalım.
Bakarsın, içlerinden yarar bir iki adem çıkar da, sancağı kapar.
Sen sağ ben esen, görevini yapmışların, dinginliğine kavuşuruz.
Sevdamız uğruna dillere düşsek ne? Destan olmadıktan sonra.
Leyla vü Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i tahtdan indirebilir miyiz?
Ne mümkün? Onlar kaç yüzyıldır kurulmuş gönüller tahtına.
Biz kaç zamandır ağıtlar yakarız, Osmanlı’nın kara bahtına.
Sevdamızdan çöllere vursak, dağları taşları yarsak nafile.
Birini de, sevda göğünün altın postundan indiremeyiz.
Fakat ola ki, Abdülhamit Hân-ı Sâniyi devirivermişiz.
Amma iş olur yahu! .. Vallahi dünyaya parmak ısırtırız.
Havuzdaki kırmızı balıklarla gözgöze gelince soluklandı.
Bir göz kırpışında, koca Manastır’ın yarısını geçivermişti.
“Tehdit işe yarıyor, Vefik oğlan,” diye düşündü gülerек.
“Ademi öldürmese de, akla gelir gelmez hızına hız katıyor.
Onca boşnak, hırvat, arnavut dilberini görmeden geçtin ya!
Kimbilir, cumbaların ardında, ne işveler, ne cilveler kaçırdın?
Şimdilik yol buraya kadar. Kendine bak da, gör halini bakalım.
Başını kaldırdı. Meydanın yoğun kalabalığı, gözünde büyüdü.
Sanki Pelister’de nice insan varsa, havuzbaşına yığılıvermişti.
Oysa cuma ezanı yeni okunmuş... Henüz *kamet* alınmamıştı.
Mümin Müslümanların, abdest alarak, camilere dolduğu kesin.
Peki bunca insan, koca meydanda nasıl kaynaşıyordu öyleyse?
Başını biraz eğince, sorusunun yanıtı, bakışlarında oynaşıverdi.
Köylüler, havuzu çevreleyen geniş alanda, pazar kurmuşlardı.

Arnavut ciğercilerle, türk kebabçılar topluca camideydiler.

Fakat, sırp kasaplar, hırvat köfteciler, rum meyhaneciler açıldı.

Pazar pazarlık dükkânlar alış-veriş edenlerle dolup boşalıyor.

Küfçülerle meyve... Sepetlerle sebze... Sele sele yumurta... Küp küp yağ... Tulum topak peynir... Bakraç güveç yoğurt iştah kabartıyor.

Adım atmak olası. İnsanlar birbirine kenetlenmiş mi, çaynaşmış mı belirsiz. Bir gurup harmanlanıp bir yana savrulursa, diğeri tanelenip öte yana yığılmakta. Aradan kılıcına yol bulabilen birkaç adım atıyor. Sonra yeni bir savruntunun çevrenini bekliyordu.

Kalabalığın çok büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşuyordu.

Erkekler, fesli külahlı, abalı latalı, saçlı sakallıydılar. Fakat tamamı ya kendi gibi binamaz... Yahut da, mutlaka Hristiyanlardı!..

Ne var ki, ezandan beri, hepsinde ses soluk kesilmiş gibiydi.

Oysa devini, her an daha da hızlanıyor, büyüyor, yükseliyordu.

Daha oyalanırsa, meydanı hiç geçemiyeceği duygusuna kapıldı.

Usulca havuzun başından ayrıldı. Adım adım kalabalığa daldı.

Hristiyan Müslüman, kadın erkek, yaşlı genç... Öbek öbek, yığın yığın, kımıl kımıl bir telâşın içindeydiler.

Köylü kentli, Alman Arnavut, Boşnak Bulgar, İtalyan Hırvat, Rum Sırp, Türk Yahudi hepsinin işlevi tek. Ya alıcı, ya satıcı.

Her adımda, ayrı bir öyküden, değişik parça dinleyerek ilerledi.

- Ne o Sürmelikızı? Sepetin boş, gözlerin hüznü?

- Hasret zor zenaat Slima teyze!..

- Hayrola!.. Ananı mı özledin yavrum? Geçerken diyeyim de bir koşu yetiversin. Eloğluna verilen kızın, ardı sorulmaz mı?

- Eh bak bu da fena olmaz. Aklına sağlık.

- Yoksa beteri mi, kız? İpsiz'i kaçırdın mı?

- Redif'e yâr olan, bahtiyâr olmaz imiş.

- Kim demiş? Gönül gönüle uyanda, gerisi vız gelirmiş.

- İyi de, gönlüne uyanı çekip almaktalarsa?

- Elin armut toplamıyor ya!. Sıkı tut!..

- Dağ çşkıya dolu, ortalık haydut. Er olan durabilmekte mi?

- Ha o zaman başka!.. Madem görevdir, bağrına taş basacaksın.

- Taş işç yaramamaktaysa neylersin?

- Soğuk suyla hamam eylersin kızım. Yoksa, Manastır'ın kopu-
ğunu ardına toplar... Yobazını başına çokaştırırsın.

“İnsanımız ne tuhaf,” diye düşündü. “Yüzünü peçeyle örter de,
ruhunu çınlıçplak pazara sürer. Güzelce de üstelik, azgın karı. Zıpı-
rın biri duymalı ki iştahını. İzine basarak alazını bastırıversin!..”

Sanki biri tutup da çekiyormuşcasına o öbekten sıyrıldı.

Başka bir yığının girdabına kapıldı.

- Yoğurdunun kaymağı pek katı duruyor Bramoviç ana. Sakın,
keçiye, domuz katıştırmış olmayasın?

- Yoğurdum *muhayyer* Zühre kız!.. Ağzın kirada değil a!.. Çal
bir parmak da, tadına bak. Domuzu senden iyi kim bilir?

- Domuz sizde, ben nerden bilir mişim more?

- Anandan!..

- Yazık!.. O senin için ne der, sen o'na neler dersin?

- Benim için dediği ortada. Sen var da, benim dediğimi ona ak-
tar. Bir daha, ağılı elde domuzu, bahçesinde eğlemesin.

- Hah işte gelmekte, kendin, de!..

- Derim, sizin ağzınıza dil koyan Allah, bizimkine ot mu tıktı?

- Gene mi varıp bu Bramoviç yosmasına çattın Zühre!.. Bin kez
söylemedim mi, more sana? Varma şunun üstüne!.. Ko, kendi gibiler-
le ne hali varsa görsün. Bilmem ki benden ne ister Allahından bulası?

- Yavuz hırsız ev sahibini bastırmakta bre!.. Sen parmak kadar
çocuğu üstüme sal. Lafın altında kalınca da, yeni günah çıkartmış
aşifteler gibi kırt. Nerde o yoğurdun bolluğu, deli kâhyanın dölü!..

- Ne demiş çocuk sana? Yoğurdun katışık mı? Sormamak gü-
nah. Sen para kazanacaksın diye imanımızdan mı olalım?

- İnsan var olanı yitirir hay benim akıllım. Olmayana günahı
kim yazabilmiş ki, bana zangoçluk ettirirsiniz?

- İyi aman iyi!.. Suç benim kızda. Varmış da, şu mubarek cuma
vakti, kırk hovardanın hakkından gelemediği Bramoviç yosmasına
çatmış. Kaçıl kızım ordan. Pazarda Müslüman yok değil a!..

Tam bir adım daha atıyordu ki, çarpmamak için duraladı.

- Sahi, - dedi, tam kulağının dibinde bir başkası. - Karışık mı?

- Alıcı mısın, sorucu musun hanım?

- Ne farkı var?
 - Çok!.. Saymakla biter mi? Sabahtan akşama kaç sorucu, tarif üzre yol bulur gider. Kaç alıcı, keyif üzre yükünü sarar bilinmez.
 - Bir doğru söz yerine, bunca dolambaçlı lafa ne gerek var?
 - Gerek yok!.. Yok da, senin gibiler için, mühürlü fetva var!..
 - Ay bir yaşıma daha girdim.
 - Kart tavuğa, yaş ne ekler?
 - Belki de, küfürbazın diline sürülecek biberi.
 - Hadi! Aşifleyi savdık derken, mollanın yosması sökün eyledi.
 - Laf karıştırmayı bırak da haber ver bakalım. Müselman'ın sevabı, kâfirin boynuna bir nice olabilmekteymiş?
 - Hele hele!.. Bedava Cenneti bulunca, nasıl sevindirik olmakta. Bizde herkes kendi günahını, kendi sırtına vurur da gider. Sizin pehlivan azımanı hammallarınız mı var?
 - Var helbet. Kendi ağızcığınla söylemektesin ya! Madem, her şeyi bilen büyüklerimiz, taşınmaz günahlarını gâvur çeğine sarmakta, neden geri kalalım? Bizim suçumuz ne? Meryem Ana'yı mı taşladık?
 - Öyle ya!.. Eğer ortada gerçekten bir fetva varsa, uymak dinin greği. Gayrı günahı, fetvayı verenin boynunadır.
 - Ne olduğunu bir öğrenebilsek, belki öyledir.
 - Bilmemekte misin?
- Çevredekiler, cuma sessizliğini bozmadan çığırıştılar;
- Hiç birimiz bilmemekteyiz.
 - Maşallah müselmanlara. Kendi fetvalardan haberleri yok!..
 - Desene ne fetvasıymış bu?
 - Yeri Cennet olası Müfti, Musa Efendinin fetvası!..
 - Nur içinde yatsın!.. Pek bir büyük bilgindi.
 - Rumelinde o'nun *rahle-i tedrisinden* geçmeycn mollanın ar-
dında namaz kılmak bile *câiz* sayılmaz idi.
 - İslâmda bir nice *emir ve yasak* var ise hepsini yuttuğu söylenir.
 - Eğer o fetva verdiyse, gözü kapalı *iman eylemek* koşuldur.
 - İyi de, fetvasında ne buyurmakta belli mi?
 - Belli helbet!..

- Neymiş?

- Bilmeden yediğin haltın, hiç bir günahı yokmuş da, hem bildin, hem de yedin mi, cayır cayır yanarmışsın. O yüzden alacaksan al. Gönlün rahat, başında kavak yelleri afiyetle ye. Almayacaksan bir an önce çek git de, başımda boşu boşuna gölge etme. Var Hacer bacının yanına yanaş. O hem güzel yoğurt çalar. Hem de keçiden başka canlıyla peşrev tutmaz.

- Bilmem ki, seni bana komşu eyleyen n'olsun? Gözünün üstünde kaşın gövdenin tepesinde başın mı var demedim. Bir dava içinde hakkını yemedim. Durduk yerde lâf sokuşturmanın âlemi ne Bramoviç karısı?

- Laf sokuşturduğum yoktur bre!.. Her yoğurdun, bir yiğidi yok mudur? Al işte, sana müşteri yollamaktayım.

- Ha, madem öyledir. Keçiye oğlağı niye karıştırırsın?

- Bu müslüman kâfirine iyilik de yaramaz ki bre!.. Karı dikilmiş başıma domuzluk eder. Biz yollarız komşumuza imanı tazelen-sin. Bir de ne görelim, o bundan beter!..

- Yâni, seninkinin içinde domuz sütü olabilir mi diyorsun?

- Hiç bir şey demiyorum. Kuşkulandınsa alma.

- Ama yoğurt güzel görünüyor.

- Kötü diyene rastladın mı?

- Domuz sütü yok de, hepsini alayım.

- Varsa ona verme Bramoviç ana! Ben alayım, - dedi biri.

- Yoğurt gözlerinizin önünde. Siz beni yalana mı kışkırtırsınız?

Bir dalganın yelinde, çalkalanan sandal oldu.

Musa ve kavmi gibi, deryadan kendine yol buldu.

Ayakları yere değmeden, alanı aşarak kıyıda durdu.

Hırvat aşcının tezgâhından gelen koku, genzini doldurdu.

Hiç duraksamadan dükkâna girdi. Koca bir masayı, dört yanından çevreleyen divanın ucuna ilişti. Oturduğu an yamak başına dikildi. Elinde yağlı bir peşkirle kalaylı bir tas vardı. Önünü sildi, tası yerleştirdi. Ayran sürahisini biraz beri çekti. Yerinden kıpırdamadan ocağa uzandı.

Ağzını açma gereği duymadan köftesiyle piyazı önündeydi.

Londra kışıyla, Paris baharından sonra, içine güneş doğuverdi.

“Gözümüzü İstanbul karanlığı bürümüş. Gönlümüz Avrupa’nın ışığıyla kamaşıyor” diye düşündü. “Taşra ne aklımızda, ne yüreğimizde. Oysa, şu kadınlara bak. Cehaletin cesareti nasıl da güç veriyor onlara? Dokunulmaz saydığımız herşeyi, açık pazara sürmekte hiç sakınca görmüyorlar. Birbirlerini tanıdıkları belli. Güvenleri mi sonsuz, inançları noksan ayırmak olanaksız. Hiç bir şey umurlarında değil. Tapınma zamanlarında, seslerini biraz kısıyorlar o kadar. Fakat ne elleri işten kalıyor, ne gözleri oynayan.

Büyüklerin Osmanlılık diye, yere göğe koyamadıkları bu mu?”

Lokmasının arasına aldığı köfte ağzında erirken, kaşıkladığı piyaz damağına yayılıyor. Dilinin ucundan midesine değişik tatlar yuvarlanıyor. Bir çiğneminde konak mutfağının tadını yakalarken, bir diğerinde Beyoğlu meyhanelerinin buğusuyla tütsüleniyordu.

Köfteyi çimdik çimdik, piyazı kaşık kaşık yuttukça rahatladı.

Yığının içinde, yabancı ve yalnız kalma duygusu azalıverdi.

Onlardan biriydi şimdi. Ve hepsini yüreğinde duyuyordu.

“İnsan okuyup gezdikçe, çok şey öğrendiğini sanıyor. Yanlış!..

Sınavıp yanılmadan, bilgiyi tartmanın hiç bir ölçüsü olmuyor.

Biz şimdiye dek insanı, hep kendimizden başka yerde aradık.

Körlere özenerek, bilmediğimiz fili tanımlamaya kalkışmışız.

Tembellik mi, bilinçsizlik mi, aymazlık mı, nedir acaba?

Bizim, bilcrak ya da bilmeyerek işlediğimiz hıyanet mi?

Yoksa onların, kutsallığı yıkan pervasızlığından mı?

Enine boyuna araştırıp öğrenmeden, kim bilebilir?

Ben ki, hemen hemen bütün Avrupa’yı gördüm.

Kendi taşramı, olduğu gibi ilk kez görüyorum.

Taşra, sürgün ağılıdır, bizim gibiler gözünde.

Ahalisi de o ağılın, ilkel ve kızışmış sürüsü.

Ve biz çobanlarıyız, onların ziyankâr başında.

Yayar sağar, kırkar bakar... Olmadı, keser yeriz.

Artarsa iyi güdenizdir. Yok eksilirse kötü çoban.

Şu yaşadıklarım, o bildiklerim nasıl da çelişiyor.

Bilgiyle yaşam, birbirinden bu kadar ayrı olabilir mi?
Bilgisiz yaşamla, yaşamsız bilgi köklerinden kopuyor.
Ve köksüz hiç bir şey varolma kaynağına sahip değildir.
Her yabancılaşma eninde sonunda, yaşamdan şamanı yer.
Yaşam yanlış olamayacağına göre, hatadan dönmek görev.
Peki hata nerde? Kim, neden saptı ilkin? Ve dönüşü nasıldır?
Allahım, ne büyük bir iştir bu? Ne yoğun emek gerektirir?
Biz niye, bu kadar habersiziz? Onlar neden, böyle ilgisiz?
Yoksa, Henry haklı mıydı, tepedeki meyve, örneğinde?
Ağaçtan inmeyi bilmeden, erişmeye mi kalkıyoruz?
Derya içre balık misali, deryadan haberimiz yok.
Eğer olsa, böyle bir bozgunu yaşar mıydım?
Ders almayı bilene, çok giz var şu olayda.
Meğer, taşra da mülkün bir parçası imiş.
Ve sürüdeki mallar, tek tek birer insan.
Bizi Asitane havası yanıltıyor olmalı.
Dersaadet merkez. Orada arası yok.
Ya kuldur herkes, ya kullara uşak.
Bir de herşeyden kopuk olanlar.
Levantenlerle, gerçek *ecnebi*.
Oysa burada, herşey başka.
Hava.. Su.. Ateş.. Toprak.
Ve onlarla birlikte insan.
Kullar efendi, taşrada.
Uşakların hepsi eşit.
Ne çarpıcı bir keşif.
Nasıl da şaşırtıcı?
Örneğimiz ortada.
Manastır'la insanı.
Herşeyde uzlaşmışlar.
Kültürleri ortak hamur.
Tapınaklar başka başka.
Cami, kilise ve belki havra.
Ama sanki, din ve mezhep bir.

Bu denge neyle, nasıl sağlanmış?
Ve neden bozuluyor durduk yerde?
Her halde, sorumluluk onların değil!..
Onlar insanlıklarını çoktan keşfetmişler.
Biz, trklğmz bile yeni anlıyoruz.”
anağına baktığında şaştı. İi bomboştu.
İşaret eder etmez, yeniden dolduruluverdi.
Onları da silip sprdğnde iyice doydu.
Camilerin tümü, aynı anda boşalmış olmalı.
Dkkn birdenbire ağzına kadar doluverdi.
Aceleyle doğruldu. Aşçıya borcunu sordu.

- Köfte ikiydi değil mi?

- Evet!.. Elinize sağlık.

- Piyaz var mı?

- Var!..

- Altmış para!..

“Ne kadar ucuz,” diye düşündü.

“Kıtlıkla pahalılık henüz buralara uğramamış.

Kur’ada nc Ordu’yu çekenlerin sevinci boşa değilmiş.

İstanbul’un ağzzllğnden sonra burada yaşam bedava.

Beyoğlu kebabları, bir banamlık kfteye yüz para ister.”

Girenleri yara yara, güçlükle dkkndan ıktı. Sağa sola bakı-
narak, yemeği cilalamayı düşündü. Havuzbaşındaki kahvede, kırmı-
zı balıkları izleyerek bir nargile kurdurmak pek keyifli olurdu. Ne
var ki, az öncekine göre, daha da yoğunlaşan kalabalıkla boğuşmayı
gözü yemedi.

Yavaş yavaş okula dönmek için, yeniden mahallelere vurdu.

Bayırı çıkıp da, dncmeci döner dönmez gözlerine inanamadı.

Mustafa Kemal, defteriyle yokuş başına dikilmiş, bekliyordu.

Sevinçle karşılamaya seyirtti. Saygıyla selmladıktan sonra;

- Ben de sizi arıyordum hocam, - dedi. - Bütün okulu sınıf, ko-

đuř dolaştım. Bulamayınca kente inmiş olabileceğiniz aklıma geldi.
İniş aşağı pek kolay. Bir solukta varılıyor. Meydanı, köprüyü, ırmak-
boyunu, Millet Bahçesi’ni camileri, kahveleri bir bir yokladım.

Rastladığım arkadaşlara, tek tek sizi sordum. Aksilik, biri bile görmemiş. Her halde, bir hocalardan birine çağrılıdır, düşüncesiyle kös kös dönüyordum ki, yolun başında sizi gördüm. Şansım varmış. Yoksa akşamı dar edecektim

- Hayrola? Önemli bir şey mi var?

- Bağışlayınız Hocam!.. Yine tıkağım!..

- Sizi böyle koşturduğuna göre önemli olmalı.

- Bilmeyen önemi kavrayamıyor. Ama, doluya koyuyor almıyor. Boşa koyuyor dolmuyor. Çaresiz yüreği daralıyor.

Suçunu başkasına yüklemeye hazır bir çocuk havasındaydı.

Konuşurken dimdik gözlerinin içine bakarak, baskı kuruyordu.

Öyle sevimli bir kararlılığı vardı ki, gülümsemeden edemedi;

- Zaman zaman hâfızların bile ezber unuttuğu olur, hay Mustafa Kemal Efendi!.. Yabancı bir dilde, üstelik düşünmeye zorlanan takılmış çok mu? Yeter ki, hevesi kırılmasın. Kırılmamış, ne iyi! Bu direnç kimde olsa tıkanıklığı açmakla kalmaz, kaynağı da koyağına akıtır.

- Sağolunuz Efendim!.. Azar bekliyordum. Ödüllendim!..

- Öğrenmek isteyen hangi öğretmen tersleyebilir?

- Tembelliğe inanılıyorsa, hepsi.

- Ha bakın bu doğru!..

- İnanın çok çalıştım.

- Tatil günü bile uğraşmanızdan belli değil mi?

- Temelini bir kavrayabilsem, emeğim boşa gitmeyecek. Fakat kaç kez baştan aldım, olmadı. Tümce tümce ezberlemeye kalkıştım, alışkanlığı yitirmekten mi? Düşünceyle ezberin hiç bağdaşmamasından mı bilemem, beceremeyince şaşkına döndüm. Sonra defteri topladığım gibi, sizi aramaya durdum. Hiç bir yerde yoktunuz.

- Durun canım! O kadar kaygılanacak ne var? Sonunda buluştuk ya, çörekleniriz başına, birlikte çözmeye çalışırız.

Sevinci ikisini de sımsıcak sarıverdi.

Gözleri ipil ipil, yüreğinin içinde oynadı.

- Sağolunuz efendim, - dedi sesi titreyerek. - Umduğumu buldum. Azarlanma kaygısıyla kıvransam da başınızdan savmayacağına inanıyordum. Bilmem sizce önemi var mı? Güvenimi boşa çı-

karmadınız. Teşekkür ederim. Değerlendirmemde yanılmamışım. Siz de, başladığı işi mutlaka bitirenlerdensiniz.

- Öyle gerekmez mi? Hele insan yaşıyorsa?

- Ya ömrünün yetmediğine başlamışsa?

- İş olur, insan hazıra konar. İş vardır, ancak başlayan bitirebilir.

Ve bazı işlerde de, başlaması önemlidir. Ne olursa olsun, bir kez bu-
laşan, bitirmeye olmasa da, sürdürmeye koşuludur. Yükümlünün kaç-
maya hakkı yoktur. Gerekirse, hiç gözünü kırpmadan ömrünü verir.

- Ve o nasıl bir yerden alıp götürdüyseniz, başkaları da onun bıraktığı noktadan alır götürür, buyuruyorsunuz?

- Yaşam öyle buyuruyor!.. Başlamanın gereği böyle.

- Haklısını ama, insan bazı işlere görc o kadar küçük ki!..

- Ama, yine de pek büyük, pek görkemli işler başarmakta.

- Aşmasını pek güzel bildiğiniz nasıl da belli. Sözcüklerin önünde bel bel bakıp kalmışa, iyimserliği öğütlüyorsunuz.

- Hayır!.. Sadece yılmamak gerektiğini belirtiyorum. İyimserlik de, karamsarlık da içgüdülerden kaynaklanıyor. Vazgeçilmesi çok zor. Hatta olanaksız. Ama akıl, en değerli hazine. İçgüdüler denetimine alınabildiği ölçüde uygar. Alınamadığı oranda ilkel, ya da bazılarının pek sevdiği bir deyimle barbar. O yüzden salt denetimle yetinmek yanlış. Güdüler çok güçlüdür. Ve bilincin durakladığı her yerde kendini gösterir. Bu nedenle sürekli baskı altında tutulmalıdır. Ancak o zaman, aklın üstün kılınması mümkün olabilir. Yoksa, henüz kendi içgüdüleriyle savaşımını kazanamamış biri, dış güdülerle nasıl boğuşabilir?

- Buyurduğunuz, kişinin kendiyle barışık olması, kuralına aykırı değil mi? İnsan kendi kendisiyle kavgalıyken aklını nasıl kullanır?

- Kendisiyle barışması o kadar kolay mı?

- Ödevini tam yapıyorsa!..

- Yükleyenle barışık olması tamam. Ya aklına aykırıysa?

- Biz askeriz efendim. Bizde ödev kutsal. Bir kez yüklendi mi, akıl tartışamaz. Yerine gelir. Eğer varsa yanlışlık, ölümle kanıtlanır.

- İyi de, bu kesinlik akla aykırılığını giderir mi?

- Hata ödevi yükleyeninse, neden gidermesin?

- İnsandan ve yaşamdan söz ediyoruz Mustafa Kemal Efendi!.. Ve aklın karşısına ölümü koyuyoruz. Her zamansız ölüm, akla aykırıdır.

- Ya pek çok yaşamı kurtarmak adına ölünyorsa!..

- Askerin türküsü ne kadar tuhaf!.. Üstelik gerekçesi ne kadar da sade. Daha az kayıpla, daha çok öldürmek. Bana sorarsanız, düşünülüp tasarlanmış toplu bir kıyım, uzun ve acı bir ağıttan başka bir şey olamaz. Ama, kimsenin bana sorduğu yok. Üstelik herkes tarafından, hem soylu bir meslek sayılıyor, hem de pek çok akıl sahibi, savaşın bilimini yapmaya uğraşıyor. Belki yanılan benimdir. Çünkü soyluluk bir kalıtım sorunu olsa da, bilim ancak akılla yürünebilen bir yoldur. Bilimle kıyım bağdaşabilir mi? Öyleyse savaş nasıl kutsal sayılır?

- Bunu ben yanıtlayamam efendim!.. Kutsayana sormalı. Takdir edersiniz ki, sormak bana düşmez. Çünkü askerim. Ve her asker, emr-i komutayı uygulamakla yükümlü. Ancak şu kadarını kimse yadsıyamaz sanırım. Madem yeryüzünde savaş vardır. Askersiz olunamaz. Herkes, özellikle de, insanları yönetme ödevini üstlenenler akıllarını kullansın. Savunmadan başka nedenle savaşa girmesin. Ama, saldırıya uğrayan bir toplumun üç seçeneğinin bulunduğu unutulmamalı. Teslim olmak. Bu ilk akla gelen ve en kolay olanıdır. Gerekçesi de hazırdır. At yoktur... Avrat düşman eline geçmiştir. Pusat paralanmış, yerlerde sürünmektedir. Açığı düşman devdir, siz cüce. O herşeyi yapmayı bilir. Sizin elinizden hiç bir şey gelmez. Hele işin ucunda, ölüm de varsa. Teslimiyetten öte kurtuluşu hangi hain, soysuz ve alçak görebilir? İkincisi kaçmaktır. Baktınız sopa kalın, sırtınız zayıf kaçanın anası ağlamazmış. Artık kaç kaç, birilerinin dur bakalım arkadaş nereye, diyeceği yere mi gidersiniz. *Cehen-nem'in esferesâfiline mi?* Tabanınızdaki kuvvetle, içinizdeki dehşet karar verir. Gelelim sonuncuya!.. Direnmeye yâni!.. Bunun ne gerekçesi vardır efendim. Ne de koşulu. Kişi ya da toplum, kellesini kumara sürer. İster istemez karşılığı da en az o kadar kelle olacaktır. Karşı tarafın kellesi pek değerliyse, masadan kaçır. Belki savaş bilimi ya da oyunu da bu kadar sade ve basit olduğundan soylu sayılarak kutsanır.

- Ama, üçünde de kurtuluş kesin değil.
- Değil efendim!.. Ama, sadece biri, insan onuruna yaraşır.
- Tüfenk icat oldu, mertlik bozuldu, sanıyordum.
- Köroğlu mertliği pehlivanlıkla karıştırmış olmalı. Oysa, ondan önce de, sonra da nice pehlivan zoru görende pes eder!..
- Siz mertliği onur, diye alıyorsunuz?
- Öyle değil mi?
- Öyle!.. Pehlivanlık, fiziğe dayalı somut bir meslek. Oysa mertlik, düşünsel bir davranıştır. Hiç bir peşrevle sınıanamaz.
- Zaten biz, pehlivan değil, komutan olarak eğitiliyoruz.
- Sonra da, gözünüzü kırpmadan binler, onbinler yallah, ölüme.
- Belki de milyonlarcasını kurtarmak için. Onursuz tutsaklığın boyunduruğunda her an ölmeyi önlemek amacıyla da diyebilirsiniz.
- Anladığım doğruysa, ölümden kaçılmaz, buyuruyorsunuz. Teslim olur ya da kaçarsanız, biçimini efendiniz belirler. Dircenirseniz, kendiniz. Yâni nerden bakılsa, teslimiyet akla da onura da aykırı. Tamam!.. Hele düşmana karşıysa, kötü olduğu kadar da ayıp. Kabul!.. Peki, askerliğin emr-i kumandasına ne buyrulur? Sıradan bir insanla bir ahmağın, bir dahiye teslim olması anlaşılır bir şeydir. El elden, akıl akıldan üstündür. Ama, bilgilerle dahilerin, ahmağa teslimiyetini, açıklamak mümkün mü?
- Buyurduğunuz çelişki, belki sivil hayatta dehşet doğurabilir. Ama askerlik sade bir meslektir. Rütbe ve kıdeme dayanır. Ve her basamağında emr-i komuta vardır. Hem öylesine katı bir kuraldır ki bu, bir gün ya da bir numara önde olan, dehanın yerine geçer oturur.
- Doğru olmadığını bile bile mi?
- Doğru olan rütbe ve kıdemdir.
- Yanlışın rütbesi, kıdemi mi olurmuş?
- Askerlikte zorunlu efendim!.. Herkesin tartıştığı bir *hücum* ya da *ricat* emri uygulanabilir mi? Her kafadan ses çıkar. Kimi yürümek için bin gerekçe bulur, kimi durmak için. Yenginin tavı kaçır. Yenilgi zaten herkesin ağzını kapar. Bu yüzden bizde emir, tartışılmaz.
- Yâni, her rütbesi büyük, aklına eseni yapar mı?
- Olur mu öyle şey? Yoksa siz bizi kanarada kasap mı belledi-

niz? Askerin görevi mekanikse aracı insandır. Hangi meslek aracını horgörür, kötüye kullanır? Yaşam üzerine, akıl, mantık ve bilginin dışında bir şeyle oynanabilir mi? Elbette ince elenip sık dokunacak... Herşey, daha baştan düşünülüp tasarlanacaktır ki, ondan sonra emredilebilsin.

- Yâni, verilen hiç bir emirde duyguya yer yok?

- Olmaz olur mu? Asker sözcük olarak soyut bir kavramdır.

Ama, emreden de, emredilen de insandır. Ve insanın olduğu yerde duygu bulunmasın olasıdır. Özellikle alt rütbelerde, duygu akıldan daha yoğundur. Çünkü oraları, insanla doğrudan ilgili basamaklardır. Her yüz yüze ilişki, ister istemez duyguları yoğunlaştırır. Sever, hoşlanır, beğenir ya da horlar, küçümser, nefret edersiniz. Ama hiç bir biçimde duygusuz kalamazsınız. Hele bütün bunların, bir saldırı veya savunma anında, çat diye kopacağını da biliyorsanız, ilgi daha da artar. Bu yüzden olsa gerçek bilgiler savaşı; İnsan ilişkisinin en yoğun anı olarak, tanımlarlar. Takdir edersiniz ki, ölüm-dirim süreci, duyguları alabildiğine kaynaştırır. Kaynaşma ister istemez yazgı birliğine dönüşür. O evrede herkes pehlivan olmaya koşulu. Ama, Basamaklar yükseldi mi, ilişki azalır. Artık kitleler sözkonusudur. Ve ilişki ya bir üst ya da bir alt basamakla sınırlar. Duygu kendiliğinden uzaklaşır. Aklın egemenliği başlar. Ve savaş meydanında kural budur ki, binlerin aklını, başına toplayabilen yener. Yüzbinlerin duygusunu yüreğine devşiren yenilir.

- Döne dolaşa hep aynı yere geliyorsak, burada dikilip durmanın anlamı yok. Hem yürür, hem konuşursak yolumuzu kısaltırız.

- Emredersiniz, - diye dikildikten sonra, Vefik'e yol verdi.

Vefik, hiç diretmeden bir adım attıktan sonra onu bekledi.

Aynı hizaya gelip de, yanyana yürümeye başladıkları an;

- Hay Allah!.. - Diye gülümsedi. - Askerliği öğrenelim derken, asıl tikanıklığı unutuyorduk. Neydi sizin sıkıntınız?

- İlk dersimizde kavramlar kavranmazsa görkemin gizi çözülmez, buyurmuştunuz. Yerden göğe haklıymışsınız. Onları çözmeden, hiç bir şeyi ayaklarının üstüne oturtmak mümkün değil. Kendimce oldu dediğim her kestirme, ikinci tüncece altüst oluyor. Gali-

ba ş u anlamda dediğim bir olay, biraz sonra ya havalarda geziyor ya tepeüstü düşüyor. Sonunda çaresiz kaldım. Size başvurmaktan başka çıkar yol göremedim.

- İyi yaptınız. Nedir sizi böyle bunaltan?

- Notlarımın birkaç yerinde *evolution* sözcüğü geçiyor. Kendi kendime *révolution* ile bağını kuruyorum. Fakat, birbirini karşılıyor mu, tamamlıyor mu bir türlü kestiremiyorum.

- Devrimi beccremeyen evrime, evrimden umudunu kesen devrime sarıldığından olsa gerek, bu iki kavram hep kafa karıştırır. Çünkü, evrim sonucu devrim, devrim içinde evrim kaçınılmazdır.

- Öyleyse bunlar aynı şey değil?

- Elbette değil!.. Gelişmeyle, değiştirme aynı olabilir mi?

- Gelişme de, sonuçta bir değişim değil midir?

- Evet ama, çok farklı bir biçimde.

- Galiba, bir türlü çözümleyemediğim de bu!..

- Olabilir!.. Çünkü, bu iki kavram sözcük olarak da birbirlerine pek yakındırlar. O yüzden görünümde benzer oldukları izlenimi verirler. Gelişen artık eski halinde değildir. Öyleyse değişmiştir demek kolay. Oysa gerçek, hiç de öyle değil. Örneğin bir çam fidanı dikildiğinde incecik bir daldır. Yıllar geçtikçe, uzar, kalınlaşır, büyür ve gelişir. Değişir mi?

- Sözkonusu özüyse hayır!.. Biçimse evet. Fidan ağaç olmuştur. Ama, dikildiğinde nasıl çam idiyse, yine çamdır.

- Oysa devrim, çam fidanının çınar ağacına dönüşmesidir.

- Ne büyük bir fark Allahım!.. Benzeş sanmak ne kadar hata!

- Sandırmak ne büyük yutturmaca da, diyebilirsiniz.

- Neden? Ne gereği var yutturmacanın?

- O kadar çok ki!.. Saymaya kalksak, akşamı buluruz.

- Anlaşılan amacı çok ve geniş. Birkaç örnek verilemez mi?

- Verilir de, hepsi birbirinden beter. Öncelik tanımak zor.

- İlk aklınıza gelenleri bağışlasanız.

-Kafa karıştırmaktan tutun, yüreksizliğe... Karamsarlığı beslemek hevesinden alın, acze.. Yılgınlıktan başlayın, aymazlığa, bilisizliğe, hatta hıyanete kadar gitmek işten değil.

- Ve bunların hepsi de insanların suskusundan çıkar sağlayanların işine yarıyor. Çıkarlarını kollamak, hakları değil mi?

- Öyle ya!.. Herkes çıkarını bilmek ve kollamak zorunda. Herkes gözünü açsın, yutmasın diyorsunuz.

- Öyle değil mi?

- Öyle de, ne kadar zor olduğu da ortada.

- Haklısınız efendim!.. Herkes benim kadar talihli değil ki, gerçek bir öğretmene sahibolabilsin.

- Biraz abartmıyor musunuz?

- Yeterince değerlendirdiğimden kuşkuluyum. Onca çapraşık şeyi bir tek örnekle, bu kadar yalın anlatabilenin hakkı ödenir mi?

- Neymiş anlatabildiğim?

Mustafa Kemal biraz eğilerek, Vefik'in gözlerini aradı.

Tüm çabasına karşın, bir türlü bulamayınca yutkundu.

"Hiç fırsat tanımıyor," diye düşündü elinde olmaksızın.

"Besbelli, adamakıllı sınavdan geçirecek. Vay canı yahu!..

Adam safi mantık. Gevşediğimiz an, barm telimize basıverdi."

Bir anda, kara tahtanın önünde sınava çekilmenin havasına girdi;

- Kökten değişimle, kökünü gelişmesinin, ayrı şeyler olduğu.

- Evet!.. Çok iyi kavramışsınız. Aferin!..

Kendi sözcüklerinin ardından koşar gibi duruyordu.

Kutlanmayla birlikte, derin bir sevinçle yürümeye başladı.

Vefik, hiç zaman yitirmeden, adımlarını adımlarına uydurdu.

Mustafa Kemal, sorularının mutlaka yanıtlanacağı güveniyle;

- Bunu toplum yaşamına uygularsak nasıl söyleriz, - dedi.

- Devrim, üretim araçları mülkiyetinin el değiştirmesi... Evrim ise, el değiştirmeden, yenilenmesi, onarılması ve geliştirilmesidir.

- Üf!.. Gerçekten akıl karıştıracak büyüklükte bir fark. Ama, bizim gibilerin kavrayabileceği gibi bir şey değil. Hele bu haliyle! Ayrıca kafa karıştırana gereksinimi yok. Kafası biraz bulanık olan, daha duyar duymaz, çırpılmış yumurtaya döner. Biraz açmak zor mu?

- Pek kolay değil. Ama, örneklemeye çalışırsak, belki anlaşılması kolaylaşır. Şu anda Devlet-i âli Osman'da, şer'an mülk kimin?

- Allah ve vekili olarak Halife-yi ruyu zemin Efendimizin. Zaten Mülk-ü Şâhâne dememizin asıl medeni bu değil mi?

- Çok doğru!.. Gerçi *Sened-i İttifak*'ın kısıtlı özel mülk sahipliğini, Tanzimat biraz daha yaygınlaştırdı. Ancak, bütün bunlar *irade-i seniye*'ye dayanıyor. Ne var ki, *şer'an* Allah'ın hükmüne uymayan hiç bir kul beratı, hükmü ve iradesi geçerli değildir. O halde, mülk-ü şâhâne-i Osmani'de *Şeriat* hükmünü yürüttükçe, mülk Allahındır. İç ve dış anlaşmalar... Yasa ve yönetmelikler ne derse desin, devlet *şer'i şerife* dayandığı sürece, özel mülkiyetten söz edilemez. Bir *irade* ya da yasa çıkarsan.. Bütün mülk-ü şâhâneyi, parça parça bölüp *reâyâ ve bereyâyâ* dağıtsan. Her birine de, teker teker Padişah mühürlü tapular versen. *Şeriat* yürürlükte bulundukça bir hükmü olur mu'?

- Tövbe! Mümkün değil. Bu Tanrı'ya ortaklığa kalkışmaktır. Hiç ölümlülerin kararları, Tanrı'nın hükmünün üstünde olabilir mi?

- Yani, bir akıllı ya da deli kadı, nerdeyse yüz yıldır verilip duran tapu senetlerinin topunu bir eline... Kur'an'ı da diğerine alarak, bir tek hükümle bütün o tapuları geçersiz sayabilir, diyorsunuz.

- Öyle olması gerekir.

- Öyleyse, yüz yıldır koparılan kıyamet gerçek bir değişim değil, sadece iyileştirme, onarım ve geliştirme olarak evrimdir. Peki, aynı olayı bir de şöyle alalım. Bir fırsat doğar da, *Şeriat*'ı tümüyle kaldırıp verdiği tapuları yaptığı yasalara göre onaylarsan n' olur.

- Tanrı'nın elinden mülkü alıp insanlara verirsin.

- İşte, evrimle devrimin farkı budur Mustafa Kemal Efendi!..

- Ağzınıza sağlık hocam!.. Çok teşekkür ederim. Sanırım bundan sonra hem unutmam, hem yanılmam. O kadar güzel anlattınız ki, pek çok şeyi kavrayıverdim. Devlet-i âliye'nin neden sürekli tıkanıp kaldığını şimdi daha aydınlık. Buyurduğunuza göre, hepimizi borçlu kılan *Tanzimat* da, sürekli özendiğimiz *Meşrutiyet* de, evrimdiler. Hiç bir biçimde devrime dönüşmeleri söz konusu değildi.

- Böyle kestirip atmak, bazı iyi niyetli çabaları küçümsemek olur. Hiç bir emeği harcamamak, insanlık borcudur. Unutmamalı ki, evrim içinde bile zaman zaman devrim denemelerine girilebilir.

- Girişilse de, pek hayrının olmayacağı belli efendim.

- Nerden belli?

- Buyurduğunuza göre devrimin koşulları ayrı, evriminkiler ayrı. Yüzbaşımız sağolsun, bize bir şeyi iyi bellettiler. Savaşın başında yapılan yığınak hatası, hem sonuna kadar düzeltilemez, hem de etkiler. Koşulları ayrı olan girişimler de ayrı birikimler gerektirir. Birbirine karıştırılırsa yüze göze bulaşması kaçınılmaz.

- Ah Mithat Paşa!.. Fırsat elverseydi de başarabilseydin!..

- Sade askerler olarak bizim ölçülerimiz somut ve basittir efendim. Seydilerle, saydıların gözümüzde hiç bir değeri yoktur. İşin gereği neyse ya yapılır, ya ölünür.

- Zaten onlara da aynı kural işledi. Yapamadılar, öldürüldüler.

- Bu da gösteriyor ki, devrim için yola çıkanların, hiç mi hiç hata payı yok. Her halde, geçen gün yazdınırken sözünü ettiğiniz Namık Kemal de onlardan biri. Mithat Paşa'yı da sizden duyuyorum. Ne ilginç!.. Bize sürekli yarının kurucusu olacağımızı anlatıyorlar. Ama, dünden haberimiz yok. Ne Mithat Paşa'yı biliyoruz. Ne Meşrutiyetten haberimiz var. Ne Namık Kemal'den bir dize okuduk. Tanzimat'ı çok yüzeyden de olsa, şöyle böyle biliyoruz. Reşit Paşa'nın hizmetlerinden söz eden çok. Ama, sizin yardımınızı sağlayıncaya onlardan haberim yoktu. Sanırım arkadaşlar da sayenizde tanıdılar. Bağışladığınız şiirleri hepimiz ezberledik. Duygularımızı açıklıyordu. Yine de önemsemedik. Kimliğini araştırmak kimsenin aklına gelmedi. Besbelli alışkanlıklarla, yasağın tuzağına düşmüşüz. Ne büyük hata!.. O kadar tehlikeli mi idi bunlar ki, böylesine katı yasakların sisine bulanmışlar?

- Devrimciydiler demek yetmez mi?

- Çok bile!.. Neden başaramadıklarını açıklayabilir misiniz?

- Zor, uzun ve hazin bir serüvendir. Zamanımız olursa, elbette.

- Eğer *talihleri yaver* gitseydi, onların üretim araçları mülkiyetini gerçekten değiştirebileceklerine, inanıyor musunuz?

- Siz inanmıyor musunuz?

- Buyurduğunuz mercekten bakınca yapamıyacakları ortada.

- Nasıl bu kadar emin olabilirsiniz?

- Kolay! Az önceki açıklamanıza dayanırsak, devrimci her zaman evrim yapabilir. Mülkiyet değişikliğinin de evreleri vardır. Daha sağlam ve daha az kayıpla sonuca ulaşmanın zararı da az olur. Nasılsa çıkarı doğrultusunda bir onarımı kimse yadsımaz. Oysa evrimcinin hiç vazgeçmeyeceği, mülkiyettir. Aynı koşul geçerliyse, hiç bir zaman devrim yapamayacağından açık ne olabilir? Belki girişim ve hatalarıyla devrimi hazırlar. Ama, anladığım doğruysa devrim başka bir şey. Çok güç, çok görkemli bir olay. Ve hiç kuşkusuz, birikim ve koşulları oluşmadıkça, hiç kimsenin harcı olmamak gerekir.

- Aferin!.. Çok doğru kavramışsınız. Evrimcinin devrim yapması olanaksız. Onca çaba, emek ve girişime karşın, Devlet-i âliye Hilâfet ve Saltanatını sürdürmekte. Efendimiz Abdühamit Hân-ı Sâni, halife sultan. Hem dünya Müslümanlarının göksel hükümrânı. Hem, *reâyâ ve herayâ kullarının* yersel hükümdarı. Babası, dedesi, atası da öyleydi. Bunda hiç bir değişiklik olmadığından girişimlerin tamamı evrimdir. Belki Sened-i İttifak, mültezim ve voyvoda kullarının payını biraz artırdı. Belki *Tanzimat*, Hristiyan kullarıyla *ecnebinin* boyunduruğunu azıcık gevşetti. Ve belki *Meşrutiyet*, herkesin daha fazla nefes almasını sağlayacaktı. Ne var ki, Efendimizin hilâfetini de, saltanatını da pekiştirmekten daha öteye gidemezdi. Gidemedi. Oysa devrim, Hilâfeti de, Saltanatı da, mülkiyeti de sahibinin başında paralamaktır.

Mustafa Kemal'in mavi gözleri sevinçle parladı.

Sonra, deniz feneri sakinliğiyle çevreyi taradı.

Cuma öğlesi, tüm yoğunluğuyla sürüyordu.

İnsanlar kentin kaynaşmasına dalmışlardı.

İrmak ötelerde durgun durgun akıyordu.

Dağ yanıbaşlarında suskun duruyordu.

Yamaçta ikisinden başka kimse yoktu.

- O kadar kolay olsa, - dedi kararlılıkla.

- Kolay olduğunu kim söyledi, Kemal Efendi? Zorluğu, kavamları yeni yeni çözememizden belli değil mi? Henüz biz bile, devrimle evrimi karıştırıyoruz. Belki bu karışıklık ikisinin de, Devlet-i

âliyece umacı sayılmasının sonucudur. Son yirmi yılın sözlüklerinde, *ihtilâl* ve *inkılâp* maddeleri yoktur. Meşrutiyet ağızlara alınmaz... Mithat Paşa resmi kayıtlara, tasarlayarak efendisini öldüren bir cani olarak geçmiştir. Son beş yıldır, Namık Kemal'in güzelim şiirleri yasak!.. Korku ve baskı içimize sindi. İş o dereceye vardı ki, Şemsettin Sami Bey'in; Bu kadarı da olmaz ki, a canım!.. *Kâmus* bu. Adı üstünde sözlük. Biz bazen bir tek sözcüğün aslını bulmak için türkçenin asyadaki köklerine kadar iniyoruz. Sonra bir emirle, herkesin bildiği, daha da önemlisi bilmesi gereken lafları sözlükten atıyoruz, diye yakındığını kulaklarımla duydum. Düşünün!.. En büyük dil bilginimiz bile, bir takım söz, terim ve kavramları sözlüğünde kullanmaktan engelleniyor. Siz, uygulamanın kolayını aramaktasınız.

- Herşeyin bir kolayı vardır. Aramak suç olmamalı.
- Onun dahi ne kadar zor olduğu da bilinmeli ama!..
- Zor korkunç değildir ki!.. Hatta güzel bile olabilir.
- Elbette!.. Yılgınlık nedir, bilmeyenlerin uğraşında.
- Galiba anlıyorum efendim!.. Önce, zoru başaracak güç ve bilinç olmalı. Sonra koşulların olgunlaştığını kavrayacak akla ulaşılmalı.
- Akıldan öte, kardeşim. Ortak dehaya demek daha doğru. Çünkü, devrim, olanaksız başarıdır. Sıradan insanların bilinci ve gücü ne kadar yenilmez olursa olsun, açmazda tuz buz olur. Oysa, ortak deha, tarihin ve talihin eşref saatını zamanında çalar. İnsanı, kendi üzerinde egemen kılmak, ancak o zaman mümkün olabilir.
- Mümkün ya efendim, daha ne? Uğraşmaya değer.
- Orası kesin de, mümkün olup olmadığını iyi saptamalı.
- Başlamak, bitirmenin yarısı değil mi?
- Fazlası. Ama kaç egemenlik birden yıkılacak düşüldü mü?
- Yıkarsız!.. Her biri kaç kişiye bedel, bunca subay adayınız. Bir kutlu ülkü uğruna göğsümüzü siper etmek zaten ödevimiz. Biz başlarız. Hemen yanibaşımızda koskoca Üçüncü Ordu var. Gerektiğinde bütün Avrupa'ya meydan okumaya koşulu. Kalkışırsak önümüze kim durabilir?

Mustafa Kemal, coşkun kanatlarında güneşi fethe gidiyordu.

- Sizin ülkünüz, devrimin ülkesiyle uyuyor mu?

Vefik'in sorusuyla vurulmuşça irkildi. Bir an kendi içine daldı.

Gözlerini kapadı. Çenesini göğsüne yapıştırdı. Derin derin, koyu koyu düşünmeye başladı.

Kendi kendisiyle hesaplaşmanın şaşkınlığına düştüğü belliydi.

Sonunda başını kaldırdı. Gözlerinde çelik kılıçlar çarpıştı.

Bir an kendini süzmekte olan Vefik'in gözlerine baktıktan sonra;

- Galiba devrimin güçlüğü öncesinde!.. Devrimcinin Cehenne-
mi demek daha doğru. Bir yandan birikimi zenginleştirecek. Öte
yandan her türden yığınak hatasını önleyecek. Hangisine kalkışsanız
bin belâ. Koşullarla olanaklar denkleşti mi, ortak deha, eylemde du-
raksamıyor. Ve bir kez devrim patladıktan sonra üretim araçları mül-
kiyetini değiştirmek.. Ya da karşı çıkanları temizlemek o kadar zor
değil. O öyle bir yel ki, kendinden olanı da, olmayanı da, sürükle-
mekte. Sorun, o andan sonra katılıp katılmamakta değil. Koşullarla
olanakların oluşmasına katkıda bulunmakta. Bunun yolu da, her bi-
rimizin kendimizi aşmasından geçiyor. Yıkılması gereken ilk ege-
menlik o. İnsan bir kez, kendini aştı mı, gerisini getirebilir. Aşamı-
yorsa, bilgisi, birikimi hatta gücü ne olursa olsun, korkuya teslim
olur. Ben şimdiye kadar hep coşkuyla yaklaştım. Doğrusu, korku hiç
aklıma gelmedi. Önce onu kıracak yol ve yöntemi bulmalı. Kelle
ondan sonra kumara sürülmeli. Mithat Paşa ve arkadaşları büyük bi-
rer devrimci olabilirler. Hani devrim? Yok!.. Belki koşullar elverişli
değildi. Belki olanaklar yetersizdi. Beceriksizlikleri kesin. Yazık!..
Öldürülmüşler. Devrimin ölümlere gereksinimi yok ki!.. Onun hesabı
da, tarihinki gibi. Niyetlere değil, sonuçlara bakıyor. Ve sonuç boş-
sa, yiğit boşa gidiyor.

- Sanırım, kavramları çözümledik. Bundan sonrası, ayrıntı.

- Özde buyurduğunuza yaklaşıldıysa, ayrıntılar büsbütün ya-
rarlı olacaktır. Sizi buraya Tanrı gönderdi efendim!.. Hepimizi yarım
bilmenin tehlikesinden kurtardınız. İzin verirsiniz kendim iyice
özüksedikten sonra, arkadaşlara da aktarmak istiyorum.

- Hay hay!..

Tokmak vurdu.
 Talih çanı çınladı.
 Tarihin saati geldi.
 Gece gündüze karıştı.
 Dost ile düşman barıştı.
 Çingene çerilerine döndük.
 Ne yerimiz var, ne yurdumuz.
 Ne akşamı nerede ettiğimiz belli.
 Ne de sabahları nasıl bulduğumuz.
 Namazımız, niyazımız kazalara kalıyor.
 Yiyip içme unutuldu. Herkes tıkınıyor.
 Gözlerimiz kan çanağı. Uykuyu unuttuk.
 Her birimiz, bir ucundan tutmuş gidiyoruz.
 Paşa'nın çalışma gücü beni hep şaşırtmıştır.
 Bir yol işe koşulmasın. Ne dur bilir ne durak.
 Kendi derdi bir yana, kimseye huzur vermez.
 Sonunda, ıveccenliğıyle hepimizi çekimine alır.
 O içten coşkusu, ister istemez, herkese bulaşır.
 Şu sıkışık durumda bir daha iman cyledim ki!..
 Saliverilse Refik, Paşa'yı ardından baktıracak.
 Gayrı, boynuz kulağı geçermiş mi, denilmeli?

Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş mu?
Zaman denilen şaşmaz terazi gösterecektir.
Lâkin, biz gördüklerimizden şaşırıp kaldık.
Neyin ucundan tutsa, tamamlayıveriyor.
Adam seçmedeki isabeti akıllara ziyan.
Çalıştırma ferasetine, Paşa da hayran.
Topladı başına *mahfilin* gençlerini.
Ne eksikse, yetmekte yavrularım.
Elbirliğiyle kotardıkları pek çok.
Hemen her işte yardım eylediler.
Refik, Paşa'yla yarış eder gibiydi.
Onlar geri kalmayı sindirebilirler mi?
Kendi aralarında oyuna döndürdüler.
Bu iki âdemin bütün gıdası, işten ibaret.
İş bir nice yoğun ise, bunlar onca memnun.
Sanırsın, semaha durmuş derviş, mubarekler.
Döne döne, göğün yedinci katına erişecekler.
Ve ordan, âlemlerin tamamına hükmeyleyecekler.
Biz yoksullar, bâdem ejderhalarıyla, nasıl başedelim?
Bir yer gelip tikanınca, ortalığa dökülüp saçılmaktayız.
Kimimiz bir sedire uzanıp, biraz uyuklamaya çabalamakta.
Kimimiz hamama sıvışıp, göbek taşında kestirmeye uğraşır.
Lâkin bu ikisinden hiç birimize hiç bir fırsat düşmemekte ki!..
Biri sürekli anyor... Öteki sıçan deliğine girsek anında bulur.
Canning, ikinci gün, esnemekten Husrev kocasını kollamayı
unuttu. Akşama doğru, bütün bu çalışmaları aylık *rapport*'a yetiştirerek,
dış desteğin bir an önce hazırlanması bahanesiyle sıvıştı.
Husrev köşegi, İngiliz kâfirinden daha yaşlı olmasına rağmen,
daha dayanıklı çıktı. Uyuklaya uyuklaya bir gün daha tepemize di-
kildi. Lâkin, üçüncü gün, onun da işi bitti. Sabah namazının iki re-
kâtlık sünnetini çıkaramamış. Hikmetinden *sual olmaz*, Allah'ın!..
Şeytan'ı dahi terbiye edeceği yer ve zaman vardır. Seninki, daha ilk
rükuda, secdeye varır varmaz, kendinden geçmiş. Köleleri ses soluk

kesilince sahiplerinin öldüğü kaygısıyla vâveylâya başlamak üzere-
lerdi. Allahtan o an, Paşa ordan geçiyormuş. Kurbağa larvası gibi
seccadeye yapıştığını görür görmez uykuya daldığını anlamış. He-
men köleleri susturup;

- Uyuyorlar, - demiş. - Üç gündür göz kırpmadan çalışıyorlar.
Besbelli çok yoruldular. Bırakın, biraz kestirip kendilerine gelsinler.

Kölelerin yorgan koşturmasına komadan, maşlahını çıkarıp üs-
tüne örtmesiyle, yakamıza yapışması bir oldu. Allah duasını kabul
etmediyse, kula düşen tövbesini tazelemektir. Demek, henüz çilemiz
dolmamış. Tam yeni bir maddenin son düzeltmelerine dalmıştık. Gök
gürültüsüne benzer bir homurtuyla irkildik. Ne oluyor dememize kal-
madı. Kölelerinin suratlarında beliren sevinçten durum aydınlandı.

Meğer yıkılası gövdesi ısınır ısınmaz, horlamaya başlamış.

Bizim zamanı kovalamaktan hesabını tutmaya vaktimiz mi var?

Bu yüzden öyle kaç saat kendinden geçtiğini bilemem. Lâkin
bir nice sızsa da, kendine gelemediği ortadaydı.

Yüzü tiftilmiş sakallarının içinde, çürük ayvaya dönmüş. Göz-
leri pürçeklenmiş kaşlarının arasında küçülüp kaybolmuştu.

Usullacık başımıza dikilince, hortlak görmüşç döndük.

Paşa'nın maşlahını bir borcu eda edercesine uzattıktan sonra;

- *Paşa oğlum, maşaallahınız var!..* - Diye *mayna yelken* eyledi.

Ne olsa, bir zamanın Kaptan-ı Derya'sı. Dalgaya dümen tutmayı öğ-
renmiş. Eh, o hancı ise, biz de yolcuyuz. Akdeniz üzre onea seferi-
miz var. Hemen gözlerimizi dört açtık. Çevresine üşüşerek ağzının
içine bakmaya başladık. Bilmem safderunluğımıza hükmeyletti.
Bilmem sıvışmaktan gayri bir şey düşünmediğinden yuttu. Bizi öyle
ayran budalası gibi çokaşmış görünce iyice coştı. - *Hem pek seri ve*
kesif çalışıyorsunuz. Hem herşeyi, pek güzel yerli yerine koyuyorsu-
nuz. Doğrusu hamaratlığınıza hayran olmamak elde değil. Devlet-i
âli, bu kadar zor bir iş için, sizin gibi bir hizmetkâra sahip bulun-
maktan ne kadar özgünse azdır. Allah-ı zülcelâl âmâlinize muin ol-
sun!.. Bir yaraşır kul, bütün himmet ve gayretiyle çalışmakta iken,
mümkün olduğunca az rahatsız edilmeli. Efendimizin sabırsızlığını

bilmesem, biraz da siz dinlenin, diyeceğim. Lâkin, zaman pek sıkıştı. Hayrın yerini bulması, hem bir an evvel bitirilip harekete geçilmesine... Hem hiç bir hataya meydan verilmemesine bağlı. Bu yüzden akli eren herkesin yardım eylemesi farz. - “Hadi ordan zorba bozuntusu!.. Biz burda hukuk meşketlemekteyiz. Al takke ver külâh, post kavgası eden eşkıya takımı hukuktan ne anlar ki, engelden gayrı faydası ola? Senin gibilerin gölgesi bile, hak ve hukuku zedelemeye yeter. Al yardımını da başına çal,” deyivermemek için kendimi nasıl tuttuğumu bir Allah bilir, bir de bizimkiler. Paşa aklımdan geçenleri bilmişçesine öyle bir bakış fırlattı ki, ister ister dudaklarımı kemirmeye durdum. Allah’tan tam o sırada o da baklayı ağzından çıkardı; - Ne var ki, bütün erkân-ı devlet hurda kapanır kalırsa, umur-u devlete noksan gelmesi bir yana, ayağınıza dolanma ihtimali de artar. - “Eyvah!..” Diye içimden bir feryat koptu. “Bu herif-i nâşerif elimiz ayağımız, hatta o güzel yazı ve çevirileriyle dilimiz kalemimiz olan gençlere göz dikti. Niyeti pek fena. Onları çekip aldı mı, iş uzadıkça uzar. Vay kurnaz tilki!.. Meğer seccede sızıp kalması çakal uykusu... Borazanları kiskandıracak horultusu, bize kuracağı tuzağın mahyası imiş!.. Pusuyu aklına yatırdığı an, tepemize binmesinin nedeni şimdi ortaya çıkıyor.” Tıksırığını yutkuna yutkuna; - Hele siz Allah-u teâlânın inayetiyle işinizi rahat rahat tamamlayınız. Gayrısında hizmet ve himmet gerekmekteyse seyirtmek vazifemiz. - Diye sürdürünce kendimden utandım. Ben neler düşünmekteydim. Koca vezir ne söylüyordu. Galiba Paşa’nın dehasıyla, havsalaya sığmaz çalışkanlığı, sonunda Husrev Paşa’yı da Tanzimat’ın hayrına inandırmıştı. Ne yalan söylüyeyim, içimin derinlerinde bir şeylerin kırıldığını hissettim. Onca kinin bir tatlı sözle eğrilip bükülüvermesi, pek tuhafıma gitti. İnsanoğlu ne garip bir yaratık!.. Azbiraz perdahlanınca, kaç yıldır birike birike, kine dönüşen öfkesi, bir anda övüncün tatlı meltemine kapılıveriyor. Gayrı ne başta akıl kalıyor, ne yürekte kin. Hele âdem; - Şu muazzam gayretin, en iyiyi meydana getireceği âşikâr. Başınıza dikilip ayağınıza dolanarak çalışmanıza engel olacağıma, umur-u devleti Bâb-ı-âli ile sahîlhanede görerek, onun bunun ço-

maklamasını önlesem daha faydalı olurum. Nasılsa, bir ihtiyaç anında, ulaştıracağınız habere koşmak boynumuzun borcu. - Diye-
rek koskoca sarayı bize terkeylemesi, Paşa'yı bilmem amma, benim
içimi çürüttü. "Sonunda bize inanmasa dahi, kendi kurtuluşunun
Tanzimat'ın ilânıyla mümkün olacağını anladı." Diye düşündüğüm
an, burnumun direği sızladı. "Az önce, hak ve hukukla zerre kadar
tanışıklığı olmadığını ifade eden ben değil miydim? Herif Sedaret
Mührü gibi burda çöreklense ne? Yapabileceği herşeyi baştan dene-
di. Şimdi iş, doğrudan hukukun diline düştü. Ol âlemde bizim bile
fazla *esamimiz* okunmamakta. *Echel-i cühelânın* ağzını açması ne
mümkün? Paşa, Hristo kâfiri ve bir de bizim oğlan, kafa kafaya ve-
rip de, öyle lâflar buluyorlar ki, Şeyhülislâm Mekki-zade Asım
Efendi, hayretler içinde *lebheyk* çekmekten helâk oluyor. Aramızda
bir tek Âli Efendi, ara sıra ağzını açabilmekte. Husrev kocası, o va-
dide gezinmeye kalksa, uçurumdan yuvarlanmış mekkare katırı gibi
paramparça olacağını bilmez mi? Meydanı yerinde terkeyleyen yi-
ğitliğine toz kondurmazmış. Koca Paşa'nın hesabı da o olsa gerek.
Nitekim: - *Kethüda, kâhya ve kalfa tembihlidir. Emriniz derhal yeri-
ne getirilecektir. Ayrıca, kalemlerden dilediğinizi çağırıp işe koşa-
bil-
meniz için, Sedaret kethüdasına da emir verilecektir. Siz rahat olun.
Ve kendi usulünüze göre çalışın. Yeter ki bir an evvel bitirip irade-i
seniyeye sunabilelim. Hemen rabbim yardımcınız olsun!..* - Der de-
mez, avanesini topladığı gibi kayıplara karıştı.

Paşa'nın, ancak anlayana konuşan gözleri ipil ipil;

- Başımızda bulunmanız, güç ve çabamızı artırmakta, güveni-
mizi pekiştirmektedir. Lâkin madem öyle takdir buyruluyor, hizmet
öyle gerektiriyor, siz daha iyisini bilirsiniz. Bize düşen, herşeyi ta-
mam eyleyip bir an önce görüşlerinize sunulacak hale getirmek, -
sözlerini tam duydu mu biliyorum.

Lâkin, boydan boya, tüm selâmlığa serpidiğine, herkes tanık.

Herkesin aynı anda derin bir soluk alması ne yaman bir şey.

Koca divanhanenin içinde sanki bir dalkıran fırtınası esti.

Günlerdir gece gündüz, aç susuz uğraşan bizler değildik.

Derin uykulardan yeni uyanmışcasına yeğnelivermiştik.

Daha yarısına ulaşılmaktayken, kocaların tamamı pes etti.

O gider gitmez, yazdıklarımıza bir göz atmadan edemedim.

Üstelik bu sadece, kâğıt üstünde basit bir hazırlıktan ibaret.

Hele bir uygulamaya girişirsek, büsbütün şaşıracakları kesin.

Ben bile, yepyeni bir devrin kapılarının bir bir açılacağını hem biliyor, hem ürküyorum. Çünkü, şimdiye yazılanlar yapılması düşünülenin ipuçları sayılabilir. Ne mutlu, her satırında karınca kararınca bizim de parmak izimiz bulunmakta. Ve fırsat ele gelirse, girişimlere güc ve hız veren bir başlangıç, güc bir kaynak olacaktır.

Elbette o başlangıç gecikmeden yürürlüğe girebilirse!..

Yoksa, yiten zamana, yenilerinin ekleneceği kesin gibidir.

Buna imân ettirten, yolculuk esnasında görüp işittiklerimizdir.

Bilinir ki, devlet hayatında iyiniyet, düştün öteye gidememekte.

Kafandakileri gerçekleştirme gücün ne olur olsun, fazlasını isteyen sorunlar.. Aşılması pek zor engeller.. Yakınlarının anlayışsızlığı.. Rakiplerinin çelmesi gibi şaşırtıcı durumlarla karşılaşmanın kaçınılmaz.

Bir insan nice bir âdem ejderhası olsa, yine insandır. Ve insanın en aykırısı bile göğsünde bir yürek taşımaktadır.

Bunca çapraşık sorun, durum ve tutum karşısında afallamaz... Eli ayağına çaynaşmadan herşeyi yerli yerince yapabilir mi? Ne mümkün!.. İşte şu üç günün önümüze koyduğu gerçek ortada. Daha işin yarısına bile varmadan, pek çok usta, Sâdi-i Şirazi'ye sığınır. *Der menafî. kenarest!* Denizden umduğu yararı, kıyıda bekleme-yi yeğleyiverdi. Hani fazla haksız da saymamalı. Çünkü olaylar öyle gelişti ki, hem akıllar, hem işler karıştı.

Paşa, Hristo kafiri ve Refik gibiler, o hallerin insanlarıdır.

Sanki mubareklerin cline hünerlerini gösterme fırsatı verilmiş.

Yüzlerin o anki ışıltısını, kimde görsem, üstünlüğüne inanırım.

O gülümseme yanında ayın ondördü, imaret kandili gibi kalır.

Gözlerine bakmaya doyamaz. Aklından geçeni kavrayamazsın.

Kendini, ışık huzmesindeki kelebek kadar, çaresiz sayarsın.

Ve onların her birini *esâtirin* yenilmez devlerinden biri görürsün. Gerçekten de, açmaz, onlar için yumağı ellerinde bir lâbirenttir. Her köşesini dolandıktan sonra, ipi sağa sağa kapıyı bulurlar. Yahut, bizler için çözümsüz olan her şey, onlar bir bilmece. Düşünürler, taşınırlar. Sonunda sihirli anahtar bulurlar. İşte o zaman, içleri dışları, göz kamaştıran bir ışığa keser. Bilmece çözülmüştür artık. Ötesi onlara, çocuk oyuncağıdır. Gayrı ya engeli aşar yahut da bir zayıf yerini bulup yıkıverirler. Bizim gibiler gözlerini hayat kurallarına göre açmaya mahkum. Şükürler olsun ömrümüz yine o kurallar içinde tamamlanacak. Allah bizi, kesin doğrulardan hiç ayırmasın. Ki, hesap günü katına, yasaktan sakınıp yasaya uymuş kullar olarak çıkalım. Amin!

Yoksa, *kıyametin herc-ü merci* arasında, sevabımızla günahımızı karıştırıp kendi fermanımızı kendimiz kesmeye kalkarız. Bu yüzden onlar sözkonusu ise, bir nice bütünleşmiş olsak da, ayırmayı bilmeli... Hiç bir zaman, hiç bir biçimde haddimizi aşacak iddialara kalkışmamalıyız. Allah korusun, hiç istemezken günaha girer, hesabını veremeyiz.

Onların kumaşı, bizim gibilerden çok başka.

Yeryüzüne nadir gelenlerinkinden dokunmuş.

Masal kahramanı mı, desem... Deha ürünü mü?

Kestirememekteyim. Lâkin çok ayrı oldukları belli.

Biri kendi kan ve canımdan olduğu halde, bu böyle.

Ve hiç *mahviyetsiz* gerçeği kabullenmek zorundayım.

Başkalıkları, bizim korku ve dualarımızın *sebeb-i hikmeti!*..

Düşlerine akıl, işlerine fikir, meşklerine güç yetirmek olası.

İşe giriştiler mi, bitirinceye ne uyku alakoyabilir... Ne durak bir an engeller. Düşündüler mi, gizin gizini çözünceye, gerçeğin güneşine göz kırpmadan bakarlar. Bir de yarıştılar mı? Ulu Allah rakiplerini, şerlerinden esirgesin!.. Al-i Cengiz'i, alicengiz pususuna düşürürler.

Ben yakınları iken, bunların izini sürmekten ödüm patlamakta.

Ne zaman o tür *mechuriyetle* karşılaşısam, kaçmaya yol ararım.

Çünkü hiç bir zaman açıklarını bulup da üstlerine varamadım.

Yürekleri mi beyinleri içindedir... Beyinleri mi yüreklerinde?
Ürkünden yaklaşıp da, iyice bakma cesaretini bulamadım ki!
Eh!.. Ünlü sözdür. Uzak davulun sesi, insana hoş gelirmiş.
Bizimki de o hesap. Ancak karşıdan bakıp benzetiyoruz.
Ne zaman, ne yapmaktalar desem, yanıtı hazır bekler.
Ya aç kurtlar misali, bir gizin peşine düşmüşlerdir.
Ya başlarını, aç bir aslanın ağzına sokmuşlardır.
Böylesi insanlar, tarihe mutlaka damga vururlar.
Bu ya, kemerli taş köprülerden geleceğe geçiştir.
Yahut da, dingin akan ırmağın yatağını değiştirir.
Ne mutlu bizlere ki, böyle üçünün birden sahibiyiz.
Öğrencisi dostu, yakını yanında, daima hizmetindeyiz.
Oysa, bu gibilerle aynı zamanda yaşamak bile talih sayılır.
İnsanoğlu, bir başına kalmış isc, ormandaki tek ağaç gibidir.
Herşeyi, kökü, gövdesi, dalı, yaprağıyla kendinde değerlendirir.
Tüm bir ormanın encâmını ise, ancak tarih denen bilge gösterir.
Buna dayanarak, şu benim yazdıklarımı bir dost ve babanın
öğünç *hezeyanı* sayabilirsiniz. Ne dostluk ne babalıktan, kum zerresi
kadar bile yakınmam. Allah üçünden de razı olsun. Hiç incinmedim.
Tam tersine, göğsümü gere gere kıvandığım için, öyle gören zararı
yok, öyle bilsin. Kimsenin görüşüne karışmak haddim değil. Yalnız,
kim nasıl alırsa alsın, mutlaka şu birkaç noktayı, hiç hâtırından çı-
karmasın.

Bilge tarihin, canı kâğıt... Kanı mürekkep... Akli divit deği mi?
İşte, ben de ak kâğıdın üstüne, çini mürekkebiyle yazıyorum.
Şimdi sade benim sezdiğim bu gerçeği, yarın herkes bilecektir.
Ve soluğum, bilenlere erişirse, tamamı da, bana hak verecektir.
Çünkü bunlar bizi de arkalarına takarak, öyle bir *akibete* doğru
yol almaktadırlar ki, iyisiyle de, kötüsüyle de, *Tevarih-i Al-i Os-*
man'a lök gibi oturacakları şimdiden belli. Bu yüzden, hantallığım
hızlarına köstek vurur diye ödüm kopmakta.. Uykuyu *taamı* haram
eylemektedir.

Sakin müneccim kesilip, *kâhinliğe* heveslendiğim sanılmaya.
Allah, biz aciz kullarından o *meziyetleri* csirgemiş çok şükür!

Benimki sadece, yaşadığını aktarma gayretinden ibaret coşku. Duygularımın karmaşıklığından, düzensiz ve karışık gelebilir. Koca bir *Beylikçi*'ye yaraşmıyorsa, dağınıklığımı bağışlayınız. Dost ve evlât acısına garkolma kaygısıyla bocalamak pek zor. Aklımı bunca toplayabilmem dahi, şükür nedeni sayılsa yeri. Yaşayıp duyduklarımı anlatmaya kalkışmak, hiç kolay değil. Belki başından alırsam, ne kadar haklı olduğum iyi anlaşılır. Çünkü başı olmayan maceranın, sonu da ortası da olamaz. Sadece dönüş yolculuğumuz dahi, hünerlerinin kanıtıdır. Hristo kâfiri önden gidince, yolu izi yitirdiğimize inandık. Yanılmışız! Refik'in okul arkadaşları ışığımız olacakmış. Maşaallahları var!.. Besbelli hepsi, dersini iyi bellemiş. Her şeyi, hiç aksatmadan yer ve zamanında yapıyorlar. Galiba, bu kâfirin önden seyirtmesinin maksadı buymuş. Anlaşılan bize, çocuklarımızla öğünmeye imkân tanımakta. Allahı kalbini nurlandırсын. Ettiği her iş gibi bunu da becerdi. Her birinin, istediğimizden de çok âlâ yetişmesiyle yetinmedi. Çok kısa zamanda Devlet-i âliye hizmete alışmalarını sağladı. Derim ki, çocuklarımızın erdiği mertebeye, asıl hak onundur. Zaten Allah talihlerini açık etsin, onlar da bunun ayırdındalar. Ara sıra bize naz cyleseler bile, onun ağzının içine bakıyorlar. Gerçi kâfir, ağız açanda, hiç birimiz başka yere bakamıyoruz. Paşa ki, leble denilmeden leblebiyi anlayıvermekte pek mahir. Hinzırı ağzı kuruyarak yalanıncaya dek, sabırla dinlemekte. Sapkının bilgisi öylesine derin, anlatımı öylesine renkli ki!.. Sıradan bir beylikçi, yeterince övemiyorsa hoşgörölmeli. Kalemin hüner ölçüsü, makamına uygun *meddahlıktır!* Lâkin, takdir buyrula, o, bunun yanında, pek sıradan. Yüzyıllardır süren kalıpları uygulamaktan ibaret bir iş. Oysa hiç bir kalıba uymayan birinden söz ediliyor. Ve kalıpların ona verebileceği makamla sıfat yok. Heyhat!.. Alışmış, kudurmuştan beter olmakta. Elim kendiliğinden eski kalıplara kayıveriyor. Her seferinde, kendimi zor zabdettmekteyim.

Sade ŗu kadarını söylemeden ge miyeyim.

Ademe uygun övgü arayayım derken dalıyorum.

Divitimi    kez kurutup bandığımı neden sonra ayırdım.

Dokusu olağan st y  anlatmak, sıradan ademe yasaklanmalı.

Lâkin onunla yakınlık fırsatı yakalayanın, hırsına ne buyrulur?

Kiŗi al ladelikten çıkma fırsatı yakalamıŗsa engellenebilir mi?

Sanmam. Tarih bile hükmünde bu kadar acımasız olamaz.

Keŗke, onlara yaraŗır bir *h t r t* kaleme alabilseydim.

Nec yazık, benim elimden daha fazlası gelmemekte!..

 yisi mi, *meddahlıktan* vazgeci h diseleri anlatmak.

Elbette, her bir ŗeyi, yerli yerince aktarabilir isem!..

Doğrusu duygularımı gizlemeden, hot be hot yazmaktır.

Belki o zaman, üçünün birbiri ve bizimle durumu açıklanır.

 tcekileri, *hini hacette* yararlanmak üzre, bıraktığımız biliniyor.

Ondan beri iŗtahını Refik'te karŗılamaya kalkıŗtı desem yeri.

Elinden gelse, deryalara sığmaz bilgisini hap yapıp yutturacak.

Her bir ŗeyin, *anhasını minhasını* coŗkuyla bir anlatıŗı var ki!..

Bir ŗey bilmeyen ezberlese, baŗımıza ŗeddeli molla kesilirdi.

Üstelik  nden giderken, her bir ŗeyin tezgâhını da iyi kurmuŗ.

Sağolsunlar!.. Namık Paŗa'yla, Louis-Philippe sezdirmediler.

Frank sınırını geçince Elçilik uŗaklarıyla, Kral Muhafızları tarafından karŗılanmak tabii. Geleceğimiz bilindiğinden yadırgamadık.

Paŗa, Londra'daki resmi vedalaŗma törenini, Paris'te de aynen ifa etmeliydi. Dostluğın ve nezaretin nezaketi böyle gerektiriyordu.

Zaten son beŗ altı yılda, resmi karŗılamalarla uğurlamalara öyle alıŗmıŗtık ki, konağımızın sade havasını yadırgamaktan korkuyorduk.

Bu yüzden, Paŗa'nın dost-u azizi, yere batası Fransa Kralı cenaplarının cemilesini bekliyorduk da nasıl göstereceğini bilemiyorduk.

Kul taifesini, asla ve kat'a  ŗitliĖe adım attırmamalı!..

Bir kez efendiliği tadınca, bir daha kulluğa yanaŗmıyor.

Hey ulu Tanrım!.. Diyar-ı küfrde tantanaya öyle alıŗtık ki!

Haddi aŗmamanın, kulluğın ilk ŗartı olduğunu unutuverdik.

Allah *taksiratımızı* afveyleye, *ŗirazemizden*  ıkıp gittik gayri!..

Yaradan tez zamanda aklımızı başımıza devşirtmezse yandık. Galiba biz farkına varmadan haddimizden de fazla şımardık. Rıhtıma iner inmez, merasim delisine döndüğümüzü farkettilim. Nerdeyse koskoca Kralı, beklerken bulsak yadırgamayacakmışız! Bando mızıka karşılanmayı, tabii dostluk gösterisi sayıverdik. Oysa, gerçek dostluklarda resmi merasime hiç itibar edilmez. Hatta, incelik gereği sayılıp özellikle kaçınıldığı bile olmakta. Ancak krallara dostluk eden âdemin kendini eski *Büyük Divan Veziri* sanmasını da kimse, hiç bir biçimde, bir zaman ayıplayamaz.

Vaktiyle o kocalar da, ecnebi krallarıyla, dostluk eylemez... Hatta dilediklerine taç giydirip dilediklerini çula muhtaç eylemezler miymiş'?

Hemen, geçti efendi, ol da bir zaman imiş, diye kösülmeyin.

Her ne kadar Devlet-i Osmani camii yıkılmış görünse, Allaha şükürler olsun, mihrabı henüz bütün görkemiyle dimdik ayaktaadır.

Yüce Efendimiz şimdi bile, hem âlemi İslâmın, hem diyâr-ı küf-rün gözünde dünyanın büyük hükümdarlarının başında gelmektedir.

Zat-ı Şâhane'nin kerem ve lutfunu, küffar krallarının dostluğuna çevirmiş elçi, neden şanına yaraşır biçimde karşılanıp uğurlanmasın?

Düşüncelerimi bu terazide tartınca, birden ayıldım.

Bize bu onuru bağışlayan da yüce Efendimiz olmalıydı.

Kimbilir O, *ecnebinin* yere batası elçilerine, Der-i Saadet'te nice yakın bir dostluk göstermekteler ki, yüzleri yere gelesi kral ve kraliçeleri de ister istemez karşılık verme ihtiyacını duyuyorlar.

Öyle ya!..

Onlar orada Cchennem'de yanası efendilerini... Biz buralarda yüce Efendimizi temsil ettiğimize göre, dostlukları kendilerine. Biz kimiz ki? Alt tarafı, birer sadık kul. Kişiliğimiz efendimizin kişiliğinden ibaret.

Hiç bir efendi de, karşısındakine eksikli olmayı, kolay kolay içine sindiremeyeceğine göre, *itibarın* sefasını sürmek bize kısmet olmakta.

Efendileri buyurmamış olsalar, Sebestiani ile Canning kâfirleri, onca sıcaklığı sırf bizim kara kaşımız kara gözümüze mi göstereceklerdi?

Ölme çeğim ölme... Yoncalar bitsin de ye!..

Saygıları da, sevgileri de yüce Efendimize karşılıktan ibaret.

İnsanın doğruyu bulması belki çok zor. Lâkin ne kadar rahatlatıcı.

Devletlerarası ilişkileri hepimizden çok daha iyi bilen Hristo kâfiri, önümüz sıra seyirtip gitmeyi bu yüzden düşünmüş olmalı.

Ömrüne bereket!.. Her yaptığı gibi, bu da pek güzel oldu.

O sayede, tüm yolculuğumuzu, ivecen bir tüccar gibi *satu-hâ-zar* koşuşturmasından kurtardık. Gerçek bir seyyah benzeri gören, öğrenen ve sağlam dostluklar kuran bir *şevke* dönüştürdük.

Paris'e veda edip, arabalarla Bavyera topraklarına girdiğimiz an, Berlin Elçimiz Kâmil Paşa ile von Dreyse nam kâfiri karşımızda bulduk. Biri çok eski, biri yeni olsa da çıkarından ötürü iki sağlam dostla burun buruna gelmek, yüreğimi ferahlatıverdi.

Kalp kalbe karşıdır, buyuranlar yaşamış olmalı.

Sağolsunlar, karşılayıcılarımız da bizden kalır değillerdi.

Her ikisinin de gözleri, Arşimed aynaları gibi parlıyordu.

Besbelli, verdiğimiz sipariş her ikisinin de pek işine yaramış.

Hristo Kâfiri, kışla bahanesiyle Londra'dan son kaybı öncesinde, silâhlar yüklemeye hazırmış, diye babalanmıştı. Öyleyse sevinmek, yerden göğe haklarıydı. Biri, üstlendiği görevi, eksiksiz tamam cylemiş... Öteki, alacağı altınların ısıltısıyla donanmıştı.

Onlar sevinmesin de, arka arkaya kırdırdığı bonolarla, Rothschild çiftının servetine servet katarak gereken parayı bulmakla yükümlü ben mi zil takıp oynayacaktım? Az daha paçamızı kaptırsak, Prusyalı çektiği gibi, bizi Berlin'e kadar sürükleyiverecekti.

İtibarın resmisine çabuk alışmıştık.

Eninde sonunda devletlerarası bir iştir.

Ve devlet itibarsız, itibar devletsiz olamaz.

Olamayanda, bunun gösterisi de törenlerdir.

Efendimiz adına katılmanın keyfiyeti elbet bizim.

Devlet-i âliyi temsil etmenin hep külfeti olmaz a!..
Bazen de, nimetlerini paylaşma imtiyazına kavuşulur.
Bunlar devlet hayatının kaçınılmaz yükümlülükleridir.
Bir kul, efendisi adına bazen âbâd olur, bazen de berbât.
Ne öğünmeye hakkı olur, ne yerinme münasibetsizliğine.
Kulluğunun olmazsa olmaz gereği, hepsine da katlanmaktır.
Lâkin bazen, bu iki göreve uymayan olaylarla karşılaşırız.
von Dreyse kâfirinin, dayanılmaz ısrarı, işte bunlardan biri.
Biz, küffar diyarında, görev resmîyetine uymaya alışmışız.
Yeri gelir, samimi dost oluruz, yeri gelir hırslı bir tacir.
Lâkin, bir insanın kâr minnetine hiç rastlamamıştık.
Karşısılâşınca, bir an, ne yapacağımızı şaşırdık.
Allahtan Paşa, tam zamanında imdadeyledi.
İşimizin ivecenliğini ileri sürerek, reddetti.
Böylelikle, yolu uzatmaktan kurtulduk.
Silâhtan anlasak, hadî değer diyelim.
Dünyanın en seri silâhını görmek az rını?
El sürmesek bile, herkesten önde olur idik.
Ancak, yolumuz çok uzun ve işimiz pek zor.
Seyrc zamanı nereden bulacak da eğleneceğiz?
Yine de, adamı gücendirmemek adına oyalandık.
Bir o şölen verdiyse bize... Biz iki karşılığını verdik.
Pek tabii ki, bir kâfir bezirgânının altında kalamazdık.
O arada, en zorlu iş, her zaman olduğunca bana düştü.
Aramızda Kâmil Paşa'nın en eski yoldaşı bendim çünkü.
Bir zaman bulup bir kıyıya çekerek, herşeyi anlatıverdim.
Sağolsun, ne açıkladımsa, anında saf kalbiyle imân eyledi.
Eh bunca açıldıktan sonra, hiç bir şekilde geri basılmazdı.
İki şölen arasında, elbirliğiyle sünnetini tamam cyleyiverdik.
O gün bugündür, *Ziya-yı Şark mahfilinde* biraderimiz oldu.
Sonunda, mahfilin iç halkasını, dört başı mâmur tamamladık.
Bundan sonra meyveye durmasa da, kimseye de yem olmaz ya!
Böylelikle Alaman keferesinin, *Deutscher Zoliverein*'ini aştık.
Yere batası kâfirler, bu cin dolabını dışa... Galiba özellikle de
bize karşı, *Gümrük Birliği*, diye yutturmaya çalışıyorlar.

Hani Hristo ustamızın buyurduklarını pekiştirecek bir Kâmil Paşa biraderimiz olmasa, biz dahi inanacağız. Allaha şükürler olsun ki, onlar var. Ve onlar oldukça, biz göz ve kulaklarımızı açmaya koşuluyoruz.

Sadece görüneni görenler için her şey gerçekten dedikleri gibi. Bu yer ile yeksân olası Alamanlar, pek tuhaf ve garip bir millet. Roma'nın, Cicero nam kâfir bilgisi, vaktiyle ne güzel buyurmuş; *Cermen barbarları düşmanlarıyla anlaşır, birbirini anlamaz!* Dostlarını nice yanıtlırlar bilmem. Görünüşte düşmanları haklı. Biz topluca, Alamanya deyip çıkıyoruz a, bunlara göre yanlış. Prusya Bavyera, Württemberg, Saksonya, Thüringen demeli. Daha böyle, irili ufaklı kaç devletleri var, ne ben sayabilirim. Ne de galiba kendileri işin içinden çıkabilmekteler.

Bir avuç adem ve toprağa dayanan her bileği güçlü parası bol, başına buyruk bir zorba olup çıkıyor.

Ülke, her an birbirlerinin gözünü oymaya hazır, kont, dük, ve hatta krallar arasında paylaşılmış. Bir de bunlara, hiç birini iplemeyen egemen kentler eklendi mi, al sana çingenenin çalıp kürdün oynadığı bir şenlik. Her birinin egemeni değişik. Her bir yerin yasası, yasağı başka.

Bir kente giriyorsun, kralın dediği dedik. Hemen yanibaşında bir soylu eşkıyanın düdüğü ötüyor. Bir adım sonrasında, fermanı, Venedik, Cenova özentisi Diyet. Esnaf ve ticaret erbabı, kentin *hakim-i mutlakı*.

Bazı yerlerde biri ak derse, öteki kara demeyi onur sayarmış.

Büyük Frederik, dünya farmasonlarını bir çatı altında birleştirmiş de, bu *Gümrük Birliği*'ne ömrünü adadığı halde, kendi ulusunu bir yasa çerçevesinde birleştirememiş!.. Lâf!.. İşlerine gelende, koyun sürüsü gibi birbirine sokulmakta üstlerine yok. Gelmeyende de, bütün bu horantanın katır inadı, en büyük *mazeretleri* olup çıkıyor.

Hristo kâfiri, bu çıkar birliğinin eninde sonunda, foyalarını ortaya çıkaracağını, söylerken haklıymış.

Silâhın en üstününe sahip olabilen hükümdar veya diyetlerden

biri, bir gün yeterli askeri de devşirdi mi, Avrupa'nın efendisi olur çıkar.

Tarih tanıktır ki, balık büyümeye görsün. Küçüğünü yutacaktır.

Kâmil Paşa'nın yerinde ve isabetli gözlemi ise, gün günden daha da semirip afacanlaşanın, Prusya olduğunu göstermekte imiş. Gerçi henüz askeri yetersizmiş. Lâkin, donatımda üstün olduğu kesinmiş.

Bizce de haksız sayılması mümkün değil!..

Şimdilik en iyi silâhı von Dreyse'nin ürettiği açık.

Moltke Paşa, asker yetiştirmekte tek olsaydı, verirler miydi?

Lâkin, bunları tahlile kalkınca, bizim ölçülerimiz yetmemekte.

Bu küffarın, en küçüğünden en büyüğüne dini imanı para.

Eh, pazarda kural belli. Satılanı almaya da, fiatı ödemek yeter.

Ve mademki *satu-bazardır*, Osmanlı altının göz kamaştıran şavkı, pek çok imansız pervaneye çevirmesin yazılı mı?

Lâkin, askerin iyisi tekse, akçanın ışıltısı pek işe yaramaz.

Çok ise, o zaman da, bir iki eksiğinin ayırdına bile varılmaz.

Prusyalı hiç nazlanmadan Moltke Paşa'yı bize havale ediverdiğine göre, onda benzeri çok olmalı. Hazır bu von Dreyse kâfiri, nalbant acemiliğini, Müslüman eşçinde denediğine göre, silâhı da bol.

Geriyne ne kalıyor?

İşsiz gençleri, erişkin paşalara teslim cylemek.

Bunca kazanç, oncacık zekâta katlanmazsa haramdır!..

Eh, unun, yağın ve şekerin varsa, helva karmak çok kolay!..

Salarsın vergiyi.. Koklatırsın biraz *filori*, kışlalar adam almaz.

Bavyera'dan geçmekteyken, bunun ipuçlarını gözümüzle gördük.

Allah, önceden kulağımızı dolduranlardan bin kere razı olsun.

Gözümüz nereye ilişse, Prusya'nın gölgesiyle karşılaşıyoruz.

Kendi kendimize Cennetmekân Mahmut Hân-ı Sâni'nin Moltke Paşa'ya sımsıkı sarılmakla, nice isabet buyurduğunu yincleyip duruyoruz.

Yarın öbürgün, İngilterclü'nün mumu tükenir de, Prusyalı'nun kandili ışılsa, bugünden sağlam bağ kurmanın yararı pek büyük.

Her halde nur içinde yataşı Efendimiz, Prusyalı Moltke Paşa'yı getirtirken bunun farkındaymıştır. Nasıl ki biz, von Dreyse nam kâfirle anlaşırken, en iyi silâhı almaktan gayri şey düşünmedik.

Talihli kullarmışız.

Saflığımız, pek işe yaradı.

Yarının değirmenine su taşıdık.

Efendimizin öngörüsünü katmerledik.

O, askerine burda, dostluğu tattırmış idi.

Biz, tüccarına orda, kârın ucunu koklattık.

Gayrı Alaman, kemiğini büyötmeye koşuldu.

Bize gelecek her zarar, onun da kaybı olacaktır.

Artık o dahi, adımıza gözünü dört açmaya zorunlu.

Hay şu, çıkar düzenini kuran kepazeye lânet olsun!..

İnsan dostluğun saf *nümâyîşinde* de rezil kârın gölgesini arıyor.

Biz kalkmış, böyle bir düzenin büyüüne kapılmış gidiyoruz.

Bize uyup uymadığına bakmadan, her bir şeyi alalım diyoruz.

Bu makina, ne müthiş, ne etkileyici bir şey ulu Allahım!..

Ne kadar dirense de, insanın gözlerini kamaştırıyor.

Kamaşan göz, uygunla uygunsuzu ayırabilir mi?

Bizim hevesimiz de, işte tam buna benzemekte.

Ne görsek, bizde de olsun diye tepiniyoruz.

Korkarım, sonunda, küffara döneceğiz.

Ve kendi kendimize yazık edeceğiz!..

Bulaşıcı hastalık bizde de yayılacak.

Ve sonunda, İslâmın da şîrâzesi çıkacak.

Elbette her kötülüğün, bir tedbiri bulunur.

Her ne ise, tezden öğrenip önüne geçmeliyiz.

Yoksa, her zamanki gibi, kötü iyiyi sürer götürür.

Düşüncelerinin önünden seyirtip gideceğini kim bilir?

Başımıza gelecekler, gözümüze görünenden bin betermiş.

Kâmil Paşa'yla von Dreyse, bizi Avusturya sınırında bıraktılar.

Birinci Ferdinand'ın ülkesine basar basmaz şaşkına döndüm.

Doğrusu herşeyi bekliyordum bu karşılaşmayı beklemiyordum.

Fethi Paşa ne kadar damat olsa da, Viyana Elçisi sıfatıyla, *Nazırını* karşılamak zorunda, diyelim. Her memurun, âmirine saygı ve sadakati, hamd-ü senâlar olsun ki, Osmanlılıkta halâ töredir. Lâkin, yolların hali pür melâli ortada iken, Atiye Sultan efendimizi de bilce sürüklemesine ne demeli?

Küffar özentiliğinde, kaçî göçü kaldırma hevesine kapılmanın bu kadarına özenme, öykünme, benzeme denemez. Ademin aklının yerinden oynaması gerekir. Sultan hanımlar, şîrâzeden çıkarlarsa, cühelâ yosmalara söz dinletmenin imkânı mümkün kalmaz.

Atiye Sultan Efendimiz, böyle bir *bid'at*'in hamaratlığı yetmezmiş gibi, bir de tutup Reşit Paşa'dan önce bana selâm vermez mi?

Utancımdan yer yarılsa, içine geçeceğimi herkes anladı.

Sakallarım kızgın iğnelere döndü, suratımı delik deşik etti.

Her bir yerimden ter şorlaya şorlaya, gözlerimi kaçırabildim.

Yüce Allahım, aklımı fikrimi muhafaza cyleye!..

Aciz kulunu, her türlü günah ve kusurdan koruya !..

Ben de küffar adetine uyup boş bulunarak, mubarek yüzlerine bakma gafletine düşersem!.. Bir daha kendi yüzüme nasıl bakarım?

Korkudan yüreğimde bir nice tel var isc zonkladı.

Tam ben böyle kendi kendimle cebelleşmekte iken, Fethi Paşa, Reşit Paşa'yı kaptığı gibi arabaya doğru ilerlemez mi?

Büsbütün elim ayağıma dolandı.

Ne yapacağımı bilemez oldum.

Refik'ten yardım isteyeceğim!..

Lâkin oğlanı kodunsa bul bakalım.

Kont Arnim'in oğlu'nu birlikte gördük.

Bu türden olaylara, çoktan şerbetlenmiştik.

Arkadaşıyla başbaşa kalması işimize yarıyordu.

Yüzüme bakmasıyla, arabadan atlaması bir oldu.

Çaresiz, kulluğun hizmetini görmek bana düşüyor.

İster istemez arabaya buyur ederek, aşağıda kaldım.

- Lütfen siz de bininiz, - diye buyurduğu an, başımdan aşağıya kaynar sular döküldü. *Hâşâ, sümme hâşâ!* Yüzüne bakmaklığım ha-

ram. Bir de, fütur cylemeden, aynı kupanın içine mi kurulacağım? Evropalı hatunlarla az biraz ülfetimiz oldu diye hakaretin buncası hakedilir mi? Ben elimi ayağımı, nerelere saklayacağımı bilememekte... Başımı gözümü kollamaklığa cehdetmekteyim. Bir yandan, iman ve itikadım, öte yandan *sıdk-u* sadakatim arasına sıkışıp kalmışım. Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık kirlenecek misali, büzüldükçe büzülmekteyim. O, hiç oralı değil! Üstelik daha başımı kupanın kapısından uzatır uzatmaz; - Sırf sizi görmeye koştum, - diye kestirip atıvermez mi?

Kulluğumu hangi cvliyanın himmetine emanet cilyeyim?
Bakınmaktan helâk oldum. Ne çare, medet eyleyen yok!
Şallak mallak salınılacağına, davranılması kaçınılmaz.
Yüreğimde, *nâmahreme* duyulması gereken saygı.
Başım üstünde, Sultanın uyulması zorunlu emri.
Hadi çık bakalım işin içinden, çıkabiliyorsan gayri;
- Sağolunuz! Emrederseniz, böyle iyi. - Gibi bir takım lâflar, geveliyorum. Ancak sesimi, kulağımın duyduğundan kuşkuluyum.

O, hiç işitmemişcesine, bir kez daha;
- Lütfen, - deyince, dayanamadım.
Günahı vebâli boynuna. Kendimi arabanın içine attım.
Sakallarımın çatırtısını dinleye dinleye çenemi, gövdeme dayadım. Ve gözlerimi kapayarak, yüreğimi Allah'a havale cyledim.

- Sizi mutlaka görmeliydim, - demek *tenezzülüyle* başladıklarında irkildim. Yaralı bir ceylanın telâşı içindeydiler. - Bir an Marsilya'dan bir gemiyle gideceğinizi düşünüp nasıl üzüldüm, - diye hüznlendiklerinde, mubarek yüzlerine bakmadan duramadım. Allah taksiratımı afveylesin!.. Tahminim doğruydu. İffetli dudakları tir tir titriyor... Şevketli kirpikleri hikmetli kırpışmalarla, haşmetli elâ gözlerini nemlendiriyordu. Eğilip nazik ayaklarına düşmemek için kendimi güç tuttum. Bir Padişah kızı, bir aciz kul karşısında, bundan fazla *muhviyet* gösteremezdi. Kendi yüreğimde geçenlerin ürküntüsüyle gözlerimi kapayarak, dinlemekten başka ne yapabilirdim? - Allah dualarımı kabul eyledi. Karadan geldiniz. Paşa, sınırdan karşı-

lama kararı verince, hemen ayaklandım. Sağolsun ricamı kırmadı. Sanırım bunda, Prens Metternich'in gösterdiği olağanüstü ilgi ve Reşit Paşa'yı özel olarak mâlikânesinde ağırlama isteğinin de etkisi var. Belki biraz Viyana dışına çıkmanın iyi geleceğini düşünmüş de olabilir. Bir daha başbaşa kalamayabiliriz. Döner dönmez, ağabeyimce özel olarak çağrılıp görüşeceğinizden hiç kuşkusuz yok. Size duyduğu saygı ve güveni bilerseniz, telâşımı anlardınız. Kendilerine eğilip bükülmez sadakatinizden herkes emin. Neyle görevlendiğini... Nelere yöneleceğinizi az çok ben bile biliyorum. Ağabeyimin azim ve kararını da! Bu yüzden, sizden kesin bir söz istiyorum. Ağabeyime, sadece kulluğun gereği... Sizin şaşmaz insanlığınızın sonucu olarak değil, benim hatırım için de gücünüzün yettiğince hizmet edeceksiniz.

Bir sultan yüreğinin kaygılı atışları, gümbür gümbür sadakatinin bam tellerine vuranda, adem n'ışleyebilir? İçten içe. sayılmayacak kadar çok şey belki. Sevinçten kaynar. Coşkudan taşar. Sel olur bentleri yıkar. Dıştan ise, çok önemli ve özel iş yüklenmenin suskun onuruyla şişer.

Ya da benim gibi, boşboğazlığına kurban gider;

- Kulun ödevi hizmet sultanım!..

- En iyinin sunulmağına kuşkusuz olsa, bunca yola gerek ne? Kendimden utandım.

Alp Dağları üstüme yıkıldı.

Tuna, başımdan aşağı döküldü.

Utancımın yerin dibine battım.

Kişi şaşınca, pot üstüne pot kırıyor.

Oysa çok iyi biliyordum ki, Adile Sultan'la bu ikisi, soylarının zekâ cevherini tam anlamıyla kendilerinde toplamışlardır.

Bir küçük sürçme ya da densizlik yakalamasınlar.

Aklın mihengine çaldıkları gibi, kalplığını yüzleyiverirler.

İster misin, şimdi de aynı şeyi yapmakta duraksamasınlar?

Anlayışsızlığımın kuyruğundan tuttuklarınleyin yere çalsınlar.

Allahtan, incelikleri kendi gözümde rezilliğimi önleyerek;

- Babamı onlar öldürdü!.. Ağabeyime de bir şey yapmalarından çok korkuyorum hocam!.. - Demekle yetindiler.

Keşke, oracıkta ölmemi buyursalardı.

Sıradan kulun görevi, ne basit Tanrım!

Elinde olmayanı hiç kimse isteyememekte.

Onun pazara sürebileceği bir tek canı var!..

Ve zaten istediklerinde, onu da, aliveriyorlar.

Allaha bin şükür, şu ana kadar kuşca can, tende.

Nasılsa, Hanedan-ı Al-i Osman'a, varoldukça feda!..

Buyursalar, emirlerini o an yerine getirir, kurtulurdum.

Oysa, üstüme yüklenen ödev, beterden çok daha beterti.

Kendisi muhtac-ı himmet dede, gayrıya nice himmet ede?

Bu kadın milletin hem akıllı, hem okumuş olanı pek tehlikeli.

Olandan olacağın encamını çıkarıp ademin başına çaliveriyor.

Devlet-i âliyenin, din-ü diyânetin hükmüne dayandırarak, en çok da kadınları okumadan uzak tutmasının gizi bu olsa gerek.

Onca yüzyıl, *muhalaga cengeyleyip Divan-ı Kehiri, Divan-ı Hümâyun*'a indirmişken Bacıların yamacına çöküp hükümran olması, başka nasıl engellenebilirdi?

Hafazanallah!..

Sonunda biz de, bunca gayretimize rağmen, hiç bir şeyimizi hiç bir biçimde benzetememekteyken, avratlara *biat eyleyerek* küffarla aynı yola girmiş olacak... Üstelik, hatunlar için elde bir *Fatih Kanunnamesi* de bulunmadığından, *Fetret Devri*'nin âlâsını günümüzde yaşayacaktık.

Bu akıllı, kim düşünmüşse, ne güzel düşünmüş.

Keşke, yüce Efendimiz de, geleneği sürdürselerdi.

Ata göreneği, el özentiliğiyle değişince, olan ortada.

Atıyc Sultan, bu genç yaşında, devletin gizini çözmüş.

Yükü tüm ağırlığıyla, acız bir kulun omuzlarına sarıverdi.

Bir de, Adile Sultan'ın eline düşseydim, halim nice olurdu?

Öğretmen ayırmıcılığı sayılsa da, o hanedanın en üstünüdür.

Daha küçücükken, şiir semâsının tepelerine hamle eylemişlerdi.

Bunca yıldır ağıtları, tıvuğları, divan oluşturmadıysa yakındır.
Değme şairi kıskandıran destanı, dilden dile dolaşmaya başlar.
Hele ablasıyla aynı düşüncede ise Husrev Paşa çıra olur yanar.
Divan sahipliğine aday bir şairenin diline düşenin hali berbat.
Lâkin, beterin beteri olmasa, nerden akledilip de söylenirdi?
Her halde, Paşa'nın düşeceği durum sezilmiş olduğundan.
İnsanoğlu, açmazın böylesine yüzyılda bir, ancak düşer.
Hele Husrev Paşa gibileri, çıkışın yolunu iyi bilirler.
Zulmünü zemmeden, Nef'i-i Zarri'nin ardılı olsa!..
O da hemen, Murat Han-ı râbiliğe özeniverir.
Ve ossaat davranır, Şeriat'ın keskin kılıcına.
Basar mühr-ü Hümayunu idam fermanına.
Gökten nazire indi, Siham-ı Kazasına.
Nef'i diliyle uğradı, başının belâsına!..
Heccavımız, anında *ehl-i kuburda mevta...*
Husrev Paşa ise, diyâr-ı korkuda selâmette!..
Velâkin, bu kez başı, katı kayalara çarpılmakta.
Nice kan dökücü, can alıcı olsa yutkunup kalacak.
Ve kan kusacak amma, kızılçık şerbeti içmiş görünecek.
Nedeni bu kim, kavuğuna pisleyen güvercin yükseklerde.
Padişah kızına, *savlete cür'et* onun dahi haddine düşmemekte.
Gayrı, ettiğine nâdim olur, kara yüreği sızlaya sızlaya ağlar mı?
İşinden memnun keh keh güler mi? Batası meşrebine kalmış!
Ondan yana çapraşık da, bizim yönümüzden pek mi aydınlık?
Ne gezer! Atıye Sultan, Al-i Osman kerameti göstermişlerdi.
Biraz yol zahmetine katlandılar. Bir parça özgüven bağışladılar.
Ve soysuz bir kölenin şerrini, soylu bir kula havale cylediler.
O andan itibaren, gerçek ibadetimiz, kollamaktan ibarettir.
Efendimizi, şehzade ve sultanlarımızı, dahi kendi kelleimizi.
Firavun büyücülerine karşı, Hazreti Musa olmak borcumuz.
Husrev Paşa yılanları salacak, biz sopamızı ejderha kılacağız.
Yılanı, kimseye zarar vermeden kapıp yutmaya koşulacağız.
Bir ulu Sultanın, yakarışıyla karşılaşmak hangi kula nasip olur?

Ve c  er onda, insanlığın zerresi kalmış ise nasıl kaçınabilir?
İster istemez, yalın ayak, kor ateşin üstüne yürüyecektir.
Y r  bakalım Kastamonu uşa ı!.. Gayret dayıya düştü.
Kuşca canla, işe yaramaz aklı esirge esirgeyebilmekteysen.
İkaros'la Keçeciler şeyhi Derviş Ali Baba'ya hak verdim.
Bu *semav t âlemi*, ne hoş bir *mekân* imiş, hey ulu Allahım!..
Adem baştan sarhoş ise, hiç yolu yok, h relenip uçmakta.
Ayık sa, daha bir revnaklı, esriyip de kendinden geçiyor.
Gayrı şaman abdalı mıdır, yok *Delfi*'nin k r k hini mi?
Alp Er Tunga yi itiyle, Battal Gazi'ye  zenmesin mi?
Ferhat olup Demir dağları dele dele su getirmesin mi?
Anka'lara binerek dünyaları dolaşsa da çok görmemeli.
Yenmeli Keloğlan misali, su başlarını tutan bütün devleri.
Ancak  yle buldurabilir umdu unu, umducular Sultanına.
Ve bana o an, öyle geldi ki, her şey iktidarımın içindedir.
Evrenin altına girsem de, sırtımda taşırım Atlas benzeri.
Lâkin  yle hazırlıksızdım ki, herşeyi birbirine karıştırdım.
Neyi, nereye, nasıl koyaca ımı bilemeden öylece kaldım.
Burada karşılaşacaklarımızı, m nnecimler keşfedemezlerdi.
Kendi kendime alıp vermekten, hülyalara dalıp gitmişim.
İktidarın düşü bile, ne kadar keyifli oluyor Allahım!..
Ol dedi in, oluvermekte...  l dedi in anında  l .
Canı yanan feryat figan...  d llenen gülmekte.
Anlaşılan o ki hüner, kudret helvasını yemekte.
Aşkolsun Husrev Paşa'ya, bunu çok iyi bilmekte.
Geldi imizden beri, bizi eli hamur karnı a  komaktaydı.
Bel nın başına  ş sece ini anlayınca, nasıl da tel şlandı.
"Paşa oğlum, gayrı ne himmet var ise, sizden sâdır olur.
Bizi her daım, ardınızda sağlam bir destek diye biliniz."
Her halde, Pertev Paşa Efendimiz de, bunu öyle bilmiş olmalı.
Kimbilir Edirne'de, ne kadar pişman olmuştur, ol güveninden?
şimdi aynı hatayı işlersek, Tanzimat da, kelle de gider elden.
Aman, Abdürrezzak Bahir efendi!.. Sen sen ol, sakın inanma.

Kanmaya hazır duranı uyar şimdiden. Tedbirini görebilsinler. Bil ki iş aklının ermediği yere gelip dayandı. Soluklanma kurar. Yamacı bize tırmandırdıktan sonra, yokuş aşağı indirmek kolay. Hristo kâfirinin anlattığı, *Sisifus* masalını hiç aklından çıkarma. Ne güzel bir derstir, anlayabilene. Sanki tüm insanlığın özeti. Korentin söylence Kralı Ayol'un oğlu... Merape'nin kocası. Ve evreni omuzlarında taşıyan Atlas'ın pek sevgili damadı. İnsanların en akıllısı... En zekisi... Ve dahi, en kurnazı imiş. Her zorluğa bir kolaylık bulunca, cezanın en ağırını yemiş. Cehennem kayasını, dağın başına çıkarmakla yükümlenmiş. Gün boyu uğraşa didine kayayı uçurumun başına getirmiş. Ve gün batarken, gücü tükenir, kaya yeniden dibce düşürmüş. Kulluğun yazgısı bu, nedenini soramazsın. Ceza, cezadır işte. Sabah gün doğuyorsa, sonuçsuz uğraş yeniden başlamakta. Paşa'ninki de, o hesap işte. Biz *Sisifus*'uz akli sıra. O da Zeus. Homeros'a kalırsa, bunların tamamının aslı nesli, Kafkasyalı. Ayol, ne kadar Korent'li olsa, yine Kafkaslardan inmez mi? Husrev Paşa'nın, kurnazlığı *Sisifus*'tan, devralması hakkıdır. Besbelli ki, ikisi de aynı ottan yemiş, aynı kaynaktan içmiş. O yüzden o'nun kurnazlığı, bunun iliklerine kadar işlemiş. Sanki tarihin hiç belleği yok. Sürekli tekrarlanıp gitmekte. Her kurnaz, her zaman, insanları kandırmayı sürdürmekte. Onlar, boylu boylarınca günah işlemekte, pek fütursuzlar. Bütün ceremelerini santim santim ödemekse bize düşmekte. Altından kalkabilseydi, hiç bizi bizimle kor da gider miydi? Az daha, köşegin günahına girdim diye, tövbeye çökecektim. Huyu huyundan geçer mi? Akrep olsa, suyun ortasında sokar. Baktı ki, bu *safhada* dolap kurmaya kalksa, içinde kalacaktır. Sonunda sıvışıp şâhane dönüşünün düz yolunu açiverdi. Allah, Hristo kâfirinden de, Refik oğlandan da razı olsun. Biri, Kuledibinde eski bir konağı onarttı, *mahfile* döndürdü. Diğeriyse kalemde ölçe biçte seçtiği gençleri konağa doldurdu. Paşa *üstad-ı âzam*. Elbette her birinin *tekrisini*, eliyle yapacak.

İlk günler delirdi mi bunlar diye, homurdanmamdan utandım.
O gençler olmasaydı eğer, bu işin altından kalkabilir miydik?
Bundan öte, işlerine ne burnumu, ne aklımı ne öfkemi sokarım.
Onlardan ne sâdır olur iyiliktir, güzelliiktir ve mutlaka hayırdır.
Biri seçmiş. Biri koklamış. Öteki, ha bire yoklamışsa ne olmuş?
Üç gündür, bizi aşan bir gayretle çalışmakta yavrucuklarım.
Hem hiç gık çıkarmadan, biribirleriyle yarışmaları da cabası.
Üstlerine zerre kadar hakkımız geçmişse, tümüyle helâl olsun.
Evropa'da attığımız tohum, mülk-ü şâhânede, kök salmaktadır.
Dallı budağıyla koskoca tır çınar, göğce doğru boy atmaktadır.
Zaten bu üçünün arasındaki sıradan insanın vay geldi başına.
Hangi yele yelken açıp, hangi limana demir atacağını bilemez.
Çekip götürdükleri yere sürüklenir, yel önünde yaprak misali.
Durup kondukları yerde oturur kalır, dolu küplere özenerek.
Ve bir de bakar ki, hayatı boyunca öğüneceği bir iş yapmış.
İşte yine, Paşa, Hristo kâfiri ve Refik'in yeli esip savurmakta.
Âli Efendi, Agop kâfiri, ben *tar-ü taze* gençler sürüklenmekte.
O sürüklenme tüm çıplaklığıyla, hepimize apaçık gösteriyor ki!
Yarın obürgün, *mehter nevhete* vurduğunda, *leşkerimiz hazır*dır.

Işık çoğaldı.
Başını kaldırdı.
Kandillere baktı.
Alaşafak sökmekte.
Ortalık ağarmaktaydı.
Yeni bir gün başlıyordu.
Ne var ki, işleri bitmemişti.
Arı gibi çalışanlara göz attı.
Herkes, önündekiyle ilgiliydi.
Fakat davranışlarından besbelli.
Kendisi nasılsa, onlar da öyle idi.
Selleşen uyku, gözlerden akıyordu.
Yumruklarını mahmurluğuna bastırdı.
Ova ava yorgunluğunu un ufak cyledi.
Dupduru baktığında, hepsi onu izliyordu.
Derin uykulardan uyanmışcasına, dirildiler.
Büyükler farketmeden, uzun uzun gerindiler.
Ve son hızla, son kâğıtların üzerine kapandılar.
Son gürlük olmalı... Maddeler tez tamamlanıyor.
Her biteni, ilkin babası kaparak gözden geçiriyor.
Sonra, düzeltile düzeltile, Reşit Paşa'ya ulaşıyordu.

Onayladığı an, *temize çekmek* yine babasının işiydi.

Gün kuşluğa eriştiğinde, önlerinde tck satır kalmamıştı.

Babası, son çeviriyi de alır almaz Reşit Paşa'ya bakarak;

- Aferin efendiler, - dedi, büyük bir içtenlikle. - Ellerinize sağ-

lık! Her birerinize ayrı ayrı teşekkür borçluyuz. Doğrusu, hepiniz hem çalışkan ve *maharetli*, hem de gayretli gençlermişsiniz. Paşa Hazretleri beş gündür gösterdiğiniz *hassasiyetten* çok hoşnutlar. Yeni emirlerini beklerken biraz dinleniniz. Kaleme uğramanız gerekmemekte. Lâkin ulaşılması zor yere de kaybolmayınız. Gerektiğinde tez bulunabilesiniz.

Özgürlük ne geniş bir alan. Ve ne ilginç rahatlık.

Günlerdir biriken yorgunluk, birden üstlerine abanıverdi.

Sanki uykularını büyükler çalmış. Çeviri boşluklarında nöbetleşe uyuklamalarla elde ettikleri beğeni, bir anda pörsüdü.

Oracıkta sereserpe uzanıvermemek için kendilerini güç tuttular.

Babasının sözlerinin, pek bir yere ayrılmayın demek olduğunu o, gittikten sonra ayırdılar. Bir süre sersem sersem bakiştılar. Birden aynı kafesten salıverilmiş güvercin öbeği gibi divanhane kapısına üşüştüler.

Kalemden çağrıldıkları anda, bir kayığa atlayıp gelmişlerdi.

Büyüklerin söylediğine göre, evlerine anında haber gitmişti.

Mermer sahanlığa çıkar çıkmaz, özlemle gökyüzünü soludular.

Emirgân'ın ılık havası genizlerine, günışığı gözlerine doluverdi.

Boğaz bütün donlarını kuşanmış bir ırmak gibi içlerine akıyordu.

Uşakların saygın selâmını çiğneye çiğneye merdivenleri indiler.

Korunun tarihle yaşıt ağaçları Mirgun tepesini yeşile boğmuştu.

Epeyce döne döne köşkü kıyıya bağlayan taşlı yoldan ilerlediler.

Kısa zamanda adımbaşı karşılaştıkları uşak, ırgat ve yamaklardan sıkıldılar. Kimi aş kazanının kulplarına geçirilen sırtığı omuzlamış... Kimi sepete yığılı meyveleri kucaklamış... Kimi baklava börek tepsilerini tuta tuta köşk mutfağından sahilhanceye iniyor... Kimi kalaylı sini, tepsi ve gün ışığını aynasında dolaştıran gümüş kap kaçağı köşke çıkıyordu.

Onlara çarpmadan yürümekte zorlanıyorlardı.

İlk sapaktan, gözlerine kestirdikleri patıkaya dalıverdiler.

Kendilerinden başka can.. Kuş civıltılarından gayrı ses kalmadı.

Derin, dingin bir gölgenin hışırtısını dinleye dinleye yürüdüler.

Bel vermiş yaşlı çamların kırçıl kabuklarını okşadılar. Göğce ermiş akmeşclere sarılıp ayrıldılar. Köse arguvanları salladılar.

İkisi üçü bir araya gelip yağmur ve güneşe karşı tüm Mirgun'e şemsiye olma hevesindeki elvan çınarların çevresini kulaçladılar.

Sanki onlar indikçe, ağaçlar daha uzuyor, daha kalınlaşıyordu.

Adımları hızlanıyor mu, yavaşlıyor mu ayırdına varamıyorlardı.

Koyu bir gölgenin içinde, döne döne inmekten hoşnuttular.

Yaprak hışırtılarıyla kuş civıltılarından kendilerini dinleme fırsatı bulamıyor... Birinin aklına ağzını açıp bir şey söylemek gelmiyordu.

Yolu sessizlik içinde yüzüncesine yarılamış olmalılar.

Mithat, adımlarını ağırlaştırarak yüzlerine baktı.

- Bana kalırsa bu yorgunluğu ancak hamam paklar efendiler!..

Bir an irkildiler. Gülerek Mithat'ın yüzüne baktılar.

Öneri hepsine çekici gelmişti. İlemen benimsediler.

- Hay aklınla bin yaşa, - dedi Ağâh. - Haklısın!.. Şu ana kadar bir an önce eve varıp boylu boyunca kendimi yatağa atmak dışında bir şey düşünemiyordum. Her yanımda kaskatı. Kemiklerim birer kol demiri. Etim kasap çengeline asılmışcasına sızlıyor. Bu halde uyku tutar mı, demek hiç aklıma gelmiyor. Oysa sıcacık bir hamama girecek. Göbek taşının üstüne bir yayılsak. Bir de, Kasatamonulu bir tel-lâğın usta oğalamasına teslim cylesek katı gövdemizi. Hallaç tirşesinden uçuşmuş pamuk lifine döneriz alimallah! Üstüne bir de, halvet ya da soğuklukta derin bir uyku çektik mi, deyme keyfine. Kuş olur uçarız yahu!.. Hadi doğru hamama!

Der demez, Şinasi kendini tutamadı;

- Hangisine?

- Hamam olsun da, hangisi olur olsun!..

- Olur mu? Koca Der-i Saadette kaç türlü hamam var.

- Hamamın da türü mü olurmuş?

- Oho, hem de saymakla biter tükenir gibi değil.

- Git işine yahu!.. O da nerden çıktı?

- Evliya Çelebiden, - dedi Refik'e bakarak Şinasi. Bir hafta önce, kitaplıkta görür görmez çarpılmıştı. En üstte, altın bezekli deri ciltlerin önünde çakılıp kalmıştı. Refik iştahını hemen anlamıştı. Kiptapları hiç bir zaman sakınmadığını biliyorlardı. Ne var ki; "Bağışla, onları veremem.. Babamın. Fakat, burada okuyabilirsin." Deyince sevinci üstelemesini engellemiş... Babası tarafından işe sürülünceye kadar çalışma odasına ondan önce damlamıştı. Beşir Lala, "öksüzün okumasından pek hoşnut" idi. Ama, Şetaret Kalfa, "konakında kimsecikler yok iken, en mutena dairenin karıştırılmasını içine sindirememekte" olduğunu her fırsatta yineliyordu. Neyse ki, çağrılmadan bütün ciltleri *hatmetmişti*. Hafifçe gülümseyerek belleğinde taptaze duran satırları gözünün önüne getirdi; - Üstad, o tatlı biçemiyle öyle ballandıra ballandıra anlatıyor ki!.. Sadecce yolumuzun üstündekiler bile, seçmenin zorluğunu gösterir.

- Deme!.. Vay Çelebi Evliya!.. Muterem gezgin değil, *defter-i Hakâni* kâtibi mubarek. Ne ince ayrıntılara dikkat etmiş? Demek şu koca Der-i Saadet'in hamamları bile çeşit çeşitmiş öyle mi? Bir yaşına daha girdim. Hele say da, şunu biz de öğrenelim!..

- Hay hay!.. Sarıyer hamamı âşıklara, Büyükdere hamamı balıkçılara... Tarabya hamamı ayyaşlara, İstinye hamamı dilencilere... Hisar hamamı hisarlılara... Kuruçeşme hamamı *binamazlara*... Yahya Efendi hamamı *ehl-i takvaya*... Hayrettin Paşa hamamı, hayır sahiplerine... Beşiktaş hamamı masumlara.

- Orda dur, - Dedi Mithat. - Biz doğru Beşiktaş hamamına gidelim. Halimize de, meşrebimize de en uygunu o. İşe bakın yahu!.. Hamamların bile çıplağı değişik. Hey yüce mevlâm. Bu İstanbul insanı nelere zorluyor.

- Ne sandınız Mithat Efendi Ağabey!.. Buranın miskini, Rumeli bektaşisini semaha kaldırır da, cemsiz döndürür. Ruscuk'un tüm çıplağını tek hamama doldurup terletmek hüner mi? Bizans tellâk dolu. Yanlış zamanda, yanlış hamama dalarsan, kuluncunu kırverirler.

- Biz Beşiktaş hamamını niye seçtik? Bunca bizanslı arasında tek taşralı olarak *Masumiyetimiz* iyice anlaşılın diye!..

- Ya ova ova kırımizi suya katıverirlerse?

- Bak korkun buysa, çekinme!.. Sıfatı üstünde. Kirli giren pir-ü pâk çıkmakta. Kimbilir efendilerimiz orda kaç kez halvet olmuşlardır. Hiç korktuğun gibi olsa, tepemizde sapasağlan oturabilirler miydi? Hani nerde öyle ustalıkta tellâk? Ademi kirine bulamak için, Tokat lifi yetmemekte. Üstüne bir de Kastamonu keçesi çekilirse belki işe yarar.

Lâleli demir kapıya ulaşanda hayran hayran dikilip kaldılar.

Husrev Paşa'nın dillere destan sahilhanesi hemen önlerindeydi.

Övgülere ilişkin kuşkuları o an yerini beğeniye terkeyledi.

Özene bezene yapıldığı ilk bakışta çarpılmalarından belliydi.

Boğaziçine, özene bezene oturmuş bir minyatürü andırıyordu.

Korunun koyu yeşiliyle, denizin firuzesi eteklerine çaynaşmıştı.

Dantel titizliğiyle oyulmuş saçaklar, baklava kıynağı kakmalarla bezenmişti. Cumba pervazlarının işlemesi, pencreleri gümüş aynalara döndürmüş. Günişığı dışardan içeriye mi sızmakta... İçerden dışarıya mı fışkırıyor kestirmesi zor. Saçak altı köşelerdeki güvercinliklerde kuşlar cıvıldaşıyor. Kuş yuvası balkonlarıyla Kızkulesine özenmiş *cihannümâsı* Boğaz'ı kucaklamanın doyulmaz keyfine dalmış... Şahnişleriyle sayvanı koruyu kapıldığı gibi suya daldırmıştı.

Akıntıya vuran gölgesi *sultâni* beşiğine yayılmış bir dilber nazıyla ağır ağır sallanıyor... Boğaz akıntılarının, Kaf Dağları'ndan derlediği masalları... Afrika çöllerinden devşirdiği ninnileri dinliyordu.

Derin bir suskuyla, anlatılanların gizemini çözmeye uğraştılar.

Boğazla yalı işveye öyle dalmışlar ki, gizlerini ele vermediler.

Açıklama arayan gözleri, serceserpe uzanıvermiş iskeleye kaydı.

Babaya bağlı Sedaret sandalı, görkemin güveninde yalpalıyor.

Gün, sim işlemleriyle oynasarak, Boğaz'ın safasını sürüyordu.

Kendilerine çeki düzen vererek, birkaç adımda kıyıya ulaştılar.

Çeviri boşluklarında dala sıçraya biriktridikleri uyku, damla damla suya düştü. Kulakları, kendi mahmurluklarının hisırtısıyla cınladı.

Attıkları her adım, devinisizlikten donan kaslarını ısıtmıştı.

Kıyıda aldıkları her solukta dinginliklerini büsbütün pekiştirdi.

Telli Baba'ya çarparak, korunun üstüne düşen poyraz, töperlene töperlene ilkin feslerinin püsküllerine asıldı. Hemen ardından enselerine sarılıp yüzlerini okşaya okşaya burunlarına doldu.

Kaf dağından devşirdiği kokularla, Karadeniz'den sızdırdığı iyotu karıştıra karıştıra ciğerlerine bastı. Yeğnelip kanat taktılar. Kuşlar gibi gökyüzüne uçtular. Ve Nesimi'ye özendiler, âlemi seyre daldılar.

Beykoz'un kiremitli basık evleri yeşil yorgana bürünmüşlerdi.

Yüzlerce yıllık çınarlarıyla, koca koca meşelerini, çırılçıplak suya salıvermenin utancıyla büzüldükleri hallerinden belli.

Günüşığı eğlenmenin tam sırasını bulmuştu..

O güzel utancı gözler önüne sermek için ışınlarını, kubbe tavan... Kiremit dam.. Baca oluk.. Saçak dayak... Cumba kanca... Kapı pencere... Sokak meydan her kovuğa banıp çıkarıyordu. Gizli kalmış ne varsa, her biri, ta uzaklardan ayan beyan belli oluyor.

Tepelerden eteklere boylu boyunca sarmaşmış orman, Kavak'tan Üsküdar, bir zümrüt kubbe kurmuş... Koy koy bütün Boğaz'a yansıyan kendi *suretiyle* oynaşmanın dayanılmaz coşkusuna dalmıştı.

Akıntı balıkçıları, ağ ve oltalarını unutmuşlar... Karşıdan karşıya yük ve insan taşıyan sandalcılar, kürek çekmekten vazgeçmişler... Avcısı yolcusu, balığı kuşu onlarla birlikte bu oynaşın scyrinc dalmışlardı.

Hiç ayırdında olmadan, ağır ağır kıyıya yanaşmışlardı.

Sedarct kayığının hamlacıları, kösülmüş uyukluyorlardı.

Onları iskele yolunun başında görür görmez ayaklandılar.

Kimi hemen dikildi. Saygıyla ellerini önüne kavuşturdu.

Kimi ivccenlikle, gözlerini oğuşturup oturağa yerleşti.

Görevlilerin davranışı karşısında şaşırıp kalmışlardı.

Bir süre sessiz sessiz birbirinin yüzüne baktılar.

Sonunda Agâh, bakışlarını Refik'c çevirerek;

- Bunlar bizi mibekliyor? - Diye sordu.

Refik, habersizlikle omuzlarını silktili;

- Paşa Hazretleri emrettilerse!..

- Etmişlerdir, - dedi inançla Şinasi. - Onca iş bitirdik, en küçük kaltabanlığımızı görmediler. Bizden yarar kulu nerden bulacaklar? Bir küçücük ödül vermişler n'ola? Tavlada gözünü karartmıyorsan, yem atı azdırır mı? Hele bir de yürükse! Tam tersine. Şeker yalatmak gibi bir şeydir. Bakın, diyorlar gerine gerine. Siz yarar lul olmayı sürdürün, saltanat ilerde. Hele bir görün ki, nelere benzemekte! Hay Allah razı olsun! Bir şeyi düşlemekle, yaşamak ne kadar ayı-nı sayılsa da, çok başka, pek ayrıdır. Tattı gâvurun danası, boşuna mı denmiş? Madem onlar, ululuk gösterip bağışta bulunmuşlar. Biz de haddimizi bilerek, horlayıp yere komayalım. Beşiktaş iskelesinin hayrêt dolu bakışlarına, kostaklana kostaklana, Sedaret kayığından inmek, kimbilir ne hoş olur?

- Öyle ya!.. - Dedi alayla Mithat. - Dört gün dört gece, dolaba koşulup gözbağlı beygir gibi dönene, çeyrek saat saltanat torbası takmak da pek güzel olur doğrusu!.. Aramızda sevindirik olmaya hevesli ne çok âdem var imiş yahu!.. Amma iş!..

- Siz de hiç bir şeyi beğenmiyorsunuz canım, - dedi Şinasi. - Ne var bunda bu kadar alınacak? Alt tarafı, şurdan şuraya kısa bir gezi. Sanki hep biz çalıştık da, efendilerimiz yan gelip yattılar mı?

- Sözün, Efendilerimizin aynı dolaba koşulan bölümü içinse, doğru. Zavallılar halâ döndürme uğraşındalar. Fakat, saltanat kayığı-na kurulan bölümü, çoktan çöktüğünden korkarım düş kırıklığına uğrarsın.

- Hiç sanmam! Giderken *Umur-u Devlet*, diye sıçradı ya âdem. Kolay mı? Kaç bin görkemli dolabı aynı anda çevirmek zorunda. Bir bizim döndürdüğümüz hepsinin yerine geçer mi? Allah korusun, başında Husrev Paşa Efendimiz gibi bir koca bulunmazsa, hepsi bir-den zırp diye duruverir. Durdu mu, çalıştırmaklığa Alaattin'in lâmbasındaki dev uğraşa, hakkından gelemez!.. Hafazanallah!.. Bir kez devlet ışığı söndü mü, hepimiz karanlığa gömülür gideriz. Koca Ve-

zir hazretleri, *ol görüp bin kollu süreyya bir şamdan* misali her bir yeri ışığa boğmazsa, halimiz n'icolar? Hiç düşünmekte misiniz? Öyle bir zındanda bizcileyin uyuz beygirler n'ışleyebilirlermiş ki, *avara kasnak* dönmekten öte?

- Hele hele, - dedi eğlenerek Mithat. - Daha geçen gün, bunların dönderdiği dolabı, bir eşek de çevirebilir diyen sen değil miydin?

- *Hâşâ, sümme hâşâ!* Siz beni, *Ulum-u edebiye* öğrencilerinden Ziya efendi ile karıştırıyorsunuz. Onun maşaallahı var. *Terkib-i Bend'e* denk gelmesin. Kaygusuz Abdal misali Allah'a bile söz değildir. Ben kim olmaktayım da, öyle büyük lafları edebileyim? Pek pek bir yeri gelmiş de, Şeyhi ustamızın *Harnamesi'*nden, pek hoşuma gidince; *Gördü otlakta, yürür öküzler, / Odlu gözleri, gerlü göğüsler, / Sömürüh öyle yerler otlağı, / Ki kılın çekicek, damar yağı, / Boynuzu bazısının ay gibi, / Kimününhalka halka yay gibi, / Har-ı miskin eder iken seyrân, / Kaldı görüb sığırları hayran, / Ne yular derdi, ne gam-ı palan, / Ne yük altında hasta vü nalân, / Acebe kalur u tefekkür eder, / Kendi ahvalini tasavvur eder, / Ki biriz bunlarınla hilkatte, / Elde ayakta, şekl-ü surette, / Bunların başlarına tac neden, / Bize bu fakr-u ihtiyac neden?* Diye soran dizelerini söyleyivermişimdir.

- Elbet, - dedi dingin bir ses tonuyla Refik; - Akılsız eşeğin öküzce özenmesince kızan sahibinin, kuyruğunu kulağını yülemesini ve ondan sonra; *Bâtıl isteyü hakdan ayrıldım, / Boynuz umdum kılaktan ayrıldım, / Ger donuzlara olmaya buyruk, / Ah gitti, kulağıle kuyruk!..* Diye ağlaşmasını da eklemeyen duramamışsındır.

Şinasi, Refik'in pişmiş aş su katmasına bozulmuştu;

- Yok, - diye yadsıdı hemen. - Biz daha başını bile doğru düzgün bilememekteyiz. Sonuna akıl yetirmek ne haddimize? Nasılsa önümüzde Avrupa görmüş ağabeylerimiz var. Sonunu gerektiği gibi bitirerek Şeyhi ustamızı haklı çıkarmak da, nazire cylemek de onların görevi.

Refik Şinasi'nin keskin zekâsından hoşnut, ötekilere döndü;

- Bu şimdi övgü mü, yergi mi?

- Şair kısmının ne övgüsüne kanılır bildiğim, ne yergisine alınır, - dedi Ağâh. - Sözle yürekten yüreğe merdiven kurmak kolay mı? Bence insanüstü bir hüner. O yüzden de, saygım sonsuz!.. Denk düşmüş iki dize gördüm mü, elim ayağıma çaynaşır. Okur, dinler, tadını çıkarmaya bakarım. Sana önerim de aynıdır. Zaten bu şiir denen şey, *Delfi Kâhinin Oraklı*'ne benzemelidir. Ne okuyan anlamalı, ne dinleyen kavramalı, ne ezberleyen sezmeli. Yaşayan bilir, derler ya işte öyle!..

Şinasi, konuyu şiire çekmenin kıvancındaydı.

Gözlerini patlattı. Göğsünü şişirdi.

Kasıla kasıla;

- Ah, seni Reşat Hoca duymalıydı ki!.. - Diye lafı kaptı; - *Mösyö Ağâh, işte şimdi haltettiniz! Hugo'nun hangi dizesinde oraklı bilmececi bulmaktasınız? Tüh!.. Her bir şeyi, kendi anlayışınıza kurban ettiniz. Size o büyük ozanı sevdirmek için verdiğim emeklere yazık! Der çıkar mıydı. Yoksa sakalını dişleye dişleye, siz lütfen bir daha şiiri ağızınıza almayınız. Hem o güzelliği, hem de kendinizi küçültmektesiniz mi, derdi kestirememekteyim. Yatın kalkın da, burda olmadığına dua edin!..*

- Gel de şu şair alınganlığına bayılma!.. Chateaucuf'ten bozma Reşat Hocamıza sığınarak ağızına geleni söyledi. Sonra burda olsaydı, yenmiştin diye gözdağı verdi çıktı. Nedir bu şair özentilerinin çektiğimiz yahu!.. Heriflerin, her dizesi, sanki Allah-ü Zülcelâl tarafından indirilmiş kutsal bir âyet!.. Bir harfine azbiraz dudak büktün mü, anında *mürted* sayılıp *katline hüküm* çıkarmaktalar. Şiir dediğin de söz sanatı değil mi yahu? Ustaların tamamı *inşâ* demiyor mu buna? *Kelâm-ı Kerim* dışında her inşânın zerre kadar eksiği bulunsa n'ola? Kabul etmezler efendim. Onlara göre, *şiirde noksân olmazmış!..* Kul yapısı değil sanki. Yüce Rabbimin *emr-i kat'isi*. Hadi şair tair'isini anlamak kabil. - Şinasi Ağâh'ı ürkütmenin kıvancıyla gevşemiş... Dudaklarını yalaya yalaya sözü ağızına tıkma hazırlığına girmişti. Yan gözle süze süze inadına sürdürdü; - Adem, ıkına sıkına düşlerinden derlediği, en güzel çiçeği sunmanın alkış özentisi. Eksik-

gi görülünce, boşa giden emeğiyle, taşa vuran anlayışsızlığımızı harmanlayıp bozulması çok doğal. - Deyince hazırlığı öfkeye döndü. Ne var ki, Agâh'ın bırakmaya niyeti yoktu; - Çok anlaşılır bir şey. İnsanca. Emeğin pul cylanması, katlanılır gibi değil. Sözüm meclisten dışarı, öylesine hiç bir diyeceğim olamaz. Fakat, bir de şiir tutkunları var. Belki yobazları demeli. Bunların yanında Ortodoks papazları, Mevlevi dervişine hoşgörü dersi verir. Yobazın her türü boks, şiirperveri lâğım çukurudur. Çünkü hem ağzı lâf yapar, hem hafız olduğundan, içeriğe değil, sunuşa öakar. Üstelik herkesten, hem de her sözcüğe, illâ onun verdiği anlamı yüklemesini istemez mi? Ya öleceksin, ya öldüreceksin artık. Arası yok!.. Sen içinde tomurcuklanan tohumu anlatmaya kalktıkça, o ezber balyozunu üstüne indirir. Sen öze yönelmeye uğraştıkça, o biçimin ayrıntılarında gezinir. Tam böyle cebelleşmekteyken, biri çıkıp kendi kavrayış ve kabullemesine göre değerlendirmeye kalkışsın!.. Anında kaşları çatılır. Surtu kararır. Öfkesi bala bulanır. Başlar *hezeyana!* Öyle babalanır, öyle çatınır ki, zina baskınındaki softa, yanında *sâbi sühyân* kalır alimalah! Boş bulunup yüz verdin mi, yandın. Yakanı *recmden* sıyrırsan, gövdeni diri diri gömülmekten kurtaramazsın. Sağolsun, Reşat Hocamız da, işte o tür tutkunlardan. *Muhterem*, fransız şiir güldestesi. Villon'dan Hugo'ya şiir yazmış bir nice frenk var ise, hepsinin iflâh olmaz müridi. Bir ad, bir dize gevcelemeğe gör. Devir hatimine oturmuş hafız bölüğünün neferi mubarek. Daha sen ağzını kapatmadan o, güldür güldür gerisini getiriverir. Çırağın ustayı aşması nasıl genel bir kurala, benzemesi de yazgıdır. Eh, Şinasi efendi biraderimiz hocasından geri dursun yazılı mı? İşte böyle, daha sen bir laf eder etmez, benzerini ustalarından birinden bulup sokuşturur. - Şinasi'nin iyice kararmasından hoşnut, büsbütün üstüne gitti. - Şu frenkceyi onlar gibi anlayıp anlatacak ölçüde ilerletmiş olmalıydım ki!..

Şinasi, beklediği pundu bulmuştu.

Sürdürmesine olanak vermeden atıldı;

- Eee!.. N'olurdu oluverseydiniz?

- Bizim ustaları ezberler, evire çevire burunlarına sokuverirdim.

- Ademin kendi dili ayol!.. Bir nice ilerletseniz, buyurduğunuz yere varılır. Onlar gibi!.. Benzeri, taklidi, özentisi. Fakat onlar değil. Ve dille düşüncenin tadına tam anlamıyla onlar olunmadıkça varılamaz. En büyük dil ustalarının bile, şiir çevrilmez diye yoruma sığınmaları bu yüzden. Kur'an şiir olmasa, Tusi hazretleri o yetkin çevirisine *tefsir* der miydi? Demek zorunda kaldıysa, hem derin bilgisinin, hem de çok köklü şiir geleneğinin dayatması olamaz mı? Çünkü şiir, neresinden bakılırsa bakılsın söz sanatının doruğudur. *İnşâ* buyurdunuz. Doğrudur. Her yapı gibi sahip olmayana sadece seyir tadı verir. Yabancılaşma kaçınılmazdır. El, biz olamaz, biz ele karışamayız. Reşat Hoca haklı!.. Bir nice hoşlanıyor olsak frenk şiirinden, onlar kadar özümsememiz olanaksız. Çünkü, açıktır ki, bir doruk olarak şiir, sözün kapsadığı bütün çağrışımları gibide değil, ancak ve yalnız kendi olanda uyandırabilir. Her ozan bilinsin ister. Yoksa insan niye yazsın?

Agâh bütün yorgunluğunu unutmuş, dikkatle dinliyordu.

- Fikir, düşünce ve duygularını insanlarla paylaşmak için, - dedi elinde olmaksızın. - Başka türlü yazının hiç bir değeri kalmazdı.

- Öyleyse anlaşılır olması ilk koşul, - diye üsteledi Şinasi. - Örnek açık: *Divan şiiri* diye yücelttiğimizle, *tekke şiiri* diye horladığımız. Osmanlıca Devlet-i âliye'nin resmi dili. Gerekçesi çok haklı! Neredeyse yeryüzündeki bütün ulusları, kendi kimlik ve kişiliklerini hiç bir biçimde zedelemekten kapsamakta. Dünya devleti olma niyeti, Osmanlıcadan daha iyi bir örnek ile açıklanabilir mi? Fakat kabul etmek gerekir ki o, hiç birimizin ana dili değil. İlelimiz, frenkçeye ne kadar çalışıyorsak, devlet dilini hatta ondan da fazla meşke zorunluyuz. Kalemde yükselmenin tek koşulu, iyi yazabilmek. Zekâ ve hünerimizin ölçütü, sade dil. Evet yazı biçimi de önemli. Ancak, onun âlâsını hattatlar bizden çok iyi yapıyorlar. Amedci veya beylikçilerimizden pek çok hattat var da, hattatlardan bir tek beylikçi ve âmedci olmaması ilginç değil mi? İşte bu yüzden, *divan şiirini* meşketmek zorundayız. Fakat, ermeninin ermeni, rumun rum şiiri gibi, bizim de türk şiiri için hiç mi hiç çalışmamız gerekmiyor. Baki, Ne-

dim veya Şeyh Galib'i anlamaklığa *inşâ* derslerine koşuyor. Aruzdu, redifti, cinastı yıllarca uğraşıyoruz. Oysa Yunus, Nesimi, Kaygusuz, Aşık Ömer, Fuzuli, Pir Sultan ırmak olup kulağımızdan hem gönüllerimize, hem akıllarımıza aynı anda akıyor. Divan şiirini ezberleye yineleye, failâtün, fâilün çözünce anlıyorsak. Ötekini anında özümseyiveriyoruz? Nedeni açık. Divanınki bir başka dil. Osmanlıca. Arap fars, rum ermeni, leh sırp, arnavut boşnak, macar bulgar, hepimizin ortak dili.

Öteki, kendi öz dilimiz. Türkçe!..

Bizim ayrılmaz, bölünmez, vazgeçilmez parçamız.

Bizi biz yapan, temel niteliklerin başlıcalarından.

Belki de hepsinin başında geleni.

Hiç ummadıkları bir şeyle karşılaşmışçasına şaşkındılar.

Şinasi, hepsinden gençti. Bursalı Şeyh Zaik Efendi'den sade farsça öğrenmekle yetinmediği besbelliydi. Divanın gizini kapmış.

Agâh, duyduklarını sindirdikten sonra hayıllandı;

- Tüh!.. Bütün hevesimi kursağımda kodun İbrahim Şinasi Efendi birader!.. Oysa ben, frenkçeyi istediğim gibi söker sökmez. Chateaufort cenablarından öcümü almayı kuruyordum. Çevirecektim şiirin orakl gibisiyle, mevlit gibisinin örneklerini. *Ecute monsieur*; diye başladığı bir an burnuna dayayıverecektim. Kendilerinde herşeyin varlığıyla, bizde hiç bir şeyin yokluğuna inanmış şu yabancıların şaşkınlığını seyreylemek ne güzel olurdu. Yazık!.. Bu senin söylediğine göre, biz o'nun dilini hiç bir zaman onun gibi konuşamayacağız. O bizimkini bizcileyin anlayamayacak. Madem elden bir şey gelmiyor. Desin bakalım diyeceğini. Neyleyelim? Şimdi koyun biziz. Kaval Reşat Beylerin elinde. Helâl-i hoş olsun! Üflesinler üfleyebildiklerince. Nasılsa, onlara göre hem sağır hem dilsiziz. Yoksa, Hayyam'dan Mevlâna'ya... Yunus'tan Şeyh Galib'e, şiir hazinesine sahip bir âdem, bir kefere topçusunun karşısında suspus kalır mı?

- Herşeyin bir zamanı var buyrulmuş!.. - Diye yatıştırdı Mithat.

- Refik Efendi biraderimizin anlattığına göre, o işi de becereni ol-maktaymış. Ahmet Vefik Efendi, burdan alıp oraya, ordan tutup bu-

raya vurmanın ustası imiş. Hani akla pek de aykırı değil. Şinasi bira-
derimizin açıkladığı üzere, madem Osmanlıca da bir yabancı dildir.
Ve madem biz, meşk ede ede seçkinleri arasına girebilmekteyiz. Bir
başkasında çakılıp kalacağımız ne belli? Hem bakarsınız, bizim uğ-
raşmamıza bile kalmaz. Ahmet Vefik Efendi çıkagelir. Allahın des-
teği, o'nun yardımıyla o dediğini de yaparız. Varır dizinin dibine çö-
keriz. O çevirir. Biz sıcak sıcakına kaptığımız gibi çökeriz frenk
dönmesinin ümüğünc. Dil fukarasına caka satmak hüner değil Hoca,
deriz. Zengin şöleninde pul saçabilmekte mısın, görelim hele!

Refik, yanakları al al, gözleri ıslı ıslı yanan arkadaşlarına baktı.
Tutkuları sararmış yüzlerinde ter taneciklerine dönüşmüştü.

- Bu subay *taifesinin* cahili pek ahmak olur. Nuh dediğine, nebi
dedirtemezsin. Fakat bilgilisi de, tam bir bilgedir Ha!.. Artık zama-
nının bolluğundan mı, insan yaşamı üzere iş tuttuğundan mı, savaşın
ilişkide en sıcak nokta oluşundan mı, bilemem. Bildiğim sınava çe-
kildiğini anlarsa, tepetaklak gitme olasılığımızın fazlalığıdır. Çünkü,
Reşat Bey, hem çok iyi Osmanlıca biliyor. Hem, tanıdığım kadarıyla
ikinci türden bir subay.

- Genç pişmiş aş su kattınız Refik Efendi. Tam hızımı almış,
sizi Beşiktaş hamamına kadar yürütecektim, - diye köşüldü Agâh!..
- Birden bütün hevesimi kursağıma tıkıverdiniz.

- Sahi, - dedi bu kez Şinasi; - Hamama niyetliysek tam zamanı-
dır. Öğle okunmak üzere. Beşiktaş'ın tüm cenabetleri, boy abdestiyle
öğle namazı kılmanın *masumiyetini* kazanmışlardır. İkinci sonrasına
kadar pek kimse uğramaz. Göbek taşı da, halvetlerin tamamı da bi-
zim. Bir an önce atlayalım kayığa da, şöyle bir keselenip dinlenelim.

- Hani atlayacağın kayak?

Şinasi, hamlacıların ayaklanmasından öyle bir güvene kapıl-
mıştı ki, hiç duraksamadı. Parmağıyla Sedaret sandalını göstererek;

- İşte, - dedi. - Nazlı nazlı bizi bekliyor.

- Beklediğini nerden anladın?

- Varıp yanaşmadıkça kim bilebilir?

Mithat, üstelemekte kararlıydı.

- Öyle ya!.. Paşa Efendimizin canını dar attığı bir işte, biz sonuna kadar dayandık. Üstelik örneğimiz de yaman. Kim zort cdebilmekteyse, hak onun. İskeleden hürp diye atladık mı sandala, hamlacılar çalakürek Bâb-ı âliye kadar uçururlar bizi.

- Yok daha neler? İyi bâri, az biraz daha üsteleyelim de, kendileri posttan kalkıp bizi oturtsunlar. Koskoca Sadrazam incelik edip bir bağışta bulunuyor. Hep böyle çalışırsak, bir gün nereye varacağını gösteriyor. Beyzadem, Bâb-ı âliden aşağı inmiyor. Azbiraz daha burnunu dikse, bulup da bunayacak yahu!.. Hadi nazlanmayın da, atlayın.

- Nazlanan kim şair özentisi, - diye terslendi Agâh. - Olmazlığına alışmaya çalışıyoruz. Koca Vezir'in işi yok da mektubi kalemi çıkarlarına sandalını verecek!.. Husrev Paşa Efendimiz, nazırlarını bile arabasının yanında yürütmekten hoşlanır. Nene gerek! Yürümek ağır gelmekteyse, çağır şurdan bir balıkçıyı da, binip gidelim.

Refik tartışmayı uzatmanın yararsızlığını belirtircesinc;

- Denemekten kim zarar görmüş, - diye kestirip attı. - Bakarsınız Şinasi haklıdır. Olmazsa, Boğaz'da sandalın köküne kıran mı girdi?

Dertop iskeleye vardıklarında hamlacıbaşı saygıyla karşıladı.

- Kethüda Efendimizin emirleri var, - dedi üstüne bas basa. - Bir yere teşrif edilecekse, şu yandaki sandala buyuracaksınız.

Sedaret kayığının görkemi gözlerini kamaştırdığından, iskelede yan yana bağlanmış sandalları görmemişlerdi.

Kös kös ilk önlerine gelene atladılar.

Gözleri kanlı.
 Yüzü kapkara.
 Sakalı kir içinde.
 Üniforması yırtık.
 Postalları patlamış.
 Uykusuz ve yorgun.
 Ama dimdik duruyor.
 Gece ağır ağır inmekte.
 Herşey daha da gölgeli.
 İbrikle leğeni kapıp koştu.
 Süleyman Askeri soyundu.
 Elini yüzünü iyice sabunladı.
 Enselerini, gövdesini temizledi.
 Havluyla üstünkörü kurulandı.
 Üstünde ne varsa çıkarıp dürdü.
 Ardardına kirli torbasına tıktırdı.
 Dolabın kapağını ardına kadar açtı.
 Elyordamıyla temiz giysilerini çıkardı.
 O leğeni döküp dönünceye giyinmişti.
 Üstünden bir koca dağ, kalkmış gibiydi.
 Yüzü aydınlanmış, sakalı parlayıvermişti.

- Sağolun Vefik Bey, - dedi eski neşesiyle.
- Oh yahu, yaralı bereli falan değilmişsiniz.
- Değiliz hamdolsun. Sade yol yorgunluğu.
- Umarım gidcnlerin tamamı da sizin gibidir.
- Şükürler olsun. Hiç kayıp vermeden döndük.
- Öyleyse hoşgeldiniz. Gazanız mübarek olsun.
- Dilerim sonu hayrolur. Biz elden geleni yaptık.
- Sanırım, derin bir uyku çekseniz, çok iyi olacak.
- Galiba en doğrusu!.. Yoksa toparlanamıyacağız.

Hafif yan döndü, boylu boyunca yatağa uzanıverdi.

“Yemek,” diye sormak üzereydi ki, ivcen yutkundu.

Ranzasının üstünden kendi battanibesini alıp silkeledi.

Dürümlerini iyice açtıktan sonra, usul usul üstüne örttü.

Süleyman Askeri çoktan uyumuş, hafif hafif horluyordu.

Ayaklarının ucuna basarak uzaklaştı. Kapıyı yavaşça çekti.

Usullacık kapattıktan sonra, hızla öğrenci koğuşlarına yöneldi.

Daha koridorun başında, içi güvenle doldu. Derin bir nefes aldı.

Okul günlerdir, mezarlığı andırıyordu. Onların dönüşüyle içinin

ısındığını ayırdı. Sanki yüreği de okulla birlikte boşalmıştı.

Şimdi okul da yüreği de birden eski civıltısına kavuşuvermişti.

O coşkuyla, mermer döşemelere basa basa koğuşları dolanmaya... Tek tek belleğine kazıdığı gönüllülerin, ranzalarını denetlemeye girişti.

“Bize rahat vermeyecekler,” diye düşündü.

“Nerede ne hata yapıldı kestirmek güç. Sanki bütün karabasanlar birden çörekleniyor. Bir günü rahat ve huzur içinde geçirmek haram. Sırp kaynaşmasını durduruyoruz, Bulgarlar kıpırdanıyor. Tam onları bastırdık derken Yunan baskısıyla karşılaşılıyor.

Dört bir yanımız yangın yeri. İçimiz kan ve ateş deryası.

Gün geçmiyor ki, bir yerin tutuştuğu haberiyle sarsılıyor.

Yüreği kan ağlarken, insanların ilgisini başka yere çekmek zor.

Elinde olmadan dikkatinin tümünü, acıyan yerine kaydıracaktır.

Şu Manastır denen kent, Rumeli’nin göğsünde çarpan tek yürck.

Sade ordu merkezi olduğundan değil. Ordu herkesin gözbebeği. Askerlik ödeviyle yükümlü redifi ihtiyatı, ordunun tutan eli, koşan ayağı. Belki içlerinde Rumelili var. Ancak nerdeyse tamamı Anadolu. Oysa, İdadi öyle mi? Rumeli'nin okuyan gözü, düşünen başı, çarpan yüreği. Tüm kasabalarda ilkokulları bitirenlerin gözü Üsküp, Priştina ve Selânik rüştiyelerinde. Yoksulların göğe dayadıkları merdiven.

Yamalı çakşırdan, sırmalı üniformaya geçiş.

Gönüllü neferlikten, fermanlı Paşalığa atlayış.

Horlanmadan yücelmeye uzanan umudun kapısı.

Analarn ninnisi... Babaların düşü... Bebelerin masalı.

Üsküp, Selânik ve Yanya rüştiyelerini bitirenlerin otağı.

Rumelinin, dört bir yanından elene elene gelenlerin yatağı.

Bu yüzden Rumeli'nde çizilen her tırnağın kanı burda akıyor.

Rumeli kan revan içinde. Dişleri kenetli, yumruklarını sıkmış.

Alplerden boran esiyor. Akdenizde öfkenin dalgaları kabarmış.

Her an bir yerde, bir hançer parlıyor. Hergün kurban veriliyor.

Gözleri yaş içinde Rumeli'nin. Bağına taş basmaya yekiniyor.

Balkanlar, kaynayan bir kazan. Ve Yeniçeriler kaldırmaya hazır.

Şu gencecik çocuklar şimdiden savaşın dehşetine alışmışlar.

Yaşları onbeşle, onsekizin arası. İşleri askerliği öğrenmek.

Ama günlerdir okul, oğul vermiş kovandan daha beter.

Sıralar boş. Sınıflar eksik. Saflar seyrek. Koğuşlar açık.

Ne ilginç, defterler, karavanalar, tekmiller berdevan.

Okulda in cin top oynuyor. Ama, mevcudu tamam.

Yürekllerimiz tir tir titremekte, eksiliverecekler diye.

Bu gençler salt devlete değil, bizlere de emanet.

Allah korusun biri yiterse, yaptığımız hıyanet.”

Günlerdir boş boş bakan ranzalar doluvermişti.

Tamamının çok yorgun olduğu, hallerinden belli.

Bazıları üstünü bile değiştirmeye zaman bulamamış.

Yataklarına kavuşmanın sevinciyle, uyuyakalmışlardı.

Örtünmeye fırsat bulamayanların üstünü birer birer örttü.

Yemekhaneye indiğinde, öğrenciler yemeklerini bitirmişlerdi.

Nöbetçi subayı, yanında tanımadığı bir teğmenle oturuyordu. Onu görür görmez doğruldu, eliyle masasında yer gösterirken; - Gel buyur hoca!.. - Dedi. - Bu gün bu berhanede biz bizyiz. Yemekhane ıssızlığına ayak seslerini sere sere oraya yöneldi. Teğmen onu görür görmez belli belirsiz doğrularak selâmladı. Yüzbaşı Akif gülümsemesini yaya yaya teğmene döndü; - Vefik Hoca, Mösyö Gurion'un yerine bakıyor, - diye tanıttı onu. Teğmen büyük bir şaşkınlıkla, Akif Yüzbaşı'ya baktı. - Mösyö Gurion ayrıldı mı?

- Hoca kocadı komutan, - dedi hemen Akif. - Bizim zamanımızda bile adı Pimpirik Gurion'du. Sizin zamanınızda, - derken durdu. - Hay Allah, az daha tanıştırmayı unutuyordum, - diye yarım bıraktığını tamamlamaya durdu. - Niyazi Bey, eski öğrencimizdir. Burada sessiz sadasız oturduğuna bakmayın. Sizin Süleyman Askeri'yle buluştu mu, üçbuçuk eşkiya bir yana, ordulara Makedonya'yı dar ederler. Hele bir de yanlarına birinci sınıftan Yakup Cemil'i katarsanız, Üçüncü Orduyu beselemeye gerek yok. Bu Resneli'dir. Balkan dağları bir nice gizi varsa, eline veriverir. Askeri, daha idadi-deyken bir tabya dehasıydı. Şimdi dersini vermekte. Ve Yakup Cemil, usta nişancıların yaylarından fırlamış oktur. Deveyi dizinden, pireyi gözünden vurur. Komitacılar arasında cellat diyeni de vardır. Ama, bizim gözümüzde büyük pehlivandır. Fukara Deliyani! Anlaşılan Sansar Yorgo'nun tufasına gelmiş. Bunların buralarda olduğunu bilse bütün Makedonya'yı peşkeş çekseler, Alasonya sınırını bir parmak geçmezdi? Kendi köyünde bile bunların az mı dayağını yedi? İnsanın kör yanı!.. Besbelli, Etem Paşa'nın mızırızlığına aldandılar. Yıldız'dan onay almadan helâyâ gidemiyor ya Paşa babamız! Ona aldandılmışlardır. O makina başına çöreklenip de, *hücum horusu* vurdurana, biz Yanya'yı yutarız, diye hesapladıkları besbelli. Sıcılacak ağız, göte yakın durur, diyen atalarımızın dilleri dert görmesin. Ne güzel buyurmuşlar!.. Etempaşazade Nurettin'le, Resneli Niyazi teğmenlerin Paşa'nın burnu dibinde... Süleyman Askeri'yle Manastır İdadisinin burda olduğunu düşünmeyen bir çetebaşının eşek sudan gelinceye dayak yemesi, alınının yazısı. Yanılıyor muyum?

- Asker, *fîrarını tatbikata yazan* komutanlarını, yanıltabilir mi?
- Hay yaşayın bire!.. Aykırılığımıza değdi desene? Aferin!..
- Asıl aferini hakeden sizin çocuklar komutanım.
- Deme yahu!.. Emekleri boşa çıkarmadılar ha?

- Onlar olmasa, bir biz neylerdik? Deli Yani'yle, Sansar Yorgi neye güvendiler bilinmez. İyi hazırlandıkları belli. 5 Nisan gecesı, sınırı dört yerden birden aşarlar. Böylece hem Bayraktar ve Solozme, hem Perdika ve Valasko'dan, Koçköy yönünde saldırıya geçerler. Üç saatlik çatışma sonucu, Dertop Kalesi yerle bir olur.

- Vay canına!.. Bayağı iyi hazırlanmış palikaryalar!.. Bütün okulu ayaklandırınca, Süleyman'a bozulmuştum. Hepimizden hızlı düşündüğünü bilirim. O yüzden ivcenliğini de... Yine abarttı bu herif, demiştim kendi kendime. Haklıymış !..

- Evet komutanım!.. Bir bizim üstesinden geleceğimiz şey değildi. Epir'de bir nice Efzun varsa, sancaklarının altında toplaşmış. Akılları iyi. Etem Paşa yekininceye Alasonya'yı vuracaklar. Sonra da, Yanya torbada keklik. Biz vermesek, onlar zorla alacaklar.

- Ondan sonra kekâ!.. Devlet yakasını *Düvel-i Muazzamadan*, Üçüncü Ordu paçasını *Yıldız*'dan kurtarıp da savaşa girinceye, Yanya cyaleti sizlere ömür. Yahu bunlar Osmanlı'yı ne sanmaktalar? Aciz mi, ahmak mı? Devlet üçbuçuk cşkıya-önünde hürpbedek cenge girmeyi şanına yaraştırmayabilir. Ama, insanda azbiraz akıl olmalı. Ol-sa, döner de bir geriye bakar. Rumeli, ordu kaldırarak mı ele geçirildi? Ne münascebet. Ordular hep korumaya yekindi. Eec!.. O akıncılar ölüp gittilerse, *nesilleri* de mi tükendi. Biz neciyyiz burda? Devletin eli kolu bağlansa dahi, bunca yüzyıl toprağa kök salmış bunca insanın eli armut mu toplamakta?

- Ya toplamaktaysa komutanım?
- Olur mu bire? Kırar geçiririz Allahın izniyle.
- Onlar da bu yüzden, cephe savaşı açtılar sanırım!..
- Açtılar da n'oldu? Çıktıkları deliğe tıkmadınız mı yeniden?
- Biz tıkmasına tıktık da, sonrası n'olur belirsiz. Bakarsınız lokmayı yine yutarlar. Yunanistan böyle kurulıadı mı?

- Yenmişe dış geçirmek kolay mı yahu?

- Yenen Osmanlıysa pek zor değil, denilmiyor mu?

- El insaf! Akına yeltenen ülkeler açıp kaleler fethetmeye koşulu. Eşek sudan gelinceye dayak yiyenin lokma yutmaya hakkı mı olurmuş?

- Hakka bakan kim komutanım? Balkanlarda kural çoktan değişti. Kötek, yiyenin işine yarıyor. Mizancı Murat Bey hocamız Harbiye’de az mı anlattıydı. Bizim buralara kök salmamız üç yüzyıl sürmüş. Öyle görünüyor ki, bir yüzyılda kökümüzü kazıyacaklar.

- Kahramanlara karamsarlık yaraşmaz Niyazi Bey, - dedi öfkeyle Akif Yüzbaşı. - Biz buralara başkalarının balmumu mühürlü çağrılarıyla gelmedik. Buralarda konuk değiliz ki, kökümüzü kazımak kolay olsun.

- Ama komutanım, biz de şöyle bir düşünmeye koşuluyuz. Altmış yıl önce ne Yunanistan ne Bulgaristan ve Sırbistan vardı. Karayorgeviç dayak yiye yiye Sırbistanı.. Mavrokordato kötüğe yata yata Yunanistanı... Ve Karavelov biçile biçile Bulgaristan’ı kurdular.

- Desenc bu kez öyle basit bir, *eşkıya takibi* değil!..

- Buyurdunuz ya efendim! Öyle bir şey olsa, Süleyman komutanı başımıza geçirip, Yakup Cemil’i yanımıza almak yeter de artar. Nasılsa Nurettin, Paşa babasının yaveri olarak merkezde. Sağolsun, iyi şifrecidir. Geçti mi makine başına, attıkları adımı bize bildirir. Bütün İdadiyi ayağa kaldırmanın anlamı ne? Biz yüzbaşımın sarar sarmalarımız eşkıyayı. Yakup Cemil Selânik, ininde işini bitirir. Evli evine köylü köyüne döner geliriz.

“Sanki sıradan bir av öyküsü anlatıyor,” diye düşündü Vefik.

“Demek gerçek kahramanların öğrenmeye gereksinimi olmuyor. Doğal ve kanıksanmış yaşam biçimiyle kim öğrenmeye kalkar?”

Ancak bizim gibi, bütün yaşamlarında, bir kezcik bir taş atıp bir tek kurbağa ürkünün hamervah takımı!..

Atalarımız; *Alemin kırsığı küheylan doğurur sesi çıkmaz. Bizim tavuk bir yumurta doğurur yedi mahalleyi ayağa kaldırır.* Derken ne güzel özetlemişler bu gerçeği. İşte gencecik Resneli Niyazi...

İşte bizden az büyük Süleyman Askeri! Biri bir şey olmamışcasına horul horul uyuyor. Diğeri, sanki uzaklardan seyrettiği bir şölenin ressamı.

Biri Asitane'nin paşa konaklarından, diğeri Rodoplar'ın karanlık koyaklarından geliyorlar. Ama, birbirlerine ne kadar benziyorlar.

Öyle sakın, sade ve yumuşak davranıyor ki, insan afalliyor.

Şu yaşında, efsane *tâkından* geçip geldiğine bin tanık andıçse, inanmak zor. Oysa, küçüklü büyüklü tüm ordunun düşü bu tegmen.

Tam bir masal kahramanı.

Gözleriyle görenler yemin billâh anlatıyorlar.

Makedonya dağlarının taşı toprağı, otu çiçeğı, kuşu böceğı bunun buyruğundaymış. Hazreti Süleyman misali, her biriyle söyler. Dillerini bilir hallerinden anlarmış. Onlar da sarp ve tehlikelerle dolu doruklarda buna *rehberlik* eder... Dağa yöneldiğinde, geyikler yanıbaşında yürür... Karacalar önünde koşar... Şahinler tepesinde gözcü çemberleri çizermiş.

Ödleşin yiğite özenmesi kendinden kaçıştır denilebilir.

Ya gerçek yiğitin bu sadeliğine ne buyrulur? Özgüven mi?

Ayırında değil denilemez. Özümsemese anlatamazdı.

Dedemin anılarında, *malıviyet* deyip durduğu bu olmalı.

Peki, oraya ulaşmak için gereken *kudret* nerden bulunacak?

Bunların bulduğu yerden. Yapabilmenin o sonsuz güveninden.”

çinde dinginleşmenin ilgisiyle, yeniden konuşmaya döndü.

Akif Yüzbaşı, başını sallaya sallaya sorgulamayı sürdürüyordu;

- Demek bu kez, cepheden saldıracak kadar azdılar ha ? Bak sen palikaryalara!.. Yahu bir komutanımız ağırdan alıyorsa, biz öldük mü?

- Öyle sanıyorlardı kimbilir. El değil ki onlar komutanım. Otuz yaşı geçenler birlikte büyümüşler. Aynı sokakta oynamış, aynı yaylada sürü gütmüşler. Aynı ağaçtan meyve aşırıp aynı kız uğruna döğüşmüşler. Derler ki, Deli Yani, Yanya'da Etem Paşa'ların komşusuymuş.

- Desene Paşa Efendimizin çocukluğu da pek usluymuş.

- İyi de, yavaş atın tekmesi pek olur buyrulmuştur. Kâfir oğlu şimdi el. Daha dün can ciğer kuzu sarması kardeşiz. Bizim bildiğimizden onun haberi olmasın mümkün mü?

- O, onu biliyordur da, bizi hesaba komamıştır. Topluca hepimizi-sütçü beygiri sanmasa, macar katanası gibi aşmaya sıvanır mıydı? Hay deli gâvur!.. Tut ki, Etem Paşa da efendisi gibi ağırdan aldı. Koskoca Manastır ölüm uykusuna mı dalacaktı?

- Eğer Nurettin orda, Süleyman Yüzbaşım burda olmasaydı ne olacağını kim bilir? Alasonya, allı pullu şifrelerle Yıldız'a bildirecek... Yıldız, kırk tilkiyi, kuyruklarını birbirine değdirmeden bir kafenin içinde kırk kez dolaştıracak... İşe bütün rufaileri karıştırdıktan sonra Üçüncü Orduyu kaldıracak da, Deliyani'yle Sansar Yorgo püskürtülecek. Ölme çeşğim ölme, yoncalar bitsin de ye!.. Şimdi bile, Bâb-ı âli savaş açıp açmamayı tartışmıyorsa ne olayım. Allahtan Nurettin orda, babasını Yıldız'a karşı makine başına oturtur oturtmaz, kendisi Manastır'da komutanımı bulmuş. Olayı iyi anlatmış olmalı ki, o da İdadiyi *tathikata* sürüvermiş. Ben sadece Süleyman Yüzbaşımın Milâno Geçidinde buluşalım emrini gördüm.

- Biz de, ordu merkezinden alı al moru mor dönüşünü, - dedi Akif Yüzbaşı. - Her zaman, Yakup Cemil'i kaptığı gibi kayıplara karışırdı. Bu kez deli dana gibi dönmekte. Hey Allahım!.. Bu garip kuluna da, *min gayri haddin* gazaya destek olmayı nasip edecekmişsin. O akşam da, bu günkü gibi nöbetçiydim. *Tekmili tamam* tutar mısın deyip çıkmaz mı? Biz *karargâh zabitiyiz* kardeşim. Hocalar yoklamayı eksik vermedikten sonra, karavanayı noksan kaynatmak iş mi? Vurdurdum *içtima horusunu*, okul karınca yuvasına dönüverdi. Daha Süleyman ağzını açıp olayı anlatır anlatmaz, Rumeli sancak sancak akıncıya kesti. Selânikliler Yakup Cemil'i izleyerek Mustafa Kemal'in.. Kavalalılar Ömer Naci'nin.. Pirlepeliler Fethi, Üsküplüler Cemil, Prizrenliler Kâzım, Resneliler sana erişinceye Nazım'ın çevresine toplastılar.

- Sağolsunlar komutanım, - dedi hemen içtenlikle teğmen. - Tez davranmak çok yararlı oldu. Alasonya Ordusu daha Yıldız'ın ilk şif-

relerini çözüyordu ki, Milâno Geçitlerinden İdadi'nin haberi geldi. Artık gerisi, her zamanki hikâye. Ama, bu kez daha dikkatli olmak zorunda kaldık. Yer ve zaman kazanmanın üstünlüğüyle, sokak savaşına girmeyi dencediler. Böylece hem işi uzatacak, hem çok adam kıracaklardı. Yüzbaşım fırsat vermedi. Birden ve her yerden bastırınca çil yavrusu gibi dağılan onlar oldu. İdadililer sayenizde iyi yetişmişler. Komitacılarla çarpışırken ne kadar başarılı iseler, cephe çatışmalarında da pek becerikliler. Hepsi azim ve karar sahibi. Neredeyse tek başlarına, bir bölüğün işini görüyorlar. Ne var ki, cephe geniş. Komutanım *irtibatı* düzenli tutmak için çok yoruldu.

Akif Yüzbaşı, ürpertiyle kıpırdandı.

Sesinde kalenderliğini titreştire titreştire;

- Tüh!.. Hazır masalı bulunca, kundak bebesine döndük. Kimbilir sen ne kadar yorgunsundur. Herşeyi düşündüm de, tatlı tatlı anlatıyorsun diye sana da bir yer göstermek hiç aklıma gelmedi. Gel seni de yatıralım. Biz hocayla gerisini getiririz. Nöbetçi subayı odası boş. Bu gece yat borusu da vurdurmayacağım. Ayrıca nöbetçilere tembihlerim. İçeri kimseyi sokmazlar. Derin bir uyku çekersin. Kimbilir kaç gündür gözlerini kırpmadın. - Diye yerinden fırladı.

Vefik'in yadsımasına bırakmadan kaldırdı.

Teğmen'in yol vermesini görmezlikten gelerek kollarına girdi.

Birlikte yemekhaneden çıkarak, karargâh binasına yöneldiler.

Bir daha ağzını açmaksızın, Teğmeni yatırdı. Uzanır uzanmaz, tam bir ana şefkatiyle sarıp sarmaladı.

Petrol lambasının fitilini iyice kıstı.

Ayaklarının ucuna basa basa odadan çıktılar.

Kapıyı öyle yavaş kapattı ki, mandalı çıtırdamadı.

Kedileri kışkandıracak bir sessizlikle avluya çıktıkları an;

- Anlaşılan çatışmalar çok şiddetli geçmiş, - dedi. - Yoksa bunun ağzından kerpetenle bile lâf sökmek mümkün değildir. Ne olup bittiğini anlamamız, ister istemez Süleyman Askeri'nin uyanmasına kalacaktı. Sizi bilmem ama, ben çatlardım yahu!..

- Onun ağzından kolay lâf çıkardı da, - diye kışkırttı Vefik.

- Çıkmasına çıkmaz ya, yine de bundan konuşkandır. Belki hocası alıştırıldığından, belki beni kırmayacağından, anlatırdı. Serilip kaldığına bakılırsa, belâ Niyazi teğmenin anlattığından büyüktü. Al-lahtan Efzun karavanacıdır da, emanete hıyanet eder durumdan kurtulduk. Çocukların tamamı, burunları kanamadan döndüler.

- Çok tehlikeli bir serüven olduğu belli.

- Devleti savunmak gerekince, tehlike düşünülmez ki!..

- İyi de, henüz onların görevi değildi diye hesabını sorarlarsa?

- Kimin görevi diye de sorulabilir değil mi beyefendi?

“Askerler nasıl yalın oluyorlar,” düşüncesinden kendini alamadı. “Subay adayından, yüzbaşısına hem doğruları basite indiriyorlar. Hem, akıllarından geçeni ağızlarından kaçırmakta duraksamıyorlar. Şuna bakın hele. Sanki bütün küçük dağları o yaratmış. Biz ne kadar yanlış tanıyoruz bunları. Sultani’nin etkisi mi? Düşünüp söyleyemediklerimizi dan diye çakıvermelerinin ürküsü mü bilinmez. Hep güce dayandıkları izlenimine sahip olmuşuzdur. Sonra birden kestirip attıklarında şaşırıyoruz.

Bizim ürküğümüz ne varsa, bunlar için o kadar değersiz ki!..

Can... Her an alıp vermekteler. Mal... Kaplumbağa gibiler.

Her bir şeyleri, sırt çantalarının içinde. Ya da tam tersi.

Bekçisi oldukları herşey onların. Mülk-ü Şâhane de.

Vay canına!.. İnsan ilkin can telâşından kurtulmalı.

Ancak o zaman, insan olmanın tadına varabiliyor.”

Yine de, içindeki kuşkuyu dışa vururcasına directti;

- Sorulabilir mi?

- Neden sorulmasın? Bebeleri gönüllü koşmaya zorlayan eksiğin sorumlusu kim? Siz işinizi yapıyor... Dersinizi en iyi biçimde vermeye çalışıyorsunuz. Biz yerli yersiz çarpışıyor sapır sapır ölüyoruz. Yine de, işler gerektiği gibi yürümüyorsa, herhalde bunun bir sorumlusu vardır. Ama takdir edersiniz ki o, asla bütün diyetleri ödeyen olamaz. Öyleyken asıl neden olan ortada duruyorken, ödeyenin yakasına yapışılır mı?

- Neden olan belli olsa!..

- Değil mi?
- Galiba sizce belli?
- Elbette belli!.. Teslimiyet.
- O kadar basit mi?

- Ben sıradan bir piyade subayıyım Vefik Efendi!.. Bizim için herşey ölümle dirim kadar basit... Herşey ya siyah ya beyazdır. Çünkü düşman belli. Çarpışırsın. Haklarsan kazandın. O seni haklarsa, ne hesap soranın kalır, ne sormaya mecalin. Ama, savaşta düşmanı pataklamış adam, yine de onun kârlı çıktığını görürse, sen ağzınla kuş tutsan, bunu ona anlatamazsın. Şu son yirmi yılımız, böyle şeylerle dolu!.. Harbiye'ye başladığım günlerdeydi. Bir öğle üzeri top sesleriyle yerimizden uğradık. Padişahım çok yaşa!.. Meşrutiyet varolsun... Mithat Paşa sağolsun diye bağıra bağıra yerimize oturduk. Anayasa yürürlüğe girmiş... Meşrutiyet ilân edilmiş.. Osmanlılar, özgürlük, adalet ve eşitliğe kavuşmuş... Devlet kurtulmuştu... Büyüklerimiz, hem neden ve nasılını... Hem erdem ve faydasını anlata anlata bitiremiyorlardı. Biz subay adayları, her sözcüğü dinlemiyor içiyorduk. Üç ay geçti geçmedi. Bir sabah uyandık ki, Padişahımız Efendimiz, Meşrutiyet'i kaldırmış... Onun ayrılmaz parçası sandığımız Mithat Paşa'yı *azletmiş*. Ahdettiği Anayasa'nın 113. maddesine dayanarak Brindizi'ye yollamak üzere, Köprü'de bağlı İzzettin Vapuruna kapatmış. Ve Sadrazamlığa da Ethem Paşa'yı atayıvermiş. Sesimiz soluğumuz kesildi. Olupbitenin gerekçesi basitti. Onlar devlete zarar vermişlerdi. Daha fazlası önlenmeliydi. Bir gün önce, Anayasa, Meşrutiyet ve Mithat Paşa'yı öge öge göklere çıkaran büyüklerimiz, o andan başlayarak yere yere yerin dibine batırdılar. Basitlik genç aklımıza bugünden daha çok uyuyordu. Hemen uyduk. Padişahım çok yaşa!.. Yere batsın Anayasa!.. Kahrolsun Mithat Paşa!.. Aradan iki yıl bile geçmedi. Asteğmenliğe hazırlanmaktayız. Bir sabah duyduk ki, aylardır Avrupa'da dolaşan Mithat Paşa, Suriye Valisi olmuştur. Tuna sayesinde cyalet oldu. Rumeli'de doğup da, ona borçlanmamak insanlığa aykırıdır. Suriyelileri kıskanıyorduk. Büyüklerimiz hizmetlerini saymaya durdular. Biz sevgimizi göster-

me fırsatı bulduk. Anayasa ve Meşrutiyet'i ağza almak suçtu. Ama, Mithat Paşa yeniden devlete yarar kul idi. Niş ve Tuna valisi iken neler gördükse, Şam'dan aynılarını duymaya başladık. Sonra okul bitti. Şam'a atandık. Duyduklarımız eksikti!.. Göğsümüz kabardı. Ve yine bir Beyrut sabahı, *Taliâ* gemisiyle İzmir'e yolcu ettik. Sonunda hakkı teslim eylendi, diyorduk. Kulağımıza korkunç suçlamalar çalındı. Abdülaziz Hanın ölümünden sorumlu tutuluyordu. İdamına hüküm verilmişti. Taif'e sürülmüştü. Ve o, orda boğdurulmuş... Namık Kemal Magosa'da ölmüştü. Artık ne özgürlük var... Ne adalet ve eşitlik. Mithat Paşa'yla arkadaşları çoktan toprak oldular. Efendimiz, yirmi yıldır tek başına egemen. Devlete zarar veren hiç bir şey kalmamalı değil mi? Öyleyse, az önce sözünü ettiğimiz devletler, kimin zararına, ne zaman kuruldu? Devlet-i âliye-i Osmanî zararına ve Meşrutiyet kaldırıldıktan sonra!.. Şimdi siz böylesine çelişik ve karmaşık olayları, bizim düz mantığımızın dışında anlatabilir misiniz?

- Efendimiz, başkaldırının temelinde Meşrutiyet'i gördüyse?

- Efendimizin gözü kör olmalı. Her baskının, başkaldırına neden olduğu her gün kanıtlanan, belgelenen ve doğrulanan bir gerçek. Fakat Efendimiz başkaldırına neden olmuş tek özgürlük gösterebilir mi? İşte Makedonya!.. İnsanlar özgür olduklarından mı kopuyorlar bağlarından, olamadıkları için mi? Giden sade bizden mi gitse, hadi neyse. Avusturya despotu, İmparatorluğunun yarısını yitirdi. Çar zorbası, salt bize zarar diye kurdurup desteklediği devletlerde tutunamıyor. Bu baskı sürerse, bizim sonumuz da değişik olmayacak Vefik Efendi.

- Desenize onca subay ve adayın emeği boşa gidecek.

- Subayın emeği boşa gitmez. Yaptığı elcyse, öğrendiği kendine denilmiş. Askerin öğrenip öğreneceği ne? Çatışma, çarpışma, savaş!.. Daha iyisini nerde bulacak? Kendi ayağıyla gelip tosluyor.

- Diyorsunuz ki, bu çocuklar hepimizin gözbebeği. Yarınlarımız. Devletin geleceği. Yazık ki, büyüklerin hımbıllıklarına diyet ödüyorlar.

- Bunca kelli felli komutan gözbebeğini kolay harcayabilir mi?

- Harcayanlar var ama!..

- Elbet her mesleğin soysuzları vardır Vefik Bey!.. Onlar çokluk ise kötü!.. Azlıksa, birkaç itin gevdiği birkaç kemiğe aldırmamalı. Allah korusun, bir topçu ateşinde çok daha fazlası yitirilebilir.

- Bu açıdan bakıldığı zaman, kalendermeşrep olmak kolay.

- Ölümü gören herkes, yaşamın ne kolay sona erdiğini anlar bire Hoca efendi!.. Eğer anlarsa, kendi yüreğinden gayrısından ürkmez.

- Ne kadar sade ve düz bir mantık.

- Asker kafası karmaşık işi kavramaz. Yeryüzünde ölümden düz ve sade bir şey var mı? Az yaşa, çok yaşa akıbet gelir başa. Daha ne'?

- Teşekkür ederim Yüzbaşım. Bundan sonra ben de size uymaya çalışacağım. Sanırım çok yararını göreceksin.

- Kafan sakın olur bire Hoca Efendi!.. Sakin kafa da her zaman karışığından fazla işe yarar. Avluda el ayak çekildi. Gençler teker teker yatmış olmalılar. Yorulmuşsunuzdur. İsterseniz siz de varın koğuşunuza. Niyazi teğmen çok yoruldu dediğine göre, Süleyman Yüzbaşı top patlasa duymaz şimdi. İnce adammışsınız. Benim çenem düştü. Siz sorgulayarak epeyce zaman kazandınız.

- Sağolun yüzbaşım. İyi geceler!..

- Hayırlı sabahlar Hoca efendi. Nerdeyse güneş doğacak. İshak ve Mehmet Efendi müezzinlerinin sesi pek güzeldir. Az sonra, biri çarşıdan diğeri Köprübaşı'ndan atışmaya başlarlar. Dinlemeye doyulmaz.

- Sağolun efendim, dinlemeye çalışırım. - diyerek koğuşa yöneldi.

Yüzbaşı, başını sallaya sallaya arkasından bakıyordu.

Gençler gitti.
 Köşk boşaldı.
 Biz bize kaldık.
 Yorgunluk bitti.
 Vazife sona erdi.
 İş kotarıldı sayılır.
 Gerisi bizden artık.
 Yüce Efendimize ait.
 Beğenirlerse pek âlâ!
 Beğenmezlerse yandık.
 Herşey, yeniden başlar.
 Hem de bir avuç kişiyle.
 Hristo'yla Agop kâfirleri.
 Âli Efendi ile *ahd-i âciz*.
 Ve bir de, Paşa hazretleri.
 Hepsini topu, beş *ıssı âdem*.
 Ejderha olsa neye yarar?
 Davranacak hal mi kaldı?
 Ne gece, ne gündüz dedik.
 Yardan geçtik, serden geçtik.
 Düşündük, tartıştık, inceledik.

Her satırla kırk defa cebelleştik.
Yazdık bozduk... Süzdük dizdik.
Sonunda herşeyin tamamına erdik.
Lâkin bir bizim olurumuz, yeterli mi?
Aslolan Efendimizin, yüce fikirleridir.
Ataları Fatih'ten beri kural olmuştur.
Eğer düşündüklerini, sakalı sezse.
Kendi elceğiziyle, koparır atar ateşe.
Bunu bilen her kulun *hizmet akdi* bellidir.
Emr-i hakânide akl aramak, ne haddine'?
İşi buyruğa yarar hizmet sunmadan ibarettir.
Diliyorlarsa her eksiği tamam sayıp alkışlarlar.
İstiyorlar isc, tastamamı eksiğiyle utandırırılar.
Al-ı Osmanda kural budur. Yasa öyle buyurur.
Hükm-ü ferman o'nda. Çünkü mühür onundur.
Herşey o'ndan *sâdır olur.* Sonunda o'na döner.
Kulların boynu, her *hâl-ü kârda*, kıldan incedir.
Efendimizin buyrultusu, kılıçlardan da keskindir.
Uyabilen yarar kuldur. Hizmetinden mutlulanır.
Uymayan göklere tırmansa, *yerle yeksân olur.*
İşte şimdiki durumumuz. Açık seçik ortadayız.
Gayrı yarar kullar mıyız, emeğimiz boşa mı?
Olur mu alacağız? Göğce mi tırmanacağız?
Yoksa, kısa zamanda giderilecek miyiz?
Onu bilmek, bizim hiç haddimiz değil.
Kararı Yüce Efendimiz vereceklerdir.
Biz boynumuz kıldan ince bekleyeceğiz.
Ola ki, üstün akıllarına yeni bir şeyler gelir.
Ve dahi eksiği fazlası, noksanı dahası *sual* edilir.
Cevaba da elbet, anhasını minhasını bilen gerekir.
Allahıma bin şükür!.. Reşit Paşa bunun, tam erbabıdır.
Yani sözün kısası, bundan ötesine görevimiz sona ermiştir.
Lâkin, buna karar vermek de, Paşadan gayrısının yetkisi değil!..

Osmanlı, bunca yıkıma karşın dimdik ayakta durabilmekteyse bunu kurallara borçlu. Amir âmirliğini bilir. Memur memurluğunu.

Bu oldum olası çok sağlam bir düzendir.

Buyuran hem boğazın dokuz boğum olduğuna güvenir. Hem her boğumuna, ince ince düşünüp taşınmanın kırk düğümünü atar.

Buyrulan her bir emri, ayrıntısının ucuna kadar yerine getirir.

Devlet sağ esense eğer, buyuran baştır, buyrulan el, ayak.

Ve dahi görkemli, bereketli gövdesi de *reâyayla herâya*.

Baş düşünmez, elle ayak işlemmezse, gövde neye yarar?

Oyuk bir çınarla, çıplak bir dağ neye yararsa, hükmü o kadar!..

Bu yüzden âmir âmirliğini bilmelidir. Memur, memurluğunu.

Devlet, ancak o zaman insan için vazgeçilmez devlet olur.

Allah muhafaza!..

Bir terslik oldu da, biri birinin yerine geçmeye kalkıştı mı, *nizam-ı âlem* bozulur. Bir daha eski hale getirmeye ne Efrasiyab'ın gücü yeter. Ne *Herkül*'ün kudreti. Ancak ve ancak *Allah-u âzîmü-şân* hakkından gelebilir. Elbet o da öfkelenip koparırsa kıyameti!..

Yoksa, öyle bir kargaşanın içine düşülür ki!..

Şu halimizi mumla arasak, bulmamız kuşkuludur.

Bütün bunların nedeni apaçık ortada durmaktadır.

Düzen, buyuranla buyrulanın had ve yetkisi üzere işler.

Biri birinin hakkını yedi, diğerini çelmelemeye kalktı mı, bitti.

Hiç elle ayak, baş... Baş, el ile ayak olabilir mi? Mümkün değil.

Olabilse Allah öyle yaratırdı. Demek, eşyanın doğasına aykırı.

Eşyanın doğasına aykırını, düzen haline getirmek olanaksızdır.

Bu ne düşünölmeli, ne de kalkışılmalı. Sonuç hüsrân olur.

Lâkin nice dir, Al-i Osman'da yürüyen bu *bid'attır*.

Kaç yüzyıldır, olmayacak ne varsa dayatılmakta.

Olacaktansa öcü görmüşçesine kaçılmaktadır.

Oysa, akacak kanı kim damarda tutabilmiş?

Madem sonunda doğruya gelinmektedir.

Tilkinin dönüp dolanması boşunaymış.

Allah taksirâtımı afveylesin!..

Efendilerimize ağız çalmak yanlış.
Çizmeden yukarı çıkmış olmak var.
Lâkin, Hristo kâfirine de hak vermeli.
Gerçek güneşine gözyumarak bakılmaz.
O olduğu gibi görmemenin gerekçesidir.
Oysa, gerçek görüp görmemene bağlı değil.
O kendi halinde nasılsa, her zaman öyledir.
Ne değiştirebilirsin... Ne düzeltmek elindedir.
İnsan isen ders alır, yeni bir hatadan kaçınırsın.
Hayvan isen, ders gereksiz. Nasılsa yaşayacaksın.
Öyleyse, açalım gözümüzü. Gerçeğe bir göz atalım.
Ve bir afv-ı mağfiret daha dileyip görüneni aktaralım.
Bana öyle geliyor ki, bu yozlaşmanın nedeni tek değil.
Sade Cennetmekân Fatih Mehmet Han'ı suçlamak yanlış.
Ah keşke, devletin atalarından kalma düzenini bozmayaydı.
Keşke *Büyük Divan*'a duyduğu yersiz hıncı, gemleyebileydi.
Yüce Divan, Haçlıları neden sayıp tahttan indirdiyse n'ola?
Kurultay derneyerek, Kayı'dan başka bir soyu, seçtirtmedi ya!..
Cennetmekân Çelebi Mehmet Han'dan olma, Dulkadiroğlu Süli
Bey kızı Emine Hatun'dan doğma babası Murat Hân-ı Sâni'yi yeniden
Hanlığa çağrıldı. Hem de, okusunu, kendi eliceğiziyle yazdırtarak.
İşin aslı aranırsa, görevini savsamıştır bile denilebilir.
Gerçi iki *kurultay* arasında herşeye *Divan* egemendir.
Yasa ve töre neyi gerektiriyorsa, işlemekle yükümlüdür.
Ve herkes, onun hükmüne kayıtsız koşulsuz boyun eğer.
Lâkin, Han değiştirmek *kurultayın* vazgeçilmez yetkisidir.
Hiç bir *divan*, kurul ya da kişinin, yanlış hükme hakkı yoktur.
Çünkü, Oğuz yasası, herkes için hem çok açık, hem kesindir;
Han hanlığın, bey beyliğın, koca kocalığın gereğini hilecek.
Herkes töreyi gözecek, yasaya uyacak, hakkına razı gelecek.
Madem düzen, daha başından bu koşullara bağlı kurulmuştur.
Hanlar, beyler, kocalar ve eri avratıyla, tüm Türkmen uyacaktır.
Kim ki uymaz, o Oğuzdan sayılmaya, buyurmakta Irkıl Koca.

Törc acımasız. Resmen ve alenen âdemin kan bağıını kesiyor.
Gayrı var taşraya yürü. İnsiz enik misali, katı ıssızlığa ürü.
İşte törc bilmezliğin, yasa tanımazlığın hal-i pürmelâli.
Hey gidinin koca Sultan Fatih Mehmet Han'ı, hey!..
Upuygun yürüyen düzeni bozmanın alemi neydi?
Oniki yaşında seni, postundan alaşağı cylemişler.
Peki pâdişahlık yasal hakkın mıydı ki, o zaman?
Suçlu sayılabilisin, seni yadsıyan *Yüce Divan*?
Törc budur ki, hanlıkta duramaz, han olamayan.
Önünde baban örnek değil miydi, yanlış yapasın?
Han olmak yetmemekte Sultanım!.. Han kalmalısın.
Kalamadın mı, *müverrihlere muhalaga* bahşış çıkar.
Otururlar rahlenin başına. Banarlar kalemi divitlerine.
Tatlı tatlı anlatırlar gayrı, *cemazeülevvel ve âhirini*;
"Lazoğlu Despot, Üngürüs Kırılına haber yollar.
Kıral dahi, Yanko mel'ununa bir büyük ordu verir.
Lazoğlu önde, heybetle İzladı Derbendi'ne varırlar.
Mızraklarının temrenine göğü tutturarak konarlar.
Rumelinin dört bir yanı kararır. Karabasana düşer.
Edirne'de bulunmakta olan Sultan:ta haberler gider.
Sultan Murat Han-ı Sâni haberi işiticek, tüm Rumeli çerisini,
Rumeli Beğlerbeyisi Kasım Paşa'ya ısmarlayıp o yandan yola koyar.
Turahan Beğ dahi, Rumeli Akıncılarıyla beri yandan varır.
Akıncılar dört bir yönden, gizli açık, yağı çaşıt bütün Derbendi
kolaçan eyledikte görürler kim, küffar heybetine yaraşmaz.
Açarlar uğursuz ağızlarını.
Yumarlar körolası gözlerini.
Hiç utanıp sıkılmaksızın;
"Bir avuç kâfiri kırmağa Rumelini ayağa kaldırmak değer mi?
Hünkâr'ın işi nedir ?" Diye höykürmeye başlarlar.
"Alsın yanına besili kullarını.
Erişip kırsın şuncacık küffarı.
Kış kıyamette, bizi çiftimizden çubuğumuzdan etmek reva mı?

Çeri'yi bu zamanda çoluk çocuğundan ayırmak hak mı?

Odundan ocağından söküp almak yasal mıdır?

Hani Hünkâr, nerde?

Kâfire üşüşmesi gerekmez mi?

Biz hurda can alıp can vereceğiz..

O Edirne sarayında yan gelip yatacak mı?

Gece gündüz serhoş gezip işrete eyleyenden ne beklenir?

Ne din-ü diyanet bilir, ne il-ü devletten utanması kalmış.

Denilmektedir ki, âdem zinadan baş alsa, livataya oturmakta.

Harem aleminden ayılsa, hamam alemine başlamaktadır.

İsraf ve safahat çirkef olmuş, Edirne sokaklarından akmakta...

Namus erbabı, üstüne sıçrar kaygısından sokağa çıkmamaktadır.

Saray hamam, dergâh hargâh, çarşı hazar, arasta ve sokakta içilen şarapla arakının kokusu, Laz Dağı'nın doruklarından, Üngürüs kalelerinin hurçlarına yayılmakta... Biz utancımızı saklayacak sandık ararken, o ayyaş, huri dudağı koklayıp gilman yanağı okşamaktadır.

Gözünü mahmurluktan açıp ülkenin halini görmeye mecali yoktur ki, ne olup bittiğini anlaya!..

Kâfire karşı bir ayağı çukurda bir pir-i fâniyi cenge salacağına kendi işini kendi göreydi!..

Biz, ayyaş artıkçısı mıyız?

Kâfir'i sınırdan heriye koyanlar gelip sürsün.

Onlar pisliklerini sürdürürken, ol görüp cengeylemeziz."

Gibi öyle bir vâveylayla koparırlar ki, ağazeleri göğü sarar.

Leşker de, başlarındaki beyler de, n'işleyeceklerini şaşırırlar.

Akıncılara uysalar, kâfir lök gibi derbende oturup kalacaktır.

Uymasalar, kalahalık düşmana bir başlarına saldıracaklardır.

Aşağı tükürseler sakal, yukarı tükürseler bıyık elden gitmekte.

İster istemez, ortalıkta şallak mallak sallanıp kalacaklardır.

Akıncı Beylerbeyisi Turahan Beğ, bakar ki olacak gibi değil.

Herifler hüsbütün azıtmasını önleme telâşından olsa gerek;

"Madem bir yol gelinmiştir.

*Madem kâfir de bir avuçtur.
Dırdırlanmak yersiz kaçır.
Cengâverlik gayret ister.
Bir an önce urun da, işinizin başına varın," demiş bulunur.
Akıncılarla tovacılar, o saat kılıç çekip at koştururlar.
Bir baştan vurduklarınca küffarı yarıp derbendi aşarlar.
Ve dahi, imamesi kopmuş tesbih gibi dağılıp evlerine varırlar.
Lazoğluyla Üngürüslü, ol hadirede örselenir. Lâkin bozulmaz.
Besbelli, akıncıların savuşup gideceğini önceden bilmektedir.
Tez zamanda yeniden derişip Derbendi bir sıkıca tutuverir.
Beylerbeyi Kasım Paşa dahi, Rumeli Çerisi 'yle varanda, her
bir eksiklerini tamamlamış, cenge hazır beklemektedir.
Kasım Paşa, çok gayretli bir âdemdir.
Lûkin, kâfire karşı pek yalnızdır.
İşin başa düştüğünü görür.
Çaresiz küffar üzre varır.
Mübalaga cengolunur.
Nice begler ziyan olur.
Nice kâfir telef edilir.
Lâkin leşker hozulur.
Sancak yerde sürünür.
Ölen ölür, kalanı kaçır.
Düşmana gün doğmuştur.
Ordugâh küffar eline geçer.
Kasım Paşa canını zor kurtarır.
Çandarlı Mahmut Çelebi kaçamaz.
Lazoğluyla Üngürüslüye tutsaklanır.
İzladi Derbendi, küffarın elinde kalır.
Kötü haber Sultan Murat Han 'a erişir.
Rumeli Çerisini yeniden derner toparlar.
AzabıYeniçerisi, Kapıkulunu bilece katar.
Tam karakış ortasında Rumeli 'ye sefer eyler.
Ne kar dinler, ne yağmur. Ne de ayaz engeller.*

Düşe kalka, bata çıka, İzladi Derbendi'ne varır:
İki bir demez. Mola dahi vermeden küffara vurur.
Kâfir, ummadığı bir zamanda, pek hafsiz yakalanır.
Çeriye yol yorgunu, hanı işret hungunu sanıp yanılır.
Yine de pek katı bir kâfir imiş. Mubalaga cengolunur:
Ve dahi küffar, geri döndürülerek, derbentten kaçırılır.
Derler ki, Turahan Beğ, gizlice Lazoğlu ile haberleşmiştir.
Despot, Üngürüs leşkerini de alarak, bu yüzden savuşmuştur.
Cenk unutulur. Önceki bozgun, Turahan Beğ'in üstüne yıkılır.
Akıncılarla Tovacıların gayretsizlikleriyle patavatsızlıkları dil-
lere destan olur. Olanlardan sorumlu tutulan Turahan Beğ, bir sa-
vunma bile yapamadan Rumeli'nden alınır. Tokat'a sürgün eylenir.
Ve dahi akıncı boylarında kıyamet kopar.
Uçtaki beğlerin tamamı, kıyama kalkarlar.
Yeniden açılır şom ağızları. Yumulur gözler.
Yeniden, ocaktan obaya dolanmaya başlar sözler.
Güya Hünkâr, kendi suçunu Turahan Beğ'e yüklemiş...
Ve yargısız sürgüne kalkışarak, zulme imkân vermiştir.
Gayrı biz o'nu han olarak "İstemezük!.." der çıkarlar.
Bunca aykırı sözden sonra kargaşa çıkmasın olası mı?
Rumeli, bir Alp Dağlarına tırmanır, bir Tuna'ya yamanır.
Yuvan oğlu İskender Beğ, varır gider Arnavutluğu karıştırır.
Araniti Celâlisi, Rodoplara hemen isyan bayrağını dikiverir.
Venedik kâfiri, sevincinden hop oturur hop kalkar. Senatosu Ün-
gürüs Despotu Yanko ile Kırallı Ladislas'ı kutsamak için görkemli tö-
renler düzer. Doj'u özel mektuplar yazar. Balyosları nişanlar takar.
Papa Dördüncü Eugenius kâfir krallarıyla despotlarına elçi üs-
tüne elçiler gönderir. Türkmen bir iyice dâra düşmüştür. Mızrakları
göğü tutan yeni bir Haçlı Seferi düzenlemenin tam vaktidir.
Bunca derde düşülmüşken Bizans'ın uyuması yazılı mı?
İmparator Palaeolog hemen pelerinini kuşanır. Tacını başına ge-
çirir. Asasını eline alır. Atına atladığı gibi, Evropa'nın yolunu tutar.
Floransa Konsilinin kararlarını uygulatmak için Torzello nam
kefereyle İtalya ve Macar saraylarında fingatmaya başlar.

Yanko ve Ladislas'la anlaşılan Karamanoğlu İbrahim Beğ, çoktan Sivrihisar, Beypazarı, Ankara, Karahisar, Beyşehir ve Akşehir üzerine leşker salıp kendi tapusuna mülk eylemiştir.

Her bir tutulanın elde kaldığı sırada, Amasya Valisi Şehzade Alaattin Ali'nin ölüm haberi gelince, Sultan Murat Han iyice yıkılır.

Devlet-i Osmani, ülkenin yarısını ya barışa diyet, ya kılıç hakkı olarak yitirmiş, lâkin kargaşayı durduramamıştır.

Alp-erenler, sipahiler ve dahi beyler hoşnutsuzluklarını apaçık belirtmeye... Kırk yıldır bir türlü durulmayan kargaşanın han soyunu köhnettiğinden dem vurmaya başlamışlardır.

Sultan Murat Han, çaresizlikle Mihaliç'te Kurultay derner. Görür ki, Türkmen Osmanoğlu'na güvenini yitirmek üzeredir. İnada kalkışsa, soyu hanlığı yitirecek, beyliğe dönüverecektir. Soy onuru, post kaygısını da, can telâşını da bir güzel geriletir. Yerine tek oğlu Şehzade Mehmet'i göstererek, hanlıktan çekilir. Anlaşılan ne bir bey, ne de bir soy hanlığına hazırlıklı değil imiş. Kurultayın tamamı, önüne konan çözüme oybirliğiyle uyuverir. Mihaliç göğünü tutan "hu" çığrısları, Anadolu'da yankılanır. Post babasının altından alınır... Oğulun altına sürülür.

Beyler tek tek oniki yaşındaki çocuğun önünde diz çökerler. Mehmet Han, her birine kendi eliyle, altın tasta, kırmızı sunar. Kırmızılar içilir. Post üstünde Mehmet Han'la üç kez kaldırılır. Ve üç kez, "çok yaşa, çok yaşa, çok yaşa," diye bağrışılır. Töreye uyulur. Yasa uygulanır. Ve Mehmet, Han dikilir. Murat Han postunu yitirir. Soyuyla canını kurtarır. Kurultay derneşmesinin buyruğu yerine getirilir. Mehmet Han, sağ iken babasının yerine oturur. Sultan Murat Han Edirne sarayını oğluna bırakır. Gözlerden ırayarak Magnezya sarayını mesken tutar. Gâh ihadete dalar, dertlerden kurtulduğuna şükreyler. Gâh Edirne'dekine taş çıkartacak ölçüde sefahate dalar. Çeriyle beyler, sözlerini geçirmenin dinginliğine ulaşırlar. Turahan Beğ'in öcü alınmış, Sultan Murat han da sürülmüştür.

*Kargaşa durulur... Akınlarla savaşlar durur. Dirlikler bozulur.
Küffara gün doğar. Ordu bir hanamlık çocuğun eline kalmıştır.
Haçlı haberleri Rumeli'de eser Anadolu'yu toza dumana bular.
Herkes eşekten düşmüş karpuzla döner. Ettiklerine pişman olur.
Sade Mehmet Hân-ı Sâni durumdan hoşnut... Alışmaya çalışır.
Askerle Beyler pişmandır. Kötü demde kötü karar almışlardır.
Sultan Murat Han pişmandır, oğluyla devleti tehlikeye atmıştır.
Hatta pişmanlığı, kendine bühtân eylemeye kadar varır;
Be kişi, hey ne turfa iş ettin,
İşin altun iken, kem iş ettin,
Getirip oniki yaşar danayı,
Geçirip yerine gümüş ettin, diye yakındığı dillerde gezer.
Yurtla Devlet karışmaya görsün. İş elbette Yüce Divan'a düşer.
Onun himmet, gayret ve hamîyyeti bunalımın düğümünü çözer.
Yüce Divan toplanır... Hizmeti Çandarlı Halil'e havale eyler.
Koca Vezir'in mahareti, onikilik civana yazdırdığında belirir.
"Hükümdar ben isem ordumun başına geç. Sen isen ordunun."
Edirne'den Manisa'ya uçan atlarla, dayanıklı ulaklar koşulur.
Divan'la yeni Han'ın kararı, eski Han'a anında duyurulur."
Mehmet Hân-ı Sâni teker meker Manisa'ya vali gider.
Murat Hân-ı Sâni alkış tekbir Edirne'ye Han gelir.
Sürgünle post... Hanlıkla valilik yer değiştirir.
Murat Han'ın akli başına gelir.
Mehmet Han öfkeye belenir.
Biri işretten azbiraz el ayak çeker.
Diğeri, ergenlik uğruna erbain çeker.
Han at biner, pusat kuşanır cenge dalar.
Vali, okur, yazar, kendini geleceğe hazırlar.
Ve anlaşılan, tüm fikrini Divan'dan öce kurar.
Gayrısı, ölüm hak miras helâl, oluna değin sürer.
O anda post tartışmasız, Mehmet Hân-ı Sâninindir.
İstanbul'un Fethi, Han'a öcünü almanın fırsatını verir.
Bizans düşer. Çandarlı Halil Paşa öldürülür. Divan devrilir.*

Ve o gün bu gün, Devlet-i âliye bu aykırılığın sadakasını verir. Nedeni bu ki, Oğuz'da seçim ömrünün sonuna hizmete koşar. Meğer, vezir bunaya, kağan Köhneye. O an öldürmek yasa!.. Ancak ondan sonra, yerine yenisini seçmek törelere uymakta. Böyle ne post kavgası olur. Ne kimsenin içinde bir *ukde* kalır. Yasaya uyulur. Töre uygulanır. Düzen dipdiri, sağlamca yürür. Oysa, Mihaliç kurultayı Murat Han'a uyararak yanlış oy vermiştir. Beylerle leşker, "istemezük" havasında o yanlış katmerlemiştir. Ve ne kadar yazıktır ki, yasayı kollayıp gözetmekle yükümlü *Yüce Divan* göz göre göre, tüm bu yolsuzluklara alet olmayı içine sindirmiştir.

Oğuzda hizmete, seçilmişin törelerden sapması yasak. Ne baştan yanlış, ne sondan aykırıya izin verilemez. Töre aşıldı yasa geçildi sanan, mutlaka pişman olur. *Divan*'ın *sebeb-i hikmeti* budur, yanılmayı önlemek.

Her bir üyesinin, boydan köye, ilçeden ile, ilden merkeze, yani en tabandan, en tepeye seçile seçile gelmesinin derin hikmeti bu olsa gerek.

İnsanın her hizmeti herkesin gözü önünde sunması ne demek?

Taş nasıl, çay içinde yuvarlana yuvarlana tüm pürüzlerini yitirirse, insan da toplum ırmağı içinde yunar yıkanır.

Denene sınana erinip arınır.

Elene seçile aklanır paklanır.

Yüce Divan'a varanda, ermiştir.

Bilgisi derin. Görgüsü pek geniştir.

Hizmet sevabıysa günahından artıktır.

Üstelik bir tek ağrınmışı incinmiş de yok.

Beylerden Koca Vezir oyu almak kolay mı?

Basit mi, *Ahi Baba* ve İkinci Vezir olabilmek?

Ya bilgiler eleğinden, Üçüncü Vezir geçmek?

Leşker alkışına Dördüncü Vezirlik küçümsenir mi?

Her biri kaç sınav, kaç basamak ve kaç seçimi aşmıştır.

Her hangibir görevde, her hangibir zamanda kıl payı şaşsa...

Pul kadar aykırılığı görülseydi, ordan öteye gidebilir miydi?
Bir merdiven uzar gider *Divan*'a. Yerden göğe uzar gibi.
Her basamağında, hüner ister, hizmet ister, erdem ister.
Sade bunlar yetmez üstelik. Doğruluk dürüstlük ister.
Bir tek âdemde, bunca üstünlük birleşmişse eğer!..
Ol kişi, ondan öteye, kimden, daha neyi ister?
Hem insanların önderi, olma kıvancı vardır.
Hem Tanrı'nın sevgili kulu olma olanağı.
Şaşırtıcı yanı da bu, orda olup bitenin.
Demek onların bile, kör yanına geliyor.
Bir kezlik aykırıda, bir zarar görülüyor.
Nasılsa biz burdayız düzeltiriz sanılmakta.
Onun başlangıç olduğu sonra anlaşılmakta.
Ve üstüste yığılanı onarmaya, güç yetmiyor.
Düzen ve erdem de, tıpkı *bekâret* gibi bir şey.
Bozuğu kimse bilmese bozulanla bozan biliyor.
Ve bunun kiri varsa eğer, kendi içinde büyüyor.
Benim bir türlü anlayamadığım ne yazık ki budur.
Bunca akıllı âdem, böyle büyük yanlış nasıl yapar?
Han aykırılığını törpülemek varken, ötesine geçivermek!..
Akla sığar bir şey değil! Can telâşesine düşülmüş olsa bile!
Özrü kabahatinden beter!.. Nasılsa herkes, bir defa ölecektir.
Üstelik bilinir ki, *Divan'a el kalkamaz*. El hünkârın olsa dahi!..
Bu saygıdan falan değil. Divan üyeleri eşit yetkilidir de ondan.
Eşitin eşite gücü ne ki! Ya bir kuru selâm ya da sıcak bir sevgi.
Divan üyesi olmuşsa kişi, ne selâma muhtaç ne sevgiye tavidir.
Bencilliği sürmekte bir ham ervahsa, orası düşlerinden uzaktır.
Öyleyse onca koca, bunca büyük yanlış nasıl yapabildiler?
Aralarında akıl ermez gariplikte bir oyuna girdikleri besbelli.
Tehlikesine hiç aldırmadan iktidar çekişmesine kalkışmışlar.
Uzlaşması gerekenler, çatışınca kargaşa hemen uç vermiş.
Divan bütün çıkarların, oybirliğinde çakıştığı karar yeri.
Soydan gelsin, oydan gelsin, bilge tartışmalı değil mi?

Çekişmeyse pehlivanlıktır, er meydanında görülür işi.
Onlar Kırkpınar'a güleşe mi, *Divan*'a üleşe mi yollandı.
Bilgeler nitelikleriyle niceliklerini bilmesinler olası mıdır?
Ne Oruç ve Tursun Beğ'lerde bir açıklamasını görebildim.
Ne *Kantaküzan*'la *Kantemiroğlu* keferelerinin haberi var.
Ve ne de *Dukas* papası, öylesi ayrıntıyı öğrenip yazabilirdi.
Galiba Murat Han'ın iyice işrete düşmesi, Türkmen'i irkiltmiş.
Bayezit Han'ın, Timur yenilgisinden sonra kargaşa durmamış.
Çelebi Mehmet Han'ın herşeyi çözüp bıraktığına inanıyorduk.
Meğer, onca kıyıma karşın, hiç bir şey yerli yerine oturmamış.
Anlaşılan o ki, *uçtaki beyler, yeniden kurultay dernemişler*.
Yüzkırkbeş yıl önce, Domaniç'te dervediklerinin tıpkı benzeri.
Orda Kayı'yı soy seçmiş... Osman Gazi'yi ise han dikmişlerdi.
Selçuklu'nun yıkımını, Osmanlı'nın doğumuyla karşılamışlar.
Kurultayın doğru seçtiği, pek kısa bir zamanda anlaşılmıştı.
Al-i Osman, koca bir yüzyıl, Türkmen'i hep ileri götürdü.
Yaylalara yaylalar katıldı... Kalelere nice kaleler eklendi.
Anadolu ovaları dar geldi... Rumeli'nin ucuna ulaşıldı.
Durmadan ülkeler açıldı, ardardına kentler fethedildi.
Hem tımarlar edinildi, hem de bol ganimet ele geldi.
Ahiler yeni pazarlar buldu... Akıncılar çapul vurdu.
Batının koyu karanlığına Osmanlı'nın ak güneşi doğdu.
Ne yazık ki, Asya'da kopan Timur fırtınası, işleri bozdu.
Osmanlı'nın başı eğilmişse eğer, uçları dik kalabilir mi?
Oğuz'un, deneyimi pek fazla... Birikimi çok büyüktür.
Fetret'i, tutsaklığına eliyle çağrı çıkarmakla bir, bilir.
Ve kargaşa düzene değil, daima bunalıma dönüşür.
Hiç duraksamaz. *Kurultay derner. Ve kestirir atar*.
Besbelli *Kayı*'dan Hanlığı almaya karar kılmışlardı.
Ve Domaniç'e karşı, Mihaliç'i *Kurtak* cylemişlerdi.
Bir zaman ayırıp eski kayıtları, elden geçirmeliyim.
Kimbilir, nice öğüt dolu gerçeklerle karşılaşacağım.
Tarih, çıkarsamalarla öğrenilmiyor. Ayrıntı bilinmeli.

Bunun için de, hiç yüksünmeden derinine inilmelidir.
Yoksa, ilk akla geliveren ne kolay ne kestirme bir şeydi.
Han, beyi sürmüş... Beyler de birleşip Han'ı sürmekteler.
Yanlışlarının ayarını da, bir güzel Divan'a yüklemekteler.
Yüce Divan, geçmişin tüm hilelerini uygulasa, neyleyebilir?
Baştan işlenen yanlış, sonra düzeltmek mümkün değildir ki!..
Ölçüsü bozuk terazi, düzgün tartamaz, / Çeliği tam dövülmeyen
kılıç berk gövdeye batamaz, / Kem sözle peşrev cyleyen, yengiye gü-
leş atamaz, / Zulm ile devlet kurulur, amma adaletsiz tutamaz.
Tutturmaya kalkınca da, ister istemez işler yalap şap görülür.
Ve eninde sonunda, herkesin yüzüne gözüne pislik sıvaşır.
Oğuz'un gökçe geleneği, boşa mı, leşi öldürene sürütür?
Ders alınsın da, kimse yasanın dışına çıkmasın, diye mi?
Dersi kim alacak? Çiftçi esnaf, memur yoksa suhte mi?
Asıl ders, biz gibi devlet hizmetine soyunana gerekli.
Yanlıştan bakınca, Mehmet Hân, haksız sayılamaz.
Beylerle Han oynamış... Divan cazgırlık cylemiş.
Ne biri ötekini, ne de öteki berikini yenebilmiş.
Olan Mehmet Han'la, güzelim düzene olmuş.
Bir kez örselenen, elbet kolayca yıkılıverir.
Onu da Fatih Mehmet Hân-ı Sâni becermiş.
Ne denir? Gün dönmüş... Devran dönmüş.
Ne düzen kalmış... Ne de fetihlerin mirası... Tükenmişiz.
Zaten ne zaman tükense Oğuz, yeniden töreye sarılır.
Şimdi bu bizim debelenmemiz de o hesap değil mi?
Hey ulu Allah'ım!.. Nedir bu başımıza gelenler?
Fukaranın şaşkını, humayın giyermiş kış günü.
Halimiz o hal işte. Encamımızı sen hayreyle!..
Günlerdir, kan ter içinde debelenip duruyoruz.
Niyetimiz pek bir halis. Hizmetimiz hayra dönük.
Onca âkil âdem derneşip bunca zaman cehdeyledik.
Kendi bozuğumuzu, elin düzüğüyle onarmaya ahdeyledik.
İnşaallah-u tealâ tutar da, sonumuz öncüllerimize benzemez.

Hazır, o yıkımın nedenini çözümlemişken, az daha direnelim.
Ve kendi vicdanımızda, kendi kendimizle bir hesaba girelim.
Bunca yozlaşmayı önlemenin bir yolu yöntemi yok muydu?
Olmaz olur mu? Irkıl Koca'nın, Gün Han eliyle Oğuz boylarına
verdiği yasa, çok açık ki, hiç bir zaman geçerliğini yitirmiyor.
Nasıl ki, İngiliz keferesinin Magna Carta'sı halâ yürürlükte.
Öyleyse, onca sağlam Oğuz töresi neden uygulanmasın?
Eğer fırsat ele geldiyse, mum gibi dikilip durmak günah!
Aklımdan geçen her şeyi tezden bilgilcrine sunmalıyım.
Bir yolda, bilece gözden geçirerek olurunı bulmalıyız.
Yapacağımızı öyle yapmalıyız ki bir daha bozulmaya.
Bunun da yolu bilgidir. Hazırol bakalım tartışmaya.
Vakt-i zamanında *Yüce Divan*, neden kurulmuş?
Başa geçen bebeye ninni söylesin diye mi?
Sâhi sühyana oyuncak olması için mi?
Tövbe yarabbim!..
Aklım fikrim sana emanet!..
Hiç öyle bir âdâpsızlık olur mu?
Hani geçmişimizden ders alacaktık?
Ne buyurur Selçuklu Veziri Nizamülmülk?
Ünü kendinden artık *Siyasetnamesinde*;
"Aman yüce Hakanım!..
Türkmen'e dikkat buyurasın!..
Devlet kurucusu, yetkin kavimdir.
Devletinin, devleti olduğuna inanmalı.
Eğer kuşkuya düşer ise, çaresi bulunmaz.
Seni öldürür, devletini yıkar, yenisini kurar:"
İşte o kadar!..
Öğüt yinc geçerli.
Elbet iş göreceksek.
Hizmetimize değmeli.
Gereken düzenlenmeli.
Bir de, bunun kolayı var.

Bize ne der, yan çiziveririz.

Etimiz, budumuz nedir bizim?

Altı üstü, kul tayfası memurlarız.

Başımız başkanımız başımızın üstünde durup durmaktayken, kendi kendine gelin güvey olmaya kalkışamayız.

Onca, her şeyi yerli yerine uyar işlemişsek, kuşku gereksiz.

Ossaat; *"Sağolunuz Efendiler."* der çıkar Reşit Paşa Hazretleri.

"Ellerinize sağlık!.. Doğrusu pek âlâ etmişsiniz!.. Artığı var ek-siğini bulmak mümkün değil. Elbette takdir kendilerininindir. Lâkin, yüce Efendimizin hizmetinizden hoşnut kalacakları âşikârdır."

Bir sadık kula, bundan daha büyük ödül olur mu?

Nc yorgunluğumuz kalır o anda, nc bungunluğumuz.

Mutluluktan kanatlanıp uçmasak da, göğsümüz kabarr.

Amirinden övgü almak, her zaman her kula kısmet olmaz.

Nc var ki, Paşa suskunluğunu sürdürmekte pek kararlı.

Oynak ve tedirgin bakışlarımızı bir türlü farketmiyor.

Yahut da, düşündüğü bir şey var. Lâkin açılmıyor.

Bunu kondurmaktansa, eksikten azarlanmak yeğ.

Şimdiye bizden bir şey gizlemedi. Biz de ondan.

Her halde, anahtarını kilidinc uyduramamakta.

Çalışmaya alışmış insanları hiç boş bırakmamalı.

Galiba onca yılın alışkanlığını, kolayca yitiriveriyor.

Paşa'nın dalgınlığı arttıkça, bizim kıpırtımız çoğalmakta.

Ağzını açıp bir şey söylese, derin bir soluk alacağım kesin.

Mubarek dut yemiş bülbül. Başını kaldırıp yüze bakmıyor.

Oysa, mutlaka anlatılması gereken o kadar şey düşündüm ki!..

Birden içime bir kurt düştü.

Dikilip durmaktayken döndüm.

Usul usul gözlerimi oğuşturdum.

Yavaş yavaş havuzun başına vardım.

Parmaklarımı scrin suyun içine bandım.

Uzun uzun yüzümü, gözlerimi sıgazladım.

Tam dönüp eski yerime giderken durakladım.

Fıskıyenin musluğunu sola doğru çeviriverdim.
Su birdenbire ve hışırdıya: hışırdıya yükseliverdi.
Oda derin bir soluk aldı. Su şıptısı her yere doldu.
Dikilip duranlar, uzun uzun nefeslenerek bana baktı.
Herkesin kuşca yüreğine, anında bir serinlik basmıştı.
Eski yerime dikilir dikilmez, Paşa'nın gözleri içime battı.
Beklediğim fırsat, kendiliğinden ayağıma kadar gelmişti.
Hiç kimseye söz hakkı tanımadan, açtım bayramlık ağzımı.
O ürkünç susku içinde neler düşündüysem, bir bir anlattım.
Ben, Süleymaniye *kurralarına* özenircesine döktürüyordum.
Onlar, Hammamizade İsmail Dede Efendiyi dinliyor gibiydiler.
Havayı buldum ya, nice barutum var ise, hepsini tüketmişim.
Sonunda ağzım kurudu. Dilim damağıma yapıştı. Susakaldım.
Kuru dilimle, çatlak dudaklarımı yalayarak yüzlerine baktım.
Hepsinin gözlerinde, hoşnutluğun kandilleri yanmıştı.
Bakışları yüreğinin bütün gizini apaçık ele veriyordu.
O anda nasıl ferahladığımı anlatabilmem mümkün değil.
Bakışmamızın süresini hiç bir saat, kolay hesaplayamaz.
Anlattıklarını anlatmaya kalksam, defterlere sığmayacak.
Hem zaten, yürek diliyle konuşmayı açıklamak pek zordur.
Anlatanla anlayan arasındaki giz, başkalarına açılabilir mi?
Sadece, denilmesi gerekeni, zamanında dediğim besbelliydi.
Paşa, gözlerindeki ışıltıyı, yüreklerimize dağıttıktan sonra;

- Allah Bahir Efendi'den razı olsun, - dedi. - Tam yerinde uyardı. Bu durumda, sade mülkiyet hakkı, hane dokunulmazlığı yetmez. Aynı zamanda bütün bunları denetleyecek daireler kurulmalı... Zedelenmesini engelleyecek kurallar konmalı. Uygulayacak organlar oluşturmalı. Tabii en tepeye de oturtulabiliyorsa, *Divan* benzeri bir hükümet yerleştirmeli.

- Yüce Efendimiz uygun görürseler, öyle iyi olur ki, - dedi ta yüreğinin içinden çekip çıkararak Agop kâfiri.

Hepimiz birden irkildik.

İçimiz dışımıza vurmuştu.

Âli Efendi, daha fazla dayanamadı.

Parmaklarının ucuna basarak yükseldi.

Alışmıştı. Boyunu uzattığını sanıyordu.

Böylelikle çenemiz hizasına gelmekten hoşnuttu;

- Kim kendi rızasıyla yetkisinden vazgeçer?

Hristo kâfiri bilgeliğinin gülünü saçmakta gecikmedi;

- Bahir Efendi Mihaliç Kurultayını niye anlattı? Ölümü gören

sıtmaya razı olmanın mümkün mi? Değil!.. - Derken yutkundu. Bir-

den susunca, doğan boşluğu dinledi. Ve sesini yükselterek; - Lâkin,

şimdi koşullar değişik. - Diye sürdürdü. - Ne o zamanın ürkütücü

kargaşası sözkonusu... Ne ortada kurultây var. Ne de biz, *Büyük Di-*

van üyeleriyiz. Rab İsa'ya şükürler olsun, kulluğumuzu yerine getir-

dik. - Derken gözleri *felfecre* okumaya... Denizci feneri gibi dört bir

yanı taramaya başlamıştı. Çekiç balyöza yol gösterirmiş. Usta işaret

verince çırak dursun yazılı mı? Anında dikkat kesildik. Fıskıye şa-

pırtısının az önceki gücünü yitirdiğini o an anlamakta gecikmedik.

Ve Husrev Paşa'nın kurnazlığına bir inanıyor idiysek, bin imân eyle-

dik. Kurnaz tilki, konuğunu kendi evinde bile gözaltında tutmadan

edemiyor. Demek ki, havuzun fıskıyesi başka yerden de ayarlanabi-

liyor. Koca köşek, iyi ki, Hristo kâfirinin kulak keskinliğini bilmi-

yor. Aklısıra bizi kendi halimize bırakarak tongaya bastıracak. Anın-

da farkeyledi kâfiroğlu. Ve lâfının dümenini öyle ağır, öyle ustaca

döndürmeye başladı ki, biz bile hayretlere garkolduk; - Bizden iste-

nen esaslı bir düzenleme. Sanırım, yapılabileceğin en iyisini sunma

onurunu hakettik. Gayrıyı isteyen yüce efendimizle uygulayacak

büyüklerimiz bilecek. Biz kul olarak elimizden geleni ardımıza ko-

madık. Devlet-i âliyi yeniden diriltecek yol ve yöntemi apaçık Efen-

dimizin yüce görüşlerine sunuyoruz. Gerekeni buyuracak... Yaraşanı

koşturacaklardır.

Demesiyle, Paşa'nın söze girmesi bir oldu;

- Allah hepinizden razı olsun!.. Her biriniz hemen her dalda en

doğruyu kaydetmekle yetinmemişsiniz. Aynı zamanda, bütünü de

göz önünde tutan bir çerçeve belirlemişsiniz. - Deyip kestirince

uzatmanın anlamı kalmadı. Anlamayana niçin davul zurna az da an-
layana sivrisinek sazdır? Besbelli, her bir şey Pandora'nın sandığı
gibi şu metnin içinde.

Bütün bunları bir yol daha pekiştirdiğim için olsa gerek, ukalâ-
lığı hakettiğime inandım. Hiç utanıp sıkılmadan, üstelik göğsümü
gere gere;

- Başımızda siz yanımızda Hristo Efendi gibi bir ustamız var
iken, başka türlü davranabilir miydik? Elbette her bir şeyi Devlet-i
âli'nin hiç bir çıkarına, hiç bir zarar vermeyecek şekilde düzenleye-
cektik. - Deyip çıkınca, hepimizin sinirleri aynı anda boşaldı.

Öyle bir kakhaha tufanına yakalandık ki, gözlerimiz yaşardı.

Günlerin yorgunluğu, sel oldu sakallarımızdan aşağı aktı.

Öyle ne kadar katılıp kaldığımızı imkânı yok, kestiremem.

Agop kâfirinin hırıltısıyla yeniden kendimize geldik;

- Yüce Efendimizin anlayışları bizimle aynı noktada buluşurlar-
sa, *Hatt-ı Humayun*'un aynen çıkacağından hiç kuşku duymamak
gerek.

- Buluşacakları kesin, - dedi bu kez Âli Efendi. - Yıllardır üze-
rinde kafa yorulmuş bir metin ortaya çıktı. Arzu buyrulmayan bir
tek söz bile bulunmaması sayenizde sağlandı. Bazı terimlerin, her
yana çekileceği açıktır. Özellikle keferenin diploması sanatına uydu-
ruverdiği bazı hak ve çıkarlar ister istemez *beynelmilel* olmaya ko-
şulu. O laflardan fedakârlık edilemeyeceğine göre, sonunda kahrı
neyse çekilecek.

- Onlar dahi, - diye yumuşacık söze girdi Hristo kâfiri. - Devle-
tin gücü ve kulun himmetiyle çıkar haline getirilebilir. Çünkü, adı
ne olursa olsun bilinir ki devlet kulu üstünde devredilmez yetkilere
sahiptir. Hangi kefare *diplomatu* işi zora koşmaya kalksa, aklı başın-
da kul, karşısına demir kapı olup dikiliverir. Bir var ki, işi sağlam
tutmalıyız. Kulun, delisi hulusu olduğu gibi tembeli işgüzarı da var-
dır. Kerameti kendinden bildi mi, iki yoldan birine sapacaktır. Bun-
lardan ilki devlet kesesinden hovardalık ise, ikincisi ezikliktir. Her
ikisi de olduğumuz yerden ırak olsun. Çok büyük tehlike doğurur.

Devletlerarası ilişkilerde, süngüyü dik tutamadın mı, *mevtine* fetva verdin demektir. Bir şeyi çok istemek, çıkarından vazgelme sınırına dayanmamalı. Dayandığı yerde, istediğini elde etmen de imkânsız hale gelir. *Diplomasi* denen mesleğin aslı, aç kediye ciğer koklatmak olsa gerek. O zıpladıkça sen yukarı kaldıracaksın. Fukara, burunda kokusuyla helâk olup gidecek.

- Anlaşıldı, - dedi Paşa! - Husrev Paşa Efendimizin hakları var. Böylesine çok yön ve yanlı girişimler için, *diplomatik dili* çok iyi bilen memurlar gerekir. Dairelerde işgörür elemanları alın, dediklerinde çok önemli bir noktaya işaret buyurmuşlar. Kendileri yüce Efendimizle, uygulamanın yöntemini tartışırken, biz daireleri gözden geçirelim. Hiç zaman yitirmeden, yarar kul ayıklayıp bir iyice yetiştirelim. Elbette ayrılan ne kadar genç olursa, o kadar uzun hizmette kalır. Elimizi tez tutarsak, *Tanzimatın* yürürlüğüne katılırlar. Bunun yolu da, biraz olgunlaşanı hemen işe koşmak olmalı. Nasıl ki, şu güzel sonuca onların paha biçilmez yardım ve katkılarıyla eriştik. Yüce Efendimizin takdirlerine uygun bir metin ortaya çıktıysa, emeklerine borcumuz büyük. Bunun uygulamasını, ne demek olduğunu kavrayamayanlarla, neresinden didikleriz diyenler yapacak değil her halde. Her birini bir işin başına geçirir... Sonra da her işin erbabı kılabilirsek, tez zamanda yedeğimizi hazırlarız.

Birden, iliklerime kadar ürperdim.

Reşit Paşa, pek kararlı görünüyordu.

Kendi kelleimizi sürmekle yetinmeyecekti.

Efendimiz de bunun aklına uyarlarsa yandık!..

Devlet kumarına oğullarımızı da bilece süreceğiz.

Dilerim Allah, hepimizin encamını hayırlara çıkartır.

O zaman, Kalemin dil bilen *müptedilerine* gün doğar.

Bu işareten anlaşılıyor ki, kul merdiveni tersyüz olacak.

Ve ellerle ayaklar, emeklemeyi öğrenmeden başa konacak.

Çünkü niyet çok açık. Gereksinim ise kuşkuyla yer vermiyor.

Eğer onay çıkar da, uygulama tez zamanda başlarsa, yaşadılar.

Bundan öte, belki biz de içinde eskinin hiç hükmü olmayacak.

İskeleye indi.
 Kayık beклиyordu.
 Atlar atlamaz kalktı.
 Lalası ardından baktı.
 Eğile büküle uğurladı.
 Gülümseyerek el salladı.
 Sonra sepete bir göz attı.
 Şctaret Kalfa döktürmüştü.
 Burnuna şölen kokusu doldu.
 Sandal ağır ağır yola koyuldu.
 İlkın Boğaz'ın ortasına yöneldi.
 Hamlacınır, ustalığı akıntıyı aştı.
 Sandalın gıcirtısı hemen sona erdi.
 Sandal burnunu Fındıklı'ya çevirdi.
 Başını sağa döndürdüğünde şaşırđı.
 “Beşiktaş altı yılda, amma büyümüş?
 İhlamur Deresi'nin yamaçları ormandı.
 Şimdi kiremitleri ıslayan evlerle dolmuş.
 Abbas Ağa'yla, Maçka'nın arası kelleşmiş.
 Konakların çevresi tahta evlerle kuşatılmış.
 Minnacık Beşiktaş, dev bir ahtapota dönmüş.

Kolları, ormanın içlerine kadar uzanıp gidiyor.
Av köşkları eskiden ağaçlardan görünmüyordu.
Şimdi, patika uçlarında nişan taşlarına dönmüşler.
İnsan belleğinden kuşkuya düşüyor,” dedi içinden.
Ağaçlar yellendikçe, günışığı mermerleriyle oynaşıyor.
Oymalarının ısıltısı, gökkuşağıyla bitimsiz yarışa koşulmuş.
Yeşilin arasında rengârenk belirip yittikçe gözleri kamaşıyor.
Sandal açıldıkça, İhlamur yamacı tüm ayrıntılarını ele veriyor.
Burnu döner dönmez, başka bir cümbüşün seyranına dalıyor.
Cevizlik, Maçka, Gümüşsuyu ve Taşkısla ordugâhlarını zümrüt beşiğine uzatmış, nazlı nazlı sallarken taptaze ninniler söylemekte.
Yeşiliğin içinden, yapı sanatının mermer anıtlarını kısıkandırarak fışkıran üç görkemli kışla, tepeye taht kurmuş. Geniş talimgâhlar, yüksek duvarlarının ardına gizlenmişler.
Vadinin başına oturmuş üç yeni hisar gibi Boğaz’ı kolluyorlar.
Gümüşsuyu, kıvrıla kıvrıla Elmadağı’ndan süzülüyor.. Vadinin tam ucunda Maçka deresiyle buluşuyor... Taşların üstünden seke seke büyük bir sevinçle Boğaz’a kavuşuyordu.
Kabataş kışlalara gıda taşıyan kayıklarla limana dönmüş.
Yanaşan kayık, *levazım kolunun* imecesinde boşaltılıveriyor.
Elden ele geçirilen küfe sele, sandık sepet, bohça balya, harar ve çuvallar, töperlene töperlene yamaca ağan kayaları andırıyordu.
Koy aşılınca Fındıklı’nın Cihangir’le birleşen evleri belirdi.
Kararmış tahtaları.. Körelmiş pencereleri.. Yosunlu kiremitleriyle birbirinin üstüne basa basa yamaca yığılmışlardı.
Cihangir konaklarının yayvan bahçelerine kadar sokuluyor.. Uzun kavaklarla geniş çınarların gölgesine fındık çalılarıyla meydan okuyordu.
Kıydan Tavukuçmaz Bayırı’na sarıp Kazancı yokuşuna tırmanan patika, badanası dökülmüş duvarları.. Söveleri fırlamış kapıları.. Çıtaları çatlamış cumbalarıyla kuru bir dere yatağı gibiydi.
Sandal Marmara akıntısında yalpalayarak koya girdi.
Şinasi’yle Agâh, kollarına birer kapaklı sepet takmışlar... Doktor Fuat’la, yanlarına tanımadığı iki kişi daha almış, dikiliyorlardı.

Mithat'a, Reşit Paşa'nın yalısı daha yakındı.

Onları Galip'lerde beklemek çok daha kolay.

Yoksa, çoktan Beşiktaş'a kavuşmuş olurdu.

Kalabalığı görünce, "İyi ki, büyük sandalı almışım," diye geçirdi. "Yoksa Galip'in, alaycı insafına sığınmak zorunda kalacaktık.

Hacca gidiyordun da, bizi mendil sallamaya mı çağırdın, hey Refik Efendi Ağabey!.. Bahir Efendi amcamın sandalhanesinde kayık mı tükendi? Şöyle hepimizin rahat edeceği kayık neyini eksiltirdi?

Hani çok acele gereksinim duyacakları kesin olsa bir daha!..

Saltanat kayıkları ellerinden alınmış olur ki Allah muhafaza!..

Destursuz bağa girdiniz sanıp kaş çatarsa haklıdır. Ne gezer!..

Paşa babamdan haber erişinceye çakılıp kalmaya mahkumlar.

O da, hazırlananı kapıldığı gibi bir gitti, pir gitti maşaallah!..

İki gündür, Saray'dan dışarı ne bir ses çıkıyor ne soluk.

Hem çıksa n'ola? Yeter ki, yüce Efendimiz buyura!..

Kaptan-ı Derya Boğaz'a sandaldan köprü kurar.

Yazık!.. Donanma henüz Mısır'dan dönemedi.

O yüzden, kalyonla baştarde çıkaramamakta.

Paşaları hain işe, Hünkâr elinden ne gelebilir?

Diye, bir başladı mı, susturabilirsen sustur artık.

Sağolsun, her eksiği tamamlamakta üstüne yoktur.

Ne var ki, önce adamın burnundan getirmese olmaz.

Her halde bu, babasından uzak büyümesinin sonucu.

Ergenlik çağında, şımartılmaya direnmek hiç kolay değil.

Koca koca adamlar... Yaşlı başlı kadınlar, bir karış bebeye kul-luk sunup çevresinde dört dönüyorlarsa, elbet kendini önemseyecek.

Yüreği nice yufka... Gönlü ne kadar geniş... Eğitimi hangi biçimde tam, sağlam ve yeterli olursa olsun, üstünlük duygusuna kapılır. Üstelik babasına vekillik ediyorsa, onun yerine alışıması doğal değil mi?

Bir gün ansızdan babasının çıkıp gelmesi neyi değiştirir?

Kimlik ve kişilik oluşmuş, nicelik ve nitelik gelişmiştir.

Yine de maşaallahı var Galip'in. O kadarla yetiniyor.

Düşüncelerini tamamlamadan kıyıya yanaşırlar.

Gençler, neredeyse hepsi birden sandala atladılar.

Kayık uzun süre, sağlı sollu, önlü arkalı çalkalandı.

Hamlacı kürekleri gerdire oynata, dengeyi sağladı.

Agâh, yalpalayarak sandalın içine serpişir serpişmez;

- Cevdet Efendi, Lofça'dan yeni geldi. - diye tanıştırmaya giriş-

ti. - Gelir gelmez Murat Molla tekkesine dadanmış. Molla, Reşat Hocayla pek sıkı fıkı. İki ustayı bir kürsüde yakalayan çömez bayram eyler. İşte Rüştü Efendi de, bizcileyin o bayramın çocuklarından. Sinoplu'ymuş... Komşu sayılırsınız. Gökırmak'a kütük salan, Du-rağan'dan dua almış. Ola ki, bizim ettiğimiz de, öyle yararlı bir iş-tir de sevaba gireriz.

Gülümseyerek bakışlırlarken, yalının iskelesi görünmüştü.

Yanılmamıştı. Mithat'la Galip, ivcenlikle bekliyorlardı.

Sandalın yanaşmasıyla, ardardına atlamaları bir oldu.

- Tam zamanında geldiniz, - dedi Galip. - Aferin!..

- Neyleycim? - Diye güldü Refik. - Paşazadeyi bekletmek ka-bil mi? Bütün gün canımıza okuyacağı bilinmekteyken gecikebilir miydik?

- Desenize, daha işin başında dilimiz bağlanmakta?

- Kimin haddine? Her ne ki aklından geçmekte, buyur!.. Bunca âdem, seni dinlemeye seyirtti. Cevdet ve Rüştü Efendileri de bu yüz-den aramıza aldık. Dinledikçe, dilin kemiği olmadığını görürler de, azbiraz ağızları açılır umuyoruz. Hem nasılsa derya üzre sefer cyle-mekteyiz. Dil tutmaklığa Bostancıbaşının yetkisi bulunmamakta.

- Kaptanıderya desen, kendi ağzını açacak halde değil, - diye sözce girdi Fuat; - Yerinde ve zamanında ağzını açabilseydi, soluğu İskenderiye zindanında almazdı. Bizden de kolay kolay sır çıkmaz.

- Tüh yahu!.. - Yakınmasıyla güldü Galip; - Bütün cinlerin bir araya toplandığını bilseydim, kendimi naza çekerdim. Aranızda bi-zim ne sözümüz geçer ki!.. Şetaret Kalfa dolma sarmada çöşür. Anlaşılan hepsi bizim kısıncıtimize düşecek.

- Öyle yağma yok, - diye atıldı Şinasi. - Daha işin başında dü-zen tutup dolmaya konamazsın. Annem, nasılsa Şetaret Bacı'ya eri-şilmez bahanesinin ardına sığındı. Kimse ses etmese, beni ortak say.

- İşç bakın yahu! Çenemizi tutma karşılığında birkaç dolma fazla yutmaya hazırız. Onu bile esirgemekteler. Oysa ben neler kurmuştum. Boş yanlarını yakalar, çenemi bir düşürürsem, kurtulmak için dolma tepsisini önüme sürüverirler, diyordum. Şinasi Efendi biraderin ortak çıkacağını bilseydim, önlemimi önceden alır... Daha dün akşamdan, konağa daldığım gibi Şetaret Dadı'nın başına çöreklenirdim.

- Refik Ağabey burdayken bir denemeliydin ki, - diye güle güle taklide girişti Şinasi. - Çocukumun lokmasına hiç utanmadan gözlerimi dikmiş ayol!.. Kaç yıllarımın hasretini gidermesine bile izinlerimi esirger bu Paşazade!.. Alırım şimdi elceğizime oklavalarımı... Sayarım bir bir kemiklerimi de, akılları başlarına gele, diye başladı mı, adama konağı dar eder. Hele bir de kösülüverirse çocuğu, seyreyle konağın içinde kopacak kıyameti. İyisi mi, vazgeç sen bu dolma sevdasından Galip Efendi birader. Hakkına razı ol da, herkes kadar sana da düşsün.

- Bak şuna nerdeyse mahrum edecek yahu! Hele öyle bir şey yap, döner dönmez çökerim Şetaret dadının eteğine. Öyle bir höngürderim ki, horantalar, yavrucukumdan dolmalarımı sakınmışlar, diye diye bir göveç doldurtmazsam ne olayım.

Lafa dalınca, limanın kaynaşmasını nasıl aştılar... Haliç'e ne zaman ulaştılar ayırdına bile varmadılar.

Silâhtarğa'ya doğru göz attıklarında, şonyazın görkemiyle burun buruna geldiler. Kayığın içindeki cıvıltı, yerini derin bir suskuya bıraktı. Küreklerin sudaki hışırtısına, kıydan bülbül sesleri karıştı.

Yamaçları saran hazan yeşille sarının tüm tonlarıyla bezenmişti.

Tepeleri örten çayılarla, bayırları saran çimenler renk raksının titişimindeydiler. Doğa gözlerinin önüne fasl-ı hazânın cümbüşünü sermişti. Çayırılar sararmaya yüz tutmuş, çimenler inadına yeşile batmıştı. Nergis, çiğdem ve nilüferler elvan ağaçların kızıl tepeleriy-le alay ederce apak gülümsüyorlardı. Doğa gözalabildiğine yayılmış sultani bir Hereke halısını andırıyordu.

Sandalın burnu Kâğıthane deresinin ağzına daldı.

Bir gümüş kuşağın ortadan ayırdığı yeşil denizi üstlerine kapandı. Oymalarında lâleler gülümseyen ilk köprünün altından geçtiler. Çağlayanlar tam karşıda, tüm güzelliğiyle köpürüp duruyordu. Bir süre gözlerini tutsak eyleyen resim, birden kayıplara karıştı. Bakışları o an, hızla çalınmış bir kamçının gümüş izine saplandı. İz, taşlarla kütüklerin üstünden kaydı. Dönemeçlerde kıvrım kıvrım kıvrıldı. Ve su oldu tam altlarında, Haliç'e doğru yuvarlandı.

Kapalı Köprü'ye yaklaşırken çağlayanlar yeniden belirdi. Geçerken başlarını eğdiler. Yine kayıplara karıştılar.

Önlerini kesen burunla ağaçlar, gördüklerini düşe yordurdu.

Başlarını kaldırıp araştırdıklarında, derenin ortasından dibe uzanan zümrüt sazların fısıltısına kapıldılar.

Sema'ya kalkmış dervişler misali sallanıyor.. Fasla girmiş sazende gibi fısıldaşıyorlardı. Çağlayanlardan onlara haber mi iletiyor? Mevlâna *ney*'inden *hikâyet* aktarıp *ayrılıklardan şikâyet* mi ediyorlar belirsizdi. Ama, yüreklerine erişen uğultunun coşkusu apaçıktı.

Kakmalı Köprü altından kayan gözleri, sazlığın sonuna kiltlendi.

Güneş, düşen suyun tozlarına belenerek, yakamozlar üretti.

Pınarların tam altında, dev bir havuz mavi mavi gülümsüyor... Yelin serin ve yumuşak okşayışlarıyla ürperiyor... Gövdesinden kopan menevişli dalgalar, kaskatından usul usul çağlayanlara süzülüyor... Oradan gerine gerine, hızla mermer setlerin üstüne atlıyordu.

Set dibinden fişkıran çağıltıyı kapalı yel, olağanüstü bir bestenin ustalığına giriyordu. Ezgilerini çayır çimen, çiçek çenek, dal yaprak, taş toprak, dolandıra dolandıra olağanüstü bir senfoniye dönüştürüyordu.

Kuşlarla yüreklerini doğanın görkemli müziğine ortak ettiler.

Ve o anda, bir köprünün daha altından geçerek gölete girdiler.

Çağlayanların coşkun çarpıntısını derin, geniş kucağında okşaya okşaya yatıştırıp gölete aktaran büyük havuz yanıbaşlarındaydı.

Su, gökten üstlerine dökülmüşcesine utangaç bir dinginlikle usul usul sandallarını okşamaya başlamıştı.

Durgun yüzeyinden dibine ulaşan ışın kırılmasında, çakıllarının bütün gizini gönüllerine açmış... Belleklerinin kapısını vura vura, geçmiş Nedim'lerin kaside'lerini çağrıştırmaktaydı.

Ne münâsip yere durmuş o tavanlı köprü, / Cümle gözden geçirir seyre gelen hubânı, / Pek safâ kesbedecek, tekye hele Hayr-âbâd, / Cümle zevk ehli anın zümre-i dervîşânı, / Görmeyen âdeme el-hak, ne kadar vasfetsem, / Nice tâ'bir olunur, çağlayanın seyrânı, / Yok bu dünyada hele Kasr-ı Cinan'ın misli, / Bilmezem var mı cinan içre dahi akrânı, / Çeşme-i Nur ise, Nur âyetin eyler tefsir, / Cedvel-i Sim ile bulsa n'ola ziyb-ü şânı, / Guyiyâ zevk-u safâ dahmesine oldu tılsım, / Şâh-ı mârânı acep ol cesed-i nurânı, / Pek güzel mevkîine düştü hele Kasr-ı Neşât, / Gerçi kendi küçük amma ki büyüktür şânı, / Ya o cesrin ki, adı kendi gibi Nev-peydâ, / Şübhesiz yoktur ana mülk-i cihanda sâni, / Ferkadan'dır adı üstünde olan kasrların, / Ki ederler ikisi âleme nur-eşânı, / Hurrem-âbâd'a karibolduğîçün Cesr-i Sürur, / Etmede hurrem-i mesrur dil-i nâlânı, / Kadd-i huban mıdır âyâ o sütun-ı hâlâ, / Ki temâşasının olmakta cihan hayranı, / Gör ki başındaki zer tâs ile andırmaz mı, / Peyk-i mevzun-reviş-i Pâdşeh-i devrânı.

İnsan dehşette nasıl bütünleşiyorsa, güzellikte de bütünleşiyor. Şiir iliklerinden sinir uçlarına yürüdü. Kılcal damarlarında dolana dolana atar damarlarına ulaştı. Ilgıt ılgıt yüreklerine damladı. Suyu incitmekten çekinerek, ağır ağır kıyıya yanaştılar. Hamlacı, son bir hamleyle sandalın burnunu kuma oturttu. Hepsinden önce atlayarak, teker teker inmelerine yardım etti. O çımasını hemen yandaki çınara dolarken, koruya yöneldiler. Onlar dönünceye, uygun bir yere halıyı serer, sofrayı donatırdı. Patika, dolana dolana ta, çağlayanların başına kadar ulaşıyordu. Dönemeçte önlerine çıkan topçu kışlası, birden hızlarını kesti. Sonsuzluğa uzanan taş duvar kışlayı kem gözlerden saklamıştı. Orman ortasına oturmuş koca bir hisar hayaletine benziyordu. Fuat, öyle dikilip kaldıklarını görünce, daha fazla dayanamadı. Hem ağır ağır yürüyerek ötekileri de ardı sıra sürükledi.

Hem, içinde doğan umudu yitirmişçesine hayıflandı;

- Hey gidi *Lâle Devri* hey!.. Bayındır olmak mı, öyle kalmak mı daha zor düşünmesi bile insanın tüylerini ürpertiyor. Nerde *kasideler* konusu *Sadâhâd*, nerde Kâğıthane Mesiresi!..

İpin ucunu bulmuşlardı.

Susku ayaklarının altında ezildi.

Kuşlar gibi cıvıldamaya başladılar.

Fuat'ın açtığı kapıdan hepsi birden girdi;

- Hay ölüsü kandilli *vezir-ü vüzera, ulemayla ümera* hay!.. Dc, diyecersen Keçecizade Doktor Fuat Efendi Ağabey, - diye başladı Galip. - *Devrin* kime ne zararı olabilir, insanlar azmadıkça?

- Öyle ya!.. iyinin dc, kötünün de sorumlusu insan!.. Doğru, güzel ve iyiye heveslenirse, başladığı götürür. Yanlış, kötü ve aykırıya saparsa, doğrultmaya düzenin gücü yetmez.

- Düzeni kuran da, işleten de insandır diyorsunuz.

- Elbette!.. Herşey onda başlar ve yine onda biter.

- Öyleyse, ikide bir neden *Allah şaşırtmasın*, diyoruz?

- Allahın kimseyi şaşırtmayacağını bile bile Bektaşî kurnazlığına yattığımızdan. Hani, madem yaratan, yönlendiren ve *kadir-i mutlak* olan sensin, hata ve kusur da senden, der çıkar ya!.. O hesap!..

- Yani suçu üstünden atmanın yolu yok!..

- Olur mu? Sen tut, sapkınlığınla öğün. Sonra kötüsü geldi diye döğün. Kim, durduk yerde şaşırdığını söyleyebilir?

- Sapkınlık, şaşırmaktan kaynaklanmaz mı?

- Al bir daha!.. Düzen kuranın şaşırmaya hakkı var mı? Varsa, yakınmaya mecali olmaz. Kim, kime yanlış yap diye devleti teslim cıyer?

- Kınıyoruz ama *Lâle Devri* pek güzel başlamış!.. Devlet-i âliye barış yüzü görmüş. Sınırları güvene kavuşunca, hazinesi ağzına kadar dolmuş. Bir nice fabrika kurulmuş Haliç'e... Hereke ve Bursa'ya. Millet bahçeleri açılmış, hemen hemen her ilde. Mesireler düzenlenmiş her semtte. Ahalinin işi çoğalmış. İşiyile birlikte zenginlik artmış. Ve artanı harcayacak yerler aranıp bulunmuş.

- İsrafa bundan güzel fetva verilemez doğrusu. Tek zenginleşen

biz miyiz barış sürecinde? Eloğlu, artanı yeniden işe yatırmış. Atel-yeleri Fabrikalara dönüştürmüş. Daha çok üretmek için, icatlarda, keşiflerde bulunmuş. İnsanüstü üretmenin yolunu bulup *Makine Devri*'ne geçmiş.

- İyi ya işte!.. Bizimkiler de, köşkler, saraylar, bahçeler kurup, *Lâle Devri*'ne geçmişler bir güzel!.. Küffar çalışırken, yaşamışlar!..

- Küffar akıllı!.. Birikimiyle üretime yönelmiş. Üretimi arttıkça pazar izine düşmüş. Hind'e Çin'e gemiler kaldırmış. Mülk-ü Şâhâne'ye kervanlar indirmiş... Hangi ülkede eğlence düşkününü işbilmez birikmişse, kârhanesini kurmuş... İyi, ucuza dayayarak kaynaklarını kurutmuş.

- Eh, yaşamayı bilse, o da bizimkilere özenirdi kimbilir!..

- Bilmese, özenir miydik şimdi? O uzun yaşamayı seçmiş. Kelile ve Dimne'nin karıncası gibi. Bizimkiler *cırcır böceğine* özenmişler.

- Descnize, o *mersiyelerle kasideleri* boşuna ezberlemişiz.

- Olur mu yahu!.. Onca ozan, döneminin güzelliklerini aktarmak için bunca emek vermiş. Koca koca *Divanlar* oluşturmuşlar. Ağzımızı bir anda kilitleyen de ardına kadar açan da o kasidelerden biri değil mi?

- Ozanlara *kasideler* döktürmek iş mi? *Marifet, iltifata tâbidir*, buyrulmuş. Basarsın çil altını yoksul avuçlarına, düzdürürsün kasideleri.. Arada bir sırtını sığazlar, şölenine çağrılırsın yoksunu. Kendini, *fasl-ı muhabbetine*, ortak bilir. Aykırının, sapkından farkı yok ki! Al birini vur ötekine. İkisi de suçortağı. Ondan öte bahşiş bile gereksizdir. Hıyanetini örtmek için, döktürür de döktürür artık uşaklığının mersiyesini.

- Neylesin garip? Madem bir kez sunmuştur efendi sofrasına. Hak etmezse bir daha çağrılanmaz. İnsan bu dünyaya yaşamaya gelmiştir. Yaşamın en üstüne çıkabilmek eldeyken, kaçırılır mı?

- Bu biraz kolaya kaçmak değil mi? Üst düzeyde yaşamak haksı, zaten yaşanır. Bağışsa buyurduğunuz gibi, ancak çanağı yalanır.

- Çanak yalamış, kemik sıyırmış n'ola? Efendi düzeyine çıkmış, cümleden üstün tutulmuştur ya!.. Yeter!..

- Oysa her konuk, aynı zamanda ev sahibinin tutsağıdır. *Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer* madem, diler sadakayla besler kapı iti gibi... İsterse rezil-i rüsvay eyler elalemin gözünde.

- Buna katılmak zor. Etse etse, yine herkes kendini rezil eder.

- Bence de doğru değerlendirme budur. Çünkü efendiler *ihadeti de kahahati de* kamunun gözünden saklarlar. Görülmesinden korktukları için falan değil ha!.. Cehaletten. Seyir cimriliğini, efendilik *kudretinin* aynası, sanırlar. O yüzden de, ya böyle gelinmesi zor, gidilmesi müşkil mesireleri mekân tutarlar. Araya varlık zinciri germeye uğraşırlar. Ya da kalın bahçe duvarlarının ardında işlerler ne işlerlerse.

- Oysa, ozanın şiiri dillere destan için yazılır.

- Ve gizlin gizemi dilden dile gezdikçe de elalem, işrette çözölen uçkurun kendi boynuna dolanmakta olduğunu sanır.

- Bana kalırsa, hiç de haksız görülemez. Eliyle tutmamış, gözüyle görmemiştir. Fakat, alkışı çalgısı, köçeği çengisi, zennesi mahbubu, şiiri destanıyla pek çok tanığı vardır.

- Artık iki yanlış sanının, bir doğru öfke doğurması kaçınılmazdır. Biz şimdi, dilediğimizce kıskançlıkla suçlayıp bağnazlıkla damgalayalım. Eşyanın doğası böyle. Yapmadığı, yapamadığı, yapamıyacağını, yapıyor görmek, insanı kudurtmuyorsa insan değildir.

- O zaman da seçeneği belli. Ya tırnağının ucundan saçının teline öfkeye batacaktır. Ya, o yaşam biçimine katılmanın yolunu arayacaktır.

- Hürp diye bir basamaktan ötekine sıçramak mümkün mü?

- Al-i Osman'da, kölenin vezirliği yeni değil ki!..

- Değil!.. Fakat bunun peri değneği değmişçe oluverdiğine de hiç kimse, hiç bir zaman tanık değil.

- O sizin *hüsn-ü kuruntunuz* efendim!.. Allah, döl bereketlerini artırsın. Kısırak yüğürmekte efendilerimizin üstüne aygır bulunmaz. Bir şehzade uğruna, yüz sultan beşiği sallatmakla ünlüdürler. Bu yüzden de, ilâ maşaallah Damat paşamız pek bol. Hele de şu son zamanlarda.

- Ne var ki, hiç biri dağdan inme odun sayılmamalı.

- Tam tersine!.. Her biri, bir taze fidandır ki, ben gonce gül ol-
sam, sevdasına ulaşmak için yaprak yaprak yoluna dökülürüm. Eski-
den olduğu gibi *ceberrut bir ihtiyar*, hanım sultanlarımızın yüce ve
kutsal gönüllerini çalar, *dest-i izdivaçlarına müyesser* olabilirler mi?

- Yine de, hizmetinden güven vermiş yarar kişidirler.

- Belki bir zamanlar, buyurduğunuz gibiymiştir! Fakat, Husrev
Paşa Efendimiz, bu geleneği de bozdular. Ay yüzlü sultanlarımıza,
dal bedenli köleler sundular ki, her biri damızlıkta kayınlarına taş çı-
karta!..

- Yine de her birinin yıllarca hazırlandığını bilmeyen yok. Tuta-
lım dünün bitli kölesi, bugün sırnalı paşalığa yükselip damat oldu.
Bu talih kuşu, kaç kelin başına konabilir ki? Yüce efendilerimizin
döl bereketi *gani* dedikse, yoz aygır benzetmesiyle günahlarına gir-
medik ki!

- O koşulda dahi, biri yiyecek bini bakacaktır, buyuruyorsunuz.

- Kıyametin de ondan kopması doğal değil mi?

- İnsan sözkonusuysa, doğal. Çünkü insan, iyi ya da kötü, güzel
yahut çirkin, aykırına tepki gösterirse insandır.

- Fakat bilinir ki, balık baştan kokar.

- Yani devletlinin aykırısı, bir kendinde kalmaz.. Kalamaz..
Dalga dalga her basamağa, yayılır. İlkın çıkan aykırıda olanlar, daha
aykırına hamle eylerler. Onları yamakları, yordakçıları izler. Arkala-
rından yarışa, benim neyim eksik diye kostaklananlar soyunur. Aykı-
rı daha aykırına, daha da aykırına ulana ulana, uçukluk çılgınlığın
sınırına dayanır. Artık bu bir kısır çemberdir. Herkes içinde döne
döne aklından olur.

- Hoş geldin Sokrat bilge!.. Gayrı gün de, öğüt de senindir. Aç
ağzını, yum gözünü bakalım. Gelenek horlanır, görenek küçümsenir.
Sapkınlık bozuşmayı hızlandırdıkça, aykırının ödülü, uçukluğun al-
kışı artar. Eşyanın doğası bozulur. Yapay güzellikler doğalın yerini
alır. Herşey kendine yabancılaşır. Herkes yabancılaşmaya özenir.
Öyle bir yere gelinir ki sonunda, akıllıların ettiklerine, tımarhandede-

kilerin düşleri yetmez. Ve toplum, dipten doruğa yozlaşmanın dep-remine tutulur.

- Bu sarsıntı âdemleri ya işret ve safahat aleminde, ya eşkıya elinde tüketir. Ve gayrisi koca Yunus'a bile; *Gitti beyler mürüveti, / Bindikleri arap atı, / Yedikleri insan eti, / İçtikleri kan olusar*, dedir-tir. Sonra bir zorba zuhur eyler!.. Gayri *cenab-ı mevlâmdan mıdır...* Yoksa *Şeytan-ı lâinden mi*, bilinmez. Eser gürlür, kırar döker. Sen de döner, bir bakarsın ki, ortalık *târ-ü-mâr*. Artık istediğin kadar; *Kendi gitti, adı kaldı yâdigâr*, diyebilirsin. Çünkü, elde ne yeniden başla-maya pul kalmıştır. Ne her şeyi onarıp düzeltecek kul!..

Doktor'un dili de, iğnesine benziyordu.

Batırdığı yerden kan çıkmazsa, izi kalıyor.

Mithat, eksiği gediği bulup çıkarmakta usta.

Doktorla birbirlerini çok iyi tamamlamaktalar.

Agâh, bir itici güç örneği. Kışkırtmaya birebir.

Hele, Şinasi'yle doktoru kapıştırması pek hoştu.

Şinasi, zekâsının zekâtını dağıtmakta pek cömert.

Özellikle söz şiire dayananda, alabildiğine alıngan.

Galip, gençliğinden umulmaz ölçüde bilge ve alaycı.

En ciddi şeyi, eğlenceye bulamakta eşi menendi yok.

Cevdet'le Rüştü, şaşkın bir suskunluğa gömülmüşüler.

Refik'le birlikte soluk soluğa tartışmayı izlemekle yetindiler.

Adımlarının hızını, söyleşinin ayarına uydurmuş yürüyorlardı.

Tepeye vardıklarını kışla tümüyle önlerine yayılınca ayırdılar.

Bütün yamaca serilen yapı gözalabildiğine uzanıp gidiyordu.

Sanki, *Talimhaneye* birlikte ormanın gizemine pusu kurmuştu.

Bulunduğu yerden bütün Haliç'i gözaltında tutması zor değil.

Dik bayır, gençliklerinin nefesini, hiç mi hiç etkilememişti.

Fakat, seyreyledikleri görünüm yine soluklandırmıştı.

- Hüner işe girişmek değil, buyuruyorsunuz., - dedi Mithat yeni-den yürürlerken; - Derine kök salarak, yozlaşmadan doğaya uygun ya-şamasını sağlayabilmekte. İyi de, kaç gün canımız çıktı. Bir değişim aşısı bile, kaç kişinin kaç zamanını aldı götürdü. Yine de, attığımız ta-şın, ürküttüğümüz kurbağaya değip değmediğinden haberimiz yok.

- Demek bu kez en ince ayrıntıyı önceden kararlaştırmakta kararlı yüce Efendimiz. Bektaşî namazı gibi *kıldım oldıya*, gelsin istemiyorlar.

- Öylesinin yalap şap yürüdüğünü, yarı yolda amacından saparak israf ve sefahata dönüştüğünü biliyorlarsa, daha ne isteriz?

- Bana öyle geliyor ki, eskiler şimdiden köhnetme uğraşı içinde. Yüce efendimiz de, mızıkalanmalarını önlemek amacıyla, pek çok şeyi sürüncemede bırakıyorlar.

- Eğer öyleyse, daha günlerce sürebilir oyalamaları. Kimbilir kaç maddeye, kaç kitaptan olumsuz fetva çıkarmışlardır.

- İnsan bir şeyi yapıyorsa, uygulansın istemez mi? Böyle boş boş, eskilerin gönül rızasını bekleyeceksek, ölmelerini bekleyeceğiz demektir.

- O zaman da, bu iş ahirete kalır bilmiş olun.

- Ben sıkıldım beklemekten. N'olacaksa bir an önce olsun artık.

- Al benden de o kadar!.. Refik Efendi birader, her gün hepimizi oyalayacak bir şey bulmasa, çatlayacağım.

Refik, hiç beklemedikleri bir anda, yatıştırmaya girişti;

- Acele işe Şeytan karışır, buyrulmuştur. Hele az sabreyleyin.

Cevdet'le Rüştü, derin bir hayretle ağzına bakıyorlardı.

Kendilerinden bile sessiz ve suskun kalmasına şaşmışlardı.

Tam yerinde ve zamanında söze girmesini hiç beklemiyorlardı.

Mithat, yeni bir ipucu bulmanın coşkusuyla atıldı;

- İyi de, her zaman sabrın sonu selâmet olmaz ki!.. Ya ihtiyarlar sürüye sürüye leşç döndürür de, bizim cenazemizi kokuturlarsa.

- Pundunu buldularsa yaparlar da, - diye o'nu destekledi doktor.

Bir an ürkünç bir şeyle karşılaşmışcasına ürperdiler.

Refik, kaygılarının yüzüne gülercesine;

- O kadar *vakitleri* olsa, - dedi: - Bu kadar gecikirler miydi? Mısır ha gitti, ha gidiyor! Donanma, kuş olup uçmuş! Tez günde, bütün bu belâyı savacak birini bulamazlarsa leşlerini sürüyecek eşekten yoksun kalacaklar. Siz, üç öğün iştahınıza sunulan çerkes tavuklarını, işinize peşkeş mi sanırsınız? İşin aksaması işine yarasa, lı-

kır lıkır içtiğiniz nar şerbetinin içine, yılan zehri katıvermek zor mu
Husrev Paşa efendimize?

Doktor gözlerini açmış, Refik'in ağzına dikmişti.

Başladığı gibi, birden susuverince üsteledi;

- Yani bu kez ağırdan alan, yüce Efendimiz mi?

- Sade o olsa hile, canlarını dişlerine takmaya yetmez mi?

- Fakat, karıncanın kardeşi var diyorsunuz?

Refik, yürümeyi unutarak çevresinde çember olanları kucaklar-
ca kollarını aç aça hepsini birden gösterecek;

- Hem de kaç tane!..

- Durun, - dedi o zaman Mithat!.. - Bu sizin aklınızdaki, köklü
gövdeli, dallı budaklı gerçek değişim. Şurda ucundan kıyından, ya-
rım buçuk tuttuk, içimiz içimize sığmamakta. Ona can mı dayanır?

Agâh, Mithat'ın ağzından lafı kapmakta gecikmedi;

- Dayanacak Mithat Efendi birader! Dayanmaya koşulu. Ma-
dem bir kez güven uyandırdık. Bir emanetin teslimine uygun bulun-
duk, dalı budağı bize görev. Bir kendileriyle sürüp kökleneceğine
inansalar bize ne gerek vardı? Hepimizin yaptığını, biri tek eliyle
yapıp çıkmaz mı? Ne buyurmuştu Hristo ustamız *mahfilde*? Gelece-
ğe uzanmayan gelişme, geri.. Yarını olmayan gişim, yarındır. Helc bir
de, *zevk-u safâ* üzre peşrev atılıyorsa, pehlivanı delidir. İşte örneği
gözlerimizin önünde. O köşklerin örenine kışlalar kurulmuş... Bah-
çeleri, otlar bürümüş... Asmalar çalılara dönmüş... Dallarında öten
bülbülleri, *humbaracı talimleri* ürkütmüş.

Galip, Agâh'ın yakınmasıyla eğlenme fırsatı bulmuştu;

- Eee!.. Yemeyenin malını yerler.

- Öyle olmasına öyle de, bu topçular da pek aç gözlü oluyorlar
canım!.. Şu hale baksanıza!.. Nerdeyse, bütün bayırı kaplayıp İstan-
bul'u Kâğıthane'den yoksun kılacaklarmış.

Şinasi, Tophane kaleminde çalışmanın hakkını vermek istiyor;

- İstanbul, Kâğıthane'ye sahip olabilmiş mi? - Diye atıldı. - Eş-
kıya vurunca elini çekivermiş. Dillere destan Sadâbâd, birkaç yılda
ören... Şiirlere konu Şevkâbâd, harami yatağı olup çıkmış. Kâğıtha-

ne Deresinden kimse gelip geçmez. Çağlayanlardan kurt kuş su içemezmiş. Allahtan Cennetmekân yüce efendilerimiz, Selim Han-ı Sâlis topçu kışlasını, Mahmut Han-ı Sâni *Humbaracı Talimhanesini* yaptırmışlar da, burası yeniden insan ayağına alışmış. Fakat, âdemoğluna yaranmak ne mümkün?

- Öyle ya, sen tut *Sadâhâd*, *Husrevâhâd*, *Şevkâhâd*, *Hayrâhâd* gibi yüze yakın köşkü... *Nevpeyda*, *Kasr-ı cinan* benzeri sarayları yık. Yamaçtan kıyıya sereserpe lâle bahçelerini yaban otlarına terkeyle. Sonra da kışlalar kurarak bayındırlık öğüncüne kalkış. Âdemoğlu da, yaşamak varken güzelliği ucundan kıyısından seyreyleyebilmekte diye, zil takıp oynasın! Buna da tam şair özenmesi denmezse, ne denilebilir?

- Kendimi şairden saysam, dencecek çok Agâh efendi ağabey, - dedi öfkeyle Şinasi. - Doktor efendimizle gizli bir anlaşmanız var galiba. İkiniz de, lafı getirip getirip şair dalkavukluğuna dayayıveriyorsunuz. Siz siz olun, devletliliğe soyunuyorsanız doğruyu işleyin. İyi şair, kristal bir aynadır. Gerçeğin üstünde gezinir. Ve ne ki görmekte, onu yansıtır. Hatta tatalım sizin dediğiniz gibidir. Ne gösterilmek isteniyorsa, onu yansıtır. Fakat yoktan varetmek kimin haddine. Çarpıtmaya bile bir asıl olmamalı mı? Aynaya taş atmaktan kim ne kazanmış? Kimin yüreği elveriyorsa, o taşı, hayra hizmet edeceğine, işrete çöreklenip kof övgülere altın saçan devletliye atsın. Varın bakın, mescit, cami, çeşme, imaret, han ve hamam benzeri hayratlara... Her birinin alnında, nice aruzla düşölmüş tarih, nice tadına doyulmaz kaside bulursunuz. Öyleyse ozan, iyiyi de aynı içtenlikle aktarmıştır. Kötü, yanlış ve aykırı, yaşama biçimi olduysa neylesin şair? Tutup da düzeni değıştirecek değil a!.. Ya çekilir köşesine, ağıt yakar... Ya, madem ki şölene çağrılanmaktadır, yaptığını beğenencerce, ucundan kıyısından biraz da o yalar!..

- Şinasi haklı, - dedi ivecenlikle Galip. - Aynanın ödevi belli. Yansıyanı, yansıtmak. Bir bölümünü kendine saklayacak değil. Ne ki düşmekte yüzüne, aynen iade eder yüzüne. Sen koskoca bir devletli ol!.. İşini yamuk yumuk gör... Olmadık rezaleti işle:mekten uta-

nıp sıkılma... Sonra da, şairi suçla. Sunduğun yaşama biçimi buysa, yaşamak şairin de hakkı. Suç aramaktaysan eğer, kendinde ara.

- Oh, ne kolay!.. - Dedi anında Refik. Her zamanki gibi kestirip atacağını sanan Galip, yanıtı hazırlandı. - Şair, yazar, düşünür!.. Sanatçı, bilge ya da bilgin, hiç bir zaman düz aynalığa sığınamaz. - Dedikten sonra, hiç durmadan; - Ayna nedir? Gördüğünü yansıtın diye yüzeyi düzlenmiş gümüş, ya da arkası sıvanmış cam. Oysa, sanatçı yahut bilge, yetişkin, hatta erişkin bir insan. Bakan, gören, özümseyen ve aktaran biri. Gümüşü parlatan, camı sıvayan yani!.. - Diye sürdürünce, yalnız Galip değil, hepsi ağzı açık bakakaldılar. Hiç aldırmadı; Nasıl olur da, kendini ürettiğinin yerine kor. Hayır efendim!.. İnsanın ergeni, salt olanı görmek ve aktarmakla yetinemez. Olması gerekeni de bilmeye koşulu. Ve madem öyledir, karşılaştırarak eksiğiyle, fazlasını da göstermeye koşuludur. Şunca binyıldır, sanatçı ve bilgeleri baş tacı ya da zulüm aracı edenler aptal mı? Amacı yaptığını yansıtmak... Ve bunu da en iyi ayna yapmaktaysa, ozanı, yazarı sanatçıyı neylesin? Aynanın en gösterişlisi, insanın en ucuzundan daha ucuz. Üstelik bir tek ödemeye, sessiz sadasız çocuklarına da hizmet eder. Alır birini duvarına asar. Önüne vardıkça, *suretini* görür. Varmazsa eksiğini yok sayar. Geçer gider!.. Hem böylelikle, eksiği kendine, fazlası ardıllarına kalır. Kendinden kaçabildikçe, rahata erer. Bu yüzden, aynaya kızılmaz, buyrulmuş. Neden? Çünkü insanoğlu, nice kudretli olsa, aynaya hükmedemez. Hükmedemadığine kim zulmedebilir? İşte olayın gizi de, gerçesini mi de burda. *Kişi noksanını bilmek gibi irfan olamaz!*.. Neyler o zaman? Eksiğini kapatacak, fazlasını abartacak hünerbaz arar. Aynayı değil, aynacıyı demek daha doğru.

- Yani, - diye hepsinden önce atıldı Mithat. - Kalıcı olan *suret* değil, *siyrettir*, buyuruyorsunuz. Ve hiç bir ayna, bunu yansıtamaz.

- Öyle değil mi? Bir cevherin kalıcılığını sağlamak için mutlaka değiştirmek, dönüştürmek, bezemek zorunludur. Yazıp çizmeden, yontup bozmadan mümkün mü? E, bunu yapabilen de, ister istemez ustadır. Siz ona, dilerseniz uzman, bilgin, şair, sanatçı ya da seçkin

deyin. Ben aydın diyeceğim. Aydın, kudret sahibini öğmekle değil, yanlışını göstermekle yükümlüdür. Hem de hiç bir nesnenin olmadığı kadar. Çok zaman koşul, gereksinim ve zorunluluk öne sürülerek, kudret sahiplerinin bile ihaneti hoş görülebilir! Yaşamda *mükemmel, tekâmüle aykırıdır*. Fakat, aydın vicdandır. Ve vicdanın, hıyanete hakkı yoktur.

- Abov! - Ürküsüyle çırpındı Galip. - Refik Efendi ağabeyimizin Evropalılığı tuttu. O senin dediğin, Mülk-ü Şâhânedec geçmez. Burda ancak ve yalnız efendiye dalkavukluk edilir, patlıcana değil.

- Kim demiş? - Dedi anında Refik!.. - Efendi, her yerde efendi... Dalkavuk her yerde dalkavuk...Ve aydın her yerde aydındır!..

- Sen öyle san!.. Bizde o senin dediğinden aydın yoktur. Yalnız ve sadece dalkavukluğu göğec çıkarabilene yaşama hakkı verilir.

- Tam tersi!.. Aydının yaşama hakkı ne kadarsa, dalkavüğünki de o kadardır. Birini belki efendi giderir. Ama, ötekini ya kendi ya da insan belleği yer ile yeksan eyler!..

- Örnekleme mümkün mü? - Diye yumuşacık sordu Rüştü.

- Elbette!.. Hâllac-ı Mansur'dan Nesimi'ye... Şeyh Bedredin'den Pir Sultan Abdal'a, say sayabildiğin kadar.

- Oho! - Diye kıkırdadı Galip. - Tarih öncesine gittik mi, kimbilir daha neler neler bulup çıkarmamız işten değildir. Beydaba'yla, Sokrat'a kadar yolun açık, hiç sakınma. Yakınlardan bildiğin var mı?

- Nef'i'ye ne buyrulur?

- De bakalım Paşazadem, - kıvancıyla ilkin Refik'ce baktı Şinasi. Sonra kasıla kasıla Galip'e. - Ne tarih öncesine gitmen gerekiyor şimdi, ne de Evropa'da cevelana. Şöyle dönüp şiirin doruğuna kurulmuş Fuzuli'yle, Nevai'ye doğru bir baktın mı? Nedim'le Şeyh Galip, Naili'yle Baki'nin arasındaki tepede o'nunla burun buruna geliverirsin!..

- Geliversem n'ola, - dedi hemen Galip. - Efendisinin gözüne kaşına.. Köşküne kasrına... Atına itine kaside döktürmemiş mi?

- Döktürmüş! Fakat, *vezir vüzara*, hatta efendisi de içinde önüne gelene de ürümüş ya!.. Madem övgülerini dalkavukluk saymakta-

sin, yergilerini de, aydın çıkışı olarak görmeye koşulusun. O zaman da, en azından efendinin değil, patlıcanın dalkavuşu olduğunu kabul edersin.

Cevdet, Şinasi'nin tuttuğu çanağa sunmadan duramadı;

- Öyle ya!.. - Diye söze girdi. - Örnek gösterilebiliyorsa, doğru da olan o'dur. Yeri gelmiştir! Efendiyi de, atını itini de göklere çıkar-
mıştır. Yeri gelende de, hiç duraksamadan, yerin dibine batırmıştır. Dala ne? Yanlıştan dertlenip yakınmak bir şeydir!.. Hemen herkesin her zaman yaptığı!.. Zulme alet olduktan sonra, dert yanmak neye yarar? Ademin rezilliğini büsbütün pespayeleştirmekten öte!.. Adamsan, anında derdi yakanın yüzüne çalivereceksin. Nef'i, işte o adamlardan. Sanırım her zaman, kasap olmaktansa kurban olmayı yeğlemiş. Hem de, seçmenin en zor olduğu yer ve zamanda. Ve her kurban gibi, sonunda haklı çıkmış. Bugün özeniliyor, öykünülüyor ve örnek alınıyorsa yiğitlik hevesimizden değil. Yanlıştın, hem yap-
panlara, hem o günden bu güne uzanıp gelenlere ödettiği ağır bedeli görebilmemizden. Ne yazık!.. Dalkavukluk yerine, gereğini işleme-
nin en son örneği galiba o'dur.

- Hem de ne örnek. İçinde hayatın her deneyi var. Doğrusu şöyle kısa bir bakış bile insanın başını döndürüyor, - dedi anında Şinasi. - Sultan Ahmet Han'a kasideler düzerken, *maden mukataacılığın-
dan, kâtipliğe yükseldiğini bilmeyen yok!.. Bunun kasideler karşılı-
ğında gerçekleştiğini söyleyen tek tanık bulamazsın. Zekâsı, emeği ve zamanı geldiğinden hakkıyla terakki ettiği kesin. Divanı, Anado-
lu'yu kasıp kavuran Kuyucu Murat Paşa'ya, Nasuh Paşa'ya, Damat Mehmet Paşa'ya ve Halil Paşa'ya methiyelerle dolu. Kasıp kavru-
landan yana bakarsan, zorbaları övdü demek kolay. Devletten yana bakınca, *dirlik ve düzen* kuranları övmemek suç. Celâli İsyanları on-
ların şiddet ve uzlaşmasıyla son bulmuş... İç ve dış güvenlik sağlan-
mış... Yeni bir atılımın fırsatı doğmuştur. Bir devletli olan Nef'i'nin yeri belli. Genel bakışını, Devlet-i âlî'den ayırmak olanaksız. Özel ve kişisel bakıldığında ise, daha da haklı çıkar. Övdüklerinden gör-
düğü saygı ve sevgi *methiyelerinden* hiç de aşağı olmasa gerek. Sul-*

tan Osman Han-ı Sâni'nin *culusiye*'sine, *kaside-i fahriye*'yi eklemekte duraksamamış... Hatta bir *kasrı* hakkında da kaside yazmıştır. Daha da ötesi, Lehistan Seferi, bir yengiyile bitmese bile; *Aferin ey rüzgârın şehsuvâr-ı safderi, / Arşa as şimden geru tig-i süreyya cevheri, / Pârei elmastır, seng-i sehânı neyler ol, / Çarha çekme bir dahi. şemşir-i vâlâ gevheri*, diyecek kadar ileri gitmiştir. Elde edilen-den bakarsan, o görkemli kasideye yazık!.. Davranış açısından bakıldığında ise, yerden göğe haklı. Kanuni Süleyman Han'dan o güne, Batı'ya sefer eyleyen ilk Padişahı kim övmez? İyi, doğru ve güzel öğülmeden, kötü, yanlış ve aykırı yerilebilir mi? Hakkı gözetmekle yükümlü vicdanın, haksızlığa hakkı var mı?

Tartışmanın coşkusu, yamacın dikliğini unutturmuştu.

Solukları gittikçe yaklaşan çağlayanların sesine karışıyordu.

Rüştü, Refik'in kışkırtıcı bakışlarından kurtulmak için;

- Olmaması gerekir, - dedi hemen!.. - Övgüyü hakediyorsa insan, öğülmeli... Yergiyi hakediyorsa, yerilmeli.

Şinasi, onaylanmanın güveniyle, kaldığı yerden sürdürdü;

- Zaten Nef'inin yergiye, başladığı zamana bakarsak, sanırım daha iyi değerlendirebiliriz. Sultan Ahmet ölünce, şehzadeleri küçük diye tahta kardeşi Sultan Mustafa geçirilir. Aklının kıtlığı, herkesce tez anlaşılır. Nef'i, ne övgü, ne yergi için tek dize yazmaz o günlerde. Halâ, her faslın başyapıtı, enfes gazeller söyler. Mustafa Han üç ay, dört günde pes eyler. Osman Han-ı Sâni, ondört yaşında, *tâc-ı Osmaniye* giyer. Vc herkesin gönlünde, umudun bütün gunceleri açılır birer birer. Köhneyi onarmazsa, örene baykuş olacağını kavramıştır. Askeri düzcenc komadan, devleti düzeltmek kabil mi? Hemen kolları sıvar. Hac bahanesiyle Der-i Saadetten çıkacak. Anadolu'dan yepyeni bir ordu ile dönecektir. Kuzgun leş kokusunu almıştır. Küf-far önündeki tavşan, efendisine karşı sırtlan kesilir. Yeniçeri'nin dillere destan *Kazanı kalkar*. Herşey altüst olur... Bütün umutlar söner... Devlet onuru ayaklar altında gezer... Kul, Musa Çelebi'den beri. ilk kez Padişaha el değdirir... *Padişah-ı cihan... Halife-i ruy-i zemîn* sokaklarda çırıl çıplak gezdirir.. Hatta, söylentilere inanılırsa

önce ırzına geçilir, sonra boğulur. Akli kıt diye indirilen Mustafa Han, bulunmaz hint kumaşı sayılır. Yeniden çıkar tahta oturur. Ne ki, taht âdeme güç verir, akli herkes kendi bulacaktır. Sonunda zorba elebaşları da anlar ki, olmamakta, bu kez de onbir yaşındaki Murat Han-ı Râbi'nin ayağına yüz sürerler. Nef'i'nin içinde yeniden umut kıvılcımları çıkmıştır. Murat Han, kısa zamanda egemenliğini kanıtlar. Nef'i, kaside yazar. Han, zorbaları teker teker devirir, kasideler çoğalır. Ve sanatın Padişahıyla, cihanın Padişahı, aydınlığın yüreğinde eşitlenir. Nef'i; *Nurdan hâl açar uçmağa melekdir sanasın, / Ol-sa zin-puş-i seraserle ne dem cilve-nümâ, / Tayyeder âlemi bir göz açincaya dek, / Bu kadar çabuk-u çalâk olur mu acaba?* Dizelerinde olduğu gibi, Murat Han'ın atlarına kaside yazdı, diye yeriliyor. Fakat, acaba hangi han, ozanına; *Gelin insaf edelim, fark edelim mik-darı, / Şairiz biz de deyu, lâf u güzâfi koyalım, / Edelim bi-meze söz söylemeden istiğfâr, / Dâmen-i Nef'i-i pakize edayı tutalım, / Biz kelâm nâkiliyiz, nerde o sahib-güftar, / Ona teslim edelim, emrine münkad olalım*, diye kaside yazmıştır, diye hiç bakılmıyor. Oysa, asıl önemlisi bu. Hükümdar nice bilge olsa... Bilgelere bir nice saygı duysa gösterdiği gücünün başışdır. Bir Selçuklu Alaattin Keykubat var benim bildiğim, Mevlâna'nın babası *Sultan-ul Ulemâ Bahaettin Veled* tutkunu... Bir Murat Han-ı Râbi, kendi kasidesi apaçık, Nef'i'ye hayran. Bir de, Selim Han-ı Sâlis, Şeyh Galip'in *müridi*. Tarih ortada. Dahisi varsa, günahı benim. Fakat Murat Han, zorbaları zorbalıkla temizlerken, zorbanın başı olur çıkar. Nef'i, dayanamaz. Atar taşını zulmün üstüne. Kimin başına değdiği hemen anlaşılır. Azledilir... Sürülür; *Ne dünyadan safa bulduk, ne ehlinde recamız var, / Ne dergâh-ı hüddâdan ma'ada bir ilticamız var, / Tekellüften müberrayız, ne ucb u ne ri'yâmız var, / Bir iki şah-meşrep ehl-i dillerle safamız var*. Sonunda söz yerine ulaşır. Edirne, Muradiye med-resesine atanır; *Tevekkül ehliyiz, her giz bizim, âmâlimiz yoktur, / Müheyyâdır bizimçün devlet, isticalimiz yoktur*. Bağışlanır. Yeniden Asitane'ye çağrılır. *Vak'anüvislere göre, bir daha kimseyi yermiyeceğine söz verir. Kendine göre; Kahbe hicvine tenezzül mü ederdim*

amma, / *Bir kaza ile bu da tah'ına çeshan düşer.* Yeniden `Saray'a alınır. Zulüm de, afyon gibidir. Bağımlılık yapar. Hünkâr dehşetten vazgeçemezse, Nef'i yermeden durabilir mi? *Adil ü zâlimi bir görmek iken cürmü âzim,* / *Yek görür zâlimi ol, bu nice izân olsun,* der çıkar... Yeniden azledilir. Yeniden sürgünün yollarına düşer. Ne gam. Tanığı kendidir; *Yalnız bana olan zulmünü, Hak'tan dilerim,* / *Ömrüne bereketine bâis-i noksan olsun,* / *Intikam almaz isem hicv ile ben de ondan,* / *Şairiyet bana her vechile bühtan olsun.* - Der demez, derin bir soluk aldı. Gözleri ışılayarak, dinleyenlere baktı.

Rüştü, Şinasi'nin kendini dinletmesinden cesaretlenmişti.

Daha sözünün bitip bitmediği anlaşılmadan atıldı;

- Bence de Nef'i, gerçek bir aydının yükümünü yerine getirmişti. Azilleriyle sürgünleri tanıktır ki, yeri geldiğinde hiç bir nimette de, hiç bir külfete de aldırmandan; *Tâc-ı destâr ile tefahur eden,* / *Açamaz başını keli görünür,* demekten sakınmaz. Murat Han gibi, her *tehdil* geçtiği sokakta, birkaç ceset bırakmayı alışkanlık haline getirmiş bir hükümdara. Ne var ki, efendinin itliğiyle, doğrunun itliği de kendini o sözde gösterir. Koskoca bir Han'la uzlaşma ne demek? Galiba bizim düşüncelerimizden bile uzak bir üstünlük bu. Çünkü, eşitler uzlaşır ancak. Kul efendisinden, diler, dilenir. Ve madem acımasızlığı bilinen bir efendiyle uzlaşılmıştır, övgülerle yakınlığı sürdürmekten kolay ne var?

- Ya da için el vermiyorsa övmeyi, susarsın, önce yaptığı gibi, - dedi Mithat. - Sallarsın başını, alırsın maaşını. Ne baş sokacak ev derdi, ne kaşık çalacak çorba hasreti. Üstüne üstlük, Padişah nedimliği... Yan gel de yat!.. Hazır ortada dilini bağlayan bir de zincir var. Kendi sözün. Herkesin özeneceği bir ömür sür git... Bulunduğun yerde bulunmak için, kaç çıkar heveslisi, kaç yoksul ve yoksuna gözünü kırpmadan zulme teşne. Kim dinler! Aydın onuru gerektirip vicdan sorumluluğu zorladığı an, hiç duraksamaz. Koskoca Hükümdara; *Muradi, sen bu senti bilmezsin,* / *Eyleme gel, yok yere hizimle cenk,* / *Sana kaç kere dedim, anlamadın,* / *Sözde mazmun gerektir a pezevenk,* der çıkar.

- *Ve gökten nazire iner, Siham-ı Kaza'sına, / Nef'i diliyle uğrar, başının belâsına,* - dedi ıvecen Cevdet. - Gayrı gayret, müverrihlerle, müfessirlere düşmektedir. Kendileri kul köle olduklarından, bir nice zalim olsa Hükümdarı, bir nice âlim olsa ozanla eş tutmayı *havasaları* almaz. Hele onun düpedüz, *pezevenk* deyip çıkması hepsini dehşete düşürmeye yeter. Kimi ağır hakarete katılmaktan sakınır. Kimi Padişah'a böyle bir sıfat yakıştırılmasından utanır. *Pezevenk redifli* yergi, tavşan pisliği gibi saklanır. Kendilerince, kendi düzeylerinde bir kul öne çıkarılır. Bayram Paşa *meşreplerine* pek uygundur. Ocaklı bir kuldur. Her kulun düşlediği merdiveni tırmanmıştır. Yeniçeri Ağası, Sultan Ahmet Han'ın *dildadesi* Hanzade Sultan'ın zevci olmuş... Efendisine öyle bağlıdır ki, buyurduğu an Şehzade Süleyman'la Bayezid'i gözünü kırpmadan boğmuştur. Nef'i gibi bir haddini bilmeze yaraşan *hasım* efendi değil, olsa olsa gerçek bir kapı iti olabilir. Eh, suç ortadadır. Suçlu ele gelmiştir. Cellat da hazır ise, daha ne istenebilir? Bayram Paşa'yı atarsın Nef'i'nin patavatsız ağzına. Nef'i'yi tutuşturursun Bayram Paşa'nın acımasızlığına. Padişahı çıkarır alçak gönlünün göğüne, insan hak, onur ve çeşitliğini çalarsın yere, olur biter. Belki pespaye gönülleri hoştur. Fakat çabaları boştur. *Hileleri şer'iyelerini* kaldıramadığından, her düşünen baş, her duyan yürekte, yüceltmeye uğraştıkları Efendileri batmış. Alçaltmaya uğraştıkları ozan yükselmiştir. - Diye kestirip attı; - Padişah çeşitine, Padişah'tan gayrı kimin eli, ya da dili değebilir?

Şinasi, herkesin katılmasından hoşnut, yeniden başladı;

- Zaten o yüzden dertlenmez mi, Nef'i usta ; *Ey dil, hele âlemde bir âdem yoğemiş, / Var ise de, ehl-i dile mahrem yoğemiş, / Gam çekme hakikatte eğer ârif isen, / Farz eyle ki el'an yine âlem yoğemiş,* diye. Devlet-i âli, gerçekten hak ve hukuka dayalı, adil bir devlet olsa... Aydınlar, doğruyla dalkavukluğun gereğini birbirinden ayırsa. Kul ya da devletliler töre ve yasalara uysa, bu ayıp işlenir, gün günden gerileycerek, bugünkü duruma düşülür müydü?

Galip sözün tırmanışından ürkmüştü.

Böyle giderse, geri dönmeleri zorlaşır.

Çağlayanların başında oturur kalırlardı.

Akşama kadar çene döğmeleri işten değil.

Güzelim yemekler aşağıda beklemekte.

Öğle, eli kulağında. Daha dönüş yolu var.

Sakalı kaptırırsa, eli hamur karnı aç kalacak.

Bir yandan kaygılı kaygılı döğünmeye başladı.

Öte yandan, ilgi çekmenin fiyakasıyla homurdandı;

- Ah benim akılsız başım! Hadi daha Refik ağabey Kâğıthane der demez, bir iş açılacağını sezemedin? Doktor'u beşlik simit misali sandala kurulmuş görür görmez uyanmak yok muydu? Bunlar bir araya geldikte, bilgi yarışması açılmasın mümkün mi? Elde bahane mi yok? Uydur birini kaytarıver değil mi? Nah kafa!.. Kendi ayakcağızınla tıptış tıptış kapana girer misin? Usul usul, devirden şiire yol alınmaktayken, iş aydına gelip dayandı. Onlarda bu akıl, bizde bu heves varken, orda saplanıp kalacak değiliz a!.. Hazır söz devlet adamlığına kaymışken, onun da ıçığını cıçığını bir çıkaralım. Gerisi Allah kerim!.. Sen fırsatı, çoktan kaçırdın Paşazadem!.. Yalıda olmadı, Cibali'de iniverecektin kayıktan. Savuşuverecektin Aksaray'a!.. Şimdi aç susuz katlan bakalım bunların çenesine. Sen bunu hakettin!.. Oh olsun!.. Kel İpek'in mermer salonunda kuştüyü divana uzanarak keyif çatmak varken, orman içinde kurtlarla kanun çalısmaya kalkanın hali budur.

Galip'in yarın alaylı çıkışıyla yutkunup kalmışlardı.

Hepsi gözlerini dikmiş, Refik'in ağzına bakıyorlardı.

Lafın tam zamanında bağlanmasına sevindiğini göstererek;

- Madem o kadar heveslisin, dua et yarın da boş kalalım, - dedi.

- Pilâvdan dönenin kaşığı kırılsın. Kel İpek'in mihrabı pek geniştir. Nasılsa hepimize birden *kamet* aldırır!..

Hepsi, dur komutu almış birlik gibi oldukları yere dikildiler.

Gözlerinde tanımsız bir şaşkınlıkla uzun uzun Refik'i süzdüler.

Konunun kesin olarak değiştiğini, hepsi aynı anda kavramıştı.

Galip istediği gibi bir eğlence koparmanın sevinciyle coştı;

- Aslan Refik ağabeyim benim!.. Demek çıkmadık canda umut

varmış. Hay ağzına sağlık! Hay Allah!.. Ben de tutmuş, sizler için neler neler düşünmüştüm. Paris ve Londra bunları iyice kocattı, di-yordum. Papaz okullarında okuya okuya... Keşişlerle düşe kalka so-nunda onlara döndüler. Dünya nimetlerinden el ayak devşirip Cen-net *taamından* yüz çevirdiler. Günahınıza girmişim!.. Meğer yaşa-mayı bilir ve istermişsiniz. Bağışlayın!.. Dilerim Allahtan, Paşa ba-bama biraz daha gayret, bize de işe yarar fırsat versin de, İstan-bul'un tadını yeniden bir tattıralım. İnsan madem, devlet işine gir-mekte. Hem idamlık, hem bayramlık gömleğini hazır eylemeli. Böy-le hiç bir şeyden kâm almadan, geçer gidersek gençliğimize yazık!.. Önce, işretin tadına bir bakalım da, başımıza ne gelecekse, ondan sonra gelsin yahu!..

Refik, uzatmanın, gereksizliğini bilerek yürümeye başladı. Ötekiler, ertesı günün düşünde, dirençsiz ardı sıra ilerlediler. Salkım söğütleri aşar aşmaz, çağılayanların tozuna düştüler. Bir anda serpintinin buz gibi yakamozlarına bulandılar. Islaklıklarından silkelenirken, acıktıklarını ayırdılar. Gözleriyle anlaşılarak, hızla inmeye başladılar.

Sıçradı.
Uyanmıştı.
Besbelli erken.
Karanlık sürüyor.
Süleyman uyuyordu.
Usluca yataktan kalktı.
Henüz ne selâ verilmişti.
Ne kalk borusu vurmuştu.
İbriği kaptı. Kapıya yöneldi.
Boştaki eliyle sessizce araladı.
Eşikten mermer koridora süzüldü.
Nöbetçi, dikildiği yerde uyukluyordu.
Hiç bir şeyin ayırında olmadığı belliydi.
Ayaklarının ucuna basarak yanına yaklaştı.
Sarma sigarası, dudaklarını yakmak üzereydi.
İzmariti, hiç bir şey sezdirmeden ağzından aldı.
Sessizce, sütun dibindeki kum kutusuna fırlattı.
Köşedeki kör kandil, koyu karanlığa yenilmişti.
Gölgeler, hayaletler benzeri üstüne yürüyordu.
Ayak alışkanlığıyla, helâlara ulaşmayı becerdi.
Dış kapının ağzına dizilmiş takunyalara çarptı.

Terliklerini tek tek çıkararak yan yana koydu.
Çıplak ayaklarını, geniş takunyalara geçirdi.
Tabanları ürpererek, som mermer eşiği aştı.
Birden bir zından karanlığının içine düştü.
Burnunun ucunu yitirmiş, bulamıyordu.
Hiç duraksamadan, gerisin geri döndü.
İlk köşeden, yağı tükenmiş kandili aldı.
Nöbetçi, takunya şakırtısına kıpırdandı.
Bir süre durunca, yeniden uykuya daldı.
Şaklatıp sürüttürmeden yürümeyi dencedi.
Takunyalara, bir türlü egemen olamıyordu.
Ayakları, cilalı yüzeyde, kayı kayıveriyordu.
Ya bileğini burkarak, şapırtıyla yere yapışıyor.
Ya da, genişleyip gevşeyen kayışa dolanıyordu.
Sonunda, parmaklarını büze bastıra, ilerleyebilmişti.
Bir elinde ibrik, bir elinde kandil, karanlığın içine daldı.
Dar alanda, kör ışık bile yetiyor. Herşey apaçık göründü.
“Körler ülkesinde, tek gözlünün kral seçilmesinin nedeni bu.
Bilmeyenlerin arasında, azıcık bilen üstünlüğü, tartışılmıyor.
İşte kanıtı, zindanda kıvılcım güneşle yarışıyor” diye düşündü.
Araya taraya, uygun bir yer buldu. Kandili, yükseğe yerleştirdi.
Işığı ayarladığına güven duyunca, sıra helâlardan birine girdi.
Su dolu ibriği, kolay erişebileceğini kestirdiği bir yere koydu.
Derin derin soludu. Geceliğinin eteğini beline kadar katladı.
“İşte Osmanlılığın en belirgin özelliği,” diye gülümsedi.
“Ne yardan geçiyor, ne serden... Zorla yitirmedikçe.
Şu halime bak!.. Avrupa’da ne kadar rahat herşey.
Kır, henüz helâyı bilmiyor. Ama, kent öğrenmiş.
Pijamayı indirdin mi, otur *closette*’in üzerine.
Nice Avrupalılaştık, burda olmaz öyle şey.
Okul, kışla, konak, saray... Yapılar benzemekte.
Eğitim öğretim, talim terbiye, hatta dile âşinayız.
Giyim kuşamımız aynı. Ayaktan başa varana kadar.

Kafadaki fes değişik. Elbette içindeki düşünceler de.
Ve gelenekler ayrı... Göreneklere uzlaştırmak olanaksız.
Yeme içmemiz farklı. Yatıp kalkmamız birbirine uymuyor.
Sınırdan beri geçtik mi, onlar orda kalıyor. Biz ise buradayız.
Çağdaş ortamda dahi, balta kesmez katılıkta eski Osmanlılar.
Öykünme yarışında mıyız? Yoksa alışkanlığında mı, belirsiz.
Tam deyimdeki gibiyiz yani, gündüz külahlıyız. Gece silahlı.
Ne kadar öykünsek.. Ne kadar uğraşsak.. Nice tepinsek, boş!

Bu sadece dinden gelen bir farklılık değil. Manastır çarpıcı bir örnek. Avrupa'nın ortasında... Batı'ya Doğu'dan daha yakın. Hristiyanlar her zaman Müslümanlardan... Arnavut, Sırp, Rum, Yahudi, Makedon, Bulgar, Pomak ve Boşnaklar, Türklerden hep fazla olmuş. Yine çoğunluk onlarda. Hatta ordu olmasa birkaç katımıza ulaşacakları kesin.

Ama, tamamının içi dışı, taş gibi Osmanlı.
Altı yüzyıl birliktelik elbette az zaman değil.
Elbette, birbirleriyle alış-verişleri kaçınılmaz.
Tıpkı, uzun evliliklerin karı-koca benzeşmesi gibi.
Galiba, İbn-i Haldun haklı!.. İnsanı coğrafyası belirliyor.

Soludukları hava.. İçtikleri su.. Yaktıkları ateş.. Bittikleri toprak, yani coğrafyaları aynıysa, varlıkların nicelikleri ne kadar ayrı olursa olsun, öze inildiğinde temel özellik ve nitelikleri aynı oluyor.

İşte Manastır örneği, gözümüzün önünde.

Bütün *Mülk-ü Şâhâne*, Manastır'ın kopyası.

Ve nerden bakarsan bak, tamamı da Osmanlı.

Tapınakları ayrı. Kimi camiye gidiyor. Kimi kilise, kimi havraya. Irk, dil, din, cins, ev, bark, dükkân, tarla ve mezarlıkları ayrı.

Hatta, giyim kuşam, yiyip içmede biraz fark bulmak mümkün.

Ama, gelenekleriyle göreneklere tıpatıp benzemekte.

Düşünüş, davranış, devini ve eylemi biçimleri aynı.

Ve hepsini topladığında, bulduğun aynı insan.

Ayrılık türküleri çığırnlara, yazıklar olsun!..

Böyle bir bütünü, parçalamak neye yarar?

Kırk bir vazonun, anlam ve değeri n'ola?
Çöpe gidecek sırça tozundan daha öte.
Her zerre, bin anı saklasa anlatamaz.
Çünkü artık o, eski vazo değildir!..
Ne antika yerine geçer, vitrinde.
Ne de, has bir kullanım aracıdır.
Eninde sonunda atarsın, çöpe.
Sevgiler terkeyler, ortak yüreği.
Anılar birer birer eskir, kaybolur.
Ortak bayındırlık, öğrenlere döner.
Kopan eklenir, dağılan birleşir mi?
Ne mümkün!.. Geçti Bor'un pazarı.
Sür çeşgi Niğde'ye!.. Niğde nerde?
Ne sen sor orasını, ne ben söyleyim.
Madem insanla oynadın katlanacaksın.
Çünkü neylesen, insan özünü korumakta.
Dönüştürebilmekte, geliştirebilmekte misin?
Gücün elveriyorsa, işte buna debeleneceksin.
Yoksa, yaptığın bizimkinden öteye gidemez.
Unu, şekeri, yağı hazırda ya, tamam dersin.
Çakmağı çakmaya gör, su katanı bulunur.
Gayrı helva karan da çok, hık diyeni de.
Tabakla kapanı var, kaşıkla koşanı bol.
Dağıtıvermesi öylesine kolaydır ki!..
Bakarsın ucundan sana da kalır.
Kardığın ayrılık helvasından.
Buyur ye, yiyebiliyorsan!..
Afiyet şeker olsun!..
Ama bir de, tutmaz ise!..
Kıvamını kaçırmışsan eğer.
Yandın ki, köze düşenden beter.
Tatsız tuzsuz, dangır dungur olsun.
Kardığın helvayı, yemek zorundasın.

Aşçıbaşılık o kadar kolay değil demek ki.
Mimarbaşılık, en azından ondan daha zor.
Çünkü durmuş oturmuşu değiştirmek olası.
Dışyüzü benzetmek, öykünmenin kolay yanı.
Varsa pulun dünya kulun, buyurmuş atalarımız.
Çağırırın Avrupa'dan mimarları, çizerler planları.
Ustaların mı yok, dünyada işsizden bol ne var?
Sen keseni tıngırdat, altın şingırdatabiliyorsan.
Çin-i Maçin'den sesi duyulur, hiç tasalanma.
Kimi nazlana nazlana gelir, kimi koşa koşa!..
Ve saraylar, kasrlarla konaklar birbirini izler.
Han, akaret, gazino, tiyatro ve garsoniyer.
İç yüzün katılığını, kem gözlerden gizler.
Elbet her yapılanın, eksiği gediği kalır.
Tattı ya gâvurun danası, bostanını.
Sen bir kovalasan, o sürü olur üşüşür.
Verirsin *imtiyazı*, yaparlar, yapılabileni.
Açarsın gümrükleri, doldururlar vitrinleri.
Kucak açarsın, her ilde, her yabancı okula.
İki iklim, dört bucaktan, yığılır öğretmenleri.
Özendirdin mi bebeleri, şakırlar *ecnebi* dilleri.
Sonra bir de kazırsın ki içini, kaskatı oturmakta.
Tıpkı, şu an, şurada, kendimde yakaladığım gibi.
Yel kayadan ne götürür? Nice katı eser essin. Hiç!..
Bizimki de o hesap işte. Kaç yüzyıllık emekle çaba boş.
Belki Devlet-i âli ayakta tutulmuş. Ama, neyin pahasına?
Ve biz şimdi elele, gizli saklı neyi kurtarmanın uğraşındayız?
Vatan diyoruz, neresi? Devlet diyoruz, hani nerde? Biz neyiz?"
Ayaklarında değirmen taşlarına dönen takunyaları kaydırmama-
ya özen göstererek, oyma mermerden basamaklara tünedi. Uzun do-
nunun uçkurunu çözdü. Büyük bir iş başarmanın öğüncüyle, çöndü.
Birden kulaklarında patlayan selâ ile neye uğradığını şaşırdı.
Kalksa mı, oturup işini sürdürse mi bilemeden devrimsiz kaldı.

Ses, gecenin içinde uğrun uğrun büyüyüp kulağına çarpıyordu.
Müezzin onu gözlemişti. Elinde ibrik ve kandille yel yeperek,
yelken kürek helâya girmesini görür görmez minareye çıkmıştı.

İnce ayarın ustası olduğu belli.

Sesi de öyle gürdü ki, mubareğin!..

Duymazdan gelmek için, sağır olmalı.

Minareden eğilmiş, kulağına bağıyor.

Altından püfür püfür kanal yeli esmekte.

Teni kor cteşe düşmüş, cayır cayır yanıyor.

Bitir sandıkça sürüyor... Susar dedikçe artıyor.

Her yerden yankılanarak, her kulakta yansıyor.

Dağa taş... Bedene baş... Kuruya yaşa çarpıyor.

Pelister'e ulaşıp kurdunu kuşunu ayağa kaldırıyordu.

"İyi ki, herkesten önce uyanmış... Kimsecikler yokken buracığa dalmışım. Kasılıp kaldığımı bir gören olmayacak. Az daha oyalansam, tam girdiğim an yakalanacak... Kandil derdine düşmesem, saygıyla selânın bitmesini bekleyenlerin ayıplayan bakışlarına çıkacaktım. Aferin bana!.." Diye öğünürken kendi haline güldü. "Her yarının bir yakısı vardır, yahu! Baktım ki, durum ters, girmeyiverirdim. Donuma edecek değildim ya!.. Takunyalarla biraz daha cebelleşseydim, selâyı koridorda karşılayacaktım." Derken, eliyle şap diye alına vurdu. "Çırağın cahili, keser atarmış kâkülü!.. Sana kim dedi, herkesin postalla giydiği, lenduha takunyaları çıplak ayağına geçir, diye Vefik oğlan!.. Şaşkınlık mı, uyku sersemliği mi, titizlik gösterisi mi? Konağının hamamındaymışcasına kırıttmanın alemi neydi? Terliğinle takıp yürüseydin, kaygılanma gereği kalmazdı. Belki şimdiye, çoktan işini bitirip çıkmıştın da, yobazların gözüne batırım diye düşünmekten kurtulmuşsun. Olan oldu!.. Madem kapandın kaldın, bari içini iyice temizle," kararına varınca rahatladı.

İkircimle sığıdığı bütün sinirleri bir anda gevşemişti.

İçinde uyku boyunca birikmiş ne varsa, boşalıverdi.

Bedeni yeğnelmiş... Karnı incelmış... Baş dinlenmişti.

İbrikten avucuna su doldura doldura, yıkanıp paklandı.

Kalktı. Donunu çekti. Uçkurunu özenle sıkıca düğümledi.
Selâ sona erer ermez de, ibriğini kaptığı gibi, helâdan fırladı.
Eteğini düzeltti. Kandile uzanırken vazgeçti. Karanlık sürüyor.
Uyuyanları selâ sıçratmadıysa, kalk borusu hop hop hoplatır.
“Neredeyse herkes, uyku sersemliğiyle, sükun eder. Kandilin
işi daha bitmedi,” demişti ki, kalk borusu, başına vurdu.

Elinde olmaksızın, sıçradı.

Kışla, anı kovanına dönmüştü.

Koğuşlardan ince bir hışırtı taşı.

Koridorda çoğala büyüye, devleşti.

Yuvarlana yuvarlana üstüne yürüdü.

Dünya seyrine seyirtse, artık nafileydi.

Boşluğu geçti. Eşiği aştı. Koridora ulaştı.

Sağa sola bakındı. Varsayımında yanılmamıştı.

Okul tümüyle uyanmış. Yatılı öğretmenler kalkmıştı.

Yengi kazanmış komutan çalımıyla, takunyalardan kurtuldu.

Terlikleri giyer giymez, güven doldu. Acemiliği savuşturmuştu.

İbrik elinde, dimdik ilerledi. Artık selâ bağirtisi mi, yoksa boru
gümbürtüsü mü bilinmez, nöbetçi ayılmıştı. Önünden geçerken
mum gibi dikildi. Topukları birbirine çarptı. Eli çencesine, ağzı ve
kalpağına gider gibi yaparak sözde *temennah etti*.

Boştaki clini havada sallaya sallaya, hızla koğuşuna daldı.

Süleyman uyanmış, üniformasını giyerek onu bekliyordu.

Koğuşun karanlığına yayvan yayvan gülümseyerek;

- Sabah şerifleri hayrolsun, - diye selâmladı o’nu.

- Hayırlı sabahlar olsun!.. Bugün pek erkencisiniz!..

- Evet, sanırım!.. İlk kez, kendiliğimden uyandım.

- Uyku mu tutmadı? Alışmaya mı başladınız?

- Galiba ikincisi!.. Öyle derin uyumuşum ki, düş bile görme-
dim, desem doğru olur. Gözlerimi açtığımda kuş gibiydim.

- Ne güzel!.. Alpler sonunda sizi de kucaklamaya başladı.

- Bütün Avrupa’yı kucaklayan, bir tek insanı ayırsın olur mu?

- Dağlılar bu yüzden kendilerini ayrıcalıklı saymazlar mı zaten?

- Her halde Makedonya'nın tarihsel direncinin kaynağı da, o ayrıcalık. İbn-i Haldun'un buyurduğu üzere, insanı gerçekten coğrafyası belirliyorsa dağlı da, ister istemez kurala uyacak. Sarp, katı, gecit vermez coğrafyayla didişenle herşeyi hazır bulanın niteliği aynı olur mu?

- Kim, hangi şeyi, nasıl hazır bulabilir ki, Vefik Beyefendi? Kişi, neye yaraşıyorsa, onu haketmez mi? Hazıra dağ dayanmaz sözü, kimbilir kaç deneyin gözleminden sonra buyrulmuş.

- Dağı hazır bulanla, emeğinden dağ üretmek, zorunda kalan bir mi? Belki sorumluluk açısından yüküm aynıymış gibi görünebilir. Ama bu temel ayırım, çok önemli. Bence biri bir yerden alıp götürmektedir. Kendi bilgi, birikim ve becerisini, üstüne ekler. Biri baştan başlamakta. Önce dağı kuracak, sonra yararlanacaktır. Kolay mı?

- İkisi de zor!.. Birinde yapmak, ötekinde katmak zorunda. Bence baştan başlayanın işi daha kolay!.. Çünkü, örneksiz olan, benzesizdir. Koşul ve kurallarını da birlikte üretir. Herşeyi yepyeni, herşeyi kendine özgüdür. Hazır bulunan öyle mi? Çerçevesi çizilmiş... Kural ve koşulları önceden belirlenmiştir. Onun sana uyması olanaksız. Sen uyarsan tıkr tıkr işler. Uymadın mı, tekes tombalak gidersin. Baştan başlamayı bilmediğin için de, bütün barutun tükenmiştir. Oysa, bir kez dağ kuran, sıradağlar oluşturmaya da, devrilenin yerine bir yenisini oturtmayı da bilir. Biri alıcı kuşa göreyse bunların, diğeri tam hanımevlâtlarına göredir. Ne ki gerekiyor, tıpış tıpış uygulayacaksın. Neden gerektiğini düşünmemek az şey mi? İsteleneni yaptın mı, aferin!.. Cilayı çckersin... Işıltısından çubuğunu yakar, keyfine bakabilirsin. Çünkü bakanların nasılsa vakti yoktur. Dağı kimin diktiğini neylesin alem? Püskülü sen takmaktasın ya!. Bütün alkışlar senin. Yapmadın, dağın altında kaldın mı, faresin. Dağ arayan seninle mi uğraşacak? Bu açıdan bakınca durum değişiyor. Baştan başlayan yaparsa kendine borçlu, yapamadı mı alacağı cendinden. Hazıra konan bir kendini koymakta, alacaklı baştan.

- Ne güzel tanımladınız!.. Ne kadar kesin ve net açıklıyorsunuz. Çeşke komitacılıklardan fırsat olsaydı da, daha önce öğrenebilsey-

dim bu gerçeği. Mustafa Kemal Efendi, evrimle devrimin ayrımını sorduğunda, bir çuval lâf salatasıyla anlatmaya kalkışacağıma, bu örneği ele alıp gösterseydim ne iyi olurdu. Tüh!..

Süleyman, alacakaranlığın içinde gözleri ıslıl ıslıl Vefik'e baktı.

Uzun uzun yutkunarak, alay edip etmediğini dikkatle gözledi.

Daha sonra koğu su kaplayan derin sessizlikten ürkmüşçesine;

- Eğer Paşa'yla sizi yakından tanımasaydım kavga hazır dı. Bizim yarı buçuk bilgimiz, dangıl dungul asker ağzımızla, incelikli bir biçimde ancak bu kadar alay edilebilir!.. Ne var ki, hem derin bilginizin hem erişilmez özgeçinizin en yakın tanıklarından biriyim. O yüzden, kendimi öğülmüş sayıyorum. Demek, biz de bir şeyler belleyebiliyor... Onları kendi küçük tekнемizde karıp yenir yutulur hale getirebiliyormuşuz. Bilinir ki bir avuç sudan bir damla alınsa, eksikliğini hemen ele verir. Ama sel, deryayı ne aşırır, ne taşırır.

- Yaşam erdem, yaşayan bilgedir Süleyman Askeri Bey!.. Bizimki olsa olsa, kitap kurtluğundan ibaret bilgiçlik taslamak!..

- Keşke bilgiçlik taslayan, bilginin ne olduğunu kavrayabilse.

- Aman üstlerine varmayın!.. Bazı zamanlarda, bilgiçle bilgenin, yiğitle sahtecinin bir arada bulunması gerekebilir. Şu evrede her türden insana gereksinimimiz var. Nasılsa, herkes zorun eleğinden geçecek. Ne kadar çok insan kalırsa, o kadar iyi değil mi?

- Ya zoru, daha da zorlaştırırlarsa?

- Herkes yükü kendi taşıdıktan sonra, ne gam!..

Süleyman'ın gözleri alaca karanlıkta Çoban Yıldızı gibi ışıladı.

İçtenliğin tüm sıcaklığını taşıra taşıra Vefik'i kucakladı;

- Anlıyorum Vefik Bey!.. Çok iyi anlıyorum, - diye bir süre göğsünde sıktıktan sonra; - Sizden öğrenmek yalnız Mustafa Kemal Efendi'nin talihi değil. Mösyö Gurion'un hastalağı bütün İdadi için bir fırsat oldu. Çok kimse, çok şeyi birinci elden edinme olanağına kavuştu. Üçüncü Ordu, kendi içinde oya gibi işlendiyse, bunu size borçludur.

- Sonunda tencere yuvarlandı, kapağını buldu desenize Süleyman Bey!.. Siz asker içinde, ben siviller arasında gerçek değerleri

başımızın üstünde taşıyabilirsek, ayaklarımız daima yere basar. Umarım hiç bir zaman dara düşülmez. Ama, kötüsü geldiğinde yükün taşınması için, ayakların yere basması koşul.

- Şimdiden kötüsüne hazırlanmak doğru mu?

- Değilse, burda durup niye birbirimize *meddahlık* ediyoruz?

- Sizi bilmem!.. Ama, tarafınızdan öğülmek hoşuma gidiyor!

- Haklısınız!.. Kışla, askerin denizi. Orda balık olmaya kalkışan sivil, haddini bilmeli. Her günkü gibi, kalk borusu vuruncaya yatağımıza yayılsaydım ya! İlk kez kendiliğimden uyandım. İşimi görüvere-yim de sıra beklemekten kurtulayım demiştim. Meğer başıma gelecek, gözüme görünecek, varmış. Ne orda rahat edebildim, ne burda huzur kaldı.

- E, madem her değerli birikimi, ortak yararımıza sunup gölge-ye çekilivermektesiniz, herşeye katlanacaksınız!.. Biz neler gördük, şu kısa ömrümüzde Vefik Beyefendi!.. Sindiği kovuktan çatışma ka-zananlar mı ararsınız? Hiç katılmadığı çarpışmaları, nasıl kazandığı-nı ballandıra ballandıra anlatanlar mı, sorarsınız? Yüzünü bile gör-me-diği dilberin, kalçasındaki beni tanımlayan mı istersiniz? Taşıma suyla döndürdüğü değirmende, dağ gibi buğday ürettiğinden dem vuran mı dilersiniz!.. Özgeçi sahibi, özveri örneklerine o kadar az rastlamaktayız ki, zaman zaman insanlığın keyfini sürmekteyse, çok görmeyin.

- Adam işletmeyi Sultani üstünlüğü sananlar, hiç Harbiyelilerin arasına düşmemiş olmalı. Ölümün üstüne gözü kapalı atılacak coşku-yu verenlerle aşık atmaya kalkılmayacağını öğrenirlerdi, ama, geç!..

- Pes, beyefendi!.. Biraz daha uzatırsak, ilk ders güme gider... Öğrenciler de ikimize epeyce dua ederler. Hazır millet, gözünün kü-fünü silmeden, abdestini alıp mescite doluşmuşken, sabah temizliği-mizi yapıversek pek iyi olur. Yoksa, bulgur çorbasını hazma uğra-şanların da ardına kaldık mı, öğleyi buluruz. İbriğin işi bitti mi?

Sabun leğenin yanındaydı. Alırken Süleyman'a baktı. Sakin sa-kin beklediğini görünce aldı. Köpürte köpürte ellerini yıkadı. Yüzü-ne biraz su çırpıtı. Islak parmaklarını sikelerken, Süleyman havluyu

uzattı. İbriği kaptı. Koridora fırladığı anda, sabah ezanı okunmaya başlamıştı.

“Oldu mu ya *müezzin efendi*? Yine milleti iş başında yakaladın,” diye güldü. “Amma muzipsin!.. İnsanları en rahat olması gereken yerde sıkıştırıyorsun. Azıcık sabretsen de, insanlar sabahın keyfini çıkarsalar, kıyamet mi kopar? Düz ovada olsan, bir daha!.. Sabah tez olmasından korkuyorsun denilir. Üç yanın Alplerle sarılmış *muhterem*!.. Gün sana erişene öğleyi buluyor. Kim dinler? Eline bir yetki geçiren, âl-ı kıran baş kesen olup çıkıyor. Bu yüzden, her hizmet, eziyete dönüyor.

Hadi selâ için, er geç, önemli değil.

Derin uykulardan uyanmak kolay mı?

Ama, askeri idadi mescitindesin mubarek!..

Belki Yeniçeri ocağı, selâ ile kalkıyormuştur.

Gerçi, *mehter nevhete* ile toplandığı söylenir.

Ama tutalım, uyanması için selâ verilmekteydi.

Manastır İdadisi, Yeniçeri Ocağı mı hafız efendi?

Prusya ordusunda selâ verildiğini nerden duydun?

Moltke Paşa, buralarda olmalıydı ki, şenliği göresin.

Er kalkanın yol aldığını, anladın mı, Vefik Efendi?

Kafan birden nasıl da tıklar tıklar işlemeye başladı?

Moltke Paşa, ordan buraya daha nelere alıştırdı.

Nice direnirse dirensin, biz bildiğimizi okuruz.

İnsanları önce tatlı bir selâyla uyandırırız.

Sonra bir kez de, boruyla sarsarız iyice.”

Ayırımında olmadan kendi kendine güldü.

Süleyman koğuşa girmişti. Eğilip yüzüne baktı;

- Sabah sabah sizi böyle neşclendiren halimiz mi?

- Halimiz evet, - dedi ivcen. - Gülünmeyecek gibi değil ki!

- Katılmamızda bir sakınca görülüyorsa, bize de bağışlanır mı?

- Birden aklıma, selâ, kalk borusu ve ezan üçgeni geldi. Prusya-

lı, çağdaş bir ordunun, boruyla yatıp, boruyla kalkmasını düşünmüş. Bizim eski ocakların, *nefir ve nevhete* gibi bir şey. *Roma lejyonları*-

nın, borusu ya da! .. Nerden bakarsan bak, adamların uyanması için her sabah bir kez, çalınması yetiyor. Oysa bizde, hakkın oyunu üç!..

- İşte onlarla farkımız da bu!.. Avrupalıyı bir kez dürtmek yetiyor. Sabahın karanlığında boruyu vurdu mu, tamam!.. Osmanlı, kaç yüzyılın uykusuna yatmış. Öyle ilk işaretle sıçrayabilse, Moltke'lerle, William'lara, Butler'lerc ne gerek'? Latas, Bem, William, Bonnevall, Kmeti, Guyon'ları kaç yaşından sonra sünnet edip Ömer, Yusuf, İsmail, Iskender, Halil, Hurşit Paşalara döndürdüğümüz yetmiyor!.. Küffar subaylarını buralara sürüklüyoruz. Sonra da kendimize yediremeyip başına fes, sanına paşalık yakıştırmaya uğraşıyoruz? Bir dürtüşte, dikilip kalkabilseydik biz mi bu duruma düşerdik? Yalvar yakar gönderdiğimiz paşaları, general yapmaya çalışan onlar mı olurdu?

- Men dakika, dukka, denilmiş Süleyman yüzbaşım. Bir zaman, bu dediğin de olmuş ya işte!.. Barbaros'la Turgut, bizde *reistir*. Onlarda ise anlı şanlı birer *amiral*!..

- Öyleymiş de biz bunu neden hakettik?

- Çok basit!.. O zaman üstün olan bizmişiz!.. Şimdi o da ondan.

- Hadi canım sende!.. Yiğitlikte aşabilselerdi, Devlet-i âliye'nin tozu çoktan atılırdı. Camiimiz yıkılsa da, öyle bir mihrabımız var ki, hepsi halâ saf tutup namaza duruyor karşımızda.

- O buyurduğunuz biçim yiğitlik, pehlivanlıkta geçerli! Bakın bu konuda size katılıyorum. Bir Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije Savunmasının önemini ben bile kavırıyorum. Her ordu arada bir deha çıkarır. Batı'nın pek çok harp akademisi, bugün bile o savunmayı okutuyor. İş savunmaya geldi mi, zaman zaman harikalar yarattığımız kesin. Ama, unutmamalı... Atın ahmağı rahvan, insanınki pehlivan olurmuş. Yanlış saysak bile bunu, kişinin kişiye üstünlüğü diye almak zerundayız. Oysa, sözkonusu ettiğim, toplumsal üstünlüktür. Bilimde, sanatta, kültür ve teknikte geçebiliyor musun eloğlunu vaktiyle olduğu gibi? Ondandır haber ver!..

- Geçti efendi, ol da bir zemân imiş!..

- Doğru!.. *Ol zemân*, öyle bir zaman imiş ki, destanlara sığmaz.

Akıllara girmezmiş. O yüzden olsa gerek Rebelais, Gargantua'sını sana özenerek yazmış. Bacon, Müslüman oldu diye az daha yanacaktı. Senin her ilinde en az bir medrese varmış... Ona onbeşe ulaşan kentler de caba. Mülk-ü Şâhâne'de Selçuklu'dan kalanlar da içinde, bin dört yüz seksen üç medresende, tıkr tıkr, felsefe, tıp, kimya, fizik, matematik, astronomi ve *sahn-ı sâmân*larda da *fıkıh* olmak üzere bilim üretilirmiş!.. Oysa aynı yıllarda bütün Avrupa'nın, hepi topu altı üniversitesi var. Pisa, Bologna, Paris, Berlin, Oksford ve Cambridge. Bunların ürettiği de, sadece ve sadece bilime saldırı. Bir başka deyişle, bütün bir Hristiyan Ortaçağ'ını kan ve ateş deryasına çeviren *Enkizisyon*.

- Bu tür karşılaştırmalarla, avunuyoruz ama, onlar o kan ve ateşten çağdaş uygarlığı çekip çıkarıyorlar. Biz o öğünçten, kapılarında dilenciye dönüşüyoruz. Bu da bana biraz boş kasnağın dövülmesi gibi geliyor. Bilmem yanılıyor muyum?

- Hiç değil Süleyman Bey!.. Descartes; *düşünüyorum, öyleyse varım*, diyor. Düşünce, insanın üstünlüğü. Ve bu üstünlüğün en önemli özelliği de, dünü yarına bağlayabilmesidir. Geçmişten alınan, ancak o yolla geleceğe aktarılabilir. Belki doğal akışı engellemek veya yeniden üretmek düşüncenin elinde değil. Saptırmak, düzenlemek, hızlandırmak az mıdır? Anı yaşayan, hayvandır. Acıkır, öldürür. Kaçamaz, ölür. İnsan, açlığın da, kaçmanın da önlemini düşünür. Bunun için de, gün ne denli önemliyse, dün ve yarın da aynı ölçüde değerlendirilmeli.

- Geçmişle öğrenmek yanlış. İnsan ne yapabiliyorsa, yapmalı.
- Neye dayanarak yapacak?
- Az önce buyurdunuz!.. Bilime, sanata, kültür ve tekniğe?
- Nasıl elde edecek bunları?
- Onu bir bilebilsek, gayrıya muhtaç olur muyduk?
- Bilmenin yolu öğrenmek değil mi? İlkın kendimizi öğrenmenin neresi suçmuş? Biz, Abdülkadir Meragi'yle müziği, Bihzat'la resmi, Fuzili'yle şiiri, Sinan'la mimariyi doruğa çıkarırken... Onların kubbe nakışlarına yeni başlaması... İlâhileri Gregorius, senfoni-

lerini Mehterden ödünç alması... Şiir yazmak için, Dante'nin Bağdat'a elçi gönderilmesini beklemeleri, öğrenç değil ki!.. Bilgi!.. Biz sonra neden Shakespeare ya da Hugo'nun şiirine.. Mozart veya Beethoven'in müziğine... Housman'ın mimarisine... Von Dreyse'nin silâhına özendik? Geçmiş, öğrenmeyelim diye yok sayarsak, yanıtı gökten mi inecek? O kadar açık söylediniz ki; Onlar dehşetten uyarlığı çekip çıkardılar. Biz bilimi yobaz karanlığına... Sanatı yasak zincirine.. Kültürü ceza kapağına.. Tekniğı günah defterine tutsak cyledik. Sonuç ortada. Onlar ilerledi, biz geriledik.

- Ve şeyhüslâm fetvasıyla girişilen bütün yenilikler de, güme gitti öyle ya!.. Pek güzel doğrusu. Öğünecek şeyle göğsümüz kabarcak, yerinecek olanla da yerin dibine gireceğiz!..

- Elbette!.. Ancak o zaman gerçeğı yakalayabiliriz. Öyleyse biz, Bizans'ın surlarını yıkan Balyemez toplarını döker... Koca koca güllerle yüzlerce metreye fırlatan barutu yapar... Akdeniz'e kalyon üstüne kalyon indirirken Avrupa, kendine kapanan denizin yerine yenisini açmanın derdine düştüğü zaman onlar bize özeniyordu, diyebiliriz. Öyle ya!.. Barbaros, İspanya'dan, Marsilya, Nis ve Lyon'u alıp Birinci François'ya armağan ediyor. Turgutça, yetmiş bin levante, on yıl boyunca Fransa'nın bekçiliğini yapıyordu. Ve onlar *Amiral Barbarouge, Amiral Dragot* diye yere göğe koyamıyorlardı.

- Rönesans'la, Protestanlık Avrupalı'nın tek elinin mi ürünü? Yoksa, Osmanlı pençesinde kıvranan Avrupa'da, yeşeren çiçekler mi? Çok iyi düşünmekte yarar var. Çünkü, şimdi özenen biziz. Başımıza ne'ler gelebileceğinin ipuçları, özenen ve öykünenin tarihinde gizli. O büyük uyanışın ve silkinişin Fatih Sultan Mehmet Han'ın, Bizans'ın ardından Otranto'yu işgaliyle.. Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Fransa'yı kuruverdiği döneme rastlaması ne kadar ilginç!.. Ve ne acı çelişki, değil mi? Meğer onlar da üç dürtüştü uyanmışlar. Acaba, bunun için mi, askeri hem selâ, hem boruyla kaldırıyorlar?

- Ömrünü öğrenmeye adanmış insanlar başka oluyor. Bizim gibiler için tek şeyi bilmek yeterli. Oysa, düşüncenin ufku ne kadar geniş. Şu kısa zaman içinde, neyi nerden aldık, nereye vurduk, bilemi-

yorum. Sizinle ne zaman söyleşmek fırsatı doğsa, *zihnim* açılıyor. Hiç aklıma gelmeyen, belki de hiç bir zaman gelmeyecek o kadar çok şeyi, bir arada düşünmeye zorladınız ki!.. Ben bunları bulgur çorbasından daha zor hazmedersem, mankafalığımı vermeyin, - dedikten sonra elini yüzünü yıkadı. Vefik'in uzattığı havluyla kurulanıp çiviye asarken; - Sabah namazı hem kısadır, hem de bizimkiler töperleyiverirler. Kurt gibi acıkmışlardır. Bir an önce, çorbayı kapmak için hepsi birden üşüşürler. - Diye, kolundan tuttuğu gibi yanı sıra sürüklerken; - Elimizi tez tutmazsak, çorbanın dibine kalırız. Karavananın en kötü yanı budur. Karargâh subayı ne kadar tembihlerse tembihlesin, angaryacı er bildiğini okur. Her kepçeden sonra, bakracı karıştırmayı bir türlü öğretemezsin. Sıkıladın öğrettin diyelim. Kim bilir kaç gün sonra sıra yeniden ona gelir. Unutmuş, gitmiştir. Hele bir de sabahın köründe çorba dağıtmaya kalkıştı mı bütünü beter. Herifin daha uykusu açılmamıştır ki, bellediğini anımsayabilsin. İyisi mi, biz ortalık تنها iken tasımızı dolduralım da, ağız tadıyla çorbamızı içelim.

Masaya oturdukları an, nöbetçi er buğusu tüten bakraçla dikildi.

Kocaman kepçesini doldurduğu gibi, sahanlarına boca etti.

Süleyman haklı çıkmanın kıvancıyla gülümsüyordu.

Vefik, bir cre, bir bakraca baktıktan sonra;

- Burda o kadar karışık ve kendisi için yeni şeyle karşılaşılıyor ki fukara. Hangi birini aklında tutsun? Kısacık yaşamı boyunca, zamanını günışığına göre ayarlamaya alışmış. Her bir şeyin saata, dakikaya hatta saniyeye bağlandığı bir disipline mi alışsın. Hiç tanımadığı mekanik araç gereci mi öğrensın? Toplu davranış alışkanlığı mı edinsin? Devanası katanaları her görüşümde, benim yüreğim ağzıma geliyor. Mubareklerin her biri fil kadar. Allah muhafaza tepti mi, adamı paralar. Buncağızlar bir de onlara bakımla yükümlü. Beceriksizliklerine kızarken, yapmak zorunda bulunduklarını hesaplamıyoruz. Böylesine kalabalıkların, toplu yemeği ayrı kaplarda yemesini, düğünlerde gördü mü bakalım? Sade bu sorular yanıtlansa, bütün bunları yadırgamaması alkışlanır.

- İnsanın iyimserliği, bozuğun nedenini bilmesine bağlı demek? O zaman, nasıl düzeleceğini görmekte gecikmiyor. Ya hemen onarmaya çökleniyor. Ya da, nasıldır düşünmeye başlıyor. Her iki durumda da, sonuçtan emin. Öyleyse, kaygı gereksiz! Ama, buna sinir dayanır mı?

- Dayanıklılığın temeli güven değil midir?

- Doğru yahu!.. Biz, erat dağılıp, silâh tutukluk yaptığında hiç kaygılanıyor muyuz? Vurdurduk mu borazancıya ictima borusunu, toplanır. Söktük mü silâhı, tıkr tıkr işler.

- O yüzden, kestirmeler yerine derinliğine inceleme... Duygusal yaklaşımlara göre değil, aklılla değerlendirme zorunluluğu vardır ya!.. Bir durumu, yarar yaramaz, eğri doğru, bozuk düzük demeden önce, tüm acabaları gözden geçirmek gerekir. Belki yanılan biziz!..

- İnsan beşer, şaşar!.. Her zaman yanılan biz değil miyiz?

- Her zaman yanılırsak, yaşama hakkımız olur muydu?

- Öyle ya, bozuk bir saat bile, günde iki kez doğruyu gösterir.

- Ve insanoğlu da, her zaman doğrular üstünde yükselir.

Allahım!..
 Bu ne iş!..
 Ne gidiştir?
 Olur şey mi?
 Oluyor işte!..
 Henüz uyandım.
 Ortalık kapkaranlık.
 Konak ıssız ve suskun.
 Sabahın behri açılmamış
 Lâkin, kapıda sesler vardı.
 Alelecele yataktan kalktım.
 Bu saatte hayır olabilir mi?
 Ayağıma, terlikleri geçirdim.
 Gürültü durmadan artıyordu.
 Tüylerim ürperdi.. İçim yandı.
 Yüreğim, o anda ağzıma geldi.
 İşin içinde mutlaka bir iş vardı.
 Karanlıkta hayır bile, şer kokar.
 Bunun şamatası davullu zurnalı.
 Anlaşılan, başımız epeyce dertte.
 Husrev Paşa, bizi bir daha şaşırttı.

Sabrı, sanıldandan da çok fazlaymış.
Lâkin, âdem Sadr-ı-âzam olsa n'ola?
Eninde sonunda, o da insan değil mi?
Onun da, sinirleri gerilir ve sabrı taşar.
Baktı ki ipin ucu, gün günden, kaçmaktadır.
Yekini davranmazsa, kuş kafesten uçacak!..
Hazır, beklenmiyen fırsat da, ayağına gelmiştir.
Yüce Efendimizin, Paşa ile halveti, süregitmede.
Anlaşılan eldeki gerekene, bir türlü yetmemekte.
Bundan iyi boşluğu, kim, bir daha nerden bulur?
Bakalım ondan öteye Devlet, böyle elde mi kalır?
Varsın onlar uzun uzadıya, hazırlığı göredursunlar.
O, mühr-ü humayunun kudretini son defa sınamalı.
Tanzimat'ın desteği, ne var ise, kökleyip atmalıydı.
Bir yol bunu becerdi mi, tereyağdan kıl çeker gibi.
Gerisi kendiliğinden gelir, çorap söküşü benzeri.
Yüce Efendimizle Paşa, bir nice uğraşsalar dahi
O ve köleleriyle görmek zorundalar, tüm işleri.
Eğer öyle ise, helâl-i hoş olsun Koca Paşaya.
Doğrusu, her türlü aferini hakettiği besbelli.
Böylesi bir desise, Şeytan'ın aklına gelmez.
Reşit Paşa ferman elde, elceğizi böğründe.
Yüce Efendimiz, Husrev Paşa'nın tutsağı.
Neyi, kiininle, işleyecekler şaşakalırlar.
Sonrasında, fare gibi dişlemek iş mi?
Tez zamanda, üstesinden gelirler.
Neyleyelim, bu da bizim talihimiz.
Yola çıkar iken, karar kılmadık mı?
Elbette, her değişimin bedeli vardır.
Demek ki şimdi de, bizim sıramız geldi?
Madem, andiçerek hizmete soyunmuşuz.
Ya devlet başa, ya kuzgun leşe denilmiştir.
Biz devleti başa getiremedik, bunca zamanda.

Demek ki, kuzgunlar leşimize üşüşmeyi beklermiş.

Gürültü hafifler gibi oldu. Ayak sesleri içerden geldi.

Sonunda merakım, korkuma ağır bastı. Ben de davrandım.

Geceliğin üstüne aceleyle samur kürkümü giyerek karşı çıktım.

Kapıyı açar açmaz, Çavuşbaşı Hasip Ağa'yla karşılaştım.

Dehşetim büsbütün arttı. Neye uğradığımı bilemedim.

Gerçi âdem yalnız idi. Hemen yanı başında da bizim Beşir Ağa ile Arnavut bahçıvan tetikte yürüyor idiler. Yine de, içim içime sığmıyor. Yüreğimin atışı, tahtaboşta yansıyan ayak seslerini duymama engel olmaktaydı. Büyük bir kaygı ve ikircinle karşılarına dikildim.

Hasip Ağa, yanındakilere hiç aldırmadan öne çıktı.

Hünkârın görkemini, öyle bir taşıyordu ki, ister istemez, saygıya korku karışıyordu. Kapıkulları sessiz suskun, ben kendi halimde durgun, öylece dikilip kalmıştık. Ağa, görmüş geçirmişliğinin tüm sadeliğiyle;

- Biraz erken geldik, - diye tısladı. - Umanım, efendi hazretlerini vakitsiz uyandırmadık? - Sesindeki yumuşaklık, içimi ferahlatıverdi. Bu gelişte bir tehlikenin bulunmayacağını, aklımdan önce yüreğim bildi.

- Ne münasebet Ağa Hazretleri!.. Fakirhaneyi onurlandırmanın vakti saati mi olurmuş!.. Hizmet imkânını bağışlamanızdan duyduğumuz sevincin borcunu nasıl ödenebilir, - diye yaltaklandığımı, hayretle neden sonra ayırdım. Ademin acelesi olduğunu unutmuşum. Çenemin bu kadar düşmesinden belliydi ki, çok korkmuştum. - Buyrunuz efendimiz, bir kahvemizi içme lutfunda bulununuz, - sözleriyle selâmlığa yöneliyordum ki, bir devinisiyle yerimde donup kaldım. Mubarek gözünden hiç bir şeyin kaçmadığını pek ince bir biçimde belirtircesine;

- Yüce Efendimiz zât-ı devletlerini emir buyurdular. Mümkün olan en kısa vakitte hazırlansanız da, bekletmesek!.. - Der demez, herşey ayan beyan ortaya çıkmış oldu.

Uzatmanın ne anlamı ne de olanağı vardı.

Bir'an aklımdan, "ben hazırlanıncaya," demek geçti.

Lâkin, düşüncem boğazıma indiği an yutarak, aceleyle;

- Emredersiniz, - dememle gerisin geri hareme dalmam bir oldu.

Yüzümü doğru dürüst yıkamadım. Sakal taramaya zaman yoktu.

Hatunun kaygılı bakışları her hücremi cayır cayır yakıncaya sesim çıkmadı. Birden telâş endişesinin doğallığı aklıma geldi. Aynı zamanda kendimi de yatıştıran dingin bir sesle;

- Yüce Efendimiz buyurmuşlar, - dedim. - Bir an önce, Ağa'yla

gitmekliğim gerekiyor. Kaygılanacak bir şey yok!..

Kestirip atmam, ikimizin tedirginliğine de iyi geldi.

Halayıkların erişmesine komadan, soyunup giyindim.

Soluk soluğa haremden çıktım. Ağa'nın ardına düştüm.

O karanlıkta Beşiktaş'ın dar ve dolambaçlı sokaklarını nasıl geçtik. İskeleye nasıl geldik ayıramadım. Saltanat kayığı, fenerlerini maşlak gibi yakmış bizi beklemekteydi. Denizin ortasına, bir topak nur inmişti sanki. Gecenin içinde kandil şavkı, ne güzel oluyor ulu Tanrım!.. İnsan kendini bir düş âleminde sanıyor. Bütün korku ve kaygıları bir anda, ışığın izine kapılıp gidiyor. Sanki içinde ne varsa, şapır şupur denize dökülüvermiştir.

Kayığa adımıımızı atmakla uçarcasına hareket etmemiz bir oldu.

Kıyıyla kentin koyu karanlığı içinde ışığa batmak, pek hoştu.

Kendimizi, aya tünemiş ermişlere benzetmekten alamadım.

Deryanın ortasına indirdiğimiz sanki içimizim aydınlığıydı.

Yalı, konak, ev ve insanların geceye bürünmesi bir yana. Camiler bile, karanlığın içinde bulut kümelerini andırıyordu.

Boğaz'ın ortasına doğru yol aldığımızda, Topkapı'nın hayaletiyle karşılaştık. Redif Kışlalarının kandilleri, gecenin içinde içilen sigaralara benziyor. Arada bir parlayan fitilleriyle, tütün dumanını bekletiyordu.

Buna karşılık, Divan-ı Humayun, mahya görkemiyle ısılıyordu.

"Hükümdarlığı gündüz hükmetme... Gece eğlence sananların özen ve öykünmesine yazık!.." Düşüncesine engel olamadım. "Kaç gündür, Paşa ile sabahlamaktalar. Kimbilir o yoğun çalışmalarını daha ne kadar, uzatacaklar. Akranlarının daldan dala zıpladığı bir yaş-

ta, Devlet olmak kolay mı? Mubarek vücutlarının, tez zamanda yorgun düşmesinin başka bir nedeni olabilir mi?

Al-ı Osman, daha doğarken üstünlüğün yetenekleriye donanmış.

Yoksa bir ölümle yüklenilen öylesine büyük mirasa sahiplenme kimsenin haddi değil. Allah Efendimizden razı olsun!.. Devletlerinin yeni bir kargaşaya düşmemesi için, gençliklerini pul cylemekteler.

Gençliğin, insana çok büyük bir çalışma gücü verdiği açık.

Devir değiştiren girişimlerin kaynağı, genç ruh ve beden dizgin tutmaz atılım gücü olsa gerek. Bir kez yola koyulduğunda, hemen her duraklama isteğini ardı sıra sürükleyip gitmesi bu yüzden.

İşte halimiz, gözler önünde olmasa da, kendimize açık.

Pek çoğumuz, yarı yolda pes eylememek için zor direndik.

Bizden yaşlı olanların tamamı ise, yarıya kadar gidemedi.

Oysa, gecenin bu saatinde, evime Çavuşbaşı gönderdiklerine göre, yüce Efendimiz, çalışmalarını aralıksız sürdürüyorlar. Böylesi bir erdem, civanmertliklerinden başka nerde bulunabilir?

Gerçi atalarımızın üstüne basa basa anlattıklarına, *müverrihlerin* altını çize çize yazdıklarına bakılacak olur ise, temkin ve tedbirli olmaları zorunlu. Yüce Efendimizin atalarından felâkete uğrayanların hemen tamamı gençliklerinin kurbanı olmuşlardır. Lâkin tarih ve kamu belleğine en büyük başarıları kazıyanlar da gençliklerine dayanmışlardır.

Eğer, bunca yoğun emeği göze alabiliyorlarsa, ne bahtiyarlık!.. Gençliklerinin yanına, her türlü önlemi önceden alma azim ve kararının eklendiği ortada. Doğrusu bu kadarını beklemediğimi itiraf etmeliyim.

Bu yüzden Atıye Sultan efendimizle konuşurken, üstlendiğim ödevin dehşetine garkolmuştum. Şimdi, o andan duyduğum pişmanlığı belirtmek zorundayım. Kul efendisini, kendi gözüyle değerlendirmemeli.

Neresinden bakarsa baksın, tartısı kendine göre oluyor.

Demek ki, hükmeylemenin kendine özgü kural ve koşulları var. Kişi bir yol yüklendi mi, gereklerini mutlaka yerine getiriyor.

Benim ölçütüm, çocukluklarında tanıma onuruna erdiğim küçük bazı haşarlıklara göreydi. Oysa, Paşa ile birlikte bağlılığımızı bildirmek amacıyla, eteklerine yüz sürdüğümüz gün, fikrim değişmişti. Sonranın sıkkın demleriyle, yoğun çabaların arasında, o anı utup gitmişim. Şimdi, denizin ortasında karşılaştığım şu durum yeniden irkilmeme neden oldu.

Hasip Ağa'yı yakından tanıyıp huyunu suyunu bilmesem, kendimi tutamıyacağım. Elbette, tez zamanda da gevezeliğim yüzünden tersyüz olacağım kesin. Verilen işle, aktarılacak buyruk sışında, ağzı kerpetenle açılmaz bir âdemdir. Eğer, yanına söz söyletecek birini almışsa, sağır ve dilsiz olduğuna andiçilebilir.

Çok zaman, çok şeyi sadece kaş göz işaretleriyle yaptırır.

Buyruk alırken duyduğu... Hüküm aktarırken konuştuğu bilinir.

Yüce Efendimizin böyle garip bir âdemi göndermelerinin mutlaka bir nedeni vardır," diye düşündüğüm an, başımdan aşağı kaynar sular döküldü. "Öyle ya! Bunu özellikle seçtiklerine göre çağrıldığımı bilinsin istememekteler. Tüh!..

Konaktan çıkarken, sıkıca tembihlemeyi unuttum.

Uyku sersemi, başına devlet kuşu mu konmakta, değirmen taşı mı vurulmakta, insan bilemiyor ki, a canım! Korkuyla sevinç arasında gidip gelmekten beyni sarsılıyor.

Can telâşi ne acımasız bir duygu?

Kişi, yapması gerekenlerin tamamını bir kıyıya koyup, benliğini koruma içgüdüsüne kapılıveriyor. Öğünmeye geldi mi, çalımızdan yanımıza varılmaz. Bizi o halde görenler, korkunun bütün duraklarını çoktan gerimizde bıraktığımıza yemin edebilirler. Bir de, kötüsü geldi diye çırpındığımız demlerde görseler. Her halde, ödlekliliğimizi sığdıracak harar biçemezler. Eh işte, ademoğlu budur. Kasılırken mehter kösüyle yarışır. Kösülürken kof davula erişemez.

Beşir Ağa'nın da Hasip Ağa'dan kalır yeri yoktur.

Ağzının düğmesini biz açtığımızda, susturmaya güç yetmez.

Lâkin dışa karşı, söylenmesi istenmeyen bir şeyi de, aktarmaz.

Yine bir sürçme olur ise kendimi hiç bir zaman bağışlayamam.

İçinde kıvrandığım pişmanlık, öyle büyümeye durdu ki, sonunda hiç bir yerime sokamayıp taşırdım;

- Çok acele çıktık!.. Kapı halkına hiç bir şey söyleyemedim.

Hasip Ağa, tam karşıma Zerdüşt Tanrısı gibi oturmuştu. Bir gü-nahkârın dileğini dinler gibiydi. Umutsuzluğum yüreğine dokunmuş olmalı. Sözümlü bitirir bitirmez, taş yontudan ses geldi;

- Gerekeni söyledik!..

Saldığım derin soluk, deryayı karıştırdı denilse, inanırdım.

Saraylının eğitimi bambaşka bir dikkat ve özen gerektiriyor.

Neyi nerde, nasıl ne zaman, yapmak gerektiğini bilmek kolay mı?

Sanki, çok sıradan, çok önemsiz şeymişcesine kestirip atıverdi.

Bunca yaş yaşamış... Bunca yer gezmiş... Bunca umur görmüş, benim gibisinin akıl edemediğini, çoktan işlemiş olmanın üstünlüğü, nasıl bir duygudur acep? Herifin ne yüzünden, ne tavrından anlamanın imkânı var. Taştan ses geldi, diye boşuna mı anlatmaktayım?

Hamlacılarımız Padişah gezdirmenin ustalığında.

Sandalımız, hünkâr beşiğinden daha nazlı sallanıyor.

Bir süre Karadeniz akıntısından yararlanıp sürdükleri sandalı, usullacık Marmara akıntısının kollarına bırakıverdiler. Ne yalpala-dık, ne kaykıldık. Dümdüz, bir çırpıntının üstünden ötekine kaydık.

Divan-ı Humayun mahyası, bir an yitti.

Redif kışlaları, bir yığınlaştı bir ışıdı.

Gülhane, tepenin üstüne yayıldı.

Sonra herşey eski haline kavuştu.

Sandal hızla Sarayburnu'na yöneldi.

Kendiliğindenmişcesine kıyıya sokuldu.

Kuğu nazıyla, Hünkâr İskeleyi'ne yanaştı.

Hasip Ağa, kıyıya benden daha önce atladı.

İskele kapısı, ağır ağır açıldı. İki seyis, iki atla çıktı.

Çavuşbaşının uzanıvermesiyle, ardarda atlara bindik.

Gülhanenin *asırdide* çınarları arasından, yokuşa sardık.

Her geçtiğimiz yerde, nöbetçilerin selâmını ala ala, *Hasahırlara* ulaştık. Seyisler ardımız sıra seyirtiyorlardı. Biz iner innez, atları

tavlaya çektiler. Mermer merdivenlerden bir kat çıktık. Harem duvarının altından hızla geçtik. Yan kapıdan Divan-ı Humayun'a girdik.

Çavuşbaşı, beni kapıdan soktuktan sonra mı, sokmadan önce mi kayboldu anlayamadım. İçerinin aydınlığı bir an gözlerimi kamaştırmıştı. Alıştığı zaman da tek başlarına beni beklemekte olan yüce Efendimiz'den başka hiç bir şey görmediğim kesin. O da, kısa şaşkınlık anının aykırılığı diye hoşgörölmeli. Çünkü, aldığımız terbiye, Hanın mübarek vücutlarına bakmayı haddini bilmezlik sayar.

Böyle gecenin yarısında tek başına kabul buyrulmak onurların en büyüğü. Yüce Tanrım öğünç bağışlanmışın hayasız taşkınlığından koruya!.. Her zaman haddini bilen kullardan cyleye!.. Amin!..

Dua insana, aklını başına devşirecek zamanı kazandırıyor.

O an, öylece dışkilip kaldığımı görmenin dehşetine düştüm.

Hemen iki dizimin üstüne çöktüm.

İpek Hereke halısının üstünde sürüne sürüne ilerledim. Yüce Efendimizin onurlandırmakta bulundukları divan-ı hakaniye yaklaştım. Kutsal cteklerini kavrayarak üç kez öpüp başıma götürdükten sonra, gözlerimi yere diktim.

Omuzumda mübarek ellerinin uçma duyguları veren *temâsını hissettim*. Gövdem kanatlanıp *mirâca* ulaşmadıysa, kulaklarımda halâ çınlayan o kutlu seslerinin etkisinden olsa gerektir.

- Hocam!.. Şöyle yanıma oturunuz!..

Allah yazdıysa bozsun!..

Ben böyle bir edepsizliği işleyebilir miyim?

Bir kulun, sallamehüsselâm Hünkâr katına oturması ne demek?

Dehşet içinde, her yanımdan ter şorlayarak, kaskatı kesilmişim.

Aynı anda, buyuran sesleri, bütün sinirlerimi allak bullak etti;

- Geliniz!..

Hükümdarı, töreyi bozacaksa, yine ona uyarak aşmasını sağlamak kulun ödevidir. Sinirlerim ne kadar gevşese, aklım nice yerinden oynasa da, kulluk ödevimi aksatmam söz konusu olamaz.

Tanrı'nın ve törenin hakkı üçtür;

- Bekletmeyin!.. - Buyruğunu aldıktan sonra da, *amelimanda* misali çakılıp kalmak haddim mi?

İster istemez usulca doğrulup mubarek dizlerinin dibine iliştim. Dizlerimin üstüne otursam başım, Tanrısal başlarını aşabilirdi.

Elde olmayan bir durumun doğurduğu günahı önleme gayreti de bana düşüyordu. Divandan küt diye düşmemek için helâk oldum. Eğer bu cziyet, anlayışımı kısıtladıysa *vehali* benim değildir!..

- Vakitsiz rahatsız ettik, - dediler özür dilercesine.

Az daha *maba'dıma* iğne batırılmışcasına yerimden uğruyordum.

Az daha korktuğum başıma gelecek, paldır küldür düşecektim.

Ve dahi, nizam-ı âlemin sahibi katında, rezil-i rüsvay oalacaktım.

Allahtan, tez aklım başıma geldi. Ağzımdan anında;

- Kulun vakti efendisininidir!.. Bağışladığınız onurun borcunu bir kul nice öder, - deyip çıktım da, kendimi toparlama fırsatı buldum.

İçtenliklerini sürdürmeyi uygun görmüş olmalılar;

- Hasip Ağa yarar kuldur. Reşit Paşa'yı sahilhanesine bıraktıktan sonra, sizi getirmesini buyurmuştuk!.. Zaman ve mekân dinlemez. Mutlak emri uygular. Uyandırmıştır!..

- Hizmeti daim olsun Efendimiz!.. Tez yetişmeğe imkân verdiler.

- Kendi uykumuz kaçınca, herkesi ayakta sanıyoruz.

- Hakan uğraşmaktayken, kul mayşır mı Hünkârım?

- Devletin ödevi, kulun rahat, huzur ve güveni değil mi?

- Elbette!.. Lâkin, bedelsiz rahat, huzur ve güven var mıdır?

- Güven en büyük bedeldir, diye belletmiştiniz vaktiyle.

- Varlığınız diye de eklemiştim, yanılmamaktaysam.

- Yanılmamaktasınız!.. Devletin varlığı, demiştiniz. Şimdi devlet olduğumuza göre aynı kapıya çıkar. Zaten, bu rahatsızlığınızın nedeni de o sözünüzdür. Günlerdir ferman taslağı üzerinde çalışmaktayız.

- Mustafa Reşit Paşa hazretleri, yüce Efendimizin titizliklerini bildiklerinden her hükmün açık ve ayrıntılı olmasına pek dikkat ettiler.

- Sağolsun! Paşa, hepinizin emek ve katkılarıyla iyi hazırlanmış. Pek de güzel anlattı. Lâkin, yine de bir türlü içimize sindiremediğimiz bir takım ayrıntılar var. Fikrinize *ihtiyaç* duyduk!..

Mubarek yüzlerinin hoşnutlukla Ay misali parladığını. Nur sa-

çan gözlerinin, sevecenlikle tepeden tırnağa süzdüğünü, görmeden bildim.

Bedenimde dolanan, okşanış ürpertisini başka nasıl açıklarım?
Öğülmek ne hoş, ne etkiliyeci bir bağış Allahım!..

Kişi bir nice *muhkem* olsa, *cidârından* sızıp yüreğine işliyor.

O anda, bütün küçük dağları yarattığımı söyleseler inanırdım.

Devlet sahibi koskoca Padişah bencileyin aciz bir kulun fikrine ihtiyaç duyarsa, onun kürkü kabarmasın mümkün mi? İki yanıma iki kanat takıverseler, yedi kat göğün üstünde, yedi kere dolaşsam yorulmayacağım. Allah bizi eğitenlerden razı olsun!.. Yüreğimiz ekşimiş mayaya dönüşüp taşarken dahi, hamursuz Yahudi yufkası gibi dümdüz olmayı bellettiler.

Yoksa, coşkunun doruğunda kendinden geçmiş bir adem;

- Bir katre yarar sunulabilirse, mutluluğa payan bulunmaz, - de-yip de, işin içinden özgeçiyle çıkabilir miydi?

Neyse ki, alışkanlıklarımız, duygu ve düşüncelerimizden etkin.

Gerekeni, gerekli zamanda, kendiliğinden uygulayıveriyor.

Böylelikle aşırılıklarımız budanıp aykırılıklarımız törpüleniyor.

Her durum ve tutuma karşı yüzümüzü yere getirmeden tutunabiliyoruz.

Efendimiz ıvecenlikle sözü sürdürmekteydiler.

İster istemez öğüncün düşlerini gökyüzünde bıraktım.

Kul hizmeti, ayaklarını sıkıca yere basmayı gerektiriyordu.

Her soruya gereken yanıtı en kısa zamanda bulup vermeliydim.

Bu dikkatli dinlemek tez düşünmek uygunu seçmekle mümkün.

Bunca ağır bir görev sırasında, kim öğünmeye fırsat bulabilir?

Elbette herkes, kulağını dört açarak dinleyecektir;

- Hazırlanan ferman taslağı, bizce de en uygunu. Hemen her şey pek güzel düşünülmüş. Her olumlu ve olumsuz davranışın tam karşılığı kaydedilmiş. Ancak, bağışladığımız bu hak ve güvencele-
rin, pek az olsa da, bazı yetkilerimizi kısıtladığı kaygısını bir türlü yatıştıramıyoruz.

Hükümdar doğmaktan kastedilen, şu titizlik olmalı.

Demek ki biz, Al-ı Osman'ı pek güzel değerlendirmişiz.

Dünya aleme, Mülk-ü Şâhaneyi bağışlamakta pek cömertler.

Yetkilerinin zerresini Azrail'e dahi kaptırmamakta cimriler.

Miras ve egemenliğine böylesine sahip bir civanmerde hayran olmamak elde mi? Elbet yürütülecek her fikir sahiplenilen üzre olacak. Kaygılarını yok etmek için, hiç tereddütsüz;

- Kime ne güvence verilirse verilsin yüce Efendimiz, - diye atıldım hemen. - Egemenliğiniz kayıtsız koşulsuzdur. Ve *zât-ı şâhâne* gibi bir, *hakim-i mutlak*'ın kendi istek ve arzusuyla bağışladığı hiç bir güvence, en ufak yetki devri anlamına yorumlanamaz.

- İçerde elbet kimsenin haddi olmaya!.. Lâkin, Paşa'nın isteği doğrultusunda uygulayacak olur isek, *irademizi* bütün dünyaya açıyoruz. Buyurduğunuz gibi alındığında, kendiliğimizden çıkarılan bir ferman dan ibaret. Ancak, her hakkın aynı zamanda yetki olduğu, sizin sözünüzdür.

- Öyledir Hünkârım!.. Yetkisiz hak, neye yarar? Belki umuda ya da düş görmeye. Ne var ki, yetki kullanıldığı oranda da sorumluluk ister.

- İşte bizi ürküten de budur. Bazı sorumsuzlar, bağışımızı dayatma fırsatı olarak görürse, devletin başına yeni sorunlar çıkar.

- Sorumsuzluğu dürüp bükerek, işleyenin boynuna dolayı vermek devletin temel ödevi değil mi? Dayatma kimin haddine?

- Bizi düşündüren kullarımız değil!.. Bağışımızdan çıkar sağlama umuduna kapılan devletlerdir. Çünkü, biz fermanımıza, kendi irademizle, devletlerarası bir sözleşme niteliği vermekte... Böylelikle onlara, bir takım şeyleri dayatma hak ve yetkisi tanımaktayız.

- Takdir buyrulur ki yüce Efendimiz, bu dahi, size ayrı bir yüküm getirmemekte!.. Bağışladığınız herşey, tamamiyle yüce iradenize pamuk ipliğiyle bağlı bir güvencedir. Elbette hükümdar, sözünce sadık gerek. Ve elbette verilen her söz, kullanılabilmelidir. Devlet-i Şâhâneniz, bağışta bulunurken, süs olsun dilememekte ki!.. Kulları daha iyi, güzel ve rahat yaşasınlar buyrultusuyla hepimizi onurlandırmaktasınız. Herkese düşen, başka devlet kullarının, can bahasına elde ettiği hakları, yüce fermanınız çerçevesinde yaşamak ve sağlıklı-

ğınıza dua eylemektir. Bazı sorumsuz kulla, çıkar peşinde gözü dönmüş devlet her zaman olmuştur, olacaktır. Bunların hiç biri şimdiye Al-ı Osman'ı yolundan alakoymamıştır. Sayenizde bundan sonra da, alakoyamayacaktır. Tarihin hükmüdür ki, bir devletin içişlerine, bulaşmaya heveslenen bir devlet, kendi kalele.inin kapılarını sızıntının her türüne açıyor demektir. Hatırlarsanız, yüce devletinizin geçmişi örnek doludur. Siz, doğruyu uygulayınız Hünkârım. Gerisini kutlu fermanınızı devletlerarası sayanlarla sayacaklar düşünsün. O zaman, ister istemez kendilerini bağladıklarını anlayacaklardır.

- Biz buna *mahal kalmasın* dileriz. Eğer var ise, önlemi şimdi-den alınsın da, sonraya hiç bir pürüz çıkmasın isteriz.

- Aykırıya önlem kâr eder mi, Efendimiz? Devletler de, insanlara benzer. Eğrisi doğrusu, hırlısı hırsızı, huylusu huysuzu, kerimi zalimi ve uygunu aykırısı olmasın mümkün değil!.. Bu yüzden, tıpkı insanlar gibi her devlet, kendine göre bir yol tutar. Ne var ki, ister devletiniz gibi eski ve köklü olsun!.. İster eski uyruklarınız benzeri, yeni, kendi küçük amma, hırsı boyundan büyük bulunsun devletlerarası bir sözleşmenin temel koşullarını bilirler. Hangi insan, kendi emek ve çabasıyla elde etmediğini hak... Hangi devlet, kendi mührünü basmadığı bir bağışı yetki sayabilir? Tutunuz ki, biri boş bulunup saydı. Ossaat, karşılıklılığın getirdiği bütün yükümlülükleri de birlikte üstlenir.

- Bu, devletlerin karşılıklı hak ve yetkilerini belirleyen sözleşme, anlaşma, antlaşma gibi şeyler için geçerli değil mi?

- Onun koşulları ayrı Efendimiz!.. O hal, karşılıklı güç veya rızaya dayalı bir zorunluluk. Cennetmekân Babanızın imzaladıkları Kütahya Anlaşması güce örnek ise Ticaret Antlaşması rızanın örneğidir.

- Bizi kaygılandıran ne o, ne fermanımızdaki haklardır!.. Kulun, hakkını artırmışız n'ola! Üstelik verilen, Ticaret Anlaşmasıyla *ecnebiye* tanınanın, kendi kullarımıza da bağışlanmasından öte değil.

İlk kez, sözcükleri ararcasına yutkunmaya durdular.

Bitirmediklerini bile bile, sözlerinin arasına giremezdim.

Lâfın önünü açmak için bile olsa, terbiyeme sığdıramam.

Katlanılması çok zor sessizlik, ne kadar sürdü bilemiyorum. Sonunda aradıklarını bulmuş olmalılar. Hafifce kıpırdandılar. Mubarek sesleri, çağılayan gibi kulaklarımı yıkamaya başladı;

- Bazılarının, hak, yetki ve sorumlulukları birbirine karıştırması kaçınılmaz görünüyor. Bunlara dayanan bazılarının, bir takım isteklerle üstümüze gelmeyeceğinden emin olabilir miyiz?

- Olamayız Hükümdarım! Kişi kişinin rakibi veya hasmı. Lâkin, devlet devletin düşmanıdır buyrulmuş! Bir devlet, diğerlerinin pundunu bulur.. Dış geçirebileceğini hesaplar da bir şey dayatmaz.. Çıkarı olmasa dahi, karşısındakinin zararına girişimde bulunmaz... Gocunacak yaraları kaşıyarak sancıları azdırmazsa, devletliğinden kuşku duyulmaz mı?

- İşte endişemizin kaynağı budur!.. Durup duruken kendimiz yara açıp dert üretirsek, sopayı elimizle uzatmış olmaz mıyız?

- Durup dururken olsaydı Efendimiz, böyle bir girişimin gereği var mıydı? Keşke buyurduğunuz üzere olsaydı. Ne Cennetmekân babanız Mahmut Han-ı Sâni, yenileşmeye karar buyururlardı. Ne biz cumhur cemaat diyâr-ı küfre yollanıp yapılması gerekeni incelerdik? Ne zat-ı devletleri, günlerdir uğraşırlardı? Devlet-i âliniz, atalarınız zamanındaki güç ve görkemiyle, alemlere nizam vermeyi sürdürür... Kullarınız, yatıp kalkıp sağlık ve esenliğinize dua ederlerdi. Ne yazık ki devletiniz, o devlet değil. Küffar fare sürüsü olmuş, ambarınıza dadanmış. Bir yandan, duvarı berkitecek, öte yandan ziyanı engelleyeceksiniz. *Hikmetinizden sual olunmaz!* Neylersiniz ki, bunun başka bir ilâcı yok.

- Haklısınız!.. Devraldığımız kargaşa, ödün dayatıyor. Kulun hak sahibi olması, nasılsa ödevimiz. Hükümdar niye vardır? Rahat, huzur ve güven için. Bunu sağlayacak her girişim, devletin yücelmesini sağlar. Düşünce ve kararımız o konuda kesin. Elbette, kullarımızı ele üstün tutar, daha yetkin görmeyi dileriz. Küffara verileni onlardan esirgemek yazıktır. Ne var ki bağışımız, yeni isteklere yol açmamalı.

- Kul hakkına razı gelsin, elde görüp özenmesin yazılı mı? İs-

tekler olacaktır. Bağış ve hadden aşırısı önlensin buyrulmaktaysa, tez zamanda derlenip toparlanmalı ki, ileri gidene dersi verilebile!..

- Turalım derlenip toparlanmamız hesapladığımızdan uzun sürdü! Bu konuda Husrev lala gibi bir tilki yanılmışsa, biz haydi haydi aldanırız. Kaygımız o zamanadır. Yeni yeni dayatmalarla karşılaşıl-sın istemeyiz.

- Her dayatmanın bir karşı dayatması vardır Efendimiz!..

- Güçler denkse, doğru!.. Değilse, neylenir?

- Devlet kudrettir Hünkârım!.. Kudretini tüketmişse dayatma olsa da olmasa da, işi bitik! Zaten yüce fermanınızla yaptığınız, biraz da, öyle bir durumun hazırlığı değil mi? Kudretten düşüp dayatmayla yürürlüğe koyacağınızı, şimdiden bağışlamak önalmaktır. Ve takdir buyurursunuz ki, her önalma, aynı zamanda, önlem almadır.

- Neyin önlemini almakta olduğumuzu da bir anlayabilsek!..

- Dayatmaya kalkanın, bedel ödemesinin önlemini!..

- Bakalım kabul görür mü? Bedele koşmak başka... Ödetcil-mek daha başka bir şey!.. Vermezse!..

- Alamaz!.. Ödemeye koşuluysa, uzatmaya da gücü yetmez.

- Ya hak sayar da, mutlaka isterse?

- Hak saymayı, haketmesi gerekir!..

- Haketmiyor mu bu fermanla?

- Gerçekten ediyor mu?

- Haktır diyoruz!..

Tam, “diyoruz,” demek üzereydim. Yutkunup kaldım. Hakkın var olması başlı başına bir kazanım değil mi? Haketmek, almaktır. Hiç kimse, hiç bir biçimde bir daha yan bakamaz. Bağışlamak, dediğim gibi, önlem olsa bile, hakkı ortadan kaldırmaz ki!..

Hazıra konan, kullanamaz. Doğru!..

Kullanılmaması, var olanı yoketmez!..

Al sana, aynı geçerlilikte bir doğru daha.

İkileme düşer düşmez kaygılarına hak verdim.

Hak bağışlamaktan yana, hiç bir çekinceleri yoktu.

Dileycene dilediğinden artığını bağışlamaya hazırdılar.

Lâkin, zerresinin kullanılmasından pek ürkükleri belliydi.
Sezgilerim doğru da buna gerçekten takıldılarsa, *Tanzimattan*
bir anda vazgeçer. Bütün emekleri boşa harcamakta bir an duraksamazlardı.

Birden, Al-ı Osman'ın öcü aklıma geldi.
Tüylerim diken diken oldu da, bedenime battı.
O an içinde bulunduğum durum, dehşet vericiydi.
Suyuna gitsem, Devletin kurtuluşunu engelleyecektim.
Dikine gitsem, daha beter!.. İçimde hep, bir acaba, kalacak.
Sade, benim içimde kalsa, yine de öpüp başıma korum.
Her aksamada, yüce Efendimizin de, aklına gelecek.
Ve bir de kötüsü gelirse, ölüm bizim kurtuluşumuz.
Al-ı Osman aldatılmışlık duygusuna kapılmasın.
Nice bir öç aldıklarının, en yakın tanıyıyım.
Yine de, onun tek borçlusu ben olacağım.
Gayri ocağımız söner, adımız batar.
Çocuklarımıza da bu utanç yeter.
Hey yüce Allahım!..
Bunca çok muydu günahım?
Emr ü yasağına aykırı neyledim?
Böylesine ağır bir cezayı hakettim?
Aciz bir kuluna bu cziyet reva mıdır?
İki ucu boklu bir değneği kim yalayabilir?
Birden derin korkuların içine bandım çıktım.
İçimin içinde, verdiğim sözün alazını yakaladım.
Efendimizi *ikna* gibi bir ödev, benim için çok büyük.
Lâkin onuru, her *fâniye nasip* olmayacak kadar uluydu.
Hazırladığımız değişimin çok yararlı olacağına yemin ederim.
Devlet-i âlinin gerilemesini, başka türlü durdurmak olası.
Kötüsü gelir diye, can telâşına düşmenin anlamı yok.
Kendi lafımın tuzağındayım. Kul devletin tutsağı.
Yani neresinden baksam, hıyanet kaçınılmaz.
Engellemeye kalkışsam, kendime aykırı.

Bunca emek ve hizmet sahibine hıyanet.

Kışkırtırsam, sonrasında kopabilir kıyamet.

Hıyanetle kıyamet arasında sıkışan neyler?

Ya dehşete düşerek, yükü üstünden yıkıverir.

Ya kelleyi kumara sürüp, sorumluluğu üstlenir.

Madem, kul boyunduruğuna girmişiz. Çekeceğiz!..

Can telâşını geride kaldı. Şimdi de kanıtlayacağız;

- Diyorsunuz evet!.. Lâkin bunu bir dayatma sonucunda kabul buyurmuyorsunuz. Yüce iradenizin tek yanlı bağışı olan her güvence, hükümrânlığınızı tartışılmaz biçimde içinde taşır. Buyurduğunuz hakediş, ancak ve ancak, bir büyük yenilgi sonrasında bulunulmuş *taahhütlerden* doğar. Bağış ne zamandır, hak olmakta?

- Haktır, demedik!.. Sayarlarsa!..

- Çeker alırsınız ellerinden, hakedebilirlerse hakları olur!..

- Ya dayatmalara dayanamayacak durumda bulunulursa!..

- Yüce fermanınızdaki hükümler, o koşulda zaten verilecek olanın ötesinde değil ki, korkuya yer açsınlar!..

- Öyle ya!.. Biz, hiç bir baskı ve dayatma sözkonusu olmaksızın, reaya ve beraya kullarımıza, bir takım hak ve güvenceler bağışlıyoruz. Gün geldi, bunlar devlete zarar verdi mi, kaldırınız fermanı, olur biter.

- Devlet hükmeyledikten sonra, olmaz demekliğe kulun hakkı yok. Meğer daha güçlü bir devlet haklara sahip çıka. Ve dahi, Allah muhafaza, ordularınızı bir kadar kıra.

- Anlaşıldı! Önalmanın erdemine biz de katılırız. Hiç bir zorlama olmadan, alınan karar da, verilen hüküm de. bağıştır. Zorlamanın yolu da açık. Savaş ve yengi! Kul devletin tutsağıdır... İyisi geldiğinde hamd-ü senâ eylemeli, kötüsüne nasılsa katlanırdan kasteylemediğiniz bu mu?

- Başka ne olabilir?

- Zorbalığa fetva vermiyor musunuz?

- Allah bulunduğunuz yerden ırak etsin Hakanım!.. Dilerim, sizi devletinizi ve *ahfâdınızı* o sapkınlıktan korusun!.. Çünkü zulm ile

devlet kurulur da, tutunamaz. Ne var ki, gerekip de kaçınılmaz olsa dahi, kulun çaresizliğinin çaresini vicdanınızda duyacağınızdan hiç kuşkusuz yok!.. Bu yüzden, madem kul devletin tutsağıdır. Adl ile zulumden birinin tutsaklığı Hükümdara kalır. Çünkü egemenlik, her türlü kayıt ve koşuldan âzâdedir. Ve öyle olduğu için de, mazluma hizmet ne kadar haksız, zalime zulüm de, o kadar gerektir. Yargılayan ve esirgeyen yüce Tanrım, yardım cylesin.

- Lâkin biz küffara, mülkümüzde suç işleyen *Ecnebiyi* yargılama hakkı verdik. Böylece buyurduğunuz o hak ve görevden kendi isteğimizle vazgeçmiş olmuyor muyuz?

- Devlet, yetkisinin birini terkeylerken, binini devşirir. Suçlunun yargılanması mı önemli, yargıcın kimliği mi?

- Yargı devletin en başat yetkisi değil midir? Adalet başka nasıl sağlanır? Bir bölümünü terkeylemek, içimize sinebilir mi?

- Terkeylenen yeni bir şey değil ki, Efendimiz!.. Zaten var olanı, azbiraz yaygınlaştırmaktan ibaret. Atanız Fatih Mehmet Han-ı Sâni'den beri, sade Galata Balyoslarına tanınmış olan bir yetkiyi, İzmir, Selânik, İskenderiye ve Beyrut konsolosluklarına da bağışlıyorsunuz. Hepsi bu!..

- Siz ki, sırası gelir, zorunluluğu doğarsa, egemenlikte zulme yer verecek kadar saygılısınız. Böyle bir bağışta nasıl sakınca görmezsiniz?

- Buyurduğunuz nedenden ötürü Hakanım!.. Varsın kâfiri, kâfir yargılasın! Bu töreye aykırı değil ki! *Reâyayı* zaten başından beri, kendi mahkemesi yargılamıyor... *Şer'an* yargı gerekse, kurul iki tarafın eşit temsilcilerinden oluşmuyor mu? Suça uygun ceza verilme-yip adalet duygunuzu incitmelerinden çekiniyorsanız çaresi yok değil ki! Hele öyle bir halteylesinler! Mülk-ü Şâhânenizde adalet neymiş bir iyice anlarlar.

- Yargı yetkisi onda ise, anlatılabilir mi?

- Yargı yetkisi onlarda olabilir. Lâkin kayıtsız koşulsuz egemenlik sizde. Tıpkı yüzyıllardır olageldiği gibi. Görürsünüz öyle de gidecektir.

- Sözüünüzün güvencesi nedir?

- Şimdiye kadarki uygulama!..

- Doğrusu, rahatsız olduğumuz söylenemez!.. Ancak, Der-i Saadet el altında... Her bir şeyi sürekli gözlemek olası. O yüzden, bir aykırılık görülmedi. Hatta çok zaman, uzlaşmazlıkları yekdiğerine karşı kullanma fırsatı bile verdiği söylenebilir. Lâkin taşra, gözden ırak. Gereken titizlikle ilgilenilemezse, kötüye kullanılmasından üzülrüz.

- Herkes, bağışınızı yaraşır kullanmaya koşulu. Aksi takdirde, en büyük zararı yine kendileri görür.

- Tedbiri bulmuşcasına güvenlisiniz. Açıklar mısınız?

- Suçun işlendiği yerden, mahkemeye... Ordan sıvışılan deliğe kadar, adaleti zedeleyenlerin geçeceği her karış toprak, hükmünüze ibadet eylemekteyse, ne gam!.. Yol varsa, menzil ve derbent de vardır.

- Vardır da, uygulanabilmekte midir? Hiç unutmayız. Babamız Cennetmekân söylediğiniz türden bir olay yüzünden hasta olmuştu.

Bir an, sesleri solukları kesildi.

Aynı üzünce daldıklarını sezdim.

Susuyorlarsa ağız açmak haddim mi?

Konuşmalarını beklediğim iyi olmuş;

- Hareme girdiklerinde oradaydım. - Diye yeniden başladılar. - Öfkeden her yanları zangır zangır titriyordu. Kadınlarla ağalar çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Öyle zamanlarında üstüne varılmadığı bilinir. Evlât atasını dertli görür de duru mu? Yanlarına sokulduğumuzda irkildik. Ağlamaklıydılar!.. Hiç unutmuyoruz. Daha biz sırnaşmadan, kendiliğinden boşaldılar. Bir devlet, egemenliği kendi zorbalığının hükmünde sayan iktidar sahiplerinin elinde utanca banyor, buyurdular. Zorbalığı incelikte bağdaştıramayan devletli, inceliği zorbalığa tutsak eylemekte. Bari sonunu getirse ya!.. Zoru görende pes eyleyip bizi utançlara garkeylemekte. Sen sen ol, aykırıyı adalete uyduramıyana güvenme, buyurdular.

Yine susmuşlardı.

Derin sessizlik, ürkünçtü.

O anı yeniden yaşar gibiydiler.
İçim sızladı. Yüreğim paralandı.
Bir Londra gecesine geri döndüm.
Anlaşma taslağını hazırlamaktaydık.
Paşa, Der-i Saadetten yeni dönmüştü.
Sıra yargı maddelerinin hazırlığına gelmişti.
"Aman dikkat edelim," diye buyurmuşlardı.

"Sarım Efendi, çok tuhaf bir olay anlattı. William Churchill nam bir İngiliz keşeresi, Kadıköyünde ava çıkmış. Gözü mü arızalı. Eli mi sakar bilinmez. Tavşan niyetine kuzusunu otlatan bir çocuğu yaralamış. Herifi, azbiraz hırpalayarak tutukları gibi Üsküdar Kadılığı'nın zindanına tıkıvermişler.

Ponsonby ahmağı, eline devleti sıkıştırarak bir koz geçirir de, duru mu? Hemen işi büyütmüş. Kapitülasyonları öne sürerek, başlamış tepinmeye. İngiliz kâfirini, yaka paça elceğizine teslim eylemişler. Kâr etmemiş. Ona göre, Devlet-i âlinin kadıları, bir İngiliz'i tutuklayamaz... Zaptiyeleri hırpalayamazmış! İngiliz Devlet-i fahimesinin onuruyla oynanmasına izin verilemezmiş.

Sarım Efendi, herif elinden gelse, savaş açacaktı, diyor.

Devlet-i âli, özür dilemedikçe, işin erdini bırakmamaya adanmış kâfir. Bab-ı âli, Churchill'i bulmuş. Eline bir gazete imtiyazı... Cebine birkaç yıllık sermaye sıkıştırarak gönlünü almış.

Lâkin Ponsonby'yi inadından vazgeçirmek ne mümkün!..

Churchill'in rızası bile hiç bir işe yaramıyormuş.

Sonunda, olay ister istemez yüce Efendimize yansımış.

İyi ki, o günlerde gelmediniz dedi Sarım Efendi. Mecbur iken, Bab-ı Humayun'a gitmemek için ölümlü döşegine girenlerimiz vardı."

Tam iş üzre bozguna uğramanın ürküsünde donup kalmışız.

Hristo kâfirinin kıs kıs gülerek, süzmesiyle şaşkına döndük.

Biz karalar bağlayıp ağlamaya hazırlanırken, o gülüyordu.

Elbirliğiyle üstüne yürüyeceğimizi tez anladı imana gelesi.

"Ben bu Scrasker Paşa'da hiç iş olmadığını bilirdim de, bu kadar ahmaklığı konduramazdım." Der der ez, işi gücü bıraktık. Başta Paşa, leş gibi şarap kokan ağzının içine bakmaya başladık.

“Yahu bu Ponsonby sapkını tepçilerinde tepinmeye Beyoğlu’ndan Cağaloğlu’na, uçarak mı gelmekte? Serasker serasker olmalı ki, insanı tavşan sayan bir avcı bulamıyorsa... Deryayı harman sayan bir hamlacı bulup da, kayığına vuruvermeli... İşte o zaman Devlet-i âli, şanına yaraşır bir törenle, özürün âlâsını nasıl dilermiş, cümle âlem hem görmeli, hem öğrenmeli,” diye kestirip atınca yerimizden uğradık.

Yüreğine İslâmın nuru doğası kâfir!..

Sanki ağzından süzme bal damlamakta.

Ettiği iki lâfla, bize devletin gizini açiverdi.

Demek ki, devletin daima iki yüzü olmalıydı.

Dış yüzü yumuşacık, sevimli ve pek incelikli.

İçyüzüyse, dinsizin hakkından gelen imansız!..

O yüzden yüce Efendim, o anın üzüncünü yaşarcasına derin derin soluklanırlarken aklıma gelenleri derleyip toparlama fırsatı doğdu.

Benden yanıt beklediklerini sezince, tüm cesaretimi toplayarak;

- O yollarda nice avcı.. O menzillerde nice hancı.. O derbentlerde nice eşkıya eğlenmekte Hünkârım!.. İt iti kırmışsa, ne gam!.. Al-laha hamd-ü senâlar olsun. Mubarek ellerinizi yuma vesilesidir!..

- Lâkin bu tür bir uygulama, devlete yaraşır mı?

- Adaleti zedelemek yargıya yakıştıktan sonra!..

- Öyle ya!.. Hilekâr hileye, desise erbabı desiseye katlanacak!..

Düzene uyansa, adaletle kavuşacak. Pek güzel de, bütün bunları, yerinde zamanında görüp gereğini işleyecek, yetkin kul nerde?

Kendi yetiştirmem olmasa, hayretlerden hayretlere düşeceğim.

Bir insan, bunca kısa zamanda, bunca yetişebiliyor muymuş?

Al-ı Osman’ın en safı cin olmadan Şeytan çarpmanın ustası!

Lâfi neresinden alıp da nereye dayayacağını önceden kestirmenin imkânı, mümkünü yok!.. Allahtan, Reşit Paşa ile Hristo kâfiri sayesinde bu tür sınamalara şerbetliyiz.

Hiç zaman yitirmeden;

- Bir *Daire-i Mahsusa* oluşturulur yüce Efendimiz, - dedim çık-

tım. - Allah devletinize, yarar ve yetkin kuldan yana pek cömert

davranmıştır. Sıkı bir eleme ve eğitim gördüler mi, yara soğumadan tuz basmanın da kuş uçmadan kafes kapamanın da piri olur çıkarlar.

- Bu külfetten yüksünmezseniz, uygun buluruz. Çünkü, böyle ağır bir sorumluluk, sade bilgi ve beceriye emanet edilemez. Akli ve vicdanı, adil hükümlanlıktan yoksun bir hamhalat, niyetimizi kötüye kullanır.

- Haklısınız Efendimiz!.. Hem de yerden göğe kadar!.. Gerekeni kutsal adınıza işlemekle yükümlü kul, gönüller fethetleyip dua ve *senâlar* kazandırır. Yüreği mühürlü bir zorba ise, üstelik bir de devlet kudretiyle donandı mı, sırçacı gediğine girmiş file döner. Gayri kuyumcu titizliğiyle işlenmiş bir nice iş var ise zulmün delili olarak ortalığa saçılır. Güveniniz ve buyruğunuza yaraşır olabilmek, tek onur kaynağıdır.

Günlerini boşa geçirmediikleri, her hallerinden belli olmakta.

Kararlarını azimle uygulamanın ayrıntılarını bile düşünmüşler.

Hiç zaman yitirmeden değişimi başlatacakları apaçık ortadaydı.

- Bugünden tezi yok!.. Siz Daire-i Mahsusa'yı oluşturun. Biz, şu fermanı bir yol daha gözden geçirelim. - Deyince, onurumun sona erdiğini kavrayarak, dizlerimin üstünde yere kaydım.

Tam geri geri kapıya yöneliyordum ki;

- Reşit Paşa, bu ağır yükün altından kalkabilir mi? - Sorularıyla olduğum yerde donup kaldım.

Başından beri beklediğim, en sonunda suratıma çarpmıştı.

Çaresiz, olduğum yerde sallanarak, içimi boşaltmaya başladım;

- Zat-ı devletlerinin güven ve buyruğu ile altından kalkılmayacak yük olur mu Efendimiz? Paşa, Cennetmekân babanız Mahmut Han-ı Sâni'nin akranları arasından özenle seçip işlediği bir mücevherdir. Akli deha, bilgisi âlâ, görgüsü *mücellâ* bir kuldur. Kaç yol kaç açmazda, başımızda bulunmasından Allaha hamdeylediğimi saymakla bitiremem. Sadece bendeniz değil, kendileriyle tanışma talihine cren herkes, çok kısa zamanda, üstünlüğünü anlamakta gecikmez. Evropa çok kısa bir zamanda, devletinizin yüce erdemini kabul eylediyse sayelerindedir. Hükümdar ya da kul!.. Devletliyle

hizmetli... *Münevver* yahut *avam*, kiminle bir iki laf cylese, gönlünü avucuna alıvermekte eşi yok. Kişisel imkânını çoğaltacak nice fırsat doğdu. Hiç birinde, hiç bir sınırı, ne zerre kadar aşılar, ne de aşırıtlar. Bir nice zorlukla karşılaştık. Yine de, irade-i hakaninin son ucuna ulaşmasını sağladılar. Dilerim Allahtan, ömrünü uzun eyleyerek Devletinize bağışlaya. Çünkü Hünkârım, böyle âdemler yüz yılda bir, bir Hümâ gibi gelir, devletlerin yazgısını değiştirip kaybolurlar. Ne mutlu bize ki, bu yüzyılın talihine biz kavuştuk.

- Biz de böyle düşünüyorduk, - der demez derin bir soluk aldım. Hakanın ağzına umduğu sakızı sunmak, her kula nasibolur mu? Yeniden sürünmek üzereydin ki; - Öyleyse, sizinle bize çok iş düşecek, - sözleriyle yere kapandım. Geri geri kapıya ulandım.

Okuyordu.
Birden irkildi.
Bir şey sezmişti.
Eski bir tat vardı.
Belleğini silkeledi.
Bir türlü çıkaramadı.
Fakat okuyamıyordu.
Yeniden baktı Divan'a.
Sezgisinde yanılmıyordu.
Sanki bu dizeleri tanıyordu.
Sözleri evirdi çevirdi, olmadı.
Dizeleri sıralaladı, çıkaramıyor.
Yineledikçe, daha çok kıvranıyor.
Sanki belleği, herşeye kapanıyordu.
Ayırımında olmadan şiiri ezberlemişti.
O an, duyumsadığı tadın adresini buldu.
Dizeler okundukça, Nef'i'yi çağırıyor.
Birden aradığını bulmanın sevinciyle kasıldı.
Bilgeyi, suçüstü yakalamanın keyfi bambaşka.
İnsanı, kendi gözünde, onun katına yüceltiyor.
Hatta birazcık kendini beğenmiş olsa, sırtaracak.

Fakat, özgeçişinin baskısı onurunu çabuk yendi.

“Okuyanı kandırmak ne zormuş meğer Tanrım!..

Konfiçyus’tan Yunus’a, bilenler nasıl da haklıymış.

Kolay yönetmek istiyorsan, okumayı yasakla!..

Adil yöneteceksen, herkesi yükümle okumakla!..

Ve al Konfiçyus’u vur bizim bilgeler bilgisi Yunus’a;

Yunus, sözü eğri büğrü söyleme,

Seni de hesaba çeken bir Molla Kasım gelir.

Geldi işte o ukalâ dümbeleği. Foyan meydana çıktı koca Vezir.

Öyle ya, sen olsa olsa bir Sadrazamsın. Oysa Nef’i, öyle mi?

Ben, cihan-ârâ şehemşâh-ı ma’niyim,

Sözlerin de padişahı, kâmranıdır sözüm, diyor apaçık.

Söz sultanı karşısında, haddini bilmeyen Cihan Padişahı, pezevenk olup çıkmakta Koca Ragıp Paşam!.. Aradan yüzyıl on Cihan Padişahı geçse n’ola? Bir Nedim, bir Şeyh Galip, hatta Fitnat Hanım olmadıktan sonra, nene gerek senin nazım? Yak çubuğunu, bencileyin, sal dumanını, söz sultanlarının şiirini okuma onuruyla yetin.

Dağda doruk varsa, tırmanmamak insanlığa aykırı.

Kendini altıyla sınamak, kendini aşağılamaktan öte nedir?

Üstüyle yarışa girmeli ki âdem, kendi sınırlarını zorlayabilsin.

Demek Nef’i, kendi dönemini kurban edilecek kadar etkilemekle kalmamış. Sonrakilerin de tamamını hükmünün altına almış. E, kolay mı söz sultanlığı. Sadi-i Şirazi gibi; *Kalmak mı istiyorsun Hünkârım? Bırak taştan anıtları. Okunabilir bir dize yaz, unutulmazsın.* Dediğini, kim unutursa, özenir, öykünür ve yine unutulur.

Bu işin ustası, yerini pek iyi bilmektedir.

Sadi Gülistan’a; *Dünya durdukça rengi ve kokusu solmayacak bir Gülistan yapacağım,* diye başlar. Hugo kralına; *Sen yolcusun, hense hancı,* demektedir duraksamaz.

Kim haklı, diyebilir mi biraz okumuş olan?

Tiranların hepsi de, geçip gitmiş bu dünyadan.

Yalnız adlarıyla, acıları kalmış yeryüzüne yadigâr.

Kurbanlar, okuya öğrene bilenlerin yüce gönlünde.

Her geçen gün daha da sağlamlaşan, sevgi tahtları kurar.
İnsanlığın iyi, doğru ve güzellik serüveninin kâşânelerinde.
Kim istemekteyse buyursun, yeri hazır seçimini beklemektedir.
Ya devletin tozlanmış arşivlerinde, ya insanlığın sevgi sclinde.
Ne dersin Koca Paşa, *rahbenâ*, *hep bana mı?* Ne yazık!..
Bu hesaba yer yok, tarihin o kalın, kara kaplı defterinde.
Ya kn nimette olacak, vezirliği damatlıkla pekiştirip.
Ya canın Cennette, alkışı hak etmiş tüm kurbanlar gibi.
Benzemek, yknmek, *nazireler* yazmak kâr etmiyor.
Petkanı sıkacaksın sıkabildiğince. Hepsini aşacaksın.
Tehlike sanma sakın aşılmayı... Gerçek başarı odur.
Nef’i’ce aşılmasaydı Baki’yle Fuzuli, temel mi olur?
İşte elcbi Ragıp Paşamız, bu iş bu kadar zordur.
Üstelik bununla da yetinmez, insanlığın gnl.
Bir de, üstüne çıkıp tepindiği bile olabilmekte.
Balzac, haklı imiş, horlanmalardan yakınırken.
Çıkarım zedclenebilir, demez de ödlele takımı.
Uğraşı boşa!.. Amma kötü şey, der de çıkar.
Yani nerden bakarsan, suçun büyük olacak.
Ya dlele sofrasında çerez olup yeneceksin.
Ya zorba bayramında, kurban edileceksin.
Zamanın kollarına sığınmak neye yarar?
Okunabilirliğini, tutturamadıysan eğer.
Orda da, ellerinde sarraf terazileriyle.
Molla Kasımcıklar hazır bekler.
Eleştiri acımasızdır, katlanacaksın.
Sanatın saf gerçeği *maalesef* böyledir.
Kanınla retmen, yetmemekte tüketene.
Canını da, beğenisine bedel eyleyeceksin.
Bu eski kural, deme! Bugün de değişmedi.
Yedi iklim sekiz ynde, aynen yrlktedir.
Has ozan can pazarında, bir pula kurban giğer.
Bayağı taklitçisi, *tâc-ı tırâz* olur başlarda gezer.

Duyarsızlık değildir bu!.. Şimdi daha iyi anladım.
Ürküten, satılanla satılanın, bozulmaz ortaklığıdır.
Ve elbette, kendi yozlaşmalarını dayatma hevesleri de!..
Tutar mı? Bunca yüzyıl tutan, neden yinelenmiyecekmiş?
Sanatçı da insan!.. Çıkarcısı, ürkeği, serçe kadar ödleği var.
Ve satu-bazar esnafı, beş on kişiyi kandırabilirse pazarlıkta.
Sanatçı, yüz, bin, onbinleri yanıltamasa da, özendirir ya!..
Kısa günün kârı, daha ne olsun? Gerçekler gizlenebilir.
Yapay yaşamlar, bir zaman için onun yerine geçirilir.
Vur patlasın, çal oynasın, bir ömrün süresi nedir?
Sonra yeni bir devrân, yepyeni bir âlem başlar.
Ve yeni baştan, âsude bahar ülkeleri kurlur.
Yıllar geçer, hatta bazen yüzyıllar devrilir.
Yozlar gider... Yozlaştıranlar yocu edilir.
Gerçek bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar.
Ve has sanat, yeniden kendini gösterir.
Çünkü, yozanlar da gerçeğe teslim olur.
Kurtuluşun yollarını, aramaya başlarlar.
Gerçek acı, katı, kesin ve dahi keskindir.
Taş olur da. kaçanların bile başına vurur.
Nef'i'den Nedim'le Naili'ye yuvarlanan şiir.
Dönc dolaşa, Galata Mevlevihanesine gelir.
Şeyh Galip, zıplayıp çöreklenir şiirin postuna.
Dedeliğin postuna hakkıyla çöreklandığı gibi.
Hay sağolasın Paşa!.. Burnumun direği sızladı.
Üstadsız şiiri tartışmak zor, fakat elden ne gelir?
Herkes gitti, yapayalnız kaldık biz bu meyhanede.
Ben doldurur ben içerim, inat olsun diye Nesimi'ye!..
Hu, çcker misin?" Demekteydi ki, babası kapıdan girdi.
Gözlerini kırıştıtararak, kitaplığın kandil aydınlığına alıştırdı.
Elinde, özenc bezenc *istinsah ettiği* kitabı görünce pek sevindi.
Hızla yaklaştı.. Altın bezekli cildi gördüğü an Divan'ı tanımıştı.
Koca Ragıp Paşa yazmasından, kopya edişini anımsadı. Yüzün-

de beliren sevecenlikle oğluna baktı. “Şeytan dürtüyor bunu,” diye geçirdi içinden. “Neyi, ne zaman, yapması gerektiğini gösteriveriyor. Ve o da hiç duraksamadan, önümüz sıra seyirtip gidiyor.”

Oğluyla öğünmenin sıcaklığı yüzüne yansdı.

Yanakları al al, gözleri kandil şavkıyla parıldadı.

Refik’i okşuyormuşcasına kitabın cildini sığazladı;

- Ben senin yaşlarındayken pek severdim Koca Ragıp Paşa’yı.

Tam bir Bektaşî *rindi*, gerçek bir devlet adamıymış. On parmağında on marifet, dedikleri cinsten. Konup göçmediği dal, görüp yaşamadığı hal kalmamış. Üstelik bayağı şair de!.. O zaman şu dizeleri beni pek çarpmıştı, diyerek az önce uyarı zillerini çaldıran bölümü ezberinden okumaya başladı;

Ne zaht-ı hakim-i şer’i, ne hükm-i zabıt-i akli, / Cünun iklimini seyreyleyenler; râhatın söyler, / Miyan-ı güft-ü güda, bedmeniş ihâm eder kubhun, / Şecâat arzederken merd-i Kıbtî, sirkatin söyler.

Öyle içten, öyle inanarak, öyle tane tane okuyordu ki, her söz bir kez daha Refik’in içine işledi. “*Ne yargılayanın yasal tutanağı, ne yönetenin akıllı kararı, / Çılgınlık dünyasını seyreyleyenler rahatlığını söyler, / Çirkinlik, karahuyulunun kendi kuruntusunun dedi-kodusu / Çingenin kabadayısı, yiğitliğini anlatırken, hırsızlığını söyler.*”

Tadına yeni varmışcasına, “Atasözü gibi,” diye düşünmeden edemedi. “Galiba hakkını yedik Koca Ragıp Paşa’nın? Şiirdeki crişilmez doruklardan biri değil belki. Fakat, dizelerdeki bilgelik de yabana atılmaz. Doğrusu, çok ilginç.” Diye düşündüğü anda babası;

- Koca Ragıp Paşa’yı incelemenin tam zamanını seçmişsin, - dedi içtenlikle. - Rahmetli babamın, anlata anlata bitiremediği az kişiden biri de odur. Çocukluğumun masalıydı. Aklım erer ermez, kitaplığına daldım. O zamanlar Lânga’da oturuyoruz. Mustakimzade’nin düzenlediği yazma Divan’ıyla, Ahmet Nüzhet Efendi’nin derlediği *Telhisat*’ı kopya etmek için az uğraşmadım. O ara okuduklarını da bir gözden geçirdim. Saygım ve sevgim daha da çoğaldı. Babama hak verdim. Çocukluğumun masalıydı belki. Tanıdıkça gençliğimin destanı, oldu. Üç Padişahın Sadrazamı. Ve yine de ön-

rünü Allahın takdiriyle tamamlıyor!.. - Duvar saati üç vurmaya başlayınca, sustu. Dudaklarını kıpırdatarak üçe kadar sayınca ıvecenleşti. Kıpırdana kıpırdana; - Babamın yaptığı gibi uzun uzun anlatmak isterdim. Bağışla! Haber geldi. Paşa Saray'dan çağırılmış. Ola ki, bize gerek olur. Biz yalıda bekleyeceğiz. Duruma göre Galip'le haber erteştiririz. Bir yere ayrılmayın demeye gelmiştim.

Hemen ayağa kalktı Refik.

Ellerini önünde kavuşturarak;

- Emredersiniz Efendim, - dedi. - Zaten bizde buluşacaktık.

- Bu iyi!.. Gider gitmez Galip'i gönderirim o halde. Haberi birlikte beklersiniz, - diyerek çıkarken durakladı; - Ragıp Paşa'yı merak ettinse, Vasıf Efendi pek güzel anlatır. Onu da *istinsah etmiştim*.

- Hay hay, hemen okurum efendim, - derken babası çoktan çıkıp gitmişti. Kalkmışken doğru sağdaki vitrine yürüdü. El yazmaları arasında Vasıf'ın tarihini çıkardı. Karıştıra karıştıra yerine döndü.

Okudukça; "Gerçekten efsane sayılmaya değer bir devletlü imiş," demekten kendini alamadı. Vasıf Efendi; "*Büyük bir âlim, devlet adamı, şair, edip ve insan-ı kâmil denilmeğe seza ve sadr-ül-vüzerâ elkalına reva bir vezir-i-bi-hemta idi,*" demekte yerden göğe haklı!..

Kapının gürültüyle ardına kadar açılmasıyla irkildi.

Doktor, önüne Şetaret Kalfa'yı katarak içeri dalmıştı.

Karşılama için ayağa kalkıp yürüdüğüne pişman oldu.

Kalfa elinde tepsiyle çoktan odanın tam ortasına dikilmişti.

- Haklıymışsın kalfa hatun, - diye kışkırttı dadıyı. - Eline bir kitap aldı mı, dünyayı unutuyor bu Refik molla!..

- Ya doktorum!.. - Onayıyla fırsatı yakaladı Kalfa. Merdivenden düşeli beri, Doktor Fuat kendisiyle bütünleştirdiği şeyler arasına girmişti. - Başını kitaplarına eğdi mi, yemcelerini, içmecelerini unutmakta çocukum. Halayıklarım, yanına yanaşmaktan korkuyorlar. Azbiraz ısrar edeni öyle bir haşlıyor ki, kızlara haklarını vermeye mecbur kalıyorum. Hanımefendicikimile bendeniz de daim dolanmayı vazife edinemiyoruz. Öyle aç susuz sabahlarımdan akşamları-

ma kadar okuyor. - Derken elindeki tepsiyi dikkat ve özenle masanın üstüne yerleştirdi. - Siz bir şey söyleyiniz! Hem çok yakın dostu, hem de pek bir *hâzık hekim*siniz.

- Bu sizin *çocukun* kafasını Evropalarda bozmuşlar dadı kalfa.

- Tövbelerim olsun doktorum!.. Mubarek ağızlarınızdan yellerim alsın. Hiç öyle şeylerim olur mu? Çocukum diyar-ı-küfrde çok bir derin bilgilerim edinmiştir. Koskoca Efendicikimin yüksek takdirlerine *mazhar* olduğunu kaç kerre gözlerimle görüp kulaklarımla işittim.

- Öyledir de, yiyip içmezse bilgisinin bir işe yaramayacağını neden akıl edemez? Bilgi önce âdemin kendine yaramalı değil mi?

- Bendenize de öyle görünmekte fecm! Kişiye yarar sağlamayan, gayrıya zarardır, diye bir sözüm vardır.

- Bak gördün mü? Ademi aç susuz bırakmaktaysa, deve yükü bilgi sahibi olmanın hiç bir değer ve anlamı yok. Sen ona aldırma Kalfa. Hekim olarak söylüyorum. Bildiğinden şaşma!.. Baktın ki dalıp gitmiş kitapların hayal alemine, daya burnuna yiyeceği. Tut ağzına emziği. Önce dünya nimetinin tadını alsın, sonra üstünde düşünecek laf arasın.

- Başımüstüne Doktorum. Madem buyurmaktasınız, öyle gerekiyor demektir. Bilmeyen bilene uymasın yakışık alır mı? - Derken Refik'in aksi aksi baktığını görür görmez, yelkenleri suya indirdi. - Lâkin, Efendicikim iyidir buyurduktan sonra, biz kim olmaktadır da, fenalık söyleyebilirim? Helbet bir bildikleri vardır. Ve dahi iyisini yaparlar, - diyerek savuştu.

Kalfa çıkar çıkmaz, Doktor kendine yer beğendi;

- Sizi öne sürmesem, zırnık koklatmıyor!.. - Yakınmasıyla kolcuğa otururken, tepsiye uzandı. - Allahtan burdaymışsınız. Yoksa, burnumuzda mis gibi aş kokusu, kanımızda açlığın sancısıyla bir çuval dert dinlemek zorunda bırakıyor ademi. Biraz ağzını yoklayınca, aynı telden çaldığımızı anlamakta gecikmedim. O günden beri, mutfağın kaymağını yemekteyim. Ucundan bulaşmaya niyetliyseniz, - diye tepsinin üstüne pırl pırl dizilmiş meyveleri gösterdi. - Birlikte atıştıralım.

- Sağolun!.. Madem dadının gönlüne girmenin yolunu buldunuz, hak sizin. Afiyet olsun!.. Ucundan kıyısından yanaşırsam, konuk hakkına *tecavüz* sayabilir. Nasılsa az sonra artığını eksikliğini gözlemeye gelir.

- İkramın tümü bize mi? Descenize yaşadık! Bakarsınız, öğlene de börek açmış, dolma sarmış. Üstüne pilavla zerdeyi çektik mi? Oh!

- Lâfi mı olur? Yeter ki, istediğiniz duyulsun. İki eli kanda olsa, mutfağa dalar. Öyle bir sofraya donatır ki, sayenizde midemiz bayram yerine döner. Kolay mı, doktorcukunun gönlünü hoş etmek?

- E, hekimin kârı yoksulun duasıdır buyrulmuş. Biz de hekimliğin şânı budur diye şükreder gideriz. Fakat bazen de kismetimiz açılır. Arada eli dolu gönlü boş varlıklı dullara çattığımız. Gözü tok zengin mutfağına düştüğümüz de olur. Yarasını beresini onardığımız yanaşmanın eli pek hünerli.. Efendisi de hoşgörölü ise karnımız dolyar. N'aparsınız can tatlı!

- Olmasa, dünyaya hükmeden koskoca Kanuni Sultan Süleyman Han; *Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi, / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi, der miydi?*

- Hah tamam!.. Ağzımızdan yine bir söz kaçırdık!.. Gayrı çaresiz çekeceğiz. Aklımızı önüne kattığı gibi, *devr-i dilâra-yı hükümrâniye* alıp götürecektir. Ademe bakın yahu!.. Mubarek, ev ödevi yüklenmiş *mahalle mektebi* öğrencisi. Devlet-i âli'yi, yarına taşıyamıyacağını anladı. - Dediği an kapı açıldı. Mithat'ın kıtız gövdesi içeri süzülürken, Beşir Ağa'nın dal bedeni gölgelere karıştı; - Hay yaşa!.. Tam üstüne geldin Mithat Efendi, - diye yer gösterdikten sonra; - Bizi eski günlerine götürmeye uğraşıyor.

Mithat, ortasına düştüğü söyleşinin neresinden başlayacağını bilemeden oturdu. Soran gözlerini bir Fuat'a, bir Refik'e dikti.

Sessizce yanıtını bekledikleri kararına varınca;

- Avrupaya mı? Daha ne isteriz? - Demekten kendini alamadı.

- Keşke buyurduğunuz gibi olsa, - diye yakındı Fuat. - Oturup çene mi döğçerdik? Çoktan kuş olup burçlarından birine konulmaz mı? Nerde bizde o talih? Refik Efendi, bir gayretle ümüğümüze

çökmüş... Devlet-i âli'yi eski günlerine götürmeye uğraşmakta. Ben can havliyle, eski çoktan eskidi. Onları unut! Koskoca ademler bizcileyin çaylakları de yanlarına katıp yeniye yerleştirmenin gizini aramaktalarsa, eskinin defterini bile açmak suç sayılabilirdemekteydim.

Mithat ipin ucunu yakalamaktan hoşnut;

- Öyle ya!.. Hazırlığımız yeniyel!.. - Der demez, Refik;

- İyi de, yeniye nereye yerleştireceğinizi hiç düşündünüz mü?

Yeni doğmuş bir bebeğe mi? Gelişen bir fidana mı? Yoksa kaç yüzyıllık Devlet-i âl-ı Osmani çınarına m?

Mithat, Doktor'un yan yan kendine bakmasından cesaretlendi;

- Zaten anlaşılması zor olan da bu! Yenileşme neden gerekiyor?

Onca yüzyıllık Devlet-i âl-ı Osmani'nin köhnemesinden. E, bir yapı bakım tutmayacak kadar köhnediyse, yıkılır... Yerine yenisi yapılır.

- Alın benden de o kadar, - dedi hemen Fuat. - Madem Devlet de bir yapıdır. Bir yer ve zaman gelir ki, köhner.

- Sizin belirttiğiniz anlamda bir yapı olsa, buyurduğunuz doğru.

Madem iler tutar yeri kalmamıştır. Yıkar, yenisini yaparsınız. Ancak devleti öyle alsak bile, tapınaklarla karşılaştırmamız gerekir. Çünkü onların da, temel özelliği sürekliliktir. O halde çaremiz yok! Baka onara pekiştirmeye, ekleye süsleye yenileştirmeye elimiz mahkum. Tıpkı bin yıllardır yapılageldiği gibi.

- Galiba asıl yıkıp yeniden yapılması gereken, kendi içimizdeki köhnelik. - Dedi Fuat. - Bir yanıma, yenilik, gelişme, değişim diye tepiniyor. Öte yanıma devleti tapınak sayıyor. Turalım öyledir!.. Ne değiştirir? Eğer özü yapıysa, saray, konak, han, hamam ya da tapınak farkedebilir mi? Baktın işlevini göremeyecek kadar köhnemiş. Alırsın eline kazmayı. Basarsın tükrüğü avucuna. Kubbesinden temeline kadar yıkar, yenisini yapıverirsin Mithat Efendinin buyurduğu gibi.

- Kutsallığını neylemektesiniz?

- Hiç bir şey eylememekteyiz, - dedi hemen Mithat. - Kutsal olan duvarlar, minberler, mihraplar değil ki!.. İçinde tapınanların inancı. Tıpkı devlet gibi. Onu kutsayan biziz. Ve böyle takılıp kaldı-

ğımızda, havra Hristiyana, kilise Müslümana, cami Yahudiye aynı kutsallığı verir mi diye hiç düşünmeyiz. Düşünüversek, Tanrı'nın bile tapını varsa bir anlamının olabileceğini kavramakta gecikmeyiz.

- Breh!.. - Diye yerinden zıpladı Fuat. - Zaten zındığın hası her zaman bu molla takımından çıkar. Gördünüz mü, Hafız Şefik Efendi biraderimizi? Kalemde suhtelikten Mithat'lığa cevelan edip iş bir de akla dayanınca ağzını nereye çalmakta? Pes vallahi!.. Biz de Bektaşî tekkesinde Kaygusuz Abdal okuyup gönül eğlemekteymişiz. Herif başını aldığı gibi varıp gitmekte yahu!.. Tövbe eylese kabul olunur mu bilemem. Fakat, doğru sözcü ne denilebilir? İşte sizin tapınağınız!.. Ancak tapınanı varsa kutsal. Yoksa! Yıkılmış ören eylemişsin, onun için farketmiyor. Daha da ötesi, tapınanla da hiç mi hiç ilgisi yok. Mevlâna dergâhı mubarek. Havra olur, Yahudiye... Kiliseye çevrilir Hristiyana... Camiye dönüştürülür İslâma hizmet eyler. Pek alâ günü gelir başka bir dine de bağlı olabilir. Çünkü dinler tapınaklara değil, tapınaklar dinlere bağlıdır. Şu kısa ömründe, sade bizim mahallede kaç kilisenin çan kulesi yıkılıp minare dikildi bilemem. Ele getirdiği vurgunun bir bölümünü hayır perdesiyle gizlemek isteyen kaç düzenbaz tanırım. Pundunu bulur bulmaz, Efendimizden izni, rahmetli babamdan fetvayı kaptığı yallah!.. Gitti, cemaatsiz kalmış hristiyanın kilisesi. Geldi uğursuzuncamisi. Az masrafla çok sevap kazanmanın yolu her halde yalnız bizde geçerli değil. Hemen her zaman, her yerde uygulanagelen bir iş olsa gerek ki, eski tapınakların temeline insan, insanın ilk dinine kadar varırsın.

Mithat, desteklenmenin coşkusuyla onayladı;

- Demek ki, kutsallığın tapınakla ilgisi yok. Önemi olan tapınılan. Tanrı yani!.. İçinde o inancı buldun mu, gerisi kolay. Havranın köşesine bir çan kulesi ekle, olsun kilise. Yık çan kulesini dik bir minare. Al sana cami. Neden? Çünkü tapınak dine bağlı. Kutsanmakta birleşseler de, devletle tapınağın ayrıldığı temel nokta bu. İnsan, hatta bizde din bile devlete bağlı. Ve köhnediyse, onarmak işe yaramaz. Avrupalının yaptığı gibi yapacaksın. Bakmış devleti köhneleşmiş. Yeniliğe fırsat vermemekte. Yıkılmış eskisini. Dikmiş yenisini pırlıl pırlıl. Olmuş bitmiş!..

Refik bir birine, bir diğetine bakarak yalandı.

İkisi de susup ne diyeceğini beklediler;

- Davulun sesi, uzaktan ne de hoş geliyor!.. Madem öyleymiş de, eskiyle yeniye harmanlamak çabasıyla neden bunca kan dök-müş? - Der demez Mithat, büyük bir şaşkınlıkla atıldı;

- Anlamadım! Dökülen kan, yeniye yenilemeye dönük değil mi?

- Avrupa krallıkları yeni mi?

Şaşkınlıkla yutkunup kalmışlardı.

Kendini ilk toparlayan Fuat oldu;

- Durun hele Refik Efendi birader!.. İlkın şu yuttuğumuzu bir hazmedelim. Eğer izi burdan süreceksek, şu ünlü İngiliz Devrimi, Büyük Fransız Devrimi n'olmakta?

- Buyurduğunuza tarihsel tanıklar olmakta.

- Böyle kestirip atarsak, koca devrimleri küçümsemez miyiz?

- O bir yana, kendimizi küçültmüş, yanlış yönelmiş oluruz.

- Ne münasebet!.. Doğruyu ykalamak, ancak ve ancak, nedenle sonucu doğru olarak birbirine bağlayabilmekle mümkündür. Gönül-den geçeni, gerçeğin üstüne yapıştırarak değil. Öyleyse, gönlümüzü susturup gözlerimizi açalım bir an. Neylemiş İngilizlerle Fransızlar? Köhneyi yıkmak için krallarını kesmişler. Yeniye dikmek için cum-huriyetlerini kurmuşlar. Ece!.. Hepsi o kadar mı? Delikanlılığımız oraya yettiğinden, oraya takılıp kalıyoruz. Oysa zaman büyük bir ır-mak gibi akıp gitmekte! Madem her ırmağın beslendiği bir kaynak... Ulaştığı bir deniz vardır. Her dünün mutlaka bir yarını... Her yarının da bir dünü olacaktır.

- Aksini kim söylemekte? Elbet her sonun bir başlangıcı vardır.

- Öyleyse ne sadece başlangıca, ne de yalnız sona bakılmama-lı. Bir şeye özenilecek, bir olaydan ders çıkartılacaksa başlangıcıyla sonucu birlikte incelenmelidir. Hem de sabır ve dirençle başından sonuna kadar.

- Elimizin altında incelemişti varken, niye zahmete katlanalım? Neymiş o büyük devrimlerin sonucu, de hele bakalım!..

- Çok değil, otuzar yıl sonrasına bakmak bile, insanın irkilmesi-

ne yeter bence. Halk Krallarla yordakçısı soylular ve kiliseye başkal-
dırmış... Kralları kesmiş.. Soyluları öldürmüş.. Kilise mülklerine el
koymuş.. Hem İngiltere’de, hem Fransa’da cumhuriyeti kurmuş...
Otuz yıl sonra ne görüyorsunuz o İngiltere ve Fransa’da? Tahtlarda
yine krallar oturuyor. Taçlarını yine kilise giydiriyor. Ve insanlar o
törenlere katılabilmek için birbirini çiğniyorlar.

- İyi de, bu krallıklar, o krallıklar mı?

- Bizi asıl ilgilendirmesi gereken bu. Bugünkü elbette dünkün-
den çok farklı. Onlar *mutlak*tı. Bunlar *meşrut*. Yani yıkanın koşulla-
rıyla, yıkılanın kabulünden oluşturulmuş olağanüstü bir paçal.

- Bu bile devrim yapmaya değmez mi?

- Değer!.. Yeter ki, koşullar elversin.

Önce birbirlerinin yüzüne baktılar.

Sonra ikisi birden Refik’e dönerek;

- O ne demek? - Diye bir ağızdan sordular.

- Allahın hikmetinden hiç sual etmiyoruz, değil mi? Yaratanın
bir nedeni var ki, bu da oldu, diyoruz. Devrim de öyle!.. Hikmetle
dolu. Ve nedeni bulunmadıkça, olmuyor.

- Küffar, devrime yürüdüğünde her bir şeyi bilmekte miymiş?

- Bilseydi, sonradan böyle bir paçala gider miydi?

Fuat gözleri ıslaya ıslaya;

- Buyuruyorsunuz ki, her bir şeyin bir nedeni... Her nedenin bir
koşulu vardır. Bunlar çakıştı mı, kıyametin kopmasını önlemek in-
kânsız. Fakat, yıkmaya davrananla yıkılmaya uğraşılan bilgiliyse kı-
yam önlenir.

- Evet!.. Buna da, ders alınmak denir.

Mithat, bir doktora, bir Refik’e baktı.

- Bunun için kaç fırın ekmek yemeliyiz?

- Kaç fırın gerekiyorsa!..

Kapı, lafın arasına açıldı.

Cevdet’le Rüştü içeri daldılar.

Oturmak üzerelerken uşak göründü.

Taze meyve tepsisini aralarına yerleştirdi.

Rüştü, kulağına çalınan sözlerden kıvanmıştı;

- Fırın yakıldığına göre, öğlene börek var anlaşılan.

- Öyle sanın, - dedi ivccenlikle Fuat. - Kendi ciğerinizin kebabına sunabilmekteyseniz, afiyet şeker olsun!..

- Desenize, başımızı yanlış taşa çarptık, - diye güldü Cevdet.

Rüştü düş kırıklığına uğramışçasına somurttu;

- Hay Allah!.. Demek misafir umduğunu değil, bulduğunu yemekte! Biz neler kurmuştuk Cevdet Efendiyle. Refik Efendi nasılsa dadıyı haberlemiştir. O yufka yüreğim de, sabahın seherinde sığanıp çemrenir artık. İmaret karavanasından içleri dışlarına çıkmış yoksulların mideleri bayram etsin diye kimbilir neler hazırlar diyor-duk. Desenize eli hamur karnı aç kalacağız.

- Ummak kavuşmak olsaydı, insan bir böreğe kanar mıydı?

- Anlaşıldı, - dedi Fuat. - Her lafımıza bir kulp taktığına bakılırsa, bu Refik Efendi biraderin niyeti kötü!.. Anlaşılan bizi aç susuz komakla yetinmeyecek. Eskileri karıştıra karıştıra bit pazarına nur yağdıracak. İyisi mi, haddimizi bilelim... Tarihin köhne kağnısına kendiliğimizden binelim de, büsbütün sarpa sarmavalım.

- Açlığı unutturmaz fakat, çalıya dolanmaktan iyidir. - Diye atıldı Cevdet. - Günün miskinliğiyle çene yoracağımıza, geçmişin hükmü verilip infazı görülmüş olaylarında geziniriz. Ola ki aklımız erer, gücümüz yeter de gerekli dersleri çıkarırsak gelecekte işimize yarar. Yarın öbürgün nasıl olsa iş başa düşecek.

- Nerden belli, - dedi yine Fuat. - Kim bu kadar emin olabilir?

- Hesap ortada!.. Devlet-i âli, hükmünü yürütecekse, bugün nasıl bize dayanıyorsa, yarın da bizimle duracak. İş görmekliğe gökten melek indirecek değil a!.. Sermaye bu kadar!.. Şâkirdden âmire hepi topu onbin okur yazar kalem erbabı ya var, ya yok Mülk-ü Şâhâncede. Askerle yargıyı düştün mü, kaç kişi kalır? Ya binbeşyüz, ya ikibin kul... Ne yana dönse, bir eksik bir fazla, bize el vermeye koşulu.

- Bu Cevdet Efendi, - dedi beğenisini göstere göstere Mithat. - Tam bir eski zaman suhesi. Cer mollalığında üstüne yok mubareğin. Verimli köy bulamazsa, cılız ineğe cyvallahı basmakta.

- Her akıllı adam ona uymalı, - diye destekledi Rüştü. - Kundaklı bebe gibi, sütanası bekleyeceğine, gördüğü ilk memeye yapışmalı.

- Ya sarıldığı memede süt yoksa?

Bu kez yanıt Refik'ten geldi;

- Tarihin memesinin kuruduğu yerde görülmüş hey Doktor!.. Her zaman emmeye hazır beklemekte. Yeter ki, sen hevesini yitirme.

- Girişi anladık Refik Efendi birader, - diye soyulmuş portakal dilimlerinden birine uzandı Fuat. - Hele şu sütü bir görelim de, kaymağı işimize yarar mı anlayalım. Nasılsa elimiz de, gönlümüz de boş şu ara. Boşu boşuna beklemekten öte yapacağımız bir şey yok.

- Boşu boşuna olur mu? Paşa az önce saraydan çağrılmış. Belki akşam olmadan, işe dalacağız. O zaman, keşke birkaç gün daha dinlenme olanağı bulsaydık deyin, dilimden kim kurtulabilmekte görürüz.

Sanki deminden beri, birinin başlamasını bekliyorlardı.

Tepsilere ardardına uzanan eller, birbirleriyle yarışa girdi.

Ayıklanmış, dilimlenmiş, dizilmiş meyveler iştah kabartıyordu.

Kitaplıkta, bir süre, ağız şapırtısından başka ses çıkmadı.

Bir yandan atıştırıp bir yandan laf yetiştirmeye başladılar.

- Keşke, haber çıksa da bir işe yarasak. Kaç gündür hacı yolu bekler gibiyiz. Böyle avara kasnak oturup kalmaktan hafakanlar basa basa cine periye uğrarsak yandık.

- İyi ki, doktorumuz yanımızda!..

- Allah, hekimle hakim ne eksik, ne de muhtaceylesin denilmiş. Deli diye damgayı basıp çıkıverirse!..

O da var ya!.. Kısıлып kalan biziz. Onun tuzu kuru!.. Bileğinde altın bilezik. Bir iki yoksulun derdine derman olsa gün yarılanır. Hem bol bol vakit doldurur. Hem dua alır.

- Haklısınız!.. Kimseyi bulamasa, bizim Şetaret Kalfa yeter de artar. Daha gördüğü an, tırnağından saçına açılıp saçılıvermekte.

- Yaş çoğaldı mı dert artıyor neylesin? O da bizi Lokman Hekim bellemiş! Eh öyle hastayı bulunca, biz de cart curt etmede o mubarekten hiç de aşağı kalmıyoruz. Arada kendim banmasam, hepinizi perhize sokmak işten değil. Şunu yemek mideye zarardır...

Bunu yapmak kalbi yorar, deyiversem yandık. Bir daha Efendi Hazretleri ferman buyursa, söz geçmez. Doktorcukum söyledi feem!.. Zat-ı devletlerinin canınıza kastınız olabilir, lâkin bendeniz katillerim olamam, diye höngürdedi mi? Tadı hep adamın damağında kalan o güzelim yemeklere elvada.

- Aman sakın ha!.. - diye zıpladı Refik. - Onun için, ağzınızdan çıkan Ayet-i kerime. Eğer sizden öyle bir şey duyarsa, acımızdan öldürür. Belki evde olduğu zamanlar babama saygısından mı desem, korkusundan mı, emredileni yapar. Fakat, o kapıdan çıkar çıkmaz bildiğini okursa, olan bize olur, burnumuzdan gelir.

- Gördünüz mü? Yiyin için de, bana şükredin.

- Etmez olur muyuz? Kendimize okuyacak zaman ayırabiliyorsa sayenizde. Size hazırlanmaktan, tepemize binme fırsatı bulamıyor.

- Biz de bazen böyle hazır konuyoruz.

- Allah ziyade etsin!..

- Peki lafın buraya nerden geldiğini halâ öğrenemiyecek miyiz?

- Sabah odaya girdiğimde Koca Ragıp Paşa'nın divanı masada açık duruyordu. Hep siz hazır konacak değilsiniz ya!.. Bakalım babam neler bulup çıkarmış diye merakla sarıldım. Ne yazık, bizim ailede şiire eğilim yok!.. Dizelerden yola çıkarak babamın yıllar önce eliyle kopyasını çektiği bu divanı yeniden okuma gereğini neden duyduğunu çözemeyince, iyi olacak hastanın doktoru ayağına gelirmiş, fetvasına sarıldım. Nasılsa ya, Keçecizade İzzet Molla gibi bir büyük ozanın oğlu... Ya Şinasi gibi öğünç kaynağımız olmaya bir hevesli sükün eder, diye düşündüm. Sağolsun, Doktor erken davranmış. Artık derdimizin çaresini bulmak ona düşüyor.

- Hiç heveslenmeyin! Zenaat belki babadan oğula geçmekte. Ne var ki, mubarek san'atın mirası yok. Göz nurun, el emeğin, alın terinle ne kadar haketmekteysen, o kadarına yaraşır olmaktadır. Babamız ozan olabilir. Ne yazık ki, ben de sizcileyin okur-sever olmaktan öte değilim.

- Yani tüm sevdalılar gibi, değerlendirme gönlümüze göre olacak. Öyleyse, Koca Ragıp Paşa hiç kusura kalmasın. Bana, Nef'i'yle Haşmet'in arasında yalpalayıp durmaktaymış gibi geldi.

- Aşka Bağdat sorulmazmış, fakat aklın yolu bir... Madem siz bu sonuca kendiliğinizden vardınız, sadece şunu ekleyebilirim. Rahmetli babam, biraz daha ileri giderdi. Ne zaman Paşa'nın ozanlığı açılса, ne Nef'i'nin görkemli sanatına, ne Haşmet'in *galiz* fesadına erişebilmiş derdi. Bilmem eleştiri keskinliği, bilmem şair kıskançlığı.

- Demek ki, o kadar da fena değil!..

- Olsa umurunda mı? Paşa hem bir Bektaşî babası, hem de on parmağında on marifet bir adem ejderhası. Biri azbiraz eksik, biri azbiraz fazla ne getirip götürecekmiş ki! Devletlilikte, herkesin düşünce tünemiş. Koskoca sadrazam. Kula ötesi yazılı değil. Görünüşte mutluluk tahtının sultanı. Hünkâr eniştesi. Yazıcılıkta özgeçiyi sindirebilmiş bir bilge. Telhislerini, ancak Hindi Çin'i, Mağribî Maşrıkı yutmuş bir düşünce insan yazabilir. Üstelik her sözünü nazma uydu-racak kadar ozanlığı da var!.. Bütün bunların arasına, bir de Fitnat Hanım'ı sıkıştırdın mı, dadı kalfanın fıstıklı baklavası olur ki!..

- Sahi, anlatılanlar doğru mu?

- Doğruysa şaşılmaz. Ragıp Paşa gibi bir *rind*, Fitnat Hanım gibi bir gül goncesiyile karşılaşır da, *ayin-i cem*'c oturmazsa, erliğinden kuşku duyulur yahu!.. Kırkbeş yaşında iki koca eskitmiş, ondört yıl dulluğun tadını çıkarmış Saliha Sultan'la devlet zoruyla evlenen kişi neyler? Elbet bir haremde yatak kaçkını olup, bir demde gonce tutkunu kesilecek.

- E n'olmuş Saliha Sultan kırkbeş yaşındaysa? Paşa, bıyığı yeni terlemiş civan değil a!.. O da, altmışbirinde bir köhne kasnak.

- İyi de, madem amaç azbiraz *kâm* almaktır bu dünyadan. Taze-si mis gibi kokup durmaktayken, kartına kim dönüp bakar?

- O da var ya!.. Paşa nasılsa rahat. Dirlik ve düzeni sağlamış. Bir nice aykırılığı var işe, halka yaymadan kendisiyle sınırlamayı becermiş. Üstündeki hünkâr denetimini kaldırmanın yolunu öyle bir bulmuş ki, akla uygun. Padişah'ı, hiç durmadan oradan oraya koş-turmakta. Edirne Sarayı onarılır... Yallah tadını çıkarmaya. Sakar-ya'yı, İzmit Körfezine akıtmak tasarlanır... Bir görülüp incelenme-ğinde çok yarar vardır. Lâleli Camii yapılır... Cuma selâmlığı, şanla-

nna yakışır olmalı. Tersane elden geçer... Ha babam, de babam deni-
ze inen savaş gemisi töreni. Tophanede top dökülecek. Yüce Efendi-
mizin mübarek elleri değmeli. Yok binicilik yarışları.. Yok eğitim
görmekte olan askerlerin denetlenmesi... Diye diye Sultan Ahmet-i
Sâlis'i öylesine oyalamış ki, her türlü devlet işi, onda başlayıp onda
bitmiş. Eh Saliha Sultan'ı da kardeşinin yanına katmışsa!..

- Kendine ayıracak zamanı bollaşmakta mı diyorsunuz?

- Bunca yoğun iş arasında, biz bile kaçamak yapmaktayız, di-
yorum. Koca vezir yapanda, kim suçlayabilir.

- Üstelik o kadarla yetinmek zorundalar!.. Lâle Devri'ni hepsi
yaşamış. Elbirliğiyle vur patlasın çal oynasına dediler mi, kabak
hepsinin birden başına patlamakta. Aynı hatayı yapmak, hiç bir insa-
na yaraşmaz. Nerde kaldı devlet adamı, üstüste tökezlesin?

- Diyorsunuz ki, Nevşehirli'nin örneği yoktu. Koca Ragıp Paşa
örneklerle büyüdü. Gerçi Saliha Sultan o'nun defterini de dürmüş.
Fakat, o sultanın dayanıklılığı. Asıl önemli olansa, Koca Vezirin der-
sini çok iyi bellemiş olması. Nevşehirli'nin *israfi* yerine, kendini
harcayıp devletin hayrını işlemiş. Ve dahi anlaşılıyor ki, herkesin gö-
zünü boyamış.

- Demek ki, devletlinin bilgisi, hem yaşamayı, hem çalışmayı,
hem de hükmetmeyi sevgi üzerine kurabiliyor. Yoksa, Sokrat'la Ef-
lâtun'un bilgiler yönetimi dediği bu mu? Adem ne Nevşehirli gibi
isyana neden oluyor.. Ne bizimkiler gibi kendi isyan ediyor. Hün-
kâr, törenden törene koşuşturmaktan hoşnut!.. Nasılsa, kârı kendi
saltanatına. Ahali işten işe seyirtmekten mutlu!.. Ekmeğinin mayası
kabarıyor. Kul hizmetin artışına teşne! Hükmetmenin tadına varıyor.
Asker barışın bayramında. Hem canı cennette, hem eli nimette. Sık
sık denetim, miskinlikten kurtarıyor. Bütün bu iç koşullara bir de
Avrupa'nın birbirinin gırtlığına sarıldığı bir ortamı eklediniz mi,
olanakları büsbütün ortaya çıkar. Avusturya, Fransa ve Rusya, elbir-
liği etmişler... Yeni palazlanmakta olan Prusya'nın gırtlığına sarıl-
mışlardır. İngiltere o yıllarda, Amerikan balı, kaymağıyla semirmek-
te olduğundan dönüp Avrupa'ya bakamamaktadır. Herüz ne Tlio-

mas Paine *Common Sense*'yi yazmış... Ne Thomas Jefferson *Bağımsızlık Bildirisi*'ni hazırlamıştır. Kalp kalbe karşıdır. O dönüp Avrupa'ya bakamamaktadır da, Avrupa, İngiltere aşkıyla mı yatıp kalkmaktadır? Ne münasebet!.. Trafalgar yengisine kadar büyük devletler arasında adı sanı anılmıyor. *Serüvenci Denizcileri* kadar bile itibarı bulunmuyordu. İkinci Friedrik bu yüzden can havliyle Devlet-i âli'nin himmetine sığınır. Ve ustalığa bakın ki, o dahi yardım diye hiç bir işe yaramaz bir dostluk anlaşmasıyla avunur. Eh!.. Doğrusu bütün bunları sağlayan âdemin de, herşey anasının aksütü gibi helâl hakkıdır.

- Vay anasını yahu!.. Amma yaman bir yöntem. Adem Osmanlı Vezir-i âzâmı değil, Şeyh Küşteri mübarek. Kurmuş Karagöz perdesini. Asmış mutluluk mahyasını... Herkesi bindirmiş bir âlâmete, çeke çevire götürmekte kıyamete. Nerde o günler Refik Efendi bira-der? Acaba bizim başımıza da, öyle talih kuşları konar mı?

- Umutlanma Doktor!.. Bir nice köhne sayılsa da, Devlet onların döneminde, oturduğu yerde oturan bir dev!.. Henüz, camisi de, mihrabı da dimdik ayakta. Bir de bizimkine bak!.. Halimizi anlamak kolaylaşır. Bayırdan aşağı yuvarlanan bir kar topunu tutmaya çalışanların talihi ne olabilir mi?.. Umudumuz bulunsun!..

- Yapmayın yahu! Hiç bir umut yoksa kaç günlerdir gözlerimizin küherçilesi niye dökülmekte? Kendi kendimizi mi avutuyoruz?

- Hani pek de yanlış sayılmaz. Ragıp Paşa dışarının ağzına sadece umudun balını çalmakla paçasını kurtarmaktaymış. Biz altın tepsi içinde bir şeyler sunmaya koşuluyoruz. Üstelik sunacağımızın bize yararsız, onlara uygun olması gibi de bir zorluğumuz var.

- Durumları ne kadar farklı? Dirlik düzenlik içindeler. Herşey ayrılacak zaman bol. Hele bir de Haşmet gibi bir nedimin.. Fıtnat Hanım'a benzer bir yarin varsa!.. *Devşür Boğaziçinde o şuhun yakasını, / Mey müş olunca gerdenin sür sefasını*. Onların tuzu kuruy-muş!.. *Lâtif* yaşamışlar ki, *lâtifeleri* bol olmuş. Rahmetli babam dostlarına anlatırken işitmiştim. Bayram arefelerinden birinde, Fıtnat Hanım kurban seçmekte... Koca Ragıp Paşa ile Haşmet de ordan

geçmekte imişler... Paşa'dan işareti alan Haşmet, hemen yaklaşıp *"kulunuz kurbanınız olsun efendim,"* diye sırnaşır. Fıtnat Hanım anında *"olmaz,"* diye kestirir atar!.. Sonra da parmağıyla göstere göstere karşıda seyreyleyen Paşa'yı işaret ederek; *"Senin boynuzların yok ama, şu karşıda sırttan uygundur."* Haşmet bu! Hiç sözü paşasının üstünde kor mu? Anında; *"Kerem eylen, alıp götürün!.. Hele dairenizde iki gün kalayım. Siz seyreyleyin bendeki boynuzları,"* der çıkar.

Galip'in, Agâh ve Şinasi'yi de alarak gelmesini bekliyorlardı.

Kapı açılıp da, babası giriverince, hepsi birden ayağa kalktılar.

- Pek âlâ! Pek güzel, - dedi babası. - Yine hep beraberiz. Sofra-yı divanhanede kurdurdum. Hem yer hem yapılacakları yeni baştan gözden geçiririz. Böylece, tek tek uğraşmaya da gerek kalmaz.

Yeniden işe yaramanın coşkusuyla doldular.

Kasıla kasıla arkasına takılarak divanhaneye daldılar.

Herkesi aynı sofranın başına çökmüş görünce irkildiler.

Her biri bir yere sığışırken, Refik fiskiyenin musluğunu açtı.

Başlarında Beşir Ağa, uşaklar sofranın çevresinde döndüler.

Gümüş çorba tasları, doldurulup doldurulup önlerine konuldu.

Reşit Paşa, sanki bu anı bekliyordu. İlk şapırtılarla birlikte, kaşığını aldı. Tasına daldırıp tadına bakarcasına yudumladıktan sonra;

- Efendiler, - diye söze başladı. Kaşıkların duraklayıvermesinden hoşnut; - Allah gazamızı mubarek eyleye!.. - Birbirini tamamlayan, uzunlu kısalı "âmin"lerin dinmesini bekledikten sonra bir yandan yerken, bir yandan konuşmayı sürdürdü. - Sonunda gün erişti. Yüce Efendimiz, *Tanzimat*'ın bir an önce büyük bir törenle başlatılmasını buyurdular. Diliyorlar ki, dost düşmen... Küffar Müslüman duyup işitsin iradelerini. Bunun için de, biz son hazırlıkları görürken dört bir yandan gelebilecek olan herkesi çağrılmayı düşündüler. Bu ağır ve çok çetrefil görevi Refik Efendi üstlenecek. - Yelek cebinden çıkardığı, ince deri kılıfıyla özel mührünün bir örneğini uzattı. - Bahir ve Hristo Efendilerin hazırladığı liste dışında çağrılacak kişi ve şekline adımıza karar verecektir. Yalnız Prens Joinville nazlanmaya

kalkarlarsa, bana sözünü hatırlatırsınız. Bütün menzillerde bekletilmeden at değıştirmenize ilişkin fermanla, masrafları karşılayacak bono yola çıkmadan teslim edilecek. Çok çabukve kararlı hareket etmelisiniz. Konuklara gelmek için bırakılacak zaman, buna bağılı. Her merkezde, bir gün yeter mi?

Refik elinde olmaksızın yutkuna yutkuna Hristo'ya baktı.
Gözlerinin kışkırtıcı ışıltısında merakın kıvılcımları çakıyordu.
Hiç kimseden, hiç bir yardım gelmeyeceğini anında kavradı.
Ve kavrar kavramaz hiç düşünmeksizin yanıtladı;
- Emredersiniz!..

Tren usullacık durdu.
 Kapılar birer birer açıldı.
 Lokomotif kağıardan koptu.
 Su ve kömür almaya yürüdü.
 Vagonların hıştısı duruverdi.
 İstim buharları yükselip dağıldı.
 Karşılayanlar perona toplastılar.
 Özlemin sabırsızlığıyla koştular.
 Kavuşmanın ivenessi başlamıştı.
 Pencerelele, basamaklara üştüler.
 Tutturanların sevinci görülecek şeydi.
 Tutturamayanların aranişı, evlere şenlik.
 Bazıları sarmaş dolaş, bazıları halâ aramakta.
 Kitleler bir o yana harmanlanıyor, bir bu yana.
 Yolları uzun olanlar bu telâşlı sevincin seyircisi...
 İnenler, sandık, sepet ve bohçalarının derdindeydi.
 Buram buram dayanışma koktu istasyonun her köşesi.
 İneni kalanı, bir damla sevinçle ayrılıkta bütünleşiverdi.
 O an ilk kampanyayı çaldı, kırmızı şapkalı hareket memuru.
 Vefik'le Süleyman, aynı anda dördüncü vagona ilerlediler.
Metre de voiture, Vefik'in uzattığı bileti saygıyla alırken;

- *Bien venue Monsieur*; - dedi. - *Vous nous honorez!..*

Ve bileti kendi listesiyle karşılaştırarak önlerine düştü.

Servant işaret bekliyormuş. Hammal'dan valizi kaptı.

Çalımlı çalımlı onları izleyerek, kompartmana geldi.

Metr anahtarıyla kapıyı açtı. İçeriye bir göz attı.

Gördüğünden hoşnut bir ifadeyle, yana çekildi.

Kanıksanmış bir *révérência*, buyur eylerken;

- *Bon voyage, Monsieur Vefik*, - dedi sıcacık.

Servant yanda, onun çekilmesini bekliyordu.

Aceleyle girdi. Valizi, kapı üstüne yerleştirdi.

- *C'est un honneur pour moi de vous servir*.

Dedikten sonra da, şefi gibi kayıplara karıştı.

Kapı kendiliğindenmiş gibi üstlerine kapandı.

Süleyman bir süre, dalgın dalgın, Vefik'e baktı.

- Sizce bu ivcecnliğin altında bir pislik yok mu?

- Mösyö Gurion'u, yataktan kaldıracak kadar mı?

- Emir demiri keser buyrulmuştur. Neylesin âdem?

- Hastaya, tabibin bile, sözü geçmemekteyken mi?

- Tabip hekimdir... Zulumle hükmetmeye kalkmaz ki!

- Hamit Han, pek evhamlıdır. Öldürtür ama, öl demez.

- Öyledir de, neden herşey bu kadar aceleye getirildi?

- Öğrenmeden bilmek, mümkün müdür, bir komutan?

- Siz yolcusunuz biz hancı!.. Nasıl öğrenilecekmiş bu?

Koridordan yansıyan kaymaşma ikisini de susturuverdi.

Dikkatleri bir süre, kaynaşmanın gizini çözmeye yöneldi.

Kendilerinin az önce savdığı, tören yanda yineleniyordu.

Boşuna ikircimlenmenin sıkıntısıyla yarım yamalak güldüler.

Vefik, halâ havada sallanıp kalan soruyu yanıtlamaya girişti;

- Yolcu gördüklerini hancıya anlatacak. Hancı, işittiklerini yol-

cuya aktaracak, - dedi usullacık. - İkisi başbaşa verecekler. Her birinin dibini çeşleyecekler. Eğer varsa, içindeki gizi süzüp önlerine yığacaklar. Ondan sonra alınacak önlemi bulacaklar. Hele dökün bakalım eteğinizdeki taşı. Önce hancıyı bir sorgulayalım. Ne duymuş, ne işitmiş, nelerce tanıklık eylemiş. Daha da önemlisi, neler sezmek-

te? Çünkü hancı, insanların en güçsüz anlarına tanıktır. Ya aç açıkken gözler, ya derin uykulardayken. Yırtıcı yanını da bilir, zayıf noktasını da!.. Yolcunun gördüğü hancının sezdiğini tamamlıyorsa, önlem ve yöntemi kendiliğinden ortaya çıkar. Bu da zaman kaybını önler.

- Madem öyle buyrulmaktadır, ilk ipucu şu. Bu acelenin ardında Alasonya olayı sırtlıyor. Yıldız'da Alicengiz tezgâhı kurup güce karşı hak oyunu oynamak kolay. Ama, zor oyunu bozuyor. Bozunca, oyuncular şallak mallak kalakalıyor. Bu durumda kendini ilk toplayanın, eline ilk gelene yapışması doğa yasası. Bir zaman itişip kakışınca görülür ki, atı alan Üsküdar'ı geçmekte. Dizginleri toplamak için binicileri kamçılar, seyisleri hırpalamak zorunlu. Yoksa belâ üstünüze kalacak. Neylersiniz?

- Alasonya olayı sayenizde kapanmadı mıydı?

- *Arazi üzerinde* çoktan kapandı. Yediler kırklar, dört bir yandan toplastılar. Ölen öldü, kalan kılıcını kınına sokup durumun seyrine daldı. Ürüyen vıyaklaya vıyaklaya kuyruğunu apış arasına sıkıştırıp kulübesine döndü. Ve kavga bitti. Ama, yorgan gitmedi. Amaç gerçekleşmeden dava sonuçlanır mı? Anlaşılan asıl kavga şimdi başlıyor. Kim, kime, kimin cebinden şölen verir belirsiz. Belirsizlik oldu mu, alavere dalavere şenlik kurar. Hiç kuşum yok!.. Düvel-i Muazzama çoktan, bazı azgın sergerdelerin, kutsal Yunan sınırlarında halt karıştırdığını.. Sırtına bir kıl hırka... Gövdesine rahat bir baş, midesine iki lokma aş derdindeki, işinde gücünde çalışma... Evinde barkında uslu uslu barınma derdindeki yoksul Rum köylülerini canlarından bezdirdiği ağıdıyla ulu Hakan Abdülhamit Han'ın ümüğüne çökmüştür!.. Tez zamanda o yaramaz eşkıya yakalanıp ağır bir biçimde cezalandırılmazsa, kırk katırla kırk satırdan birini seçme tehdidini de eklediyse kekâ!.. Zorba zulmün etkisini, uyguladığından bilir. Bu yüzden de, seç denildi mi, ödü yanılır.

- E, güneş çarığı sıkanda çarık da ayağı sıkacak. Koskoca Hünkâr bir koca orduyu lök gibi yerine oturtup Yıldız'dan bir türlü gelmeyen emri beklettiğine göre elbette bir bildiği vardı. Durup dururken, bu tür densizliklerin ne alemi vardı? Kul için, durduğu yerde

durup namaz ve niyazında, efendisinin sağlık ve esenliğine dua etmek yararlı.. Ürüylene hörlemek isyandır. Hükümet-i mutlakayı küffara karşı küçük düşürmek başka türlü değerlendirilir mi? Madem ki, kul haddini aşmış, eşkıyaya kesmiştir. Tutarsın birkaçını sımsıkı. Çekersin sorgu suale. Baskı katı, korkun keskin, gücün de elvermekteyse sallandırırverirsin. Yok, bunların biri diğerine denk gelmemekteyse, artık Taif mi olur, yoksa Fizan mı sürer... Sürüm sürüm süründürürsün ki, bir daha hiç kimsenin aklına kahramanlık türküleri söylemek gelmesin.

-Türkü sesine güvenenin harcı. Kahramanlık, yere zamana uyarsa geçerli. Küffara boyun eğip, müsclmana kılıç çalmak nerde görülmüş?

- Eğer kuşkunuz doğruysa, Devlet-i âlîye-yi Osmani'de!..

- E! Hasta bir öğretmeni *makina başında* göreve yollar... Yedek bir öğretmeni *makina başında* yolcu eylersen, bunun altında çapanoğlu arayanlara da bir çare bulacaksın

- Arayan belâsını da, mevlâsını da bulur Yüzbaşım. Eğer bunlar, gerçekten böyle olduysa, Abdülhamit Han'ın dehasına hayran olmamak mümkün değil. Koskoca ordunun Yıldız'dan emir beklemesini anlamak kolay! Hünkâr aynı zamanda Başkomutan!.. Ama, bir hasta öğretmenle, yedeğinin değiş tokuşu da, ondan sorulmaktaysa!..

- Siz galiba biraz Avrupa'da dolaşınca buraların tadını unuttunuz. Köşekler, içtiklerinden sıtıktıklarına Yıldız'a bildirmekteler. Boş bulunup gördükleri düşü unutsalar, gözlerine uyku girmiyor. Ne demektesiniz?

- İki şey birden. Birincisi, kendimize. Bunca bağlı kulu olan bir zorbayı zorlamaya kalkanların aklına turp suyu ekmeli... İkincisi, haber verilmesine alışanın, verilmeyenden kolay kolay haberinin olmayacağı.

Süleyman, gözlerinde ısıltılarla zıpladı;

- Durun hele Vefik Efendi birader! Böyle kovalar gibi üstüste koşturdunuz mu, asker aklımız aşureye döner. Siz hele şunları, tane tane bir açıklayın da söz nereye ağmakta gereği gibi kavrayabilelim.

- Herkes herşeyi bildirecek kadar ona bağılıysa inkılâbı kiminle yapacağız? Gözü, gönlü ve aklı *inkılâba* açık, korku, hıyanet ve ögünce mühürlü âdem, suskusunu sürdürürse, o neyi, kimden öğrenebilir?

- Bu sizin buyurduğunuz Cennet-i âlâ! Onca *melâikeyi* bir araya getirseniz, ikide bir *inkılâp* yapmaya ne gerek var? Zaten her bir şey, istenenden çok daha iyi yürür gider. Madem bir yola mümkün olduğunca çok ademle çıkılmak zorunludur. Hırli hırsız... Huylu huysuz... Eşkıya harami diye ayıramazsınız. Kim kervana katılmak-taysa başınızla beraber. Sonrası Allahkerim!.. Gayret dayıya düşmekte. Artık, herkesin dibini koklamaktan burnunuzun direği kırılınca uğraşır mısınız? Ali Baba misali, hepsini suç ortaklığının hükmü altında mı tutarsınız? Seçimi size kalmıştır. Bana göre, en iyisi Ali Baba yöntemidir. Her zaman için geçerli ve başarılı olmasaydı, masallaşabilir miydi? Elde nasılsa, *inkılâp* gibi bir hazine var. *Merkez-i Umumi*'nin şifresi yalnız bizde. Her kazancı, herkes o mağaraya taşımaya koşulu. Buyurduğunuz gibi ordan bir sızma da olmayacaksa, neyi, kimden sakınacağız. Varsın herkes, kendini ait olduğu yerde kanıtlasın Bunun yolu da belli. Asker kaçaklığından komita avına kişi, bir kez kana bulaşmalı. Ondan öte, ağzını açsın da, görelim.

- Hızlı düşünme yeteneğinize hep hayranlık duymuşumdur. Ama bu, işi nereye götürür şöyle bir düşündünüz mü?

- Ordunun eşkıya yuvası olmasını kastediyorsanız, kaygınız boşa. Şu an içinde bulunulan durumu, kendi gözlerinizle gördünüz. Gündüz, tahta tüfeklerle savaş eğitimi gören subay adayları gece silâhlanıp dağda gezmekteler. Olacak şey mi? Oluyor işte. Kişinin yüreğinde yurt sevgisi, bileğinde gençlik gücü, kafasında *harp* bilgisi varsa. *Vatanın* kemirildiği ama, sahip çıkması gerekenin zıplayıp engelleyeceğine, kalkışanı zulme yöneldiği de ortadaysa, durması mümkün mü? Değilse eli mahkum!.. Hem fare avlayacak. Hem zalimin zulmünü, kırılması başında paralayacak. Bunun birincisi Allahıma bin şükür, tıkr tıkr işlemekte. Ne var ki, şimdiye ikinciye düşünmemiştik. Belki kendimize güvenemediğimizden. Belki, işe yarar

ademin azlığından. Oysa son olaylar gösterdi ki, herkesin yüreği kan ağlamakta. Ama kimse neyin, nasıl yapılacağını bilememekte. Allah sizden de, sizi gönderenden de razı olsun! Şu kısa zamanda, nelerin nasıl yapılabileceğini apaçık gördük. Sinmenin de, sindirilmenin de, kendi yeminine sadakatın da, hiç bir işe yaramadığı sayenizde ortaya çıktı. Gün çarığı sıkmaya görsün buyurduğunuz gibi. Sıkılan gırtlığımız olmakta. Herif oturduğu yerden asıl düşmana güç eristirememekte. Ama, sadık kulları hallaçta pamuk misali atmayı, zulmünün vesilesi saymakta. Bizim elimiz armut toplamıyor ki! O madem gizli açık her bir şeyi bilme hevesinde. Biz de tez günde ağzı sıkı çeteler oluştururuz dediğim gibi. Bakalım ondan sonra, neyi nice öğrenip Şeytan önlemleri alabilecek! Ve bunları nesil uygulayabilecekmiş, birlikte görürüz.

- Sanki şimdi öğrenmiş de, bilgi üzere yürüyormuş gibi?

- Öğrendi demedim ki, Beyefendi!.. Evham, dünyanın en berbat hastalığı. Ademi insanlıktan çıkarır. Kimbilir kaç bin kez evirip çevirdi kafasında. Akıllı komploya yatsa, yüreği cıvermez... Yüreği yiğitliğe alkış çekse, aklının vesvesesi almaz. İki arada bir derede kalınca da, ne olur ne olmaz, hele bir yoklayalım, deyiverir!..

Vefik, içinin derinlerinde kıpırdanan kuşkuyu zor bastırdı.

Kaç kez sınanmış yiğidin gölgesine leke düşürmekten sakındı.

Yine de gözünü Süleyman'ın yüreğinde dolaştırmadan edemedi.

"Alışkanlığım kurusun," diye geçirdi aynı anda. "Yakında ben de Kızıl Sultan'a dönersem, şaşmayacağım. Kuşkuculuğum nerdeyse *vehme* varacak. Allah'tan, o yanımla bile kendinden utandı da, hiç bir şey belli etmedim. Yoksa, tanıdıklarımın en zekilerinden biri bu yüzbaşı. Allah korusun, kuşkulandığımdan kuşkulanıverirse, gücünü yitiririm.

Oncağızım benim için paralanmakta.

Ben onun için ne kuşklar duymaktayım.

Acaba, bu garip dolap benim için mi dönüyor?

- Eh, - dedi tüm içtenliğiyle gülerek; - Yüce Hünkârımız koskoca bir ordunun yapamadığını, bir yedek öğretmene yaptırılacaksa, daha ne isteriz. Şamardan ensemizi kurtardığımız bir anda, buluruz

aklı dar, yüreği geniş birkaç yedek öğretmen daha. Bir hamle eyleriz ki, tam burnunun dibinden, ulu Hakan Abdülhamit Han'a!.. Gayri tahtı başına mı geçer, tacı başından mı düşer orası belli olmaz. Keşke bizi yöneten bunca ahmak olaydı. *Inkılâp* bize mi kalırdı? Kaçımız sıkılsa bir Mithat, Rüştü, Ahmet Vefik Paşa... Bir Hayrullah Efendi.. Hadi gereğinden çok özveri göstermemek için sayayım bir Refik Paşa çıkarabiliriz? Kaçımızın bilgi ve yeteneği Agâh, Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya ve Cevdet Paşa'nın tırnağına erişir? Onların tamamını, hop diye künden atıveren bir Şeytan, pundunu bulursa, bizi nasıl çarpar? Hem de çeyrek yüzyıl, her insanın zayıf ve güçlü yanına vurmakta piştikten sonra!.. Çok iyi düşünmeli... Kiminle peşrev tuttuğumuzu hiç bir zaman unutmamalıyız.

- Anlıyorum!.. Size göre, Alasonya olayı cini uyandırdı. Can telâş baskıyı patlattı. Asker, başını Yıldız'ın kumuna gömerken, taban silâhını kuşanıp saldırgana haddini bildirdi. Ve üç beş komite, bütün bir devleti ardınca sürükleyiverdi. Bir fiske de târ-u-mâr olacağımızı sanan köşeklerin tamamı yerlerinden zıpladı. Yunan'ı semirtilip üstümüze salan Düvel-i Muazzama'dan, sürekli tepemize binen Abdülhamit Han'a kadar herkes, gücümüzü farkeyledi. Sadrazam Halil Rifat Paşa işi ağırdan aldı ki, ortalık tıp duman. Azbiraz daha sallanırseler, Ethem Paşa Atina'ya girerdi. Yenilmiş düşmanı kovalamak iş mi? Yeter ki, dizginini kasan olmasın. Ama, güçlü iti olmak kâr, dinine yandığınının. Havlasan yanına kalıyor. Isırsan, kötekten kurtuluyorsun. Ve ürkeğe hizmetin bedeli ağır. Gücünü kanıtladıkça zincirin kalınlaşıyor. Eğer şu karmaşa bu varsayıma dayanıyorsa, işimiz iş. Orda kendi bunalınca, izi yerinde sürmek için burayı bulandırıyor. Vay anasını yahu! Allah sizi bize kazandıranların ne muradı varsa versin!.. Deryayı geçmek için bilgili kaptan... Şeytan'ı çarpmak için mutlaka Şeytan olmak gerekiyormuş!.. Güce boyun eğenin, gücünü zayıfta sinayacağı besbelliyken yiğitlik taslamak ne kadar boş!.. Hamit han, her türlü hile ve desisenin Padişahı!.. Yenginin coşkusu, başımızda kavak yelleri estirmekleyken öyle bir iş edecek ki! Kendimizi sakınmaktan sevinmeye de öğrenmeye de fırsat kalmayacak. İt bağlıysa, bostan korkuluksuz... Yiyene afiyet olsun,

çalana helâl!.. Biz sizin olayla çalkalanmaktayken, o burayı basacak. Birkaç da bülbül buldu mu alçak hafiyeleri, her bir şeyi dipten doruğa öğreniverecek. Gayrısı himmetine kalmış... Ya kefcenin ağzını tutmak için bir iki kurban verecek. Ya da kendi işine geldiği bir biçimde örtbas edecek. Bu arada olan, bunca zamandır binbir dikkatle kurduğumuz örgütle verdiğimiz emeğe olacak! Askerin kendiliğinden *harbe oturması* Akıncılık töresidir. Al-ı Osman'ın kaç yüzyıldır örseleye örseleye yok ettiği bir hak! Kızıl Sultan, Mithat Paşa'yla yoldaşlarını niye boğdurdu? Bir yıl içinde, iki Hünkâr devirip üç Han dikince, kendilerini çeşit saydıklarından!.. Bu yaşanmış gerçek apaçık ortadayken, burda halt karıştırmak n'ola? Üçüncü Ordu saldırıya uğrasa bile, komutanı eli kolu bağlı oturmaktayken kendi kendine nasıl gelin güvey olur? Hürp diyc, Yunan'ın ümüğüne nasıl sarılabilmiş? Demek onu dahi aşan bir rüzgâr vardır. Ve bunun kaynağı kurutulmazsa, beslenen karga efendisinin gözünü oyacaktır. Öyleyse baskın basanıdır, demekte darbe ustası. Bir taşla birkaç kuş birden vuracak. Hem küffarın dediğini yapacak. Hem askeri kışlaya sindirecek. Hem varlığından kuşku duymadığı *Cemiyeti, tar-u-mâr* eyleyecek!.. Biz de eli kolu bağlı oturup kalacağız öyle mi? Oh, ne âlâ!.. Alacağı olsun kızıl Sultanın!.. Bizim elimiz armut oplanıyor ya!.. Biran önce hem yatay, hem dikey her yönde örgütleniriz. Hazır yolcusunuz. Talât telgrafçı. Herşeyden haberi vardır. Mutlaka karşılamaya gelir. Burda sadece bana ve Gencl Merkez'e bağlı komiteler kuracağımı söylersiniz. Sanırım zamanı geldi. Onaylıyorlarsa, Cemal Demiryolu Müfettişi. Hem merkezle haberleşmemizi ayarlar... Hem her istasyondaki işe yarar adamları düzene kor. Böylelikle biz de vurucu güce sahip olur ve hem dış hem de iç baskınlara, anında gereken cevabı, çok şiddetli bir biçimde veririz.

- Bakın bu çok iyi olur!.. Öyle görünüyor ki, bu olay, papazın gözünü açtı. Her yandan hepimizi sıkıştırarak. Elimizi çabuk tutsak çok iyi olur. Zaten Talât ağabey'le ikiniz, az daha yekinseniz Makedonya'da eli kalem ve silâh tutan kim varsa, *Cemiyet* üyesi olup çıkacak.

- Ee, öncülerimiz Avrupalarda kapı kapı dolaşıp işe yarar kim

var ise eline bir mühür tutuşturmaktayken, yoldaşlarına, armut piş ağzıma düş yakışır mı? Elbet onlar da, ellerinden geleni artlarına komayacaklar. Hele, Makedonya, Talât gibi bir örgütlenme dehasının becerikli ellerine bırakılmışsa! İnanır mısınız, onunla tanışınca ya kadar, telgraf hatlarının üstünde oturanın ne kadar önemli ve değerli olabileceğini bilemiyordum. Bir kurmay sağlıklı haberleşmenin önemini elbette gözardı edemez. Ama, böylesine geniş bir bilgi kaynağı olabileceğini de hiç bir zaman düşünemez. Bu öyle bir şey ki Vefik Bey, insanın havsalası almıyor. Selânik Postanesinde makine başına oturan biri... Hele bir de tik takların üstüne, şifre çözmeyi biliyorsa dünyada olup biteni, dakikası dakikasına öğreniyor. Bileni kim alatabilir? Vc Talât, işinin ustası.

- Anlaşıldı Yüzbaşım. Bu durumda, işi en kolay olan benim. Sade *Mahfil*'i ayakta tutmam yetecek. Yasakçının koca burnu dibinde, yasağı korumak hünerdir ama, *mahfil*, o konuda çok deneyimlidir. Ser verir, sır vermez. Siz de hemen Paris'le Dersaadet'in tam ortasında, birinin gözü, birinin gönlünden ırak bir, *Merkez-i Umumi* yeşerteceksiniz. İstanbul sıkıştırdığında Paris'e, Paris bastırdığında İstanbul'a yüklenilecek. Bence de, Selânik biçilmiş kaftan. Talât ağabeye, hüner gösterme fırsatı doğar. Burda yetişen de ordan geçerek Asitane'ye gelecek. Ordan dağılan da aynı yolla buraya ulaşacak. Çok iyi düşünmüşsünüz. Böylece siz vurdu kırdıda... Biz derneyp toparlamada son derece rahat oluruz.

İkinci kampana kulaklarında çınlayınca ikisi birden irkildiler. Zaman, coşkunun kazanına girince, nasıl da akıp gidiveriyor. Süleyman dimdik ayağa kalkınca Vefik de yerinden doğruldu. Bir an sımsıkı sarıldılar. Uzun uzun koklaştılar. Ayrılırlarken;

- Olayların birdenbire bastırılması çok iyi oldu, - dedi Süleyman. - Bize kalsa laftan işe vakit kalmazdı. Madem kuyruğumuza bastılar, gayrı Allah yardımcıları olsun. Hiç zaman yitirmeden, zaten kendi kendine oluşan gönüllü birliklerini komitelere çeviriverelim olsun bitsin. Ondan sonra ister içerden olsun ister dışardan gözü kararının gözünü karartacak şamarın sesi size kadar erişir.

- Desenize Alasonya gönüllülerine iş çıktı? Hepsini birden mi, iş süreceksiniz? Seçilecek ayıklanacak olan var mı?

- Ben ne demekteyim siz nereye sürmektesiniz Vefik Bey! Hepsi birden olur mu? Askerin sivilden ayırımı ne? Kurşun atacağına, akıl satacağı kullanmaya kalkarsan, namlunun sana dönmesini kim engeller?

- Siz herşeyi düşünmüşsünüz.

- Bizi niye kurmay ettiler hey Paşazadem!.. Her şeyi ince ince düşünelim, yanlış gerci yanlış yerde kullanmayalım diye değil mi?

- Biraz açar mısınız?

- Elbette!.. Şu sizin Mustafa Kemal gibiler, dışa karşı hem avcı, hem mermidirler de, içe karşı kara taşın üstünde, kara karıncanın izini süren izciden beterdirler. Konu yalnız av üstüneyse tek başlarına sal, korkma. Hiç bir yükün olmaz. Okunu kendi döver. Yayını kendi gerer. Avını bulur, tutar ve canı isterse, seni ortak eder. Yok yol çok uzun, alan da genişse emirlerine ordu gerekir. Onu da, devlet ya da halktan başkası sağlayamaz. İki arada bir derece, sakalını sığazlar kalırsın. Bir de Yakup Cemil gibiler vardır. Bir şeye bir kez inanırlar. İnanırabilene ne mutlu! Yüreklerinden kuşku gider, onun boşalttığı bütün hücrelere emir gelir yerleşir. Artık, her kalibre silâhta, her zaman, her yerde, her zırhı delen bir mermi olur çıkar. İyiye kullanan iyi sonuç alır. Kötüye kullanan kötü. Bilmem anlatabildim mi?

- Anlamasına anladım da hem avcı, hem mermi olanlar n'olacak? Bir türlü onu anlayamadım!..

- Onlar size gerekli ya Vefik Bey! Bizim kırıp döktüğümüzü kim onarıp toplayacak? Sonrasına hiç adem bırakmazsak her bir işi kendimiz yapmak zorunda kalmaz mıyız? Elbet Allah kısmet eder o sona erişirsek! Ama, su testisi su yolunda kırılırsa, yenisine çömlekçi kalmalı değil mi?

- Allah saklasın!.. *Inkılâp, inkılâpçısız* olur mu?

- *İhtilâller, ihtilâlcisiz* olmuş da, *inkılâplar, inkılâpçısız* neden olamıyormuş? Yeter ki, söz tutulsun, atılan mermi hedefi bulur.

Daha fazla uzatmamayı yeğledi.

Sımsıkı bir kez daha sarıldı.

Kompartımandan çıktı.

Ne mutlu!..
Talihliyimiz!..
Çok beklemedik.
Paşa, pek memnun.
Haksız da sayılamaz.
Herşey denk düşüyor.
Dualarımız kabul gördü.
Başlangıcı pek iyi olacak.
Sonu hay'rolur inşaallah!..
Allah, yardımını esirgemeye.
Herkesi gayret ve kuvvet vere.
Başladığımızın tamamına erişelim.
Hele düşlenenler bir gerçekleşsin!..
Dirlik düzenlik, yerleşmeye başlasın.
Efendimizin umutları boş çıkmasın da!..
Allah'ın izniyle, gerisi kendiliğinden gelir.
Yolcunun en ürkünç anı, ilk adımı atanadır.
Bir yol adımı attı da yola girdi mi, ürkü gider.
Yerine o yolun, gizemiyle gerçeği gelir oturur.
Gayri, ne gizemden geçilir, ne gerçekten kaçılır.
Yürünür... Yüründükçe serüvenin yeline kapılır.

O mu yola gitmektedir, yol mu ona gelmektedir.
Unutulan mı bulunmuş, bilinen mi unutuluyor.
Çözebilen beri gelsin!.. Yol böyle yürünüyor.
Hele bir de, düğün dernek, tören ile şölen ile.
Atılan taşlar, ürkütülen kurbağaya değiyorsa.
Taş bulamazsa kendi başını fırlatır insanoğlu.
Allah Hristo kâfirinin yüreğini nurlandırсын.
Tecz zamanda, adem yetirmenin piri üstadı.
Yetişeni criştirmenin ise *maşrik-ı-âzâmi*.
Refik'in bulup getirdiklerin birer pırlanta.
Her birinden, hepimiz öyle memnunuz ki!
Herbiri kalfalık peştemalını çoktan bağladı.
Allah hepsinden razı olsun! Sansar gibiler.
Bab-ı âli kalemlerini, resmen talan cylediler.
Hiç birinde, işe yarar bir tek genç komadılar.
Kaptıkları önce bizim konakta, eğitim gördü.
Arkasından *mahfilde*, erkân öğreniminc girdi.
Onlar, Hristo ustanın önünde diz çökedursun.
Refik sırtına kanat takmışca, diyar-ı küfre uçtu.
Reşit Paşa, insan seçmekte şimdiye yanıldı mı?
Evropa'ya tam yaraşırını göndermekten kalsın?
Biz, başına bir iş gelmesin diye dua etmekteyken.
O'nun, Sofya'dan Viyana'ya geçtiğinin haberi geldi.
Üstelik, Petersburg'a da çağrının iletildiği güvencesiyle.
O zaman Paşa, şu okul işini ne güzel düşünmüş Allahım!
Heriflerin her birisi, Kalenderi Cavlağından artık donandı.
Mubarekler, gecenin zifirinde dört bir yana nur saçıyorlar.
Işığı görenleri, eren umusunda kısır gelin gibi çokaşıyorlar.
Öyle de çabuk duyuyorlar ki, sanki gaipten ses almadalar!..
Duyan duymayana, gören görmeyene mi, yetiştirmektedir?
Yoksa, birbirlerinin kokusunu mu izlemekteler, çözmek zor.
Zaten işin orası da, üstümüze vazife değil! İş oluyor ya!..
Nice yıl yakımyken, Hristo kâfirinin gizini çözebildik mi?

Eli çok iyi yerden alarak, pirin tükürüğünü yuttuğu belli.
At yerine cinlere mi süvar oldu bu, tövbeler tövbesi!..
Elçilik kuryelerinin canları, burunlarından gelmekte.
Biri Viyana'dan derken, öteki Berlin'den yetmekte.
Hem de, Reşit Paşa'nın umduğundan fazlasıyla.
Galiba Dcr-i Şaadet tam bir bayram yaşayacak.
Dillere destan bir *surname* düzenleyeceğiz.
Lâkin, bunun bir de ağırlama faslı olacak.
Bunca yabancı konuk gelince, neyleriz?
Aman Allahım!.. Tezden yardım eyle.
Bu işin ucunda rezil olmamız da var.
Onca soylu kâfir, ne yiyip ne içer?
Nerde yatar kalkar, günler boyu?
Bir an önce davranmak gerekir.
Saray, kasr, köşk ve konaklar.
Hatta hanlarla, kışlalar bile.
Boşaltılmalı, onarılmalıdır.
Ki, herşey aslına dönsün.
Osmanlı'nın şanı görülsün.
Aklımdan geçenle üperdim.
Tiz bir kalem defter aldım elime.
İlkin boş sarayları gözden geçirdim.
Sonra kullanılmayan kasrları sıraladım.
Kimi bakımlı, kimi bakımsızdı bildiğimce.
Lâkin, asıl gözümü yıldırان bakımsızlardı.
Kısa sürede onarabileceğimiz var mı acaba?
Nafiz Efendi, öteden beri Hazine kethüdası idi.
Hem hepsinin yerini iyi bilir, hem de durumlarını.
Kimbilir kaç kere elden veya defterden geçirmiştir.
Aklım başıma geldi ya!.. Üşenmek akıllara ziyandır.
Kalktığım gibi, dairesine varıp eteğine kapaklandım.
Allah hizmetinden razı olsun. Pek anlayışlı bir kuldur.
Halimi anlar anlamaz, defterlerini açmakta duraksamadı.

Aman yarabbim!.. Hazine-i Hassa ne kadar da zenginmiş?

Sultan Mahmud-ı Adli'nin yaptırdığından beri oturulmayan.

Sultan Osman-ı Sâlis'in yaptırıp da gidemediği nice saray var.

Sadece kasr varaklarını kazıyıp sikke kestirsek, ordu donatırız.

Allaha hamd-ü senalar olsun!.. Nafiz Efendi'nin ifadesine göre, bunların pek çoğu her an emre hazır tutulmaktan dolayı, bakımlı imiş.

Gerçi epeydir kendisi bizzat teftişe çıkmadığından kapı kullarının ifadesini yinelermiş. Lâkin, madem Devlet-i âliye'nin onuru söz konusu. O andan tezi yok, hepsini teker teker elden geçirip.. Birinde noksan var ise hemen gidereceğini belirtir belirtmez gönlüm ferahladı.

Yine de içim içime sığmamakta!..

Nafiz Efendi, küffarın huyunu suyunu bilmez. Eksiğini gediğini tam kestiremez. Eklenecek olanı kendi *tasarruf* anlayışı içinde görür. Çok *iktisatlı* bir âdemdir. Sikkenin çapağını deftere kaydeder de, atın masrafını seyisc ödetmeye kalkar. Bu yüzden, harcamadan sakınır. İyisi, yanına Agop'la Hristo kâfirlerinden birini takıvermektir.

Lâkin, Efendinin huyu suyu bellidir.

Az biraz masraf açılacağını anladı mı, kör inanca sarılır.

Allah muhafaza! İslâm Halifesi'nin bastığı yere küffarın başı bile değmez der çıkıverir de, her bir şeyi berbat eder.

Aklıma gelenin korkusundan yüreğim ağzıma geldi.

Üstüne kâfir salmaktan hemen vazgeçtim.

Refik dönmüş olsa, ne kadar iyiydi. O köhne yapıların hepsini, tereyağından kıl çeker gibi, Evropa saraylarına benzettiriverirdi.

Yazık ki, henüz Hristo kâfirinin gizine erişmiş değil.

Aynı anda birkaç yerde birden bulunmak Hızır Aleyhisselâma, şimdilik bir de o kâfiroğluna özgü bir üstünlük... Düşüncesiyle yutkunup kalmamla, Keçecizade Fuat Efendi'nin aklıma düşürmesi bir oldu. Kul sıkışmazsa Hızır yetişmezmiş. Birden yüzüm ışdı. Efendi'yi yumuşatacak yüzü, aramaya gerek kalmadan buluvermiştim.

Fuat Efendi tıp mesleğinin gereği, hem az biraz Evropa görmüş-tü. Hem babası rahmetli Şeyhülislâm İzzet Molla Efendinin hepi-

mizde en çok da Nafiz Efendi üstünde ödenmez hak ve emeği vardı. Buna zekâsını da eklediğimizde, Efendinin dilini tutamasa bile, elini epeyce açacağına kesin gözüyle bakabilirdim.

Kolayını bu kadar çabuk nasıl buldum, bilemem!..

Lâkin, işin o *safhasının* çözüldüğünden emin olabilirim.

Yoksa, Husrev Paşa'nın bile söz geçiremediği nadir kişilerden biri olan *mukataa nazırının*, metelik hesapları yüzünden, bizi ele güne rezil etmesi işten değildi. Devlet malı titizliğini kendimden bildiğim için, hiç de haksız görmüyorum. Ne var ki, Evropa bizi biraz eğitti. Oraya kadarki alışkanlığımız, kazı bağırtsmadan yolmak üzreydi. Oysa Evropa bize kaz gelecek yerden tavuk esirgememeyi öğretti. Hazret bu törenin bir *itibar* şöleni olacağını nerden bilsin? Eski *minval üzre*, directir.

Bir kez de olmaz dedi mi, hazineden zırnık çıkarmaya sade yüce Efendimizin gücü yeter!.. Ki, onda bile her kuruş için, ayrı bir ferman götürmek gerekir. Çünkü, devlet harcaması saymadığı bir ödenek için, Cennetmekân Mahmut Han'a dahi; *Ödedim Hünkârım Hazine-i Hassa gelirinden de düştüm, deyip çıkmış mukataacılarıdır.*

O yüzden, şu badire atlatıncaya suyuna gitmekliğimiz gerekir.

Devlet-i âli'nin güç ve görkemiyle Evropa bezirgânının gözlerini kamaştırmaya mecburuz.

Bundan sonra bir yandan içiçe yaşayacak.. Bir yandan *aksu-âtâyı* artıracğıız. Ordu donatacak isek kendimiz üretinceye silâh ve cepane almaya mahkumuz. Bunun da, nice altın gerektireceğı belli değil.

Bir kışlalık askeri donatmaya kalkıştığımızda neler çektiğimi ben bilirim. d'Aramont kâfiriyle Rothschild çıfıtı imdadeylemescerlerdi, von Dreyse bezirgânı başka müşteri arayacaktı.

Biz bu *Tanzimat*'ı geri dönölmez bir işleyişe kavuşturacaksak, çare tek; Başına yenilmez bir orduyu, bekçi dikeceğiz!..

Bunun da yolu belli!.

Askerin kalabalık... Eğitimi âlâ... Donanımı üstün olacak!..

Devlet ve düzen bekçiliği, mahalle bekçiliğine benzemiyor.

Onun sırtına bir aba geçirdin, karnına iki lokma koydun, eline bir sopa verdin mi, uykunu rahatça uyuyabilirsin. Lâkin hem sınırlarını, hem değişimi bekletmeye kalktın mı, karnın tok, sırtının pek olması yetmiyor. Tuttuğu silâhtan, attığı mermiye, karşısındakinden iyi olması zorunluluk.

Buna bir de bilgiyle inancı ekleyebilirsiniz yenginin tâkını kurabilirsiniz. Yoksa. Mehmet Ali Celâlisinin karşısındaki ordu da, hem sayı ve donanım olarak düşmanından aşağı değildi. Amma, neyi, neden yaptığını bilmeyen serdarlar elinde bozguna uğramaktan kurtulamadı.

Öyleyse, ilk iş, tepeden tırnağa, *Tanzimat*'ın erdemine inanmış bir ordunun kurulmasıdır. Bunun bütün hazırlıkları tamam.

Allah Muhammet ümmetinin dölüne kesat vermesin!..

Kuldan yana, hiç bir zaman, hiç bir sıkıntımız olmadı!..

Defter açıp sayım yapsak, bugünden yarına on kere yüzbin eli silâh tutar âdemi kışlalara toplayıveririz.

Hamd-ü senâlar olsun, Evropa zulmünden İslâm nuruna sığınmış dönmesi... İslâmın nuruna, Evropa'nın hünerini eklemiş suhtesi ile çok iyi bir başlangıç yapabilecek serdarımız da eksik değil.

Geriye kala kala bunların tezelden donatılması kalıyor.

İşte zorun çatallısı da, tam noktada kendini gösteriyor.

Silâhın iyisi, cepanenin etkilisi dedin mi, çil çil altın gerekli.

Hepsini peşin parayla almaya, *Karun'un hazineleri* yetmez.

Paranın ucunu göstermedin mi, el bezirgânının eli işe gitmez.

Bu söze güvensizlikten değil, öldürücü âlet maliyetinin pek yüksek oluşundan böyledir. Von Dreyse'ye çeliğinin avansını vermesek, elindeki örneklerle ancak avcılık edebilirdi.

Oysa şimdi, en uzağa, en seri ve öldürücü kurşunu bizim asker atabilmekte. Bunun böyle sürüp gitmesi, bizim bu töreni, göz kamaştırıcı kılmamıza bağlı. Bunun için de, herşey âlâ görünmeli.

Bir yol, bunu becerdik de Refik'in devşirdiği soylulara, erişilmez görkem... Bezirgân taifesine, tükenmez hazineler sahibi bulunduğumuza inandırdık mı, gerisi kendiliğinden gelir.

Şimdiye değin altınımızın güçlkle satılabildiğini, ondan sonra *itiharımız* kolay sağlar. Çünkü insan, gözüyle gördüyse kalbiyle hemen onaylamakta duraksamaz.

Tüccar, kaptığı siparişle yere göğe sığmaz.

Bezirgân, kasasının kapağını ardına kadar açar.

Biri altınları sayar. Diğeri haldır haldır üretime koşar.

Kâr kokusu almakta, kan kokusu alandan beterdir imansızlar.

Hazinc-i Humayun'a başvurmadan istediğimiz ayağımıza gelir.

Yeter ki, Der-i Saadet'e yığılacak olan küffar *zadegânının* göz ve gönüllerini sarsılmaz bir hayranlıkla doldurabilelim.

Diyar-ı küfr bütün olarak düşünöldüğünde çağrımıza uyanların sayısı azdır. Denilebilir ki, deryaya atılmış bir taş hükmündedir.

Lâkin, o bir taşın ürettiği dalganın yayıla yayıla bütün ummanı kapladığı göz önünde bulundurulursa, niyetimizin değeri anlaşılır.

Bunun için de, her bir yerin pırıl pırıl olması... Her bir şeyin tı-kır tıkır yürümesi... Ve hiç bir noktada, hiç bir eksiğin görölmemesi gerekir.

Nafiz Efendi'nin nekesliğı kırılmazsa, bu düş de görölemez.

Ve bu işin üstesinden gelse gelse, yine Fuat Efendi gelir.

Adı ağzımdan çıkar çıkmaz, pek âlâ, pek güzel olur, deyince kuş gibi hafifledim. Üstümdeki yükün en ağırını oluşturan Asitâne'yi bir baştan ötekine koşuşturma, bir anda sırtımdan kalkıvermişti.

Bir yol konacak yer sağlandı mı, hizmetini görmek kolaylaşır.

Konutun kapısı açılır açılmaz, nasılsa ocağı kendiliğinden tüter.

Allahın nimeti kesilmiş değil! Tüten ocağa taş vursan, taş pişer.

Kaldı ki her birinde nice aşçı nice yamak fırsat kollamakta.

Fuat Efendi, Nafiz Efendi'yi yola getirdi mi bir kez, konuklar her sofraya oturuşta parmaklarını da bilece yerler. O yönden hiç tasam yok!

Şenlik var denilende, *Temâşa Loncası*'nın bütün dolapları döner. Bir nice, davulcu, zurnacı, köçek, oyuncu, meddah, canbaz, kuklacı ve karagözcü var ise, kurar perdesini, asar mahyasını.

Der-i Saadetin her mahallesinde bir meydan açılır. Her meyda-

nin her köşesine süreyya fenerler asılır. Sıra sıra meşaleler dizilir. Canbazlar canlarını tehlikeye atar. Hünербазlar hünерlerini ortaya korlar. Ve öyle bir *şehrâyin* düzenlenir ki, iki gıygıy, bir vıyviya ağ-zını açarak bakakalan küffarın dillerine destan olur. Kendi ülkesine vardığında, düş âleminde, iş gâilesine düşmüşse döner de, anlata anlata bitiremez.

Refik de, tıpkı *üstadları* gibi, âdem seçmekte pek mahirdir. Dediği dinlenir, tanıklığına güvenilir olanları çağrılacaktır. Yine de dileğimiz, her kesimden eşit konuğun ev sahipliğidir. Allah muhafaza!.. Boş bulunup bir yanı ağdırırsak iyi olmaz. Korkarım o zaman asıl yarar olanı, geri atmak zorunda kalınız. Çünkü Evropa, onca kıyıma rağmen, öyle çok soyluya sahip ki!..

Yere batasılının köşe başı tutan her eşkıyaya, bir unvan verdikleri besbelli. Bizde her tuğ diken, nasıl aslını Oğuz'a dayamaktaysa, onlar da tükenesi soylarını Roma *patricilerine* yaslamayı öğünç sayıyor. Bilmem doğru, bilmem kuşku. Ancak bunlarda *ezel ebed* mülk sahipliği geçerli olduğundan, *asaletle* tapuyu bir tutuyorlar. Biri ister hile, ister *hibe*, bir yeri çitle çevirdi... Kendinden iri biri de, varıp omuzuna kılıç yaslayarak, kışına ünvan takıverdi mi, bey olmakta.

Eşkıyanın dünyaya hükümran olduğu nerede görülmüş?

İnsan denen üstün varlığı, yüce Tanrı'nın kulluğundan, cüce kulun kulluğuna indiren bir düzen, yürüyüp gidemezdi. Lâkin, vah Al-ı Osman'ın şânına. Pek erken tökezledi. Yoksa, yolu yarlamıştı.

Kişinin soyu soppu, malı mülkü ne olur olsun, eşiti insanların onur ve emeği üstüne oturabilir mi? Ateş olur, her yanını yakar yahu!..

İşin aslı, bunlarda da, sürgit hiç kimse oturamamış.

Hem de Cehennem ateşinde Enkizisyon kazanları kurmuşken.

İnsan, *eşref-i mahlukât!* Doğasına aykırıyı, dayatmak imkânsız!

Ya kurt kesilip delik bulacak.. Ya sansar olup kendi oyacaktır.

Nitekim, bunlarda eşyanın doğasına uygun olanı gerçekleşmiş.

Belki biraz uzun, sancılı, zor. Ve göz yıldırarak kadar kanlı. Lâkin, zaman içinde, yaraşır olana doğru yürünebilmiş ya!.. Daha ne? Şişine şişine anlattıklarına bakılırsa, aldıkları sonuç öğünçleridir.

Soylunun hayvanları kadar bile değer vermediği *serfler*, her bir işi görmenin hüneriyle gün günden palazlanmış. Üretken emeğin sahibi gelişince sahiplik taslayanın pörsümesi kaçınılmaz. Efendiler, efendiliğin onurunu tükettikçe, kullarına muhtaç olmasın yazılı mı?

Kulun kuluna gün doğmuştur!..

Bir sunmuş kazandığını, korkusuna yenilip iki sunmuş.

Üçüncüde, malı canın yongası saydığından mı? Korkunun ecele yararının olmadığını öğrendiğinden mi? Her nedense, hadi ordan köşek, çalış da kazan deyivermiş. Al sana, gerçeğin acı şamarı. Ortalığın ikide birde birbirine girmesi bundan. Alışmış kudurmuştan beterdir. Efendi, kula *zebun* olur mu? Çeker kılıcını, Allah yarattı demez!..

Kul korkuyu yenmiş kötüye hazırlanmışsa çokluğunun gücüyle oç almasın olası. İşte o kötek anını devrim diye yere göğe koymamaktalar.

Ya da yoksul ve yoksun yüzyılların ürküsü baskın gelmekte!..

Neylesin, kaçanın anası ağlamaz sade bizim özdeyişimiz değil.

Baktı, iş kötüye sarıyor. *Kaçgun* olup kayıplara karışmak kârlı.

Haydi yallah!.. Zorbanın ulaşamayacağı Cennetlerden çağrı var.

Buna kıyım diyor batasılının, eli kalem tutup ağzı laf edenleri.

Amma, her iki halde de üretmeyi aşağılık bir iş. Tüketmeyi hüner sayan efendinin, eli boş karnı aç kaldığı kesin! Açlık, öğretmenlerin en bilgesidir. Akıllı olana akıl yolunu gösterir. Dermanı kesilene, kolay yolu!

Gücü tükenenin onuru mu olurmuş?

Kolaydan, gücünü kazanmaya bakacak!..

Tıpkı bizim şimdi içinde bulunduğumuz koşullar.

Herşeyi yitirmemek için, bir şeylerden vazgeçilecek.

Göçmüş kaleyi, Alamut sarplığında göstermenin yolu bir.

Al-ı Osman için geçerli olan, Evropa soylusuna yasak değil a!..

Bizim düşünce taşına vardığımız yerle, onları sivtine kaşına vardığı yer aynı. Ademden bile sayılmayan kullarla, kalkınma pazarlığı.

Kul bir kez eşitliğin tadına varırsa, efendisinden geri kalır mı?

Nitekim kalmamış. Hünەرli serfler esnafıktan tüccarlığa gelişip... Arastalar depo-gedikten şehirlere dönüştükçe, toprak ağalarının yanına bir de şehir beyleri eklenmiş. Hele bu veni yetmeler, konaklarından taşacak ölçüde artık gelir edinince, durum büsbütün renklenmiş.

Geçmişinden utanan, onu silemiyorsa, değiştirmeye kalkışır.

Eski ırgat, yeni zenginin de ilk dikilişi, herhalde bu olsa gerek.

Palazlanan her ırgat ve esnaf eskisi, mâlikâne merakına düşer.

Çil çil altını sayıp edinmeye başlayınca da, gel keyfim gel!..

Hamamlar aynı hamam... Taslar yine eski taslardır.

Lâkin zaman içinde, tellâkları bir bir değişir.

Şimdi bunları düşünmenin sırası mı, bize ne?

Deyivermek pek kolay. Ancak, tam yeri ve sırası.

Çünkü onlar, onca yıldır, bu kavgayı çözememişler.

Bizim hiç çözemeyeceğimiz, apaçık ortada bir gerçektir.

Derdim o değil ki!.. Varsın birbirinden bulsun imansızlar.

Derdim, hepsinin birden, konuğumuz olmasından doğuyor.

Bunları hem yanyana tutup, hem hoşnut kılmak mümkün midir?

Doluya koyup aldıramadığım, boşa koyup dolduramadığım o!..

Çünkü devlet ilişkilerini yürütürken *şeceresi* batasılarla ne kadar alış-verişimiz var ise hizmetin görülmesinde bu sonradan görmelerle de o kadar *satu-bazarımız* bulunması kaçınılmaz.

Bazı kararlar nasıl birincilerin aklından çıkıyorsa. Pek çok yarar da ikincilerin elinden sağlanıyor. Bir bölüğü devlet diye kesip atıyor. Öteki bölüğün ağzından millet lafı düşmüyor. Lâkin, hepsi etle tırnak olmuş. O yüzden, bir nice soylu konuğumuz olacaksa, belki ondan da fazla soysuzu, kendimize yaraşır konukseverlikle ağırlamak zorundayız.

Onlar birbirlerinden geçiyorlar mı?

Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş. Nasıl geçercilermiş?

Biri yönetimi elinde tutuyorsa, üretimin tümü ötekinin elinde.

Biri silâhı omuzlamış. Öbürü cebeyi kesse, bu çakaralmaz.

Bunca yüzyıldır sürüp gelen durumu biz neden ayıracakmışız?

Enkizisyona cellat olsak etle tırnağı ayırmaya kerpeten yetmez.
Tutup birine yedirirken, ötekine karşıdan baktıracak değiliz a!
Bize ne?

Birbirleriyle bir dertleri, sorunları var ise, kendileri çözsün.

Zaten ara sıra kapışıp kimin gücü kime yetmekteyse göstermekte. Sonra da bizim gibilerin cehaletine güle güle devrim-karşı-devrim söylevi vermektedirler. Sanki biz hiç horoz döğüşü, deve güleşİ görmedik.

Kıyamlar ve kıyımların hemen ardından görünen ne?

Zaten var olanla, kavgadan arta kalanı paylaşmak!..

Sonra da, al gülüm ver gülüm, geçinip gitmek!..

Öyleyse, o lâfların sağlamca basacağı *zemin* nerde?

Bunca yıldır arayıp sorduk. Ne bulabildik, ne görebildik!..

Oğlanlar, muhtaç olduğumuz gelişmenin kaynağı diyorlar.

Her birikim, kan ve can bedelinin yığılmasından oluşmuştur.

Yoksa, kulpu ne olur olsun, bunca cengin bir anlamı kalmazdı.

Din, iman uğruna denecek. Devlet, millet aşkına vurulacak.

Allem kallem, başkalarının emek, ter ve pulu üstüne konulacak.

Başkalarının!.. Kendi eti ya da tırnağını kemirmek doğru mu?

Kaç kez sorup sıkıştırdıksa, bunun yanıtı bir türlü çıkmadı.

Hristo kâfiri bile, iş oraya vardı mı yutkunup kalıveriyor.

Bu bir sistem sorunudur, diyor. Kapitalizm, sosyalizm.

Emek, sermaye ve sömürü diye bir şeyler geveliyor.

Bin dreden su getirdiği halde, değirmen dönmüyor.

Çünkü zalim, hayın, cahil, ürkmüş ya da yılmış olabilir.

Lâkin, insanoğlunun böylesi bir gaddarlığa hakkı yoktur.

Kişi özbeöz kardeşinin alın terini çalmak için çarpışır mı yahu?

Eğer Devlet-i âli'nin kalkınıp gelişmesi de böyle kötü bir *bid'ate* dayanacaksa, eksik olsun. Bu, ne dine sığar bir iştir. Ne diyanete! Din-ü diyanete sığmayan bir şeyi, insaniyete sığdırmak mümkün midir?

Kişi aklının almadığı bir mesleği nasıl benimser?

İyisi, hiç oralarını karıştırmadan, elimizi tez tutmak.

Akılla gönülün isteklerine kanat çırpmanın sırası mı?
Yarın öbürgün yakın komşulardan konuklar sökün ederse?
Yüce Efendimizin buyrultularını en iyi nasıl uygularız?
Şallak mallak ortalıkta salınıp kalırsak, halimiz n'olur?
Kula yaraşan, akıl satmak değil, haddini bilmektir.
Onlar, kendi sınırlarını aşı aşı nereye varırsa varsın.
Biz, seçe ayıklaya kendimize en uygununu almıyor muyuz?
İşte vardıkları nokta, apaçık ortada. Karşılaştığımız şu zorluk.
Her bir şeyi çözümledik sanırken, neden karabasanlara düştük.
Açmaz kimi, nereye yerleştireceğiz kaygısından doğmuyor mu?
Bu para denilen pislik hükümrân olduğu yerlerde nelere kaadır?
Oralarda, öyle zenginlere rastladım ki! Köşek, efendisinin un-
vanını satınaldığında, özgürlüğünü satınaldığından fazla öğreniyor-
du. İnsana özgürlükten büyük san, eşitlikten öte şân olabilir mi?
Oluyormuş!..
Kişi gözüyle görmese inanmaz.
Değişim, bu kadar kesin ve hızlı.
Aynı insanda görülmesi bile olası.
Daha dün, özgürlük, eşitlik diyenler.
Bugün hakka, hukuka karşı çıkıyorlar.
Ve böyle olunca da, değişen bir şey yok!..
Hamamdaki tellâklardan gayrı, dediğim gibi!..
Yoksulun yazgısı aynı... Üretmek ve sömürülmek.
Üstüne üstlük, yeni gelen, eskiyip gideni aratmakta.
O teriyle, kirini sıyırmaktaydıysa, bu derisini yüzmekte.
Ve hem, akrabası olduğu savında, hem yüzüne tükürmekte.
Çıktığı yumurtayı beğenmeyen saf civcivin kulakları çınlasın.
Hiç olmazsa oncağızım, palazlansa dahi aslını asla inkâr etmez.
Oysa insan, kendini yüceltmeye, aslını inkârda duraksamıyor.
Ulu rabbim, âlemi İslâmı bu belâlardan muhafaza buyursun!
Eğer ektiğimiz tohum, böyle ürün verecekse şimdiden kurusun.
Yanlış a gidecek emeğimin tamamı, daha başında helâl-i hoş ol-
sun. Bir zerresine acır isem, yarın *ruz-u mahşer*de hesabı benden so-

rulsun. Çünkü biz, ne varsa aynısı olsun diye uğraşmıyoruz. Başta da bildiğimiz üzere o çok kolay bir yoldur. Basarsın akçayı, seçersin parçayı!

Hâşâ sümme hâşâ!..

Ta başından beri çabamız, neyi nasıl yaparız üzere.

Oğlanları, küffar okullarında okutmamızın nedeni de bu.

Görünene pazar kurma aczi dersek, Hristo'ya *bühtan* olur.

Şimdi bile, hepsini susuz dereye götürüp, sulanmışca döndürür.

Öyleyse, bir gölgenin ardına sığınmadan yapılacak iş ortada.

Bu gerçek amacı, hiç bir koşul altında saptırmamak, hepimizin yükümü. Çünkü bir yol saptı mı, insanın aslını inkâra vardığı apaçık.

Henüz hazırlıkları tamamlayıp yürürlüğe sokmamışken, herkesin kulağını burmakta yarar var. Ne olur ne olmaz. Yoğun çalışmanın yükü, bazılarıımıza, bazı şeyleri unutturmuş olabilir.

Şu konaklama işini yüklenip de kimi nereye koymalı diye, derin hesaplara girmeseydim belki ben bile unutacaktım. Yarın obirgün tohum uç verip de başak yerine mızrak çıkarsa, kimin karnı doyar ki?

Son pişmanlığın fayda verdiği nerde görülmüş?

Madem yıllardır incc eleyip sık dokumaktayız. Sonrasında daha bir titiz... Daha bir dikkatli... Ve daha bir katı olmaya koşuluyuz.

Yoksa, en iyi ve doğrusunu aktarabilmeye harcadığımız ne varsa *helâk* olur gider. Yazık değil mi, *din-ü devlete*?

Kişi kendisi için hata hakkına sahiptir.

Mevlâna Hazretleri ne güzel buyurur;

Bin kere tövbeni bozmuş olsan da gel!..

Bin kere bozulabileceğini bildiğinden. *İnsan beşerdir, şaşar.*

Bin, onbin kere, belki de daha fazla. *Günahı, vebâli boynuna!..*

Herkes Cenneminin ateşini kendi elceğiziyle tutuşturur madem sal neylerse gönlünce, mevlâm gibi güzel eyler!..Aldanır, kanar, yanılır, tövbe eder, hata işler, bağışlanır, *Sırat*'tan düşer! Kendi bileceği bir şey.

Allah encâmını hayreyleye duasıyla, yetiniveririz!..

Ola ki, *Münkir'le Nekir'in* defterine geçer de, işe yarar.

Lâkin bizcileyin, devlet adamlığı taşıyor da kasıntısından yanına varılmıyorsa ne dua kâr eder, ne bedduanın hesabını vermek mümkündür. Koskoca bir devletle, sayısı belirsiz *ümme*ti, mutluluk düşünden yozluk Cehennemine uyarmak ne demek?

Allah bile suçsuz yere cezalandırma hakkını kendinde görmez. Kişiyi scvap ve yasaklarla donatarak kendi hesabını biçmeye zorlar.

Biz bunca ağır günahı yüklenebilir miyiz?

Görünüş hiç bir devletliyi aldatmamalı.

Refik'in sayesinde fırsat ayağa gelmekte.

Uyarmalı ki herkes, gözünü kulağını, açsın.

Biraz inceleyici dikkat gösterirlerse gördüğümüzü görüverirler.

Nasılsa, örneklerinin hemen tamamı bugünün varlıklı ve üreten kesimini oluşturduğundan ister istemez her türü çağrılacağız. Lâkin, mümkün olduğunca bir arada bulundurmamak da boynumuzun borcu.

Nedeni bu ki, güzelim törenin içine ederiz.

Herifler birbirine değmemek için gösteriyi kaçırır.

Şu Evropa'nın soylusu bir kibirliyse, soysusuzu bin kibirli.

Soylu soysuzu pek aşağılamakta, lâkin *muhtac-ı himmet dede*.

Soysuz, soyluyu hem horlamakta, hem de himmet etmemekte.

Farmason Mahfilinde, uşağı Kralın üstüne çıkar oturur.

Ve lâkin kapı açılmaya görsün, Kral uşağının sırtındadır.

Yere batasılar, kendilerince buna da bir kulp bulmuşlar.

Dediklerine göre yıkılası düzenleri kural üzre durumuş.

Hiç, böyle kötü bir ikiyüzlülüğün kuralı mı olurmuş?

Onlara bakarsanız, hayatın asıl kendisi ikiyüzlü imiş!

Ölümü sürekli içinde taşıyan dirim de, bunun kanıtı.

Suçu yaşam üstüne attın mı, herşey doğal oluveriyor.

Bir yol, bu hapı yutturabildin mi insanoğluna, rahatsın.

Artık, acımasızlık da, küçümseme de, horlama da serbest.

İçyüzleri, işte böyle sürekli kaynayan bir kazana benziyor.

Lâkin, dışarıdan bakan için, ikisi de can ciğer kuzu sarması.

Çıkarları mı, *tıynetleri mi* birbirine denk gelmekte bilmem.
Gizini bizim gibilerin ayırması hiç de kolay olmamaktadır.
Biz ne kadar, kul köle takımını ucuzlasak da, yapaydır.
Serde, şu din kardeşliği var ya, hepimizi eşit kılmakta.
Onlar da din kardeşi. Ne ki, ırkçılıklar daha üstün.
Belki bir de, o pek öğündükleri mülkiyet hakkı!..
İyisi mi, işin bilim ve felsefesine hiç dalmamalı.
Hristo kâfirinin alanına girersek yerimiz belli.
Kimi kimin yanına katacağını en iyi o bilir.
Ya da, hepsi geleceğine göre, oğlanlardan biri.
Çünkü o, kafalarının içini apaçık bilenlerin harcı.
Biz, işimize bakıp bir an önce, yeterli konut bulalım.
Diye Allahtan elimi tez tutmuşum. Yoksa, yanmıştım.
Daha Fuat Efendi, koşuşturup durmaktayken, basıldık.

İlkin yakın komşuluğun hatırına mı, eski reyalığın korkusuna mı bilinmez, Bulgarlarla, Yunanlılar sökün eyledi. Onlarla pek zorluk çekmedik. Her birini eski konaklarına konuk eyleyiverdik. Elleri ayakları eski alışkanlıklarını tez kazandılar.

Cevdet Efendi'nin Lofçalılığı pek işe yaradı. Her iki taifceyle de tez zaanda kırk yıllık dost oldu çıktı.

Ardından Macar soyluları sökün eylediler.

Onlarla da, her bir şey çok kolay çözümlendi.

Der-i Saadetin dört bir yanında, kimi kaçgun olup sığınmış... Kimi bir başkaldırının ceremesinden savrulmuş... Kimi vaktiyle Moltke Paşa'nın ardına takılıp gelerek buralarda kalmış, kâfir müselman pek çok hısım ve akrabaları vardı. Edirnekapısı'ndan girmeden sevinç ve özlem çılgınlıklarıyla karşıladılar. Sarıla kucaklaya, ağlaya okşaya paylaşıverdiler Az daha ağırdan alsak, olan bize olacak, *hoşamedide* bulunamayacaktık.

Prens Metternich'in büyüklüğü, sözünün erliğinde.

Efsanesini oluşturan da sanırım bu! Her hangibir sözü, ağzından çıkarmamak adına yapmadığı hile, çevirmediği dolap yok. Lâkin bir de söz verdi mi, sonuna kadar tutuyor. Galiba, Reşit Paşa'yı

kendi ardılı sayıyor. Bu kadar kısa zamanda, böylesine uzlaşmaz güçleri bir araya getirip bir çıkar çevresinde birleştirmek kolay mı? Bir o becermiş bunu otuz yıl önce... Devrimle ve Napolyon'un tac-ı tahtlarını silip süpüreceği yılığını efendilerin önüne koyarak. Bir de şimdi Reşit Paşa, herkese yetecek bir kemiği orta yere atıvererek.

Herkesin koşa koşa gelmesi gösterdi ki, öncül ardıl olma hakları. Doğrusu birbirine pek güzel yaraşıyorlar. Çünkü ikisi de, ister tac-u taht sahibi olsun, ister mal-ı mülk, insanı iyi tanıyorlar.

Ne yazık!..

Şu insanlıkta korkuyla çıkar, aynı terazinin iki kefesini.

Bir birinde tartacaksın insanı, bir diğerinde, kaç okka!..

Ve bileceksin ki, biriyle yola gelmiyorsa, ötekine teşnedir.

İkisini ne tutturamadığın zaman, tehlikede olan kendinsin.

Çünkü öylesi, kefelerden birine değil, terazinin diline yönelir.

Kuvvetin egemen olduğu şu dünyada, adalet aramak olur mu?

Öyleyi ya zindanlara atacaksın hemen, ya ateşlere yakacaksın.

Nasılsa, haksızlıkları hak haline getirmenin ustası senden yana.

Koca Prens Metternich, bir şeye onay vermedikçe korkma.

Hiç bir büyük olayın sonunu, hiç kimse önden kestiremez.

Lâkin ardında Metternich varsa, girişim yanlış sayılmaz.

Gayrı doğrusu sana mı çalışır, ona mı pek belli olmaz.

En azından, alay konusu olmayacağını bilirsin ya!..

Şimdilik en büyük avuntumuz bu oldu sanırım.

Birden, şevkimiz arttı. Coşkumuz göğe ağıdı.

Hastalığı nedeniyle kendisi gelememişti.

Sağolsun, yeğeniyle onurlandırmışlar.

Üstelik kendi katılmışlığını da gösteriyor.

On yaşındaki oğlunu konukların arasına katmış.

Avusturya Elçiliğinin sarayı, daha öyle kaç kişi alır.

Prenslerin tamamı, Devlet-i âli armağanı saraya yerleşti.

Tam o sırada Paris'ten, Cemil ile Ohannes kopup geldiler.

Refik Londra'ya geçerken, Anvers'ten onlara bir gemi bulmuş.

Bu çocuğun her şeyi, neden hep Hristo kâfirini andırıyor?

Paşa da Agop kâfiri de sevinme fırsatından yoksundular. Öyle zor zamana geldiler ki, birbirimizi bir gözümüz görse, diğeri görmiyordu.

Yol yorgunluğuna sığınmadan, işe koşuluverdi evlâtçıklarım.

Az ademle, çok ve büyük iş becermek ne müşkilmiş Allahım!..

Her bir işe kendiciğin koşmak zorunda kalıyorsun.

Yorgunluğu unutabilsem, bunun pek çok iyi tarafı olduğu kesin.

En başta geleni hakimiyet!.. İş nasıl istiyosan, öyle yapıyorsun.

Başkasının yapabildiği gibi kabul eylemek zorunda değilsin, bir...

Bütün safhalarını çok iyi biliyorsun iki. Eksiğinin ne olduğundan haberbisin, üç.

Lâkin, kalabalığa hizmet, bir işe sarılmaktan pek zormuş.

Kendin olmaktan çıkıp, ona ne yarar, buna ne zarar, düşünmeye durdun mu, anandan emdiğin süt burnundan geliyor. Küffarın her biri bir bölük. Her bölüğün rengiyle kokusu başka. Madem ev sahibiyiz. Tek tek hepsinin gönlünü hoş etmek *üstümüze vazife!*..

Refik, bizimle geldiği için talihli imiş!..

Anası ve ablalarıyla doyasıya özlem giderdi.

Buncağızlarım, sıra bakımından pek yoksunlar!..

Özlem bir yana, analarını görebildiklerini sanmamı.

Saygıları, ilkin Paşa'nın eteğine yüz sürmeyi gerektirdi.

Yavrucaklar, taştan adımı aradığımızı nerden bileceklerdi?

Paşa, bir hoş geldiniz bile demeden, ikisini de işe sürüverdi.

Bir işte, o işi bilenin önemini o zaman anladım desem yeridir.

Kalabalığın sürekli artmasına rağmen, elimiz hafıfladı sanki.

Doğrusu, bilginin yeri bambaşka!.. Neye el atsalar, sona eriyor.

Bir daha dönüp bakma gereği duymadan, emir vermek ne iyi!

Güvenin o, lâlezcârlara değişilmeyecek ferahlığına katıverdikleri coşkuyu neylemeli? Gemiden iner inmez ilettikleri, içimizi içimizden taşırmaya yetti. Prens de Joinville, Refik'i görür görmez ayağa fırlamış. İlk sorusu Paşa'nın başına bir iş gelip gelmediği imiş. Sağ ve esenliğine inanıncaya bir daha oturmamış. İnsanın bir yanı bu ilgiye çok seviniyor. Lâkin bir yanı da, onca tanışlığa karşın, bizi hiç

bilmediklerini görmenin üzüncüne kapılıyor. Galiba bizden korkularını ruhlarına işlemiş. Nice dost olsak kaniçici olmadığımıza inandıramayacağız.

Bu korku, insan ilişkilerinde zaman zaman burukluk oluşturur. Bazı yanlış anlamalara neden olabilir. Lâkin, devlet ilişkileri bakımından işe yarar bir miras olduğunu inkâr edemeyiz. Korkan yanılır fetvasınca, her taslaklarını, vurduğumuzda yıktığımız üzre hazırladılar mı, kolay kolay kaypaklık edemezler. Bu sadakat da, şimdilik bize yeter.

Refik'in çocuklara anlattığına göre, ölüm haberi beklerken, aldığı çağrı, Prensi şallak mallak etmeye yetmiş. Bunlara her şeyi aktarıırken, yüzündeki sevinç görülecek şeydi, diyesiymiş. Eğer ilk tepkisi korku üzre ise, son sevincine katılmamak elde değil.

Her türlü kötülüğü bekledikleri bir âlemden, bahse tutuştukları bir gelişmenin haberini kim alsa, sangı bengi olur. Bir nice soylu bir Prens olsa da Joinville, sonuçta bir insandır. Hem de, genç bir insan.

İyi ki, karşısında Refik varmış. Çok çabuk toparlandığı belli.

Zamanın darlığını çabucak kavradığını göstererek, uzatmamış.

Madem Paşa sözünü tuttu, dostluğa yaraşmanın isbatı bize düşer dedikten sonra, yanından ayırmadığı altın tabakasını uzatıvermiş!.

Lütfen bunu kendisine iletin. Benim için değerini bildiğinden, almaya geleceğimi derhal anlar, diye kestirip atmış.

Prens'in bu incelik ve yiğitliğinin altında kalamayız.

Birbirine böylesine bağlı iki dostun buluşması ne güzel olur.

Bilmem, Mevlâna Şems buluşmasına benzetmek günah mı?

Onda da, bilginler sultanı Mevlâna gönüller sultanına dönmedi miydi? Bunda neden olmasın? Şu yaptığımız aş tutarsa, Devlet-i âlî'de yepyeni bir döneme girmeyecek mi? Ve dahi koskoca Frenk Prensi, inanmadığı bu değişimin gerçekleştiğini görmeye gelmiyor mu?

Küffarın bunca önem verdiği bir şeyi, biz neden horgörelim?

Kaç yüzyıldır, Devletin yekini yekini de, bir türlü son ucuna varamadığı bir hamle eylenekteyiz. Şu ana kadar, eskiyi bulaştırmadan, yepyeniyle yürümekte de başarılıyız. Tökezleyelim diye bekle-

yen onca köhne köşek, azbiraz daha ağızlarını havaya açarsa, ötesine de geçeriz.

Hangi genci işe koşsak, bizden artık sonuç almakta.

Belki biz, hepi topu bir avuç ademiz. Lâkin, devlet elimizde.

Ve Devlet-i âli, bugüne bugün, beş büyükten biri ve en büyüğü.

Küçücük devletlerin kudreti bile tartışılmazken, böyle görkemli bir gücü elinde tutan neylemez? Şimdiden varsayımda bulunmanın ne yeri... Ne bir değeri olabilir!.. Ayinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz!..

Öyleyse, bundan öte, bize düşün de, konuşmak değil, yapmaktır.

İyi işlersek görevin gereğini alnımızın aklıyla yerine getirmiş oluruz. Kötü işlersek, zaten savunma gereksiz. Yer ile yeksân oluruz.

Prens geldikten sonra, Paşa'yı biraz boşaltabilirsek, dost *halvetini* sağlarız. Hristo kâfiri ile Âli Efendi, şimdiden bunun hesabına oturdular. Bunların biri bile, bir şeyi istediğinde olmasın mümkün değil. İkisi birden karar kıldıysa, şimdiden dernek kuruldu demektir.

Elbette her bir şeyin, yeri ve sırası gelecektir.

Şimdi öncelik, konukların en iyi bir biçimde ağırlanmasıyla, *Hattı Humayun*'un Devlete yararlı biçimde hazırlanması. Bunun ötesindeki sevinçler, üzüncüler ve kararların hepsi, bir anlık yürek sızısına benziyor. Şöyle bir irkiliyorsun!.. Geçip gidivermiş!..

Üstünde durup düşünebilsen, belki kaynağını anlarsın.

Nerde?

Günle gecenin yetmediği bir koşuşturmada, düşünmeyi kim düşürmüş de, biz bulacağız? Her şey aklımızda. Zaman zaman hançer olup saplanırsa da herşeyi aklımızda sürüp götürmeye koşuluyoruz.

Çünkü Allah muhafaza!.. Aklımızdan geçeni, sakalımız sezse, o an yolup yakmaya mecburuz. Yoksa, herşey başlamadan biter.

İyisi, arpacı kumruları gibi düşünmektense, hancı yamakları gibi koşunmaktır. Düşünen yolu buluncaya, yürüyen yarlıarmış!..

Hem zaten ilerledikçe, görüm herşeyi unutturuyor.

Bu *Şehr-i-Sanbul*. gerçekten *hi misl-i bâhâ* bir belde.

Hazreti Süleymandan Hazreti Muhammed'e ulanması ondan.

Şöyle bir eli yüzü toplandı... Bir de o süsün üstüne, güz güneşi vurdu mu, insan Cennet-i âlâ'da ölümsüzlüğü yakalıyor.

Allahın verdiğiyle, kulun yaptığı ancak burda bağdaşiyor.

İki tutam boyayla, bir fırçanın ortaya çıkardığı periler diyarına hiç bir usta erişemez. Herhalde, bu kadar çok rengi hem karıştırıp hem ayrıştırmak, insanoğlunun haddi olmasa gerektir.

Bizim acimiz, olsa olsa bu güzelliğin tadına yanaşabilir.

Tanımlamaya ise, ya bir büyük gezgin, ya da ozan gereklidir.

Koskoca Fatih Sultan Mehmet Han-ı Sâni bile, Avni adıyla;

Bağlamaz Firdevs'e gönlünü, Kalata'yı gören, / Kâfir olur, ey müselman o tersâyı gören, dedikten sonra, bize söz düşer mi?

Ya övgülerin izinde dünyanın bir ucundan koşup gelen Lâti-fi'nin; *Bu şehir-i dîlfirib nice suretten âdemin gönlüne girip sermaye-i aklını aldırır*, tanıklığına sığınacağız. Ya dünyayı bir baştan bir başa dolaşmış bilge Evliya Çelebi'nin; *hinler yaşında bir afet-i devrân... Cennet-i âlâ bağında bir aşıyan*, benzetmesine kapılanacağız.

Yahut da, Taşlıcalı Yahya ile; *Kurşun örtülü kubbeler yer yer, / Yelken açmış gemilere benzer*, diye diye... Nedim'le elele tutuşarak; *Bir taşına yekpare acem mülkünü*, bağışlayıvereceğiz!..

Nafiz ve Mithat Efendilerin himmet ve gayretlerine minnet.

Ricada bulunurken, bu sonuçla karşılaşacağımı bilmiyordum.

Bize gerekli olan, kimseyi aç ve açıkta bırakmamaktan ibaretti.

Oysa şimdi yapmış yakıştırmış, takmış takıştırmış İstanbul var.

Sanki yüzlerce yıllık uykusunun üstüne peri değneği değmiş.

Birden silkinip kalkınca, üstündeki toz dökülüverdi. Haspa ne de güzelmiş! Paris'in yağmurlu.. Londra'nın bulutlu sokaklarını gezirken köhneliğine kızıyordum. Meğer oraları çekici kılan bakım-mış. Ne var ki, hiç bir bakım, Allahın verdiğiinden güzel olamıyor. Doğup büyüdüğüm yere bir kere daha aşık oldum. Örenini canlandırıp her yerini aydınlatsak, hiç kuşkusuz, cümle âlem de sevdasına yanar tutuşurdu.

Bilmem sözüme tanık gerekir mi? Dar zamanda, yalap şap arınıp paklanan Asitane, bencileyin bir cahile bunca dil döktürmekte.

Allah kudret ve zaman bahşeyler de, şöyle donanma feneri gibi baştan sona elden geçirebilirsek, kimbilir kimlere neler neler söylettirir?

Doğrusu Mithat Efendi, üstlendiğinin hakkını pek güzel verdi.

Yalnız Nafiz Efendi'ye kesenin ağzını açtırmakla kalmadı. Hiç telâşa kapılmadan, her konağı konukların gelişine hazır etti. Sayesinde, kimse açıkta kalmadı.

Frenklerle İngilizler limana girip de demirledikleri an *Tanzimat-ı Hayriye* töreninin dillere destan bir şölen olması için herşey hazırды.

Son konuklarla birlikte, Ruhiddin Efendi'yle, Kostaki ve Vefik'in de aramıza katılması, pek çok şeyi kolaylaştırmıştı.

Her biri ordulara bedel üç adem ejdarhasının desteği, ilkin bize yaradı. Aylardır ilk kez iki saat kesintisiz uyuyabildik.

Çeyrek saatlik şekerlemelerle, günler, geceler boyu çalışmanın ne demek olduğunu, yaşamayan bilemez!.. Başlangıcında, ademin eli ayağı uyuşuyor. Esnemekten çenesinin düşeceğini sanıyor.

İnsan tuhaf yaratık!..

Herşeyi kolay alışıyor!..

Açlıkla susuzluğu bilmem.

Kethüdaların sayesinde varlığını duymadık.

Lâkin, uykusuzluğa alışılıyor. Yeter ki, ademin yapması gereken bir işi, yetişmesi gereken bir düşü bulunsun.

Gittikçe gücü kesilmeye başlasa bile, akıllı ve gözleri öyle açılıyor ki, geceyle gündüzü ayırması mümkün değil. Çünkü bu iki şey birleşti mi, kişi önünü, kendi içiyle aydınlatıyor.

İnsan coşku ve tutkusu, tarih yapacak kadar güçlüymüş. Yeni kavradım. Düş ardına düşmeye görsün. Dünyayı yerinden oynatır.

Yine de, Allah yardım edenden razı olsun!..

Düşü birlikte görmenin coşkusuyla işe sarıldılar.

Rıfat Efendinin de hakkını yememek zorundayım.

Kaç gündür, elçilikten elçiliğe koşturmakta garibim.

Gelişmeleri, Viyana Elçisinin ağzından izlemek, *ecnebi* elçileri pek hoşnut ediyormuş. Paşa bunu duyar da, fırsatı kaçırır mı? Fuka-

ra, kan ter içinde Avusturya Elçiliğinden gelir gelmez, yallah Rusya elçiliğine. Ordan döner dönmez, haydi Fransa Elçiliğine... Yalıdan bakınca hepsi, bir tepenin aynı yamacında. Lâkin yamacında. Zavalılı Rıfat Efendi, kim bilir yokuş çıkmaktan ne hallere girmektedir. Çünkü öğrendiğime göre, o'nun bu gayretini gören *ecnebi süfere* da, hamiyete gelip yardıma koşmakta.

Şu Hristo kâfiri insanoğlunun zayıf tarafını ne iyi biliyor.

Bulduğu yöntem, Evropa'da işe yaramıştı. Burda da yarıyor.

Paşa, bir kez sınıyıp da yararını gördüğünden hiç vazgeçer mi? Küftar elçisi, laf arasında aklına gelen bir düzeltmelede mi bulundu? Daha o kahvesiyle çayını bitirmeden, Rıfat Efendi düzeltilmiş şekliyle karşısında bitiyor. Gariplerin, anında *Hattı Humayun*'u sahiplendiklerini Koca Vezirin kaygısından öğrendik.

Nasılsa bir araya geldiğimiz bir akşam özellikle yalıya indiler.

Besbelli limanda sızdırdığı kuryelerin birinden elçi raporunu çaldırmış. Ademin benimsemişolmasından pek huylanmış olmalı ki;

- Paşa oğlum, bu kâfir kendi katkılarını anlata anlata bitiremiyor. Allah muhafaza, sonra başımıza bir iş açılmasın ?

Paşa'yla göz göze geldiğimizde, şavkına dayanamayıp kaçırdım.

İçimden yüce Efendimize ettiğim duanın haddi hesabı yok. Bu köşek, eline böyle koz geçirir de, bize mi sürtünür? Besbelli dosdoğru yüce Hünkârın ayağına yüz sürmüş... Mal bulmuş mağrûbi gibi, elde ettiği raporu sunmuştur. *Var kendisine sor*, buyrulunca, sük-lüm püklüm bize geldi. Ah, şu *Tanzimat* bir başlasa da, bunların hiç bir güç ve değerlerinin olmadığı bir ortaya çıksa. Bilirim ben söyle-neceği.

Ne var ki köprüyü geçene, ayıya dayı demek boynumuza borç.

Hem söz ortaya değil ki!.. Doğrudan Paşa'ya yöneldiğine göre, yanıtı da ondan gelmeli, dememe kalmadı. Paşa, her zaman parmağımızı ağzımızda bırakan ustalığıyla;

- Bendeniz de tam eteğinize yüz sürmek üzereydim, - diye alttan aldı. - Gelmesini uygun gördüğünüz herkes toplandığına göre, gecikmenin anlamı yok. Ferman-ı Humayun temiz edilmek üzere.

Yüksek görüşünüze sunduktan sonra, yüce Efendimiz'in onaylarına ödenmez zahmetlerinizi dileyecektim. Kalp kalbe karşı imiş. Benden önce davranıp fakirhaneyi onurlandırma yüce gönüllülüğünü gösterdiniz. Buyurduğunuz kaygıya yer yok Paşa Efendimiz! Var olanın hatasızlığını sağlamak emilerinize uyunca bazı işgüzar elçilerin sahiplenme hevesi engellenemez. Takdir buyurursunuz ki, o tür davranışlar, Devlet-i âli'nin pek yararınadır.

Bükülemeyen el, arada ısırılsa da, her zaman öpülmüştür.

Koca köşek, sanırım ilk kez, kiminle aynı ipe çıktığını sezdi.

İliklerine kadar titrediğini ben bile ayırdım. Kendi bilmez mi?

Rapportun kopyasını elc geçirir geçirmez, mal bulmuş mağribiye özenerek yüce Efendimizin mubarek ayaklarına düştüğü apaçık.

Ve Canning'le, Palmerston'a oynanan oyunu çok iyi bilen yüce Efendimizin de, bu ahmağı Paşa'nın üstüne salıverdiği kesin. Aklın yerine zekâsını geçirip, kurnazlık ve zorbalıkla hep zeytinyağı gibi üstte çıkmayı başaran Paşa, ilk kez sendeliyor. Onyediyi yaşında bir civanı, istediği gibi çekip çevireceği inancının şu anda yok olduğu kesin.

Kurt, avın kaçtığını midesinden bilir.

Tilki tuzağın kokusunu, uzaktan alır.

Husrev Paşa, her türlü desisenin ustası.

Dümenin elinden kaçtığını anlamaz mı?

- Takdirinize minnet Paşa oğlum!.. - Diye yele doğru yelken kıvırdı. - Biz de, dikkat ve gayretinize teşekküre gelmiştik. Doğru yolda gidenin yardımcısı Hazreti Allah'tır. Herşey istendiği gibi yürümekte. Bir de tamamına erse idik. Görevini yapmışların huzuruna ererdik.

Zalim, can telâşına düşmesin, bir nice ödlele olmakta Tanrım!..

Küçük dağları yaratmada önüne geçenler, tavşana dönüyor.

Son hilesi de boşa gidince, emeklilik dilekçesini dayayıvermekte.

Galiba Akif Paşa'ya oynadığı oyunu, bize de oynama niyetinde.

Morning Star gazetesinin muhabiri William Churchill, avlanırken kuzusunu otlatan bir çocuğu vurmuş ve tutuklanıyordu ya!.. Bu olayı, iki türkmenin arasını açmakta pek mahir kullanmıştı.

Pertev Paşa Efendimiz Mülkiye Nazırı. Lâkin, hemen her yerde tuğsuz padişah diye anılıyor... Etkisi ve yetkisi öylesine büyük. Akif Paşa da, tıpkı bizler gibi, onun yetiştirmesi. Ve Reisülküttap. Biri içerde uçan her kuşun izinden haberli... Öteki, dünyada olup bitenin sorumlusu. Bu Husrev Paşa da, Serasker o zaman!.. Haldır haldır ordu donatmak, askere savaşmayı öğretmekle yükümlü. William Churchill keferesinin gözleri tam görse de, çocukla korkuluğu, kuzuyla kurdu birbirinden ayırabilse, Pertev ve Akif Paşa efendilerimizin aralarından su sızdırmak olısaız. Borçlu, *velinetime* hıyanet eyler mi? Lâkin, ele böyle bir fırsat düşer... Bir de Husrev Paşa ocağında pişerse, aynı ruhun arasından, koskoca Boğaz bile geçer... Olaydan Pertev Paşa'nın haberi oluncaya, Serasker'in adamları şaşır İngiliz'in bakışını doğrultuverirler. Elbette Kadıköy bostanlarında ekilen kabak da, Akif Paşa'nın başına patlar. Husrev Paşa, suyun sızacağı çatlağı bulmuştur. Akif Paşa'ya Pertev Paşa isteseydi... Pertev Paşa'ya, Akif Paşa becerseydi, diye kendini süttten çıkmış kaşık misali çekiverince, olan olmuştur. Devletli, hizmetini kin üzre kurarsa, kendi boğulur.

Husrev Paşa bir hilesinin, iki güngörmüş devlet adamının arasına bile fitne soktuğunu... Böylelikle ikisini birden kündeden atmanın pek kolay olduğunu öğrendi ya!.. Biz dünkü çocukları minarenden itmesini kim engelleyebilir? Her birimizin eti, budu ortada!.. Yüce Efendimiz ise, henüz onyediyedi yaşında bir civan!..

Ne var ki, yüce Efendimizde, biz de, dersimizi iyi yerden aldık.

Ve çekirgenin sıçrama kaynağını, daha işin başında kuruttuk.

Bu yüzden, neyler eylesin yeni sıçrayışı olmayacak inşaallah!

İşte bunun kanıtı Paşa'nın hiç bişey belli etmemekteki direnci.

Köhne köşek, renkten genge girerek emekliliğe kanat çırpırmaya debelendiği halde, hiç tınmadı. Tam tersine;

- Son şeklini hemen mi incelemeyi buyururdunuz? Yarın Divan'a mı sunayım efendimiz? - Diyerek, kozun ip üstünde paylaşıla-
cağını hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortaya koydu.

İktidar oyunu, ne yazık ki budur.

İpin üstünde kim kalırsa, canbaz odur.

Ve Husrev Paşa ilk kez, dişini kıracağa çatmıştır.

Hristo Kâfiri ile, Âli Efendi'nin gözleri yangın yerine döndü.

Önümüzde açılan Cchennem sofrasını, *haşyetle* izlememek olası mı? Hangimizin hali diğerinden değişik? Zulmüne Sadrazamların teslim olduğu pir-i fâninin nâçarlığı, gerçekten görülecek şeydi.

- Hiç vakit kaybedilmesin Paşa oğlum, - dedi yumuşacık. - Bunca emek ve uğraşa *bühtan* olur. Hazır gelmişken tamamına erdiriverelim.

Paşa hiç duraksamadı. Temizi yenice biten Ferman-ı Humayun'u, Âli Efendi'nin elinden aldığı gibi, uzatıverdi.

Neylesin garibim?

Tek kelimesini anlamadığı o uzun ve çapraşık belgeyi, Kur'an'ı âzimüşşanı hafızlararcasına saygıyla okumaya durdu.

Bitirir bitirmez son bir gayretle ayaklandı;

- Hemen yüce Efendimize bildirip onaylarını alalım. Her bir yana çığırtkanlar çıkaralım. Bütün nazırlara mühürletelim. Tören başlasın!..

Onlar Sedaret kayığına binip Topkapı'ya yöneldiler.

Çekilen çilenin sona ermek üzere olduğu besbelliydi.

Devlet-i âli'nin önünde yepyeni bir dönem açılıyordu.

Bunca yüzyıldır âleme nizam veren Al-ı Osman, kendi ant ve kasemiyle, yarından itibaren, *nizâm-ı âleme* uyuyordu.

Allah niyetimizi de, encamımızı da hayreylesin!..

Bundan öte uygulayacağımız Evropa düzeniyle hepsinin önüne geçebilirsek geçmişin özlemi geleceğin istemi olacaktır. Allah muhafaza, olduğumuz yerde otlarsak, bizden öncekilerden beter olacağımızın kanıtı kendi yaşadıklarımızda apaçık durmaktadır.

Gayrı olan olmuş, bir yola girilmiştir.

Bir sapma ya da dönüşe imkân ve fırsat vermeden yürümek, herkesin boynuna borçtur. Elbette, en çok da, şu bir avuç insanın!..

Allah tamamından razı olsun!..

Yorgunluğun zerresini göstermeden her işin üstesinden geldiler.

Bundan öte, hazırladıklarını uygulamak hak ve ödevindeler.

Allahın yardımıyla da tamamen erdirmenin tadına varılacaktır.

Ne denli az olursa olsun, özgeçi ve özveri sahibi bunca insan böylesine uyumla çalışabildi mi, üstesinden gelemeyeceği zorluk yoktur. Allahın sevgili kullarıymışız ki bir araya gelmekle kalmayıp Reşit Paşa gibi bir dahinin hizmetinde bulunma onuruna da erdik.

Bu üstünlüğe yüce Efendimizin Cennetmekân atalarından devraldıkları değişim azm-ü kararı eklenince bizim çalışmaktan gayri özrümüz kalmıyor. Allahıma binlerce şükrolsun ki, o yönden noksanımız bulunmadığına ulaştığımız sonuç bile kanıtlamaya yeter.

Refik'in bütün yoldaşlarını çevresine toplaması pek iyi oldu.

Biz, gözlerimize baka baka bunları geçirmekteyken, gençler çil yavrusu gibi dağılarak, *ecnebi* konuklara haber vermeye koşuştular.

Reşit Paşa, yüce Efendimizin onayı, Şeyhülislâm Esat Efendi'nin fetvası ve başta Husrev Paşa olmak üzere, Mustafa Asım, Rauf, Rıza, Ahmet Fethi, Mehmet, Abdurrahman paşalarla, Esseyid Ahmet, abdühak ve Abdülfettah efendilerin mührünü taşıyan *beyaz فرمان* ile sabaha karşı yalıya döndüğünde, herşeyi hazır eylemişlerdi.

Şaban sonu, Kasım başının o aydınlık pazar sabahı uğrun uğrun açıldı. Hava billur gibi. Yüce Allah, çalışmamızı kabul buyuruyor. Gün, firuze Boğaz'ın üstüne doğuyordu.

Yalının iskelesine saltanat kayığının yanaştığını hepimiz aynı anda gördük. İlkın, Sadrazamdan sonra bir de Padişah ağırlamanın onurunu düşündük. Salih Efendi, Paşa Kethüdalığının gereği, herkes-ten önce öğrenmenin ivcenliğiyle selâmlığa dalınca şaşırıp kaldık.

Meğer yüce Efendimiz *Hattı Humayunlarını* okumakla onurların en büyüğünü bağışlamakla yetinmemişler. Gülhane iskelesine saltanat kayığı ile yanaşılmasını buyurmuşlar.

Yürek dinginliğinin o sonsuz coşkusu kimde bir yorgunluk bırakır? Dipdiri, taptaze, capcanlı dikildiğimiz gibi, iskeleye koşuştuk.

Paşa'yı elinde kutsal *Hattı Humayun*, bindirdikten sonra, biz de yalıda bir nice sandal var ise denize indirip içlerine doluştuk.

Daha, Haliç kıstağını aşarken, mayanın tuttuğu görüldü.

Yollar, kıyılar, sandallar ve köprü, bayram günlerinin sevinciyle kaynaşıyordu. At, araba, kayık ve ayakların tamamı, Gülhane Parkı'na yönelmiş bir ivecenliğin içindeydiler.

Kâfiri Müslümanı, bayramlık giysilerini kuşanmış, gülüşe oynasa, olağanüstü bir günün şenliğine koşuyorlardı. İstanbul'un dört bir yanında bağrıışan çığırtkanlara, selâlarla, çan sesleri katılıyor... Değişimin soluğu, sağır sultanın kulaklarında bile çın çın ötüyordu.

Mahalle okullarının minnacık bebeleri... Medreselerin delikanlı suhteleri... Kışlaların eğitimli askerleri, toplu halde selâmlık resmine gider gibiydiler. Her gurubun ardına takılan binlerce ahali, Gülhane'nin yaşlı çınarlarının dibine hazan yaprakları gibi üşüşüyordu.

Paşa'nın arkasından iskeleye ayak basar basmaz, Hünkâr Kasrı'nda, beklendiğimiz bildirildi. Altımıza çekilen Padişah atlarıyla bir solukta *Kasr-ı âli*'ye ulaştık.

Aman Allahım!..

Herhalde İstanbul İstanbul olalı böyle seçkin bir kalabalığı bir arada görmemiştir. Koca divanhanede iğne atılsa yere değmeyecek. Daha şimdiden, Park'ın içi mahşere dönmüş. Kalabalık, daha iyi duymak için mi, daha güzel görmek için mi bilinmez, minarelerle yarıışan yükseklikteki kürsünün çevresini sımsıkı srmıştı.

Yüce Efendimiz henüz onurlandırmamışlar.

Mabeyin Kethüdası Hasip Ağa hazretleri vezirlerin hemen ardına *ecnebi* soylu ve elçileri... Onların ardına büyük tüccar ve bezirgânları... Bir sıra sonraya kethüda ve nazırları yerleştirmiş... Bir alınganlık ve kıskançlığa meydan vermeden, herkesin gönlünü almıştı.

Bize gösterilen yere giderken, Prens de Joinville kolumdan tutup durdurdu. Geldiğinden beri ancak *hoşamediyeye* gidebilmiş. Yarım saat kadar hoşbeşle yetinmek zorunda kalmıştık. Böyle uluorta durdurunca, işiteceğim azarın kaygısında kıpkırmızı kesilmişim.

Çok anlayışlı bir devlet adamı olduğunu hemen belli etti.

Yerinden hafifçe doğrularak, herkesin duyacağı bir sesle;

- Ey Türkler! Siz bu büyük adamın heykelini dikmelisiniz! Bu-

nu yapmazsanız, uygar dünya sizi nankörlükle suçlar, - deyip çıkmaz mı?

Kasrın içi bir an buz damına kesti.

Hemen ardından fırın oldu, herkese ateş bastı.

Ne oluyor demeye kalmadan, bir alkış fırtınası esti.

Ecnebinin hoşuna giden bir şeyi alkışlama bid'ati, galiba o gün, bize de bulaştı. Bütün Kasr, şaplak sesin'den inliyordu. İçerdekilerin tümü, kâfir müselman ayırmadan, Prens'in sözlerine katılmıştı.

İslâm'da *tasvirin haram* olduğunu söyleyecek değilim a!..

- Emredersiniz!.. - Diyerek, bize ayrılmış yere sıvışiverdim.

Tam zamanında davranmışım.

Padişahım çok yaşa!.. Seslerinden, yüce Efendimizin de onurlanmakta oldukları belliydi. Nitekim oturma fırsatı bulmadan, huşu içinde dikilmekliğimiz gerekti.

Yüce Efendimiz yerlerini alırken Paşa'nın kürsüye tırmanışı bitmişti. Bir an, herkesin nefesinin bile kesildiğini sandım. Yel durmuş, kuşlar konmuş, binlerce halk suskunun kuyusunda kaybolmuştu.

Paşa, *Bismillahirrahmanirrahim!..* Der demez, sessizlik daha da yoğunlaştı. Koskoca Gülhane Park'ında, bir sinck uçsa, herkes sesini eliyle tutabilirdi. *Cümleye mâlum olduğu üzere*, diye başlayarak, her sözü öyle güçlü... Her satırı öyle tatlı... Ve her maddeyi öyle güzel okudular ki, duyup da anlamamak mümkün değildi.

Heman Rabbimiz Teâlâ hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun. Ve bu yasal düzene aykırı hareket edenler Allah-ı Teâlâ hazretlerinin lânetine mazhar olsunlar. Ve ilelebet kurtulmasınlar... Amin!.. Diye bitirdiğinde, az önce benim başıma gelenin çok daha büyük ve çok daha gümbürtülüsü parkın içinde patladı.

Alkış sona ermemişti ki, dört bir yanda toplar gümbürdedi.

Ve Allahın hikmeti!..

Kesilen yüzlerce kurbanın kanını temizlemek için mı, top seslerine göğün naziresi mi bilinmez, aynı anda bulutlar toplandı ve gök gürlmeye başladı. Binlerce halk bunu hayra yorduğundan, şiddetli yağmurda sıırıslıkla ıslandıkları halde kimse yerinden kıpırdamadı.

Demek ahali de, Devlet-i âli gibi kesin bir değişime hasretmiş.

Hızlandı.
Gecikmişti.
Kıyılardı.
Bakınıyorlar.
Bekliyorlardı.
Koşmak istedi.
Mümkün değil.
Adım atmak zor.
Kalabalık yoğun.
Kaynaşma sıcaktı.
İvecen kaygılandı.
Sanki kıyı pek uzak.
Yolu fersah fersahtı.
Oysa, ulaşmış sayılır.
Kıyı hemen şuracıkta.
Hepi topu bir kaldırım.
Bir de, meydan aşacak.
Biraz önce kaçabilseydi.
Yahut birazcıcık gecikse.
Bir göz kırpma süresinde.
Bekletmekten kurtulurdu.

Ne var ki, sokak pek dar.
Meydan çok kalabalık.
Hımbıl ardına düşmüş.
Bir türlü yürümüyor.
Çare yok! Uyacaktı.
Adım adım varacaktı.
Birden onu farkettiler.
Dertop oluvermişlerdi.
Onu bekliyor olmalılar.
Kaynaşmaya dalıverdi.
Kalabalıkta kaybettiler.
Kümeyi gözden yitirdi.
Herkesin acelesi vardı.
Herkes koşturuyordu.
Kitleler yumaklaşmış.
Birbirine çaynaşmıştı.
Kendine bir yol aradı.
Bulamayınca, duraladı.
Tam yürümek üzereydi.
Sendeleyerek düşeyazdı.
Biri, kolunda koca zembili.
Çarpa çarpıla scyirtiyordu.
Ne dönüp çarpana bakıyor.
Ne de çarpılmaya aldınıyordu.
İlkin neye uğradığını bilemedi.
Adamın ardından dik dik baktı.
Sonra birden öfkesini yutkundu.
İlerlemenin yöntemi bu olmalıydı.
Rahatlayıvermişti. Adama öykündü.
Aynı hoyratlıkla hemen ardına düştü.
O çarpıyor, Refik sıyırtarak yürüyordu.
Yol yöntem bilen hali bambaşka canım.
Kitlenin çaynaşığını bile, anında çözmekte.

Kısa sürede kalabalığı aşmış, kıyıya ulaşmıştı.

Küme, önce çevresinde toplandı, sonra ayrıştı.

Hızla bir göz atınca rahatladı. Gelmeyen çoktu.

Yine de, gecikme mahcupluğuyla gülümseyerek;

- Çıkmak üzereyken, Paşa'ya yakaladım da, - dedi!..

Özrü kabahatinden büyüktü.. Akan sular duruvermişti.

Paşa'ya yakalanmanın ne demek olduğunu iyi biliyorlardı.

Galip, gerileyerek bir an kümenin anlatılmaz devinisine daldı.

Bir araya geldiklerinde tanınlanmaz bir sarmal yunaklanıyordu.

“Sevgiden öte bir şey olabilir mi?” Diye düşündü. “Varsa, işte

bunların halidir. Aylardır, aynı arabaya koşulup ayrı yönlere kamçı-
lanan atlar gibiydiler. Oysa ilk günler nasıl şendiler. Tören için ge-
len *Ecnabi* konukların çoğunu onlar ağırladı. İstanbul, bir büyük
okula dönmüştü. Bize yabancı değil... Osmanlı mozayığından alışkı-
nız. Yine de, dil, din, mezhep ve ülkeleri ayrı onca insanın, aynı ana-
babadan çocuklar gibi kaynaşması şaşırtıcıydı. Okul arkadaşlığının
insanları böylesine derinden etkileyeceğini bilmezdim. Ne güzel
şeymiş!.. Biz özel eğitim görmüşler, hiç bir zaman anlayamayız. Ga-
liba sevgiden öte olan da o!..”

Birden içi burkuldu.

Ve aynı anda da ağzından;

- Siz gidin!.. Ben diğerlerini toplar gelirim, - sözlerinin çıktığı-
nı hiç direnmeden Vefik'in kayığına binivermelerinden sonra ayırdı.

Sevcecenlikle arkalarından baktı.

“Konukları gidcliden beri, bir araya gelmediler.

İkili, üçlü buluşma fırsatları hep oldu. Fakat, böyle topluca bir
arada olamadılar. Hiç birimiz olamadık. Sabahın seherinden, gece-
nin yaralarına kadar ayrı dairelerde, ayrı işleri kotarmak çalıştık.
Arada sırada toplanılsa bile, herkesle birlikteydiler.

Paşa babam, evde ne denli yumuşak ve sevecenise, işte o kadar
sert ve acımasız. Kendi nasıl, bizi bile unutuyorsa çalışırken, herkesi
öyle istiyor. Ne ilginç! Hırsız hırsıza camide papuç çalarken rastlar-
mış! Bizimki de öyle!.. Kendi mi seçip ayıklıyor? Meraklısı mı üşü-
şüyor, hiç bir zaman bilemeyeceğim. Buluyor ya!..

Amcalar, kendinden beter.

Ağabeylerse, birer Macar Katanası.

Top çekiyor da, ıh demiyor mubarekler.

Arada olan da, bizim gibilere oluyor elbet.

Eğlenceyle dinlenceyi unutturuyorlar adama.

Baş cığ, gösterdikleri tarlayı sürmeye duruyorsun.

Kaldırdığında, ayları nasıl dürüp бүktüğüne şaşıyorsun.

Onlar gelip de, *Tanzimat* diye tutturmadan ne kadar iyiydi.

Adam çok, iş azdı, yorgunluk gece alemlerinin sabah keyfiydi.

Sallana sallana daireye gidiyorduk. Hem erken kuşluk vaktinde.

Aramızda günlerce uğramayan vardı. İdare cdiyorduk mis gibi.

Geldiler bir, değişim, gelişim, onarım, bakımdı tutturdular. İl-

kin bizim o güzelim düzenimizi bozdular. Sonra, Devlet-i âliyi baş-
tan aşığıya elden geçirmeye durdular.

Kendi rahat olamayanın gayrıya huzur verdiği nerde görölmüş?

Hepimizi kısa sürede Abdi Ağa'nın ineğine çevirdiler yahu!..

Ağzımızdan veriyor, mememizden sağıyorlar gecesi gündüzüyle.

Azbiraz kafamızı kaldırıp de ne olup bitiyor demeye kalksak.

Hepsi birden ve aynı anda suratını buruşturup kaşlarını çatıveriyor.

Kendileri bizden beter olmasalar, hiç kimse dayanamaz.

Fakat herifler, çalışmayı yaşamakla bir tutuyorlar. Ve sanki iş-
lerini Azrail'le çekişmenin armağanı sanıyorlar. Bir nice artık işler-
se, onca fazla yaşayacaklar!.. Yaşasınlar bakalım!.. Biz de sevine-
lim. Kırk yılın başı bir araya gelebiliyorlar diye. Elimizden başka
ne gelir?"

Uzun uzun sevinçli koşuşturmalarına baktı.

Doluveren sandal, usullacık rıhtımdan koptu.

Biner binmez, iki hamlacının arasına sepelendiler.

Hamlacılar, Marmara akıntısında bir lâmcif çizdiler.

Galip, rıhtıma bağlı sandalların yanında, yalnız kalmıştı.

Önünden geçerken, hepsi birden el sallayarak selamladılar.

Bahar, gelinliğini kuşanmış... Boğaz'ı boydan boya kuşatmıştı.

Gün beyazlığını yol yol yaran arguvan pembeliği, sulara iniyor.

Akşamın rengi, yıldız yelinde dalga dalga kubbelere vuruyor... Minarelere tırmanıyor... Çan kulelerinde dolanıyor.. İnanılmaz bir sabırla, usul usul, ilmek ilmek, bürümcük bürümcük günü peçeliyordu.

Günün çalkantılı yorgunluğundan sonra, Boğaz'ın dinlendiren *ağuşuna* teslim olmuşlardı. Hiç biri ağzını açıp söz etmek istemiyor. Gözlerini bandıkları *huzur deryasında* kulaç atmayı yeğliyorlardı.

Hamlacılar, Marmara akıntısından, Karadeniz'inkine girinceye ter içinde kaldılardı. Kürcekleri yeğneliverince derin derin soludular.

Uzunca bir yolu akıntı yardımıyla gideceklerdi.

Her kürek çekişte artan hızla, Salacak'ı... Harem'i... Selimiye burnunu aştılar. Kadıköy koyuna girmeden, Moda burnunu döndüler. Koy, derin uykulara dalmış peri kızının yüzü kadar pürüzsüzdü.

Kayık yüküne karşı kanatlanmıştı. Kürceklerin her dalıp çıkışında kendiliğinden kayıyor. Akşam güneşinin mor kızılılığına bata çıka denizle oynaşmanın şehvetine kapılıyor. Yakamozlarla okşandıkça baştan kıça, ince ince titreyordu. Galip bile ağzını açıp da tek sözcük etmiyordu.

Doğayla tam uyumun, *Narayana*'sına kavuşmuşlardı.

Bir tek fiske, *Vişnu*'yu ürkütecek, *büyük.sükun* bozulacaktı.

Birbirlerine bakmadan, suyun derin maviliğine.. *Gurubun* alması pembeliğine... Moda'nın yemyeşil dik yamaçlarına... Adaların okşanma tutkusundaki kamburlarına göz gezdiriyorlardı.

Yüreklarının bağında doğan yepyeni türkülere dalmışlardı.

Arguvan çiçeğinin solgun pembedine bürünmüş Kurbağalıdere, taze taze ezgiler sunuyor.. Dalyanın tutkun balıkları, içgüdüsel şiirlerinin uyaklarına tempo tutuyordu.

Fener Bahçesi, bahar tütsüleriyle karşılayınca irkildiler.

Gözlerini oğuştura oğuştura ilkin çevrelerine, sonra birbirlerine baktılar. Yanılmıyorlardı. Ruhiddin amcanın, tümüyle Vefik'c bıraktığı yalının iskelesine yanaşmak üzereydiler.

Bir an, içlerinin içinde Horasan erenlerinin gizini duydular.

Bahçe Kapısı'nda güvercin olup uçmuşlar... Fener Bahçesi'nde-

ki elvan ağaçlara konmuşlardı sanki. Sandal yanaşır yanaşmaz doğruldular. Ardardına iskeleye döküldüler.

Aralarında kendini ilk toplayan Refik oldu;

- Sağolun ağalar, - dedi hamlacılara. - Kuş gibi uçurdunuz bizi.

Büyü söz bekliyormuş. Sanki birden bire bozuluvermişti.

Derin suskunun vurgununda içlerine çektikleri, dışa vurdu;

- İstanbul baharını unutmuşmuşum, - dedi iç çekerek Ohannes.

- İnsanın içinde çiçek açtıran o diriliş, sislerin gerisinde kalmıştı.

- Bakındı şunun yediği halta, -dedi hemen Kosta. - Adam gibi

Fanni'nin gerisinde diyemiyor da, suçu Londra'nın sisine atıveriyor.

- Londra sisi sizin sevdanız oğlum!.. Biz ondan geçeli çok oldu.

- Neden? Paris'in perisi değneğiyle başına vurduğundan öyle ya!.. Ah ölüsü kandilli!.. Bizim böyle anılarımız yok ki!.. İstanbul baharını ilk gören garip bir adalıyız. Ne ilginç!.. Kendimizinkinden önce, yabancı başkentlerin baharını yaşadık. Hem de kendi baharımızla birlikte. Eğer gerçekten İstanbul baharı bu da, unuttunsa tüh sana, Ohannes efendi birader!.. Sana güvenene yazık!.. Ağzının suyunu akıtan ilk perçemi kınalı, aklını başından alıp gitmekte demek!..

- Dinime bühtan eden bari müselman olsa!.. Şu adalının yediği halta bakın yahu!.. Şurda üç gün Asitane soludu, İstanbul vurgunu olup başımıza vaiz kesilmekte. Tövbe tövbe!.. Biz unuttuk dedikse, her bahar içimizde açmamakta demedik ki, böylesine güzelliğin burun direklerimizi kırmamasından dert yandık.

- Ha şöyle yola gel!.. Doğduğun Cennetin İrem bağlarını, Paris aşiftelerinin jupon çiçeklerine, feda edersen, kendi gözünde bağışlanmaz olursun. Öfkeni Fanni'ye sakla, bana niye bühtan ediyorsun?

- Hay başına Fanni kadar taş düşsün vrc Kâfir oğlu!.. Ne istersin hanım hanımcık yerinde oturan kızdan? Sana bir zararı mı oldu?

- Eyvah!.. Dilim tutulsaydı da, Fanni'nin lâfını etmeseydim. Paşa amca, bunun başına biraz daha iş sararsa, yandın Refik Efendi birader!.. Özlem canına tak dedi de, höngürdümeyce durdu mu, ya senin bir emzik vermen gerekecektir gayrı buna... Ya da dayımın Fanni'yle buluşturması. Gayrı onu İstanbul'a mı aldırırsınız? Bunu Paris'e mi

gönderirsiniz? Ayran gönlünüz bilir!.. Fakat o andan başlayarak, elinizin ayağınızın birbirine çaynaşacağı kesin!..

Kosta ne yapmış etmiş, Ohannes'e fitili vermişti.

Onun kaygılı kuşkulu bakınmasıyla keyfi yerine geldi.

Yalana yalana arkadaşlarına baktı. Gözbebekleri gülüyordu.

Yüzü yayıldı. Yiten zamanı yakalamanın coşkusuyla kasıldı.

Hiç bir ayrılığın yürek bağlarını çözemeyeceği apaçık ortada.

Ohannes, başbaşa kalabildikleri ilk anda bozguna uğramıştı. İkkin şaşkın şaşkın Refik'in yüzüne baktı. Sonra imdat isterce Vefik'le Cemil'e baka baka çırpındı;

- Bu Sakızlı, ağzında hangi pisliği çiğniyor yine? - Sorusunun havada asılı kalmasından iyice pirelenerek; - Yoksa biz buraya demir mi atmaktayız? Hani ilk düzenlemeleri yapıncaya burdaydık?

- Sen yine öyle bil, - dedi hepsinden önce Kosta. - Altı aydır canın çıkıyor. Daha bir arpa boyu yol gidemedik. Düzen değişikliği ne zor işmiş. Bir ucundan tuttuğunda, tamam, diyorsun. Bunu şununla değiştiriveririm. Aferin! Durma vre! Çek al şu eskiyi. Koy yerine yeniye. Rab-İsa sabır ve direnç versin. Çektiğin ucu sarmadan başın dönüyor. Beş yüzyılın çaynaşığı parmaklarına dolanıvermiştir. Düğüm mü çözesin, yumak mı sararsın yoksa kendi başına çorap mı örersin belirsiz.

Hiç birinin canı, içeri girmek istemiyordu.

Oldukları yerde derttop, sarmaş dolaş gibiydiler.

Uşaklar, üç beş adım öielerinde dikilip kalrınıslardı.

Hamlacılar sandalı iskelceye bağlayarak kayboldular.

Güneş bir süre, dev bir fener gibi, Adalar üstüne asıldı.

Çamlar iğne iğne, pencereler ayna ayna gözlerince doldu.

Bahar ikindisinin imbatı tüğ sakallarının arasında dolandı.

İskele başında boş bekleyen bambu koltuklara sepcelendiler.

Dikilip duran uşakların, işaret verilmişcesine gözden yitmesiyle ellerinde tepsilerle dönmesi bir oldu. Ortalarındaki masanın üstü bir anda donandı. Yalı kâhyası el pençe divan Vefik'in karşısına dikildi.

- Bu ucu Servet Ağa, - dedi Vefik. - Azbiraz bekleyelim!.. Hele herkes bir gelsin de, ne yapacağımıza ondan sonra karar veririz.

- Emredersiniz efendim, - diyen adam geri geri uzaklaştı.

Ohannes, kaygılar içinde suratlarına bakmayı sürdürüyordu.

- Benim bilmediğim her ne ise herkesin ortasında mı söylenecek?

- Bilmediğin ne ki? - Dedi Vefik. - Hepimiz işin içindeyiz. Kos-

ta haklı. Her şeyi önceden hazırladık diye kostaklanıyorduk. Hazırlamıştık da!.. Meğer, büyücülüğümüze inanırmışız. Bir şeyin kafada belirmesi... Ya da kâğıt üzerinde oluşmasıyla, yaşama geçmesi çok başka imiş! Tören büyüü bozdu. Çünkü o gün düş bitti. Hadi yap da, görelim demi geldi. Yaptık, ne âlâ! Yapamadık mı, bizim hünersizliğimiz. Çünkü, hiç kimse bize, düşümüzün cinler periler tarafından gerçekleştirileceğini söylemedi. Tam tersine, çok zor olduğu için, Evropalarda sürttürdüler. Sen, Paris ve Londra sefalarını aşuftenlerin tadına bakmak diye alıyorsan, kendi hatan. İş başa düştüğünde, molların üfürüğüyle şişer kalırsın. Yok, zoru aşmak yükümünü biliyorsan, molların üfürüğü davulcu osuruğuyla aynı güme gider. Öyleyse, yılgınlığı defterimizden sileceğiz. Ödevimiz karlı dağdan hem yüce, hem büyük. Biz yanında karınca misali minnacık insanlarız. Fakat o duruyor.. Biz yürümek gibi bir erdeme sahibiz. Düşse kalka, o dağın tepesine çıkacağız. Çıktığımızda bir de bakacağız ki, dağ bizden alçakta. Yok, eğer ilk engelde takılıp kalırsak, dağ dağdır her zamanki gibi, karınca da karınca. Hem bir değerimiz olmaz yanında, hem de hiç bir anlamımız. Bilmem anlatabildim mi?

- Karıncayla dağı anladım bir güzel Vefik Efendi birader. Dağı tırmanmaya kalkınca, hepinizin anlayacağı gibi. Üstüne çıkınca bir karınca boyu da olsa, ondan yüksek olunacağını da anladım. Kör sağır değilim İsa'ya şükür! Fakat üste nasıl çıkılacağını bir türlü anlamadım.

- Neden dağ ve karınca dedik, Ohannes Efendi birader? Salt boy ve ağırlık ölçülsün diye mi? Akılla sabrı koymadın mı kefesine, terazin yanlış tartar. Kendini al. Bir de Nafiz Efendi'yi koy aklının kefesine. Sen benimle akransın, o babanla. İlk bakışta onlar bizden fazla. Biz, onbeş yirmi isek, onlar belki bin!.. Onlar bizden etkin. Biz eteğindeyiz dağın, onlar yamacında. Ve biz karıncayız, tırman-

ma hevesinde. Onlar kaya, yolumuzu tıkayan. Tamam! Fakat, neyleseler onlar bizden yaşlı. Birinin bile, bizim sonumuza yetişmesi, doğaya aykırı. Öyleyse ıvecenlik gerekli, ancak önkoşul değil. Fanni derdinden öyle görünse de bir işe yaramıyor. Yerimizi, haddimizi daha da önemlisi, gücümüz. Şimdilik yapabildiğimiz bu. Ne gecemiz var ne gündüzümüz. Altı aydır, ilk kez bizbize kaldık. O da Galip'in olağanüstü inceliği sayesinde. Ona karşın daha yapılacak dünyanın işi var. Ve dert yanmaya hiç mi hiç hakkımız yok. Neyleyelim, bizim yazımızı böyle yazdılar madem tilki akıllı, karınca sabırlıya götürmek boynumuza borç. Yapılması gereken kışlarla, okulların yerini, ustaların canbazlığı yüzünden halâ saptayamadınızsa, ne gam!.. Her bir işin yeni baştan edilmesi de yapmanın kuralları arasında değil mi?

- İyi de, bu ağanın başka eşçisi yok mu Vefik Efendi birader? - Dedi hemen Kosta. - Herşeyi biz yapacaksak, bunca devletlüye, bunca kula ne gerek? Madem, iş ucundan tutmaya yaramamaktalar tut kulağından, hepsini defet!.. Hazine, bunlara bir ay ücret... Devlet bir iki ulufe dağıtmaktan kurtulsa altına batır. Öyle olanda, ne buyurur sizin Urum Abdalı? *Var mı pulun, dünya âlem kulun!..*

- İyi de, - dedi hemen Vefik. - Bir de sonu var o dediğinin. Yoksa pulun, Cehennemdir yolun. Hani senin işini, görecek adam? Karun olsan, yerine birini bulabilir misin? Eloğlu saydığın altının karşılığında, verse verse kendi akılla, emeğini verir. Oysa sana gereken, akılla emek olsa, çoktan dağın tepesine varmış da, gökyüzüne yaslanmıştın. Şunu şöyle, bunu böyle yap demek dünyanın en güzel işi!.. Efendilik!.. Zor olan onu öyle, bunu böyle yapabilmek. Bizim işimiz, altınla görülseydi, Devlet-i âli, bunca bekler miydi? Hiç boşuna hayallenme Ohannes Efendi birader!.. Bu yükün devesi biziz. Dağdan aşırarak da, çölü geçirmek de bize görev. Çünkü devlet, o senin akıllı kullana kullana eskitti. Sonunda bir güzel anladı ki, el *maslahatıyla* girilen gerdekte, her kezinde misler gibi gelin olunmakta. Damatlık mümkün değil!.. Bunun üzerine, taşıma suyla değirmen çevirmekten vazgeldi. Avrupa Seyahatnamemizin döne döne

ilkın kendimize anlattığı *hikâyet* budur. Sen sen ol, şunu bil!.. Bundan öte, el yardımcı, taş bizim sırtımızda. Yani *anhası minhası* yok! Un öğünecek.. Maya kabarmak.. Hamur tutulacak.. Ekmek yapılabaksa, pamuk eller çalışacak. Değirmeni biz yapacağız... Arkı bendi, çarkı mili elimizden çıkacak. Hatta belki suyunu bile biz bulup çevireceğiz. Ve eğer var ise beyliğini, ondan öte süreceğiz. Ademler durmadan boşuna mı söylediler, ya devlet başa, ya kuzgun leşe, diye. İkisi birbirinin karşısı olduğu kadar, eşi de, ondan. Hiç yakınıp sızlanma!.. Bizi bunun için seçtiler. Bu yüzden ateşin üstüne sürdüler. Yürüyemedin mi, yanacaksın.

- Oh ne güzel yahu! Kervan düzen böyle bilinmeze mi saliverir? Bunun bir başı, başkanı yok mudur? Yük ne kadar, yol nereye çıkmakta? Bir bileni, bir karar vereni olmaz mı? Hani lâf bitmiş, iş başlamıştı? Ya devlet başa, ya kuzgun leşe, n'olmakta? İşte devlet başta!.. Bunu iyice kavramak için, çıkıp Al-ı Osman tahtına mı oturacağız? Kelimize Anka Kuşu'nun konmasını mı bekleyeceğiz? Biz Paris'te, Siz Londra'da iken neydik? Kuzguna leş mi? Elçilikte güzel güzel kâtiplik de devlet işi değil mi? Ha belki develik değil, insanlığa daha yakın. İyi de, bizi insan olalım, diye mi oralarda okuttular? Deve olalım diye mi?

- Heh!.. - Diye kıkırdadı Kosta!.. - Bunun böyle olacağını, Refik zebanisi karşına dikilip de, beklediğimiz gün geldi!.. Hadi tez toparlan, dediğinde anlamadın mı?

- Anlamaz olur muyum vire Kosta Efendi birader? Herifin hayra koştuğu nêrde görölmüş? Der-i Saadetten, Paris'e bir haftada kuş eremez. Bu ermişse Şeytan'la yarışa girdiği belli değil miydi? Ben uyanmış can havliyle hale yola girmiştim. Cemil köşeginin nârına yandık. Meğer, Şeytan'ı atlattık diye sevinmekteyken, yamağına çarpılmakta imişiz! Oysa, aklım ne iyiydi. Varıp Fanni'yi de alayım, öyle gideriz diyordum. Önüme gerilip, ne gerek, dedi. Öyle gittin mi, bir daha Paris'i unut. Oraya demir atarsın. Evli barklı adam. Bir dünya da iş var. Birinin başına diktiler mi, ömrün geçer. Burda bir yarını bıraktın mı, işi yoluna kor komaz, yallah! Kimsenin gıkı çıka-

maz. Deyince ele gelen bir nice horanta var ise topladığımız gibi o-
saat yola düştük. Rıhtıma ayak bastık, işe koşulduk. Törendi, şölen-
di, eş dost, konuk gezgin derken iki ay öyle gitti. Son üç aydır, ha
bitti, ha bitiyor, derken, beşimiz bir araya gelip de ağız tadıyla dala-
şamadık. Bir de dönüp bakınca, aradan tam altı ay, bir kış geçmiş.
Biz daha işin başında, kuzgun ve leş türküsündeyiz. Yine de içimiz-
de bir umut vardı. Ne yazık, düştük bu sapkın kâfirin eline... Kana-
dımızı yolarak onu da yok etmeden bırakmaz.

- Yaşasın!.. Herif sonunda Fanni'siz de olunabileceğini anlamış.
Tüh!.. Bilseydik Vefik'in yalısında halvet eyleyeceğimize Galip kar-
deşimizin ayağına düşerdik. Gayrı Aksaray mı geçer gönülcüğün-
den... Yoksa Beyoğlu mu? Dört başı bayındır bir papaz şenliği hazır-
latırdık. Hurilerle gılmanları saldı mı üstüne... Artık bandırır, mı
banar mı kendinden geçer!.. Bir daha da, Fanni'yi ağzına almazdı.

- Ben de bütün bunları tek tek Fanni'ye yazmaz mıyım?

Der demez Cemil yerinden zıpladı.

- Aman sakın ha!.. Sadece lafı bile, tepemize binmesine yeter.
Baktı dönmüyor bu kâfiroğlu. O koşar gelir. Nasılsa yolu biliyor.
Bir tek bu mu aptal aşık sanıyorsunuz? Bunlar tencere kapak!.. Yu-
varlana yuvarlana birbirlerini bulmuşlar. O yüzden aman derim size,
bunun şikâyet ya da mazeretine neden olacak bir iş etmeyerseniz!..
Alimallah, hepimizin başını kurtulmaz dertlere sokarsınız. Sakın
uzak falan, demeyin. Bu nerdeyse o, o nerdeyse bu, orda. Bu yüzden
orda olmazsa, burda çöker ümüğümüze, hangimiz ele gelirse, açar
ağzını, yumar gözünü... - Kosta'ya baka baka; - Bu ada külhanisinin
bile hakkından geldikten sonra, bizim haydi haydi canımıza okur!.. -
Diye deyince, hepsi birden güldüler.

Fanni'yle Ohannes bahane!..

Bilgeler ne kadar haklıymış;

Hiç bir şey yoktan varedilmez.

Var olanı hiç bir şey yok edemez!..

Bilgilerine sağlık. Gerçekten de doğru.

İnsan varsa eğer, hiç bir şey yitirilmiyor.

İşte ortak anılar tümüyle taptaze, sınımsız.

Ve onlarda, asıl yakaladıkları, yine kendileri.

Gençliklerinin güzel demleri, semaver buğusu olmuş... Uğrun uğrun gözlerinin önünde tütmeye başlamıştı. Birden o günlerin aynasına girdiler. Ve herşeyi, bıraktıkları yerde, olduğu gibi buluverdiler.

Yitirilmiş olan hiç bir şey yoktu, geçen günlerden öte.

Tören sırasında bunu tüm okul arkadaşlarıyla yakalamışlardı.

İstanbul birden Paris olmuş... Onlar *Saint Louis*'nin sınıflarına geri dönmüşlerdi. Yaz tatili sona ermiş... Okul yeniden açılmıştı. Her biri kendi evinin kokusunu yaya yaya ötekiyle şakalaşıyordu.

İstanbul'un her taşı, bu güvercin sürüsüne tüncklik cyledi.

Bereket bulutları gibiydiler.

Gâh gökyüzüne çıkıyorlardı. Alemi seyreylemeye. Gâh yeryüzüne konuyor, âlem onları seyreyleye!..

Cevcanları, bir Bahçekapısı'nda, Ayasofya'da, Sultanahmet'te, Kumkapı'da duraklıyordu. Bir Galata'da, Kuledibi'nde, Pera'da.

Kısa zamanda, bütün liman meyhaneleri... Balıkçı lokantaları... Rıhtım kahveleri... Millet Bahçeleri... Cami, kilise, havra, Mevlevi, Bektaşî tekkeleriyle tanışmış... *Mahfil*'in gizemini paylaşmışlardı.

İstanbul kazandı o günlerde, onlar kepçesi.

O bir haftanın yoğunluğunu, bir yılda yaşamak zor.

İnsanoğlu, zamandan öç almaya kalkışırsa katlanıyor.

Bakalım bir kez daha, hepsi bir araya gelebilecekler mi?

Yüreğe kaygı girmeye görsün. Hemen ürküye dönüyor.

Hele bir de, tanığı yaşanmışlıksa, yılgınlık nöbete girebilir.

Bir ömrü birkaç güne sıkıştırmaya öyle çok gercekçeleri var ki!

Okul çoktan bitti. Birbirlerinden koptular. İki yıldır birbirini görmeyenler o kadar çok ki! Arada sırada birlikte olabilenlerle, aynı yer, aynı işte çalıştıkları için her gün birlikte olanlar parmakla sayılıyor. Fakat, hiç bir biçimde hepsi bir araya gelmemişlerdi. *Tanzimat* bunu başardı. Ancak, bir evrimin görkeminde toplanabildiler.

Eğer toplaşmalarının koşulu, evrim ya da devrimse haklılar.

Bir ömre, bunların birinden fazlasını sığdırmak mümkün mü?

Elbet zaman zaman, üçü beşi, belki onu aynı yerde, bulunabilir. Bilgi, görgü, hizmet ve görevleri birbirine uygun düştüğünden. Fakat, hepsini bir araya getirmek, ancak Reşit Paşa'nın dehasıyla, Refik'in çok kısa zamanda, her yere ulaşma becerisine bağlı.

Ne zaman, nasıl yaptı, hiç biri ayırımında değil.

Hepsinin arasında önceden bir zincir oluşturmuş.

Yoksa, on onbeş gün içinde, birbirine kuş uçuşu on onbeş günlük uzaktaki insanları, aynı zamanda bir araya toplayabilir miydi?

Ne sorma gereği duydular, ne öğrenme isteği!..

Doyasıya yaşama tutkusu, hepsine de yetmişti.

Okul günlerine dönüvermenin sızısı, burunlarını ıslattı.

Hepsi aynı anda derin derin soludular. Hepsi aynı anda, buğulu gözlerle birbirlerine baktılar. Hepsinin aynı şeyleri düşündüğü o kadar belliydi ki!.. Konuşma gereği bile duymadılar.

Ohannes, yeniden kaygılara düşmüştü.

Edindiği izlenimi doğrulatmak istiyordu;

- Şimdi siz, hepimiz Asitane'ye demir attık mı diyorsunuz?

- Öyle görünüyor!..

- Tanzimat denilen şu yeni düzenin, hiç dış işi olmayacak? Koca devlet kaplumbağa gibi kendi kabuğunun içine mi sinecek?

- Ne münasebet!..

- E!.. Madem öyle, aranızda en safbeni miyim?

- En safımız olduğun kuşku götürmez, - dedi Vefik!.. - Fakat, dış ilişkilerin olmayacağını nerden çıkardın?

- Sizin, atılan demiri çıkardığınız yerden.

- Nasıl oluyormuş o?

- Ec, biz burda kısılıp kalıyorsak, Tanzimat'a uygun dışişlerini kim yürütecek? Hadi, İran, Afganistan ve Hindistan özel elçilerle idare edilir diyelim... Petersburg, Londra, Paris ve Viyana'ya, köhne kasnakları yollarsan, istediğini istediğin gibi yürütebilir misin?

Refik her zamanki dinginliğiyle;

- Onların burdaki elçileri öldü mü? - Diye kestirip atıverdi.

Yalnız Ohannes değil, hepsi apışıp kalmışlardı.

Sorusu birkaç solukluk bir zaman havada dalgalandı.

Hiç biri üstüne alınmıyordu. Fakat ürktükleri besbelliydi.

İçten içe hep bir gün yeniden Avrupa'ya gideceklerine inanmış... Hep kendilerince bir çıkış yolu bulmuşlardı. Oysa gerçek, umutlarıyla çelişiyordu. Ve Refik, o her zamanki yalın mantığıyla, bunu çırılçıplak önlerine koyuvermişti. Dokunmaktan, kabullenmekten ve inanmaktan ne denli çekinirlerse, çekinsinler, kabul etmeye zorunluydular.

Uzun bir zaman, İstanbul dışına çıkamayacakları belli olmuştu.

Ohannes ilkin, tam algılayamamışcasına iki yanına sallandı.

Sonra zırp diye yerinden kakarak, Refik'in başına dikildi;

- Ee, durum bu senin dediğin gibiyse, bizim şu iş n'olacak?

Hepsi gözlerini dikmiş Refik'in ağzına bakıyordu.

Doğallığını hiç yitirmeden yumuşacık yanıtladı;

- Beyzademize her kezinde yeni bir yöntem mi bulacağız?

- İstanbul'u kışlayla donatamam ki baştan sona!..

- Sevda nelere kadirdir!.. Gerekirse elini tutan mı var? Madem

kolayı budur, hiç durma. Sahi, seninki Balyan'larla anlaşıyor mu?

- Ne demezsin!.. Az daha akraba çıkacaklardı!..

- Madem öyle işin kolay!.. Koskoca bir bayındırlıkçı, kışladan

başka iş bilmiyor mu? Olur şey değil!.. Bir kez kışla işine bulaştı

ya!.. Başımıza paşa kesildi. Bizim bildiğimiz kışla istihkâm subayla-

rının görevi. Cennetmekân Selim Han-ı Sâlis, *Mühendishane-i Berri*

Humayun'u niye kurmuş? Bonneval Huguenot'su ekip Humbaracı

Ahmet Paşa biçmeye mi? Çek sütreni, ko kışlasını asker kendi yap-

sın. Bu senin değişim dediğin, zor zenaat, sade top tüfenkle olur

mu? Amma zorba yahu!.. Çekecek silâhını, takacak süngüsünü...

Dayayacak Osmanlı ümmetinin alnına. Ya değiş, ya da ben dünyanı

değiştireceğim, deyip çıkacak!.. Olmaz ya, tatalım korktu ve neyi

nasıl istiyorsan yaptı o an!.. Sonra? Bunca *mektep medrese gör-*

müş... Bunca mürekkep yalayarak yetişmişken, azbiraz sıkıştığımız-

da biz bile şallak mallak ortada kalıyoruz. Eşkiya'nın ya malın, ya

canın demesiyle, değişivermiş yoksul ümmet neyler? Yoksa sen,

Tanzimat'ı, medrese mollarıyla mı uygulayacaksın? - diye atıldı Vefik!.. - Olmaz Ohannes efendi birader. Kesinlikle olmaz!.. Madem uygarlığa karar verdin, uygarlığın ne olduğunu bilene gereksinim duyacaksın. Bu uygarlık mereti beş vakit namaz, üç nöbet niyazla olsaydı, biz çoktan mcrdivenimizi gökyüzüne dayamış, *arş-ı âlâ*'da cevelan eyliyorduk. Olmuyorsa, uygar ve çağdaş adem gerektiğinden. Bunun da, en başta ilkokulu var... Rüştıyesi, idadisi var... Sonra oralardan çıkardığın insanları oturtacak, vezareti, nezareti, adliyesi maliyesi, karakolu mahkemesi var!.. Değişime bir türlü ayak uydu-ramayanlara dersini belleteceğin hapisaneleri var. İstanbul'dan ötesi... Umman'ın berisi... Kaf Dağı'nın gerisi var!.. Oraları uzak ders-ten, fabrikası, mağazası, işletmesi, atelyesi var!.. Hatta biraz gayret ve hamiyetle, iki üç de cami yapılırsa, Şeyhülislâm Hazretlerinin hem bolca duası alınır, hem de yardım ve desteği sağlanır.

- Git işine yahu, - diye direndi Ohannes!.. - Yardım destek diye aklıma girip, katlime fetva mı çıkartacaksın? Müslümana cami yapmak bana mı kaldı? O kadar gereksinmesi var ise, dini bütün mü-minler yere girmedi ya!.. Kendi çalsın kendi oynasın. Zaten ortalıkta dünya kadar cin mollası dört dönüyor. Farmason icadı bir gâvurlu-ğu, *tanzimat* gibi masum bir sözcüğe buladığımızdan başlayıp... *Fer-man-ı Hayriye* gibi kutsal bir ada sararak yutturduğumuzla bitirerek ağızlarından köpük saçıp durmaktalar. Bir de öyle bir halt edip elle-rine kanıtlı ispatlı silâh verdik mi? Yangına körükle vardık say!.. Elin gâvuruna cami yaptırdı, mümin müslümanlara namaz kıldır-ıyor, diye feryadı basan yobaz takımı, öyle bir kurban bayramına kı-yam eyler ki!.. Yerden Hazreti İbrahim yetişse, gökten nazlı bir koç in-se, Fromentin fukarası'yla, Balyan familyasını ellerinden ala-maz!.. Üstüne üstlük bizim encamımız da, Cennetmekân Nevşehirli İbrahim Paşa efendimizle, Nedim-i Kadim ustamızinkinden beter olur. Sen bize kaş yapayım derken göz çıkarmayı mı önermektесin? Hey ulu İsa!.. Bunların dostluğu da, sapık kâfirinkine benziyor. Ademi sevdanın gün ışığında tutup, kara yobazın karanlık ağzına fırlatıveriyorlar. Ncymiş, okul yapılmalıymış!.. Lebbeyk!.. Kimin

hayır dediği var? Fakat, her bir şey çarpık ve çapraşık, gel de yap bakalım!.. Bu işin bir bilimi, bir kararı var değil mi? En azından göz görmüş gönül katlanmış. Rüstiye'yle idadi azbiraz kıyıda köşede olabilir. Çocuklarla gençlerin tabanına kuvvet der geçersin. Fakat, ilkokul mutlaka, mahallenin tam göbeğinde olmalı. Her ana-baba bebesi gözünün önünde olsun ister. Hem haklıdır, hem de doğrusu budur. Ec, bu *şehr-i Stanbul*'da, her mahallenin tam göbeğinde ne var? Ya cami, ya kilise ya da havra. Köşesinde? Tekke, zaviye veya mescit. Manastırlarla, çilehaneleri de yanına yamacına koy. Bazen ikisini, hatta üçünü, dördünü bir araya getir! Al sana, dinden imandan çıkma fırsatı!.. İzinsiz duvarına dokunsan, it sigdi diye dellendir. Des-tursuz bahçesine girsen kâfirliğine fetva verir. İzin istemeye kalkışsan, dine bühtanda bulunduğun dillendir. Sen tutup da bunca belânın arasına bir okulu sığıştırabilir misin? Eloğlu iki ucu boklu değnekle başcdemiyor. Siz, bayındırlık, uygarlık, çağdaşlık, değişim diye diye, elimize bütün uçları pis bir çatal tutuşturmuşsunuz. Hangisine dokunmaya kalkışsak, yobazın kara sakalına dolanıyoruz. Yalvar yalvar, papazın ayağına düşeceğiz. Rica minnet imama söz geçireceğiz. Dua söylev hahamdan izin alacağız da, okul yapacağız! Ölme eşeğim ölme, yoncalar bitsin de ye!..

- İşe bak yahu!.. Herif daha başlamadan, pes etmiş!..

- Bize pes etme hakkı verildi de, etmedik? Hani nerde o günler.

Kendiniz söyleyip durmaktasınız. Dolap beygiriyiz, diye. Başımızda gözbağı... Kışımızda kamçı izi, düz yolda ılgar gittiğimizi sanarak, dön baba dönüyoruz. Durmak ne haddimize. Çile onunla bitse!

- Aman Allahım, gerisi de mi var?

- Ne sandın? Bizde kafa kalın. Öyle bir iki taş vurduk diye yüzgeri etmek var mı? İlk heves sarpa sarınca, hazine arsalarına göz dikelim dedik. Nafiz Efendi hazretlerinin parmağı gözümüzü oyu-yordu. Devlet malı zıpirılığın harcı olamazmış efendim! Bu işi kim kışkırtıyorsa, arsayı da o sağlamalıymış!.. Eğer kâfirci, vaktiyle elçiliklerine hazinece bağışlanmış yerlerin bir bölümünü... Müslman-sa, *Tanzimat-ı Hayriye* sayesinde üstüne konduğu kamu mülkünün

bahçesini vermeliymiş ki, hak yerini bulsun. Elbet hiç bir sadık kul, daha yukarı havlayamamakta. Fakat, anlaşılan o ki, o iş de yüce Efendimizin bağışına kaldı.

- Deme yahu, - dedi Refik. - Bak şu Nafiz Efendi hazretlerine!.. Oysa, Mithat Efendi, tören hazırlığı sırasındaki çaba ve katkılarını anlata anlata bitiremiyordu. Birden ağız değiştirmesi mümkün mü?

Ohannes, Refik'i bile şaşırttığı zamanlardaki keyfine kavuştu.

Kaz gibi tıslayıp tavuk benzeri gıdaklayarak güldükten sonra;

- Biz de öyle bildiğimizden azbiraz ağız çalalım dedik de, aldık ağzımızın payını. O bütün yaptıklarını, deli kızın düğününde çingene çalsın, kürt oynasın için yapmamış ki!.. Hazır herkesin, elbet en başta da yüce Efendimizin, gözü kapanıp eli açılmışken, emanetindeki köhne devlet malını, onarıp berkitivermiş.

- Fakat şimdi emanetine el değince kıvırtıvermekte öyle mi?

- Evet öyle! Bir karış toprak alabilmek için, Saltanat Şurası'na gitmek de yetmiyormuş. Bazen işi müfti fetvasına, kadı hükmüne bile götürmek gerekebiliyormuş. Anlayacağınız, önümüze öyle bir dağ yığıldı ki, aşmaya sade yürek yetmiyor. Bilek de istiyor. Rabbimize şükürler olsun, yürekten yana kuşumuz yok. Fakat, iş bileğe dayandığında, kim öle kim kala buyrulmuştur. Bu durumda, ademin elinde pek seçenek kalmıyor. Sizi bilmem!.. Devlet malına yağanıp da, *Şahmeran*'larla uğraşmaktansa, papazın kara sakalını, imamın kirli sarığını, hahamın buruşuk yüzünü öpmek bana daha kolay geldi. Gerçi Frenk yoksulları, o imansızların bir karış toprağına el ko-mak için, koskoca bir devrim yapmak zorunda kalmış. Evrim diye çıktığımız yol, devrime varacaksa, başımızın üstünde yeri var!

Cemil, gözlerini açmış Ohannes'i dinliyordu.

- Hah!.. - Dedi. - Tam sana göre bir kapı. Evrim zor yoldaşlar!.. Armutun sapı, üzümün çöpü var! Yallah devrimin has bahçesine. Orda yemiş, kendi kendine erecek, kendiliğinden ağzımıza düşecekmiş. Oh, ne güzel! Yan gel de yat. Herkes aklına kandı, sandalına binip de aynı koya demir attı mı? Asmaları budayacak zamandan bol ne var? Nasılsa, laf lafı açar. Kimin eli, kimin cebinde belirsizleşir.

Sayım suyum yok ya!.. Bizim Ohannes Efendi birader de, pır!.. Paris'te Fromentin konağına.

- Gayrı Fanni'nin eteği altından bulup da çıkarabilirsen aşkol-sun, - dedi Kosta. - Amma cinlik yahu! Herif daha peşrev çekmeden pes edip çıkmakta. Hani er meydanında yenmek haksız yenilmek onurdu? Paris varoşlarında babalanıp naralanırken, hesapta bunlar yok muydu?

- Siz böyle hepiniz birden beni daladınız mı, topumuz dâra düştük demektir. N'aber! Davul zurna döğdürüp, top gümületmek kolay. Fakat, Osmanlı'nın köhne teknesine yelken açtırıp yeni ufuklara dümen kırdırmak zor, he mi efendiler? Mubarek, öyle bir karaya oturmuş ki, Nuh Tufanı *zuhur eylese* yeniden yüzdürmeye gücü yetmiyor.

- Bakın bunda pek de haksız sayılmaz, - diye kendinden umulmaz bir sakinlikle söze girdi Kosta. - Eloğlu, Osmanlı'da oyun çok derken, sade bir tek yüce Efendilerimizi kasdetmemiş. Besbelli o lâfın içine her efendi giriyor. Sen büyük bir coşkuyla varıp *Tanzimat* dedin mi, efendi hazretleri senden on kat fazla yandaşı. Açıyor ağzını... Yumuyor gözünü. Öyle bir anlatıyor ki, kendi inancından kuşku duyarsın. Ademe bühtanda bulundun diye utanca batarsın. Lâfin di-bi görünüp de, torbasının ağzı büzülerek, sıra işe geldi mi, vehbinin kerrakesi ortaya çıkar. Şu gerekiyor, demeye gör. Herif, ilkin gereksizliğini, sonra olanaksızlığını öyle delil ve tanıklarla kanıtlıyor ki, *dört kitabın* hangisine başvursan, kafan yarılr. Kös kös geri dönerken, aklın başına geliyor. Fakat, iş işten geçmiş... Bir yeni masalla avutulman için çoktan bir üst kata havale eylenmişsindir.

- Pes, - dedi, ivcenlikle Cemil. - Şeytana çarpıldıktan sonra, cin çağtırmaya kalkmayalım. Durum açık. Birimizin hali neyse, hepimizin fâli o!.. Yüzyüze her kul, her hizmete gönülden âmâde!.. Uygulamada biri, bir şey yapmamaya yeminli. İyi de, biz neylemekteyiz?

Ohannes saf saf yüzüne bakarak;

- Her yönümüze aşılmaz duvarlar örölmüşse, neyleyebiliriz ki?

- En azından bütün bu sinsi engelleri bir bir saptar... Bir pundunu bularak hiç zaman yitirmeden önlem alması için Paşa babama aktarırdık.

- Kaç aydır kendi babamızı görebilmekte miyiz ki, Paşa amcanın pundunu bulalım? Kaç zamandır sen gördün de, aktarabildin mi bir şey? Eve gidersin, yalıda... Yalıya koşarsın, *Bâb-ı Humayun*'da... Oraya varsan çoktan Saray'dan istenmiş. Hadi beni geç!.. Hasrete alışkınız!.. Yakında anam tırlarsa, yandı Agop Hoca!.. Ararat geyiği gibi ortalıkta dolanmak neymiş görür. Yani ya, Cemil Efendi birader, o senin dediğin de bir zaman imiş!.. Ve ol zamanlar, geçmiş de gitmiş çoktan!..

- Doğru yahu, - dedi Vefik!.. - Nerdeyse üç aydır, babamla bir türlü rastlaşamıyoruz. Birkaç kez dairesine gittim. Toplantıda olduğunu söylediler. Güvencemiz *mahfildi*. Hristo dayı yol yöntem göstermese, gerekeni gerektiğince yapıverir. Olmazsa düğümü, atanın boynuna geçirir umuyorduk. O umudumuza da kar yağmış.

- Öyleyse İskenderlik bize kalıyor, - dedi yine Refik!..

- Aleksandr'lık kolay mı, vre Refik? - Diye hopladı Kosta. - Kral Filipos'un oğlu olacaksın... Bilgeler bilgesi Aristo Efendiden, *harharları uygarlaştırmanın* yöntemini öğreneceksin... Makedon ordusu, babandan miras kalacak da, Doğu'yu fethetmek için çıkacaksın. Bir de bize bak!.. Babalar, kendileri muhtaç birer dede, nerde kaldı bize himmet cde... Biz kul oğlu kul... Kudretle kuvvet hak getire! Üstelik hürp diye sürülmüşüz arenaya. Hem de kendi atalarımızın eliyle. Daha ne olup bitiyor demeden, galeride ne kadar vahşi hayvan var ise, salınmış üstümüze. Şallak mallak ortada kalmışsın. Hadi can havliyle yekindik, bir iki kurtla çakalın da dişini kırdık diyelim. Hepi topu, gladyatör olur çıkarız. Onun en bilinen ama hiç özenilmeyeni de yazık ki, Spartaküs'tür. Aleksandr nerde, sen nerdesin?

- Ona bakarsan, herkes arenada!..

- Yok canım!.. Hani nerdelere? Demir perdelerin arkasında mı? Kaç zamandır, birini bir göreniniz var mı? Ben de, dayım da, teyzemde kalıyoruz. Tören sonrasına kadar, nerdeyse her akşam rastla-

iyorduk. O günden beri, buhar oldu havaya uçtu mubarek. Hiç bilim olmadığından, doğru düzgün savunamıyorum da!.. Teyzemin ırvırını dinlemek bana düşüyor. Bir başlıyor eskilerden. Gençliğine yattı mı kaldıramazdık. Anacığım bağıra dürtte bir hal olurdu. Pa-s'te bir hal olmuş buna. Uyku durağı oralarda bir yere komuş da elmiş. Ne zaman eve giriyor, ne zaman çıkıyor bilen yok, deyip baa dönüyor. Sen de ona çekmişsin. Burası ev mi, han mı belirsiz ha-: getirdiniz. Kapımız daima açıksa, konu komşu, eş dost için. Ne lduğu, ne ettiği belirsiz insanlar girip çıksın diye değil. Nedir siz-en çektiğim? Kişi işrete dalsa, böyle düzensiz götüremez. Onun da ir kuralı, bir biçemi vardır. Hani koskoca adam olmasa... Üstünde epimizden çok hakkı bulunmasa, ablama haber edeceğim. Kulağın-an tuttuğu gibi kurtarsın seni bu ayyaşın pençesinden. Lakin, başta apaz efendi, konu komşuya göre, güzel işler yapmaktaymışsınız!..) yüzden, şimdilik katlanıyorum. Yoksa bana kalsa, boşa uğraşıyor-unuz. Bilmem ki, Osmanlı'nın yüreği, güzele katlanacak kadar rınmış mıdır?

- Bak firavunun ettiği lâfa! Sizin iyi, doğru ve güzel dediğiniz ep küffara mı özgü? Osmanlının yüreği neden kaldırmayacakmış?

Ohannes, Kosta'dan önce davrandı;

- Kaldırsa destek olurdu da, tezden çözerdik. Athena teyze hak-ız mı? Şu başından geçenlere bir baksana. Ayağımıza demir köstek lkmak için, kırk köyden, kırk demirci çağdırmaktalar yahu!..

- Anlaşıldı, - dedi hemen Refik. - Deminden beri bu akşamın pine etmiyeyim diyorum. Fakat, çare yok!.. Bizimkiler gelir gel-icz, bir lâf açıp yönetimden eğitime, savunmadan hukuka, bayın-ırlıktan sağlığa neyimiz var, neyimiz eksik bir bir ortaya koyalım. Bir gencl döküm, pek uzun sürmez. Olanları gurup gurup aramızda ay edelim. Eksiklerin nedenlerini açık seçik belirleyelim. Yarından :zi yok hangimiz hangisini yakalarsak tutalım sakallarından. En kı-a zamanda bir araya gelip bir çare bulalım. Bulunamıyorsa nerde e neden tıkanığımızdan haberleri olur. Yoksa gün gelip gerekende ani yaptığınız deyiverirlerse apışır kalırız.

- Hah tamam, - dedi Kosta. - Deminden beri, bu herif akıntıya kürek çekmez. Bu Ermeni şoparının ağzına sakızı tıktı!.. Sürmeli Zarifesi gibi çıtlatışını dinlemek için de kulaklarını dikti!.. Bakalım haltı ne zaman karıştıracak da, şu Galip efendi kardeşimizin olağanüstü inceliğiyle elde edilmiş birkaç dakikamızı ne zaman burnumuzdan getirecek diyordum. Sonunda utandırmadı, aferin!..

- İyi etti, - dedi Ohannes. - Pek bir iyi etti!.. Sağolsun!.. Dediği de, yaptığı da doğru. Üstlenen, ya sona erdirmeli, ya özür dilemeli. Yarın yapamadım diye aczimize mühür basmaktansa, şu pürüzü aşamıyorum demek yeğ. En azından iyi niyet ve saf gayretle uğraştığımız ortaya çıkar.

Refik, demiri tavında dövmenin rahatlığıyla üsteledi;

- Topyekun değişim ve kalkınma isteniyorsa, topyekun değişiklik ve düzenleme kaçınılmaz. Biz, körlerin fil tarifi gibi gidiyoruz. Her birimiz bir şeye başlıyor... Sonra o başka şeye, beriki bunun bıraktığına dalıyor. Madem, her yerde, her zaman çevremizde duvarlar olacak, biz de kalce kuralım. Ohannes bayındırlıkta yetiştirdi. Mit-hat'la kırar geçirirler ortalığı. Vefik en bilgili ve kültürlümüz. Ağâh'la elele verdiler mi, ülkeyi ışığa boğarlar. Cemil hep şövalyeydi. Rüştü de, askerliğe pek hevesli. Kosta'nın yanına Bektaşî rindi Fuat Efendiyle, Nakşibendi mollası Cevdet Efendiyi taktık mı, *Tanzimat Hukukunun* altından girip üstünden çıkarlar. Şinasi ilc ben de, *mukataa mukataa* dolanıp, keselerinizi dolu tutabildik mi, dert yanmaya kimse fırsat bulamaz. Fakat, ilkin oturup bütün eksikliklerle, aksaklıkları derli toplu belirlememiz gerek. Yoksa, hakkından gelmek istediğimiz, hakkımızdan geliverir.

- Bu dediklerinin ucu, Nafiz Efendi gibilere de değecek mi?

- Her engele değecek!.. Nafiz Efendi, bir örnek. Dürüst, namuslu ve konusunda bilgili bir adam. Fakat yalınkat. Böylelerinden uygulamak istediğimiz değişimi anlamasını bekleycemeyiz. Anlatamazsak, tek bir adım ilerleyemeyiz. Adem, kendince işini çok iyi yapıyor. Sırtı da pek kuvvetli. Devlet hakkına dayanıyor. Kamu malı, kusursuz olmalı. Karşısında gık diyemezsin. Çünkü ürdi, ilerle-

e ya da değişim değil. Görevi. Görevini yapanı horlayamazsın. ın tersine ödüllendirmelisin. Ancak ilerlemek de bizim ödevimiz. kamu malı derken hemen sorabilmeliyiz; Peki okul neyin malı uyor? Ören yerlerini sidiklik diye tutacağına okullar yapılsa da çoklar okusa olmaz mı?

- Olmaz, - diye atıldı Vefik!.. - Gavur usulü okuyup da, farmanın çıkacaklarına cahil kalsınlar yeğ! Git bakalım Nakşibendi tekkeyapalım de, sana kaç yol, kaç yöntem birden gösterir.

- Haksız mı? O, kişisel inancına uyuyor. Bildiği, anladığı, hatta rarından güven duyduğu bir meslek. Biz okul, diyoruz. Okumunu örneğiyiz. Ve herşeyimiz alışkanlıklarına ters.

- İyi de, alışkanlıklarının devleti getirdiği yer belli!..

- Bizimkilerin götüreceği yer belli mi?

Yanıtsızlığın derin bir sessizliğine gömüldüler.

Gözlerini kısa kısa, denizin tutuşmasına daldılar.

Burnu, ardardına iki sandal dönünce kıpırdandılar.

Kuşu gibiydiler. Suskudan sıyrılma fırsatı doluydular.

Gurup, deniz kızlarının bütün fenerlerini birden yakmıştı.

Sandallar, arka arkaya, altın ırmaklarına banıp çıkıyorlardı.

Günçş bütün nazını kuşanmış... Marmara ufkunda yatıyordu.

Sandallar özenle, sağlı sollu iskelenin iki yanına yanaştılar.

Sağdakinden, Galip, Rüştü, Cevdet ve Agâh indi tek tek.

Soldakinden, Fuat, Mithat ve Şinasi atladılar ardardına.

Gözlerinin merakla Henry'yi aradığını hemen ayırdılar.

Hepsi aynı anda Şinasi'ye dönerek, suskun baktılar.

Şinasi, hiç bekletmeden, iskele ucundan seslendi;

- Canning Londra'dan bugün dönmüş. Galiba toplantıları varış. Uzun sürebilir... Gecikirsem beklemeyin. Ben gelirim, dedi.

Rahatlayıvermişlerdi.

Eksikleri tamamlanacaktı.

Hepsi dertop, yumaklaştılar.

Hava, aydınlık ve pek güzeldi.

Henry'yi iskelede bekleyebilirlerdi.

Vefik'in yavaşça başını sallaması yetti.

Uşaklar bahçede sandalye avına seyirtti.

Bulduklarını koşarak iskelceye yerleştirdiler.

Şinasi, oturur oturmaz, coşkuyla Vefik'e baktı;

- Sayenizde Asitane baharının Cennetini farkettiler.

- Ve cumburlop içine dalınca da, çarpıldık, - dedi Galip.

- Hadi biz, unuttuğumuzu bulduk, - diye şaşkınlıkla onları süz-

dü Ohannes. - Ne olsa, *ecnebi* sayılırsınız. - Parmağıyla Kosta'yı göster-

rerek, - Bu zaten bilmez... Adalı! Mithat, Cevdet ve Rüştü efendileri

de, onunla bizim taşralı sepetine atın. Ne olsa Cennetle karşılaşan

günahları zaten bağışlanmıştı. Peki size ne olmakta, a doğma büyü-

me İstanbullular?

- Kutsal kitaplar buyurur ki, Cennete doyulmaz!.. - Dedi hemen

Şinasi. - Bıkıp da geri dönen var mı ki, bize takılmaktasınız? İstanbul

bu! Her bahar sabahında taptaze güller açıyor... Her gülün gon-

casında, bir başka bülbül şakıyor. Tiryaki keyfinden yakını mı?

Mey, sade ayığı çarpsa, sarhoşluğun esrikliğine günah olmaz mı?

Ohannes, özleminin tadına yeni yeni varıyordu.

Gelir gelmez koşuldukları iş ancak fırsat vermişti.

Aylardır ancak ilk kez, bir araya gelebileceklerdi.

Rıhtımda, her biri, nasıl bir heyecanla beklendi?

Hele Refik gecikince, nasıl kaygılara düştüler!..

Ya yakayı ele verdi, bir kazaya uğradıysa diye?

- Yaşam meyden iyi desene şuna Şinasi efendi birader, - dedi,

yumuşacak. - Her halde, Bâb-ı-âli kuruldu kurulalı böyle şey görme-

miştir. Kaç aydır, başımızı kaldırıp akşam mı, sabah mı diye göğe

bakmadık. Kış bahar demeden, usturlap yelkovanı gibi dönmekteyiz

yahu!.. Hiç kimse de, çocuklar bunalmışsınızdır, azbiraz hava alıp

kendinize gelin demiyor.

- Eşeğin umudu yonca, bahar gelirse - dedi Kosta!.. - Bunlar bi-

zi neden eğittiler vre? Kesintisiz iş yüklemeye. Yüksünene haram

olsun!.. Fakat, her bir şeyin de tadı tuzu olmalı değil mi? Ne gezer!

Biz tufaya baştan geldik. İpimiz ellerinde. Şeytan'ı koyunlarında se-

ırtıyorlar. Burda nazik bedenleri sıkışınca, kuş edip Avrupa'ya
çuruyorlar. Biz Refik kardeşimizin tatlı dilinden mustu alma-
nın coşkusuna batalım. O hiç fırsat kaçırır mı? Pençesinde bir nice
şadır varsa, sürer kıçımıza!.. Eşi dostu da, sürüye saydırıp, ayağı-
nızla düşürürler Asitane yollarına!.. Bizimkiler bir başkasını değil
e, özellikle bunu, üstümüze saldığına göre, - derken durakladı.
onra sözgelimi olduğunu vurgulayarak; - Bağışla Agâh efendi, sö-
üm meclisten dışarı, altında mutlaka bir çapanoğlu vardır, demedik.
özü açılmadık serçe yavruları gibi Gülhane Park'ına üşüştük. Me-
er ademlere dıştan tanık, içten yamak gerekmiş. Kendi işlerine de-
il ama! Bizim çeşekliğimize. Dünya âleme aç suzsuz, mahmur uy-
usuz bir nice çalışmaktayız onu göstermek dilerlermiş. *Ferman*'ın
cunuşundan sonra, biraz koltuk kovaltmasalar, devşirip geldikleri-
ize rezil olacaktık.

- Bir bize kalsaydı, - dedi büyük borcun, derin içtenliğiyle Re-
k. - Yüzlerinin aynasında rezilliğimizi seyretneme fırsatı da olmazdı.
ağolsun efendi biraderlerimiz!.. Lâfazanlığımızdan doğan boşluk-
rı yüksünmeden üstlendiler... Bıkıp usanmadan doldurdular da, İs-
nbul'u hepsine, köşe bucak tanıttılar. Doğrusu ne kadar teşekkür
sek azdır.

Cemil büyük bir sevecenlikle hepsini birden süzdükten sonra;
- Çok doğru!.. - Dedi. - Eğer ülkelerine; *Şarkın masal gizemimi*,
aşamış mutlu kişiler olarak döndülerse, sayelerinde!..

Vefik aynı borca katılmanın coşkusuyla atıldı;
- Hepsi çok hoşnuttular! Benjamin bile giderken hiç bilmedi-
m, hiç görmediğim ne çok yer varmış İstanbul'da, demek zorunda
aldı.

- Biz o köşeklere o kadar anlatmıştık. - Diye yüklendi Ohannes.
Meğer kös dinlerlermiş. Demek ki, Cennet'i melekler gezdirmeli.
zaman Şeytan'a dahi, o kutlu ve eşsiz güzelliğı kabul ettirmek zor
eğil. Vay imanı kırıklar vay!.. Bize hiç inanmamışlar yahu!..

- Bazıları çeşitli zamanlarda, birkaç kez gelip gitmiş ya!.. - De-
i yeniden Cemil. - Kendini doğma büyüme İstanbul'lu saymakta

bir an bile duraksamıyordu. Ayaklarına sağlık Efendilerin!.. Pek iyi, pek güzel, pek âlâ etmişler!.. Sayelerinde, Asitane'yi bir Beyoğlu'ndan ibaret sananları, masal büyüyle tütsüleyip şallak mallak yollayıverdik!..

- Neylesin fukaralar, - diye güldü Kosta. - *Ecnebinin* gözü yıl-gın. Osmanlı yatağanı tıkaçsız yüzük deliği görse boylu boyunca banmadan duramaz. Ya bir de, sarı saçlı, al yanaklı, pembe tenli, ak gerdanlı tıfılını bulursa! Kaymaklı ekmek kadayıfı! Kaç yüzyıl var ki, hisar basıp oğlan aparamıyor. Kendi ayağıyla geleni kaçırır mı külhani? Tenhada bulmaya görsün!.. Tıkar ağzına bir avuç lokum... Sürer diline bir tutam macun!.. Geçirir yüzüne bir maske, melekten masum. Cennet bahçelerinde gilmanlığa çağırılar. Baktı ki, tatlı dil güler yüz sökmemekte... Ne gam!.. Çeker hançerini ak tenine sürtü-verir. Al sana hamamın külhanında yangın kıyamet. Gayrısında sen sağ olasın ben selâmet!.. Beyoğlu'nun Galata sınırını, bir bölük korumásız aşan garibanı, gulyabanilerin yediğine dair ne öyküler anlatılmakta, bir bilsen. Sen şimdi âlâyı vâlâyla ortaya çıkıp da bir *Tun-zimat fermanı* okudun diye, İstanbul'un kara kaytan bıyıklı... Al Ce-zayir kuşaklı... Basık yumurta topuklu iti kopuğu, ossaat hanımevla-dına mı dönüştü sanıyorsun? Ne münasebet!.. Evli evinde, köylü kö-yünde durup durmakta. Osmanlı yatağanı yine dimdik ayakta. Ha-mamın külhanı yine yanmakta. Ve dahi, hiç bir *ecnebi* turfandası, yine Galata ve Beyoğlu'ndan dışarı çıkamamakta. Ee bu senin, dil bilmez, hal bilmez, yol bilmez çıfıt dönmesi Benjamin'in, yek başı-na nasıl çıkabilirmiş? Beyoğlu yamacından tombak tepsi töperlescn, Kasımpaşa koyağından, kevgir olup döner yahu!.. Gerçi bu işlem-den ziyadesiyle hoşnut kalanlar da vardır. Fakat, canı yanan daha çok ki, tevatür üstüne tevatür üretilmektedir.

Kosta, lâfı uzattıkça uzatıyordu. Ohannes sonunda patladı;

- Kes bire sapkın kâfir, - dedi şaşkınlıkla gözlerini aç-a aç-a ba-kanlara göz kırparak; - Az daha sabreylesek, *lutilikte* Nedim-i Kadi-mi geçeceksin!.. Bir an önce çıkar şu ağzındaki baklayı da, tadı kaç-masın.

- Belli değil mi imansız kâfir, - diye gülüverdi Kosta!.. - Benim ağzımdaki bakla, çoktan senin işkembende kabarmadı mı? Bütün o hoşnutlukların gerisindekini, illâ bana mı söyleteceksin? Ademi dilerse, Cennet-i âlâ mutluluğu... İsterse, Cehennem zebanilerinin aklına gelmez azaplara salıvermekte eşsiz Refik Efendi biraderinin usta parmağı, nerde neylemekte imiş o zaman? Burak küheylanının dizginini çekiştirip Mirac'a mı yöneltiyormuş? Yoksa, küffar elekle-rini, bu fukaraların nazik ellerine tutuşturup da, hamamlarımızı pek merak etmekteydiler, aman hepsini gösterin diye fıslayarak seyrine mi dalmaktaymış? Efendiler, ne bilsinler? Çekiç nereye vurursa, bal-yoz oraya iner. Ustanın işareti buysa, Evliya Çelebi'ye özeniyle bir bir bütün İstanbul hamamlarını dolaşacaklar.

Kosta'nın tokmağı tam yerine vurduğu besbelliydi.

Yeniler şaşkın şaşkın, gözücuyla Refik'e bakmışlardı.

- Aman Allahım!.. Körün aradığı bir değnek... Allah iki gözünü birden açmakta, - diye çırpındı Ohannes; - Halvetten halvete dalıp da, Kastamonu azmanı tellâkların usta pençelerinde ovulmadık tuncu, kırılmadık kuluncu kalmayınca, başları göğ'e ermiştir nice çifit eskisi, nice kâfir gılmanı var ise!.. Elbette, zil takıp oynayacaklar.

Kosta, geçmiş yumağının ucunu bulmuştu.

Sağmadan bırakmaya bir türlü gönlü razı olmuyordu.

- Orası öyle! Bir de madolyonun öteki yüzü var Ohannes Efendi birader! İyi bilirsin ki, *etrak-i bi idrakin* başlaması sezilir de bitirmesi hiç bir biçimde kestirilemez. Bu arada hazır ele gelmişken utanmasın diye bir nazar da Maxime'e deymişse, Frengistana destan oluruz.

Yeniler, allak bullak olmuşlardı.

Safıklarıyla eğlenildiğinden emindiler.

Kıpkırmızı kesilmişler... Utançla ne yapacaklarını bilemiyor, fincan fincan açılmış gözleriyle, bir Refik'e, bir Kosta'yla, Ohannes'e ve hemen ardından da, hepsine birden bakıyorlardı.

Refik, hiç oralı değilcesine aldırışsız duruyordu.

Tam hiç bir şey söylemeden alaya o'nun da katıldığını düşün-meye başlamışlardı ki, yumuşacık okşayan ve güven veren sesiyle;

- Siz onlara aldırmayın efendiler, - dedi. - Bu ikisi bir araya geldi, beni de kıstırdılar mı, alay etmeden duramazlar.

Ohannes ardını bırakacak gibi değildi;

- Öyle ya!.. Yap, et!.. Sonra da, suçu patavatsızlığımıza yıkıver. Yağma yok!.. Kimbilir bu efendilerin saflığından yararlanıp ne büyüler yapmış... Ne muskalar yazmış... Ne kurşunlar dökmüştür, değil mi Kosta Efendi birader? Hazır ele düşmüş. Küffara asıl İstanbul gösterilmeden durulabilir mi? Hay aklınızla bin yaşayın yahu!.. Ne mutlu Benjamin'e!.. Vay geldi Maxime'ciğin başına!

- Eğer öyleyse Ohannes Efendi birader, asıl vay, sana!..

- O neden o?

- Döner dolaşır, bu kabak senin başına patlar da ondan!..

- Benimle ne ilgisi var?

- Olmaz olur mu? Maxime Paris kalesinden içeri adım attığında, ilkin anasını mı görecektik, yoksa ne olup bittiğini bir bir anlattırmadan yakasını bırakmayacak Fanni'yi mi? Ee!.. Biri yol yorgunu... Öteki aşk azgını!.. Daha daha dedikçe, kim dilini tutabilir? Maxime de insan. Orası burası derken, şu senin turunçlu, kulunçlu hamam sefalarını da ucundan kıyısından çıtlatıverirse?

- Hadi ordan, imansız!.. İstanbul Fanni'nin bilmediği... Hamam görmediği yer mi? Maxime, fazladan ne anlatabilirmiş?

- Hay Ermeni şalupası! Bunların elbirliğiyle gösterdiği İstanbul, onun gördüğü İstanbul mu? O bilse bilse, karılar hamamını bilir. Olsa olsa dev anası, sevicî natırların tezgâhından geçmiştir. Tophane... Aksaray... Kadirga Hamamlarının buğulu halvetlerini bilir mi?

- Dur yahu, - diye kaygılara düştü Ohannes!.. - Sen nereye varmak istiyorsun, şunu açık et de, ona göre yönümüzü turalım.

Vefik sonunda dayanamadı;

- Nereye varacak, - dedi ıveccnlikle. - Her zaman nereye vardıysa yine oraya! Neylesin!.. Devletlülcrin başıyla uğraşamayacağına aklı kesince, dönüp kendi yoldaşlarının kıcıyla uğraşıyor. Sen de, düşeceğin çukuru bile bile çanak tutuyorsun, bu Refik hınzırının ipine yapışarak.

Hiç birinin, hiç bir şeye aldırması ilkin Fuat'ı etkiledi.

“Bişeyler anlatıyorlar. Fakat ne?” Diye düşündü hemen.

“Bizi, kendi içtenliklerinin çemberine mi, almak istiyorlar?”

Yoksa, damarımıza basarak, cinlik sınavından mı geçiriyorlar?”

Birden ferahladı. Galiba, katlanma sınırlarını yokluyorlardı.

Sezdirmeden Mithat'a baktı. Gözlerinde düşüncesini yakaladı.

“Bunlar Şeytan” diyordu Mithat. Ürküsünü saklamadan.

“İnsanı azapta sınıyorlar. Hem de tabanlarını gıdıklayarak.

Vay geldi Osmanlı cinlerinin başına!.. İlk kez, donanımı tam bir orduyla karşılaşacaklar. Reşit Paşa, işi çok sağlam tutmuş.”

Şinasi, hemen yüreğinin ışığını, gözlerinin aynasından yansıttı.

“Bunların her biri, kaç veziri parmağının ucunda oynatır? Şura-ya baksanıza!.. Ademe, kendilerinden ayna tutuyorlar. Nafiz Efendi bir nice usta olsa, sonunda pes etmeye koşulu. Akif Paşa, ne kadar fırıldak olsa, bir tekinin yeline dayanamaz. Husrev Paşa çoktan canını emanet eyledi. Biz de tutmuş, bunlarla meydana çıkmışız.”

“İyi ki, yutkunup kaldık da ellerine düşmedik.” Diye seviniyor-
du Cevdet. “Refik Efendi, tam zamanında yetişmese, o da olacaktı
ya!.. Sağolsun, tam yerinde ve zamanında ağzımızı kapayıverdi.
Bunlarla kim, nasıl başedecek? Bizim bile, tozumuzu atacaklardı!..”

Derken içten içe kendine gülümsediler.

“Sanki atmadılar!” Diye köşüldü Rüştü. “Az önce halimiz neydi? Meğer herifler birbirlerine laf kondururlarmış. Biz üstümüze alıp atçe düşmedik mi? Refik Efendi imdadeylemese, ne hallere girerdik?”

Galip, hepsinin adına, hepsiyle hesaplaştı bir bakışta.

“Biz biz olalım efendi biraderler!.. Bunların yanında kendimize *mukayyet olalım!*.. Kuyruğumuz ellerine geçmesin. Birbirini bile böyle yerden yere vurduklarına göre, bize hiç acımazlar. Tövbe, bundan sonra, renk vermek de yok!.. Sesimizi çıkarmadan, onları izleyeceğiz. Yat derlerse yatarız gayrı... Kalk dediler mi, dimdik ayağa. Yoksul bedende bir kuşca canımız var. Onu isteyecek değiller a!..”

Kendilerinden kurtulunca, tek tek gözlemek yerine, topluca iz-

lemeye başladılar. “Biri diğëerinden farklı değil!..” Diye düşündükleri an gizi çözdüler. “Güçleri aynılıkları. Karşıdakine dağınık gelen, onlara derli toplu... Dertop sanılan ayrıntılarıyla apaçık. Birbirine şiddetle karşı çıkarken bile, tamamlıyorlar. Zavallı Galip’le, Şinasi!.. Lafı açtıkları için nasıl da pişmanlar. Oysa, onlar açmasa, bunlar bir pundunu bulup oraya getireceklerdi. Aralarına girebilmek için kaç fırın ekmek yemeliyiz?

Tam anlamıyla dehşet yolcuları bunlar.

Düşündüklerini anında uygulamaya geçiyorlar.

Ve kafalarını vura vura, taşı parçalayacakları kesin.”

Gözlerinde ışıl原因 hayranlığı gördükleri an, lafı değıştirdiler.

Vefik, ev sahibi olmanın inceliğıyle;

- Henry gccikti, - dedi. - Hava serinliyor. İçeri girsek iyi olur.

Daha doğrulmamışlardı, Moda burnunu bir sandal döndü.

Henry’yi hemen tanıdılar. Deviniler dondu. Koltuklara çakıldılar.

Sandal tek kişi getirmenin hızındaydı. Gözaçıp kapayana yanaştı.

Hepsi birden iskeleye koştular. Henry, oturaktan kalktığı an, günün son ışıklarının içine düştü. Gölgesi ateş topu gibi üstlerine yuvarlandı. sandaldan atlarken, alacakaranlığa bembeyaz gülümsedi;

- Hay’rola!... - Dedi., ortalarına dikilerek; - *Cin paddışahı*, kızını mı evlendiriyor? Kaf’tan Tibet’e, Hira’dan Ararat’a *bir nice*, tayfası varsa, hepsini bir araya toplamış!..

- Nerde? - Diye atıldı Kosta. - Eksiğimiz çok!.. Henüz Alplerden ses yok ama, Ben Newis’inki nasılsa hepsinin yerine geçer.

Henry, ötekilere bakarak;

- Nesi var bunun? Ohannes yine kuyruğuna mı bastı?

Ohannes laf açılır da, durur mu?

- Basmaya gerek yok ki, - dedi. - Bunun kuyruğu dilinden uzun. Her ayağı kendiliğinden dolanıyor.

Kosta derin bir soluk alarak yanıtı hazırlanıyordu.

Refik, dirseğıyle koluna dokunuvererek, susturduktan sonra;

- Oldum olası lâf karıştırmakta üstüne yoktur. Neden geciktin?

- İyi haberi herkesten gizlese, senden saklanmaz öyle ya Refik

Efendi birader!.. Madem aceleniz var, teslim!.. Hadi, *gene dört ayak üstüne* düştünüz. *Attığınız taş, ürküttüğünüz kurbağaya* değdi. El birliğiyle yazdığınız *surnameyi* herkese okuttunuz. Joinville, Paris'e döner dönmez, Louis-Philippe'in ağzından girip burnundan çıkmış. Alex ise, Petersburg'da Nasselrod'la, Çar'ı yola getirmiş. Benjamin geri kalır mı? Hem Palmerston'u, hem Kraliçe'yi, hem de Avam Kamarası'nı ortaklığa yatırmış. Metternich, galiba gerçekten yaşlanıyor. Paşa amcaya verdiği sözde duruyormuş. Dünden hazırım, demiş. Bizim Lord'un, *yel yeperek, yelken kürek* çağrılmasının nedeni buymuş meğer. Palmerston, Londra'da yeni bir konferans topluyormuş. Canning hazretlerinin anlattığına göre, Hünkâr İskelesi anlaşmasının yerine geçmek üzere, beşli bir antlaşma imzalanacakmış. Canning'i görecektiniz. Sanki herşeyi o kotarmış. Gözleri Thames feneri gibi parlıyor... Reşit Paşa'yı yere göğe sığdıramıyordu. Ona göre, yeni bir *Metternich* doğuyormuş. *Üstelik ondan dürüst, çok daha güçlü ve zeki bir devletlerarası ilişkiler ustası*. Bir kez Paşa, dört büyük merkeze bunu kabul ettirdi mi? Yaşadınız!.. İşleriniz çok kolaylaşır. Dış sorun çözümlenince, içerdikleri çıtır çıtır yemek çocuk oyuncağı. Lord, muştuyu vermek için, üstünü değiştirir değiştirmez doğru saraya koştu. Ben size!.. Tam Pera'dan sarkacağım, William Churchill'le burun buruna geldik. Ne sırnaşık adam!.. Ponsonby'yle arası iyiymiş. Fakat, ihtiyardan yüz bulamıyor. Yakama sarıldı. Elinden zor kurtuldum. Gazeteyi çıkarmak için bizden güvence istiyor. Herşey hazırmış. Sızdırdığı altınlarla *hurufat* döktürmüş. Pedallı bir baskı makinesi getirtmiş. Anlaşıyor ki, değirmenin suyu kesilince sıfırı tüketmiş. Gazeteyi çıkaramazsa, Nafiz Efendi zırnık koklatmaz!.. Çıkarsa, Akif Paşa'dan ödü patlıyor. İki dehşetin arasına sıkışıp kalmış. Diyorum ki, ben Lord'u kandırırsam, siz Paşa amcayı bir gazetenin gerekliliğine inandırsanız, Şinasi Efendiye bir kapı açılırdı!..

- İngiliz'in çıkaracağı gazetede, bana niye kapı açılıyormuş?

- E biz onca hizmeti, kötü *levantenin* kara kaşı kara gözü için mi yapacağız? Biraderlerimizin işine yarasın diye mi? Neyleyelim,

içimizde eli kalem tutan bir sen varsın. Bu konuda, Vefik de fena değildir. Ancak, onun uzmanlık alanı, başkası adına *name* yazmaktan öteye gitmiyor. Ağâh efendi için iyi şeyler duyduk. Fakat, henüz bir şey görmedik. Seninkiler köprü, şadırvan, çeşmelerde suratımıza çarptığına göre, şimdilik tek ozanımızsın. Sana kalemini bileyeceğin bir yer... Churchill ödeğine de zırvalarını okunur kılacak biri gerekli. Fena mı?

- Hiç fena değil, - dedi hemen Vefik. - Sadece ona değil, hepimize kalemimizi bileyecek bir yer gerekli. Elde bir gazete bulunması ne demek? Yarın öbürgün işi ağırdan alanları, bizimkilerin üstünden topa tutmaya başladık mı, azbiraz yüreklerine korku girer.

Şinasi olurlanıvermelerine şaşırmıştı.

- O nasıl olacak öyle? Gazete var diye, Fuzuli gibi oturup da şikâyetname mi döşeneceğiz? Üç günde kalemimizi kırıverirler.

- Neden kırıversinler? Son dizeye adımızı kazıyacak değiliz ya!.. Herif ozan. Ya kaside döşeniyor adam... Ya hicviyeyle, şikâyetname. Bu senin gazete dediğinde *nesir* geçerli Şinasi efendi bira-der!.. Düzyazıda da imza olmuş olmamış o kadar önemli değil.

- Kendi söylüyor. Adem Nafiz Efendi'den ulufe alıyormuş... Akif Paşa'dan ödü patlıyor. Birinden biri yakasına sarılıp da açıkla deyiverirse ossaat foyamız meydana çıkar.

- O zaman da, gazeteyi bir daha basamaz. Fransızca yazmaya kalksa, hem Monitor var, hem dili yetmez. İngilizce bassa, bizim elçilikten başka kimse okumaz. Türkçe basmaya eli mahkum. Onda benden beter. Bir hafta, on günde, bir gazete doldurmak kolay mı?

- Bunu bir düşünelim, - dedi Refik. - Kolay yadsınır şey değil.

- Hava serinledi, - diye atıldı Vefik. - İçeri girsek iyi olur.

Bedenlerinin inceden inceye ürperdiğini o an ayırdılar.

İkiletmeden, hep birlikte yerlerinden doğruldular.

Vefik'in ardına düşerek, ağır ağır ilerlediler.

1

2

3

Tren durdu.
Ayağa kalktı.
Pencereyi açtı.
Hafifçe uzandı.
Çevreye bakındı.
Gar insan yumağı.
Peronlar cıvıl cıvıl.
Karşılaman geçiren.
Herkes de, ivcendi.
Birden, Talât'ı gördü.
Bakına bakına geliyor.
Bcsbelli, onu aramakta.
Cami sonuna kadar açtı.
Beline değin dışarı sarktı.
Eliyle koluyla işaret verdi.
Sonunda göz göze geldiler.
Talât koşturmaya başlamıştı.
İvecenlikle koridora yöneldi.
Hızla vagonun kapısına vardı.
Servant, merdiven başındaydı.
Ağzını yaya yaya selâmlarken;

- *İki saat buradayız Efendim!..*

Demesine kalmadan Talât yetişti.

Vefik, basamaklardan aşağı atladı.

Yılların özlemiyle, sıcacık sarıldılar.

Talât, kollarını gevşeterek, geriledi.

Vefik'i, tepeden tırnağa incelerken;

- Şükür kavuşturana, - diye fısıldadı.

- Görüşmeyeli ne kadar zaman oldu?

- Sanırım, beş yıldan fazla ağabey!..

- Ne kadar gelişmiş, olgunlaşmışsın!..

- Zaman ve olayların zorunlu sonucu!..

- Acı, doğanın kamçısıysa, katlanacağız.

- Zaten yaptığımız o!.. Ama, ne kadar zor.

- Zora doğmuşuz madem!.. Biz de, zorlarız.

- Direnmekten başka çaremiz var mı, ağabey!..

Servant, görevini tamamlamakta çok kararlıydı.

Düşünceli bir inecikle laflarının arasına giriverdi;

- *Yemeğinizi kompartımanınıza mı emredersiniz?*

Ortalıkta birbirne sarılmış, dikilip kaldıklarını ayırdılar.

Talât'ı vagona çekiştirirken, servanta dönüp gülümsedi;

- *Teşekkür ederim!.. Lütfen, servisi iki kişilik yapınız!..*

Adam, ciddiyetle elindeki listeye işaret koyarken, onlar çoktan vagona girmişlerdi. Kompartımanda yan yana oturur oturmaz;

- Doğrusu Süleyman Bey geldiğinde, her şeyin bu kadar kolay olacağını sanmıyordum, - dedi Talât. - Meğer zor olan, başlamakmış. Biz galiba, *Tanzimat*'ı da, *Meşrutiyet*'i de kendi içimizin içinde gerçek yerine oturtamamışız. Sanırım, yeniden başlamak zorunda bırakılışımız, onların asıl niteliklerini görmemize hep engel olmuş. Ne yazık! İnsanlık, birer başlamak zorundayken, yaşayarak öğrenmeye koşuluyor.

- Bunu büyük bir *inkılâpçının* açıklaması sayabilir miyim?

- *Etağfurullah!* Henüz hiç bir şey yapamamış sade bir heveslinin sığınağı dersek, sanırım çok daha doğru değerlendirmiş oluruz.

- Az zamanda çok iş başaranlara saygı duymamak mümkün mü? Hiç sakınmadan özgeçilerini önümüze arıveriyorlar. Özgüven tahtından bağışlanmış bir ödül olduğunu bilmeyenler yandı. Özgeçi herkesin haddi mi? Ancak, herşeye yeniden... Gerekirse yeniden başlayabilme gücüne sahip olanların, tepce tepce kullandığı haktır.

- Bak bu yeniden başlama konusunda haklısın!.. Madem bir kez, söz çıktı ağızımızdan. Bu can bu tende durdukça bin kez yeniden başlamak gerekse gözümüzü kırpmadan davranmaya koşuluyoruz. Ne sanıyorsun Vefik Efendi birader? Bir kez umut yolculuğuna çıkan, eğer yüreğinde zerre kadar insanlık taşıyorsa, dönebilir mi? Sıkışır.. Bunılır.. Ürker... Hatta yılgınlıklara düşebilir. Ne var ki, kendini aşmayı başaran, yeniden yekınnesin yazılı mı? Şükür, insanız!.. Ve bizim gibisi az değil.

- Ne mutlu bize!.. Zora dayanmakta kararlı ağabeylerimiz çok!.. Kötüsü gelende, sıvışıp sinenlerin yedeği baştan hazır.

Talât, gözlerini kısmış... Ablak yüzüne, Bektaşî bıyıklarını yayan hoşnut bir gülümsemeyle, Vefik'i süzüyordu.

- Haklısın!.. İnsan ummadığı bir coşkuyla karşılaşp beklemediği bir sonuç alınca, düşünmeye başlıyor. Aklı azbiraz havalardaysa, ben neymişim de haberim yokmuş, babalanmasıyla öyle bir kanat çırpıyor ki! Gayrı, tutmayın. Yedi kat gökyüzünü aşan, Anka Kuşu'nun keyfine karşılır mı? Canı ister güneşe tünce! Gönlü çeker Kaf Dağı'nın tepesine iner. Senin ödevin bellidir. İzleyemiyorsan, seyreylersin. Kerameti kendinden menkul şeyh neylerse, güzel eyler!.. Allah, bizi böylelerinin hayrından da, şerrinden de korusun!.. Çünkü bu *zuhurat evliyaları*, sırçacı dükkânına girmiş filden beterdir. Azbiraz ses çıkarmasan, kendisi capcanlı ortalıkta gezinip durmaktayken, milâdın İsa'yla başlamasına bozular. Akılsızlar, basit ve yoksul bir Yahudi esriğini neden bu kadar büyötmektedirler ki? Aslı aranırsa *Vuflizci Yahya*'nın dediklerini incelemekten öte bir şey yapmadı ki!.. Raslantı işte... Talih, belki de!.. Romalı procurator Pontus Platus'a tiranlığını kanıtlayacak bir kurban gerekiydi. Yahudilere, onunla uzlaşmanın bedelini ödeyecek biri. Ödöl o'nun başına kon-

du. Ve çarmıha gerilince *Mesih* oldu çıktı. Oysa şeyhimiz herşeyi kendi düşündü, kendi başlattı ve bitirdi. O yüzden de, hesapta çarmıh yok. Var dedin mi, sende din, iman yok. Kurtarıcına uyacağına, haç çıkarıyorsun. Allah muhafaza!.. Böylesinin eline düşen hem dünyada, hem ahirette yanar. Ardından gidenin Cehennem'e kadar yolu var. Bir de, bunca kolaylığın bir kalıtı olmalı, diye düşünenler vardır. İnsan doğasındaki umut hazinesinin anahtarını arayanlar... Yaptığının kolayını hazineye katıp zorunu tutkusunun tadına bula-yanlar yani!.. Oğulluklarıyla, biraderlikleriyle öğündüklerimiz. Onca onuru hak etmişken, böbürlenmesinin hiç bir anlam ve değeri olmadığı çok iyi bilenler. Onlara yakınlık kolay değildir. Kanatları uçmaya dayanıklı... Çapları, sabır küpüne erecek büyüklükte ısc, korku yok. Gökyüzünün gizemine yolculuk edebilirler. Yctmiyorsa övgü ycli, bir zaman uçursa da, tepetaklak gitmekten başka çaresi yoktur.

Vcfik, birden Talât'ın gözlerine baktı.

Sonra yüzünde buruk bir gülümsemeyle;

- Bağlarbaşı bahar ve güzlerini anımsar mısın Ağabey? - Dedi.

- Dengine gelirse, beni Çamlıca'ya çıkarırdın. Birlikte Leylekleri iz-lerdik!.. Ya Karadeniz'den, Akdeniz'e uçarlardı sürüler halinde... Ya Akdeniz'den, Karadeniz ötelercinc. Onca uzun yolu hiç şaşmadan gi-dip gidişlerine her kezinde şaşardık. O nasıl bir giz... Nasıl bir dü-zen... Nasıl bir uyumdur Allahım!.. Yüzler, binlerce kuş, aynı anda, topluyor göçünü. Aynı anda havalanıyor. Ve aynı yolu izleyerek, yaylık ya da kışlaklarına ulaşıyor. Aynı yoldan defalarca geçmişiy-le, ilk kez yola düşeni ayırmak için az mı uğraştık? Sonunda, göç dü-zenleriyle aynılığını yakalamıştık. Öncülerle artçılar yol ustalarıydı. Yancılarla destekçiler iyi bilenler. Ve bunların arasında da o iklim-den, bu iklime ilk geçcenler. Biz gizemli bir içgüdü deyip geçiyor-duk. Oysa onlar gökyüzü boşluğunda bilinçli ve başarısı her göçte kanıtlanmış bir çerçeve kuruyorlardı. Böylece aşırı törpüleniyor. Uyumsuz dengeleniyor. Taşkın yatıştırılıyor. Yaşlı, yorgun ve hasta-lar ısc sürekli olarak destekleniyordu.

Talât, gözbebeklerinde yanıp sönen zekâ kıvılcımlarını daha fazla gizlemedi. Göz kapaklarını ardına kadar açtı. Kocaman kocaman Vefik'e baktı. Her sözcüğün şifresini içinde çözmenin rahatlığıyla başını salladı. İnsanın içine işleyen kadife sesi sevginin dingin zilleriyle çınlaya çınlaya;

- Ve yine de düşerse, dönüp bakmıyorlardı, - dedi kesin olarak. - Kuş aklı, bütün bir topluluğu korumanın yolunu böyle bulduysa, insan aklı acımasızlık diyebilir mi? Gel de rahmetliyi anma şimdi. Tam yeri ve zamanında kestirip atıverirdi. Başkasının hararlara sığdıramadığı lafı, o bal peteğinin bir tek hücreğine tıkıverirdi. Süleyman Askeri, insanı zorda sınananlardandır. Ben yitirdiğimi buldum, demişti. Haklıymış!.. Sağol birader!.. Keşke herşey başladığı gibi gitseydi. Keşke kesinti olmasaydı da, yeniden başlama zorunluluğu doğmasaydı.

- Doğanın dengesini gel-gitlerin oluşturduğu artık hiç bir akılda tartışılmıyor. Bilgi sahibi herkesin üstünde durduğu, olmamalıydı, şu şunu, bu bunu yapmasa, olmayabilirdi falan değil. O, Adem'le Havva'nın öyküsü!.. Yasak meyveyi yemeselerdi!.. Kadın erkek, her insanın, tek başına, kendini yeniden üretebilmesi mümkün olsa... Ya da tek tek her insan, kadın erkek birleşmesinden değil, *Ruh-ül Kudüs'le Meryem'in* buluşmasından meydana gelseydi, yemezdi kimbilir!.. Yemiştir... Yemeyi de sürdürecektir... Öyleyse, aklın yolu bir!.. İnsanoğlu kaç bin yıldır, tüm dinlerde olmamalıydıyla, olmayabilirdinin gerekçesini arıyor. Cennet düşü ve dönüş özlemi başka nedir? Bulabilseydi, öte dünya lâf!.. Kim, gerçek Cenneti, varsayılanla değiştirir? Hani olacakla, öleceğin önüne geçilmez.. Hani, akacak kan damarda durmazdı!.. Bin yıllardır olmayabilirdi diye döğünenler, duygularına öyle tutsak ki, aklın böylesine açık çağrısına *kadercilik* damgası vurmakta duraksamıyorlar. Ölmeyen var mı Talât ağabey? Varolmanın en acımasız yanı, ölüme doğmak değil mi? Eğer olmamalıysa, ölümü kaldırmalı yaşamdan. Bu olanaksız!.. Oluru ne? Sağ esen, mümkün olduğunca uzun yaşamak. Bilimin işi gücü bunun yol ve yöntemini araştırmak. Öyleyse, toplumlar da do-

ğa gibi, yaşamın dengesine gel-gitlerle süreklilik kazandıracaktır. Bizce düşen bu doğal oluşumun ne gelini akış saymak... Ne git'ini kesinti görmek. Gelin de, git'in de, daha az kıyımla gerçekleşmesinin yollarını aramak. İşte çağdaş düşüncenin de, bilimin de yaptığı budur!.. Uyup uymamak, aklımıza kalmış.

Talât ağzını açıyordu ki, kompartımanın kapısı vuruldu.

Hiç şaşmadan ağzını yumuverdi. Vefik kalktı. Kapıyı açtı.

Servant, ellerini önüne kavuşturmuş, koridorda bekliyordu;

- *Yemek servisine izinlerini rica edebilir miyim?* - Dedi çabuk

çabuk kapı açılır açılmaz. Vefik yana çekilince içeri girdi. Pencerenin yanında boylu boyunca uzanan tablayı kaldırdı. Altının sürgüsünü sürünce önlerine bir masa uzandı. Üstünü, koluna ardılmış temiz, ütülü bezle sildi. Kapıdan çıkmak üzereyken duralayarak; - *Sıcak fi- leto var efendim!.. Şarabı pembe mi yeğlersiniz beyaz mı?*

Vefik gözücuyla Talât'a baktı. Omuzlarını silkince döndü;

- *Bordo'ysa pembe, Sanser'se beyaz olsun!..*

- *Emredersiniz!.. Hemen tepsileri alıp geliyorum.*

Gidip dönmesi bir dakika sürmedi.

İki elinde iki tepsile yan yan girdi.

Tepsileri ustalıkla masaya yerleştirdi.

Bordoeux rozesinin mantarını usulca açtı.

Kristal bardağa bir parmak koyarak, tattırdı.

Vefik şarabı dilinde eze eze, tadımını onayladı.

Adam saygıyla çekilerek, anında kapıyı kapattı.

Bir süre kapıya baktılar. Sonra masaya döndüler.

Sahanınların buğusu kompartımanı tütsülüyordu.

Çevrelerini bürüyen koku, midelerinde zil çaldırdı.

Talât, fazla dayanamamıştı. Sahanın kapağını açtı.

Vefik, bardaklarına lıkır lıkır pembe şarap doldurdu.

Kristalin ılık şırıltısı kulaklarında çınlayarak büyüdü.

- Teşekkür ederim, - dedi Talât!.. İlk yudumu içerek;

- Benim için tam bir şölene dönüştürdün buluşmamızı.

- Asıl şölenc konanın borcunu ödemesine izin yok mu?

- Scherin vakti vardır, hesaplaşma günleri nasılsa gelecek.
- Bakalım o zaman, artı eksi düşünmeye fırsatımız olur mu?
- Fırsat ele gelende, kullanmak da hakedilmiş olmuyor mu?
- Fırsatı ele getirenin, kaçırmadan tutabilmesi, o kadar zor ki!
- Mithat Paşa sanki öksemiz. Dönüp dönüp o'na geliyoruz.
- Hem tuzağımız ağabey!.. Hem kurtuluş kaynağımız... Özgür-

lük peşindeyiz. Eşitlik istiyoruz. Ağzımızdan kardeşlik düşmüyor. Ve adalet naraları atıyoruz. Mithat Paşa ve arkadaşlarının düşü buydu. Sanırım gerçekleşmemesinin nedeni de!.. Dedemler ne kadar talihliymişler. Onlar için böyle bir sorun yoktu. Efendilerinin düşü neyse, onlar da onu görüyor, çok da iyi gerçekleştiriyorlardı. Mithat Paşa ile arkadaşlarının düşüyse, efendilerinin karabasanıydı. Eşitlik istiyorlardı. Namık Kemal'i, *Hürriyet Şairi* yapan budur. Mithat Paşa'nın, her sözü, her *telhis ve arızası*, ya *kanun devleti*, ya da *Anayasa* sözleriyle başlayıp bitiyormuş. Besbelli, Hükümdarın dengesi olarak yasayı görüyor. Yerden göğe haklı!.. Ama, öyle bir eksiği var ki, tamamlamadan aynı düşü görmek haram.

- Yasa devleti istemenin neresi eksik? Özgürlük, eşitlik, adalet ve kardeşlik, yasal olmadan yürürlük kazanır mı?

- Peki yasayı yapan kim... O ve arkadaşları mı? Ne münasebet! Yine hükümdar. Onlar hazırlıyorlar evet. Ama, yürürlüğe koyamıyorlar. Yasa hükümdar. Dengesi, yok!.. Entrikayla iki hükümdar değiştirmiş bir avuç adam, üçüncüsünden sakınacak değil elbet. Pundunu bulabilseler bir an duraksamazlardı. Neden bulamamışlar? Güçleri yetmedi, ondan. Sanırım, Meşrutiyet'in birinci kuralının, hükümdarı dengelemek olduğunu biliyorlardı. Neyle? Kendi sözleri, yasayla! Siz, ben ya da orduyla falan değil. Bunlar Padişah değiştirirken geçerli. O kadarını Yeniçeri Ocağı da Patrona eşkıyası da beceriyordu. Babamlar bu yönden çok zengin. Eski yeni üç Sadrazam, iki seraskerleri vardı. Mithat Paşa.. Hüseyin Avni Paşa.. Rüştü Paşa.. Bir de damat.. Nuri Paşa... Ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi. Sonuç! Nuri Paşa çıldırdı.. Babamlar pıstı.. Ve Hükümdar elebaşılarını kendi hazırladıkları yasalarla öldürttü. Dönüp durmamızın nedeni

bu Ağabey!.. Henüz onları aşamadık. Ve aşamazsak, korkarım onlardan beter oluruz.

- Bu yüzden tabanı alabildiğine yayıyoruz ya biz de!.. Sağolsun Süleyman Askeri, tam *cemiyet adamı*. Rumeli'ye gelmesiyle, hepimizi silkeleyip kendimize getirmesi bir oldu. Şu anda Üçüncü Ordu'nun bütün işe yarar subayları bizimle. Sayende subay adaylarına kadar ulaşıldığını. Senden pek çok haber alabileceğimi bildirdi şifreyle. Telgrafçıların hemen tamamı bize çalışıyor. Öğretmenler.. Çeşitli kulüpler.. Rumeli esnaf ve tüccarından pek çok kişi hem *mahfi-le*, hem cemiyete üye. Bugün istesek Rumeli ayağa kalkar. Yarın umutlarımızı gerçekleştiririz.

- Meşrutiyet'i sağlamak zor değil ki ağabey!.. Mithat Paşa ve arkadaşları bunu, nerdeyse hiç emek ve çaba harcamadan başarmışlar. İnlanmış bikaç devletlü bir araya gelmiş. Tamam! Niye yaşatamamışlar? Abdülhamit Han çok desiseciymiş... Verdiği hiç bir sözde durmamış... Çok katı ve acımasız olduğundan, bizimkileri oyuna getirmiş... İyi hoş da, hani bütün bunların dengesi? Abdülhamit Han, bütün o söylenenleri yaparken dur bakalım, yapamazsın diyen bir güç var mı?

- Yok mu? Onca Meşrutiyetçiye ne olmakta? Hepsi bir olup da, bu senin söylediğini söyleselerdi, parmağını kıpırdatabilir miydi? Biz önlemi önceden alıyoruz. Senin üç merkezin oluşması neden sanıyorsun? Tabanı alabildiğine yayarak, dur diyeceği çoğaltmak.

Talât'ın iştahı olmasa, Vefik yemeyi unutmuştu.

Bir yandan konuşuyor, bir yandan atıştırıyordu.

Şarap ve lokma molalarında, Vefik de o'na uydu.

- İyi de, onlar üç beş kişi miydi? Arkalarında kırk yılın birikimi var. Hemen hemen tamamı seçilmiş, eğitilmiş, yetiştirilmiş insanlar. Onlar da bizim gibi birkaç merkez oluşturmuşlar. Adamlar, *mahfilin* kurucusu. Her basamakta, onlarca biraderleri var. Eksikleri ne inanç, ne insan ne de örgüt. *Kuledibi*'nden sağlamını kim'kurabildi? Hepimiz ordan geliyoruz. Ama, Kızıl Sultan, Meşrutiyet'i kaldırdığı gün *mahfili* yasaklayıveriyor. Teslimiyetinc hayıflanır mıyız, bize gizli

örgütlenmenin özünü sunduğu için teşekkür mü ederiz, önümüzdeki zaman gösterecek.

- Büyük bir örgütün, aradığın dengeyi sağlayamayacağını mı söylüyorsun deminden beri? Peki biz niye bulaştık bu iş öyleyse?
- Çok basit, o dengeyi hükümdarın karşısına dikmek için.
- Dur, - dedi bardağını kaldırarak. - Bitireyim de boğazımda kalmasın. Bunca uğraşı boşa çıkaracak bir şey söyleyeceksin galiba!..

- Mümkün mü ağabey! Onu geri dönülmez kılacak şeyi anlatmak istiyorum. Meclisi... Ama, *mahfilin, cemiyetin* ya da hükümdarın atadığı bir meclis değil sözünü ettiğim. Her livadan seçilmiş kimselerden oluşan... Ve yasa yapan bir meclis. Bence Mithat Paşa ve arkadaşlarını hüsrana... Bizi yeni baştan yollara salan eksikleri buydu. Padişah değiştirmeyi, denge için yeterli saydılar. Doğrusu özgüvenlerine hayran olmamak elde değil!.. Ne var ki, başlarına geçirdikleri Padişah, hem salt kendi sözüyle bağlı bir yasa yapıcı... Hem özgüvenlerinden büyüktü. Bir gece ansızdan, en güven duyduklarını değiştiriverdi. İmamesi kopmuş tesbih tanelerine döndüler. Mülk-ü Şahane, herkes için zindan oldu. Ve yirmi beş yıldır, onların sahip olduğuna özenen, kendi düşüncesinden ürüyor. Buna karşın, Süleyman Bey'le, elele vurduğu yerden ses getirecek bir yumruk oluşturmuşsunuz. Rumelini aynı istek ve inancın istencinde birleştirmişsiniz. Özellikle ordu içinde çok etkin ve yaygın olduğunuz kesin. Şu geçici öğretmenliğimde, Süleyman Bey'in de yardımıyla, yüzlerce subay tanıdım. Pek çoğuyla, saatler, günler boyu tartıştım... Bilgi ve cesaretlerine hayran olmamak elde değil. Cehalet ve anlayışsızlığımıza verilebilir. Askerliği bilmemcimdenden kaynaklanan bir yanlış değerlendirme olabilir. Ama, edindiğim izlenim doğruysa, onca asker arasında, Süleyman Askeri, Resnclî Niyazi ve Mustafa Kemal'den gayri Kutuzov yok. Mubareklerin tamamının, birer Napolyon olduğuna kalıbımı basarım. Her biri, hiç gözünü kırpmadan tek başına dünyayı yüklenmeye hazır. Bir tek kıvılcım, mucize yengilerinin tâkını dikmeye yeterli. Şimdiden üçü beşi bir araya gelerek,

komiteler oluşturdular. Örtüleri, bütün şeytanları çarpacak kadar sağlam ve kalın. *Herşey vatan için!..* Sırp, Bulgar ve Rum çetelerine karşı, devleti zora bulaştırmadan çarpışmak!.. Çok da başarılılar. Ordular bozuyor, kaleler açıyorlar. Çok yakındır, elleri tutulmasa Napolyon gibi, bütün Avrupa'yı kırıp geçireceklerine iman eylerler. Ve bir kez de, buna inandılar mı, bizimkilerin özgüveni, bunlarınkinin yanında hiç kalır.

- Yetmiş yıldır yapılan her şeyin temelinde, Napolyonlar yetiştirme çabası yatmıyor mu? Vataına dört bir yandan kemirmeye üşüşen fareleri kedisiz mi tüketeceksin? Daha ne isteriz?

- İyi de Napolyonları bu senin dediğine yatırabilir misin? Ya fareleri doğdukları yere kadar kovalama hevesine düşerlerse? Onlar için bir *Kutsal İttifak*'ın zaten var olması ne anlam taşır? Kırarsın *ittifakı!..* Avrupa'yı avucunun içine alıverirsin! Asya ve Afrika nasılsa sana bağılı. Fatih Sultan Mehmet Han-ı Sâni'nin yapamadığını yaparsın olur biter.

- Keşke bire Vefik!.. Keşke düşleri oraya varabilse!.. Bunun hayali bile cihana değer yahu!..

- Hayali değer de, dur yapıverelim denildiğinde neye malolur, işte o bilinemez. Bilinen, hayal gerçek, o inanca ulaşmış insanların tutum ve davranışdır. Çünkü bu, herşeyden ayrı ve büyük bir güç odağıdır. Ve en azından Padişah'ınki kadar dengelenmesi gerekir.

- Oh be! Sonunda, Padişah'ın karşı kefesine denginin konduğuna, sen bile inandınsa, ne isteriz ki? Kefe bizden yana ağıdı demektir. Bundan öte durmak da, duraksamak da hepimize haram. Zorbayı ne kadar erken devirsek, zulme o kadar çabuk son veririz.

- Ya bu kez de, o zulme yeltenirse neylcrsin?

- Zulme başkaldıran, zulmeyleyebilir miymiş? O güçlü yöneten Cemiyet değil mi? Engeller!..

- *Franız Konvansiyonu* Robcspicr'i, *Beyyüzler* Napolyon'u ne kadar engellediyse *Cemiyet* de o kadar engeller ağabey!..

- Dur yahu, tam işi becerdik derken, ödümüzü kopartmanın sırası mı? Bizi nereye sürüklüyorsun? Askersiz inkılâp olur mu?

- Olmaz!.. Ama her halde *süngünün ucuyla her şey yapılır, üstüne oturmaktan gayri*, sözü de o zamanın Fransasından kalsa gerek.

- Bunca dencyimden yararlanmak ödevimiz. Her türlü önlemleri önceden almazsak, altında kalırız mı demektesin sen şimdi?

- Öyle değil mi?

- O dency, askerin yenmişini de, yenilmişini de zaptetmenin kolay olmadığını gösteriyor. Onsuz da olamıyorsun!.. Dengelmeye ben de varım diyelim. Nasılını nasıl çözeceğiz?

- Bir Meclisle. Ama, Mithat Paşa'nınki gibi değil. Üyelerini Padişah atadıktan sonra, yüzseksen müslim, altmış gayri müslim bir mebusan... Üçtebiri yenilenen ömür boyu atanmış bir âyân meclisi değil. Onun sonucunu gördük. Atayan, taş bitti, yapı paydos deyince, *lebbeyk* deyip çıkıyor. Bizimki doğrudan *millete* dayalı... *Milletin* seçtiği bir meclis olmalı. Darbe gerçekleşip de, *Meşrutiyet* ilân edilip Anayasa yürürlüğe girdiği gün, dakika yitirmeden seçim yapılmalı. Mithat Paşa'nın en büyük hatası, bu işi savsaması... İktidar rahatlığının kendine uygun adam aramasına zaman kazandırması olmuştur. Biz aynı hastalığa tutulmadan *millete dayanan* bir *Meclis-i Mebusan* kurabilirsek, her türlü yasa o yapar. Belki bizi de sıkıştırır zaman zaman. Ama, başta Padişah herkes hemen anlar ki, gerçek hükümdar yasa yapandır. Padişah çekinir. Asker zaten emrindedir. Ve İngilizlerin dediği gibi, *Tanrının ve Kralın kutsal haklarına karşı, halkın hakkı*, ancak öyle teslim edilir. Bu yüzden, meclisin biçim ve seçimi konusunda kesin bir karara varılmadan patlak verecek girişimler, ya Kuleli olayı gibi daha başarmadan... Ya da Meşrutiyet gibi, daha yeşermeden son bulur. Bu somut gerçeği bilmek ve askerler de içinde herkese inandırmak zorundayız. Bilime inanır dengeyi hemen kurarsak, çok iş başarırız. İnanmaz ve zorbalığa kalkışırsak, aynı sonu biz de yaşarız.

- Neden inanmayalım, - dedi sahanındaki son lokmayı ağzına atarken Talât. - Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet isterken, hükümdarla biz eşit olalım, demiyoruz ki!. Vatan evlatlarının hakkı için yola çıkıyoruz. Onların seçtiğiyle, bizim seçtiğimizi harmanla-

dık mı, gül gibi geçiniriz. Şu korktuğun şey de, zorbanın dehşeti haline gelir.

- Bu da bir başlangış sayılır bence. Madem toplumun hakkı için yola çıkılıyor. Meclisin tamamını da toplum seçmeli.

- Sen bunu Ahmet Rıza ve Süleyman'la da konuştun mu?

- Hayır!.. İlk kez seninle konuşuyorum.

- Anladım! Selânik kabul ederse herkes iman eyler, diyorsun. Bu günden tezi yok sürerim önlerine. Artık lokma lokma mı yerler.. Didik didik mi ederler orasını bilemem. Ama şunu söyliyeyim. Aradığımız eksiği iyi yakalamışsın. Yoksa bunca kısa zamanda aklım yatıvermezdi.

Birinci kampana vururken, kapı yeniden tıkladı.

Açtıklarında, Servant sessizce boş tepsilere uzandı.

Masayı düzeltmeye döndüğünde ikinci kampana vurdu.

Talât kalktı. Vefik onu izledi. Kapı ağzında yeniden sarıldılar.

- Rumeli'yi merak etme, - diye fısıldadı inerken. - İstanbul'un da, ona benzemesini sağla da, kimseyi kaptırmadan sonuna crişelim.

Gövdesinden umulmaz bir çeviklikle yere atladı.

Tren hareket ederken, uzun uzun el salladı.

Gözden yitinceye ayakta durdu.

Derin bir soluk alarak, oturdu.

Rahattık.
 Huzur vardı.
 Herşey yolunda.
 İşler iyi yürümekte.
 Ve güven içindeydik.
 Eskiler iyice pısmışlardı.
 Yeniliği kavrayamıyorlar.
 Olup bitene inanmıyorlardı.
 Lâkin, baş olmazsa, iş olmaz.
 Husrev Paşa, sessiz durmakta.
 Kanatlarından biri koparılıverdi.
 Hem de n'oluyor, bile diyemeden.
 Tereyağından kıl çeker gibi aniden.
 İlk darbeyi, anlı şanlı Akif Paşa yedi.
 Önce vezirlikten oldu, sonra sürüldü.
 Husrev Paşa, desisenin üstad-ı âzâmı.
 Asıl hedefi sezmemesi, mümkün midir?
 Halt karıştırırsa başına geleceği gördü.
 Bizim tökezlememizi beklemece durdu.
 Sağolsunlar!.. O boşluk işimize yaradı.
 Bab-ı-âli'nin köşek takımı el ayak yudu.

Lâkin, aşk-u-heves sahipleri gayretle geldi.

Daireler, kamçı yemiş, azgın kırsığa döndü.

Bir devletin şahlanışı görülecek bir şey imiş!..

Diyar-ı küfrde gördüğümüz Atlas okyanusuna benziyor.

Ufukta minnacık görünen dalga, kıyıda büyüüp devleşiyor.

Oraya doğru gidilmekteydi ki, homurtular kırıptılar başladı.

Dedi-kodular askerin içinde de kulak bulmuş olmalı. Bize kadar erişmekte gecikmedi. Biz umudun kandilini ısıtmaya debelen-
dikçe, onlar yağını kısmaya uğraşıyorlardı.

Yüce Efendimizin iyi yetişmiş olmasına binlerce şükreyledim.

Şu *Daire-i Mahsusa* işini tam zamanında akletmeleri bunun en iyi işareti olsa gerek. Der-i Saadette ne ki olup bite sureti gözbebeği-
mize düşüyor... Kim birine birşey desc, yankısı kulağımıza geliyor-
du. Öyle ki, tekke zaviye, cami medrese, han hamam, okul kışla,
imaret ve daire gibi açık yerlerdeki dedi-kodular bir yana, Husrev
Paşa'nın Divanyolu'ndaki konağıyla Sarıyerdeki sahilsarayında kö-
leleriyle fısıldaşmasını duyuyor... Elbette her görüp duyduğumuzu
süzgeçten geçirdikten sonra, hiç zaman yitirmeden, yüce Efendimi-
ze sunuyorduk.

Doğrusu sabr-u tahammülleri ne kadar genişse, azm-ü kararları
o denli kesin idi. İş hadden aşınca, gördüğümüzü görmemiş, duy-
duğumuzu duymamış gibi davranıyorlardı. Hadden aştığı an da, hiç
gözlerini kırpmadan, gereğini buyuruvermekteydiler.

Sızıltı ve dırıltılar asker arasında da dolanmaya başlayınca
pek ses çıkarmadılar. Lâkin, *hunlar haldır haldır bir hid'at hazırlı-
ğında!*.. Gibi gereksiz sözün, iki ayrı zamanda, iki ayrı kışlada iki
kez söylendiği delilli isbatlı önlerine konunca, gözleri kısıldı. Çavuş-
başı Hasip Ağa'yı, hemen Serasker Halil Rifat Paşa'ya yolladılar.

Paşa'nın, Beyazıt'taki Seraskerlikte at binmesiyle Topkapı Sa-
ray-ı Humayununda inmesi bir olmuş. Çavuşbaşı ardısıra zor yetişt. Doğruca, Divan-ı Humayun'a girdiler. Çıktığında, atının tavlaya çe-
kilmesinden belli idi ki, Halil Rifat Paşa Seraskerlikten azledilmiştir.

Husrev Paşa'nın kanadından sonra, bir kolunun kırılması, ilkin
pek büyük bir ürküntü doğurdu.

Bunların hiç biri benim uydurmalarım değil.

Tanzimat tutkunlarının, dedi-kodu bahçelerinden topladıkları.

En başta da bizim gençler.

Tıkandıkları, engellendikleri noktaları, hiç zaman yitirmeden bir bir aktarıyorlar. Bu arada yaşanan çekişmelerden süzülün de, hiç bal değil. Bir kez de biz süzüp zehrini iyice azalttıktan sonra, yüce kata sunuyoruz. Gayrı *emr-ü-ferman efendimizidir!*..

Halil Rıfat Paşa'nın azlinden bir ay geçti, geçmedi.

Ben, görevim gereği, ortalıkta kaynaşan bu beklenti ya da kaygıların iyice yoğunlaştığını katlarına sundum. Hiç bişey olmamış gibi incelediler. Sonra mubarek ağızlarıyla; *Yarım önlem olmamakta... Bir şey tam yapılamıyorsa, yapılmamalıdır*, buyurmazlar mı?

Çok yakında, çok önemli bir takım gelişmelere hazırlıklı olmamız gerektiğini hemen sezdim. Sezer sezmez de, haddim olmayarak; - Yüce Efendimiz, - dedim. - *Tanzimat-ı Hayriye*'nizin ilk meyveleri pek verimli oldu. Mehmet Ali celâlisi, dersini aldı. Efendisine diklenmenin işi nereye götürdüğünü, anlamış olmalı. İngiltere, Fransa, Rusya ve Prusya'nın Mısır'ı Mülk-ü Şâhane eyaleti saymasını kavrayamadı. Arnavut akli geç çalışmakta. Zorba yalnız sopanın dilinden anlamakta. Donanma-yı Humayununuzu geri vermekte gecikti. Bunun üzerine, Bcyrut ve İskenderiye'yi ablukaya alan dostlarınız, âsinin cümle gemilerini yaktı. Buyruğunuz üzere Lübnan ayaklandı. Mehmet Ali'nin pek güvendiği oğluyla ordusu, perişan oldu. Şimdi bağışlarsanız, oğullarına geçmek dileğiyle, valiliğinize razı. Reşit Paşa, tezden varıp Londra'da Cennetmekân babanızın imzalamak zorunda kaldığı Rusya Anlaşmasını da iptal ettirir ise Rusya, Devlet-i âlinizin öcü karşısında tek kalacaktır. Gayrı içiniz rahat olarak, onun ağını örmek için, zamana ihtiyaç vardır. Tanzimat-ı Hayriyenizin uygulanması için gereken herşeye başlandı. Bendeniz burda siz başımızda bulundukça, buyrulmak onuruna ermiş hangi kulunuz olsa, bitirmeye koşulu. Eğer Mehmet Ali'den sonra Rusya-luya da dersini vermek niyetinde iseniz, İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturyalunun dostluğunu pckıştırmek yetmiyor. Küffar her zaman

kolay birlik oluyor. Rusyalunun gerçek niyetini, Frenk ve İngiliz kâfirlerine çok iyi anlatmak zorunludur. Kovaltacakları koltuğun kendi çıkarlarını zedeleyeceğini kavradılar mı, gerisi kolay. Ancak bu Avrupa'nın bir bid'atı vardır. Hükümetler yeni bir girişimde bulunacakları zaman, kamu dedikleri ümmet üzerinde bir yel estirmeyi huy edinmişlerdir. Hem hükümetleri hem de o kamuoyu dedikleri cenabeti yanınıza çekmenin yolunu, en iyi Reşit Paşa kulunuz bilir. - Der demez, mubarek soluklarının iyice sıklaştığını duydum.

Çocukluklaından bilirim. Öyle oldular mı pek çok düğümü birden çözmüşlerdir. Yanılmadığım hemen ortaya çıktı;

- Bakın bu çok iyi oldu, - buyurdular. - Çar Nikola, Ticaret Anlaşması imzalandığı günden beri Paşa'ya kırgın. Sürekli azledilmesini istiyor. Madem siz de aynı görüştesiniz. Bir zaman dinlendirsek iyi olur. Böylece, bir taşla birkaç kuş birden vururuz. Hem komşumuzun gönlünü hoş ederiz. Dostluğumuzun sağlamlığına inanmasa da, yola getirdiğini sanır. Hem içerdeki homurtuların hedefini şaşırtıp atılan temeller yükselinceye çalışacak insanı çoğaltırız, - Diyerek tereyağından kıl çeker gibi meseleyi çözöverdiler.

Paşa, Londra Anlaşmasını da Hariciye Nazırı olarak yaptıktan sonra, Paris'e elçi duracaktı. Hristo Pirimizle İstihkâm yüzbaşları Bekir ve Derviş efendileri mühendislik öğrenimi için yanına aldı. Âli Efendi, Fuat Efendi ile Tevfik ve Nail yüzbaşlıların öğrenimini üstlenerek, Hariciye Nazırı olan Sarım Efendi'nin yerine Londra'ya gitti. Ruhiddin Efendi, Rüştü ile topçu yüzbaşlıları Derviş ve Nafi efendilerle kimya öğrenmek üzere Tevfik efendiyi alıp Berlin'e elçi gittiler. Agop kâfiri, Tercüme Odası'na başöğretmen oldu.

İşlerin yükü acizin ve kalan gençlerin sağlam omuzlarına bindi.

Yüce Efendimizin bir şeye zorlanmış olmayı sindiremediklerini çok iyi bilirim. İç ve dış zorlamaların acısını çok fena çıkaracakları kesin.

Bu kadar tez ve şiddetli olacağını nerden bilirdim?

Hasip Ağa'nın, bindiği saltanat kayığı ile, çalakürek Sarıyer'e vardığını... Koca Vezir'in sahilsarayından yel gibi içeri daldığını...

Eline *azilnamesini* tutuşturduğunu... Cennetmekân Mahmut Han-ı Sâni'nin cenaze töreninde çekip aldığı Mühr-ü Hümayun'u, aynı şekil ve şiddetle çekip aldığını... Daha da önemlisi, doğru Rauf Paşa'nın sahilsarayına geçtiğini... Kendi ödlekliği sonucu yitirdiği bir hakkı utancının suratına çarpar gibi, avucuna sokuşturuverdiğini, çavuşlardan öğrendim.

Ne yalan söyliyeyim, bir yarım düğün bayram ederken, bir yarım yas tutmaya durdu. Padişah vekâletine sahip olamayan öyle bir pir-i fâni, uygarlık vasiyetine nasıl kayyım olabilir?

Lâkin çabuk kendime geldim.

Yüce Efendimizin yaptığı doğruydu.

şu sırada, hiç bir çekişmeye girmemeliydik.

Allah muhafaza!.. Siyaset, iktisadı yer bitirir.

Sonunda kazansak da, el böğürde kalakalınız.

İyisi mi, mümkün olduğunca işimize bakmalıyız.

Bir kez başlanan sürdürölünceye kadar, uğrşılmalı.

Bu da zaten, gecemizi gündüzümüzü doldurmaya yetiyor.

Kaç zaman var ki, bir araya gelip, bir türlü söyleşememiştik.

Husrev Paşa'nın Mirgun'deki sahilsarayında gözaltına alındığını duyunca rahatladım. Yüce Efendimizin bir buyrultularıyla biz tamamiyle aradan çıkmış... İki pir-i fâninin horoz döğüşünü uzaktan seyreylemenin keyfini sürmeye çalışıyorduk.

Lâkin işlerimiz öyle yoğundu ki, sık sık bir araya gelemiyorduk.

Bir akşam, hepsini konakta bir arada yakalamış, söyleşmekteyken, Husrev Paşa'nın işini bitirecek bilgi kendiliğinden ortaya çıktı.

Devlet-i âli hazinesi kutsal bir emanettir.

Bu yüzden, *kâl-u-belâdan heri*, üzerine titrenir.

On vezir, siyaseten bir vezirin hakkından gelemez.

Bir defterdar, on veziri, yolsuzluktan ipç çektirirverir.

Devlet işinde, bir nice titizlenilse akça kusuru olmaz mı?

Dar zamanda, her bir şeyi usulunc, Hızır bile uyduramamakta.

Lâkin, kamu malı sözkonusuysa, Hızır aleyhisselâma bağışlanan, kuldan esirgenir. Çünkü o kutsal olduğu kadar, en az dört yere de kayıtlı bulunduğundan, yolsuzluk birine uysa, üçüne uymaz.

İşte Husrev Paşa'nın ettiği de, buna benzer kusurdur.

Koca Vezir, daha ağalık zamanlarında, Yanya'da iken sır kâtibi Nuri Paşa'dan 125 bin kuruş alıp yiğitlik gösteren askere ödül dağıtmış. Lâkin, ne bunun için Seraskirlikten yetki almış, ne makbuz imzalatmış, ne de hesabı görülürken usulüne uygun kapatmış. Mukataa defterleri kapatılmak üzere incelenirken, Nafiz Efendi'nin gözünden kaçarmı? Hemen, deftere yolsuzluk diye geçirerek, açıklama istemiş. O gün bu gündür alamamış. Çocuklar arsa tahsisi sırasında bir iyice bunaltınca, kamu malında yolsuzluğun hiç bağışlanmayacağını göstermek için de; *öyle açık duruyor* diye onu örnek göstermiş. Ben Nafiz Paşa değilim ki, bir yolsuzluğu yıllar boyu, *öyle açık* tutatayım. Görevim, ne ki görüp işitmekteyim, yüce Efendimize bildirmek.

Derhal toplanan, Yüce Divan, Paşa'nın kendisinin yürürlüğe koyduğu ceza yasasının; *hatır ve gönül ve rütbe ve makam ve itibâra bakılmayıp açık ve eşit işlem yapılacağı*, hükmüne uyularak iki yıl süreyle Tekfurdağı'na sürgününe karar verdi.

Ardından da, görevini savsadığı için Nafiz Paşa azledildi.

Aman Allahım!..

Hemen herkes suspus!..

Ortalık bir anda süt liman oldu.

Meğer zulmün gücü ne büyükmüş!..

İyiliğin yapamadığını kötülük hemen yaptı.

Girişimin önüyle, hazinenin kapısı açılıverdi.

Ardardına okul, kışla, hastane temelleri kazıldı.

Sur çevresinde dört bir yana, geniş yollar yapıldı.

Biteni, Efendimizin mubarek elleriyle, hizmete açıldı.

İlki, Bezmialem Valide Sultan'ın, Gureba Hastanesiydi.

Yapılan elle tutulup gözle görünür olmaya başlayıverdi.

Olağanüstü bir canlılık geldi, Devlet-i âlinin her hücreğine.

İnsanlara umut verilebilirse, bencilliği ne tez unutuyormuş?

Bab-ı âlinin her dairesinde sabahlara değin kandiller yanıyor.

Der-i Saadet'in her yerinde, akşamlara kadar uğraş sürüyordu.

Namazlarını savsayan devletlülerin halleri görmelere sezaydı.

Kalem erbabının çocuksu coşkusu, övgünün her türüne reva idi. İşini yarım koyup giden, müptediye rastlamak mümkün değil. Herkes her işe gönüllü... Herkes her an koşturmaya teşne. Bir heyecan ki hepimizde, küsenler bile barış arıyorlar. Küffâr ilc barışı beccermiş olanlar, kendine küser mi? El verene, kolumuzu uzatmak üstümüze görevdir. İnadinı, devletin çıkarıyla çakıştırana ne mutlu. Başımız üstünde yeri, her zaman hâzır ve nâzır. Lâkin, bencilliğiyle köhneliği buluşturan yandı. Sonradan ağzıyla kuş tutsa, yaranınası imkânsızdır. Devletle hizmet esastır. Hiç has hizmette kin olur mu? Daire kurulurken, Yüce Efendimizden rica cylemiş idim. Cennetmekân atalarının ettiği gibi, sık sık tebdil gezsınler. Böylece hem bizim aktardığımız bilgileri, hem olanı izlerler. Allah ömürlerini artırsın!.. Fırsat buldukça, uygulamaktalar.

Bir gün, tebdil dolanıp hem yapılanı, hem ahaliyi denetlerken iyice yorulmuş olmalılar. Beyazıt'ta tütüncü Kastamonulu Ali Ağa'nın gediğinc varıp oturmuşlar. Ali Ağa, gün görmüş, umur sürmüş, gözünü budaktan, sözünü dudaktan esirgemez baba dostlarımızdan biri idi. Paşa'yla benim çocukluğumuz dükkânında geçti desem, yalan olmaz.

Yüce Efendimiz dahi, kendisini pek severlerdi.

Suriçi tebdillerinin çoğunda, mutlaka uğrarlar... Sohbetle oturmuş bir molla ya da esnaf kalfası gibi, gelen gidenle ilgisiz görünecek her bir şeyi incelerlerdi. Yine öyle, kapıyla tezgâh arasına yerleşmişler. Daha çok, Ali Ağa'nın tutum ve davranışını gözlemekteyken, yaşlıca biri gelip üç paralık açık tütün alır.

Ali Ağa, tütünü sarıp uzatırken hem pek saygılı davranır... Hem belli belirsiz lâkin, buruk bir biçimde gülümser.

Adam gider gitmez Hünkâr, niye bir tuhaf güldüğünü sorar.

Ali Ağa hiç duraksamadan; *Efendimiz, der!.. Tütünü alan kişi, eski maliye nazırımız Nafiz Paşa'dır. Açığa alındığından beri, gittikçe azalan miktarda tütünü, kendiciği yaya gelip alır. Namusuna hun-*

dan açık delil gerekir mi hilemem. Lâkin, Devletinize dün kapılanların, atlar ve arabalarla dolaşıp okkalarla tütün aldığını gördükçe kahrolurum!.. Böyle bir durumu görende, oturup hüngür hüngür ağlamamaya, gülmekten başka çare var mı, der çıkar.

Yüce Efendimiz, döner dönmez, kulunu kabul buyurdular.

Katında çöker çökmez girişe yer bırakmadan dimdik sordular;

- Nafiz Paşa'nın azline, her hangibir yolsuzluğu mu neden idi?

- Hâşâ, sümme hâşâ!.. - Diye hopladım; - Burda siz, yukarıda

Allah var Efendimiz!.. Öyle bir bühtan ile günahına girmek caiz değildir!.. Tam tersine, gereğinden fazla namuslu ve titiz olması, ferman buyurduğunuz girişimleri geciktirmekte idiğinden açığa alınmıştı.

Dediğim an ferahlayıp derin derin soluk aldılar.

- İyi öyleyse!.. O'nu yeniden Maliye Nazırı ettim, - buyurduktan sonra olanı biteni açıklama bağışında bulundular.

Lâf aramızda, işlerin böylesine kızıştığı... Devlet akçesinin pek çok yer ve kişiye böylesine dağınık teslim cylendiği... Ve kaçmaktan kovalama fırsatı bulunamayan bir dönemde, hazinenin kılı kırk yarın bir namus erbabına tesliminden pek sevindim.

Allah muhafaza, en küçük bir kusur, hepimizin alınına bir daha silemeyeceğimiz leke olurdu.

İçimin içinde gecikmiş bir borcun, sevinci titreştirerek gerilemek üzereydim ki, izin vermediklerini sezerek durakladım. İyi de etmişim.

Mubarek sesleri, kulaklarımı onurlandırmakta gecikmedi;

- Murat Efendi ele, Hamit Efendi dile geldi, - buyurdular. - Fatma, Behiye, Refia ve Cemile de, bebeklikten çıktılar. Dadılar yeter-

siz kalmaya başladı. Başlarında dile hakim bir genç bulunursa, yatkınlaşırlar diye düşünürüz. Sizin öğüdünüzü almadan karar veremeyelim, dedik.

Bağışlanan onurun altında kalınır mı?

- Ferman efendimizindir! Tam yerinde ve zamanında en doğruyu bulup buyurmakta eşsizliğiniz her zaman nimetimizdir - girişinden sonra; - Çocuklardan her biri Devletinizin gölgesinde, her bir

buyruğunuza hazır olmak üzere yetiştiler. Hemen ödevde başlamak hepsi için onurların en büyüğüdür. Bolca vakit ayrılarak sıkıca tutulması yeğlenmekteyse, birinin görevlendirilmesi yeterlidir. Oyun içinde sıkımadan eğitilmeleri düşünülüyorsa, her biri nöbetleşe hizmete koşulur Efendimiz, - diyerek kararı kendilerine bırakmayı uygun gördüm.

- O yaşlarda, öğretmenın ana babanın tahtına geçip oturduğunu, kendimizden biliriz, - buyururlarken sımsıcak baktıklarını, ensemın alaz topuna dönmesinden çıkardım. - Birader ve hemşirelerle, gelişinizi dört gözle bekleyişlerimiz. Ayak sesinizin duyulduğu andaki helecanımız halâ gözlerimizin önündedir. Bu biri çoğuna yeğdir. Sıze bırakırsak, Refik Efendi'ye sıra gelinceye uğraşınız. Bizce kalırsa, gelenceği bozmamalıyız.

- Ferman Efendimizin, - demekten gayrı söz var mı? Geri geri giderken; - Buyrulursa, hemen yarın başlamasını kendim muştulamayı dilerdim, - sözü ağzımdan çıkar çıkmaz izin bağışladılar.

Geç vakit daireden ayrılıp konağa döndüğümde, gđğsüm kabardı.

Gençler haldır haldır günün hesaplarını döküp yarının işlerini konuşmakta... Aralarında işbölümü yapmaktaydılar.

Yüce Efendimizin buyruğu, hepsini pek sevindirdi.

Refik'c düşen gündüz ödevlerini anında paylaştılar.

Şhzadelerle sultanlardan zaman kalırsa, koşacağı belliydi.

Onu çözümledikten sonra, hem akçalı işlerin ihtiyacıyla nezarete gittiklerinde şaşırp kalmasınlar... Hem de, namusun er geç sahibini düze çıkaracağını bilsinler diye, öğrendiklerimi apaçık anlattım.

Şınası öksüzünün böylesine usta bir şair olduğunu bilmezdim.

Daha sözüm biter bitmez söyledikleri, hepimizi sevindirdi;

Sıdkıla devlete hüsnü hizmet,

Olmuyor indillâhıde heba,

Buna hürhan-ı kavi ister isen,

İşte Maliye'de Nafiz Paşa!..

YİRMİÜÇ

Mahfil loş.

Ama, sıcak.

Ve dopdolu.

Anlayan için.

Bilmeyene boş.

Issız bir mahzen.

Zaten gizi de bu.

Gizemi burasında.

İçerde herkes eşit.

Özgür sayılır insan.

Burası böyle bir yer.

Burda herkes birader.

Çırak, yamak ne ise.

Kalfa ile usta da o.

Herkes ihram içinde.

Ve herkes kimliksizdir.

Görünen iki gözdür.

Bir de eller ayaklar.

Gören, işleyen de.

Besbelli vakit doldu.

Herkes gelmiş olmalı.

Kapı, sessizce kapandı.
Seyrek gelen farketmez.
İçerde hava dalgalandı.
Titreşti, oynaştı, soluklandı.
Ve suskuya çarparak duraladı.
Hristo, ağır ağır başlığını çıkardı.
Muhfili derin bir soluk harmanladı.
Büyük üstadlar toplanmış olmalıydı.
Herkes ulanan çağrının gizi çözüldü.
Ustalar tam zamanında geri dönmüşler.
Herşeye yeniden el koyacakları belliydi.
Hristo muştunun kıvançlı hazırlığındaydı.
İlkin gözlerini kısarak tüm salonda gezdirdi.
Sonra diliyle dudaklarını ıslatarak ağzını açtı;

- Denetim her zaman yararlıdır. Keşke sık sık yapılabilse.

Epeydir ilk kez bir araya geldiğiniz belli. İyi mi, kötü mü zaman gösterecek. Hiç biriniz üstlendiğini uygulamaktan başka şeye bakmamış. Uzun zamandır hücre toplantılarının bile aksadığını biz oralardan duyduk. Devlet-i âliye öyle bir ivme kazandırıldı ki, Asitane şantiyeye dönmüş. Her taşın altında, sizin emek ve göz nurunuzu yakalamak bizi onurlandırdı. Der-i Saadet, zaten dünya başkentiydi. Sayenizde, Cennet-i âlâya dönmek üzere. Paşa Hazretleri üstadımızın hepimizi bir araya toplamasının nedeni bu olsa gerektir. Takdir buyurursunuz ki, başından beri her bir şeyi danışa görüşe... Söyleşe tartışa oluşturuyoruz. Öyle yaptığımız için de, engelleri kolay aşıyor... Zorlukları çabuk altediyoruz. Eğer şu önemli toplantının sonunda, taşranın da *Tanzimat-ı Hayriye* çeşmesinden arınıp paklanması kararına varılırsa, yeni bir dönemin kapısı aralanacaktır. Belki bir çok yıllar, birbirimizden ayrı kalacağız. Belki yakınlarımızla buluşmaya pek fırsatımız olmayacak. Hepimiz toplaşınca, Der-i Saadet'e fazla geldik. Ne var ki, niyetimiz gerçekleşir de, iki üç cyaleti daha aynı yelin önüne katmaya kalkışırsak, korkarım azlığımızdan dehşete düşüle. Her birinizin ne kadar iyi yetiştigi... İş kotarmak ve

sorun çözmek konusunda tartışılmaz yetenek sahibi olduğu bilin-
mekte. O konuda zerre kadar kuşku bulunsa, burası meyve ağacıdır.
Olmayı dalından atmaz. Çünkü ödevi olgunluk ve yararlıdır. Bir ül-
kenin her yeri karanlıksa, bir yerini nura boğmanın hiç bir değer ve
anlamı yoktur. Bir toplum geriye, bazılarının ileri olmasının kimse-
ye mutluluk vermemesi gibi. Geri olan ilerdeki bakınıp yerini-
yor... İleri olan geridekini görüp eriniyorsa, çekiver kuyruğunu!..
Mutluluğun kişisel bile paylaşımında ortaya çıkar. Başkasının yok-
sunluğunda mutluluk arayan hiç bir zaman bulamaz. Lâkin, mutlu-
ğunu paylaşmak isteyen eli de gönlü de her zaman dolar. - Bir an
durakladı. Ak külâhların kıpırtısız... Gözlerin alevler içinde oldu-
nu ayırır ayırmaz, sürdürdü; - Her birimiz, uzun yada kısa kendi öm-
rünü önüne koysun. Kalerne ya da öğrenime devam günlerinin o so-
rumsuz âzediliği ile, şu anın sorumlu çabasını bir karşılaştırsın.
Alırken mi, sunarken mi daha yetkin olduğunu kendi ölçsün. Bana
hak veriyorsa, meyvenin olduğuna kanıt gerekmez. Veremiyorsa,
nedenini kendinde arayacaktır. Demek, yapmanın o akıl almaz coş-
kusu, kendi eksiğinden ötürü henüz kaynamamıştır. Sağolsunlar, Pa-
şa Hazretleri hiç birimizin bir eksiği olmadığı kanısıyla, hemen yola
çıkmağa hazırıldılar. Son anda akıllarına gelen bu toplantı ile nefes-
lenme fırsatı doğdu. Bunu değerlendirmek hepimizin görevi. Çünkü,
başlamayı biliyoruz. Bazımız, başlayanın nasıl bitmesi gerektiğini
de biliyor. Lâkin çoğumuzun, sonucu konusunda hiç bir somut örne-
ği yok. Kendi düş gücü ve görenin anlattığı ile yetinmeye koşulu.
Oysa kalkınma, elle tutulur, gözle görülür bir şeydir. İnsan buğdayı
değirmene götürürken, ekmeği nasıl algılasa, sonunu gördüğü bir
başlangıç da onun için öyledir. Bu yüzden şimdiye değin Evropa'ya
gidip eğitim ve öğrenimini tamamlayanlar, kendilerine uygun yer ve
ödevi... Gitmemiş kardeşlerimizse, gönüllerine yatkın meslek ve ül-
keyi seçerek dairelerine istekte bulunsunlar. Refik Efendi, çok kısa
zamanda, kimlerin neye başvurduğunu öğrenip Paşa Hazretleri ka-
nalıyla yüce Efendimize sunulmasını salayacaktır. Ne var ki, bunun
da bir sıra içinde olmasını bağışlamak zorundayız. Tek tek daireleri-

niz açısından bakıldığında, hiç bir şey aksamayabilir. Zaten pek çok beylikçi, pek çoğunuzu gözden ıramıştır. Belki hoşnut bile kalır. Ne var ki, başladığımızı sonuçlandırmak bizim ödevimiz. Herkes Evropa'ya giderse, Asitane'de yürüyen işlerle, taşrada başlaması gerekenlere yeterli yetişkin bulmamız mümkün olmayabilir. O yüzden, hiç kimse er-geç diye düşünmesin. İlk sonuçlar alınıncaya kadar herkes sırasını savacaktır. Bu nedenle, ilk ağızda gitmek istemeyenlerle, taşra görevine gönüllü olanlar kendiliklerinden haber verirse, sıranın çabuklaşması sağlanmış olur. Ben şimdi, herkesin kendine çeki düzen verebilmesi için, neler yapılmıştır? Daha nelerin yapılması gerekmektedir, birinci ağızdan dinlenebilmesi için, Paşa Hazerlerinin açıklamada bulunmasını rica ediyorum.

Paşa başlığını ağır ağır çıkardı.

Dimdik üçgen masanın üstüne koydu.

- Taşra, Der-i Saadet'ten fazla önem kazandı, - diye söze girdi. - Biz bütün çabamızla burada yoğunlaştığımızdan, ordaki yansımalara bakmadık. Bakamazdık da. Bir yandan düzenlemeleri hazırlarken, öte yandan bunların devletlerarası ilişkilere oturmasıyla uğraşıyorduk. Londra Antlaşmasının sonuçları yeni yeni uç veriyor. Mısır konusunda Fransız nazı yeni kırıldı. Her an bir aksilik çıkar diye, kimse parmağını oynatmadı. Hristo üstadımız, kızdıklarında *sermaye serçeden ürkektir*, buyururdu da, pek önem vermezmişiz. Az önce buyurduklarına o yüzden canı gönülden katılıyorum. İnsan ne kadar bilirse bilsin, somut bir biçimde görmeden sindiremiyor. Artık onlarda da, bizde de geri dönüşün olmayacağı kesinleşti. Bunu besleyecek damarları açmazsak, tıkanır kalırsınız. Taşranın crebildiğiniz yerlerini, kısa zamanda Asitane'ye benzetmemiz zorunlu. Bunun için de, bu hazırlıkların içinde pişmiş insanların, girişimlerin başında bulunması zorunlu. İngiltere ve Fransa'dan gelen haberler, Mısır, Çukurova ve Ege'de çok yakında pek çok girişimin birden başlayacağını gösteriyor. Âli Efendi, her görüşmenin hem hazırlığında, hem içindeydi. Olabilecekleri kendilerinden rica etsek, - diye özü aktarıverdi.

Ön sıradan, minnacık bir ehram havalandı.

Zıplaya zıplaya, kürsüye yönelirken, başlığını çıkardı.

Üçgen sandalyeye oturduğunda ayakları yere değmediği için çok zaman kürsüden dururdu. Yine öyle yapmıştı.

Ne var ki, Hristo hemen hepsini andiçercesine konuşturmaya karar vermişti. Böylelikle ilk kez, biraderlerin tamamı onları bilecek... Ve kimin ne olduğuna ilişkin kuşkuları tümenden giderilecekti. Onlar zaten, gizliliğe hiç gölge düşürmeden, hepsini bir bir biliyorlardı. Usta, kaç kişi olur olsun çıraklarını tanımaz mı?

- *Tanzimat-ı Hayriye*'nin topyekun kalkınmaya dönüşmesi, üstadlarımızın buyurduklarına bağlı. Bir mülkün, bir yerini bayındır kılmak haksızlıktır. Bir an önce, eyaletlerin de umut kapılarını açmalıyız. İnsanoğlu hizmeti görürse, hayrını görmese bile ucundan tutar. Biz deryaya atılan ilk taşlarız. Dalgamızı mülkün tamamına yayabilirsek, hayrı herkese paylaştırırız. Bir tek Asitane ile yetinirsek, birkaç zaman sonra, başladığımız yere dönmenin hüsrana uğrarız, - derken durdu. Gözlerinde kıvılcımlanan zekâ muzipliğiyle; - Beni bağışlayınız, - dedi çıktı hemen ardından; - Hem uzun hem güzel konuşmanın pirleri buradayken, ağız çalmaya çekinirim. Rica etsem, benim yerime üstadımız Hristo Efendi devan eylerler mi? - Dedikten sonra da, külâhını başına geçirdiği gibi, yine zıplaya zıplaya ilk sıradaki yerine oturuverdi.

Hristo, bir Reşit Paşa'ya baktı, bir ak kukuletalara.

Hepsinin de, istekle konuşmasını beklediğini görünce;

- Kör bıçağın ele yavuz olması gibi, hünersiz de dile yavuzdur ya! Sağolsun Âli Efendi biraderimiz, taşı tam anında gediğine yerleştirdiler! Neyleyelim!.. Bir kez ayrılığın türküsü söylenmiş. Eğer yakın zamanda, şu kutsal *mahfilimizde*, böyle geniş bir toplantı fırsatına umut olsaydı, ben yapacağımı bilirdim. Yazık!.. Yıllarca bu onurdan yoksun kalma olasılığı daha yüksek. Bir avuç iyi niyetli sadık kul, bir dünya devletini, değiştirmek gibi bir işe soyunuyorsa, her şey katlanacak. Kulun ömrü yaşla sınırlı. Tarih ise, geçmişten geleceğe sınır tanımamakta. Günü gününe yaşayıp gitmek ne güzel. Sen

kalk, çevrene topladığın kırk kadar haramıyla, tarihle cenge tutuş. Arası yok o zaman. Yeri geldiğinde komutan olacaksın, yeri gerektirdiğinde sıradan bir er. Hatta daha da ötesi, top olacaksın, gülle, barut, tüfenk, mermi ve süngü. Tarihi kim yenebilmiş? Fakat kapısından girmenin de yolu tek. Bizim yolumuz, cenk!.. O yüzden şu kutsal çatının, eşit, özgür ve kardeş ortamında, eteğimizde bir nice taş var ise dökelim de, yarın öbürgün başınıza değdiğinde, kimliğini bilin. Şu dört el, bir coşkuyla başladığımız düzenleme var ya? Önümüzdeki yıllarda ister istemez bazı şeyleri zorlayacaktır. Pek çok şeyle, aynı anda ve birden karşılaşmak kaçınılmaz. Bir devlet, değişimi ilke edinmişse, topyekun davranmayı göze almıştır. Bu açıdan, karşılaşılacak olanların çoğu, hiç bilmediğimiz şeyler olabilir. Neylersiniz? Devlet hayatında, bir durumu alıp da, içinden bazı bölümleri atamazsınız. Bu şarabın haramını çıkarmak olur. Bilmem sizce geçerli bir yol mudur? Lâkin devletlerarası sözleşmelerde geçmez. Çünkü zaten onların haramı çıkarılmıştır. Bilmediklerimizden, bilmediğimiz için de anlayamadıklarımızdan biri, mülkiyet hakkıdır. Rab-İsa'ya şükürler olsun, Devlet-i âli, bu konuda çok talihlidir. Cennetmekân Selim Han-ı Sâlis'e kadar hemen hemen hiç tanımazdı. O'ndan bu yana tanır. Lâkin, neye yaradığını bilemezdi. Şimdi, belki devlet yine zorlanacak. Lâkin, *reaya ve beraya* tez öğrenecektir. Çünkü, Ticaret Anlaşması ile o hakkı tanıdığın *ecnebi*, bu konuda çok deneyimlidir. Bir karış fazlası için koca koca devrimler yapmıştır. Daha kimbilir nicesini de gözünü kırpmadan yapacaktır. İnsanoglunda bu hırs ve zulüm yeteneği oldukça, yakamızı kurtarmak olası. İşte bu bizim *Tanzimat-ı Hayriye*'mizle bu hak, Mülk-ü Şâhanede'de büsbütün yaygınlaştırılmaktadır. *Reaya ve bereya*, *Sened-i İttifak* ile elde edip bir türlü kullanamadığını, belki şimdi kullanacaktır. Yüzyirmibeş yıldır kullanmadıysa, kendi bilir. Daha doğrusu, kullananı bilip görmediğinden. Lâkin, bundan sonra, hem görececek, hem bilecek. Bir kez bunun kârlı olduğunu, görüp bildi mi de, tutma gayri. İngilizlerle Fransızlar, Mısır, Çukurova ve Ege'de pamuk ekmek zorundalar. Toprak alıp işlerler mi, bilemem. Ancak, en azından merkezlerde konaklar yaptıracakları kesin. Çünkü bu pamuk, ta-

hıla hiç mi hiç benzemez. Onda çiftçi rahattır. Sürer, eker, Rab İsa'ya teslim eyler. Rahmeti bol yıla rastlarsa, rahmeti bol olur. Kıt yıla rastlarsa, kıt!.. Çiftçi, bu yüzden sürekli gözünü göğe diker. Oysa pamuk bağ bahçeden de öte, nazlı bir çiçek gibidir. Dibi kurudu mu, sen de kurursun. Rab İsa vermedi yok. Su bulup suluyacaksın. Toprak almadı diyemezsin, belini çapasını, gübresini şerbetini tam zamanında vereceksin. Bunlar da sürekli bakım demektir. Sürekli bakımı kim yapacak? Elbet ekici... Ona kim öğretecek? Köylü pamuğu bilmez mi? Elbette bilir!.. Kendine kadar. Vapur vapur deryalar aşacağını dikip toplamak kolay mı? Başladığında göreceksiniz. Bu üç ova birden yekiniye doğrulacak. Kaç yüz yıldır derin uykularda sızıp gitmiş yekindirmeye de, elbet İsrail Sur'u gerek. İsrail Sur'u ne demek? Mahşer ve kıyamet. Allah bile o kadar ademi bir yere sığdıramıyor da, kimini Cennet çayırlarına salıyor... Kimini Cehennem ateşlerine. E, bunun Münkir'i Nekir'i olmaz mı? Sade bu üç ovanın insanını eğitip gözetmek için, ben diyeyim beşyüz, siz deyin bin usta gelecek. Bunlar, evlerinden barklarından salt bizim kara kaşımız kara gözümüz için kopmuyorlar. İşin ucunda bol para var!.. Orda aldıklarının birkaç katı verilmese, kıçlarını kıpırdatırlar mı? Bu paranın hepsini çoluk çocuğun nafakası diye orda bırakacak değil elbet. Başını sokacak bir dam altı arayacak ilkin. Bakacak ki, elindeki altın burda hanay kurmakta, neden sakınsın? Pamuk, dokunup bez olduğunda pek yer tutmaz. Lâkin havaleti üründür. Topladıktan sonra çigidiyle yüklemeye kalkarsan taşınması değerinden fazla tutar. İster istemez çırpılayacaksın. Nerde? Üretim merkezlerinde kuracağın fabrika yahut değirmenlerde. Buralarda çalışanlara da ücret ödenecek. Kişi, hem pamuk ekmiş, satıştan... Hem çırpıda çalışmış, gündelikten kazanmışsa, sokağa atacak değil. Ustasından gördüğüne özenecek. Bir yol bu çark, bu minval üzre dönmeye başladı mı? Gelenler artacak. Görüp özenenler yıl yıldan çoğalacak. Konakların yanına, mağaza, kafe, kazino, klüp ve tiyatrolar eklenecek. Ticaret, ister istemez kendi kurum ve kültürünü dayatacaktır. Para, neyi satın alabiliyorsa, iş, eğlence, güç, dinlence ve hatta insan, hepsi pazara çıkacak. İşte, bizi ürküten asıl tehlike orda boy gösterecek.

Yönetimde bulunanlar, kendilerini *israfiyan* sakınabilirlerse, o biriki-mi yeniden üretime çevirebilirler. Denetim altındaki her arzu, yararlı kılınacak bir hazinedir. Kendilerini kapıp koyuverirlerse, yandı kerimin arpa tarlası!.. Kısa zamanda, sermayeyi kediye yüklerler. Bizim bizden yana hiç kuşkumuz yok!.. Meteliğin hesabını fitil fitil burnumuzdan getiren Bahir Efendi yamacımızda, Nafiz Paşa annacınızda bulundukça, sizin de kuşkunuz olmaya. Lâkin, herkes *fânidir*. Günü geldiğinde göçüp gidecek. Rab İsa biliyor ya, o gün, sizin olanaklarınız bizden çok fazla olacak. Boş bulunur da, biz de biraz harcasak ne çıkar, dediniz mi, neyin çıkacağını görürsünüz. Devrim Fransasında, *Banker Necker*, Onaltıncı Louis'nin istediği borcu veriverseydi, yine kıyama kalkılır mıydı diye başlayan tartışma halâ sürmektedir. İşte para böyle güçlü, böylesine çekici ve kalleştir. Sözlerimi sınama fırsatı çok yakın. Aldığımız haberlere göre, Evropa'nın her yerinden, bütün bunları yaşayan insanların hemen hepsi üşüşmek üzere. Paşa Hazretlerinin dağıtımı, onların göz diktiği yerlere denk düşerse, her birinize, elli yüz konuk birden düşecek. Yalnız âmirlik ve dostlukla yetinmeyin. Sağabildiğinizce sağın ademleri!.. Bildikleri, düşündükleri, düşledikleri ne varsa öğrenin. Hele bir de, nasılı-nı söküp alabilirsenez ağızlarından, tüm alkışım sizindir. Onlar balı tadıp yaban anları gibi üşüşünceye biz öyle bir yapı oluştururuz ki, kâr uman, kazandırmaya koşulur.

Herkes dersini almış olmalı.

Hiç kimseden hiç bir ses çıkmıyor.

Olacağı öncelemek, yürcklerine oturdu.

Derin düşüncelere daldılar. Dağılacaklardı.

İstanbul koşuşturmaları sona erecekti demek.

Üstadlar, kürsü ve ilk sırayı boşaltarak çekiliyorlardı.

Onların sandalyeleri de gıcırdamaya başlamıştı.

Birden yanındaki Vefik'i dürterek, dondurdu.

Vefik işareti, anında Cemil'e aktardı.

Bir anda, sandalye gıcırtiları durdu.

Özlemi dinmiyor.

Sılası buram buram.

Ve herşey eski tadında.

Sımsıcak yüreğine iniyor.

Annesi, kardeşleri, halayıklar.

Uşaklar ve yamakların kokusu bile.

Özlemin kanılmaz iştahına sunulmuş.

Bir de, herkesi bıraktığınca bulabilseydi.

Ne yazık!.. Kambersiz düğün olabiliyor!..

Ölümsüz dirim, kesinlikle mümkün olmuyor!..

Gelir gelmez anladığı gerçeği, hep erteliyordu.

Sirkeci'de, trenden indiği an, içi burkuluvermişti.

Burnunun direğini sızlatan bir acı, gözlerini ıslatmıştı.

Yüreğindeki burukluğu, ivecenlik perdesiyle örtüyordu.

Kâhya, eşyaları hammala yüklerken, o telgrafhaneye koştu.

Tonet'e, özene bezene çektiği telgraf, topu topu beş sözcüktü;

"Yine İstanbul'dayım... Ve yine sensiz." Bir de imzası, Vefik.

Sirkeci Meydanı, Eminönü. Tramvay durağındaki anılar... Köp-

rü, Boğaz'ın firuze coşkusuna masmavi katılan Haliç.. Galata... Ke-

meraltı... Salıpazarı rıhtımı.. Fındıklı'nın çifte sarayları.. Gün ışığın-

da yanıp sönen Cihangir, Kabataş İskelesi.. Ve Dolmabahçe.. Özle-

mi atlara geçmiş sanki. Nerdeyse dört nala koşacaklar. İstanbul, iki yanından sel gibi akıp gidiyor. Ve o, içinin burukluğunu bastırmakla o kadar dolu ki, herşeyi geçtikten sonra algılıyor. Konağa girdiklerini de, sonradan ayırdı.

İlkin annesinin yanına koştu.

Harem, çoktan başına üşüşmüştü.

El öpmeler, sarmaşmalar, ağlaşmalar.

Ve aralarında sürekli dolaşan o eksiklik.

Nedenini bir türlü bilemediği yürek sızısı.

Sanki sakıncalı bir giz tutuklu yüreklerinde.

Hepsi, ilk açıklayanın, çarpılmasından kaygılı.

Sonunda bakındığını gören annesi, dayanamadı;

- Dadı çok hasta, - diye söylendi. - Odasında yatıyor.

Vefik, umduğundan iyiyi bulma ıvenceliğiyle doğruldu.

Merdivenden uçarca indi. Şetaret Kalfa'nın odasına daldı.

Yaşlı kadın, akı bile kaybolmuş gözlerini kırpa kırpa süzerek;

- Teşrif buyurdunuz mu efendicikim? Oh!.. Allahıma binlerim

kere şükürlerim olsun. Ayaklarınıza sağlık!.. Telgraflarımı bulan her

kim ise, nurlarım içinde yatsın. Demiryollarımı döşeyenler, Cennet-i

âlâmı mekân tutsun. Sizi Evropalardan tez gün içinde bize kavuştur-

dular da, bendenizi, vazifesini tam yapamamışların utancından kurtar-

dılar. Yüz binlerim kere söyledim Beşir Lala efendimize!.. Can

emaneti üstlenmiş âdem direnmeye mecbur ve mahkumdur. Efendi-

cikimiz dönüp sağlam teslim eylediğini, bitamam almadıkça, ölüm

haram. Dinletemedim! Dinlemedi yeri Cennet olası koca arap!..

Bunca mes'uliyeti, bu âcizin çürük omuzlarına kodu da, *ehl-i kubu-*

ra karıştı gitti. Şimdi teşrif eylediniz ya, efendicikim!.. Her bişeylerc

el kor, her işi yolunca görürsünüz.

Tahir Ağa'yı gördüğü an, içine düşen eksikliği çözmüştü.

Hareme dadısız girince, ikisini de yitirdiğini sanmıştı.

Bulduğuna sevinmeli mi, gördüğünden yerinmeli mi çözmedi.

Önceden haberi olsaydı.

Besbelli, annesi haber verdirmemiş.

Yoksa Cevat olmazsa Lâmi, ne yapar eder, durumu bildirirdi.

Olan olmuştu. Birini bulma sevinci, üzüncünü dengeledi.

Yaşlı kadın küçülmüştü. Eli alnını bir türlü bulamadı. Sonunda;

- Tasalanma dadı!.. Sen rahatına bak. Dinlen iyice. Bir an önce ayağa kalk da, yapılacak işleri düzene birlikte koyalım.

- Geçti efendicikim!.. Bundan öte, herkes sizin yüce emirlerini-
ze emanet. Bu güne nasıl dayandığımı, Allahımla ben bilirim. Lutfedip, teslim eylediğiniz her bir şeyleri tez gözden geçiriniz. Belkim artık yoktur. Lâkin eksiki olmasın diyce, Beşir Ağa da, bendeniz de çok gayret ettik. Yine de, elde olmayan kusur kalmış ise, bağışlayınız da, gözlerimi huzur içinde yumayım. Zira Ağa'ya, helâllaşıp rızanızı almadan kat'iyen katına varmayacakıma sözümü verdim! Gayrı hiç bir eksikim gedikim yok ise izin veriniz de giden efendiciklerime gönül huzuru içinde kavuşayım!..

- Muradın, gelir gelmez beni üzme mi dadı? - Dedi ilkin, sesi tarazlana tarazlana. Sonra yutkunup sertliğini kazandırarak; - Dur bakalım, - diye çıkıştı. - Nereye!.. Sizin hesap öyle kolay görülür mü? Gideli iki yılı geçti. Herşeyi Lala ile ikiniz çekip çevirdiniz. O hesabını veremedi çekip gitmiş olabilir. Aranıza girmem, artık olası. Nerden ne alındı, nereye ne verildi bilen, bir sen kaldın. Hele bir iyileş, oturur teker teker her bir şeyin sayımını da, dökümünü de yaparız, - dedikten sonra odadan çıktı. Yeniden doğru hareme girdi.

Şevkefza'yla Süheda boynuna sarıldılar.

Şayeste Hanım, akan sürme izlerini siliyordu.

Koca kızları kucağından indirmeden yanına vardı.

- Dadı bu kez kötü galiba, - dedi hazırlamak isteğiyle.

Şayeste hanım, kollarını boynuna dolayıp hıçkırarak;

- Kaç gün var ki, durmadan seni sayıklamakta yavrum!..

Diyerek, omuzuna kapandı.

İçinin bütün tortusunu, gözyaşlarıyla temizlemek isterce, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Vefik, kızların şaşkın bakışlarına aldırmadan, üçünü birden bağrına basarak uzun uzun kokladı.

Birbirini yeniden bulmanın anlatılmaz gücü, etkisini gösterdi.

Az sonra, aynı anda başlarını doğrultarak sevgiyle bakiştılar.
Gözleri pırıl pırıl. Yürekleri tertemiz. Yüzleri gül bahçesiydi.

Halayıkların koşturduğu kahvesini yudumlarken, şemseda Ka-
dın usullacık içeri girerek, önüne dikildi.

şaşkın bakışlarıyla karşılaşır karşılaşmaz;

- Konuklarınız varmış efendimiz, - dedi. - Tahir Ağa kapıdan
haber bekler. Kabul buyrulacak mı?

Başını sallamaktan başka ne yapabilirdi?

Kalfa kadın, ağzını açmasına kalmadan yitmişti.

Kahvesinden bir yudum aldı. Annesini kokladı. Kardeşlerini
okşadı. Ağır ağır, selâmlığa yürüdü.

Aralığa girdiği an, çakılıp kaldı.

Henry Eliot, yanında bir subayla selâmlık girişinde dikiliyordu.

- İşte böyle, - dedi kucaklaşırken; - Biz adamı kapısından girer-
ken yakalarız. Biraz erken davransam, garda karşılayacakmışım!..

Henry, yanında birinin olduğuunu unutuvermişti.

Aklına gelince kaskatı oldu. Utançla gerilerken;

- Yüzbaşı Morgan!.. Bağışlayın. Tanıştırmayı unuttum!..

Vefik hemen çalışma odasının kapısını açtı.

Belli etmemeye çalışarak havasını kokladı.

Yana çekilip içeri aldı. Yer gösterdi.

- Sen İstanbul'da mıydın?

- Dün akşam üzeri geldim.

- Bu kadar olur. Ben bugün geldim.

- Biliyorum. Kapıda söylediler. Kalbime doğmuş. Geçerken bir
not bırakayım istedim. Sağolsun Yüzbaşı, ben iletirim, dedi. Ama,
en azından konağı görmüş olurum, diye düşündüm.

“İnceliğinden, elimle bırakmanın seni nasıl sevindireceğini bili-
yordum, demiyor. Yüzbaşıyı mı, beni mi kollamakta belirsiz.”

- Geçerken mi? O ne demek?

- *Yolcu yolunda gerek, demez misiniz?*

- Demeye deriz de, bildiğimiz kuryeler bile birkaç gün kalırlar.

- Yazık ki, benim çok acelem var. Hemen Londra'da olmalıyım.

O yüzden *paldır küldür* geldim. Manastır serüveninin geçici olduğunu. Her an İstanbul'a dönebileceğini Tonet'ten öğrendim. Hiç umudum yoktu. Bir gün buradan geçtim de uğramadım, demek istemedim.

- Nasıl sevindim!.. Ne iyi ettin!.. Daha ne kadar burdasın?

- Yarın tren kalkıncaya kadar.

- Ne? Olamaz!..

- Yazık ki oluyor. Yeri Londra ayırtmış.

- Descenize, ömrümüz emr-i vâkilerle geçecek.

- Elden ne gelir.

- Şu!.. Öyleyse bu akşam burdasın!..

Yüzbaşı, Henry'nin bakınıp kaldığını görünce doğruldu;

- Ben izninizi rica edeyim.

- Niçin? Rica etsem, yemekte onur vermez miydiniz?

- Teşekkür ederim. Bir not bırakımı diye çıktık. İki içten dostun

şölenine konduk. Bu kadarı fazla bile. Bay Eliot'un pek bir şeyi yok.

Ama, benim hazırlık görmem gerekiyor, - derken uşak, elinde kahve

tepsisiyle usullacak girince; - Bakın buna hayır diyemem. Epeydir

ben de tiryakisi olup çıktım, - sözleriyle yeniden oturdu.

Uşak hemen tepsiyi önüne tuttu.

Henry, açıklama zorunluluğunu dumuştı.

- Yüzbaşı, birkaç yıldır burdaydı. Dil ve geleneklerinizi çok iyi öğrenmiş. Şimdi, ateşe olarak Selânik konsolosluğuna atandı. Oraya kadar birlikte gideceğiz. O yüzden eşyalarını toplaması gerekiyor.

- Yemekten sonra toplayamazlar mı?

- Başında bulunmam gereken şeyler olmasa, - dedi yüzbaşı. - Fırsat sayardım. Yazık ki, hemen gitmezsem, pişman olabilirim.

Kahvesini bitirmişti.

Üçü birden kalktılar.

Henry'yi oturatarak kapıya kadar geçirdi.

- Bana hiç ummadığım anda, en yakın dostumu getirdiniz, - dedi uğurlarken. - Her zaman borçlu kalacağımı unutmayınız.

- Teşekkür ederim. Doğrusu benim için de, sürpriz oldu, - derken arabayı işaret etti. - Ben bir payton bulurum. Araba kalsın.

- Hayır hayır!.. Gerekirse, ben kendim getiririm.
Yüzbaşı yanıtı biliyormuşçasına arabaya atlayıverdi.
El sallayarak uğurladıktan sonra, hızla yukarı çıktı.

Yeniden ve daha içten sarıldılar birbirlerine;
- Bu ivecenliğin nedenlerini anlatacak mısın?
- Nasılsa öğreneceğin şeyleri niye gizliyeyim?
- Hayırdır!.. Bizimle çok mu ilişkili?
- Sanırım herkesle, hem de çok yakından ilişkili.

Uşak kahve fincanlarını çoktan toplamış. Meyve tepsisini tam ortalarındaki mercan kakmalı sehpaaya yerleştirmişti.

- Kuzum nedir bu herkesle ilişkili olan?
- Bana Paris Fuarı'nı anlattığın mektubu anımsıyor musun?
- Ben sana Manastır'dan da mektup yazdım. Neden o?
- Onları henüz almadım.
- Almadın mı? Yoksa sen de benim gibi yollara mı düştün?
- Evet!.. O mektuptan hemen sonra, bana da yol göründü?
- Allah Allah!.. Mektubumla ilgisi ne?
- Çok!.. Anımsıyor musun orda yazdıklarını?
- Yoksa!.. - Diye irkildi. Gözleri parlayarak; - Yoksa, Daim-
ler'in ağzımın suyunu akıtan çelik otomobilini aldın da dünya turu-
na mı çıktın?

- Biz, Entelijans Servis'in yoksul memurlarına o tür saltanat he-
vesleri yasak, bilmez misin? Nerde bizde o talih? Katır sırtıyla, deve
hamudu nemize yetmez? Ben ordaki bir saptamandan söz ediyorum.
Hani, sergilenen otomobilleri uzun uzun anlattıktan sonra, galiba
buharın çağı geçiyor Henry, diyordun. Anımsadın mı? Galiba, gali-
ban fazlaymış Vefik Efendi birader! Meğer o icatlar fuar ziyaretçile-
rinin gönüllerini fetheden bir oyuncak değilmiş. Tam anlamıyla,
dünyanın altını üstüne getirecek bir araçmış da, yıllardır kimsenin
haberi yokmuş.

- Peki şimdi ben bir mektup yazdım diye mi haberi oldu?
- Bizim düşüncelerimiz o kadar önemli olsa, dünya bu kurtların
eline mi kalırdı? O senin sanın, bir zamanlar önemliymiş. Şimdi,

önemli olan söylenen değil. Söyleyen. Biz kırk doğru lâf etssek, dönüp bakan yok. Amirallik lordlarından biri ağzını açsa herkes İncil diye iman cylemekte.

- Otomobili Amirallik lordu alıyor da denemesini mi yapıyor-sun? Bu da kötü bir şey değil ki!.. Dünyayı gezmiş, görmüş olursun.

- Sen halâ anlamazlıktan gel. Londra'da uzun uzun arayıp da bir türlü bulamadığımız, Alman mucizesinin gerekçesi şamar oldu o araçlarla, suratımızda patladı. Biz, olaylara hep siyasal boyuttan bakmışız. Büyük Frederik'in Mason dehasından, Bismark'ın savaş gücüne kadar her şeyi sıralıyorduk. Meğer, uzlaşmazlık ve kargaşa-nın temelinde, yepyeni bir teknoloji yatıyormuş. Arşimed'in aradığı kaldırıp, demek daha doğru. Şu bir yıl içinde meydana gelen geliş-meler, sanayinin başdöndürücü ivmesini çok iyi bildiğini sananların bile başını döndürdü, dersem inan. Rudolf Diesel'in içten *yanmalı motoruyla*, Gottlieb Daimler'in içten *patlamalı* motorunun, herkesi yollara düşürmesi için, Alman Çelik Kralı Alfred von Krupp'la, Ma-jestelerinin Amirallik Dairesi'nin ilgisini çekmesi yetti. Biri, hemen mucitlere *Deutz* fabrikalarını vererek seri halde üretmeye başladı. Diğeri bu motorların gemilerde kullanılıp kullanılmayacağını araş-tırmaya girdi. Bunlara, Fransız Peugeot kardeşlerle, Penhard-Leva-sor ortaklığı ve İtalyan Agnelli'nin Fiat bineklerinde aynı motorları kullanma kararını da ekle... Senin fuarda gördüğün sekiz-on otomo-bilin sayısı, şimdiden üçyüzü aştı. Ben yola çıkarken, Daimler'in motorunu İngiltere'ye sokmaya uğraşan Sims'in yüze yakın sipariş aldığı söyleniyordu. Böyle giderse, birkaç yıl içinde, tren histerisi-nin yerini, otomobil sevdası alacak. Üstelik, onda cievletlerin hevesi önemliydi, bunda doğrudan insanların iştahı söz konusu. Herkes haklı. Buhar kazanları hem gördüğü iş kadar, yakıt harcıyor... Hem ulanabilmesi için demire gereksiniyor. Demiryollarının çevresinde orman... Limanların yakınında kömür kalmadı. Yollar sarplaşıp uza-dıkça, lokomotiflerin su ve yakacak depolarını korumaya ordular yetmiyor. Oysa bu yeni aracın, motoru, yakıt deposu ve oturağı, iki metre karelik bir alana sığıyor. Bütününe iki ton demir yetmekte.

Sürdüğün yol, patika, taş ya da parke olsun, aldırıyor. Hızı, şimdiden buharlıların iki katı. Ve bir teneke damıtılmış petrolle, ülkeden ülkeye gidiveriyor. Bu icadın tıpkı, Stevenson'un buharı gibi, vapur ve trenlerde de kullanılmaya başlamasını düşünebiliyor musun?

- Sanayi tesislerinin eskiliğiyle ağırlığından yakınıyordunuz. Alın size, her bakımdan yepyeni bir teknoloji. Hızlı, masrafsız ve çok kârlı. Atın eskiyi, alın yeniyi. Biz daha sizin beğenmediğinize ulaşamadık. Hazır yiyciliğimiz başladığı gibi sürmekte. Buhar çağına giremeyenlerin motoru kullanmayı bırak, seyreylemeye bile hakkı olmamalı.

- Birşeyi yapamamak, herşeyi yapamamak değildir ki!.. Bizi örnek alın. Buhar uygarlığını biz kurduk. Ama, bu yeni teknolojinin karşısında tam anlamıyla apışıp kaldığımız da ortada.

- Niyeymiş? İngiliz'de, Fransızla İtalyan kadar akıl yok mu? İşte Sims, şimdiden uğraşmaya başlamış. Yakındır kendi motorunuzu yapar, kendi otomobilinizi sürersiniz. Böyle büyütmenin anlamı ne?

- Buhar makinesinin, dünyada neleri değiştirdiğini... Sade demiryollarının bile, son otuz yılda, kaç dost devleti düşman, kaç düşman devleti dost ettiğini bir düşünecek olursan, bu yeni teknolojinin ortalığı nasıl allak bulak edeceğini kolayca çıkarırsın.

- Uygarlık kolay kabul edilmiyor ki, Henry. İlk zamanlarda, çok kişinin gözü yemiyor. Ayyaşın içmeye gerekçesi çok buyrulmuş. Ormanlar, baltayla olmazsa, lokomotifin bacasından çıkan kıvılcımlarla cayır cayır yanıyor. Madenler kazma kürek tükeniyor. Ama, Aydın'da çıkan inciri Londra'da... İzmir'de sararan üzümü Paris'te yiyen uygarlığın nimetinden yararlanıyor. Buharlı tren ve gemiler olmasa, Nil kıyılarıyla, Çukurova, Gediz ve Menderes'te ekilen pamukçu, Lyon ve Manchester'e bu kadar kolay aktarabilir.. Oralarda doğunanı böylesine ucuza, her yerde giyebilir.. Yapılan makineleri kullanabilir miydi? Demiryolları olmasa, limanlarla üretim merkezleri birbirine nasıl bağlanır? Yaşanmadıkça, bu soruların yanıtı havada.) yüzden, insanların çok büyük bir bölümü, uygarlığı salt bir heves anıyor. Nimetinden uzaksan, külfetine niye katlanacaksın ki? Üste-

lik buyurduğun gibi, dostu düşman, düşmanı dost edecek kadar etkin.. Yapılırken, iyi niyetli hata, kusur ve savsama... Kötü niyetli hırsızlık, yolsuzluk ve haksızlık yaptıracak kadar da, yetkinse!.. Pilavı göller kadar su... Hararı dağlar kadar lâf kaldırır. Ne kimsenin günahına girerim. Ne bir suç üstlenirim. Biz daha, Haydarpaşa Bağdat hattını bitirememenin acı, utanç ve suçuyla kıvranıyorsak, hep bu bilmemcezliktendir, derim. Keşke babamlar, azbiraz daha cesur olsalardı. Hirsch ya da Kaula'ya... Hugno veya Pinard'a... Rotschild yahut Hanson'a daha fazla ayrıcalık verselerdi de, hem bu hatlar bitmiş... Hem her yere demiryolu döşenmiş olsaydı. Keşke, aldıkları milyonlarca franklık borcu, har vurup harman savuracaklarına, buharlı makinelere yatırsalardı da, kendi cevherimizi kendimiz işlesek... Kendi tezgâhımızı kendimiz yapsak... Kendi bezimizi kendimiz dokusaydık. Vurgun, soygun, sömürü ve yolsuzluk, bir şey yapmadan da olmuyor mu? Kediye ciğer, hırsıza hazine emanet ettinse, yiyip çalmaması doğasına aykırı. Kabul!.. Bizim seçim hakkımız yok ki!.. Efendimizin gözüne girip de bir post kapan, her zaman ayrıcalığı ayrıcalıklı gördüğüne tanımış. Bu görmenin, kime ne kazandırdığı, bilinir mi? Alanla verenin arasına giren, bu pisliğe ister istemez bulaşır. Bunlar, geçmişte çok söylenmiş sözler. Bizde... Sizde... Her yerde ve her zaman. Şimdi bile. Ne haksızlıkla yolsuzluk duruyor. Ne suçlayanla suçlanan azalıyor. Bir şeyi yapmak isteyenlerle, yaptırmamaya uğraşanlar arasındaki bu korkunç çekişme diner mi bilemem. Bildiğim, yaptığı yolsuzluğu yanına kâr sayanlarla, aldığı rüşveti har vurup harman savuranların tamamı geçti gitti. Oysa, demiryolları gün geçtikçe her bir yöne doğru daha çok uzanıp vızır vızır yük ve insan taşımakta. Tramvaylara, hırsız hayını, yolsuzu ermişi, varsılı yoksulu herkes, hepimiz biniyoruz. Pek çok evde, su ve gaz musluklardan akıyor. Limanlar her geçen gün, daha çok gemi doldurup boşaltmakta. Yatırım ve üretim yapanlar her zamankinden daha zengin. Şimdi bu senin motor, her bir şeyi daha hızlandırıyor-sa, buharıncından yararlı olacaktır. Dünyayı altüst etmek de neyin nesi imiş?

- Yakıtı Vefik *Efendi birader!*.. Yakıtı!..

- Ne var bunda? Kendin söylüyorsun! Bir teneke petrolle bir ülke aşırırmış. Koy tenekeni yanına aş ülkeleri. Daha ne istiyorsun?

- Tenekenin içini dolduracak petrolü.

- Dünyanın her yerinde Standard Oil yazılı tenekelerle, Exxon damgalı bidonlarda satılan Rockafeller petrolü İngiltere’de bulunmuyor mu? Kaf dağlarıyla, Mezopotamya çöllerinde işin neymiş?

- Öyle *taşıma suyla değirmen döndürülecekse*, Amerika’ya kadar uzanmak gereksiz. Bizim Marcus Samuel, Borneo depolarından yüklediği bidonları Londra antrepolarına yığmaya başladı bile. Hollandalı Hendrik Deterdink, Sumatra kıyularına çoktan el koymuş. Avrupa’daki hevesi görünce Marcus’la ortak oldular. Amaçları, Tuna ve Hazar’da, Krupp’la boğuşmak. Senin Pinard, boş dursun yazılı mı? Comtoir d’Escomte de Paris gibi bir bankayı arkasına alınca, Tuna’nın sizin tarafınızda kalan yanını parselleyiveriyor. Ama, bununla da yetinmiyor. Hirsch’le, Kaula’nın ardından Bakü Batum demiryolu paylarını öne sürerek, kuyu izni istiyor. Bizim William Knox D’Arcy, bakıyor ki, Romanya’da Krupp, Pinard ve Mersil’in köpek balıklarıyla boğuşamıyacak. Canını Bakü’ye atıyor. Ne var ki, aynı Fransız ve Alman kurtları, Rusların Bakü’yü işgali sırasında önce kapatıp sonra devletleştirdikleri... Ama, işletmesini bilmedikleri için kanayan bir yara gibi akıp duran yatakların çoğunu paylaşmışlar. Otomobile erken binen, petrol yatağına da önceden erişiyor. D’Arcy, müthiş bir girişimci. Öğrendiğim kadıyla, tam Refik Paşa’nın aşık atabileceği bir adam. Hiç duraksamıyor. Onlar, Ruslarla iş pişirirken, bu sizin Türk köylülüleriyle anlaşıyor. Tarlalarındaki petrolün işletme hakkını tek tek satın alıyor. Ve daha, Almanlarla Fransızlar elde edilenin hesabındayken... O, Hazar’ı geçiyor. Ahmet Kaçar Han’a ulaşıyor. Ve neler kazanacağını kanıtlamak gerekçesiyle sunduğu bir Daimler otomobili karşılığında, tüm İran’da petrol arama ayrıcalığını kapıveriyor.

- Desene tam bir casuslar savaşının içinden çıkıp geliyorsun. Eh, Henry Efendi biradere de Birmingham klüplerinde lafazanlık

yakışmazdı her halde!.. İyi de, Alman'ı, İngiliz'i, Fransız'ı, kendi toprakları ellerinin altında durmakta iken, Kaf Dağı'nda Tepegöz ini, Fırat kıstağında Musa sandığı aramak ne oluyor? Yoksa bu da pamuk gibi bir şey mi?

- Yavaş yavaş *ayakların suya erdi* değil mi? Zaten bütün sorun da orda. Drake'le Deterding'in kuyuları, Rockofeller'le Samuel'in arıtma tesisleri, otomobil sevdasını karşılamıyor. Siparişlerin şimdiden üçbin otomobili geçtiği... Üç Daimler fabrikasının bir yandan büyümeye uğraşırken, bir yandan üç vardiya çalışmaya başladığı söyleniyor. İşin ustası Almanlar. Krupp, çok büyük bir sanayici olduğu ölçüde, deneyimli bir madenci. Motorun ilk denemeleriyle birlikte, emrindeki mühendis ve bilim adamlarının tamamını *araziye salmış*. Kısa sürede Almanya'yı delik deşik ettirmiş. Tuna kıyılarına herkesten önce el koymasının nedeni bu. Ne yazık!.. Fransızlarla bizim topraklarımız da, pamuk konusunda olduğu gibi, çok cimri. İki yıldır, her yer karış karış arandı. Damlası yok!

- Yoksa, Anadolu Bağdat demiryolu sevdasının nedeni bu mu? Kâmil Paşa, sade çevre madenleri işletme ayrıcalığı karşısında neredeyse bütün hattı kilometre garantisiz yapacaklar, diyordu!..

- Ha şunu bileydin Vefik Efendi birader. Bu sevda hepimize daha ne türküler yaktıracak, birkaç yıl içinde görürsün. Sizin Eflâk ve Boğdan, Romanya olalı, böyle *itiharı* da parayı da görmemiştir. Bükreş, hatta sade Moldavya bir anda dünyanın merkezi oldu. İnanmazsın küçücük köy ve kasabalar definecilerin akınına uğramış. Her yer insan kaynıyor. Baron Alfred von Krupp kokuyu alır da, Kayzer Wilhelm durur mu? Prens Bismark'ın ünlü *Weltpolitik*'i, Alman devletlerini Prusya'nın şemsiyesinde toplamış. Ve zaten, ortaya bir dünya devleti çıkarmış. Şimdi Kayzer Wilhelm'le elele vererek, *weltwirtschaft* diye tutturlarsa, bu dünya devletine bir de, ekonomik alan çizmiş olurlar. Fena mı?

- O zaman, bizimkiler bayram ederler artık. Abdülhamit Hana çok geniş bir manevra alanı doğmakta desene!..

- Ha şu!.. Osmanlı'nın eski numarası!.. Cığcı ipe asıp, bütün

kedileri miyavlatma yöntemi, değil mi? Yalnız bu kez kedi çok. Bilmem Abdülhamit Han, yüzünü gözünü çizdirmeden kurtulabilir mi bu işten?

- Şimdiye kadar kurtulduğuna bakılırsa!..

- Verip kurtulmak da, bir sanattır buyurmaktaysan.

- Kedinin çok olduğunu kendin söyledin.

- *Nerde çokluk, orda bokluk*, diyeceksin değil mi? Haklısın.

Ama, bu kediler, aç ve uyuz sokak kedileri değil, Vefik Efendi bira-der!.. Hepsi hem çok besili, hem de gözünün açlığından çok yırtıcı. Almanlar, ilk olmanın üstünlüğünde. Tameşvar ve Moldavya'ya yerleşmişler. Ama, petrolü çıkarmasını bilseler de, işlemedini bilmiyorlar. Ya Rockefeller'c muhtaçlar. Ya Samuel'le Deterting'c!.. Samuel'le Deterting ortaklık anlaşmasını yaptılar bile. Rockefeller'in önünü başka türlü kesmeleri olanaksız. Fransızların üstünlüğü ise, para... Gerek Rumeli Şimendiferleri, gerek Bakü Batum hattı, bütün yapım giderlerini Paris bankerlerinden karşılamış. Yani, Tuna ve Hazar'da, onlarsız adım atmak, elde edileni suya atmakla bir. Bu yüzden, bizimkiler Fransızları yanlarına çekmenin bütün koşullarına razı. Başarırlarsa, kedilerin sayısı üçe düşüverir.

- Almanlar bir, İngiliz, Hollanda, Fransız ortaklığı ve Amerikalılar öyle mi? Bakıyorum Ruslar'ı hiç hesaba katmıyorsun.

- Onlar satıcı kardeşim. Tıpkı sizin gibi!.. Zerdüşt'ün kutsal ateşi, kaç bin yıldır gözünüzün önünde yanıp durmakta. Sumer'den beri *ziftin pekini* yiyerek ilâç... Babilden beri, kandile koyarak ışıktır. Asurdan beri, temrenine emdirerek yanar ok... Bizans'tan beri de, ünlü *Bizans Ateşi* dışında kullandınız mı? Ne geçer!.. Bir tek Zerdüşt sezmiş önemini. Sanki bu günleri görmüş mübarek adam. Tanrı'nın kutsal soluğu olarak gerçek yerine oturtup insanlığı yüceltme-ye çalışmış. Zamanımızın cinleri ise Şeytanın kazanç ruletine döndürerek, daha da alçaltacağı benzer. Böyle büyük bir oyunda satıcının fiat pazarlığı, kumarhane kapısında bozuk parayla izin bekleyen yoksulun işportacılığına benzer. Varsıl için fiat nedir?

- Bir yıl, uygarlığı böylesine değiştirebilir mi?

- Uygarlığı değiştiren yıl değil ki!.. Teknoloji!.. Biz Karadeniz ve Marmara kömürleri için sizinle... Finlandiya ormanları için Ruslarla kıran kırana pazarlıktaydık. Buhar kazanlarımızın sürekli işlemesi buna bağlı. Elbette ülke kaynaklarımızı kötüsüne saklayabiliyoruz değil!.. Oysa şimdi, yeni bir icat çıktı. Yepyeni bir teknoloji ve yakıt gündeme girdi. Lambamızın fitilini yükseltip alçaltmaktan öteye ne olduğunu, neye yaradığını bilmediğimiz bu güç kaynağı, metreküplerce odunun, tonlarca kömürün sağladığı enerjiyi, bir tenekeyle üretiveriyor. Ne var ki, bunu en fazla kullanabilecek ülkelerden bir tek Amerika dışında hiç birinde, bir damla bile bulunmuyor. Bu yüzden, Daimler en çok otomobil siparişini oradan almış.

- Amerika'da çokmuş da, buralarda neden cirit atıyormuş?

- Şu katı Osmanlı, sanayii bir türlü kavrayamayacak canım!.. Rekabeti hiç bir zaman içine sindiremeyecek. Uygarlığımızın temel kuralının bir yarısı kâr etmekse, diğeri zararı önlemektir *a benim akıllı* biraderim!..

- Rekabetin tüm kara bulutları, bu yüzden üstümüzde toplanmakta öyle mi? Şu özendiğimiz uygarlığın ettiği işe bakın!.. Hiç bir dahlimiz yokken bütün cinler tepemize binmekte.

- E, *her nimetin bir k l feti vardır*, demez misiniz'? Anlaşılıyordur ki, Kaf Dağı'yla Nil Vadisi'nin arası boşuna *vaadedilmiş kutsal toprak*, sayılmamış!.. Her yeni buluş, Cennet'in orda olduğunu biraz daha kesin kanıtlara bağlıyor!.. Bu durumda, dört kitabın anlata anlata bitiremediği bağlarla bahçeler, Babil harikaları olsa gerek!.. İrmakları da her halde, Aras Fırat, Dicle Murat!.. Tanrı, dini bütün Hristiyan kullarından neyi esirgediyse, oralara saklamış!.. Ve Cennet düşüne dalan eski yoksul, Haçlı Seferleri düzenleyerek oralara koşmuş. Sanayi devrimini gerçekleştiren  ağdaş varıl, icadını  alan Amerika'dan şamarı yer yemez, yaşam kaynağını orada bulmuş. şimdi motor  ağı açılıyor Vefik Efendi birader!.. Tanrı'nın cilvesi, o aletin de can damarı ordan geçiyor. Bizde damlası yok meretin. Sizde toprağı deşmek bile gereksiz. Kendi kendine fişkırıyor. Ve siz neye yaradığını bile bilmiyorsunuz!..

- Hani Amerika, Borneo ve Sumatra'da boldu?

- Bol!.. Ama, oraları aşılmaz deryalarla korunmuş. Gidip almayla *demir âsa*, *demir çarık* yetmiyor!.. Okyanuslar aşacaksın. Sefer düzsen, ordu... Asker bulsan gemi... Gemi donatsan petrol gerek. İster istemez kolayına kaçacaksın. Üstelik Amerikan köteğinin yarası taze. Ama, sizin sopayı dik tutan ne Selçuklu kalmış günümüze... Ne de o eski Osmanlı!..

- Dur hele Henry Eliot Efendi birader!.. Altı üstü nedir bir anlayalım. Şu senin deminden beri söylediklerinin anlamı ne? Hazar'la Mezopotamya'da petrol var diye, iş yeni bir Haçlı Seferi'ne mi dayanmakta? Dilinin altında çevirip durduğun bakla bu mu yoksa? Şunu açık söyle de bilelim!..

- Endüstrinin doyurulması çok zor bir canavar olduğunu söyleyen sendin Vefik Efendi birader!.. O, orda açıklıktan kıvranırken, sen burda hem can damarının üstüne çöreklenip hem mışıl mışıl uyuyabilir misin?

- Allah dostlarımızdan razı olsun!.. Fırsat mı vermekteler? Tam dalacağımız sırada dürtükleyivermekteler ya!..

- E, dost kara günde belli olmaz mı?

- Dolanan bulutlar o kadar kara mı?

- Henüz kara bulut falan yok!.. Üç beş bin otomobilin tükettiği petrolü, buharlı gemiler de taşıyor. Şimdilik sorun otomobili edinmekte. Parayı verdi, sıraya girdi kaptı mı, lambasındakini boşaltsa, caka satabiliyor. Ama, beş on yıl içinde, üç beş yüzbin otomobil... Üç beşyüz gemi... Üç beş hattın treni petrolle işlemeye başlarsa, sen o zaman seyreyle gümbürtüyü. Canavar öyle acımasız ki, define Cehennem'in dibinde olsa bulup çıkaracak insanoğlu.

- Descene zamanımız çok!..

- Endüstri çağında zaman para Vefik efendi biraderim!.. Boğazi işan borcunuzdan biliniyor ki, o da sizde yok!..

- Biz parayı neyliyelim Henry Eliot Efendi birader? Allahıma şükür, hiç bir gücün yıkamadığı iman sahibiyiz!.. Bu senin canavarın bir nice acımasız olsa, o sayede bize sökmez. Üstelik öyle pek

ahım şahım bir şey olmadığı, tek sopada Amerikadan clayak çekivermesinden belli. kendi sözün, hem de onbir *sefer* sopa çekene!.. Kısmetse onikinci, onüçüncü, onbeşinciye çekivermek elimizi aşındıracak değil!..

- O senin dediğin onbir *sefer*, hep dayak yiyenlerin serüveniydi, aziz kardeşim. Bu *sefer* son dayağı atan da def'ine arayıcıları arasında.

- Amerika sizi amma korkutmuş yahu!.. Neyleyelim? Allah zulmünü artırsın. Bizde geleni hoş tutmak gelenektir. Yalnız bilinir ki, konuk umduğunu değil, bulduğunu yer. Şu pamuk işindeki gibi, alan memnun, satan memnun olursa, başımızın üstünde yeriniz var. Olmazsa suç bizim değil. Tarihe bir yenisi daha yazılır Haçlı Seferlerinin. Hem de sonucu eskilerin aynısı olmak üzere.

- Doğrusu size hayranım!.. Parmağınızı kıpırdatacak haliniz yok! Dünyaya meydan okuyorsunuz.

- Ustamız aynı Henry Eliot Efendi birader!.. Siz siz olun, işi oraya vardırmayın. Yitirecek şeyi olmayanın canıyla kim başdebilmiş?

- Galiba Çar'ın Petersburg'da Seymour'a, Londra'da Majeste Kraliçe'ye dedikleri doğru; *Abdülhamit zorbası, gücünü pekiştirirken, Osmanlı'nın başını ezdi. Ne var ki bu barbarlar solucan gibidirler. Kısa zamanda yeni yeni başlar verip ejderha kesilir. Hazır kendi eliyle kendini hırpalamış bir Hasta Adam iken, işini bitirmenin tam kıvamı imiş!.. Zavallı, sözünü dinletememiş ki!..*

- Kıvamını kaç kez buldu Çar Nikola, neden bitirmemiş?

- Biz izin vermediğimizden!..

- Aman ne güzel!.. Bu İngiliz, ne merhametli bir dervişmiş de, haberimiz yokmuş. Allah ne muradı varsa versin... Tuttuğu altın ya da pamuk çılmuyorsa, petrol olsun. Osmanlı başındaki zorbadan yılğın ya!.. Bir iki bana değse de, zalimi bütünüyle yere serer diye alkış çeker sopayla gelene. Amerika, İngiltere, Fransa, Rus'un da desteğiyle bir temiz sopa çeker öyle mi? Hiç o ortaklık, bizimkinden kârlı olsa, eli mi tutulurdu şimdiye? Kârlı oluverirse, tutulur mu?

- Eh, elbet o da var!..

- Varsa, biz yine burdayız!.. Vaadedilmiş topraklar yine bizim!..

Ve başka ortaklarla, başka kârlar peşinde olanlar, cinde sonunda yine bize geleceklerdir. O zaman sopa mı yer, kârı mı paylaşır, kendi bilir.

- Yani kâr, herkesin gereksinimine göre ayarlanıp dengeli bir pay düzeni oluşturulursa, kıyamet kopmaz mı?

- Neden kopsun? Kanıt ortada. Nil, Amik, Menderes, Gediz vadileriyle Çukurova'da kırk yıldır, gül gibi geçinip gidiyoruz. Dirlik ve düzenden herkes kârlı, herkes hoşnut!.. Tarlalar ekiliyor... Fabrikalar işliyor... Alış-veriş kesintisiz sürmekte. Şimdi açgözlülük edip de, hepsi benim demenin anlamı ne? Hepsini isteyen, hepsini yitirmeye koşulur. Yazık değil mi?

- Ya gözünü, doğruyu göremeyecek biçimde hırs bürüyen varsa?

- Anlaşılan, sanıldığından daha çok!..

- Nerden belli?

- Baksana, İngiliz *Devlet-i fahimesi* bile, bir adım öne geçmek için, en gözde memurlarını koşturmakta. Adamlar, nerdeyse dostlarından selâmı esirgeyecekler.

- Mezopotamya'dan İstanbul'a kolay gelinmiyor ki!..

- Sen bunca zaman o ören yerlerinde mi ziftlendin?

- N'aparsın? Emir büyük yerden!..

- Bari izine rastlayabildin mi?

- Fırat ve Dicle kıyılarına varıp da, rastlamamak için kör olmalı.

- Aylardır oralarda mı sürtüyordun?

- O kadarla kalsa, iyi!..

- Öyle ya, Kaf Dağları da var!..

- Var!.. Hem de, tam anlamıyla yağmaya açık. Bizim Morgan'ın çocukluğu Bakü'de geçmiş. O zaman onbeşbin kişilik bir kasabaydı, diyor. Krupp Kaulla ortaklığı, Bakü Batum hattını açar açmaz, Moldavya'dan beter olmuş. Benim gezdiğim Bakü, yüzelli bin kişiden fazla bir kentti.

- Sen şimdi, Alman *ostpolitik*'inin temelinde bu yeni teknik... Ve onu işletebilen güç kaynağı petrolün yattığını mı söylüyorsun?

- Sadece ben söylesem, fazla bir önemi yok. Bizimkiler Di-esel'le, içten yanmalı motorlarının gemilere uygulanabilirliği konu-

sunda haldır haldır yazışmaya başladılar bile... Kassel'deki gösterisi, Amirallik lordunu çok etkilemiş. Bir yandan Almanlarla yazışıyor... Bir yandan da, bizim mühendisleri sıkıştırıyorlar.

- Desenc Almanlar, Romanya'dan sonra, Bakü ve Mezopotamya petrollerini de ele geçirirlerse, bir tek Amerikalılarla rekabet edecekler. İster misin, Rockafeller'in bedava lamba dağıtması gibi, bunlar da bedava otomobil dağıtsınlar? Amma olur ha!..

- Tabii, İngiltere, Fransa ve Amerika işi oraya vardırırlarsa!..

- Sizden önce davranıyorsa, ne yapabilirsiniz?

- Orasını düşünmek bile istemiyorum Vefik!..

Uşak bir gölge gibi içeri daldı.

Alabildiğine kısık bir sesle;

- Yemek hazır Efendim!..

İnsan pek tuhaf!..
Kolay ise kötü imiş.
Yazık!.. Geç anladık.
Bizde olmaz diyorduk.
Hiç bir şeyimize uymaz.
Meğer nasıl da yanılmışız.
Hem de, pek âlâ oluyormuş.
Kişi bir yol sapmaya görsün.
Her aykırını yaşamaya koşulu.
Her bir şeyi inkâra hevesleniyor.
Yeniden toparlayabilirsen toparla!..
Yasa töre, gelenek görenek bir yana.
Akıl dahi har vurup harman savruluyor.
Gayrı kimsede ne namus kalıyor, ne erdem.
Vara yoğa günü gün eylemenin, telâşi hakim.
Oysa biz, her bir şeye ne de güzel başlamıştık?
Tanzimat'ın iç işlerini çözünce, dışarıya açılmıştık.
Reşit Paşa'nın, Nazırlıkla birleşen elçiliği işe yaradı.
Diyar-ı küfr, niyetimizin halisliğine iman eyledi.
Her yıl ekilen toprağın dönümü daha da arttı.
Her yıl alınan ürünün çeşidi daha fazlalaştı.

Mülk-ü Şâhâncde devreden para çoğaldı.
Gümrük vergisini dört kat düşürmüştük.
Devletin gelirleri yedi kat birden arttı.
Bir ilden ötekineulaşmak pek zor idi.
Eski kervan yolları ardarda onarıldı.
Gerektikçe eskilere yenileri eklendi.
Üretim merkezleri birden şenlendi.
Ticarethaneler fabrikalar kuruldu.
Depolar yapıldı, mağazalar açıldı.
İşyerlerinde *amelelik* moda oldu.
Meğer bu küffar icadı pek iyiymiş.
Kısa zamanda, epeyce işimize yaradı.
Devletin zenginliği ahalisine değermiş.
Lâkin, ahalinin zenginliği devlete yarıyor.
Ele gelen fırsatı, kıskançlıkla değerlendirdik.
İlkin ayırimcılık güden ceza yasasını değiştirdik.
Kula yasa önünde, gerçek ve tam eşitlik sağladık.
Yobazın cini çarpıldı. Camiler fesat yuvasına döndü.
Reşit Paşa'nın Nazırlıktan azliyle, homurtular yatışiverdi.
Husrev Paşalıların, sesleri solukları bir zaman kesilmiş oldu.
Bizden post hırsı bekliyorlardı. Değişimin hızına tutuklandılar.
Her yerde, işlerin savsandığı, değişimin geciktiği konuşuluyor.
Bu da elbette, yüce Efendimizle bizim işimize yarıyordu. Kar-
ma Ticaret Mahkemelerini bu arada kuruverdik. Sızıltı dırıltı olma-
dı. Parayı görenin yüzü öyle yumuşuyor ki!..

Köylü, yüzyıllardır yüce Allahla Efendimizin güvencesinde ol-
manın talihiyle donanmıştı. Toprağın verdiğiyle yetinmeye alışkın.
İşine koşum pulluk, aşına tuzla tuzluk ve dahi sadık kulluk, yılı çı-
karmaya yetiyordu.

İhtiyacından artık pamuk ekince hepimizin başı döndü.

Ekim, dikim ve bakım için gelen ecnebi ustalar kasabaları mc-
kân tuttular. Çarşıların yüzü güldü. Pazardan pazara açılan dükkân-
lar, her gün açılmaya başladı. Alış-veriş çoğaldı.

Sade merkezlerde bulunabilen pek çok şey kasabalara ulaştı.
Pek çoğuna köylü de alıştı.

Ademin kesesinde altın varsa, herşey ucuz.

Alıcı bulununca, satacının köküne kıran girmezmiş.

Ecnebiyle ilişkinin artıp aksu-âtanın çoğalması, taşraya çıkan oğullarımızın işlerini kolaylaştırdı. İnsanın talihi oldu mu, rahmeti kendinden önce yağmakta. Bu gelişmelerin ilk uçları, onların varışına rastladı ya!.. Elde sihirli değnekle geldiklerine herkes tanık!..

Şer umulan yönetimden hayır doğması mucize sayılır.

Bunca yüz yıl zulme uğramış ahali gelişimi yaşarsa, değişime inanmaz mı? Yoksulu hoşnut etmek o kadar kolaydır ki! Sen bir adım at ona doğru, o yüz adım koşar sana.

Kırım Harbinin arafesine geldiğimizde, değişimin yeli mülk-ü şahanenin her yanında fırtınaya dönüşmek üzereydi.

Hiç kimse, hiç kuşku duymamalı.

Her gelişmenin kaynağı insanoğludur.

Bilgili, görgülü, çalışkan ergin olmak kaydile.

Bu yüzden de, devlet için, en zoru onu üretmektir.

İşte biz de bunu bildiğimizden, ilk işimiz o işe yöneldik.

Ve Allahıma bin şükür, gereği duyulurken insanımız hazırды.

İlkin değişime bütün kalbiyle iman eylemiş asker gerekiyordu.

Harbiye-i Şâhane epeydir mezun veriyordu. İlk olarak onlara el attık. Aralarından seçip Evropa'ya üst eğitim için gönderdiklerimiz bir süre sonra döndüler. Her biri hemen yetkin subay eğitimine girişti.

Komutan çoğalınca, *Asakir-i Nizamiye-i Şâhâne*, beş orduya çıkarıldı... Askerlik, tek erkek evlâdı olan dışındaki bütün müslimlere zorunlu vatan hizmeti kılındı.

Beş yıllık *muavazzaflığı*nı bitirenler, terhis olunduktan sonra yedi yıl da *redife* yazılacaklardı. Vatana ömür bedel, oniki yıl nedir?

Birinci Ordu Üsküdar... İkinci İstanbul... Üçüncü Manastır... Dördüncü Sivas... Beşinci Şam'a yerleştirildi... Allah müslümanın dölüne bereket versin. İlk anda yazılan gönüllüler, beş orduya fazla gelince, Altıncısı da kurulup Bağdat'a oturtuldu.

Bu düzenleme pek çok yarar sağladı.

Ordu komutanlıklarını sivil yönetimden ayırıp *müşirlik* haline getirdik. Her birinin başına okullarda yetişmiş, savaşlar görmüş bilgili paşalar geçirdik. Askerin ağarmış saç sakal mcrakından kurtulduğumuz için, okumuş gençleri vali etme fırsatı doğdu.

Asker kışlasına girdi. Yönetici işine daldı.

Ümmetimizin insan zenginliğini hissediyorduk da, elle tutulur bir biçimde *tasavvur* edemiyorduk.

Gençler sağolsun!..

Onların bir işe başlamadan, sayım döküm alışkanlıklarıyla, bizim asker ihtiyacımız çakıştı. Bütün illerde sayım yapıldı.

Alınan sonuçlar hislerimizde yanılmadığımızı apaçık gösterdi.

Sade, Rumelinde beşyüzbini müslim, sekizyüzbini gayrimüslim... Anadolu'da iki milyonu müslim, dört yüzbini gayrimüslim üç milyon yedi yüzbin erkek nüfusumuzun bulunduğunu söylemek da-hi, nice kalabalık bir ahaliye sahip olduğumuzu gösterir. Kadınlarla çocukları da hesaba koyduğumuzda, yüce Efendimizin seksen mil-yonu aşkın kula sahip bulundukları gerçeğin ifadesidir.

Frenklerin yirmiikibuçuk, İngiliz kâfirinin yirmi, Alaman sapkının onsekiz milyonluk ahalisine göre, Devletimizin büyüklüğü ortaya çıkar. Bir yol yekinirse, bunun üreteceği akıllara ziyan verir.

Lâkin, gelişme ve kalkınma kervanı bir kez kaçtı mı, at deveyi tutamazmış. Köhne bir devletin nüfusu ne kadar kalabalık olursa, derdi de o kadar fazla oluyor.

Zaten bu değişim yeline yelken açmamızın nedeni bu değil mi?

Devletimiz bir an önce yekinip o kalabalığı *muasır medeniyet seviyesine* getirmek zorunda. Eğer bunu beceremezse, bir nice cebberrut olsa yakındır, elde zulmetmeye ahalisi kalmaz.

Çünkü şu ahır zamanda dünya pek tuhaf oldu.

Hacmi mi küçüldü? İnsanlar mı büyüdü? Mesafeler mi kısaldı?

Akıl erdirmek güç. Lâkin, şirazesinden çıktığı belli.

Dengesi bir iyice bozuldu.

Terazisi bir türlü hizaya gelmiyor.

Kefenin biri doğrulsa, öteki eğiliyor.

Her yerde usta sarraf yok ki!.. Her işi bir mihenge vurabilsin.

Din, iman ister, bu kabil işler, akılla mantık ister.

Daha da önemlisi, mutlaka erdem ister.

Bunlar varsa, korkuya yer yok!..

Duygu, anlayış ve hoşgörü egemen olur.

Frengistana gidişimizin ilk günlerinde, yere batası seçkinleri bize kıs kıs gülüp kasıla kasıla nutuk atıyorlardı.

Onlarda her şey Meclisin elindeydi.

Kral saltanat sürer... Onlar devleti yönetirlerdi.

Dünya... O ilâhi denge... Her toplulukta bir şeyler yapabilenlerin olasılığı... Başka devlet ve ümmetler... Yeni yeni gelişmeler... Bunların kendi ülke ve insanlarını etkileyebileceği onları hiç ilgilen-dirmiyordu.

İki yüz otuzbeşbin seçkinin seçtiği seçkin madem, ülkeyi gül gibi yönetiyordu. Yeryüzündeki en iyi düzen onlarınkiydi.

Her ümmet de aklını başına toplamalı... Onlar gibi, kendi kendilerini kaldırmalıydılar.

Bunun da yöntemi onlarınkinden başka olamazdı.

Gelişip yükselme tam serbestlik isterdi. Çünkü herşeyin anası rekabetti. Serbest rekabete dayanmayan hiç bir düzenin zerre kadar yaşama ve gelişme hakkı yoktu.

Hristo pirimiz ne kadar haklıymış!..

Sanayi, Alaattinin Lâmbasından çıkan deve benziyor.

Neyi, kim, ne zaman, nerde ve nasıl üretmiştir bilemiyorsun.

Hiç bir şeyi, bütün olarak göremiyorsun. Lâkin sonunda bir bakıyorsun ki, önüne dağlar yığılmış.

Tıpkı, o devin daha su derken ırmakları sende yana çevirip aş demeden, Zekeriya sofraları kuruvermesi gibi.

Ancak, o bir nice masalsa, bu dev somut ve gerçek.

Bunun, ondan değişik bir yanı var ki, evlere şenlik.

Dağları yığması için, bir o kadar yemesi gerekiyor.

Yemedi mi kâfir leşi yere batası, yatıp kalıyor.

Bunları o zaman pek anlayamamışım demek.

Şimdi gözümle görünce, kavramaktayım.

Bilgine düşünmek, cahile yaşamak yetermiş.

Yaşayınca, benim de görüşüm keskinleşiverdi.

Biz *Tanzimat*'la, bütün Mülk-ü Şâhâneyi tam anlamıyla serbest rekabete açtık ya, olan frenklere oldu.

Meğer gert gert geyirmeleri *imtiyazlarından* kaynaklanıyormuş. Giyimde İngiliz, silâhta Alaman keferelerine yenik düştüler.

Hamd-ü senâlar olsun, gıdada onlar bize muhtaç. Topraklarımız verimli. İnsanımız *mütevekkil*. Eliyle ekmediyse parmak ucuyla tutmaz. Canı çekip ağzına haram bir lokma atsa, boğazından geçmez.

Eker biçer, derler toplar, öğütür kurutur, sağar sağmallar, yayar yoğurur yer. Eğirir бүker, kaynatır boyar, örür dokur giyer.

Kendi kendine her zaman yeter.

Bu keferenin sanayi icadı öyle mi?

Hammadde nerdeyse varıp alacak.

Pazar ayda olsa, götürüp satacak.

Yaşamasının başka bir çaresi yok.

Çaresizlik, tek insanı delirtmekte.

Koskoca ümmetleri neylemez?

Ya hep bir ağızdan ağıt yaktırır.

Veyahut topluca kıyam ettirir.

İşte Frenk keferesinin *encamı* da bu.

İngiliz kâfiri yeni tezgâhlarda daha çoğu, daha ucuza üretip... Alaman sapkını, gecikme gayretiyle birleşerek gücünü artırınca, Frenk malı bir bizimle Rusyalunun yoksul iştahına kalır.

Biz pek kerim, pek rahim bir devletizdir.

Eski halimiz olsa, yine koltuk kovaltırdık.

Ve lâkin Tanzimat-ı Hayriye, onların dediklerine uyararak, mülk-ü şâhâneyi tam rekabete açınca, devletin yapabileceği iyilik kalmadı.

Madem gücü gücü yetenedir. Al da oyna bakalım.

Ürettiğini satamadı diye borcunu ödemeyene, çiftçi pamuk verir mi? Dirhemini vermedi!..

Yün ve pamuk yoksa, anasının örekesini örecektir değil!..

Buhar tezgâhlarıyla, saatte şu kadar bez dokuyan fabrikalarını, birer birer kapatmak zorunda kaldı.

Pamuk kendi köylüsünün elinde olsa belki, döve döve alıp, işini

görürdü. Köylü her yerde, birbirinin simetriğidir. Amerikan köylüsünden koparabildi mi ki, Osmanlı köylüsünden mal kapsın?

İster istemez, boynunu büktü.

Sanayide iş görmek var. Boyun büktün mü, işin bitik.

Frengistan örnektir. İşsizleri çoğaldı. Açlık ve yoksulluk arttı.

Öyle bir kargaşa başgösterdi ki, Allah muhafaza!..

Yoksullarla yoksunlar, Büyük Devrimi hatırlatır şiddet ve celâl-le sokaklara döküldü. Önlerine geleni ıhtırıp ya malın, ya canın demeye durdular. Eşitlik, özgürlük, kardeşlik çığnışları, bizim buralardan bile duyuldu. Papucun pahası, bütün küçük dağları yarattığına inanan seçkinlerin akıllarını ödlerine karıştırdı.

Bu insanoğlunun sömürgeci, en rezil sürüngenden beter oluyor.

Frenk seçkinleri, bizim Husrev köşeginden bin beter imişler!..

O Efendisiyle kulun karşısına kölelerini dikmekte mahir idi. Frenk uluları daha bir rezil çıktılar. Yoksul köylülerle, aç emekçilerin ağzına Krallarını atıverdiler.

Ne var ki, zor oyunu bozuyor.

Husrev Paşa'nın oyunları, zor karşısında nasıl kâr etmeyip kendi başını yediyse. Frenklerininki de, her şeye kadir sandıkları meclislerinin başını yedi. Beter olsunlar!..

Yağmurdan kaçarken doluya tutuldular.

Ettikleri kalleşlikten ötürü, birbirlerine de güvenleri kalmamış. Başlarına geçirecek âdem bulamadıklarından, Napolyon sergerdesinin ne idüğü belirsiz torununu cumhuriyetlerine püskül diktiler.

Reşit Paşa, âdemi gözünden tanır.

Dönünce, orda durması imkânsız, demişti.

Yanılmadığı tez zamanda kesinleşti.

Bu bize, işi sıkı tutmamız gerektiğini gösterdi.

Önce, Hükümet konusu çözümlendi.

Yüce Efendimiz, Mühr-ü Humayun'u Reşit Paşa'ya verdiler.

Âli Paşa, Hariciye Nazırı oldu. Rıza Paşa Scrasker... Fuat Efendi de, Sedaret Kethüdası olarak vilayetlerdeki gençlerin imdadına koştu.

Bu arada *Dârulmuallimin* dört başı bayındır hizmete girdi.

Tam zamanıydı. Gençler taşranın altını üstüne getirmekteler.

Mithat Paşa, Niş'te harikalar yaratıp Rusyaluyla Avusturyalının tutsağı komşu yoksulların parmaklarını ağzında bırakmakta.

Can havline düşen Metternich'le Nasselrod bir an önce geri çekilmesini istiyorlar. Demek bize ulaşanlar tamamıyla.

Vefik Bursa'yı kucaklayıp kaldırmış sanki.

Paytonunu özellikle çıkmaz sokaklara sürdürür. Sonra da, vali arabasının önü kesilmez diye, duvarları boydan boya yardımverirmiş.

Fuat Efendi, Cevdet Efendi'yi de yanına alarak teftişe gitti. Dönüşünde gördüklerini anlata anlata bitiremiyordu.

Vilâyetin tam karşısına bir de tiyatro yaptırmış.

İçinde Karagöz mü oynatacaksın dediklerinde, dünyada dünya kadar oyun var, demiş. Çevirir, ilk gecelerine de sizi çağırırız. Sağolsun Ohannes!.. Şimdiden, Tomas Fasulyeciyân'ı, Mınakyan'la Kılılı Agop'un elinden kapıp adımıza peylemiş!.. Siz derdinize yanın!..

Böyle çalışkan insanlara sahip bir devlet köhner mi?

Sanki, bir küp civayı yüzyıllardır ölü uykularına yatan Devlet-i Al-i Osman'ın üstüne boşaltıvermiştik.

Dört bir yandan gelen haberler, göğsümüzü kabartmakta.

Kısa zamanda mülkün dört bir yanında açılan 60 rüştiyede 3371 öğrenci ders görmekte, 1641 medresede 160 bin molla yetişmektedir.

Sade Der-i Saadet'in 200 medresesinde 16 bin molla var.

Karanlığa ışık tutmak, ümmeti aydınlatmaya yetmez.

Beyin kandilinin fitilini tutuşturabiliyor musunuz?

O zaman aydınlanmanın yöntemi keşfedilir.

Bunun da yolu tektir. Eğitim ve öğretim.

Rabbim o hizmetinden bin kere razı olsun.

Husrev Paşa bile, okul yapımını aksatamadı.

Rauf Paşa zaten başlayanı sürdürmeye alışkın.

Birbirleriyle hesaplaşırken dahi, yapılar yükseldi.

Efendimizin sık sık tedbil gezmesi, ödlerini patlatıyor.

Dedim ya dünya bir tuhaf. Bir yanı düzelmeye görsün. Mutlaka öte yanı eğilmekte. Fransa yalap şap işini uydurdu diyorduk. Kefc-nin denk duracağı yok ki!..

Bohemya, İtalya ve Avusturya yanardağ oldu da, püskürdü.

Avusturyalı, az kaldı frengin ettiğini edecek, krallığı tepetaklak getirecekti. Viyana sarsılır sarsılmaz, Metternich kaçtı. Ferdinand önce yemin billâh Anayasa hazırlıklarına girişti. Alışmış kudurmuş-tan beterdir. Paylaşmak zor gelmiş olmalı. Baskıya kalkıştı. Kıyım-larla işi tutturamayacağını anlar anlamaz, Murat Han'ın ettiğini işle-di. Tacını yeğenine verdi... Tahtı kurtardı.

Franz Josef, Avusturyaluya imparator oldu.

Bu devrim tutkusu, salgınlardan daha beter.

Yeli, dünyanın ucunda bir yaprak kıpırdatmasın.

Öteki ucunda, yüzlerce yıllık çınarları kökleyiveriyor.

Bu gelişmeler, İtalyan, Leh, Macar, Eflâk ve Boğdanlının başın-da, özgürlük yellerinin esmesine neden oldu. Hepsi birden başkaldı-rınca, Pryusyalı da, Avusturyalı da kendi başının derdine düştü.

Macaristan'da Layoş Koşut'un başkanlığında cumhuriyet kurul-du. Eflâk'ta Bibescu koğuldu. Meşrutiyet ilân edildi. Boğdan ba-ğımsız bir Romanya sevdasına düştü. Alamanların Bismark nam prensleri pek becerikli çıkıp ortalığı tezden derledi toplardı.

Lâkin, her yanından sıkışan Avusturya sendeledi.

İtalyanlar Sardunya Kralının çevresinde birleşmeye yöneldiler.

Jön Avrupa, her yerde birden devrim ateşini tutuşturuvermişti.

Allaha şükürler olsun, *Jön Türkler* yapımın tadına tez zamanda alıştılar. Okul arkadaşları, her bir şeyi devirip dökmekteyken, onlar bir koca devi, orasından burasından dürtükleyerek kaldırmaya uğra-şıyorlar.

Bizim yenileşip dirilişimiz de içinde; bütün bunların karşısında lök gibi oturup kalan Rusyalı, birden dehşete düştü.

Devrimin taze lavı yere batası Çar Nikola'yla Sadrazamı Nas-selrod'un nazik yerlerini dalamış olmalı.

Esen bunca yelin, kendi başında borana keseceğini tez kavradı.

Avusturya adına Macaristana girdiler. Prens Gorçakof eliyle Cumhhuriyetçileri doğradılar.

Mevlâmın işleri ne güzel ne büyüktür!..

Kuluna gökten yağdırmazsa, yerden bitirir.

Onların bu acımasızlığı, en çok bize yaradı.

İsyan bastırmak bahanesiyle, Lehistan ve Memleketeyn'i işgal edince, *Nizamiye* Ordusunu deneme fırsatı bulduk.

Rıza Paşa'nın öğündüğü kadar varmış.

Goçakov'un önlemlerini delik deşik ederek Ibrail'e giriverdik.

Baltalimanı düşleriyle uykuları kaçan Çar, ister istemez eşitliği kabullendi. Fuat Efendi'nin hünerli görüşmeleriyle, haddini bildi. Lâkin bütün bu gelişmelerin bir yanı daha var ki, nerdeyse yere batasılara dua edesim geliyor. Demek, komşunun hayırsızı bile faydalı olabiliyormuş.

Her yandan sıkışan Macar ve Leh kahramanları, ister istemez canlarını mülk-ü şâhâneye attılar. Kimi islâm nuruyla onurlanıp *keli-me-i tevhid* getirerek Mustafa, Şerif, Ömer ve Hurşit gibi adlar aldı... Kimi kalbine nur gelesi de Sandor, Jozef, İstapan, Artur, Layoş, Lui adlarıyla kâfirlikte kaldı. Lâkin Allah şahittir!.. Hepsi de, hem askeri hem sivil görevlerde Tanzimatın yılmaz erleri olarak, kendi bilgi dallarında bize ödenmesi müşkil katkılarda bulundu.

Aptalın şaşkınlığını aynı ize iki defa basarmış.

Franz Jozef, dayısının yardımıyla devrimcileri kıymaya doymamış olmalı. İki birden kapımıza dayanıp sığınanları istemekten utanmadılar.

Devlet-i âli oldum olası, aman diyene kılıç üşürmemiş... Sığınanı atası kabirden çıksa düşmanına teslim cylememiştir.

İsteklerinin hemen reddedileceğini bile bile başvurma nedeni sonradan anlaşıldı. Meğer yere batası Çar Nikola, yeğeni Franz Jozef'e karşılıksız verdiği desteğin bedelini bize ödetmek istemiş.

Hay akılsız Boyar!..

Bizi atasının zamanındaki gibi bilmekte.

Mehmet Ali celâlisinden sonra, Rusya'dan da öcümüzü alacaktık.

Sağolsun onun yöntemini de, Refik buldu. Bulduğunu uyguladı ve Çar ahmağıyla, Nopolyon çaylağını karşı karşıya getiriverdi.

Eğer akıl, tezgâhını iyi kurarsa talihini tarihe raslatabiliyor.

Hiç bir mimar, bir arı *mükemmelliğinde* bina yapamaz. Lâkin, hiç bir arı da, en kötü mimarın binde biri kadar düşüncmez.

Bu yüzden olsa gerek, oldum bittim bir şeyi çok iyi düşündükten sonra uygulamaya giren insanın, bazen *kadere bile hükmedebileğine* inanasım geliyor.

Bilmem şöyle anlattığımda haksız görülür müyüm?

Refik Kudüs'te *makamat-ı muhareke*'de dolap çeviriyor... Hristo kâfiri Paris, Kosta Efendi Londra, Ruhiddin Efendi Berlin ve Fuat Efendi Moskova'da cirit atıyorlardı.

Asitane'de ise, başta yüce Efendimiz, Reşit ve Âli paşalar bu çelik kiskacın mengenesine kurulmuşlardı.

Napolyon'un elçisi, General Aupick, idi. Oğulluğu Charles, bizim oğlanların canciğer kuzu sarması arkadaşıydı. Son zamanlarda, Paris'tekilerin gönderdikleri dergilerde bir ikisini benim de okuduğum şiirleri çıkıyordu. Doğrusu pek zekice yazılmış, duyguların tamamını değirmeninde öğütmeye hazır bir şeyler vardı.

Sağolsun, babalığı ondan hiç bir şey kapamamış.

Belki iyi bir askerdir. Hiç bir gazasını duymadığımı için bilemem. Lâkin, Napolyon'dan ne gelirse, olduğu gibi aktaran bir posta neferinden öte gidebileceğini hiç sanmıyorum.

Çar'ın bilmem kaçıyüz yeğeninden biri olan Prens Menşikov ise, tam bir alemdi. Daha gelirken, bu *şehr-i Stanbul'un* yüreğini ağzına getirdi. Koca bir savaş lengerine binmiş, Sarıyer'deki elçilik sarayına ordan inmişti. Ayağının tozuyla Husrev Paşa'nın sahilsarayına vardığını daha iskeleye ayak bastığında öğrendik.

Aklı sıra bize caka satacak yere batası ahmak!..

Savaş lengeriyle korkutamadığı gözümüzü, ahı gitmiş vahı kalmış bir pir-i fâniyle yıldıracak. Bizans'ın kulakları çınlasın. Ademleri onca elden geçirip Hristiyan etmiş. Lâkin, adam edememiş.

Bizim o derelerden geçtiğimizi nerden bilsin?

Aklı sıra ölümü göstererek sıtmaya razı edecek.

İkide bir, atıp tutuyor. Orayı burayı yakıp yıkmaktan söz ediyor. Bizimkilere *ultimatolar* vererek, gün belirliyor.

Amma, Osmanlı'nın kaç yüzyıldır kös dinlediğini bilmiyor.

Refik'in bir örümcek sabıyla dokuduğu ağ, sonunda Çar'ının da, kendinin de boynuna bu yüzden dolandı.

Avanak, kendi dediğini dedik sayıp kendi düdüğünü öttürecek-
ne, başkaları ne diyor diye biraz çevresine bakınsaydı, belki bir şey-
ler yapabilirdi.

Ne gezer!..

General Aupick, Napolyon'un doğrudan Çar Nikola'ya yazdığı
sakın ha!.. Ben izin vermem, mektubunun bir kopyasını alı al, moru
mor Reşit Paşa'nın eline tutuşturduğunda derin bir nefes aldık.

Halvette Yüce Efendimiz'in bağışladıkları onuru hiç unutamam.

Reşit Paşa, mektubu sunarken olayları dailmek ilmek çözerek
anlatınca, derin bir nefes aldıklarını herkes duydu.

Perde kurup, Hacivat ile Karagöz'ü kimin oynattığını hemen
anlamışlardı.

- Siz daha izin isterken, yerine Cevdet, Namık Kemal ve Ziya
Efendiler gibi altın kullar önerdiğini söylediğinizde hakkını verme-
liymiş Refik Efendi'nin, - buyurdular herkesin içinde. - Bari şu iş
sonuna varır varmaz unutturmayın da, borcumuzu ödeyelim.

Efendi kulunun minnetinde kalır mı?

Hele alnımızın akıyla Rusları bir dövelim.

Düşlediğimizden büyük ödülü almış olacağız.

Çünkü bu Tanzimat'ın ikinci büyük sınavı olacak.

Allah da kul da Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'dan razıdır.

Büyük serdar ve çok hayırlı bir müselman olduğunu gösterdi.

Kırkıdan sonra Mihail Latoş'luktan, Ömer Lütfi Paşa'lığa
geçti. Lâkin, hiç bir doğuştan müselmanın etmediği kadar islâma
hizmet eyledi.

Asakir-i Nizamiye'nin eğitim ve disiplini açıkça ortaya çıktı.

Geçmiş zamanlarda, sert bir yel esiverse, bozguna uğrardı.

O günlerde ise, bozgunlar dahi güvenini sarsamadı.

Donanmamız yakıldı... Asker ilerlerken bozuldu.

Buna rağmen asker daha hırslı, daha atak ve daha kararlı oldu.

Hatta, iyi bir komutanla, sade Rumeli Ordusunun, destan üstü-
ne destan yazacağını... Tuna kıyımlarından ötürü, hemen herkesin
dehşeti haline gelen Rusların hakkından, tek başına gelebileceğini
gösterdi.

Allah o askerden de, o komutandan da razı olsun.

Peygamber'in Cennet muştusunu önceden almışlardır.

Ne mutlu onlara ki ancak *esatir kahramanlarının* yapabileceğini yapmışlardır. Şinasi yahut Namık Kemal efendi gibi bir kaleme sahip olmalıydım ki!.. Duygu ve düşüncelerimi, şiirin lezzetini damıtı damıtı anlatabileyim. Ne yazık!.. Yüreğim yetiyor da, aklım bir türlü yetmiyor.

Doğrusu dümdüz anlatmaktır.

Nasılsa bir gün o güce eren biri çıkar da, gereğini yapar.

Refik'in oyunu tutup da, Katoliklerle Ortodokslar arasında kavga patlayınca, saflar ayrıştı.

Napolyon Bonapart, dedesinin tacını kapacak fırsat sayıp Katoliklerin koruyucusu kesildi. Katolik Avustuya ile İtalya, ister istemez ona katıldılar.

Mezhep kavgası, Protestan İngilizle Alamanı kavga etmeseniz iyi olur, havasına soktu.

Yoksul ve yoksunu kıymanın dayılığındaki Rusya, karşımızda tek başına kalakaldı.

Reşit Paşa Asitane'de Menşikov kâfirine Fuat Efendi Moskova'da yere batası Çar Nikola'ya isteklerinin reddini bildirdiler.

Savaş gemisiyle gelen Menşikov, bulduğu ilk takaya atlayarak, yel yepelek yelken kürek Karadeniz'e açılmak zorunda kaldı.

Frenkle Lâtin Rus'a gözdağı, İngiliz mezhep kavgasını önleme hevesinden, Akdeniz donanmalarını Gelibolu açıklarında demire yatırdı.

Gorçakof, Efendisinden aldığı emir üzerine Eflâk-Boğdan'a girdi.

Bundan ötesi, Ömer Paşa ile, Rumeli Ordusu'nun destanıdır.

Dostlarımız canım hele durun etmeyin!.. Sorunu kan dökmeden konuşa görüşe çözmenin bin yolu vardır diye mızıklana dursunlar.

Burda Yüce Efendimiz sancağını açmış... Tuna'da da Ömer Paşa, Gorçakof'a 15 gün içinde Eflak-Boğdan'ı boşaltmasını bildirmiş idi.

Gorçakof zayıfı pataklamanın ustası ya!.. Ultimatomu hemen geri çevirmezse, yiğitliğine leke sürürlüdü. Yiğit, şânından vazgeçer mi?

Ömer Paşa bunun üzerine, askerine yürü, dedi.

Ve yürüyen asker, komutanını utandırmayıp göğüslerimizi kös davulu gibi gerdi. Kalafat'a vardı. Gorçakof namerdini haklamak üzere hazırlık gördü. Ve Rusyaluyu Oltaniça'da tuttuğu gibi yere serdi.

Der-i Saadet göğünde gümleyen yüzbir pare top, hem vallahi hem tallahi yüreklerimizin atışından başka bir şey değildi.

Lâkin Kafkasya'dan gelen haberler içimizi burkmakta gecikmedi.

Rusyaluyu pataklaya pataklaya Ahıska'ya kadar giden Abdülkerim Nadir Paşa nedense orda bozuldu.

Azbiraz çekildi.

Allah Anadolu ordusundan da bin kere razı olsun.

Gümrü'de tutunmayı başardı.

Rusyalu bunun üzerine, Patrona Osman Paşa kaptanlığındaki 12 parçalık donanmamızı Sinop'ta yaktı.

Paşa, bütün leventleriyle karaya inip Alaattin Camiine bayram namazına gitmişmiş!..

Kahrolası, bunca gün görüp umur sürmüş... Askerin bayramının yengi olduğunu öğrenememiş.

Sopa önünde Boğdan'ı boşaltmak zorunda kalan Gorçakof'un o şaşkınlıktan yararlanmaması düşünülebilir mi?

Tuna'yı aştı.

Dobruca'yı işgal eyledi.

Ve Ömer Paşa'yla askerini, Silistre'de kuşattı.

Komutan iyi asker eğitilmiş ve disiplinliyse, yengi Allah'ın emri.

Rusyalu, kendi ayağıyla kapana girdi.

Ömer Paşa ve *esatir ordusu*, tam 112 gün boyunca düşmanına savunmayı nâr, kuşatmayı dâr eylediler.

Rus orduları Silistre'yi sardıklarına saracaklarına pişman olarak, per perişan kuşatmayı kaldırdılar. Dipdiri Ömer Paşa'ya yeni bir destanın fırsatı doğdu.

Hemen izlerine düşüp Boğdan'dan kovdu.

Yerköyü'nde kıstırıp bir temiz patakladı.

Ve Mavi Tuna'yla yengi valsini ede ede Bükreş'e girdi.

Tam bu haberi ilettiğim sırada yüce Efendimiz;

Sana senden gelir ancak, bir işte dâd lâzımsa,

Ümidin kes zaferden, gayriden imdad lâzımsa, buyurmuşlardı.

İlk anda hiç bir şey anlamadığımı hemen sezdiklerinden;

- Refik'in yerine hoca olarak bıraktığı Namık Kemal Efendi'nin, - diye açıklama bağışında bulundular. - Çocukların pek hoşlarına gitmiş. Bir çırpıda ezberlemişler. Hamit Efendi harem aralığında, Murat Efendi kapı ağzında, kızlarla küçükler halvette bir ağızdan söylediler.

Doğrusu ben de pek sevdim!.. Ne kadar doğru ve güzel!..

Bu yengi o ana kadar tarafsızlıklarını sağlamakla öğündüğümüz dostlarımızı harekete geçirdi.

Köhne Osmanlı dirilmişti.

Tek başına Rusyalı'yu döve döve Baltık Denizi'ne kavuşursa, bir daha elini kimse tutamazdı.

Mahmur gözleri açıldı.

Zaten ilkin Çanakkale, sonra Boğaz'da çakal uykusuna yatan donanmaları, sonunda istim tutmayı başardı. 365 parça gemi, 7 bini Türk 30 bini Fransız, 21 bin İngiliz ve 15 bin Sardunya askerini alarak Kırım'a doğru harekete geçti.

Osmanlı'nın kem talihi dönmüştü.

Lâkin bize ne olduysa, işte ondan sonra oldu.

Galiba özgüvenimizi kazanınca, mayamızın çürüğü açığa çıktı.

Kavrulmuş kabak çekirdeği gibi açıldık.

Soyunup dökündük ortalığa saçıldık.

Ademin tutuculuğu yapamamasından imiş.

Eli para görünce, nice hacının haçı çıktı koltuk altından.

Onca *ecnebi* askerinin karargâh eylediği İstanbul'a para yağdı.

Esnaflı tüccarı, hammalı bezirgânı çil altınla oynamaya başladı.

Her bir yerde kâr-haneler açıldı. Güllü Fadikler... Zilli Zarifeler... Kel İpekler... Benli Melekler... Daha bilmem neler neler, Aksaray'ın, Topkapı'nın, Üsküdar'ın tertemiz adlarını *battal* eylediler.

Kuşağına altın kesesini tıkan bıçkın, kelli felli Paşa konaklarının yanıbaşlarında, sabahlara kadar işrete dalmayı hüner saydılar.

Der-i Saadet, baştan ayağa israf ve sefâhatin kucağına düştü.

Paris, Londra, Sardunya ve Viyana'da eğlence ve *israf* haramına uygun ne var ise, çok daha fazlası Asitane'de cıvılamaya başladı.

Rotschild çiftiyle, d'Aramont kâfiri, zaten yabancı olmadığı Dcr-i Saadet'e askerlerinin ilk kafilesıyla yetmişlerdi.

Sarrafların altının kokusunu alması mümkün mü?

Bizim ricamızla yüce Efendimizin bağışları birleşti.

Galata'da birer sarraf dolabı açma iznini kopardılar.

Biri Bank-ı Osmani, dedi... Diğeri, Baltacı ve Alyon sarrafların süregiden vckâletleriyle İstanbul Bankası.

Kasalarını açtıkları gibi, har vurulup harman savrulan bir nice altın var ise toplamaya durdular.

Rotschild çiftine bu kâr dahi yetmemiş olmalı.

Devlet-i âli'ye borç vermek için yalvar yakar oldu.

Lâkin, yüce Efendimiz, her yalvarışında reddettiler.

Ta ki, Kırım Savaşı'nın ana kaynağı bizde olan askeri değil, si-lâh ve cepaneyi de tümüyle tükettiği görülüp... Eksiğin tamamlanmasına Hazine-i Humayun'un yetmediği kesin olarak anlaşıncaya kadar.

Borç yiyen kesesinden yer.

Lâkin meret, ilk alındığında öyle tatlıdır ki, çoğu âdem kesesini de birlikte yer!..

İşte bizde de aynen böyle oldu.

O güne kadar açık bir hedefimiz var idi!..

Devlet-i âli Osmani'yi değiştirecek.. Geliştirecek.. Kalkındırarak ve geçmiş yüzyıllar *meskenetinin* öcünü alacaktık!..

Rusyaluyu Namık Kemal Efendi oğlumuzun pek güzel anlattığı gibi, önce kendi gücümüz, sonra el yardımıyla yenmek hepimizi, herşeyin gerçekleştiği kör inancına sürükledi.

Görmediğc döndük.

Zıvanadan çıkıverdik.

Allah *taksiratımı* afveylesin!..

Bunda Efendimizle Reşit Paşa başı çektiler.

Biri özgüveninin sultani gösterişine düştü.

Diğeri iktidarını pekiştirme hevesine kapıldı.

Cemil oğulluğumuz genç yaşta ölünce, Galip Efendi'yi Fatma Sultan ile evlendirme hazırlıklarına giriştiler.

Hristo pirimizin uzaklarda olması ne büyük kayıp.

Eğer burda olsaydı, hiç vakit yitirmeden, hepimizi toplar... Yakamızı mubarek eline devşirip; *Kendinize gelin!.. Girdiğiniz yol, Husrev Paşa'yı nereye götürdü ise, sizi de oraya götürür*, der çıkardı.

Kişi kötüye ne çabuk alışıyor Allahım?

Kolay olduğundan mı? İnsanın yozluğundan mı?

İçim sızlıyor. Yüreğim kan ağlıyor. Elim yazmaya varmıyor.

Lâkin, bu defter benim vicdanım!.. Kişi kendinden kaçabilir mi?

Galiba yüce Efendimizle birlikte Reşit Paşa'yı da yitirmekteyim.

Yoksa Hristo kâfiri bunu anladığı için mi kayıplara karıştı?

Tıpkı yenilgiler gibi, yengilerin de paylaşılmadığını bu kadar açık görmesi mümkün mi?

Neden olmasın? *Inkılâplar* da, tıpkı *ihtilâller* gibidir.

Önce evlâtlarını yer!..

Vay kurnaz kâfir!..

Başıma gelenler, başına gelmesin diye Paris'te kalıverdi.

Nasılsa uzaktan davulun sesi hoş gelir.

Öyleyse, biz elimizden geleni ardımıza komamaya koşuluyoruz.

Uyarabildiğimiz kadar uyaracak. Gücümüzün yetmediği yerde, mümkün mertebe bulaşmamaya çalışacağız.

Ne var ki, aynı kazanın içindeyse, çöp de ot kadar kaynar.

Hiç Al-ı Osman ile iktidar peşrevi atılır mı?

Mccit Han, Paşa'nın dünürlük sevincine ilk elenseyi çekiverdi.

Fatma Sultan'ı Galip Paşa oğlumuzla nişanladıktan hemen sonra, Mustafa Reşit Paşa'yı Sadrazamlıktan azleyletti.

İnsanın zayıf yanını yararına kullanmakta hiç kimse bir hükümdar kadar üstünlüğe sahip değildir.

O'nun o kadar çok zamanı ve olanağı var ki!..

Oynar da, oynar gayri!..

Nitekim, hiç beklenmeyen bir şeyi daha yaptı.

Sedarete, göz açıp kapayıncaya Âli Paşa'yı getirdi.

Paşa için gizini bil'diğ bilen, berrî dahi aracı koyarak reddetti.

Mecit Han, hevesimizi yine bizimle kırmaya kararlı olmalı.
Diretirse mührü kapı ağalarından birine vereceğini söyledi.
Şimdiye kadar hiç özel ayrıcalığa heveslenmememizden ola-
k, hiç böyle aşağılandığımı hatırlamıyorum.

Başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Kan ter içinde kaldım.
Endi kendime söve söve Âli Paşa'nın konağına vardım. Kaptığım
bi Reşit Paşa'nın yalisına götürdüm.

Ve mümkün olduğunca onlara belli etmeden, aramızda kararlaş-
dığımızı indi bindi olayını pekiştirme fırsatı diye sattım.

İki dehaya, bir sıradan ne kadar satabilirse.

Ne var ki, bütünüyle yitirmektense, elde tutmak yeğdir.

Emr-i vâkiyi yutkuna yutkuna kabullenmeye mahkumdular.

Âli Paşa Sadrazamlığa oturdu. Fuat Paşa Hariciye Nazırı oldu.

Bu hepimizi uyararak, derlenip toparlanmamıza yaramalıydı.

Ne var ki, kişinin özgüveni örselendiyse, hata üstüne hata işle-
meden vazgeçemiyor. Reşit Paşa gibi biri olsa bile!..

Sedarettin düştükten sonra, nişan bozulur korkusundan, saray
dınlarının ayağına düştü.

Bundan sonra ağzıyla kuş tutsa, eski Reşit Paşa olabilir mi?

Efendimiz, kendi özgüvenini, hepimizinkinin üstüne çıkarma-
n keyfiyle, nikâhın kıyılmasını bağışladılar.

Fatma Sultan, Ağustos'un ilk günlerinde, Galip Paşa ile evlendi.

Her halde İstanbul Bizans'ken dahi böyle düğün görmemiştir.

Çırağan sarayında kıyılan nikâhın hemen ardından saltanat ka-
ğı ile Baltalimanı sahilsarayına gelin gitti.

Beş çift kayığa kurulmuş sultanın hazine kethüdası, çeyiz ala-
nı sürüklüyordu. Onu haznedar ustanın kayığı izliyordu. Çevresin-
eki oniki kayık cariye... Arkasındaki otuz altı çift ise uşakla dolup
şırıyordu. Altın ve gümüş çeyiz takımları iki mavunaya yüklenmişti.
0 milyon kuruşu aşkın armağanlardan elmas takımlarını gelinin an-
esi Gülcemal Hatun Sarraf Zarifi'den aldığı borçla yaptırmıştı.

Hemen arkada çeyiz alayına katılanların kayıkları dizilmişti.

Kiminde davul zurna döğülüyor... Kiminde çengi köçek oynu-
yor.. Kiminde sazendeler çalarken, hanendeler kadife sesleriyle Bo-

ğaz'ın iki yakasını okşuyorlardı. Binlerce halk, kıyıları yığılmış, bu akıllara sığmaz şehriyi seyretmek için itiş kakış çalkalanıyordu.

Fatma Sultan, Baltalimanı sahilsarayına indiğinde, dört fersah uzaktaki Çırağan'da halâ yüklenen çeyiz ve sıra bekleyen sandal vardı. Doğrusu ya, gözleriyle görmüş biri olarak, Kraliçe Viktorya'nın taç giyme töreni, bizim Galip Efendi ile Fatma Sultan'ın düğünü yanında çingene şenliği gibi kalırdı.

Al-i Osman azmak için kendine ortak ararmış.

Bulur bulmaz, öyle bir işrete düştü ki, bir saray dolusu gözde-
nin üstüne, her ırk ve milletten *ikballer* edinmeye girişti.

Onca âlufta ve aşıftayı idare etmek kolay mı?

Zaten Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a gelen *ecnebi* subay ve *officiyalleriyle*, banker ve tüccar karılarının serbestliği, herkesi etkilemiş... Yüzyıllardır hareme kapanaları delice özendirmiş... Bürüm-
cük feraceler takarak çarşı pazar dolanıp mesirelere gidebilme izni, tez zamanda alışılmadık biçimde yozlaşmış idi.

Kimi kendini bilmezlerin çanak tutmasıyla, iş büsbütün çığırın-
dan çıktı.

Esnaf ve yobazın şom ağzına, saray kadınlarının bile yamaklar, çıraklar ve uşaklarla *ülfet* eylediği sakız oldu.

Ikballerin en çok dile düşeni Serfiraz hanımdı.

Canı çekmediği zaman, Efendisini bile odasına almadığı.. Kapıyı içten tırkazlayıp onu önünde mızıklattığı... *Tüfekçilerin* bu ke-
pazeliğe dayanamayıp kapıyı kırdıkları... Dahası, Beşiktaş çarşısında Küçük Fesli diye tanınan bir Ermeni çocuğuna tutulduğu... Ona ha-
zineler yedirdiği.. Beyoğlu'nda bir Hırvat'ın Küçük Fesli'yi vurduğu halde öldüremediği... Çok korkan ailesinin oğlanı Adalara kaçırdı-
ğı... İyileşip döndükten sonra da Beşiktaş çarşısında iki Arnavut ta-
rafından öldürölüp işin kapatıldığı söylentisi, dilden dile geziyordu.

Ikbal çoğalınca işrete yer yetmez oldu.

Bu yüzden olsa gerek, Hünkâr şehzadeleriyle, sultan kızlarının büyüdükları bahanesiyle, Balyan Kardeşlere yeni yeni saraylar, kasr-
lar ve köşkler sipariş eyledi.

Hereke fabrikasının temeli atılan yeni yapılara, gereken halıları yetiştiremeyeceği anlaşılınca, genişletilmesine karar verildi.

Artık hedefi şaşırın oka dönmüştük.

İsraftan yararlı işe pay fırsatını ganimet bildik.

Şinasi oğlumuz, Evropa'dan bir şair ve dil ustası olarak dönse de Paris'e maliye öğrenmeye gitmişti.

Okul arkadaşları, hemen hemen her ülkenin önemli görevlerinde bulunduklarından, bizimkilerin gönderdiği herkes, inceliğin gözetimine giriyor... Asıl işini öğrenmeden, yan dallarda gönül eğleyemiyordu.

Şinasi de, Fransız Maliyesinde çalışacak kadar işinin ehliydi.

Sağlam maliyenin al attan çok, yap sata dayandığını biliyordu.

Döner dönmez belirttiği fikir bulduğumuz fırsatın üstüne geldi.

Rüştiye, idadi ve yüksek okullar çoğaldıkça öğrenci sayısı artmış.. Defter ve kitap kâğıdının masrafları yükselmiş.. Çeşitli ülkelerden, çeşitli cins kâğıt almakta zorlanmaya başlamıştık.

Ya para çıkışmıyor... Ya fabrikanın üretimi satılmış oluyordu.

Hereke'nin genişletilmesi işi bana yüklenince, İzmit'te bir kâğıt fabrikası kurulması görevini ona sarıverdim.

Sakal davasından borçluluk duyduğundan sesini çıkarmadı.

Kendisi, yüzümde çiban çıkmıştı diyor.

Lâkin sanırım Evropa alışkanlığından, sakallarını kesivermiş.

Maliye Dairesi, kuşluk işe geldiğinde, yüzünü küffar aynası gibi görünce, ayağa kalkmış. İş o kadar büyütmüşler ki, azle kadar varmış.

Refik, anlatırken gülmekten kırılıyordu.

Yozlaşma ve dedi-kodusunun alttan alta Evropa düşmanlığına vardığını.. Bunun artık dairelere bile yansıdığını... Sonunda çok fena şeyler olabileceğini anlayamadık.

Anlasak ne yapabilirdik ki!.. Teslim olmuştuk!..

Hiç bir şey olunamıyacağına, fırsat kollamayı sürdürdük.

Hükümdarın ayık bir zamanına raslatıp anlattığımda, onun da hiç bir şeyin farkında olmadığı ortaya çıktı. Gülüp geçti. Ve Şinasi oğlumuz yeniden görevine iade edildi.

Ancak o da bir daha sakalını tövbe kesmedi.

O haliyle ardıma düşüp, İzmit'e sıvıştı. Asitane'ye döndüğünde, her haliyle kaleme uygun hale gelmişti.

Yatırım nasıl yatırımı doğuruyorsa, israf da öyle.

Efendimiz Kurbağalıdere ve Kâğıthane saraylarının arkasından bir de kendisine saray yapmaya karar verince, aklına sultan kızlarına haksızlık ettiği gelir. Fındıklı kıyılarını temizleterek onlara da birer saray armağan edilmesine hükmeyle.

Çiftesarayların yapımına hemen başlandı.

Reşit Paşa'nın katıldığı yozlaşmadan yakasını kim kurtarabilir?

Alınan borçların büyük bölümü silâh ve cepaneye gittiği... Geri kalanı da israf ve işrette yenip bitirildiğinden Hazine tamtakırdı.

Şimdi bir de saray işine girince büsbütün dibi göründü.

İnsanlar şaşmaya görsün. Her aykırına, bir yol bulurlar.

Bu sırada küffarın altın ve gümüş yerine *kaim* namıyla kâğıt para bastığı duyuldu. Maliye Nazırı Saip Paşa, bunu öğrenir öğrenmez, Efendimizin kulağına fıslamış.

Dedim ya kolay, insanı kötülüğüne çekivermekte usta.

Birkaç gün önce hazinenin tamtakır olduğundan dem vuran Saip Paşa'nın, Balyanlara yüklüce ödenekler aktardığını görerek, becerisine hayran olduk. Meğer herif, con Ahmet'in devri daim makinesini bulmuş.

Bunu ardarda yükselen sarayları gezerken öğrendik.

Efendimiz, sarayların kaçta çıktığını sorduğunda;

- 3 bin 500 kuruşa yüce Efendimiz, - deyip çıktı.

Hepimiz ne yana bakacağımızı şaşırmışız.

Padişah hayretler içinde;

- O da nasıl şey, - diye sorunca da, hiç utanmadan açıkladı.

- Saray yapımı için Balyan Kardeşlere verilen 70 milyon franklık kaimelerin kâğıt, mürekkep ve baskı masrafı 3 bin 500 kuruş tuttu!..

Bu akla sığmaz mantığın karşısında donup kalmışım.

Padişah kolumdan çekmese oracığa yığılacağım kesin.

Kendimi nasıl sürüklediğimi, şimdi bile anlamıyorum.

Hünkâr, benim halimden biraz etkilenmiş olmalı.

Yanı sıra sürüklemekte iken, kulağıma eğilerek;

- Durgunluğunuzun nedenini öğrenmek isteriz, - dedi.

- Yarın elinde o kaimelerle gelenlere ödemenin nasıl yapılacağını düşünüyordum da!.. - Dedim duraksamadan.

İyi ki, o sözler ağzımdan çıkmış.

Bunca vurdumduymazlığın kaynağı ayan beyan önüne serildi;

- Adam aldırma, - dedi o zaman koskoca Hükümdar!.. - Hele o gün gelsin, ona da bir çare bulunur.

Ben azbiraz maliyeden anladığımı sanır... Para işinde büyü ya da mucize olmadığına inanırdım.

Lâkin belli ki, onlar gözbağcılıklarına iman cylemişler!..

Heyhat!.. Hemen herkesin gerçeği de, onlarınki gibiymiş.

Kimse gününü gün etmekten başka şey düşünmez olmuş.

Ademlerin sırtında yumurta küfesi yok!..

Üç günlük saltanatında rahat etmek varken, yarının yükünü niye sarınsın? Vakti gelip, posta oturanlar da, o günün zorunu çözsün!..

Geçmişle geleceği harmanlamak ne kadar zormuş ya Rab!..

Biraz daha üstüne gidince;

- Haklısınız, - demek zorunda kaldı. - Biraz *tekellüflü oldu!*..

Fethi Paşa ile Kaptan-ı Derya Halil Paşa bir ağızdan atıldılar;

- Efendimiz için bu da bir şey mi?

Sonunda gide gide vardığımız yer işte burası imiş.

Doğruyu söyleyenin içine korku salındı. Soytarlık cyleyen *Ri-kâhı Humayun*'da has kulların köşesine geçti oturdu.

Yel yukardan eserse, yaprağı okşar. Aşağıdan esti mi, otlar çi-menini basar. Elbet yapma etme diyen değil, kışkırtan *muteher* olacak.

Biz bu ipin ucunu çoktan kaçırdık.

Uzatmayalım, dalkavuklar ağır bastı!..

Saraylar bitti!.. Sultanlar büyüdü!..

Günler süren görkemli düğünlerle İstanbul'u çalkalaya çalkalaya evlenip damat paşalarla saraylarına yerleştiler.

Cemile ve Münire sultanların yalnız evlilik şöenlerinin, tamı tamına 200 milyon kuruşa malolduğu bilinirse, israfın boyutu anlaşılır.

Bütün bunların sonunda, sarayın özel borcu, 1 milyar kuruşa aştı. Ve Hazine'de ne kadar mücevher var ise, Galata sarraflarına rehnedildi.

Lâkin ne yeni saray ve kasr yapımı... Ne de israf ve işret bitti.

Tam tersine, çoğalan gider kapıları ve artan baltacı yolsuzlukları yüzünden, masraflar çoğaldıkça çoğaldı.

Öyle ki, bazı saray ve sultan *haltacılarının*, tüccardan 100 bin kuruşluk mal aldıklarında, 50 bin kuruş da nakit alıp 150 bin kuruşluk senet verdiklerini bilmeyen kalmadı.

Yolsuzluk, hırsızlık, rüşvet ve yozluk böylesine yaygınlaşınca, hiç bir şey olmaması mümkün değildir.

İçten ya da dıştan mutlaka bir belâ gelir.

Ve mutlaka kepazcenin boynuna dolanıverir.

Hamdolsun Kırım yengisi, dıştaki düşmanı uykuya yatırdı.

Lâkin içte, çıkarı bozulanla namus erbabı öfkede birleştiler.

İlk günler öfkenin hedefi belirsiz, homurtunun temeli söylentiydi.

Zaman geçip yaygınlaştıkça özenenlerle, özenip de yapamayan bir nice yoksul ve yoksun varsa, kıpırdanmaya başladı.

Yangına körükle giden artınca, işler büsbütün çığırından çıktı.

Daire-i Mahsusa'nın kuruluş nedeni, içte ve dışta baş gösterecek her türlü zararlı girişimi önlemek... Önleyemiyorsa, saptırmak değil mi?

Hoşnutsuzluğun keskin uçları bulunmadan, törpülemek de, kesip atmak da olanaksızdır.

Geç kalan önlem ise, her zaman karşıya yarar.

Hiç zaman yitirmeden hemen her yere gözü açık, kulağı delik, aklı başında yarar kulları yerleştirmiştik. Der-i Saadet'te ne olup bitiyor.. Ne danışılıp görüşülüyorsa, dakikası dakikasına öğreniyorduk.

Şu iktidar kavgası ne kötü şey Allahım!..

Kimi yozlaşmanın ucunda canbazlık eyleyerek... Kimi homurtuya sığınmanın hesaplarına girerek, açıktan olmasa da, alttan alta kapışmaya görsün. Artık, her tutulan elde kalır.

Nitekim bizde de veliaht Aziz efendi ile veliahdlık hevesine kapılan şhzadelerin çekişmesi, pek çok şeyi hızlandırdı.

İşrette rahatlık için ayrılan saraylar da, buna yardım eyledi.

Murat Efendi, Mehmet Ali Paşa'nın torunu, İbrahim Paşa'nın oğlu Mustafa Fazıl Paşa ile pek sıkı fıkıydı. İkisinin de amacı ötekine pek uygun düşüyordu. Biri amcasının önüne geçip Osmanlı tahtına aday olmak istiyordu. Diğeri ağabeyini geri iterek Mısır Hidivliğinin varisi!..

Doğrusu birbirlerine pek yaklaşıyorlardı.

Edindiğim bilgilere göre, Köççoğlu Agop, Hristaki ve Abraham sarraflarla *Konsolid Han*'da borsa oynuyor. Ziya, Namık Kemal, Agâh, Şinasi, Suavi, Sağırahmetbeyoğlu Mehmet bey ve cfcndilerle, Mütercim Rüştü, Serasker Rıza Paşa ve oğullarıyla ya Paşa'nın Gedikpaşa'daki konağında ya Şehzade Murat Efendi'nin Kurbağalıdere başındaki sarayında yiyor, içiyor, tartışıyor... Ve çok zaman da işret ve safahat ile vakit geçiriyorlardı.

Onlar girişimde buluşurlar da, öteki şehzadeler boş durur mu?

Böyle şey, insanın doğasına aykırı.

Hamit Efendi de, Zarifi ve Alyon sarraflarla ortak olur.

Refik ve Alyon'un söylediğine göre, mali işlemlere akli pek çerer... Hemen her oynayışında çok iyi kazanırmış.

Refik, Cevdet ve Hayrullah'la sık sık... Vefik, Mithat ve Hüseyin Avni Paşalarla Asitane'de olduklarında, felsefe din, tarih ve tasavvuf üzerine konuştuğunu yakından biliyorum.

Refik de benim gibidir. Şehzadeler arasında ayırım gütmmez.

Bu yüzden bir gün Kâğıthane'ye gittiyse, ertesi gün Çırağan'a, Reşat Efendi'ye... Bir sonraki gün de mutlaka Murat Efendi'ye uğrar.

Belli etmiyor. Lâkin, en çok Reşat Efendi'den sıkıldığını, bir gün ağzından kaçırdığı; "Lâfin ortasında namaza duruyor," cümlesinden anladım. Hamit Efendi'ye giderken daha hazırlıklı... Murat Efendiye gideceğinde daha neşeli olduğunu da ben görüyorum.

Onlar olmayacak bir şeyin hevesinde kendi babalarının kovana çomak sokanda, ötekiler ellerini kollarını bağlayıp oturur mu?

Bir yol doruktan bir topak düşmeye görsün.

Yamaçtan aşağıya indikçe büyüyor ve herşeyi, herkesi çığın altına gömüveriyor.

Şehzadelerin borç alacak ilişkilerine girip sarraflarla *Konsolid Han*'ındaki borsada oynadığı bir dönemde, artık iyice açılıp saçılmış sultanlarla kadınlar uzak durabilir mi?

Esham ve tahvilât kurlarını izleyebilmek için fransız gazetelerine abone olanları... Okuma yazma bilmezken fransızca öğrenme hevesine kapılanları işittikçe, hafakanlar basmaktaydı.

Bilsin bilmesin hemen herkesin *ecnebi* gazetelerine dadanması hiç iyi değildi. Çünkü onları denetleme olanağımız yoktu. Ya elçi-likler eliyle ya da vapurlarla geliyor. Daha biz harekete geçmeden rıhtımda abonelerine dağırlıveriyorlardı.

Okumak isteyenlerin işini kolaylaştıralım dedik.

Agâh ve Şinasi Efendiler ne zamandır elin kâfirine ayrıcalık ve dünyanın ödeneğini vererek gazete çıkartıyorsunuz. Kendi insanı- nızdan esirgiyorsunuz diye zırlayıp duruyorlardı.

Bu bize, en azından düşüncelerin derli toplu ve denetim altında tutulması fırsatını verdi. Yine böyle sızlandıklarında, onlara hak ver- dik. Reşit Paşa, bir günde hem ayrıcalığı, hem ödeneği kopardığı gi- bi, Agâh Efendi'nin eline tutuşturuverdi.

O da, Şinasi efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahval*'i çıkardı.

Allah ne büyük?

Kulun imdadına yetişmekte eşsiz.

Bundan çok az bir zaman sonraydı.

Daha fazla yüzgöz olmaya kalmadan Reşit Paşa, öldü.

Sadrazamının ani ölümü, Padişah'ı pek ürkütmüş olmalı.

Hayata büsbütün sarıldı. Eskiye göre iki kat fazla işrete daldı.

Bir akşam, artık Dolmabahçe Sarayı'na taşınan Daire'den çıkıp yürüye yürüye konağa gidiyordum. Redif mir'ivalarından Hasan Pa- şa usullacık yanıma sokuldu.

Çok eski bir dostu görmenin sevinç gösterisiyle eline sarılıp he- men konağa soktum.

Çalışma odasına çıkıp da başbaşa kalınca;

- Süleymaniyeli Şeyh Ahmet öncülüğünde bir hareket oluşmuş, - diye söze başladı. - İçindekiler, *Fedailer Derneği* diyorlar. Kısa sü- rede çok yaygın bir hale geldiğinden söz ediliyor. Bana da, katıl- mam önerildi. Düşünmek için bir gün izin istedim. Söylediklerine göre, Hüseyin Daim ve Cafer Dem Paşalar başı çekiyormuş. *Tercü- man-ı Ahval*'den Şinasi Efendi ile her sözünü *revelution* ile başlatıp bitirdiği için herkesin Didon Arif diye tanıdığı tophane kâtibi de ara- larındaymış.

İlkin iz sürmeyi Refik'e bırakmak istedim.

Sonra Şinasi'yle Didon Arif'in sarıldığı yumağa ister istemez hepsinin dolanacağı aklıma geldi. Vazgeçtim!..

Hasan Paşa sözünü bitirir bitirmez atıldım;

- Mümkün olduğu kadar nazlanın. Asıl niyetlerini bütün ayrıntılarıyla öğrenmeden bir şey yapmayalım. Ola ki, bunca rczaletin sarstığı devlet onurunu kurtarma fırsatı yakalınız.

Hasan Paşa çok anlayışlıydı. Kahvesini bitirir bitirmez kalktı.

Telâşla sofraya hazırlığındaki Şetaret Bacı'nın şaşkın bakışlarını sürüye sürüye kalktım. Hemen ardından yola düştüm.

Kararım kesindi. Devlet hayatımda ilk kez, hükümdarımdan bir şey gizleyecektim. Bir an kendimi Fuche ve Talleyrand'a benzettim. Bir eski vezir ya da sancak beyi olacak değildim a!.. Onlar hak ve yetkisini kullanırlardı. Bunlarsa benim gibi haddini aşan kuldu.

Neyleycim!..

Devlete kulluğum ilk kez, hükümdara sadakatimin üstüne çıkıyordu. İçim buruktu. Lâkin, aklım ve vicdanım rahat!..

Talih yardım eyledi!..

Konağına vardığımda Âli ve Fuat paşa başbaşıydılar.

Durumu anlattım!.. İkisinin de gözleri ışıldağa döndü.

Huzura erdim. İhanetime onları da ortak eylemiştim!..

Enine boyuna incelemeyen açığa çıkarmıyacaktık!..

Doğru davrandığım, biraz eşeleyince anlaşıldı.

İlk anda, şehzade Murat'tan kuşkulanmıştım. Refik Paşa oğlumu azbiraz sıkıştırdı, ucu veliaht Aziz Efendi'ye dayanıverdi.

Belki tuhaf gelecek ama, koltuklarım kabardı.

Yıllardır uyguladığı yöntemle hayranlık duydum.

Atın aptalı rahvan, âdeminki pehlivan olur diyorduk!..

Çocukluğunda da iri yarıydı. Becerebildiği için güreş, ava ve biniciliğe çok meraklıydı. Lâkin onca yıl öğretmenliğini yapmıştım. Bir dersi iki kez yinlediğimi hatırlamıyorum.

O yüzden, ağabeyi cülus eylediğinden beri tutturduğu yaşama biçimi beni şaşırtmıştı.

Devlet, hükümet ve mali işlerle hiç ilgilenmiyor. Bütün zamanını Beylerbeyi veya Kurbağalıdere saraylarında, Kel Aliço, Herge-

İcci İbrahim gibi pehlivanlarla g re erck... At besleyip Koşuyolu, Ota -ı Humayun yahut Secah Ba larında yarı lar d zenleyeck... Kısıklı, Çamlıca veya Alemda ı korularında s rck avları d zenleyeck geçiriyordu.

Tam bir Osmanog lu!..

Kendini koruma ve kollamanın yolunu bulmuş.

Yaklaşık yirmi yıldır hepimizin gözünü boyamayı başardı.

Lâkin sonunda o'nun da foyasını meydana çıkaran biz olduk.

Ancak yine de akıl, sabır ve ustalığıyla hepimizin gönlünü  eldi.

Eğer, biraz idareli davranabilirse, attığı ta   rk tt   kurbagaya değer. Artık hemen her yerde meyvelerini vermeye ba layan Tanzi-mat'ın bütün nimetini toplayıp  anlı atalarının yanına kurultur.

Durum aydınlanınca,  li ve Fuat pa alarla bir araya geldik.

Pa alar, kendisiyle konuşma görevini bana verdiler.

Beylerbeyi Sarayında, kısbeti ayağında yakaladım.

Her eyi bir bir önüne koyunca, ilk tepkisi;

- Biraderin haberi var mı? - Oldu!..

Olmadığını anlar anlamaz yüzü güldü.

Bakı larını gözlerimden kaçıra kaçıra fısıldadı;

- Daire-i Mahsusanın başında bulundu unuzu bilmiyordum. O yüzden haksızlığa u ramaktan  rk yor... Kendimce  nlem alıyordum. Şimdi eminim hocam!..

Bize bu kadar güvence yetiyordu.

Bir veliahtla daha fazla pazarlık ayıp değil mi?

*Fedaiyan'*ı hiç gürültü koparmadan söndürmek i ten değildi.

Lâkin pa alar, büyütülmesinde diretiler. Az da olsa, Hükümdar-ı duraksatacağından emindiler. Umutsuzdum... Yok yere can yakılabilirdi. İnatlarını kıramadım!.. Besbelli, soluklanacak bir delik arıyorlardı.

İstemeye istemeye Hasan Paşa'ya izin verdim.

Hemen arkasından da, usullacık Refik'i uyardım.

Meğer sadakat da, bekâret gibiymi . Bir kez sapılıyor.

Perşembe günü, yatsı namazından sonra Tophane Kılı alı Paşa camiinde yaptıkları toplantı basıldı. Başta  eyh Ahmet, Çerkes H -

seyin Daim, Arnavut Cafer Dem, Binbaşı Rasim, Şeyh Feyzullah, Şeyh İsmail ve hiç bir zaman hiç kimseyi dinlemeden burnunun di-
kine giden Didon Arif'le kırka yakın adam *derdest edildi*.

Sorgulanmak üzere sandallarla Kuleli Rüştüyesine götürüldü.

Fukara Cafer Dem Paşa... Çok korkmuş olmalı. Sandal Bo-
ğaz'ın ortasına gelince, fırladığı gibi kendini suya salıvermiş.

Daha başında can yitirmek pek sıkıcı. Ne var ki, devlet isteyen,
bedelini ödemeye koşulu. Umarım, herkes için uyarıcı olur.

Âli Paşa, sorgulamayı kendi üstlendi.

Mehmet, Kâmil, Mustafa Zarif ve Mithat Paşa'yı yanına aldığı
gibi, Kuleli'nin yolunu tuttu.

Allahıma bin şükür!.. Yiğit insanlarmış.

Baştan ne öğrenmişsek, sorguda o çıktı.

Hiç gözlerini kırpmadan yolsuzlukları saya döke, Padişahı de-
virip veliahd Abdülaziz Efendi'yi getirmek istediklerini söylediler.

Elcbaşlar idama mahkum edildi.

Ötekiler bir azar, iki öğütle salıverildi.

Tutanaklar *vavı* değiştirilmeden önüne konunca Hakan irkildi;

- Bu kadar ileri gidilebileceğini sanmıyorduk. Tez tedbir alalım.

İsraf ve işrete son vermek için ne gerekirse yapalım, - dedi.

Yazık!.. Çok geç kalmışız.

Abdülmecit Han, gerçekten biraz toparlandı.

Lâkin, israf ve sefahat ciğerlerini yemiş bitirmiş.

Daha istediği tedbire girişmeden, ölüm şerbetini içti.

Ruhiddin Efendi'yi, Kırım Savaşı sonrasındaki gidip gelmele-
rin birinde çok üşüttüğü için yitirmiş idik. Hristo kâfiri, bizi gençle-
re emanet edip Paris'e yerleştikten sonra bir daha dönmedi. Agop
Hoca hepimizden çok yaşlıydı. Şimdi tam bir pir-i fânî!..

Ona, Âli ve Fuat Paşa'yı da eklersek, dördümüz kaldık.

Padişah'ın hastalandığı gün, Âli Paşa, bizi yalısına topladı.

Şehzadeler henüz genç idiler. Sefahat onlara da bulaşmıştı.

Üstelik Veliaht Aziz Efendi sade bizim değil, ahalinin de gözü-
nü boyamıştı. Abdülmecit çifte yenginin sahibi olduğundan söz din-
lemiyor... aklına eseni yapıyordu. Aziz Efendi'nin devlet işleriyle

fazla ilgisi olmadığından umur görmüş devlet adamlarının tedbirine uyardı.

Düzen bir kez yozdu mu, devletlüyle ahalinin görüşü buluşuyor. Doğrusu biz de, böyle olacağına inanıyorduk.

Cülus'tan önce herşey bizim elimizdeydi.

Herşeyi uzun uzun gözden geçirmemiz gerekiyordu.

Abdülaziz Efendinin yerine, büyük oğula *hiat* edebilirdik.

Çünkü, Aziz Efendi veliaht ilân edildiğinde, Abdülmecit Han'ın hiç çocuğu yoktu. Sonradan olduğuna göre, *Saltanat Şurası*-nı toplayıp kararı çıkartmak işten değildi.

Hepsi, çok yakından bilip tanıdığımız kişi idiler.

Devlet-i âli'nin biraz soluklanması gerektiğine inananmamak için hain olmak gerekirdi.

Belki yozlaşmıştık. Lâkin asla hain olamazdık.

Aziz Efendinin hakkını kollamakta karar kıldık.

Meğer âdem, cülus cylemeyi bekleymiş.

Kılıcını kuşanıp tahtına oturduğu an, değişti.

İyiyle kötüyü kendi gözüyle görüp de ayırsın diye önce mülk-ü şâhânesinde gezdirelim dedik.

Bursa'ya gitti tez, Mısır'a yolladık, daha iştahlı döndü.

Kalabalıkların merakını, kendine güven diye aldı.

Bir de Evropa görürse, belki uyanır diye düşündük.

En azından, dünyada neler olup bittiğini kendisi anlar.

Napolyon, Fransa'nın üstünlüğünü kanıtlamak için Paris'te çok görkemli bir sergi açıyordu. Söylendiğine göre, bunun için Mühendis Eiffel'e, salt çelikten bir dev kule yaptırmıştı. Sergide her devlet, kendi ürünlerini gösterecek... Uluslararası bir *meşher* kurulacaktı.

Şcyhülislâm'dan fetvayı kendi istedi.

Cinlikten mi, saflıktan mı bilemem. Şchzadelerin tamamını da kervanına kattı. Fuat Paşa buradan Refik ile Vefik... Paris'ten Hristo ile desteklenince, kıyamet koptu!..

Bir anda bütün Evropa kral ve kraliçeleri çağrı yansına girdi.

Hepsi mülkün, İslâm Halifesi'nin nurlu ayağından bereket umuyor olmalıydı.

Günahım çok!..

Gezi fikrini ortaya, Âli ve Fuat Paşalar azbiraz nefesle in de, devlete çeki düzen verebilsinler diye, ben atmıştım.

Atmaz olaydım.

Fayda yerine zarar verdi.

Bu gezi, Fuat Paşa'yla Hristo'nun ölümüne neden oldu.

Biri kalbinden hastaydı. Biri çok yaşlı. Nur içinde yatsınlar!..

Lâkin Hükümdara etkisi hiç de umduğumuz gibi olmadı.

Allah aklını başına devşirsin. Gittiğinden beter döndü.

Kişiye filânı nasıl bilirsin, demişler. Kendim gibi deyip çıkmış.

Ben gördüğünün iyisini alır umuyordum. O kötünün bayağını yüklenip döndü. Gidinceye kabahatını mümkün merteye gizli yapıyordu. Döndüğünde, bir nice hayta ve soyhası var ise toplayarak işleme-ye başladı. Rezillik saraylardan, sokaklara taştı. Kepazelik herkesin eline, beline, diline dolaştı. Saray hizmetlileri 5 bin 500'ü... Hazine-nin borcu, 5 milyar altın frankı aştı.

Devlet öyle bir hale girdi ki, kim sarraflarla iyi geçinir, artığına eksigine bakmadan yeni borç bulabilirse Âli Paşa'ya bile haber verilmeden Maliye Nazırı oldu.

Döne döne sıra, Hünkâr dalkavukluğunda *pir-i müruiye* parmak ısırtan Mahmut Nedim'e gelince, akli başında herkes pek gülmüş idi!..

Ademin hüneri, Paris Elçisi Esat Paşa'ya, Efendisi için kudret macunları ismarlamak... İpek tenli, pembe benli, mavi gözlü, kumral gürcü kızları sunmak... Rus Elçisi general İgnatiev'in Çar'ından çaldığı altınlar ile borsada oynamaktan ibaret idi.

Ne var ki, İgnatiev kâfiri cart curtan öteye gidememekte... İş paraya dayandı mı, İngiliz, Fransız, Alaman ve Avusturya keferesi-nin borusu ötmekteydi.

Çünkü Efendisi, onlara bizden artık borçluydu!..

Galata'da bir nice ünlü sarraf var ise, hepsinin gerisinde mutlaka ve mutlaka onlardan biri vardı. Bu yüzden burdaki sarraftan dilenileri her borca karşılık yüksek faizlerin üstüne bir *imtiyaz* isteği ya Paris, Londra ve Berlin'den, ya da Viyana'dan geliyordu.

Böyle böyle, Rumeli Demiryolları Avusturyalı Banker Hirsch'e... Aydın demiryolu İngilizlere... Afyon Fransızlara verildi.

İngiliz-Fransız-Alman Rotschildleri birleşip sarraf kasalarını Osmanlı Bankası... Fransız Alyon ve d'Aramont İstanbul Bankası. Hirsch Avusturya-Türk... Krupp Deutsche Bank *imtiyazlarını* böyle kapdı.

Suyu görünce teyemmüm bozulurmuş.

Galata'ya yavaş yavaş perdenin gerisindeki gerçek kudret sahipleri yerleşti. Ortaya koskocaman bir Bankalar Caddesi çıktı.

Selânik, İzmir ve Beyrut'a da şubeler açıldı.

Amerika da içinde, hemen hemen her ülkenin tüccarı, başta Asiatane hemen hemen her limanda her şeyin satıldığı mağazalar açtı.

Mecit Han, Dolmabahçe Sarayında tiyatro yaptırmıştı.

Galata ve Beyoğlu'ndakiler Aziz Han zamanına erişti.

Gösteriş özentiliğinde o kadar ileri gidildi ki, kimbilir kaç bin yıllık *Mehter Takımı*, İtalya'dan getirilen Donizetti'ye Paşalık verilecek, *Mızıka-i Humayun*'a dönüştürüldü.

Lâkin bırakın bando mızıka dinleyip, borsada oynayarak o gösterişli mağazalardan alış-veriş etmeyi... Kasapta, bakkalda, manavda ve hatta sokakta satılanları almaya kimsede derman kalmadı.

Anlı şanlı devletlüler hatunlarının çeyiz sandıklarındakini... Orta halliler bohçalarındaki ölümlüklerini... Yoksullar çoluk çocuğunu... Dul ve yetimler kendi bedenlerini rehne verdiler.

Yakınmalar gökyüzüne ağdı.

Lâkin hiç bir şey değişmedi.

Meğer Aziz Han'ın bir bildiği var imiş!..

Mahmut Nedim Maliye Nazırı olur olmaz, havsalanın almaya-cağı hüncünü cümle âleme göstermekte gecikmedi.

Necar ki, Tanzimat kendi insanını yetiştirmişti.

Şinasi Efendi Tercüman-ı Ahvâl'den ayrılmış... Koparılan izin ve ödenekle Tasvir-i Efkâr'ı... Giritli Filip Efendi, Ali Suavi'nin başyazarlığında *Muhbir*'i çıkarmaya başlamışlardı.

Namık Kemal, Ziya, Ebuzya Tefvik, Ahmet Mithat efendiler her aykırının üstüne gidiyor... Zaman zaman Âli Paşa'yı bile bunalıyorlardı.

Sonunda, Ali Suavi'nin *Muhbir*'de; *Mısır Hidivliğinin Mustafa Fazıl Paşa'nın hakkı olduğunu*, açık açık yazması... Kemal'in *Tasvir-i Efkâr*'da o başyazıyı aynen yayınlaması bardağı taşırdı.

Paşa, çıkardığı bir karnameyle, *Muhbir*'i bir ay kapattı.

Lâkin Kemal, hemen ertesi gün, *Mülâzat* başlığıyla; *Mısır vali-sine verilmek aziz ünvanını, mühür ve sikke basma hakkını yerden yerc vurmakta gecikmedi*.

İş tam çekişmeye dönmüştü.

Yeni bir karname gazetelere sıkı denetim koyarken. Suaviyi tutuklayarak Kastamonu'ya sürüyordu.

Fikre baskı sökmüyor ki!..

İğnenin deliğinden yol buluyor.

Ertesi günün *Tasvir*'inde Kemal *Şark Meselesi*, başlığıyla *Girit*'i parmağına doluyor... Ziya; *Baskısız tahtayı el alır, el almazsa yel alır*, diye açık açık alay ediyordu.

Bunların üstüne bir de *Vatan Yahut Silistre* biniverdi.

Kıllı Agop, piyesi Gedikpeşa Tiyatrosu'nda oynamaya başlamıştı.

Yurdundan parça kopanın, canından can kopar.

Ömer Paşa'nın destanı, ortalığı ayaklandırmaya yetti.

Osmanlı'nın yurt sevgisi, sel oldu Gedikpaşa'dan Bâb-ı âli'ye aktı. Ve o hengâme herkesi önüne katıp sürükledi.

Yeni bir karname, Kemal'i Erzurum vali yardımcılığına, Ziya'yı Kıbrıs mutasarrıflığına atayıverince herkes suspus oldu.

Perde arkasında Şehzade Murat'la Mustafa Fazıl Paşa'nın olduğu biliniyordu. Şehzade'nin dokunulmazlığı vardı. Mustafa Fazıl Paşa ise, çoktan Paris'in yolunu tutmuştu.

Gerçi bütün bu kargaşanın, Nubar ve Abraham Efendi'nin İsmail Paşa adına Başta Pertevniyal Valide Sultan olmak üzere pek çok kişiye, pek çok altın dökmesinden doğduğu söylentileri de pek yalan değil.

Lâkin, Mustafa Fazıl Paşa'nın hırsının yeteneğinden fazla olduğu da çok açık bir gerçek.

Çatlak sesler bir anda susturulunca, Mısır Hidivliğini, İsmail Paşa'ya vermek zor olmadı.

Mustafa Fazıl'ın dili koparılmış, lâkin eli boşta kalmıştı.

Kemal, Ziya, Agâh, Suavi ve daha kim isterse taşra sürgünlüğüne Paris'i yeğlerse besleyeceğini bildiriyordu. Kaçakların yerleri Fresine'nin *Bosfor* vapurunda ayırtılmış... Sakarini aracılığıyla ailelerine bırakılmak üzere, Kemal'e 10, Ziya'yla Suavi'ye 20'ser bin altın frank yolluk ayrılmıştı.

Besbelli konu aralarında tartışılmış.

İnce ayrıntılarını Refik'le Vefik'ten duydum.

Oğullarımız, kavgayı yerinde vermeyi kararlaştırmışlar.

Pek memnun kaldığımdan, elimden geleni yapmak borçtu.

Bu demde Agop kâfiriyle Âli Paşa'nın da bizi bırakıp gitmeleri, kolumu kanadımı kırmış.. Doğru düzgün iş yapamaz duruma düşmüştüm.

Devlet-i âli'nin bir kez daha toparlanıp yekindiğini görmeden ölürsem, gözlerim açık gidecek diye korkuyordum.

Galata bankerleri imdadımıza yetişti.

Prusya-Fransa savaşı, kaynaklarını kısınce.

Alacakları için Mahmut Nedim'in kapısına dayandılar.

Mürâi herif, sahtecilikte Saip Paşa'yı bile geride bıraktı.

O kaimiyi icad ederek, karşılıksız borçlanmanın yolunu açmıştı... Bu ise eski borcu, yeni borçla ödemenin mucidi oldu.

Akıl alır gibi değil!..

Tefeci milleti ne kadar aç gözlü oluyor?

Alacakların bir bölümünü ödeyip kalanı yüksek faizle erteliyorum deyince, hepsi düğün bayram eyledi.

Onlar için, ar değil, kâr önemliymiş.

İyi de savaş, sermayenin ardını büsbütün kurutunca ya sarraflar ya da Devlet-i âli iflâs edecekti.

Mahmut Nedim rezili zerre kadar utanıp sıkılmadan altıyüz yıllık Devlet-i âli'nin iflâsını isteyiverdi.

İflâs etmiş bir develete bundan sonra kim borç verir?

İsraf önlenecek diye sevinesim geliyor.

Lâkin, borç bulunmazsa, Mülk-ü Şâhâne elden gider.

Altı ordu donatıp 600 bin asker yetiştirdik. Donanımları da pek

iyi!.. Ancak eğitim çok cepane tüketiyor. Gerçtiğinde onca ademin atacağı mermiyi nerden, nasıl bulacağız da vereceğiz?

Hesapsızlığın sonu baştan belliydi.

Gayrı gerisi kıyım, zulüm, sürgün ve ölüm.

Ve döne döne geldiğimiz yer başladığımızdan beter.

Onda askerimiz yok idi, kösmüştük. Bunda mermimiz yok!..

Bir insan ömrünün böylesine heder olması ne kadar yazık!..

Bu bizim yollara düşerken gördüğümüz düş değil!..

Biz değişimin güvenli aydınlığını getirmiş idik.

Şimdi yeniden karabasanlara düşmekteyiz.

Allahtan ahır ömrümü tamamlamışım.

Yazık ki, vicdanım rahat gidemiyorum.

Daha cesur olsam, daha yararlı olurum.

Olamadım. Hiç birimiz olmadık. Ve uyduk.

Değıştireceğimize, kendimiz değışmeye kalktık.

Ne kadar yazık, iki cami arasında binamaz kaldık.

Şimdi son demdeyim. Ve artık defteri kapatıyorum.

Uyanıverdi.

Kapı açılmıştı.

Sessizce bekledi.

Ayak sesleri bildik.

Afallayarak büzüldü.

Usulca gelen babasıydı.

Başucuna kadar sokuldu.

İlkin hafif hafif soluklandı.

Dönmek kalmak arasındaydı.

Sonunda karar vermiş olmalı;

- Uyuyor musun? Diye sordu.

Bıçak gibi dikiliverdi yatağında;

- Bir emriniz mi vardı, Efendimiz?

- Biraz konuşmak istiyordum da!..

- Hay hay! - Diyerek ayağa fırladı.

Çabucak *robe de chambre*'ını giydi.

Lambanın fitilini alabildiğine yükseltti.

Babası uzun uzun Refik 'in yüzüne baktı.

Sonra gözlerini kırpıştıra kırpıştıra oturdu.

Eliyle karşıdaki koltuğa oturmasını buyurdu.

Refik oturur oturmaz, derin bir hüznle konuştu;

- Hafakanlar bastı Paşa oğlum, - dedi - Uykum kaçtı.
- Bu günlerde, akli başında kim sizin gibi değil ki efendim?
- Reziller, mürailer, çıkarıcılar, sorumsuzlar, ahmaklar hainler!..
- Bakın bunda yerden göğe haklısınız da, kaygınız yersiz.
- Nasıl? Herşeyi berbadettik Paşa oğlum. Herşey eskiden beter.
- Her zaman, her musibette bir hayır vardır, buyurmaz mısınız?
- Devletin iflâsı gibi musibette, ne hayır olabilirmiş a oğlum?
- Onun dahi yeni baştan kurulmasını sağlayamaz mı efendim?
- Biz de öyle yola çıkmıştık Paşa oğlum. Gele gele, iflâsa gelip oturduk. Siz, kendinizde bu gücü bulabilmekte misiniz?
- Yol ve yöntem biliniyorsa, güç de üretilir efendim.
- Öyleyse saniye yitirmek cinayettir yavrum. Ne yapılacaksa, bu şaşkınlıkta yapınız ki, haklılığınızı cümle âleme onaylatabilesiniz.
- Anlıyorum Efendim, - diyen Refik usullacık doğruldu.
- Allah sizden razı olsun Paşa oğlum, - diye dinginlikle yerinden kalktı babası. Beğeniyle oğluna baktıktan sonra kapıya yöneldi;
- Allah muradınızı gönlünüze göre gerçekleştirsin.

Refik, sandala atladığı gibi Fenerbahçe'nin yolunu tuttu.

Müezzinler sabah selâlarını okurken, Vefik, Ohannes ve Kosta'yı uyarmış, her biri Asitane'nin bir ucuna doğru çoktan yola koyulmuşlardı.

Çok kısa zamanda aldıkları sonuç, onları bile şaşırtmıştı.

Şehzadeler de içinde, kendini bir şey sanan herkes, sundukları çözüme sarılmış. Görülen herkes, Mithat Paşa'nın çevresinde toplaşma, fikrini ilk kendisinin ortaya attığına yeminli tanık aramaya başlamıştı.

İçlerinde tuttuğunu koparabilen bir oydu, bir de Vefik'le Refik.

Refik, babasının izinden gitmekte kararlıydı.

Vefik hata bağışlamayan dili yüzünden bazen çok kınacı olabiliyordu. Refik'in isteğiyle sonrasına hazırlanma fikrinde birleştiler.

Babası yaşlılığını ileri sürerek, Daire-i Mahsusa işlerini tümüyle oğluna bıraktı. Bu da Aziz Han'la Mahmut Nedim'i tam anlamıyla kör ve sağır etmeye yetti de arttı.

Zaten, doğrudan Hakana bağlı bir avuç tüfekçiyle günlük çıkar uşakları dışındaki askerle memur tam anlamıyla Tanzimatçıydı.

Şehzadeler, darbenin geldiğini çoktan sezmişler. Devlet kuşunun kendi başlarına konması için, birbirleriyle yarışa girmişlerdi.

Bazen Hak, şamarını halk eliyle çarpıyor.

Avrathisarı'ndan bir Bulgar kızı, komşu oğluna aşık olur.

Sevda dumanı tütmeye görsün, alazı yangın çıkarmaz mı?

Kız, Selânik'e haber uçurup İslâmın nuruna kavuşmak diler.

Vali Baytar Mehmet Paşa bir tertip düzer. Kızı çarşafılayıp trene bindirirler. Avrathisar'ı kâfirlere, kuşu kaçırınca Selânik Hristiyanlarına haber ulaştırır.

Osmanlı Amerikan çığlığıyla ilk kez bu olayda karşılaşır.

Amerikan Konsolosu pek cahil, pek ahmak, pek işgüzarlır.

Onca konsolos parmağını kıpırdatmazken, o kendine iş edinir.

Bir kâfir kızının müselüman olmasını dinine hakaret sayar.

Anında, Haçlı Seferi düzenlemeye kalkışır.

Paralar dağıtarak 150 işsiz güçsüz kâfir toplar.

Tren geldiği anda varır istasyonu basar.

Kızı Vilâyet'e götürmeye gelen üç zaptiye'nin elinden zorla alır.

Kızcağızın çığlık çığlığa *tevhid* okuması, gözü dönmüş serserilere düğün zurnası gibi gelir.

Bir anda feracesini, çarşafını pare pare eyerler.

Yüreği duruma elvermeyen birkaç islâm önlemeye kalkışınca onları da bir güzel pataklarlar. Sonra da kızı zorla bir paytona bindirip Amerikan Konsolosluğu'na atarlar.

Aptal Amerikalı, müselman mahallesinde salyangoz satmıştır.

Ertesi gün, Saatli Selim Paşa camiinde 5 bin onurlu ve gayretli müslüman toplanmıştır. Bir kızı trenden alıp müftüye götürmekten aciz Vali Paşa, öfkesi burnundaki halkı yatıştırmaya koşar.

Gözünün yaşına bakılmadan *erkânıyla* birlikte tutulduğu gibi, Medrese hücrelerine kapatılır.

Müslüman, sayı ve öfkesi her sokakta arta arta Amerikan Konsolosluğuna dayanır.

Can kaygısı, Haçlı Havarisinin aklını başından almıştır.

Anında komşuları, Alman ve Fransız konsoloslarına sığınır.

Meslek gayreti, *diplomatie* dokunulmazlığı akıllarına getirir.

Sokağa fırlayan Alman ve Fransız konsolosları halkın önüne geçerek, uluslararası hukuktan... Devletlerarası anlaşmalardan söz etme hevesine düşerler.

Hak ve halkın olduğu yerde, hukukun sözü gereksiz.

Öfkeli kalabalık oracıkta kisini de parçalayıverir.

Ne kadar yazık!.. Amerikalı'yı kaçırmışlardır.

Ödlek herif, meslektaşları gözünün önünde paralanırken, içerde düşüp bayılmış... Ayıldığında dönüp ne olup bittiğine bakmadan arka kapıdan sığımıştır.

Sonunda araya İngiliz konsolosu girer.

Kızı Amerikan Konsolosluğundan alır. Camide tutuklu bulunan Valiye götürüp teslim eyler.

Sorunun o yönü, o an oracıkta biter.

Ne var ki, Mahmut Nedim'in yâr-ı vefakârı İgnatiyef eline koz geçirmiştir. Onu orda bırakmamakta kararlıdır.

Olay duyulur duyulmaz, can telâşına düşmüş olmalı.

Hemen *Düvel-i Muazzama* elçilerini toplantıya çağırır.

Henry Layard'ın direktmeleri kâr etmeyecek gibidir. İgnatiyef'i durdurmak olanaksızdır. Konsolosları linç edilen Alman ve Fransızların yatıştırılması zorunludur. Karaya asker çıkarıp gerekirse halka ateş etmek üzere, Selânik'e birer donanma yollanması hevesine düşmüştür.

Bu, Rumeli'nin bütünüyle elden gitmesi demektir.

Henry Layard, bir yandan İgnatiyef'in çabalarını önlemek için işi Asitane'den Berlin'e aktarmaya çalışırken, bir yandan da dostlarını uyarır.

Refik, yel olur eser... Göz açıp kapayana Selânik'e ulaşır.

Gider gitmez olayı çözer.

Valiyi görevden alır. Ahalinin kışkırtılmasına neden olduğu ile ri sürülen, altı seseriye Rıhtım meydanında sallandırırverir.

Asılanların çoğu elbeyi, işgüzar Amerikan konsolosunun kiralandığı serserilerden seçilmiştir.

Ne var ki, orda hiç kimse itiraza mecal, burda directmeye mahal bulamadığından herkes çözümün olağanüstülüğünde birleşir.

Besbelli, Rusya dışında *Düvel-i Muazzama*'dan hiç biri, ani bir kışırmaya hazır değildir. Konsolosları öldürülenler bile savsamaya can kurtaran simidi gibi sarırlılar.

Bismarck hemen ortaklarını toplar.

Artık hüküm *Berlin Konferansı*'nınadır.

Ahalinin bu şamarı, tam yerinde ve zamanında şaklamıştır.

Tez zamanda bir şey yapılmazsa, çok şeyin olacağı açıktır.

Asitane Selânik'ten geri kalacak değil a!..

Hele Şehzade Murat Efendi, Sarrafı Hristaki'den borç aldığı paraları mollaların başlarından aşağı saçıverirse... Ahmet Hulusi Efendinin kışkırttığı *talebe-i ulum* akın akın Bab-ı âliye koşup Sedaretin önüne yığılarak bir ağızdan haykırır;

- Sadrazamı istemezük!.. Şeyhülislâmı istemezük!..

Mahmut Nedim can havliyle, İran Elçiliğine sığındı.

Şeyhülislâm çoktan kayıplara karışmıştı!

Riyakârların yiğitliği bundan ibaretti!..

Ötesine Süleyman Paşa'nın Harbiyelilerin başına geçerek uygun adım, Dolmabahçe sarayını kuşatması yetiverdi.

Aziz Han tahtından tıptış tıptış indi... Murat Han dua alkış bindi.

Herkes, Mithat, Vefik ve Refik Paşa'ların Devlet-i âliye el koyup tez elden güç ve görkemine kavuşturmasını alkışlamaya hazırlanıyordu.

Olacak şey değil!..

O kargaşada Rüştü Paşa Sadrazam, Hüseyin Avni Paşa Serasker, Hayrullah Efendi Şeyhülislâm oldular.

Mithat Paşa hiç burulmadı.

Vefik ve Refik paşaları Cevdet, Ziya, Kemal ve daha bir çok bilge paşa ve efendilerle destekleyerek bir *Danışma Meclisini* kurdu. Ve onu bir *Kurucu Meclis* gibi çalıştırarak, hiç zaman yitirmeden, haldır haldır Anayasa'yı hazırlamaya durdu.

Ne yazık!.. İktidarın yasası hükmünü yine yürüttü.

Danışma Meclisi, Anayasa'yı salladıkça sallıyordu.

Vefik Paşa'yla, Namık Kemal Bey, ıvecen bir öfkeyle, üyelerin tozunu atıyor... Mithat ve Refik paşalar, sabır ve dirençle her üyeyi yatıştırıyor... Her kaygıyı gideriyor... Her gölgeyi aydınlatıyorlardı. Sonunda uğraşa didine taslağı bitirdiler.

Fakat onaylayıp yürürlüğe koyacak kimseden yoksundular. Abdülaziz, durumu pehlivanlığına yediremiyordu. Dolmabahçe'nin görkemi, Topkapı'yı köhnetmişti. Ve eski Hünkâr, nedense tutukevini beğenmiyordu. Fazla uzatmadan, Beylerbeyi sarayında gözaltına alındı. Abdülaziz Efendi, dileğine uyulmasından umutlanmış olmalı. Darbecilerin sürüne sürüne gelip ayaklarına kapanmasını altı gün daha boşu boşuna bekledi. Nafileydi!..

Umutunu kesince, canına kıydı. Allahın hikmetinden sual olmuyor!..

Murat Han, oturduğu post uğruna yıllardır etmediğini koma-mıştı. *Hürriyet* isteyen çok hürriyetçi... Vatan diyenden daha yurtsever... Eşitlik heveslisiyle öz be öz kardeş... Adelet peşindekine Nuşirevan'la yoldaş görünmüştü.

Al-ı Osman'da oyun çok!..

Vakterişip şölen tören, alkış bahşiş tahta kavuşarak andını yerine getirebilme gücüne kavuştuğu gün değişti. Hemen savsayanların safına girdi. Lâkin, daha hükümdarlığının altıncı günü, amcasının kendini öldürdüğünü öğrenince akli başından gitti!..

Biate gelen patriklerden korkup kaçıyor... Önüne gelene sarılıp öpüyor... Ata ters biniyor... Geri geri çıktığı merdivenden öyle in-mek isteyince düşüyor... Yeni taşındığı Yıldız Saray'ında, *Selâmlık resmine* hazırlanırken soyunup havuza girmeye kalkıyordu.

Daha bırıncı *cilus* ettirirken yenisini aramak dehşet verici!.. Çaresizliğe düştüler. Refik 'in oyunu olmasa, bölüneceklerdi. Bir dertten kurtulmuşlar. Başlarına iki dert sarmışlardı. Elde, Hamut Efendi'yle Reşat Efendi kalmıştı.

Ve Çerkes Hasan Paşa, herkesi iliklerine kadar dondurdu. Abdülazizin ıkballerinden Neşerenk hanımın kardeşiydi. Şehzade Yusuf İzzettin Efendiye yaver atanırken, kolağasıllığın-dan paşalığa yükselttilivermişti.

Neşerenk Hanım, Efendisiyle birlikte Topkapı'dan, Beylerbeyi'ne aktarılırken bir subayın şalını alması yüzünden üşütüp ölmüştü.

Serasker Hüseyin Hilmi Paşa, bütün bunları göz önünde bulundurarak, onu İstanbul'dan uzaklaştırmaya karar vermiş... Hiç zaman yitirmeden Bağdat'a atamıştı.

Kesinlikle gitmem, der demez tutuklandı.

Çaresizliğini anlamış bir havada, Hassa komutanı Redif Paşa'ya çıktı. Uslu bir çocuk saflığındaydı. Tutukluyken iyice düşünüp taşınmıştı. O askerdi. Mülk-ü Şâhânenin her yeri, yaver-i haslıkla çitti. Atamasına karşı çıkararak, hata işlemişti. Nereye gönderilirse gitmeye hazırды.

Redif Paşa alkışlamaktan başka ne yapabilir?

Gitmeden önce Seraskeriyle vedalaşmasına kim engel olabilirdi?

Önce Hüseyin Avni Paşa'nın Paşalimanı'ndaki yalısına gitti.

Mithat Paşa'nın Beyazıt'ta Soğanağa Mahallesindeki konağında önemli bir toplantı vardı. Paşa oradaydı. Hiç duraksamadı. Kuzguncuk'ta kiraladığı sandal, o'nu Kumkapı'da bırakıvermişti.

Veda için gelmiş bir Paşa'ya saygıdan başka ne gösterilebilir?

Doğrudan toplantı salonuna alındı. Vc girer girmez olanlar oldu.

Başta Mithat ve Rüştü Paşa olmak üzere herkes oradaydı. Bir yandan Anayasa hükümleri tartışılıyor... Bir yandan içine düşülen durum görüşülüyordu. Hasan, büyüklerin ellerini öpmek bahanesiyle eğildi.

Doğrulduğunda, kendisine Abdülaziz'in armağan ettiği altın saplı piştovların namluları atış kismaya, kurşun yağdırmaya başlamıştı.

- Bir deliyi Padişah tutmak için Sultanımı öldürdünüz.

İlk, Serasker Hüseyin Avni Paşa düştü.

Piştov ardardına patladı. Hariciye Nazırı Raşit Paşa'nın ardından Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa kana bulandı. Hüseyin Avni Paşa ölmemişti. Uşaklardan biri yardıma yetti. İkisini birden vurdu.

Refik, Zaptiye Nazırıyla yetiştı. Konağın üst katında kısıtırıldı.

Teslim olmaktan başka çaresi yoktu. Ölüm herkes için ürkünç.

Konaktan çıkarılırken, az önce konak bir birlikle basıldı sanıp sinen Sedaret Yaverlerinden Şükrü bey, utancının öfkesiyle;

- İt herif, - demez mi!..

Çizmesinin koncuna sakladığı tabancayı çekmesiyle tek kurşunda, o patavatsız da yere sermesi bir oldu.

Süleymaniye Kışlası'na güçlkle götürüldü.

Hemen kurulan Savaş Divanında yargılandı.

Ve üç gün sonra Direklerarası'nda asıldı.

Dehşet, iktidar heveslilerini bile yola getiriyor.

Savsayanlar elini çabuk tutmaya başladı. Pay hevesindekiler tek tek mevzilerinden savuştular. Refik'le Vefik ağızbirliği edince, yumağı ancak Mithat Paşa'nın çözebileceğinde herkes oybirliği cyledi.

İlk işaret şehzade Hamit Efendi'den geldi.

Refik, Mithat Paşa'yı kaptığı gibi, Kâğıthane sarayına koştu.

Şehzade, her ikisini de kapıda karşıladı. Havuzlu çalışma odasına götürür götürmez, oturttu.

Eliyle şerbet sunarken;

- Günlerdir hazırladığınız Anayasa'yı inceliyorum Paşa Baba, - dedi Mithat Paşa'ya. - Devletimizin ilkin kendine gelmesi, sonra büyük bir hızla ilerlemesi için herşeyi düşünmüşsünüz. Sağolsun Hocam, - diye Refik'i gösterdi. - Kavramakta zorluk çektiğim bazı yerleri çok büyük bir bilgi ve açıklıkla anlattı. Bütün kalbimle size katılıyorum. Bundan öte, bu Anayasa tek rehberim... Meşrutiyet tek imanımdır. Görev bana düşerse, *cülusumla* birlikte, her ikisini de yürürlüğe koyacağıma ve âhır ömrüm elverdikçe bütün kurallarına uyacağıma, Allah ve sizlerin katında vallahi ve tallahi!..

Bir Hükümdar adayından kim daha fazla güvence isteyebilir?

Egemenlik zulümle elde edilir, ama ancak erdemle sürdürülür.

Erdem sözdür. Zulümse, gerekçesi ne olur olsun yalan.

İnsanları aldatan çoktur. Tarihi aldatan görülmüş mü?

Şehzade Hamit Efendi, içten olmasa, andıçmezdi.

Mithat'la Refik o yemin anında gözgöze geldiler.

Fazlasının gerçeksizliğine çoktan inanmışlardı.

Başlarını sallaya sallaya Saray'dan çıktılar.

Çalakürek konakta bekleyenlere koştular.

Odaya girdi.
Işıkları yakmadı.
Koltuğa yaslandı.
Gözleri nemlenmişti.
İlkin parmaklarıyla sıktı.
Sonra yumruklarıyla oğdu.
Gözkapaklarını sımsıkı yumdu.
Islaklık azalacağına artıyordu.
Direnç anlamsız ve değersiz.
Hüznün dalgınlığına daldı.
İçinin içi büsbütün acıdı.
Yanakları sınılsıklamdı.
Bir an silmek istedi.
Hemen vazgeçti.
Rahatlıyordu.
Gözlerini kırptı.
Sonra yine yumdu.
Ağlamak iyi gelmişti.
Düşünceleri ıslanıyordu.
“Biz hakareti hakettik!..”
Sözünü birkaç kez yineledi.

Yincledikçe hafiflediğini sezdi.

“Tutsağın ne onuru, ne rütbesi var.

Teslim olmuşsan, saygıya koşulusun.

Koskoca bir Paşa isen, ne olmuş yani?

Okulların oğul vermiş, boş birer kovan.

Nczaretin işgalcinin emr-i komutasında.

Hükümetinle Hükümdarın senden beter.

Eloğlu, yengisinin tacıyla süslemiş başını.

Rütbesi senden çok aşağıdaysa kusur mu?

Zamanın kahramanı o!.. Saygı onun hakkı.

Sense yenilmişsin savaşa!.. Başın zaten eğik.

Biraz daha da eğilsen telin mi dökülür a ahmak!..

Yoksa; *Hey sen*, derler adama. *Selâm versene*.

İçin içine sığmazken, donar kalırsın yerinde.

Ne dedim, diye üsteler gencecik teğmen.

Dikkat, der!.. Hazır ol!.. Selâm dur!..

Durur... Ve evine koşarsın işte böyle.

Tarifsiz kederler içinde, çocuk gibi.”

Gözyaşlarının serin deryasına daldı.

Yaşam filmiyle burun buruna geldi.

“Gerçek ve tam bir kısır döngü bu?

Bir türlü bir yerden kırıp aşamıyoruz.

Oysa hiç kimsenin niyeti kötü değildi!..

Dedemlerin işi, daha başından kolaymış.

Kullar efendilerinin istencini uygulamışlar.

Ve efendiler yozlaşınca, kulları da yozlaşmış.

Ne kadar düz, basit ve çarpık bir mantıktır bu.

Efendinin istenci, kendine uyulması değildi ki!..

Ülkesi çağdaş uygarlık düzeyine çıksın istemekte.

Yapmaları gereken buydu. Yapamamanın özrü ne?

Efendi yozlaştı. Reşit Paşa bozuldu. Aziz Han aldattı.

Murat Han çıldırdı. Rüştü Paşa çalkaladı. Cevdet Paşa oyaladı.

Hamit Han andını çiğnedi. Çar Aleksandr fırsat bildi. Mithat Paşa yanıldı. Vefik Paşa dayanamadı. Refik Paşa pıstı. Peki biz ne yaptık?

Yirmi yıl ilmik ilmik insanı insana düğümledik.

El emeği göz nuru, ipek bir uçan halı dokumuştuk.

Üstüne binerek bütün gerçekleşmemiş düşlere uçacaktık.

Dedemlerin görmediği... Babamların yoramadığı kutsal değişimi biz gerçekleştirecektik. Özgürlük, çeşitlik, kardeşlik ve adalet bir daha küstürülmeyecek... Engellenemeyecek... Kısıtlanamayacaktı.

Yağımız, unumuz, şekerimiz hazırды.

Onlarsız nasıl bir zındana düşüldüğünü yaşamak kadar zengin bir birikimden yararlanıyor... Uzun bir hazırlığa dayanıyorduk.

Bir çakmak çakmak, bir kıvılcım çıtlatmak yetiyordu.

Çakmağı başkaları çaktı, ateşi yakan başkası oldu.

Yedinci Edward'la, İkinci Nikola Reval'de buluştu.

Henry Eliot'un anlattıkları tek tek gerçekleşiyordu.

Motorla işleyen araç baş döndüren bir hızla artmıştı.

Ordular, karada kamyon, denizde zırhlılarla taşınıyor.

İnsan, gökyüzüne ulaşmanın üstünlüğünü tadıyordu.

Otomobil, kamyon, zırhlı ve uçak sayısı yüzbini aşmış.

Zerdüş'tün kutsal ateşi, uygarlığın yaşam gücüydü artık.

Petrolün değeri, devletlerle toplumların da üstüne çıkmıştı.

Kayzer Wilhelm, gizlice İstanbul'a geliyor, halvet oluyordu.

Hemen sonra törenle, Bağdat ve Kudüs'e hac düzenliyordu.

Görünüşte amaç demiryoluydu. Temeldeyse Musul petrolü.

Motoru yapan, yakıtını da bulup çıkaracaktı, Bağdat'ta olsa.

Romanya Kralı Karol, Almandı. İnsan aslını inkâr edebilir mi?

Alınanlarla gizli kapaklı iş çevirdiğini sağır sultan öğrenmişti.

Almanlar motorun efendisiydiler. Petrole de hükmederlerse?

Dünyanın efendiliğini, Amerikalılarla paylaşmak isten değil!..

Bunun yolu tek!.. Alman, Zerdüş Ateşi'nden uzak tutulacak.

Çünkü motor kul yapımı... Yapılır... Petrol, Tanrı'nın armağanı.

Toprağında varsa yaşadın... Yoksa, olanın koşuluna tutsaksın.

Ravel buluşmasının gizi ne kadar açık ve aydınlıktı o günlerde.

Bakü'deki Rus, Fransız, İngiliz ortaklığı olağanüstü kârlıydı.

Hele Batum ile geçirilir... Romanya da o ortaklığa katılırsa.

Almanlar muhtaç ve mahkum... Amerikalılar seyirci kalırdı.
Her devlet kendi diyetini, başkasına ödetmeye heveslidir.
Kamber düğünde yiyip içecek. İbiş ceremeyi çekecektir.
Tuna üzerinde anlaşılsa, zarar elbet bize degecektir.
Biz karalar bağlayarak, derin düşüncelere dalmaktayız.
Eloğlu pek ivecen!.. An yitirmeyi, kâr yitirmek sayıyor.
Nitekim hemen başlar. Ve Manastır'da bir şimşek çakar.
Tüm Rumeli'yi *Eshab-ı Kehf* uykularından sıçratıverir.
Rus konsolosu Ratskovski, gemini iyice azıya almıştır.
Ayağında çizme, koltuğunda kamçı sokaklara dalar.
Rastlayan asker yandı. Cümlelerin önünde kamçılar.
Hükümet'in ödü patlar. Pisliği utanmadan kapatır.
Rus pek kararlıdır. Biz susarız. O azıttıkça azıtır.
Elbet her azanı paklayacak bir teneşir vardır!
Eninde sonunda Ratskovski de aradığını bulur.
Halim'le Selim, Manastır postanesinde nöbettedir.
Ratskovski, koltuğunda kamçıyla oradan geçmekte.
Birden Halim'in üstüne yürür... Selâm vermesini ister.
Halim gencecik bir köylü çocuğu. Ama, yiğit bir erdir.
Komutanlarının yerde sürüdüğü asker onuruyla dikilir.
Ve subaylara ferman okuyan Ratskovski, kamçıyı çeker.
Vurmaya fırsat bulamaz... Olduğu yerde donup kalmıştır.
Bir namlu doğrulur, alını kabağına. Bir tetik düşer anında.
Bir martin patlar Manastır çarşısında.. Ratskovski devrilir.
Yalnız dağlar değil, Makedonya, Rumeli ve İstanbul inler.
Abdülhamit Han, korkusundan Yıldız'da sıçan deliği arar.
Ruselçisi Nelidof onun tepesine biner. Geçşof Hükümetin.
Ve Baştercüman Mandelştayn, dehşetle Manastır'a koşar.
Ve an yitirilmeden Halim'le Selim, Savaş Divanı'na verilir.
Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa başkanlıkla görevlenir.
Binbaşı Enver Bey, yazmanlığa atanır. Ve yargılama başlar.
Dava tam bir komedidir. Mandelştayn kana kan istemekte.
Manastır olayın yakın tanığı, zaten yüreği kan ağlamakta.

Ve Halim dimdik durur gözlerinin önünde. Dimdik bakar.
Alın Alp tepeleri kadar aktır... Baş Bozdağlar kadar dik.
Sesi, tarihin çanını zonklatır, Rodoplar'dan Ağrı'ya kadar.
Herif selâma zorladı. Üstümden gayriyi selâmlamam!..
Kahrolasın Hamit Han!..

Bizim senden ödümüz patlıyordu!.. Senin düşmanımızdan.
Rusya hôt diyordu, Karabağ'la Sırbistanı veriveriyordun.

Her birine dört mermi verdiği asker, Plevne... Hiç önem vermediğin ahali Aziziye tabyalarında destanlar yazıyordu. Sen Kars, Ardahan ve Batum'u Ruslara... Doğu Rumeli'yi Bulgarlara bağışlıyor.. İstanbul *mehusu* Astarçılar kethüdası Ahmet Efendi'den azan işitince, kendi andını çiğneyerek Meclis'i kapatmakta duraksamıyordun.

Avusturya cart ediyordu... Bosna- Hersek'i sunuyordun.

Sonra zulmünü pekiştirmek için Mithat Paşa'yı suçluyordun.

Hangi zâlim, minnetini idamla öder? Hangi hükümdar, zulm için bir Paşa'yı, bir ülkeye değiştir? Tunus, Fransızlara Mithat Paşa'nın can bedeli değil midir? Onlar o'nu teslim eylediler, sen onlara Tunus'u.

Ve sana tahtını sunan Mithat Paşa'yla arkadaşlarını, Taif'te hiç acımadan boğduruverdin.

İngiliz Efeleniyordu!.. Mısır'la Girit'i peşkeş çekiyordun.

Hemen arkasından da, Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye'yi bilim yuvalığından çıkarıp sürgün yatağına dönüştürüveriyordun.

Yunanlı bile sırtardığında, Girit'i kucağına atıyor... Dönüp öcünü *Darulfunun* öğrencileriyle, medrese mollalarından alıyordun.

Fransızlar, Midilli'yi almak için hörleme gereksinimi duymamışlardı. Donanımlarını gönderip alıverdiler.

Vatan elden gitti Hamit Han!..

Korkunla korkumuz, onurumuzu çamurlara bulamıştı.

Bir Halim çıktı onca zamandır, Ege köylerinden birinden.

Belki beşiksiz, ninnisiz büyüdü. Belki çarıksız dolaksız yürüdü.

Okul görmedi, defter kitap bilmedi. Yaşı yetti, bıyığı bitti.

Ve asker oldu Devlet-i âli-yi Osmani'ye!

Vardı silâhı omuzunda Rumeline.

Manastır postanesinde nöbete durdu.

Paşaları Ratskovski'nin gölgesinden sakınırken, o karşısına dikildi bütün görkemiyle. Ve höst, dedi azgın ite!.. Sayıyla kendine gel. Ben üstümden gayrıya selâm vermem. Vermedi!.. Vermeyeceğini o kadar güzel kanıtladı ki!.. Ölüm Allahın emri!.. Hiç gözünü kırpmadı.

Sen ne diyorsun şimdi buna? Daha da beteri, ben ne diyorum? Biz ne diyoruz? Cemiyet ne diyor?

Ya Düvel-i Muazzama kızarsa!..

Sadece Rusya'nın kızması yetti de arttı.

Halim konsolosu vurmuştur. Vurdum, der.

Bizim nutkumuz tutulur. Yazıklar olsun demez.

Divan-ı Harp kurulur Üçüncü Ordu Karargâhında.

Hafifletici nedene karşın, Halim idama mahkum edilir.

Selim, madem önlemedi Halim'i, yazgısını paylaşacaktır.

Tüm gözler Yıldız'a döner... Tüm yürekler Yıldız'da çarpar.

Ulu Hakan Abdülhamit Han, onuru kurtaranı bağışlayacaktır.

O divanından da alçak çıkar!.. İdam kararını telgrafla onaylar.

Ve iki darağacı kurulur Manastır Meydanına, iki yiğit asılır.

Aydın'a Halim'in Afyon'a Selim'in şehitlik beratları yollanır.

Asılmaşa namaz olmaz!.. Kim demiş? Şhit peygamber eşi.

Onlara öyle bir tören kurar ki, onurlu Makedonya ahalisi!

Ürkünün yüzü kızarır. Yılğının kanı çekilir. Gizin canı çıkar.

Cemiyet Genel Merkezi derin derin düşünmeye başlar.

Düşünceye nasılsa bir sınır yok. Eğer açıklanmıyorsa.

Tarih, düşünürken uygulayabilenlerin not defteridir.

20 Haziran 1324 hicri, 3 Temmuz 1908 milâdi Cumadır.

Halim'le Selim, sancaklı tabutlarda, derin uykulardadır.

Makedonya'nın yüce vicdanıysa sızım sızım sızlamakta!..

Hava kurşun gibidir. Alpler kalkmış, Manastır'a çökmüştür.

Yüreklere kaygı çöreklenmiş. *Cemiyet* şaşkın. Devlet korkak.

Ama, gönlü Alplerden yüce, Resneli Niyazi de o törendedir.

Ağlaya ağlaya o namazı kılar... Ağlaya ağlaya şhitleri gömer.
Ve onursuzluğun onulmaz hıncıyla, uzun uzun Alplere bakar.
Ve katar ikiyüz yoldaşını da yanına... İsyan cileyip dağa çıkar.
Bir kez, bir yol açılmaya görsün, yürüyen o kadar çok olur ki!
Manastır'da, Süleyman Askeri'miz var, kanatlanıp uçmaya hazır.
Selânik'te, Talât ağabey ve *Genel Merkez* her tarafa nâzır.
Bektaşî, Nakşibendi, Uşşaki'yle Bedreddini bir tek can şimdi.
Üste Yahudi Rum, Bulgar Pomak, Arnavut ve Boşnak eklendi.

Ohri Drama, Sercz Edirne ve tüm Rumeli'nin, tekkesi zaviyesi, obedyası mahfili, okuluyla medresesi ve her köşesinde yuvalanmış *İttihat ve Terakki Cemiyeti* üyesi!.. Ve daha da ötesi, her biri çarpışmalarda pişmiş... Gözaltı, sorgu, sürgün ve hapishanelerden geçmiş... Zulüm ve ölümlerden kaç kez dönüp gelmiş kaç kaç yüz, kaç bin pırl pırl subay vardı. Vardı da neyi, ne zaman, nasıl yapacağını bilemezdi.

O yüzden, o 3 Temmuz Cuması, taptaze bir başlangıçtır.
Sancak açılmış!.. Cönk vurulmuş!.. Asker devşirilmiştir!..
Bir telgraf gelir Resne'den o gün Yıldız'a. *Yaşasın Hürriyet!*..
Manastır, hemen ekler. *Anayasa hemen yürürlüğe girmeli!*..
Selânik telgrafhancye yığılır. *Meşrutiyet derhal ilân edilmeli.*

Edirne ayağa kalkar. Hatta Beyrut ve Şam bile, telgraf üstüne telgraf çeker, *özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet* diye haykırır haykırır.

Şamar yalnız Yıldız'ın suratında şaklamamıştır. Hepimizi, herkesi derinden sarsar. Yüreğinde yanardağlar tutuşur yüreği olanın. Volkan patlamıştır. Ve lavları, herkesi yakıp tutuşturmuştur.

Hepimiz Resneli'ydik artık. Ve hepimiz Niyazi!..
Ustak Yaylası'na birlikte çıktık. Birlikte horon teptik.
Haziran'ın sonu, Temmuzun başıydı.

Ve Pelister'le Jablanika dorukları yüzümüz gibi ak karlar içinde... Ohri gölü özgürlük kadar mavi, eşitlik kadar berrak, adalet gibi ıslıl ıslıldı.

Yıldız'dan Manastır'a kesin emirler gitti. Asi subay tutuklanmalı. *İbret-i âlem için* ağır bir biçimde cezalandırılmalıydı. Ne mümkün?

Bir kez özgürlük yeli esmeye görsün.

Muktedirsen idraki kaldır.

Manastır Valisi Hıfzı Paşa pek beceriksizmiş!

Yerine Metroviçe Komutanı Şemo gelirse, ortalık süt liman olurmuş!.. Kişinin kendini de, başkalarını da kandırması ne kolay!..

4 Temmuz'da Niyazi'ler çoğaldıkça çoğalmaya başladı.

Eyüp Sabri Ohri'den tırmandı Pelister'e.. Selâhattin Prilep'ten...

Hasan Tosun Manastır'dan. Hem de alkış türkü katılanlarla.

İkiyüz cr, bir anda bin oldu... Onbin oldu, yüzbinlere ulaştı!..

Akın çağının sancağı açılmıştı sanki!..

Rumeli Çerisi at binip altında toplanıverdi.

Şemsi Paşa, 5 temmuz'da bir alay süvarisiyle Metroviçe'den trene bindi. Niyeti kötüydü. Niyazi'leri ya ölü, ya diri ele getirecekti.

Niyaziler biter tükenir gibi değildi!..

Bu kez de, Selânik Resne ve Manastır'a katılıyordu.

Merkez komutanı Nazım Bey, istediği sonucu almıştı.

Zaman yitirmeden tekmilini vermek için sabırsızlanıyordu.

Kargaşa, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* yüzünden kopuyordu.

Nazım Bey, Enver'in eniştesiydi. Ama, cami duvarına işemişti.

Ne ilginç raslantı Yakup Cemil tam o sıra Manastır'dan Selânik'e gelmişti. Nazım Bey evinin sofasında, gara gitmek üzereyken vuruldu.

Söz işte o an sustu. Ve ondan sonra, hep silâhlar konuştu.

Yaralı suikasttan, Enver'le *Cemiyet*'i sorumlu tutuyordu.

Cemiyet'i dağıtacak... Üyelerin tamamı tutuklanacaktı.

O gece kimimiz Yefira'dan Kalkadiki, kimimiz Egnatia'dan Olimpos'a tırmanarak, hem canımızı kurtardık. Hem Tikveş çarşısında söylev veren Enver'i destekledik.

Resncli Niyazi ciini Alaattin'in lâmbasına sürtmüştü.

Rumelinin dağı taşı bizlerle kaynıyor. Bizlerle oynuyordu.

Martinlerimizin sesinden dağlar inim inim iniyor.. Telgrafın ince uzun telleri *Kızıl Sultanın* yüreğine dolanıyordu.

Şemsi Paşa'nın treni tıngır mıngır Manastır'a vardı.

8 Temmuz Çarşambası bambaşkaydı. Güneş, Paikon üstünden bir başka doğdu. Manastır üstüne bir başka döküldü.

Şemsi Paşa trenden inmiş, Üçüncü Ordu karargâhına uğramadan postanenin üst katına çıkmıştı. Ordu tekin değildi. Dağa çıkanların da, durup dinlenmeden, *hürriyet isteriz... Meşrutiyet isteriz... Anayasa'nın yürürlüğe girmesini isteriz*, diye telgraf çekenlerin de nerdeyse tamamı Üçüncü Ordu'nun yurtsever subaylarıydı.

Çıkar çıkmaz, telgrafhaneye el koymuştu.

O telâş içinde Talât ağabey kimin aklına gelir?

Paşa, Efendisine makina başında güvence veriyordu;

- *Zat-ı fahametpenahilerine* istop. Bir süvari alayıyla takiplerine *bizzat* çıkacağımı istop. Asilerin tamamını ölü ya da diri ele getireceğimi istop. Kesinlikle arzederim istop!..

Asteğmen Atıf, Postane önüne yığılan kalabalığın içindeydi.

Şemsi Paşa'nın paytonu, postanenin önüne çekilmiş. Arnavut korumalar martinleri omuzlarında, atlarına binmişlerdi.

Paşa ağır ağır, meydan okuyarak kapıdan çıktı.

Parıltılı üniformasının içinde Alpler kadar görkemliydi.

Seyre koşmuş kalabalığa tepeden bakarak paytona yürüdü.

Koruma birliği selâma durdu. Paşa gösterişle paytonuna bindi.

Asteğmen Atıf, paraballumunu çekti. Toplanmış ve toplaşmış kalabalığın arasından beş el ateş etti.

Namludan ardardına beş kurşun çıktı.

Paşa'nın kordon ve madalyayla süslü göğsünde beş delik açıldı.

Ahali şaşırdı!.. Korumalar, dehşete düştü!..

Atıf, hiç bir şey olmamışcasına silâhını beline soktu.

Kaynaşan insanları... Yılgınlık içinde kaçışanları... Havaya ateş ettikten sonra namlularını kalabalığa çeviren korumaları dingin, durgun bir merakla seyrcilemeye başladı.

Süleyman'nın komitacıları, *Teşkilât-ı Mahsusa*'sına uygundu.

O kaynaşmanın içinde, arkalardan bir gencin, kalabalığı sıyrıp kaçtığı söylentisi yayıldı. Korumalar kalabalığın arasına saçıldı.

Her kafadan bir ses çıkıyor... Kimi sağdaki, kimi soldaki sokağa girdiğine yemin billâh ediyordu.

Şemsi Paşa'nın kanlar içindeki cesedi paytonda kalakalmıştı.

Manastır Telgrafhanesi makina başında verdiği güvenceden yarım saat sonra yeniden Yıldız'a bağlanır.

Şemsi Paşa'nın postane önünde beş kurşunla vurulduğunu. Paytonunun içinde öldüğünü bildirir.

Katil aranmakta ama, bir türlü bulunamamaktadır.

Hamit Han'ın *evhamını* yıldıya dönüştürmek için onbeş gün yeter de artar.

Ve kendi sözüyle; "*Yönetimde kural, bazen itleri salıp taşları bağlamak... Bazen taşları salıp itleri bağlayarak insanoğlunu teslim almaktır. Sorun bunun zamanını iyi kestirmekte,*" diyen zorba sonunda kendi teslim olur.

23 Temmuz Perşembe günü Yıldız'dan bütün telgrafhanelere, 33 yıldır askıda olan Anayasa'nın yürürlüğe girdiği muştulanır.

Gümleyen toplar, telgraf tellerine konan tüm kuşları uçuşturur.

Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet haykırısları gökyüzündeki bütün bulutlarda yankılana yankılana Maşrık'tan Mağrip'a ulaşır.

Alpler bayram davullarıyla döğülür. Toroslar şenlik alkışlarıyla inler. Ağrı sevinç türkülerine katılır. Çöller kıvanç mevlitlerine oturur.

Enver, çoktan İstanbul yolunu tutmuştur.

Hürriyet Kahramanı, Başkenti fethetmektedir.

Ah!.. Bir de şu Resneli Niyazi olmayıverse!..

Herşey öylesine istediğimiz gibi gidecektir ki!..

Kalabalıklar, kalabalığı hiç sevmezler.

Bir *hürriyete*, bir kahraman yetmez mi?

İşte Enver, Selânikten gelmekte!..

Davullar döğülmeli, bandolar çalınmalı.

Herkes sokağa dökülüp Sirkeci'ye koşmalı.

Ayakları yere değmesin diye halılar serilmeli!..

Ve çeşit çeşit çiçekten, başına taçlar örülmelidir.

Kolay değil!.. Otuzüç yılın karanlığını o yırtıverdi.

Hürriyet ona değil de, başka kime minnettar olacaktır?

Ne yazık!.. Resneli Niyazi var!.. Ve Alplerin doruğunda.

Gerçek kahramanı silmeye, kahramanların bile gücü yetmiyor.
Eyüp Sabri, Hasan Tosun ve Selâhattin ardıldılar. Çözüm kolay! Her biri yüceltilir. Yeni ve yüksek görevler verilir. Kalabalıklardan uzak tutulur. Ve zamanla unutulacağından kahraman teke iner.
Ama, Niyazi dağ çocuğu. Zaten gürültücü kalabalıktan uzak. Ve hem yüreğimizin bağında, hem Olimpos dağında bir Zeus. Onu kendi çıktığı yüce doruktan kim, nasıl, neyle indirecek? Kahramanın gerçeğiyle sahtesi o kadar da farklı oluyor ki!..
Niyazi, alkışlanamıyacak kadar mahçup. Ödüllendirilemeyecek ölçüde sade. Öğülemiyecek kerte özgeçili. Ama, tarih kadar büyük!..
Bence, ilk kusurumuz bu.
Dedem ne kadar haklı imiş!..
Erdem bekaretten de nazik.
Zorlamanın fiskesini kaldıramıyor.
Oysa biz, saptıracağımıza inanıverdik.
Devrim yapmıştık... Hürriyeti getirmiştik.
Büyüktük... Güçlüydük... Akıllı ve yığittik.
Zaman çok dardı. Serde de *firkacılık* vardı.
O andaki gereksinim erdem değil kahramandı.
Enver, çoktan devrim madalyalarını kuşanmış.
Defne dalından yengi tacını başına geçirmişti.
Çok hızlı davranmalı... Gerekirse zorlamalıydık.
Niyazi'yi duraksamadan, Merkez'e almalıydık.
Yazık!.. Ne tez davrandık, ne de kaygılandık.
Ezikliğimiz, her duygudan daha baskın geldi.
İnkılâbı gerçek öncüsünden yoksun bıraktık.
O zaten bir şey istemiyordu. Biz onsuz rahattık.
Yattığın yerlerde yatama Süleyman Askeri!..
Yazıklar olsun onca uğraşına Talât ağabey!..
Allah seni kahretsin Vefik efendi birader!..
Siz bu hüsrânı, kendiniz kendi hatanızla hazırladınız.
O gece o toplantıda, Enver'in ardından sürüklenileceğine, önüne geçiliverseydi, sonuç yine böyle olur muydu?

Hepimiz çok iyi biliyorduk ki, gerçek kahramanları olaylar yaratır. Tıpkı Resneli Niyazi gibi... Sahte kahramanlarsa olay yaratırlar!.. Önalmanın başka yolu yoktur.

Oysa Süleyman uyarmıştı. Enver Napolyon'dur. Aman dikkat!.. Harbiye'de fransızca, Akademi'de tarih derslerine giriyordum.

Mustafa Kemal henüz tutuklanmamış. Bir akşam, ana tarafımdan yakınım İsmail Fazıl Paşa'nın oğlu Ali Fuat'la bana gelmişlerdi.

- Şu dillerde dolaşan Napolyon, Kutuzov öyküsü nedir hocam?

- Napolyon dehasını yanı sıra çalıştıran bir generaldir, Kutuzov ise doğruya çalıştıran bir general.

- Ne gibi?

- Birinin yoksuluna, ülkesinin zenginliğini bölüştürmek yerine, başka ülke yoksulların birikimini zoralıma yönlendirmesi... Diğerinin ise, yenilgiyi paylaşacak kadar toplumuyla bütünleşmesi gibi!..

- Kanıtı var mı?

- Çok!.. Napolyon ülkesinin işsizlerine dünyayı vaatetmiştir. Kutuzov bütün bir halkı topyckun savaşa sürebilmiştir. Napolyon'un düşmanı kıstırdığı yerde yenen ordusu o yüzden Moskova'ya girmiş. Ama soğuğu aşabildiği yerde bile açlığa yenilmiştir. Hazıra konanla, herşeyi hazırlayan arasındaki fark da, ancak bu kadar açıklanabilir.

Bile bile lâdes denilmez mi?

İlk evrede sağlam durmak gerekti.

Duramadık!.. Kalabalıkların oyununa geldik.

Onlar için kahraman gerekliydi. Gerçek olsun olmasın.

Cemiyet içinse, kaçınılmazdı. Kitlelere güven sağladığından.

Elde hazır bir aday da olunca, gerçeğe sahteye kim bakar, dedik.

Nasılse Niyazi'nin hiç bir çıkarda gözü yoktu. Biz yine aybın o kadarına cesaret edemedik. Enver'in yanına onu da kattık. İki *Hürriyet Kahramanımız* oldu. Biri Alplerin doruğuna *İnkılâbın* bekçiliğine çıktı. Öteki önce Makedonya Başmüfettişliğine atandı.

Aklımızca, sorunu kırıp dökmeden aşmayı başarmıştık.

O kadar çok işimiz... Öylesine ağır sorumluluğumuz vardı ki!..

Durup düşünmeye değil, dönüp bakmaya bile zamanımız yoktu.

Cemiyet sözünü tutmalıydı. İki dereceli, biraz yalap şap da olsa seçimi üç ay içinde yapmalıydı. Ekime yetiştirdik.

Hepi topu iki parti katılıyordu. *Ahrar Fırkası*’yla, biz.

Devrim yapmıştık. Elbette meyvesini toplayacaktık.

Meclis’in ezici çoğunluğu bizimdi. Küçük bir azınlık *Ahrar*’ın.

Doğrudan halk tarafından olmasa da, seçkinlerin seçtiği Meclis, 17 Aralık’ta toplanarak, çalışmaya başladı. Ne var ki, Anayasa, elimizi kolumuzu bağlıyordu. Mithat Paşa’nın Meşrutiyetinde milletvekilleri, Hükümdara danışmandı. Yasa yapamıyor. Hükümeti denetliyemiyor. Hatta kendi başkanını bile seçemiyordu.

Meclis’in ilk işi Anayasa’yı değiştirmek oldu.

Başkanını kendi seçecekti. Hükümeti denetleyecek, güvenini yitirdiği an, gensoruyla düşürecek. Padişah bundan sonra Meclis’in yaptığı yasaları onaylıyacaktı. Sakınca gördüğü yasaları iki ay içinde geri gönderecek, Meclis üçte iki çoğunlukla aynen kabul ederse, hemen onaylayacaktı. Meclis dağılma ve toplanma kararını kendi verecekti.

Meclis ilk denemesini yaptı.

Kâmil Paşa, ikinci Sadrazamlığından Bab-ı âlinin yetkilerini geri isediği için atılmıştı. Meşrutiyet’in, ondan iyisini bulması zordu. Gerçi, Aydın valiliğinden de atılıp Rodos’a sürgün edilince, hiç duraksamadan İngiliz Konsoiosluğuna sığındığından adı İngiliz Kâmil’e çıkmıştı. Ama, o ilk günlerin karmaşasında bize çok yakın geliyordu. Hamit Han’ın Kayzer Wilhelm’le yaptığı gizli anlaşmaların İngiliz dengesini kurardı.

Kurdu da!.. Musul petrollerini Alman, İngiliz ve Osmanlı donanması arasında paylaştırıverdi.

Babam gibiydi. Çoğumuz o gözle görüyorduk. Dencyimi, bilgisi, becerisi gözlerimizi kamaştırıyordu. *Cemiyet*’in kuruluş günlerindeki tutum ve davranışlarına borçluyduk. O karmaşık ortamda daha iyisini bulmamız mümkün değildi. Meşrutiyeti ve işlenen kusurları hepimizden iyi biliyordu. Yaşamıştı... Görmüştü... Hatta acılarını çekmişti.

Biz güçlendiğimizi sanıyorduk. Fena yanılmışız.
Komşularımız yine zayıf anımızı yakalamışlardı.
Bulgarlar tam bağımsızlıklarını ilân ettiler.
Demek yeniden yitirmeye başlıyorduk.
Avusturya Bosna-Hersek'i yuttu.
Avusturya malını boykot ettik!..
Hiç bir işe yaramadı.
Ne mağazaları kapandı.
Ne Bosna-Hersek geri geldi.
Toprağın zor alındığını unutmuşuz.
Daha da acısı, Girit Yunanistan'a bağlandı.
Biz kimin nereye atanacağıyla uğraşıyorduk.
Gizli oda, karanlık oda, kamerilla lafları o zaman yayıldı.
Kâmil Paşa ordunun siyasetle uğraşmasını engellemek istiyor-
du. Kendisi gibi düşünen Nazım Paşa'yı Harbiye Nazırı yaptı.
Damla, bardağı taşırmıştı.
Yenilgilere sorumlu aramadık. Bulmuştuk.
Meclis, gücünün ilk denemesini yapacaktı.
Gensoru verildi. Kâmil Paşa, kılını bile kıpırdatmadı.
Paldır küldür devrilince, Meclis egemenliğini gördü.
Gazi Muhtar Paşa Meclis'le daha iyi geçinmeye hazırdı.
*Prens Sabahattinci azınlık Partisi Ahrar'la, Nakşibendi kolu İt-
tahd-ı Muhammedi Cemiyeti, bize, bizim oyunumuzu oynamaya kal-
kıştı. Derviş Vahdeti'nin ünlü Volkan'ı Bediüzaman Saidi Kürdi'yi
de safına katınca, Farmasonlara karşı müthiş bir cihat açmışlardı.*
Hamit Han, fırsatı ele getirmişti. Has hazinesini, ortalığı yakıp
kavurmak amacıyla Volkanlara akıtıyordu.
Özbenlik savunması düşünceyle yapılmalı.
Oysa biz, tartışmaya kendi aramızda alışkındık.
Eleştiri artınca, öyle sendeledik ki, bir daha toparlanamadık.
Yazık! *Hürriyet*'i kalabalıklarla getirmiştik. Ama kalabalıktan
korkuyorduk. Rıza Nur İkdâm'da, *Görüyorum ki, iş fenaya gidiyor,*
diye yazınca, Volkan, *Serbesti* ve bütün diğerleri birinci sayfalarını

bu yazıyla donatıverdiler. Hürriyet, fikirle, sözle, yazıyla ifadeyle kullanılamıyorsa, neye yarar? Galiba korkumuz, beceriksizliğimizden kaynaklandı.

Serbesti'nin başyazarı Hasân Fehmi, arkadaşı Şakir Bey'le Galata köprüsünden geçerken, *faili meçhul bir cinayete* kurban gitti.

Görgü tanıkları, bir subayın ateş ettiğini. Hatta Al Mevlan, diye gazetenin sahibi Mevlânzade Rifat'ı kasdettiğini, söylüyorlardı.

Söylenti İstanbul'u çalkalamaya yetti!..

Serbesti, crtesi gün haykırıyordu; *Vatan bu hainlerin zorba pençesinden kurtarılmalıdır. Zulüm bir merkezden kalktı, pek çok merkeze geçti. Ey milletin tercümanı basın, çalışınız!.. Vatanı zulüm pençesinin güçlü baskısından kurtarınız!..*

İki gün sonra yapılan cenaze töreni tam bir gövde gösterisiydi.

Bir cenaze töreniyle neler yaptığımızı çoktan unutmuş olmalıyız.

İstanbul kendini toplamıştı. Darulfunun ve medreseler kitleler halinde sokaktaydılar. Eski 12 Nisan'ı 13'e bağlayan, yeni 31 Mart günü, dehşetin çanlarının çaldığı bir zaman dilimi oldu.

Taşıksıla'da bulunan 4. Avcı Taburunun askerleri ayaklandı.

Onlara, Kılıçali ve Yıldız kışlalarındaki bazı avcı taburları da katılınca 3 bin asker, subaylarının getirdiği *Hürriyeti* tutsak eyledi.

Artık İstanbul göğünü, *Yaşasın Şeriat!.. Kahrolsun Hürriyet!..* Çığlıkları inletiyordu. Adliye Nazırı Nazım Paşa, Lazkiye Milletvekili Arslan Bey, Şerif Sadık Paşa ile uşağı ve 200'e yakın subay öldürüldü. Üç ay önce gücünün doruğunda olan Meclis, ıslık sıçanına döndü. Seçilmiş milletvekilleri kadın kılığında evden eve kaçışıyordu.

Malışerin üç atlısı imdada yetti.

Resneli Niyazi!.. Mustafa Kemal... Hüseyin Hilmi Paşa!..

Rumeli, Meşrutiyetine sahipti!..

Ohri Milli Taburu, Resneli Niyazi'nin komutasında çoktan yola düşmüştü. Mustafa Kemal *Hareket Ordusu*'nu harekete geçirdi. Hüseyin Hilmi Paşa hiç ikircimsiz komutayı üstlendi.

Makedonya kaynıyor... Sokaklar, caddeler, meydanlar gönüllülerle dolup taşıyor... *İrticayı* bastırmaya koşanları trenler almıyordu.

Inkılâp kendini korumaya da, kollamaya da *muktedir*di.

Hareket Ordusu Rumelini önüne katıp çoğala çoğala Yeşilköy'e gelmiş... Bütün Sıçanlar deliklerinden çıkmışlardı. Delik arama sırası, Avcı Taburlarının isyancı erleriyle, Şerî'at'çılara gelmişti.

Enver, bir birliğin başında Taşkısla'yı sarıyor.. Mahmut Şevket Paşa İstanbul'u fethediyor!.. *Hürriyet* tutkunları utangaç Niyazi'yle çekingen Mustafa Kemal ve ağırbaşlı Hüseyin Hilmi'yi alkış yağmuruna tutuyorlardı. *Genel Merkez* ikinci kez, arkalarından sürükleniyordu. Çünkü onlar aynı zamanda halka dayanıyorlardı.

Ve halka dayanan her hareket, öncülerini de bulunca, Abülhamit zorbasının bütün oyunlarını çaptan düşürüvermişti.

Artık, *Hürriyet*'in öç saati çalabiliirdi.

Çaldı da!..

Abdülhamit Han, Yeşilköy'de toplanan Meclis'in kararıyla tahttan indirildi. Mehmet Reşat çıkarıldı.

Sorumlular aranıp bulundu. Cezaları verildi.

Niyazi, ordudan ayrıldı. Resne'ye çekildi.

Mustafa Kemal, Selânik Redif Tümenine atandı.

Hüseyin Hilmi Paşa Üçüncü Ordu komutanlığına yollandı.

Fırsat kaçırmakta üstümüze yok. Ayağımıza geleni, elimizle ittik.

Sımsıkı gerçek kahramanlara sarılacağımıza, kendi ürettiğimiz kahramanların gölgesinde dolap çevirmeyi yeğledik.

Meydan, Mahmut Şevket Paşa, Enver ve Yakup Cemil'e kaldı.

Artık ötesi, Napolyonların ardı sıra sürüklene sürüklene hüsrana limanına uzanan yolculuğun özetidir.

Enver ve Yakup Cemil'in Bab-ı âli baskını İttihat ve Terakî'nin, Rumeli gurubu tümüyle iktidara getirdi.

Nakşibendi şeyhi yarbay Sadık'ın öncülüğünde bölündük.

Hürriyet İtilâf doğdu. Kendi aramızda çekişmeye başladık.

Enver Berlin'e, Mustafa Kemal Sofya'ya ateşemiliter atandı.

Süleyman Askeri, *Teşkilât-ı Mahsusa*'sını İstanbul'a taşımak için ordudan ayrıldı.

Zaman zaman Talât ağabeyle bir araya geldik.

Pişmanlıklarımızı azaltmanın yollarını arıyorduk.

Hatamız ortadaydı. Göremeyecek kadar gecikmiştik.

İtalyanlar Trablusgarbe asker çıkardı.

Enver, Berlin'den gizlice Bingazi'ye gitti.

Bir hata daha yapmamak üzere, Mustafa Kemal, Nuri, Fethi, Salih, Neşet ve daha pek çoklarını gönüllü gönderdik. Onlar Derne'de, Bingazi'de ordular düzdüler. İtalyanları püskürttüler.

Bingazi Mutasarrıfı Enver, Yarbay oldu.

Ama, herkes herkesi iyi tanıdı.

Muhalefet olunca, seçim oyununa daldık.

Bazı yerlerde, sopayla oy toplandığı duyuldu.

Yine iktidardaydık. Yoksa *Hürriyet* yok olurdu.

Balkan Savaşı başladı.

Niyazi topladığı gönüllülerle Cevat Paşa komutasında en önde çarpıştı. İstanbul'a gelmek için Avlonya'da vapur beklerken vuruldu.

Enver, önce Edirne Fatihî oldu!.. Sonra Damat Paşa, Harbiye Nazırı ve Başkomutan vekili!..

Neyse ki, Başbakanlığa Talât ağabeyi... Bahriye Nazırlığı'na Cemal Paşa'yı getirdik de denge kuruldu.

Ne yazık!.. Henry Eliot'un kötülük falı tuttu.

Balkan Savaşı, bizi ve Almanları Tuna ve Hazar'dan atmıştı.

Herkesin gözü ister istemez Musul'a dikilmişti.

Sonunda kavga çıktı. Savaş başladı.

Dünya birden kendini, bir büyük paylaşımın sofrasında buldu.

Enver'e petrolü Almanlarla paylaşmak kolay geldi.

Başta Mustafa Kemal, gerçek kahramanların bütün uyarlarına kulak tıkadık. Ve kendi kahramanımızın isteğine uyarak savaşa girdik.

Tarih savaşları ayrıntılarıyla yazar. Ben sadece acısını çektim.

Enver, bir koca orduyu Sarıkamış'ta, tek kurşun atmadan kara gömdü. Süleyman Askeri, Basra'da Şuaybiye'de öldü.

Mustafa Kemal Çanakkale Kahramanı oldu.

Sonuçta yenildik. Talât ağabey'i, Enver ve Cemal'le birlikte bir gece bir Alman drenotuyla yolcu ettik.

Elimizde kala kala bir Mustafa Kemal kaldı.

Biz, tutsak kentin tutsak insanları. Ezik, ürkek ve suçlu.

Birbirimizin evine gidip gelirken, gölgelerimizden sakınıyor...

Ve tek yengimizin sahibi gerçek kahramanımızın çevresinde toplanıyoruz.

Gündüz iş yapıyor görünsek de, geceler hepimize haram!..

Sabahlara kadar konuşuyor, tartışıyor, kendimizi didikliyoruz.

O kahramanların yenilmez edasında. *"Geldikleri gibi giderler,"* diyor!.. Ne zaman? *"Bir gün!.."* Nasıl? Ne yazık!.. Kimse bilmiyor.

Bir gece Hükümete girip bazı düzenlemeler yapmaktan söz ediyoruz. Aylarca o düşü gerçekleştirilmeye uğraşıyoruz. Bir başka gece, Anadolu'da toprak alıp çiftçilikten söz ediyoruz. Haftalarca borç alacak adam arıyoruz. Birimizin aklına İngiliz işgalinde valilik ederek ülkeyi kalkındırmak, halkı güçlendirmek geliyor. Günlerce, başvurmadığımız etkili ve yetkili İngiliz kalmıyor.

Tutsağın düşünüy efendi niye yorsun?

Bütün çabalarımız boşa gidiyor.

Ta ki, İçişleri müsteşarına vekâlet ettiğim güne kadar!

O gün beni ilk kez ağlatan olay, çaresizliğimizi umut ve kararın dirilişinde silip süpüren bir fırtınadır.

İskenderun Mutasarrıfından acele bir telgraf geldi.

Şifresi açıldıkça, elim ayağım titremeye başladı.

Koyu koyu düşünmenin zamanı değildi.

Hemen bir kopyasını çıkardım.

Ve tarihin gizi gibi kalbimin üstüne sakladım.

Yerimde duramıyordum. O günkü bütün yazışmaları, bir küçük memur coşkusuyla kendim düzenledim.

Ve erkenden, bir hırsız ivecenliğiyle Dairenden sıvıştım.

O Gece Ali Fuat Paşa'nın Kuzgucuk'taki yalısında buluşacaktık.

Mustafa Kemal Paşa, daha Harbiye'deyken sık sık kaldığı yalıda, hepimizden erken varmıştı.

Ali Fuat olağanüstü bir evsahibiydi.

Rauf o zaman Bahriye Nazırı... İsmet Harbiye Nezareti Müste-

şarı... Ben öğrencisiz Harbiyenin hocası ve İçişleri Nezareti müsteşar vekiliydim.

Mustafa Kemal, Kâzım, Refet ve yaverler, dağıtılmış orduların subayları olarak işsizdiler.

Yalı'ya vardığımda, sofra kurulmuş, ilk kadehler yarılanmıştı.

Kapıdan dimdik girdim.

Şaşkınlıkla yüzüme bakıyorlardı.

Ağır ağır masaya yaklaştım.

Dünyanın en büyük armağanını sunmanın tarifsiz onur ve kıvancıyla telgrafın kopyasını uzattım.

Ali Fuat, ağır ağır okumaya başladı.

- 21 Aralık 1918 milâdi, saat alaturka 3, İskenderun... İçişleri Bakanlığı yüce katına. Bu sabah İşgal Kuvvetleri Komutanı General Allenby'den aldığım notayı ve yapılan işlemi aşağıda bilgilerinize sunar, emirlerinizi dilerim... *Dünkü 19 Aralık 1918 günü, Komutanlığımız emirleri gereğince güvenlik amacıyla Dört Yol'dan Adana'ya gitmekte olan bir Fransız birliği, Karakese yöresinde pusu kuran köylülerin saldırısına uğramış.* - derken sesini bir çağılayan gibi yükseltti; - *Onbir Fransız öldürerek, birliğin yeniden İskenderun'a dönmesine neden olmuştur. Sorumluların derhal bulunup cezalandırılarak bir daha bu gibi sorumsuzca davranışlara girişilmesinin önlenmesini rica ederim.* Derhal yerinde soruşturma yapılmış. Fransızlara ateş edenin köylülerden Kara Hasan adında bir tek kişi olduğu... Fransız askerlerinin, odun getiren karısına saldırdığı... Önlemek isteyen kardeşini öldürdükleri... Kara Hasan'ın halen Nur Dağı'nda bulunduğu... Olayın duyulması üzerine çevreden 300'e yakın silâhlı adamın da ona katıldığı yapılan soruşturma sonucu anlaşılmış.. Elde bulunan güvenlik gücüyle, Hasan'ın ele getirilmesinin zorluğu ve çok zaman gerektireceği, General'e bildirilmiştir. Emir ve ferman efendimizindir. Mutasarrıf Vekili Halil.

Aynı anda aynı şeyi düşündüğümüzü söylemek gereksiz.

Çünkü aynı anda, kalbimizden kopan çığlık aynıydı;

- Halk var!.. Biran önce o'na katılmak gerek!..

O andan başlayarak, hepimizin işi gücü, Mustafa Kemal'i yeden görevle Anadolu'ya göndermeye yoğunlaşmak oldu.

Tonet bile içinde, o kadar çok insan, o kadar çok çalışmıştık sonunda, düşümüz gerçekleşmiş. Bugün yola çıkması kesinleşmi

Talihin cilvesi. O ağır hakarate de bugün uğradım.

İlk değildim... Elbet sonuncusu da olmayacaktım.

Inkılâpçı, hakkın ve halkın yelini üfleyen adamdır.

Yel önüne katılmış hazan yaprağının değeri nedir?

Teslimiyete başkaldıran, teslim olursa, olacağı budur.”

Dediği an, kapı usullacık açıldı.

Tahir Ağa başını uzatınca toparlandı.

İpek mendiliyle burnunu, gözlerini sildi.

Daha yüzüne bakmasına fırsat vermeden;

- Cevat Abbas Bey geldiler efendim, - dedi.

Canlanıverdi. Gözleri ıslı ıslı yerinden fırladı;

- Buyursunlar!.. Buyursunlar!.. Bekletmeyiniz!..

Cevat Abbas, al yanakları parıl parıl içeri daldı;

- Paşam yola çıkmak üzereler. - Dedi. - Haberiniz olsun istedi

Hiç bir töre ve töreni uygulayacak halde değildi.

Coşkuyla yaverin koluna sarıldı;

- Hemen gidelim.

- Ben daha bazı yerlere uğrayacağım.

- Gemisi hangi rıhtımda?

- Galata'da!..

- Ya, öyleyse rıhtımda buluşuruz.

Cevat, geldiği gibi dönüp karanlığa karışıverdi.

Gözlerinin kızarıklığını oğa oğa ardından koştı.

Cevat'ı uğurlayan Tahir Ağa kapının ağzında dikiliyordu;

- Otomobilim!.. - Diye seslenmesine kalmadı.

Şöförü, kolu yuvasına sokmuş, çeviriyordu.

Birkaç denemenin sonucunda motor çalıştı.

Bineç binmez;

- Galata'ya, - dedi. - Çabuk!..

Kemeraltı sapağında, Mustafa Kemal Paşa'nın otomobiliyle karşılaştılar. Rıhtım Caddesi'ne aynı anda döndüler.

Yaver Salih, Müfettişlik belgeleriyle, eşyalarını sandallara yüklemiş, özenle taşıyordu.

Vapur açıkta son sandalların yanaşmasını bekliyordu.

Uğurlamaya gelenler bir çember oluşturmuşlardı.

Rıhtım her zamanki gibi yoğun ve kalabalıktı.

Paşa, otomobilinden Ali Fuat'la birlikte indi.

Bir an duraklayarak Vefik'i bekledi.

Yan yana rıhtıma yürüdüler.

Uğurlayanlarla vedalaştı.

Tek tek herkesin elini sıktı.

Parmakları güçlü, avucu sıcacıktı.

Bir an ilgi ve sevgiyle yüzüne baktı.

O an gözlerine, iki mavi hançer saplandı.

Besbelli bir bakışta herşeyi anlayıvermişti;

- Bakarsınız bir gün yine buluşuruz hocam!..

- Siz yepyeni bir ülkeye yolcusunuz Paşa!.. - Dedi akan gözyaşlarını salıvererek. - Ülküsünü yitirmiş olanları bile umutlandıran bir deryaya yelken açıyorsunuz. Siz, tarihten ve talihten öcümüzü almak için tek ve son kozumuzsunuz. Bilmediğimizi birlikte öğrendik. Yaşananı birlikte yaşadık. Lütfen bir daha kimseye pişmanlık duyma fırsatı vermeyin.

- Elimden geleni yaparım!..

Yüz yılın bütün yükü sırtından kalkmıştı.

Paşa, sandala sıçrarken yavaşça doğruldu.

Gözlerinde özencin özlem alazıyla baktı.

Ardından uzun uzun el salladı.

B/TT/